ספריה פילוסופית
יו"ל ע"י
הד"ר יהודה יונוביץ

# ספר
# חובות הלבבות

לר' בחיי בן יוסף אבן פקודה

בתרגומו של
ר' יהודה אבן תבון

מוגה ומתוקן עפ"י המקור הערבי עם מבוא והערות
מאת
ד"ר א' צפרוני

נדפס בסיוע עזבונו של המנוח ר' חיים אהרן וואלירו ז"ל

ירושלים
תרפ"ח

ספריה פילוסופית
יו״ל ע״י
הד״ר יהודה יונוביץ

ספר

# חובות הלבבות

לר׳ בחיי בן יוסף אבן פקודה

בתרגומו של
ר׳ יהודה אבן תבון

מוגה ומתוקן עפ״י המקור הערבי עם מבוא והערות
מאת
ד״ר א׳ צפרוני



נדפס בסיוע עזבונו של המנוח ר׳ חיים אהרן וואלירו ז״ל

ירושלים
תרפ״ח

דפוס א. איתן וס. שושני, תל־אביב

את עבודתי זו אני מקדיש לזכר אבי
מו"ר יהושע העשיל גדליהו, ז"ל,
למלאת 25 שנה למותו.

**ד"ר א. צפרוני**

# תכן הענינים:

# מ ב ו א

## I

# ר׳ בחיי וספרו חובות הלבבות

## א

מכל ספרי הפילוסופים שלנו בימי הבינים, היה ספרו של ר׳ בחיי «חובות הלבבות», מפורסם ביותר ומקובל ביותר על העם. הוא זכה לתפס מקום כבוד אפילו בארונות הספרים שבבתי המדרש, בצד ספרי התלמוד והאגדה וספרי המוסר והקבלה. למרות זאת, ואולי דוקא מפני הפרסום הרב הזה של הספר, שנעשה לנכסי צאן ברזל של האומה, לא שמו לב למחברו ולא התענינו בו, ועל כן אין אנו יודעים כמעט כלום על ר׳ בחיי, זמנו ומקומו. הסבה לאי ידיעה זו היא אולי גם בזה, שהספר חובות הלבבות היה מפורסם בשדרות הרחבות של העם, בעוד שהמשכילים שבדורו ובדורות הקרובים לו לא החשיבוהו ביותר, כי לא נחשב לפילוסוף, הוגה דעות מקוריות, ועל כן לא הזכירוהו בספריהם. אולם תהיה הסבה מה שתהיה, מכל מקום חסרון ידיעות על אודותיו אצל סופרי תקופתו גרם לזה, שעד היום, למרות עמל החוקרים השונים, לא עלה בידינו לקבע בדיוק את זמנו או להציל דבר־מה על חייו של ר׳ בחיי. יודעים אנו רק עפ״י פתיחתו של ר׳ יהודה אבן תבון לתרגום חובות הלבבות, ששמו היה ר׳ בחיי בן יוסף ושהיה דיין. יותר איננו יודעים כלום. ולא עוד אלא שאין אנו יודעים אפילו, איך לבטא את שמו. אצל הספרדים מקובל לבטא: בַּחְיֵי, אצל האשכנזים: בְּחַיֵּי או בְּחַיי[1]. דוד קופמן חושב שיש לבטא את השם: בַּחְיֵי על משקל יַחְיָא או יַחְיֵי[2] וכן חושב גם מונק[3]. ישנה אפשרות גם כן, שבטאו את השם: בַּחַיי על משקל זַכַּי או זַכַּאי. אולם נראה, שבמקרה זה, כמו בהרבה מקרים אחרים, דוקא אצל האשכנזים נשמר הבטוי הנכון. הראיה לזה היא, שאצל הספרדים הפורטוגזים נמצאת

---

1 פרופ׳ א. ש. יהודא: Prolegomena zu einer erstmaligen Herausgabe des «כתב אלהדאיה אלי פראיץ׳ אלקלוב», דרמשטדט, 1904, עמ׳ 1 בהערה.

2 דוד קופמן: Die Theologie des Bahja ibn Pakuda, Gesamm. Schriften, Frankfurt 1910, II, עמ׳ 1.

3 ש. מונק: Melanges de Philosophie juive et arabe, פריז 1859, עמ׳ 482, הערה 3.

הצורה: בחיאל[1] ז״א בְּחַיְאֵל, ויש אפוא לחשב, שהשם בחיי הוא קצור מן בְּחַיֵּיאֵל או בְּחַיְאֵל.

בנוגע למקום מושבו ישנה השערה, שהוא חי בסרגוסה. היסוד להשערה זו היא רק העובדה, שבסרגוסה מצוי השם בחיי (בחיי בן משה, בחיי בן אשר) ומשערים, שהשם הזה היה רגיל בעיר זו[2].

קשה מאד לקבע בדיוק את זמנו של ר׳ בחיי. הראשון מחכמי ימי הבינים המזכיר אותו הוא ר׳ אברהם אבן עזרא בפרושו לדברים ל״ב ל״ט[3]. את הפרוש הזה הוא כתב בשנת 1156. ברור, אפוא, שבחיי חי לפני 1156. מן הצד השני מונה ר׳ בחיי בהקדמתו (עמ׳ 8) את החכמים, שקדמו לו וביניהם את ר׳ יונה אבן ג׳נאח, שמת לערך 1050. זמנו של ר׳ בחיי הוא, אפוא, בין 1050 – 1156. על יסוד זה קובע מ. שטיינשנידר את זמנו מ 1050 עד 1100[4]. אולם ישנם חוקרים המקדימים את זמנו על יסוד ההוכחות האלה: א) הוא מביא את אבן ג׳נאח בלי ההוספה: ז״ל, מה שמראה, שאבן ג׳נאח עוד חי בזמן שר׳ בחיי כתב את חובות הלבבות[5]. ב) הוא אינו מזכיר את שלמה אבן גבירול ואינו משפע ממנו[6], זאת אומרת שחי לפניו. ג) הקראי דניאל פרוז בספרו: אלמֻרשִׁד, אומר על הספר חובות הלבבות: «והמחבר שחברו מקדמת דנא בשנת שר״ש לפ״ק»[7], ז״א שהספר נתחבר בשנת 1040.

על יסוד זה חושב ש. פנסקר[8], שבחיי כתב את ספרו בשנת 1040, וגרץ קובע בלי יסוד מספיק את שנת הכתיבה ל 1050[9]. לפי דעתו של דוד נימרק[10] חי ר׳ בחיי בזמן אחד עם שלמה אבן גבירול (לערך 1021-1052) והיה מתנגדו הפילוסופי ועל כן אינו מזכירו בספרו. דוד קופמן[11] מצא בספר תקון מדות הנפש של ר׳ שלמה אבן גבירול השפעת חובות הלבבות של ר׳ בחיי. בחובות הלבבות (עמ׳ 112) מונה ר׳ בחיי עשר זוגות של מדות מתנגדות בנפש האדם: שמחה ואבל, מורא ותקוה, גבורה ומורך, בשת ועזות, כעס ורצון, רחמים ואכזריות, גאוה וענוה, אהבה ושנאה, נדיבות וכילות,

---

1 א. ש. יהודא, שם.

2 מונק, שם וא. ילינק במבוא הגרמני להוצאת חובות הלבבות ע״י בן יעקב, לייפציג, 1846, עמ׳ 8.

3 ראה Prolegomena של א. ש. יהודא עמ׳ 12 הערה 2. גדליה אבן יחיא בשלשלת הקבלה אומר, שר׳ בחיי חי בזמנו של ר׳ אברהם אבן עזרא. דעה מוטעית זו מקורה אולי בזה, שאבן עזרא מזכירו.

4 ספרות ישראל עמ׳ 146.

5 ראיה זו אינה עומדת בפני הבקרת, מפני שביחס להוספה ז״ל אין התאמה בין כתבי היד.

6 כפי שנראה הלאה משפע ר׳ בחיי מאבן גבירול.

7 Litteraturblatt des Orients, XII, 1851. עמ׳ 738.

8 שם.

9 דברי ימי ישראל ח״ד עמ׳ 55.

10 Geschichte der jüdischen Philosophie ח״א עמ׳ 473.

11 קופמן Die Theologie וכ׳ עמ׳ 6.

עצלה וחריצות. כמעט ממש אותן המדות מונה גבירול בספר «תקון מדות הנפש»: שמחה ודאגה, בטחון־שלוה וחרטה, גבורה ומורך, בשת ועזות, כעס ורצון, רחמים ואכזריות, גאוה ושפלות, אהבה ושנאה, נדיבות ודיקנות, קנאה וחריצות. קופמן חושב, בלי יסוד מספיק, שגבירול משפע מר׳ בחיי ולא להפך. יוצא אפוא, לפי דעתו, שר׳ בחיי כתב את ספרו לפני 1045, השנה, שבה נכתב הספר: תקון מדות הנפש של גבירול.

כל הדעות האלה, המקדימות את זמנו של ר׳ בחיי, אינן עומדות בפני הבקרת. סותרת אותן העובדה, שבאמת יש ויש למצא בחובות הלבבות עקבות ברורים של השפעת ר׳ שלמה אבן גבירול.

א) בשער הכניעה פ״ה (עמ׳ 180) מביא ר׳ בחיי את פתגמו של אחד החכמים: «אני תמה ממי שעבר במעבר השתן פעמים היאך יתגאה ויגבה לבו». פתגם כזה נמצא במבחר הפנינים של גבירול [1].

ב) בשער היחוד (עמ׳ 33) מדבר ר׳ בחיי על «הצורה הראשונה הכללית, אשר היא שרש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית». זה מזכיר לנו את שטתו של גבירול במקור חיים על החמר הכללי והצורה הכללית (שער חמשי).

ג) הוכוח בין הנפש והשכל בשער עבודת האלהים (עמ׳ 114-96) מזכיר בצורתו ובמבטאים טפוסיים אחדים את הוכוח בין הרב והתלמיד במקור חיים.

ד) בשער יחוד המעשה פרק ה׳ (עמ׳ 159) מביא ר׳ בחיי את פתגמו של המשורר הערבי אלמותנבי (965-905): «ואם שגבו נפשות ילאו הגופים במשאלן». (בכל ההוצאות חסר הפתגם הזה והוספתיו עפ״י המקור הערבי בהוצאת יהודא עמ׳ 234 שורה 10). אותו הפתגם מובא גם בספר תקון מדות הנפש של ר׳ שלמה אבן גבירול [2].

ה) בשער הבחינה פרק ב׳ (עמ׳ 66) מתאר ר׳ בחיי את נפש האדם בתור «עצם רוחני אורי דומה לרוחניות האישים העליונים», כמו כן בשער אהבת ה׳ פרק א׳ (עמ׳ 261): «עצם פשוט רוחני, נוטה אל הדומה לה מהאישים הרוחניים». זה מזכיר את תורת הנפש של גבירול.

ו) בבקשה של ר׳ בחיי, בסוף ספר חובות הלבבות (עמ׳ 280) אנו מוצאים דמיון רב לכתר מלכות של שלמה אבן גבירול.

---

1 ראה המבוא לחובות הלבבות הוצאת מענדל בוימגארטען וינא 1854 עמ׳ 10 וקופמן שם עמ׳ 7.

2 ראה א. ש. יהודא במבוא למקור הערבי של חובות הלבבות עמ׳ 112.

## בקשה

אֶחָד לֹא כָּאֶחָד רֹאשׁ הַמִּנְיָן,
אֶחָד לֹא כָּאֶחָד רֹאשׁ הַמְּנוּיִים
אֶחָד מֵאֵין חִבּוּר וְאֹסֶף,
אֶחָד מֵאֵין פֵּרוּד וּמַחְלֹקֶת.
(עמ׳ 281)

לָכֵן מִמְּךָ אֵלֶיךָ אָסוּרָה,
וּמִנֶּגְדְּךָ עָלֶיךָ אֶבְרָחָה,
וּמִמִּשְׁפָּטְךָ אֶל חֲסָדֶיךָ אָרוּצָה,
וּמִמִּדַּת דִּינְךָ אֶל מִדַּת רַחֲמֶיךָ אָנוּסָה.
(עמ׳ 289)

## כתר מלכות

אַתָּה אֶחָד וְלֹא כָּאֶחָד הַקָּנוּי וְהַמָּנוּי,
כִּי לֹא יַשִּׂיגְךָ רִבּוּי וְשִׁנּוּי,
לֹא תֹּאַר וְלֹא כִּנּוּי
(שירי שלמה אבן גבירול
הוצאת ביאליק רבניצקי ח״ב עמ׳ 63).

לָכֵן אִם תְּקַטְלֵנִי לְךָ אֲיַחֵל,
וְאִם תְּבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי,
אֶבְרַח מִמְּךָ אֵלֶיךָ,
וְאֶתְכַּסֶּה מֵחֲמָתְךָ בְּצִלֶּךָ,
וּבְשׁוּלֵי רַחֲמֶיךָ אַחֲזִיק
עַד אִם רִחַמְתָּנִי.
(שם עמ׳ 76)

אין להעלות כלל על הדעת, שלא ר׳ בחיי משפע מגבירול אלא להפך. ר׳ שלמה אבן גבירול הוא מקורי בין בתור משורר ובין בתור פילוסוף, בעוד שר׳ בחיי לא התכוון כלל לתת בספרו שטה פילוסופית שלמה, ומכל מקום איננו מתרומם בפרקים הפילוסופיים שבספרו למעלה מבינוניות.

ברור, אפוא, שר׳ בחיי חי אחרי זמנו של גבירול.

הפרופ. א. ש. יהודא נסה לאחר את זמנו של ר׳ בחיי עד המאה השתים עשרה. הוא מצא בחובות הלבבות הרבה מקומות המזכירים בתכנם ובסגנונם את ספריו של הפילוסוף הערבי אלעַזאלי, שחי 1059-1111 [1]. את הדמיון בין בחיי ואלעַזאלי ראה כבר קופמן [2], אלא שהוא באר את הדמיון בזה, שהשתמשו במקור משותף. אפשר גם כן, שמכיון שלשניהם היה אותו מהלך הדעות, יצאו במקרה דבריהם דומים זה לזה מבלי שהשפעו אחד מהשני. גם הפרופ׳ יהודא, שב־Prolegomena הוא מביע את דעתו באפן מחלט, שבחיי משפע מאלעַזאלי [3], מביע במבוא להוצאת המקור הערבי [4] את הדעה, שישנה אפשרות בכל זאת, ששניהם השתמשו במקור משותף קדום. שאלה זו עוד לא נפתרה, אפוא, לחלוטין, ומכרחים אנו לקבע את זמנו של ר׳ בחיי בין 1052 (שנת מותו של גבירול) ובין 1156, השנה שבו מזכירו אברהם אבן עזרא. ביתר דיוק אין לנו אפשרות להגביל את זמנו.

---

1 Prolegomena עמ׳ 16. 2 שם.
3 את הדעה הזו מקבל Isaac Husik בספרו: A History of jewish mediaeval Philosophy, New-Jork, 1916, עמ׳ 80.
4 ד״ר א. ש. יהודא: כתאב אלהדאיה אלי פראיץ׳ אלקלוב, לידן 1912, במבוא עמ׳ 64.

ומה שר׳ בחיי אינו מזכיר את ר׳ שלמה אבן גבירול בין החכמים שקדמו לו, מתברר אולי בזה, שהפילוסופיה של גבירול לא היתה מקובלת בעם[1].

## ב

ספרו של ר׳ בחיי חובות הלבבות תורגם מערבית לעברית ע״י יהודה אבן תבון בשנת 1161, כפי שהוא אומר בפתיחתו, «עפ״י בקשת הרב הגדול החסיד הקדוש רבנא משולם נר״י בן החכם הישיש ר׳ יעקב ז״ל». בפתיחתו מתנצל יהודה אבן תבון על העיזו לגשת לעבודה כל כך קשה ואחראית, וכמו כן על חדושיו בשפה: «כי לא מלבי ולא ברצוני נכנסתי בענין זה וכי לא נסתר מנגד עיני כל אשר זכרתי» (קשי עבודת התרגום). «אבל מפני שאני חייב לבטל רצוני מפני רצון המצוה אותי ולמחל כבודי מפני כבודו, שמעתי למצותו ואצתי לעשות כחפצו ותאותו, ואשים נפשי בכפי ולא שמתי יד לפי והצבתי עצמי כמטרה לחצי המורים וגוי נתתי למכים ונזהרתי כפי יכלתי מהטות דברי המחבר מדרכיהם. וכל אשר מצאה ידי להעתיק מלה במלה, אף על פי שלא היה הלשון נאה כחפצי, עשיתי כן. ואשר לא יכלתי להעתיק על הדרך הזה, הייתי משתכל ומתבונן עד שאבינהו, ואחר כך העתקתי כפי יכלתי... ואל יאשימני המעיין בהעתקה הזאת, מפני שבניתי במקצת המקומות בקצת הפעלים והשמות בנינים, שאינם נמצאים בלשון העברית, כי דוחק הענין עם קוצר הלשון, כאשר אמרתי, הביאונו לידי כך... ואל יחטיאני, שערבתי לשון המקרא ולשון רבותינו במקומות, ושהבאתי לשון רבותינו במקום שהייתי מוצא לשון המקרא, כי אחזתי בלשון הקרוב וכפי שנזדמן לי בשעת ההעתקה». (עמ׳ 4).

עפ״י דבריו אלה של יהודה אבן תבון ברור לנו, שזאת היתה עבודת התרגום הראשונה שלו. אולם הוא תרגם לכתחלה רק את השער הראשון, שער היחוד. שאר תשעת השערים תרגם, בשביל אותו ר׳ משולם, ר׳ יוסף קמחי. אחרי כן תרגם ר׳ יהודה אבן תבון עפ״י בקשת ר׳ אברהם אבן דוד גם את תשעת השערים, כמו שיוסף קמחי מצדו תרגם גם את השער הראשון, ובאפן כזה נתקבלו שני תרגומים של הספר חובות הלבבות בשלמותו. (ראה בפתיחת ר׳ יהודה אבן תבון לתרגום תשעת השערים עמ׳ 55). בין תרגום שער היחוד ותרגום יתר תשעת השערים הספיק תבון, כנראה, לתרגם את הספר: מבחר הפנינים של שלמה אבן גבירול, כי בפתיחתו לתרגום תשעת השערים של חובות הלבבות הוא מביא פתגמים מהספר הזה (שם). מתרגומו

1 א. ש. יהודא Prolegomena עמ׳ 8.

היפה של ר׳ יוסף קמחי נשארה לנו רק שארית קטנה, שאנו מפרסמים אותה בהוצאה זו עמ׳ 293. עפ״י השארית הזו אפשר לאמר, שתרגומו של קמחי הוא יותר קל, שפתו יותר עברית ויותר מובנת, אולם יש בו אריכות לשון. עפ״י רב מוצאים אצלו שתי מלים למושג אחד, בזמן שתבון מסתפק במלה מתאימה אחת [1].

תרגומו של תבון לחובות הלבבות מצטין בדיקנות רבה ובנאמנות מפליאה וכמו כן בעקביות חמורה ביחס לתרגום המונחים הפילוסופיים [2].

בכל ההוצאות של הספר חובות הלבבות בתרגומו של תבון נמצאים הרבה שנויי נוסחאות המובאים בסוגרים בתור ס״א או נ״א. א. ילינק חושב, שהנוסחאות האלה הובאו מתרגומו של יוסף קמחי [3]. זה נכון רק ביחס לחלק משנויי הנוסחאות ולא ביחס לכלן. חלק אחר של שנויי הנוסחאות יש לו יסוד בשנויי נוסחאות במקור הערבי, כפי שהעיר הפרופ׳ א. ש. יהודא [4]. בעבודת ההשואה שלי של התרגום העברי עם המקור הערבי מצאתי בהרבה מאד מקרים, שהנוסח הבא בסוגרים מתאים יותר למקור הערבי, מאשר הנוסח הרגיל. למשל, שער חמשי פ״ה עמ׳ 164: וכשתעמד על בטולו ס״א על בהולו. שער ששי פ״א עמ׳ 176: וררדות בכל ס״א ושלט בדל. שער ששי פ״ב עמ׳ 177: והרש כשאיננו עם עשיר ס״א כשיעשיר. שער שמיני פ״ג עמ׳ 223: ותהיה מנושיו ס״א מאנשיו. במקרים אלה והרבה אחרים הנוסח של ס״א מתאים יותר למקור מאשר הנוסח הרגיל [5].

תרגומו של אבן תבון התפשט מהר בעם, והספר חובות הלבבות נעשה לספר חביב ומקובל וע״כ היה הוא מן הספרים הראשונים שנדפסו אחרי המצאת הדפוס ובמשך כל הזמנים הרבו להוציאו במהדורות חדשות. הדפוסים העתיקים ביותר הם [6]:

בלי פרושים:

נאפולי ר״ן
מנטובה שי״ט
ויניציה ש״ח
ויניציה שמ״ט
קונשטנטינה ש״י
קרקא שנ״ג

1 עיין להלן עמ׳ 293 והלאה בהערותי על ההבדלים שבין שני התרגומים.

2 עיין מה שכתב הפרופ׳ א. ש. יהודא במבוא למקור הערבי עמ׳ 22.

3 במבוא להוצאת בן יעקב עמ׳ 21.

4 במבוא שם.

5 במקרים אלה השארתי את הנוסח של ס״א מבלי להעיר על זה.

6 אני נותן אותם עפ״י רשימת א׳ ילינק במבואו שם.

עם פרושים:

עם פרוש מנוח הלבבות להג"מ מנוח בענדיל במה"ו שמריה

זולצבאך תנ"א

אמשטרדם תצ"ח

אמשטרדם תע"ו

" תקכ"ח

עם פרוש מרפא לנפש לר' רפאל בר' זכריה מענדל דיין בפרנקפורט דאודר

אלעקסניץ תקל"ד

לבוב ת"ר

עם פרוש טוב הלבנון לר' ישראל בר' משה סג"ל מזאמושטש

וין תקס"ט

ווארשא תקצ"ח

לבוב ת"ר

עם פרוש פת לחם לר' חיים אברהם בר' אריה ליב כ"ץ מ"מ במוהליב

שקלאוו תקס"ג

עם פרוש נאדר בקדש למ' משה במ' ראובן דיין ביורבארג

הוראדנא תק"ן

קצורים מספר חובות הלבבות:

א) שער היחוד עם פרוש מנוח הלבבות ונוספו בו שני פרושים הא' דרך הקדש למ' חיים חייקא במ' אהרון מזאמושטש והב' לאחיו מר יצחק בשם פחד יצחק פרנקפורט דאודר תקל"ד.

ב) קצור ספר חובות הלבבות ע"י ר' יעקב פאן כ"ץ

פראג שי"ב

ברלין תקי"א

וארשא תר"א

ג) קצור חובות הלבבות בעשרה פרקים ללמוד בעשרת ימי תשובה. נמצא בספר צידה לדרך וזוודין לאורחא להג"מ מנחם בן זרח.

ד) ספר הזכירות למ' רפאל במ' זכריה מענדיל דיין בפרנקפורט דאודר. קצור כולל מספר חובות הלבבות... נוסד על הזכירות הכתובות בתורה.

זאלקווא תקכ"ד

ה) מרגליות טובות למ' יעקב במ' יצחק צהלון הרופא. קצור ספר חובות הלבבות וקצת תפלות, ואחר כל שער תפלה מעין השער ההוא ונחלק לשלשים יום.

ויניציה תכ"ה

אמשטרדם תנ"ה

אמשטרדם תמ״א

פרנקפורט תס״ח

ו) בסדורו של ר׳ יעקב עמדין נמצאים שערים אחדים מספר חובות הלבבות.

בדפוס ויניציה ש״ח כתוב על שער הספר: ספר חובות הלבבות, חברו אחד מהחכמים הקדמונים בלשון ערבי ונמצאות ממנו שתי העתקות. ולהיות האחת מהן העתקת רבנו בחיי הרב הגדול ראוי שנסמך עליו. על כן טרחנו בכל מאמצי כחנו להדפיס אותה בפרט בשביל רב התועלת הנמשך ממנו. נדפס בבית דניאל בומבירגי פה ויניציאה.

ובסוף הספר נמצאת כתבת זו: נדפס זה החבור להפקת רצון הלומדים תורת ה׳ בשנת ש״ח לפ״ק. נאום הגבר הוקם על המלאכה קורניליו אדל-קינד לבית הלוי.

מהכתבת שבראש הוצאה זו אנו רואים, שחשבו כי ר׳ בחיי רק תרגם את הספר חובות הלבבות ושמחברו היה אחד החכמים הקדמונים.

דעה זו מצאה לה מהלכים גם בין חכמי הגויים במאה השבע עשרה. היו גם, שאמרו, כי מחברו היה פילוסוף ערבי[1].

## ג

בהוצאה זו אני נותן את תרגומו של אבן תבון מתוקן ומוגה עפ״י המקור הערבי. ליסוד ההוצאה הונח ספר חובות הלבבות בדפוס וילנא עם שלשה פרושים: פת לחם, טוב הלבנון ומרפא לנפש: תורת חובת הלבבות מהרב הגדול החסיד רבנו בחיי הדיין הספרדי בר׳ יוסף זצ״ל, חברו בלשון ערבי והעתיקו ללשון הקדש החכם הכולל ר׳ יהודה אבן תבון זצ״ל. וילנא תרס״א. (בהערות סמנתי את הדפוס הזה באות: ו׳). את הנוסח הזה השויתי עם המקור הערבי של חובות הלבבות שהוציא הפרופ. א. ש. יהודא:

1 עיין קופמן שם עמ׳ 7. אולם אם מצד אחד שללו מר׳ בחיי את ספרו חובות הלבבות וחשבוהו לתרגום מערבית, שנעשה ע״י בחיי, הנה מן הצד השני יחסו לו ספר אחר, שכפי שהוכח אינו שלו. בספריה הלאומית בפריז נמצא כ״י בערבית בשם: «כתאב מעאני אלנפס», שעל שערו רשום שהוא של ר׳ בחיי. הספר תורגם לעברית מתוך כתב היד ע״י יצחק ברוידה ויצא בשנת 1896 בשם: ספר תורות הנפש. התרגום אינו מדויק ולא בכל מקום נכון. תיכף להופעת הספר התעוררו ספקות בלב החכמים, אם הספר הוא באמת של ר׳ בחיי. ההשקפה הפילוסופית של הספר שונה תכלית שנוי מזו של חובות הלבבות. השקפתו מיוסדת על תורת האצילות, ברור שהוא משפע מספר יצירה ומפרושו של סעדיה גאון לספר יצירה. בחובות הלבבות נמצאים אמנם בטויים, שיכלים להראות כרמז על תורת האצילות, כמו למשל: «השכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים» (שער שלישי פ״ב עמ׳ 83), או: «האדם בעולם הזה ומאסרו בו וגרותו והגזרתו מעולם הרוחות». (שער תשיעי פ״ג עמ׳ 248). אולם הם אינם מוכיחים, שבחיי אחז בשטת האצילות, כי רעיונות כאלה אנו מוצאים גם אצל סעדיה גאון ור׳ יהודה הלוי, שבודאי היו רחוקים מתורת האצילות (ראה קופמן שם עמ׳ 24). בשנת 1897 הוציא גולידציהר את המקור הערבי של הספר הזה והוכיח, שגם מצד הסגנון אי אפשרי הדבר, שחובות הלבבות וספר תורות הנפש נכתבו ע״י מחבר אחד.

Kitab al-Hidaja ila Faraid al-kulùb des Bachija ibn Josef ibn Pakuda. Leiden 1912. (בהערות מסומן באות: מ׳).

חוץ מדפוס וילנא היו לפני עוד הדפוסים האלה של חובות הלבבות:

א) חובות הלבבות עם פרוש מנוח הלבבות. אמשטרדם תקכ״ח. (בהערות סמנתיו באות: א׳).

ב) חובות הלבבות בהוצאת בן יעקב עם מבוא מאת א. ילינק. לייפציג 1846 (בהערות מסומנת הוצאה זו באות: ל׳).

ג) חובות הלבבות עם תרגום גרמני מאת מנדיל בר״י שטערן. ווין 1856 (מסומנת באות: ש׳).

ד) חובות הלבבות בהוצאת דוד סלוצקי. ורשא 1870. (מסומנת באות: ס׳) נסיונות לתקן את תרגומו של אבן תבון על פי המקור הערבי נעשו ע״י י. לוינזון בספרו: כיום יאיר. ברלין 1865 עמ׳ 396 ובספרו: חיי לבבות וינא 1872, שיצא בהוצאה שניה עם קצת הוספות בשם: אור חיי לבבות, ניו־יורק 1885. וכמו כן נעשו אי אלה תקונים על פי המקור ע״י ב. גולדברג[1]. אולם כל התקונים האלה היו ארעיים ומקריים, מפני שלא היתה עוד הוצאה מדעית מתוקנת ומוגהה של המקור הערבי. רק אחרי אשר הוצא המקור הערבי של חובות הלבבות ע״י הפרופ׳ א. ש. יהודא, נעשתה השואה שטתית ומדויקת לאפשרית. והנה הפרופ׳ א. ש. יהודא במבואו מקדיש פרק מיוחד להשואת המקור עם תרגומו של אבן תבון. השתמשתי בהערותיו של הפרופ׳ יהודא והן היו לי למורות דרך בעבודתי[2]. הפרופ׳ יהודא, כפי שהוא אומר בעצמו, שם לב רק לתקונים החשובים ביותר ולמה שנזדמן לו בקשר עם ברור הנוסחאות של המקור הערבי[3], כי תפקידו לא היה להגיה את תרגומו של אבן תבון, כי אם למצא את הנוסח הערבי המתוקן. היתה לי, אפוא, אפשרות להוסיף הרבה תקונים, שהפרופ׳ יהודא לא הביאם, מפני שלא היו חשובים למטרתו, או שנעלמו ממנו. אולם גם במקרים שהשתמשתי בתקוניו של הפרופ׳ יהודא, שניתי לפעמים את סגנון התקון, כדי להתאימו יותר לסגנונו של אבן תבון. היו גם מקרים בודדים, שבהם לא קבלתי את תקוניו של הפרופ׳ א. ש. יהודא. למשל, עמ׳ 13: «ושימנה המעות וישקלם ויריצם» הפרופ׳ יהודא מתקן פה: ויאצרם, עפ״י המקור הערבי. אני מצאתי, שאין צרך בתקון זה ויש רק לקרא: וירצם מלשון: להרצות מעות (סנהדרין ס״ח ע״א)[4]. הראיה לזה היא, שאחר

1 עיין מה שכתב א. ש. יהודא: Prolegomena עמוד 3.

2 בהערות אני מביא את דבריו בקצור בשם: «יהודה».

3 מבוא למקור הערבי עמ׳ 24.

4 עיין בהערתו של הפרופ׳ יהודא, שמביא דעה זו בשם הפרופ׳ גולדציהר.

כך כתוב: «והביאו הממון אליו ואמרו לו כי הוא שלם במנינו ובמשקלו ובמרצה» (צ״ל ובמרצהו). בעמ׳ 32: «וכיון שנתבררה» מתקן יהודא: «ובכן נתבררה» והתקון הזה אינו הכרחי, כי יש נוסח אחר במקור הערבי המתאים לנוסח: וכיון שנתבררה.

עד כמה חשובה לנו ההשואה עם המקור הערבי, ועד כמה היא פוקחת את העינים ומרחיקה כל קשי ואי־הבנה, אפשר להוכח מדוגמאות מעטות, שאני מביא פה:

| הנוסח המצוי: | הנוסח עפ״י המקור הערבי: |
| --- | --- |
| והחמשי כשהוא מוכיח את נפשו ונותן דין הבורא מעצמו, אעפ״י שאין יכלת לדין על זה, תתברר כניעתו לאלהים ושפלותו ושחותו. (שער הכניעה פ״ז). | והחמשי כשהוא מוכיח את נפשו ונותן דין הבורא מעצמו ואם באים בעלי דינו להפרע ממנו, משלם להם מעצמו וממהר לקבל על עצמו את הענש לאלהים, אעפ״י שאין יכלת לדין על זה, תתברר כניעתו לאלהים ושפלותו ושחותו. (עמ׳ 187). |
| מן הידוע אצלנו, כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם הוא שיתנצל לו ממדת האדנות, כי משער המצטרף אשר התחייב מציאת כל אחד (נ״א אחר) במציאת האחר, שהאדם אינו ראוי לשם עבד עד שיהיה לו אדון. (שם, פרק ח). | מן הידוע אצלנו, כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם הוא שיתנצל לו ממדות האדנות ויחד אותן לו בלבד ושיקבל על עצמו כל מדות העבדות לבורא, כי העבדות והאדנות הן משער המצטרף, אשר תתחייב מציאת כל אחד במציאת האחר, שהאדם אינו ראוי לשם עבד עד שיהיה לו אדון. (עמ׳ 188). |
| ולא תתקיים לו החובה (ס״א הטובה) עד שיקבל עליו עבודת הבורא ויודה לו בכל מדות העבדות ולא תתכן ממנו העבדות אלא באומן כניעתו לאלהים. (שם). | ולא תתקיים לו החובה עד שיקבל עליו עבודת הבורא, ולא תתקיים לו עבודת הבורא אלא ביחדו אותו בכל מדות האדנות ושיתנצל מהן לשמו, ולא יתכן זה ממנו אלא אם יתחייב אליו בכל מדות העבדות. ולא תתכן ממנו העבדות אלא באומן כניעתו לאלהים. (שם). |
| ומה תאמר מחר לאלהיך סכלתי ולא סכלת או תאמר עשיתי מה שעשיתי ואיני יודע. ומה תהיה תשובת השאלה הזאת? (שער התשובה, פרק י) [1]. | ומה תאמר מחר לאלהיך כאשר ישאלך: הסכלת, ולמה סכלת או העשית מה שעשית בידיעה? ומה תהיה תשובתך על השאלה הזאת? (עמ׳ 207). |
| כי הוא קודם ההתחלה לזולתו אחריה [2]. (שער היחוד פ״ד). | כי הוא קודם ההתחלה, זולת מה שאחריה. (עמ׳ 40). |

1 פה היה כנראה, נוסח אחר במקור הערבי, כפי שמראה תרגומו של קמחי (עמ׳ 297): מה זה תשיב לבוראך מחר: «נבערתי ולא נבערתי, מה יהיו טענותיך על אלו השאלות».

2 עיין דוד קופמן, שם עמ׳ 61, שמתקשה בבאור המקום הזה, ועיין בהערתו של הפרופ׳ יהודא.

לעתים קרובות הראתה ההשואה עם המקור, שיש לשנות רק מלה אחת וכל הקשי, שבנוסח תבון מתברר ע״י זה. אם עלה בידי על ידי עבודתי זו להקל על הבנת הספר חובות הלבבות, שבמשך דורות רבים שמש מזון רוחני להמוני העם — והיה זה שכרי.

* * *

בעבודת ההשואה עם המקור הערבי השתתף אתי חברי וידידי מר נסים כרסנתי מורה לערבית בגמנסיה הרצליה, ואני ממלא בזה חובה נעימה בהביעי לו את רגשי תודתי הלבבית. כמו כן אני חייב תודה לד״ר הוגו ברגמן, מנהל בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, שהעמיד לרשותי את הספרים, שהיו נחוצים לי בעבודה זו.

II

# הפילוסופיה הדתית של בחיי

## א. המקורות.

ר׳ בחיי לא התכוון לתת בספרו שטה פילוסופית שלמה ומקיפה. מה שהוא מביא מן הפילוסופיה ומדעות הפילוסופים, אינו בא אלא לשם בסוס תורת חובת הלבבות שלו. הוא בעצמו אומר בהקדמתו (עמ׳ 19): «ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית, נשמרתי בו מן הראיות, שהן הולכות על דרך חכמת הדבור וחכמת השמוש, אלא בשער הראשון ממנו... ואני אוחז בו הדרך הקרובה להעיר, להורות ולהשכיל בלשון המבואר, הקרוב והנוהג, כדי שיהיה מה שאני רוצה לבארו קרוב להבין». אין לנו, אפוא, לבקש אצלו שטה פילוסופית מקורית ושלמה. בשער היחוד ופה ושם גם בשאר השערים, ביחוד בשער הבחינה, הוא מטפל בשאלות הפילוסופיה הדתית, לפי מה שידע מתוך קריאה בספרי הפילוסופיה של זמנו. מה הם, אפוא, המקורות, שבהם השתמש ר׳ בחיי?

מהפילוסופים היהודים הוא מזכיר בהקדמתו את דוד אלמקמץ ואת ר׳ סעדיה גאון, וברור, שלאלה היתה השפעה מכריעה עליו. ביחוד הוא מרבה להביא בספרו את דעות ר׳ סעדיה גאון ומזכיר גם את הספר אמונות ודעות וגם פרושיו לתנ״כ ופרושו לספר יצירה. בסוף הקדמתו הוא מעורר את הקורא לקרא בספרי ר׳ סעדיה גאון ז״ל, «שהמה מאירים השכל ומחדדים הבינה ומורים הפתי ומזרזים העצל». (עמ׳ 23). כפי שראינו למעלה הוא משפע גם מספריו של ר׳ שלמה אבן גבירול.

מחכמי יון הוא מזכיר פעמים אחדות בספרו את אריסטו ואת אקלידס. את ספרו של אקלידס בהנדסה ידע ידיעה עמוקה. זאת רואים עפ״י הדברים שהוא מביא ממנו. את ספרי אריסטו הוא בלי ספק לא קרא, אלא ידע על אודותיו ועל דעותיו על פי ספרי הפילוסופים הערבים. עד כמה שיש בחובות הלבבות מן הפילוסופיה, היא אינה אריסטוטלית טהורה אלא מעורה בדעות ניאופלטוניות, כפי שהיא מצויה הרבה אצל הפילוסופים הערבים באותה התקופה.

מהפילוסופיה הערבית הוא ידע היטב את האגרות [1] (רסאיל) של הפילוסופים הערבים הנקראים אחי הטהרה. אנו מוצאים אצלו הרבה פעמים את ההבדל שבין אחד אמת ואחד עובר או האחד האמתי והאחד העובר. ההבדל הזה נמצא בפעם הראשונה באגרות אחי הטהרה (אלואחד אלמאג׳זי ואלואחד אלחקיקי). כמו כן הראה דוד קופמן [2] על הרבה מבטאים בחובות הלבבות הלקוחים מאחי הטהרה, כמו למשל: שינת הפתיות (עמ׳ 17), שכור ביין אהבת העולם (עמ׳ 21) שתוף נעלם (עמ׳ 53) וכו׳. את הקתיגוריות של אריסטו קורא ר׳ בחיי בשם: סוגי הסוגים. השם הזה לקוח מאחי הטהרה. בכל מקום שבחיי מביא את הפילוסופים סתם, הוא מתכוון לאחי הטהרה. ביחוד משפע מהם כל פרק ה׳ בשער הבחינה.

את אבן סינא, הפילוסוף הערבי הגדול ביותר, הוא לא הכיר, כפי שהוכיח קופמן [3]. בנוגע לפילוסוף אלעַזאלי, עוד לא הוכח באפן מחלט, שבחיי הכירו והשפע ממנו, אם גם דוד קופמן ואחריו הפרופ׳ יהודא מצאו בחובות הלבבות הרבה מקומות הדומים לא רק בתכנם אלא גם בצורתם לדברי אלעַזאלי [4]. איך שיהיה, מכל מקום ברור, שהשפעת אלעַזאלי היתה רק חצונית ולא יסודית. שטת אלעַזאלי היא בקרת הפילוסופיה בכלל וזו של אריסטו בפרט. מהפילוסופים שלנו משפע ממנו ביחוד חסדאי אבן קרשקש, המביאו בשם אבוחמד [5]. ר׳ בחיי אינו מעיז לבקר את הפילוסופיה, ואריסטו הוא בשבילו הפילוסוף בה׳ הידיעה. אמנם הוא אינו מסכים לאריסטו, שגלגלי השמים אינם מארבעה היסודות, אלא מיסוד חמשי, שאין דוגמתו בעולם התחתון, והוא אומר: «וכבר חשבו קצת הפילוסופים, כי הגלגלים והכוכבים והאישים העליונים הם מתולדת האש... ואיננה תולדה חמשית, כאשר חשב אריסטו» (עמ׳ 33). אולם הוא אינו מכחיש את אריסטו בהוכחות פילוסופיות או הגיוניות.

הפרופ׳ א. ש. יהודא הוכיח [6], שבין הדברים, שמביא ר׳ בחיי בשם הפילוסופים, נמצאים הרבה מאמרים, שהפילוסופים הערבים מיחסים אותם לישו הנוצרי, למחמד, לברית החדשה ולתורת הצופיים. ר׳ בחיי בהקדמתו (עמ׳ 20) מתנצל על שהביא את דברי החסידים והחכמים שבכל אומה ומביא את מאמר התלמוד: «כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם», ומוכיח, ומן הכתוב והמקובל, שראוי לעשות כן.

1 עיין דוד קופמן שם עמ׳ 13. 2 שם עמ׳ 49. 3 שם. 4 ראה למעלה עמ׳ ח׳.
5 ראה מה שכתב M. Joel בספרו: Don Chasdai Crescas religionsphilosophische Lehren, Breslau 1866, עמ׳ 2.
6 במבואו למקור הערבי עמ׳ 53 והלאה וראה Isaac Husik שם עמ׳ 86.

## ב׳ המטרה

בהקדמתו מברר ר׳ בחיי את מטרת ספרו. הוא רוצה לתת בספרו את תורת חובות הלבבות בנגוד לחובות האברים. הוא התבונן בספרי החכמים שהיו לפניו ולא מצא אצלם את תורת חובות הלבבות עפ״י היהדות, מסודרת בשטה שלמה ומקיפה, ובא למלא את החסרון הזה. חובות הלבבות, זאת אומרת הכונה שבלב, ההכרה וההשגה הנכונה, הן העקר, ובלעדיהן אין ערך למצוות המעשיות. בלי השתתפות הלב והמצפון לא יתכן לנו גם למלא כראוי את חובות האברים. הוא נגש, אפוא, לחבר את ספרו זה, «שיהיה מתחלק על שרשי חובות הלבבות ומצוות המצפונים ולשומו מאסף לכל ויהיה מספיק בענינם ומורה הדרך הטובה והישרה ומנהיג במנהגי הקדמונים ומוסר החסידים ומעיר משינת הפתיות ומעמיק בדקדוקי החכמה הזאת ומזכיר דעת האלהים ותורותיו וגורם להצלת הנפש ומזרז העושה ומעורר המתעלם ומישר המקדים ומרגיל המתאחר ומאשר המתחילים ומראה הדרך לנבוכים»[1]. (עמ׳ 17). מטרתו היא, אפוא, לא פילוסופית, כי אם מוסרית־מעשית. הוא רוצה להיות מורה דרך לנבוכים, לזרז ולעורר את המתעלמים והמתרשלים ולהורות לפתאים את תכנה הרעיוני של היהדות. «וכוונתי בו להתחכם ולהעיר הפתאים והמקצרים מאנשי תורתנו... במה שיספיק להם מן הראיות, אשר יעיד השכל בברורן ואמתתן». (עמ׳ 21). את דבריו הוא מבסס על הכתוב, המקובל והמושכל[2]. בעקר הוא שואב את דעותיו ממקורות היהדות, מן הכתוב והמקובל, אלא שהוא מחזק את הכתוב והמקובל, בדוגמאות ומשלים מן החיים ובראיות מן השכל הישר וההגיון הבריא. «כוונתי לגלות מה שהוא תקוע בשכל הצלול משרשי דתנו וטמון בנפשותינו מקטבי תורתנו». (שם). מכיון שמטרתו היא מעשית־למודית ולא פילוסופית, הוא משתדל להיות מובן לשדרות הרחבות של העם. הוא משתמש בפתגמי הפילוסופים, במאמרי החסידים שבאומות העולם ובדברי החכמים הקדמונים, אם הם עוזרים לו להוכיח את צדקת היהדות, כפי שהוא מבינה. כמו ר׳ יהודה הלוי, רוצה גם ר׳ בחיי לתת בספרו רק את היהדות בלי שום תערבת של דעות נכריות, אלא שר׳ יהודה הלוי נותן את היהדות כלה בין מצדה המעשי ובין מצד תכנה הדתי, המוסרי והלאומי, בעוד שר׳ בחיי רוצה לתאר את היהדות רק מצדה הדתי־מוסרי.

---

1 ר׳ בחיי הקדים את הרמב״ם בשם: «מורה נבוכים».

2 הכתוב, המקובל והשכל בתור שלשת המקורות, שמהם אנו שואבים את כל ידיעותינו מוצאים גם אצל סעדיה גאון. עיין ד. קופמן שם עמ׳ 19 בהערה.

## ג. אחדות ה׳

«כאשר חקרנו על מה שהצרך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה, שהוא השער הראשון משערי התורה, וביחוד יפרד המאמין מן הכופר והוא ראש אמתת הדת, ומי שנטה ממנו לא יתכן לו מעשה ולא תתקיים לו אמונה. ומפני זה היה תחלת דברי אלהים אלינו על הר סני: אנכי ה׳ אלהיך ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני» (עמ׳ 25). במלים אלה מתחיל ר׳ בחיי, את שער היחוד, שבו הוא רוצה להוכיח את מציאות ה׳ ואחדותו[1]. הוא משתמש בהוכחות, שהיו מצויות בפילוסופיה של זמנו, הוכחות שכליות – הגיוניות. שלש הנחות הן, שמהן יוצאת בתור מסקנה הכרחית מציאותו של ה׳:

א) שום דבר אינו יכול לעשות את עצמו.

ב) ההתחלות יש תכלית למספרן.

ג) כל מחובר מחודש.

אם נוכיח את אמתת ההנחות האלה, תצא מהן מאליה המסקנה, שה׳ נמצא. את אמתת ההנחה הראשונה הוא מוכיח בהוכחה לקוחה מר׳ סעדיה גאון. אם נאמר, שהדבר עשה את עצמו, עלינו לשאל את עצמנו, מתי הוא עשה את עצמו, לפני היותו או אחרי שכבר היה נמצא? אם נאמר, שעשה את עצמו, אחרי שכבר היה נמצא, הלא כבר היה נמצא, ולא היה צריך לעשות את עצמו. ואם נאמר שעשה את עצמו לפני היותו, הלא אז היה אפס, ומאפס לא תוכל לצאת שום פעולה ולא יהיה ממנו שום מעשה. ובכן בטלות שתי האפשריות, ונמנע הוא, שהדבר יעשה את עצמו.

את אמתת ההנחה השניה הוא מוכיח בראיות אלה: א) אם נתעמק בהבנת טבע האין־סוף, נמצא, שהאין־סוף בהכרח אין לו התחלה, כי לו היתה לו התחלה, היה מוגבל ולא היה אין־סוף. מזה יוצא, שמה שיש לו סוף, יש לו התחלה. ומכיון, שהסבות היסודיות (ההתחלות) שבעולם יש להן סוף, ברור, שיש להן גם התחלה ומספרן מוגבל. הוכחה זו נמצאת גם אצל סעדיה גאון. ב) מאין־סוף אי אפשר להפריש חלק. כי אם נפריש ממנו חלק, יהיה השאר בהכרח או אין־סופי או מוגבל. אם נאמר, שהשאר הוא אין־סופי, אז נקבל שני אין־סופים, שהאחד גדול מהשני באותו החלק שהפרשנו ממנו. זהו דבר בלתי אפשרי. ואם נאמר, שהשאר הוא מוגבל והחלק

---

1 דוד קופמן (שם עמ׳ 26) חושב, שבמלת יחוד (בערב׳ תוחיד) מסמן בחיי לא רק את אחדות האלהים, כי אם את כל התורה האלהית או התיאולוגיה. את דעתו מקבל Husik (שם עמ׳ 86) אולם בחיי אומר בפרוש, שהוא רוצה לדבר רק על מציאות ה׳ ואחדותו.

שהפרשנו בהכרח גם הוא מוגבל, אם כן גם מחבורם צריך היה להתקבל דבר מוגבל ולא אין סוף, כפי שהנחנו בהתחלה. מתברר, אפוא, שמאין־סוף אי אפשר להפריש חלק. מהזמן שעבר על העולם אנו יכולים להפריש חלק, ז״א להפריש תקופה ידועה מהזמן שעבר על העולם – יוצא, שהזמן שעבר איננו אין־סופי [1]. את אמתת ההנחה השלישית, שכל מרכב מחודש, הוא מוכיח בזה, שהמרכב מאוחר בזמן לאותם היסודות שמהם הוא מרכב, וע״כ איננו קדמון, כי שום דבר אינו קודם לקדמון. ומכיון שאיננו קדמון, הוא בהכרח מחודש.

אחרי שהוכיח את אמתת שלש ההנחות הנזכרות, הוא מוציא מהן את המסקנה ההכרחית, שיש לעולם בורא. אם נתבונן בעולם, נמצא, שהוא כלו מרכב מארבעה היסודות והיסודות מרכבים מחמר וצורה, «והחמר שלהם הוא החמר הראשון ההיולי והצורה היא הצורה הראשונה הכללית». לפי זה ברור לנו, שהעולם מחודש. והנה על פי ההנחה הראשונה אי אפשר, שהדבר יעשה את עצמו, וע״כ הכרחי הוא הדבר, שיש לעולם מחדש, שברא אותו. עפ״י ההנחה השניה מספר הסבות בעולם הוא מוגבל, זאת אומרת, שיש להן התחלה, אנו מוכרחים אפוא לאמר, שישנה סבה ראשונה, תחלה שאין תחלה לפניה וראשון שאין לו ראשון, וזהו בורא העולם.

אולם יש אומרים, שהעולם התהוה מאליו, על פי מקרה. ר׳ בחיי אינו מוצא לנחוץ להכחיש את הדעה הזו בהוכחות הגיוניות. הוא רק אומר: «ומן התימה בעיני, איך תעלה על דעת מדבר בעודנו בבריאותו כמחשבה הזאת?» (עמ׳ 33). לו הביא לפנינו מי שהוא מכתב והיה אומר, שהמכתב נכתב מאליו, על פי מקרה נשפכה דיו על הניר ונתהוו האותיות והמלים, האם לא היה בעינינו כמתעתע? על אחת כמה וכמה העולם, «שמלאכתו יותר דקה, ותקונו יותר רחוק ועמוק בעינינו עד אין תכלית», שאין לאמר, שהוא נעשה «בלי כוונת מכוון וחכמת חכם ויכלת יכול».

אחרי שבאפן כזה הוכחה מציאותו של ה׳, עלינו לשאל את עצמנו, אם הוא אחד או יותר מאחד. משבע הוכחותיו של ר׳ בחיי נביא פה רק אחדות: א) מכיון שאנו רואים חכמה אחת בכל העולם כלו ואותם החקים שוררים בשמים ובארץ, בדומם, צומח, חי ומדבר,–ברור, שהוא כלו מחשבת חושב אחד ויצירת בורא אחד. ב) אקלידס הגדיר את האחדות, שהיא קודמת לאחד בטבעה, והאחד קודם בטבעו לרבוי. אם נאמר, אפוא, שישנם שני בוראים, אז בהכרח קדם להם האחד, והוא הבורא האמתי. ג) כל

---

1 הוכחה זו איננו אצל רס״ג, אולם כפי שאפשר לראות ממורה נבוכים ח״א פע״ה, היתה זאת אחת ההוכחות של הפילוסופים המדברים (מתכלימון), ראה Husik עמ׳ 88.

דבר, שמציאותו מוטלת בספק והוכיחוה בהוכחות הגיוניות, לא הוכחה בזה אלא מציאות המינימום ממנו, שבלעדיו אי אפשר. מי שרוצה להוכיח את המציאות של יותר מהמינימום הזה, עליו להביא הוכחות נוספות. אם בא לפנינו מכתב בעל תכן חשוב, כתוב בסגנון יפה, אנו מכרחים לאמר, שישנו מי שהוא שכתב אותו, כי בלי זה לא היתה אפשרית מציאות המכתב. אולם לא יעלה על דעתנו כלל, ששנים כתבו את המכתב. האומר כך, עליו להוכיח זאת בהוכחות על יסוד השניות שבסגנון ובתכן המכתב. אותו הדבר ביחס לעולם. אנו רואים לפנינו עולם מסודר ומתוקן בחכמה, שאין למעלה ממנה, ואנו מכרחים לאמר, שלעולם ישנו בורא, מפני שבלי בורא אחד, אין אנו יכלים לבאר את מציאות העולם. אולם לא צריך כלל לעלות על דעתנו, שיש יותר מבורא אחד, כל זמן שלא יוכיחו לנו, שישנה שניות בעולם, ואי אפשר שיהיה יצירתו של האחד. ד) אם נאמר, שלעולם שני בוראים, עלינו להניח אחת משתים: או שהאחד מהם לבדו יכול היה לברא את העולם גם מבלעדי השני, או שהאחד בלי עזרת השני היה חלש מלברא את העולם. לפי ההנחה הראשונה, השני הוא מיותר, מכיון שהאחד מהם יכל היה ליצר. לפי ההנחה השניה, כל אחד מהם הוא חלש ומוגבל בכחו «וכל מוגבל יש לו תכלית, וכל אשר יש לו תכלית מחודש וכל מחודש יש לו מחדש». לפי כל זה יוצא, שהבורא הוא אחד בלי ספק. אולם עלינו להבדיל בין האחד האמתי והאחד העובר[1]. האחד העובר הוא אחד רק במובן יחסי, משאל. הוא יכל להיות קבוצי, כמו מין אחד, גדוד אחד וכ׳, או מחובר ומרכב מחלקים רבים. האחד האמתי הוא משני מינים: אחד מפשט ואחד בפעל. האחד המפשט הוא יחידת המספר, שהיא יסוד והתחלה לכל המספרים, האחד בפעל הוא אחד, «אשר לא יתרבה ולא ישתנה ולא יתחלף ולא יסופר במדה ממדות הגשמיים ולא תשיגהו לא הויה ולא תכלה, ולא יעתק ולא ינוע ולא ידמה אל דבר ולא ידמה אליו דבר ולא ישתתף עם דבר, כי הוא על כל פנים אחד אמת והוא שרש לכל מתרבה». (עמ׳ 40). האחד האמתי הוא רק הבורא. ויש לנו אפשרות להוכיח, שהבורא הוא אחד אמתי. העולם מחובר ומרכב מיסודות שונים. כל חבור מחייב אחדות בין החלקים המחוברים ויחד עם זה הבדל ביניהם. לפי זה אפשר לאמר, שביסוד העולם מונחים הרבוי והאחדות. אולם האחדות קודמת לרבוי ואי אפשר שהרבוי יהיה סבתה. סבת האחדות היא, אפוא, אחדות, ז״א אחדותו של ה׳ היא סבת האחדות והרבוי בעולם, כי הוא האחדות שהיא ראשית המנין ויסודו. מזה יוצא, שה׳ הוא האחד האמתי המפשט. אולם אנו יכלים

1 ההבדל הזה אינו נמצא אצל סעדיה גאון. ר׳ בחיי משפע בזה מאחי הטהרה. ראה למעלה עמ׳ י״ז

להוכיח, שהוא אחד אמת גם בפעל. אנו רואים בעולם, שמה שנמצא בדברים רבים בתור מקרה, נמצא בדבר אחד בתור עצמות, שאי אפשר לו מבלעדיה. החם בדברים החמים הוא מקרה, אבל הוא עצמות באש, הרטיבות בדברים לחים היא מקרה, והיא עצמות במים. ומכיון שבעולם אנו רואים את האחדות רק בתור מקרה, הכרחי הוא, שישנו איזה דבר, שבו אין האחדות מקרה אלא עצמות, וזהו הבורא שהוא אחד בעצם[1].

## ד. מדותיו של ה׳

אם בנוגע לכל דבר, שאנו חוקרים על מציאותו, איננו מסתפקים רק בהוכחת מציאותו, אלא אנו גם שואפים לדעת, מה הוא, ואיך הוא ולמה הוא, הנה ביחס לה׳, חקירתנו איננה יכולה לצאת מגבול מציאותו ואחדותו, כי יותר מזה לא נתן לאדם לדעת על אודותיו[2]. אולם מתוך חולשה אנושית טבעית אנו רגילים ליחס לו תארים, מפני «הדחק המצריך אותנו להודיענו ולעמד על מציאותו, כדי שנקבל עבודתו». בחיי מחלק את מדותיו של הבורא לעצמיות ופעליות. «העצמיות הן מדות קיימות לאל יתעלה קודם הברואים ואחריהם, תאותנה לו לעצם כבודו». המדות האלה הן: נמצא, אחד, קדמון[3]. הן נובעות מתוך עצם המושג בורא. הבורא אי אפשר לו, שלא יהיה נמצא. וכמו כן הוא בהכרח קדמון, כי המחודש נברא ולא בורא, וכמו כן מחויב הבורא להיות אחד, כפי שהוכח כבר. כמו כן מחייבות שלש המדות האלה זו את זו. מי שהוא קדמון הוא בהכרח נמצא ובהכרח אחד, ומי שהוא אחד אמתי הוא בהכרח קדמון ונמצא. אין המדות האלה גורמות לשום רבוי בעצם כבודו, כי הן אינן באות אלא לשלל ממנו את הפכן. וכבר אמר אריסטו, ש«המדות השוללות הן ביחס לבורא יותר אמתיות מאשר המדות המחייבות»[4]. ולא עוד אלא שבאמת אין שלשתן אלא אחת, ורק מפני שהלשון האנושית לא יצרה מלה, שתכלל את שלש המדות האלה יחד, אנו מכרחים להשתמש בשלש מלים. אולם המלה: «בורא», אם נבין אותה לכל עמקה, כוללת את כל שלש המדות האלה[5].

1 את הדעה הזו, שה׳ הוא האחדות העצמית והוא מקור כל האחדות המקרית בעולם, איננו מוצאים אצל הפילוסופים שלנו. בחיי משפע כנראה מהפילוסופים הניאופלטוניים. עיין קופמן שם עמ׳ 66.

2 בחיי משפע בזה מאלמקמץ: «אין אדם רשאי לשאל על השם מהוא». וכן בעולם קטן של יוסף אבן צדיק: אין שואלים אלא אם הוא וזאת היא החקירה על אמות. ראה קופמן שם עמ׳ 33.

3 אצל רס״ג באמונות ודעות: חי, יכל, חכם. רס״ג אומר (אמונות ודעות מאמר ב׳ פ״ד): ואלה השלשה ענינים מצאם שכלנו לעושנו פתאום בלי מחשבה מביאה אחת.

4 וכן אומר אלמקמץ: ואמר ארסטוטלס הפילוסוף, כי המדות המכחשות הן אמת וישר לאמרן על הבורא יותר מן המדות המורות. ראה קופמן שם עמ׳ 73.

5 רס״ג אומר (שם): לא נתכן ללשונותינו להביעו בבת אחת, כי לא מצאנו בלשון מלה מקבצת אלה הג׳ ענינים, ונצטרכנו להליץ עליהם בשלשה מלות. ראה קופמן שם.

המדות הפעליות הן אלה שאנו מיחסים לו עפ״י פעולותיו הנראות לעינינו. למדות אלה אין שום נגיעה ושום יחס לעצם כבודו. אנו משתמשים בהן רק כדי לקרב את מציאותו של הבורא להשגתנו האנושית המוגבלת. בין המדות האלה ישנן שמגשימות את הבורא ומיחסות לו תכונות אנושיות, שהוא נעלה מהן. אולם בכל זאת משתמשים כתבי קדשנו במדות אלה, «כדי לקיים את ענין הבורא בנפשות, כי מי שאינו יודע את הבורא לא יוכל לעבדו»[1]. אחרי אשר הכרת מציאותו של הבורא כבר נקבעה באומה, השתדלו חכמינו לזכך את המדות האלה ולפשטן מגשמיותן ופרשו אותן בדרך העברה והשאלה. וגם כתבי הקדש בעצמם מדגישים וחוזרים ומדגישים, שאין ליחס לבורא שום דמות ותאר: ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך וכ׳.

אין אנו יודעים, אפוא, על אמתת עצמותו של הבורא ולא כלום ואיננו יכלים ליחס לו שום מדה ותאר. מושגנו על הבורא הוא בלתי מסוים, בלתי ממשי ואורירי. אולם אין הדבר הזה צריך להביאנו במבוכה, כי ידיעתנו ביחס לנפש האדם אינה מרובה מידיעתנו ביחס לבורא. מי ראה פעם את הנפש, מי יכל לתאר את עצם מהותה? ובכל זאת אין אנו מטילים ספק במציאותה. אל יפקפק, אפוא, המאמין, אלא יעשה את חובתו, שהיא לבחן ולמצא את נפלאות הבורא וחסדיו, חכמתו ויכלתו בברואים וביחוד בבחיר היצורים האדם.

## ה. יתר עקרי הדת

לו היה ברצונו של ר׳ בחיי לתת שטה שלמה של פילוסופיה דתית, היה עליו, אחרי הוכחת מציאות ה׳ ואחדותו, לגשת לפתרון יתר השאלות, שבהן היתה מטפלת הפילוסופיה בזמנו: שאלת הידיעה והבחירה, צדיק ורע לו רשע וטוב לו, שכר ועונש, תורה מן השמים, הגאולה האחרונה ותחית המתים, וביחוד השאלה על יכלתו של ה׳, אם היא מקיפה גם את הבלתי־אפשרי, הנמנע, או רק את האפשרי. אולם בחיי לא רצה לתת פילוסופיה דתית. לא ה«מה» של הדת מענין אותו, כי אם ה«איך». לא האמונות והדעות של היהדות הן הנושא של חבורו, כי אם, דרך חייו הדתיים־מוסריים של עובד ה׳ באמת[2].

---

1 משפע מר׳ בחיי ר׳ אהרון בן אליהו בספרו עץ חיים פרק צ״ג: הושאלו לו כדי להבין השומע.

2 אין אפוא להסיק מסקנות ממה, שהוא אינו מדבר על הגאולה והתקוה המשיחית, שלא היה לאומי, כפי שעושה זאת ש״י איש הורוויץ (התקופה X עמ׳ 244 והלאה). גם שאר עקרי היהדות: תחית המתים, שכר ועונש וכ׳ או שאינם נזכרים כלל או שנזכרים רק דרך אגב, עד כמה שהם נחוצים למטרתו.

בסוף שער היחוד (עמ׳ 50) הוא אומר: «וכיון שהגענו עד הנה מדברינו, אין צרך לבאר הענין הזה יותר, מפני שאנו חייבים לרהות ולירא ולהזהר ממנו, כמו שאמר קצת מן החכמים: במופלא ממך אל תדרש וכ׳».

בשאלת הידיעה והבחירה[1] הוא נוגע רק דרך אגב בשער עבודת ה׳, בדיאלוג שבין הנפש והשכל. (עמ׳ 105 והלאה). הוא מביא את דעת אלה השוללים מן האדם כל הפש פעולה וחושבים, שהכל הוא בגזרה מן השמים (דעת הפילוסופים הערבים מכת אשעריה), וכמו כן הדעה המתנגדת, המיחסת לאדם חפש גמור בפעולותיו, אלא שהיא שוללת את הידיעה מה׳, באמרה, שאין ה׳ יודע כלל את מעשי האדם. דעתו של ר׳ בחיי היא, שאין לנו שום מושג ממהות ידיעתו של ה׳, שאינה דומה כלל לידיעה האנושית, וע״כ אפשר שה׳ יודע הכל מראש ובכל זאת האדם הוא חפשי במעשיו[2]. אולם השאלה כשהיא לעצמה אינה מענינת את ר׳ בחיי, כי אם המסקנה המעשית היוצאת ממנה. «הנכון, שנעשה מעשה מי שיאמין, כי המעשים מונחים לאדם (ז״א שהוא חפשי במעשיו), יגמל ויענש עליהם, ונשתדל אצל הבורא בשני העולמים, ונבטח באלהים בטחון מי שהתברר אצלו, כי ממשלת כל המעשים והתנועות, והתועלת והנזק בגזרת ה׳ ורשותו ובמאמרו... והדעת הזאת קרובה אל דרך ההצלה».

בשער הבטחון הוא מדבר דרך אגב על שאלת צדיק ורע לו, רשע וטוב לו (עמ׳ 127) ועל שאלת שכר ועונש בעולם הבא (עמ׳ 141). הוא נוגע בשאלות אלה מפני חשיבותן לחזוק בטחונו של האדם באלהים.

בנוגע לשאלה הראשונה הוא מעיר, שהנביאים כבר שאלוה: מדוע דרך רשעים צלחה וכ׳. ר׳ בחיי משתדל לבאר את הסבות האפשריות לסבלו של הצדיק ולהצלחתו של הרשע, והולך בזה בעקבות סעדיה גאון. הצדיק סובל מפני אחת מסבות אלה:

א) בעד חטאים שחטא לפני היותו לצדיק.

ב) כדי שיקבל שכר בעולם הבא.

ג) כדי שישַׁמש דוגמה בקבלו את יסוריו באהבה.

ד) ה׳ רוצה לנסותו, כדי שכלם יוכחו בחסידותו.

ה) בעד חטאו, שאינו מקנא לאלהיו.

כמו כן יש לבאר את הצלחת הרשע באחת מסבות אלה:

א) מפני זכות, שהיתה לו לפני היותו לרשע.

ב) מפני שממנו עתיד לצאת בן צדיק.

---

1 ר׳ בחיי קורא לה: שאלת הגוזר והצדק או ההכרח והצדק.

2 זאת היא גם כן דעתו של הרמב״ם במורה נבוכים ח״ג.

ג) כדי שהצלחתו תהיה סבת מותו.

ד) ה׳ מאריך לו, עד שישוב בתשובה.

ה) כדי להעמיד בנסיון את האנשים החלשים, בעלי המצפונים הרעים, שיקנאו בו וילכו בדרכיו.

ו) הצלחתו היא שכר בעד חסדי אביו.

בנוגע לשכר ועונש בעולם הבא המפליא ביותר לפי ר׳ בחיי הוא, שאין לענין זה זכר בכתבי קדשנו. הסבה היא, שהאמונה בשכר ועונש בעולם הבא היתה כל כך מפורסמת באומה, שלא היה צרך לזכרה. יכול להיות גם כן להפך, שמפני שהמון העם לא היה יכל לתאר לו חיי הנפש בלי גוף, הבטיחו לו כתבי הקדש רק שכר בעולם הזה, כמו שאנו ברצותנו, שהילד ילמד, מבטיחים לו «מה שהוא ערב לו מיד ממאכל ומשתה ומלבוש נאה ומרכבת נאה», מכיון שאין אפשרות לבאר לו את תועלת החכמה ואת הטובה שהוא יקבל מלמודה. אולם ישנם בכתבי הקדש די רמזים על גמול העולם הבא, שהמשכילים מבינים אותם, כמו: ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וכ׳. את השאלה הזו הוא מזכיר עוד פעם בשער יחוד המעשה (עמ׳ 159) בתאור הנפלא והעמוק בהבנתו הפסיכולוגית מדרכי יצר הרע בפתותו את האדם.

על יתר השאלות של הפילוסופיה הדתית אין ר׳ בחיי מדבר כלל, מפני שלא היה לו צרך בהן לרגלי מטרתו העקרית, שהיא לחזק את הכרתו הדתית־מוסרית של היהודי ולהורות לו את דרך החיים הנכונה.

## ו. דרך החיים

דרך החיים של עובד ה׳ באמת היא הדרך המביאה אל אהבת ה׳, שהיא «כלות הנפש ונטותה בעצמה אל הבורא, כדי שתדבק באורו העליון». (עמ׳ 261). בשביל להגיע למדרגה עליונה זו, על היהודי להיות חדור תמיד, בכל שעה ובכל רגע, את נפלאות הבורא וחסדיו עם האדם. «לא יהגה כי אם בזכרו ולא יביט כי אם אל דרכיו, ולא ישמע כי אם אל דבריו, ולא יאכל אלא מה שהטריפו, ולא יחשב אלא בגדולתו, ולא ישיש אלא ברצותו אותו, ולא ישמח כי אם בעבודתו, ולא יבקש כי אם רצונו, ולא ירוץ כי אם בשליחותו, ולא יעמד כי אם מהמרותו, ולא ישב כי אם בביתו, ולא יקום כי אם באמונתו, ולא יקרא כי אם ספרו, ולא ילבש כי אם סות יראתו, ולא יישן כי אם על יצועי אהבתו, ולא יתדמה לו כי אם תמונתו, ולא יעור אלא במתיקות זכרו, ולא ימצא קורת רוח כי אם עמו, ולא יברח כי אם מהמרותו, ולא יאבל כי אם בעת כעסו, ולא יפחד כי אם מתוכחתו, ולא יקוה כי אם

חסדו. (עמ׳ 100). אולם אין זאת אומרת, שעל האדם להתרחק מן העולם ולחיות חיי נזירות ופרישות. על האדם «לתת לעולם את חובותיו ההכרחיות ולתורה את כל עצמו». בשער הפרישות הוא מגדיר את הפרישות כך: «מניעת הנפש מכל מנוחה ותענוג גופני אלא הטבע, אשר לא תוכל לעמד מבלעדיו» (עמ׳ 245). על האנשים, ש«ברחו מן הישוב אל המדבריות והישימון וההרים הגבוהים, מקום שאין צוות ולא חברה, אוכלים מה שהם מוצאים מעשב הארץ ועלי האילנים ולובשים הבלויים» הוא אומר: «והכת הזאת רחוקה מכל הכתות מגדר הדרך השוה התוריה, מפני שהם עוזבים ענין עולמם לגמרי, ואין בדין התורה לעזב את ישוב העולם לגמרי». (עמ׳ 247). וכן הוא אומר בשער חשבון הנפש פ״ג (עמ׳ 235): «אל תפליג בדרכי הצדיקים הפורשים מן העולם ותעבר את נתיבתם פן תשומם... אך אחז הדרך השוה, והחזק באחריתך ואל תנח עולמך, כי ממנו תקח לך צידה לעולם הקיימה והוא פרוזדור למקום המנוחה» [1]. ואם היו חסידים שמצאו לטוב לפרש לגמרי מן העולם, הרי זה בשביל לשמש דוגמה ומופת לאחרים, «וילמד מהם כל מין ממיני האדם, כפי דרכו מהפרישות וכראוי למנהגו ומדותיו. ואין תקנת העולם, שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות כמוהם, כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם». אולם בני האדם בכלל צריכים לחיות בפרישות הכוללת[2], «שהיא הנהוגה לתקנת גופינו והסדרת ענינינו». תמונה פיוטית, שבמקור הערבי היא כתובה בפרוזה מחורזת, הוא נותן מהפרוש האמתי: «הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו. לבו רחב מאד ונפשו שפלה מאד. איננו נוטר ולא חומד, ולא מספר בגנות, ולא מדבר מאדם. מואס בגדולה ושונא הפרסום. מיושב, זכרן, מודה, רב־בשת, מעט נזק. אם ישחק, לא ירבה, ואם יכעס, לא יתקצף... חכמתו רבה וענותו גדולה». (עמ׳ 249).

בכלל עובר כחוט השני בכל הספר הרעיון, המצוי גם אצל יתר הפילוסופים שלנו בתקופה ההיא, שהדרך השוה או האמצעית, היא שביל הזהב והיא דרך עובד ה׳, דרך החסיד. רעיון זה אמנם מקורו בתורת המוסר של הפילוסופים היונים, אולם גם בכתבי קדשינו מצאו הפילוסופים הרבה פסוקים מסייעים לו.

---

1 לפי זה אין מקום לשאלתו של ש״י איש הורוויץ: «האפשר, היתכן לאדם שכזה המתהלך שם בהיכל ה׳ בין בני עליון לרדת פתאום ארצה, לעסק בישובו של עולם לא לו, של עולם שהוא זר לנפשו ורוחו ושהסיח כבר דעתו ורצונו ממנו?» כן, אפשר ואפשר, כי בלי הפרוזדור אין להגיע לטרקלין, ובעולם הזה עלינו לחיות ולפעל, כדי להכין לנו צידה לעולם הקיימה.

2 בכל ההוצאות חסרה המלה: «הכוללת» והוספתיה עפ״י המקור, בזה משתנית כל הכוונה, ואין יותר מקום למסקנותיו של ש״י איש הורוויץ. (שם).

## ז. טעמי המצוות

רק במקומות בודדים מספרו מתרומם ר׳ בחיי לידי דתיות לבבית עמוקה. למרות זאת, שהוא חדור כלו הכרת חובותיו לאלהים ולמרות הרגש הדתי החזק המפעם בלבו, הוא משתדל להיות הגיוני ולהשפיע על הקורא בטעמים שכליים. באמנות מיוחדת הוא יודע לבחר את הפסוקים ומאמרי התלמוד הדרושים לו, מצרפם ומחברם, ומבסס עליהם את דרישותיו הדתיות־מוסריות. אולם הוא מוסיף לכתוב ולמקובל את המושכל, זאת אומרת טעמים מיוסדים על השכל הבריא וההגיון. מתוך זה הוא בא לבקשת טעם למצוות התורה, טעם מוסרי מתקבל על הדעת ומיוסד על השכל וההגיון [1]. הוא אומר באפן כללי: «ראוי לך, אחי, שתבין, כי רב הענין המכוון במצוות, שהן בגופים ובאברים, הוא להעיר על המצוות, אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים, מפני שעליהם משען העבודה והם שרש התורה... ומפני שהיה זה למעלה מכח האדם, ולא יתכן לו עד שיפרד מרב תאוותיו הבהמיות ויכריח טבעו ויקשר תנועותיו, העביד אותו הבורא בגופו ובאבריו במה שיש ביכלתו עד שיקל עליו לעמד בהם». (עמ׳ 231). אולם במקומות שונים בספרו הוא עומד גם על טעמם של פרטי המצוות.

טעם מצות השבת הוא, לפי דעתו, בשביל שהשבת תשמש מחאה תמידית נגד אלה הכופרים בבריאת העולם, ותשריש בלבנו את האמונה, שהעולם הוא מחודש: «ודע, כי כל מה שצותה אותנו התורה בענין השבת ושבה וצותנו בשמירתה וזכירתה, ויעדה גמול על זה והזהירה בענש, הענין והכונה בזה לדחות מלבנו דעת הכופרים בחדוש העולם ולקים רעיון החדוש והבריאה והאמונה בו בנפשותינו, כי היא הדעה הנכונה, ואתה דע לך».

התעניות, שאנו מצווים עליהן, מטרתן ללמדנו לחסם את תאוותינו ולשלט בעצמנו: מה שצותה אותנו התורה בתענית בעת התשובה ובקשת הכפרה, כדי שנחסם תאותנו מכל התענוגים, שהם החזקים שבסבות העברות».

בדברו על חובת האדם להכיר באפסותו, ולא ירום ויגבה לבבו, גם כאשר יגיע למדרגה מוסרית או דתית גבוהה, הוא אומר: «שיראה לבני אדם הכניעה ויניח הגבהות לכבוד הבורא יתברך ויעזב הגדולה והיקר והזהירות על נפשו, בעת שהוא עושה לאלהים יתברך בין לבדו בין במקהלות בני אדם, כמו שאמר הכתוב על אהרן עם גדלות מעלתו: והרים את הדשן. וחיבו הבורא להוציא את הדשן בכל יום תמיד, להשפל ולהסיר הגבהות מלבו» (עמ׳ 184).

1 בזה הוא מקדים את הרמב״ם, שמדבר גם כן על טעמי המצוות במורה נבוכים ח״ג אבל בצורה שטחית יותר.

## ח. האופטימיות של ר׳ בחיי

מתוך דתיות עמוקה ומתוך הכרה פנימית בהנהגתו הטובה של הבורא ובחסדו וטובו לאדם, מבחר יצוריו, בא ר׳ בחיי לידי השקפת עולם אופטימית, הרואה בעולם רק טוב. גם בזה ישנם לו סמוכין בפתגמי חז״ל: כל מה דעביד רחמנא לטב עביד וכו׳. אולם הוא מבסס כדרכו את המקובל במושכל, זאת אומרת בהוכחות מבוססות על השכל: «כאשר נסתכל בעולם הזה, נמצאהו מחובר ומורכב, אין חלק מחלקיו מבלי חבור וסדור, כי אנחנו רואים אותו בהרגשותינו ושכלנו כבית הבנוי, אשר זומן בו כל הצריך לו. השמים ממעל כתקרה והארץ מתוחה כמצע והכוכבים מסודרים כנרות וכל הגופות צבורות בו כמכמנים, כל דבר למה שצריך לו, והאדם כבעל הבית המשתמש בכל אשר בו. ומיני הצמחים מזומנים לתועלתו, ומיני החיות משתמשים להנאתו, כמו שאמר דוד עליו השלום: תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו» (עמ׳ 32). לפי זה לא נוצר העולם, אלא בשביל האדם, שהוא מרכז הבריאה «והוא העולם הקטן, אשר בו השלמת סדרי העולם ויפיו וזיונו ותמימותו»[1]. הוא מתחיל מילדותו של האדם, ומראה את חסדי ה׳ וטובותיו אליו בתקופה זו של חייו, שבה הוא כל כך חסר עזרה וזקוק לחסד ורחמים. בכיו של הילד הוא לטובתו: «ומן התימה בענין בכייתו, כי הילד יש לו תועלת בה, כפי מה שאמרו חכמי הרופאים, כי במוחי הילדים ליחה... והבכי מתיך הליחה ההיא ממוחיהם וינצלו מרעת מאורעיה» (עמ׳ 67). «ומרב חנות הבורא על האדם, שהוא מחליף את שניו זו אחר זו, שלא ימנע ממנו אכל» (שם). וכך הוא הולך ומונה את כל הטובות שהטיב הבורא עם האדם בילדותו: «ומרב הטובה על האדם, שאיננו משכיל ולא מכיר הטוב והרע בעת ילדותו, שאם היו שכלו והכרתו שלמים בעת גדולו, ויכיר יתרון בני אדם עליו בהנהיגם עצמם ומהירות תנועתם ונקיותם, ויראה עצמו בהפך כל זה, היה מת מן הדאגה והיגון» (שם). אפילו המות הוא לטובתו של האדם, כי «יש בו תקנת העולם, כמו שאמרו חכמינו ז״ל: טוב מאד זה המות» (עמ׳ 62). ואם אמנם החכמות והמדעים הן לתועלת האדם, כי «הם שערים פתחם הבורא יתברך למדברים להשיג בהם את התורה והעולם», הנה מה שאין אנו יודעים את מהותו העצמית של הבורא ואיננו מבינים, איך להתאים בין הידיעה שלו והבחירה החפשית של האדם, הוא לתועלת לנו, אם גם התועלת הזו נעלמה מאתנו: «ובסכלותנו בו פנים מאפני הטובה ולזה נעלם ממנו, ואלו היתה לנו בעמדנו על הסוד

1 הרמב״ם במורה נבוכים ח״ג פרק י״ג מתנגד מנקודת מבט פילוסופית לדעה, שהאדם הוא מרכז הבריאה, והכל נוצר למענו.

הזה תקנה, היה הבורא מגלה אותו לנו» (עמ׳ 107). גם חולשותיו ומגרעותיו של האדם יש בהן משום תועלת לאדם. רגש הבושה הוא חולשה באדם, אבל תועלתו מרובה: «חשב במדת הבושת, אשר יחד בה האדם, מה גדולה מעלתה ורבה תועלתה ותקנתה, ולולא היא, לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר, ולא ממלאים משאל ולא גומלים חסד, ומתרחקים מן הרע בשום דבר, עד כי דברים רבים מדברי התורה עושים בעבור הבושת (עמ׳ 69). השכחה היא מגרעת באדם, אבל מגרעת זו היא לטובתו של האדם, כי «לולא השכחה לא היה נשאר האדם מבלי עצב ולא היה טורדו ממנו שום דבר משמחת העולם» (שם).

ר׳ בחיי מרחיק ללכת עד כדי למצא נקודות אורה גם בחיי ישראל בגלות: «יביט בעין האמת עמדנו בין האומות מעת הגלות וסדור ענינינו ביניהם עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי, והם יודעים בזה. ויראה, עניננו אפשר שיהיה קרוב מעניניהם במזונות ובטרפים ואפשר שיהיה טוב מעניניהם בעת המלחמות והתגרות. ותראה הבינונים והכפריים שבהם טורחים יותר מן הבינונים שבנו והדלים אשר בקרבנו, כמו שהבטיחנו יוצרנו: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וג׳» (עמ׳ 74). יחסו זה אל הגלות מקורו בדתיות העמוקה שלו והוא מבוסס על פסוקים ומאמרי חז״ל, כמו כל דעותיו בכלל, כי אין הוא רוצה להיות מקורי, אלא כונתו לתת את מאור היהדות, את הנעלה והנשגב שבה, בצורה שטתית, משכלת, שבכחה להשפיע על השדרות הרחבות של העם.

## ט. השפעתו של ר׳ בחיי

הספר חובות הלבבות זכה לפרסום ולחבה בשדרות הרחבות של עמנו. בספרות הפילוסופית של אותה התקופה אין למצא את עקבות השפעתו, חוץ מאשר אולי במדה קטנה מאד במורה הנבוכים של הרמב״ם. את לב השדרות הרחבות של העם לקח ר׳ בחיי ביחוד במוסריותו הפנימית, ובטון הלבבי, העממי והפשוט, שבו כתוב כל הספר. את הקורא הוא מכנה בשם «אחי» ומתנצל לפניו על אשר הוא מעורר ומזרז אותו, כי הוא אינו מוציא את עצמו מן הכלל: «ואל יכבד עליך, אחי, הערתי אותך לשמירת עצמך, אשר ארכו ימי התעלמותך ממנה, כי לא יחדתיך בה מבלעדי נפשי» (עמ׳ 209). הוא אינו חדל מלעורר את הקורא לחשבון נפשו ועולמו ולמלוי חובתו כלפי בוראו: «מהר, אחי, ומהר להאזין אליו ולשמע בקולו ולדבקה בו ובחר לנפשך מה שבחר לה אלהיך... כי אם תקל נפשך בעיניך, איזה דבר יהיה נכבד אצלך?» (עמ׳ 208). «ומדוע לא שמנו אל לבנו לזכר אחריתנו, ולא חשבנו

על הצידה לבית מועדנו? התעסקנו בעולם הבלה והנחנו הקיים, ובמדוי גופינו ושכחנו מדוי שכלנו, ובעבודת רוע יצרנו ועזבנו עבודת יוצרנו... הה למבוכה הזאת כמה היא עורת ולשכרות הזאת כמה היא חזקה!» (עמ׳ 225). «ואתה, בני, ישימך האלהים מאשר ישמעו ויאזינו, ויאזינו ויחשבו, ויחשבו וידעו, וידעו ויעשו. ואל ישימך מן האנשים הטובעים בתעות, השכורים ביין הסכלות, אשר העבידם היצר ומשל בהם העולם וגברו עליהם התאוות ונטו בהם אל התענוגים... ומחזיקים הארמונות ושוכנים בקברות ובונים אשר לא יושיבו ויקבצו מה שלא יוציאו» (עמ׳ 258). בדוגמה הזו, כמו בהרבה מקומות אחרים בספר, שבהם מתרומם המחבר לידי התלהבות דתית, הוא כותב בפרוזה מחורזת. תבון עפ״י רב משתדל לתרגם את המקומות האלה בחרוזים, אולם לדאבוננו המקומות האלה נשתבשו ביותר על ידי המעתיקים.

את השערים גומר ר׳ בחיי עפ״י רב בתפלה קצרה: «והאלהים יורנו ואותך הדרך הישרה ויטה אותנו אל נתיב ההצלה ברחמיו ורב חסדיו, אמן». (עמ׳ 259). או: «האלהים ישימנו מן הממהרים אליו והשבים עדיו בלב שלם ברחמיו, אמן» (עמ׳ 209).

אולם הוא לא רק מעורר ומזרז, אלא גם מעודד ומנחם, מלמד את האדם לחפש ולמצא את הטוב בכל תופעות חייו. הוא נותן לו תכן חיים ומטרת חיים בשאיפה להתקרב אל ה׳ ולהשקיע את עצמו כלו בעבודתו ו«לנשא את רוחו אל המקום הנכבד והמעון הרם, מקום אשר לא תשפלנה הרוחות העולות אליו לעד». הוא מוכיח לאדם, שעליו לבטח בה׳ בכל לבו, כי הוא רוצה בטובתו ואשרו «ושער התשובה פתוח והקבלה והכפרה מצויה» לו לאדם, אלא ש«טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה». אולם ישנה דרך תשובה, דרך גאולה מכל סבל העולם הזה וכעורו, היא הדרך העולה אל האלהים.

החסרון שבספר חובות הלבבות הוא בזה, שמחברו מאריך מאד בהסברת הדברים ומרבה יותר מן הראוי לבאר ולפרש, עד שלפעתים קרובות הוא חוזר פעמים אחדות על אותו רעיון או אותו פתגם. חסרון זה מתבאר במטרה שהציג לפניו ר׳ בחיי, והיא להשפיע על השדרות הרחבות של הטועים והנבוכים, שלהם נועד הספר. בשאיפתו זו להשפיע על קוראיו ולהטותם לדרך הישרה והנכונה הוא משתמש בכל האמצעים: הכתוב והמקובל באים יד ביד עם המושכל, עם מאמרי הפילוסופים ופתגמי החסידים משלנו ומשל אומות העולם, עם משלים לקוחים מן החיים ודוגמאות מדברי ימי ישראל. בחרוז של משורר יהודי או ערבי הוא משתמש בתור אמצעי השפעה, כמו בפתגמיו של מחמד או באמרות לקוחות מן הברית החדשה. הוא אינו רוצה דוקא להיות מקורי, ובמקום שהוא מוצא את רעיונו בצורה יפה אצל מי שהוא אחר, הוא מביאו בשמו. בסוף

שער הפרישות הוא אומר: «וראיתי, אחי, מליצה נמרצת בענין הפרישות לאחד מן החסידים, מצוה בה את בנו, וישרה בעיני ושמתיה חתימה לשער הזה, כמו שמצאתיה, תחת תוכחתי לך והורותי אותך. הבן אותה והסתכל בה, תגיע אל הטוב והישר בעזרת האל» (עמ׳ 258).

לוקחת לב תמימותו ושלמותו הנפשית של ר׳ בחיי. מכל שורה מורגש שהוא תמים עם נפשו ואלהיו והגיע לאותה מדרגה עליונה של הבנת האדם והעולם, שאליה הגיעו יחידי הסגולה, בחירי האנושיות, היא המדרגה של «להבין הכל, זאת אומרת לסלח הכל», להשלים עם ההויה ועם בוראה ולצעד בשלות נפש עמוקה ובטחון שלם לקראת המות, המעבירנו אל עולם יותר טוב.

# פתיחת המתרגם

**אמר המתרגם:** יהי שם אלהינו מבורך מעתה ועד עולם אשר המציא יש מאין בחכמתו ויצר הכל בגבורתו ובחר באדם להיות תרומת נבראין וסגולת נמצאיו ויאצל עליו מרוח תבונתו והאיר עיניו בנר נשמתו, כדכתיב אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם[1], וכתיב נר אלהים נשמת אדם[2]. והבדילו בחכמה ובדעת מכל יצירותיו והמשילו בכל בריאותיו, כדכתיב מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים תחכמנו[3], וכתיב תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו[4]. וכל חכם לב יודע, כי האדם מתחלת יצירתו וראשית יסודתו נוצר על החכמה והוטבע עליה, כדכתיב וייצר י״י אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה[5]. אך מפני שיסודות תולדתו שונים זה מזה ונוברים זע״ז, הם מתגרים בו תמיד להטות אותו מדרך החכמה והאמת על דרך התאוה והשקר וכפי גבורתם על שכלו תקצר ידו להחזיק בחכמה, והיה כאשר ירים השכל ידו וגברה החכמה וכאשר יניח ידו וגברה התאוה[6]. ובענין הזה נבדלים בני אדם איש מרעהו בחכמה ובסכלות. ובכל דור ודור אנחנו רואים סגולת בני האדם, אשר הלכו לאור החכמה וסרו ממחשבי התאוה המה היו הקרובים הקרבים אל יוצרם והנקראים אנשי אלהים ואוהביו, כדכתיב ויתהלך חנוך את האלהים[7] וכתיב את האלהים התהלך נח[8]. ובמעלות החכמה נבדל אברהם אבינו מאנשי דורו ונקרא אוהבו של בוראו, כדכתיב זרע אברהם אוהבי[9]. ובה הגיע אל המעלה הגדולה, אשר היא הכרת הבורא ויחודו ועבודתו, אשר בעבורה נברא האדם, כדכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו[10]. ובה נבדל יצחק בנו משאר בניו ויעקב אבינו מאחיו ותהי מורשה לזרעו אחריו כדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב[11], ובעבורה נקראו עם ה׳ ובחיריו ובניו ובכוריו וחשוקיו ואוהביו וידועיו ומקוראיו וסגולתו וחלקו וחבל נחלתו, כדכתיב באמור להם עם ה׳ אלה ומארצו יצאו[12], וכתיב זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו[13], וכתיב בנים אתם לה׳ אלהיכם[14], וכתיב בני בכורי ישראל[15], וכתיב לא מרבכם מכל העמים חשק ה׳ בכם[16], וכתיב אהבתי אתכם אמר ה׳[17], וכתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה[18], וכתיב שמע אלי יעקב וישראל מקוראי[19], וכתיב כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו[20], וכתיב כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו[21], ובעבורה נקבעה השכינה בתוכנו, והיתה הנבואה בקרבנו, ורוח הקודש שרה עלינו.

---

1 איוב ל״ב ז׳ 2 משלי כ׳ כ״ז 3 איוב ל״ה י״א 4 תהלים ח׳ ז׳ 5 בראשית ב׳ ז׳
6 עפ״י שמות י״ז י״א 7 בראשית ה׳ כ״ד 8 שם ו׳ ט׳ 9 ישעיהו מ״א ח׳
10 ישעיהו מ״ג ז׳ 11 דברים ל״ג ד׳ 12 יחזקאל ל״ו כ׳ 13 תהלים ק״ה ו׳
14 דברים י״ד א׳ 15 שמות ד׳ כ״ב 16 דברים ז׳ ז׳ 17 מלאכי א׳ ב׳ 18 עמוס ג׳ ב׳
19 ישעיהו מ״ח י״ב 20 תהלים קל״ה ד׳ 21 דברים ל״ב ט׳

ואחר שגרמו עונותינו בנטותנו מדרך התורה והחכמה ונסתלקה השכינה ונפסקה הנבואה ורוח הקודש מבינינו, לא כלו רחמי אלהינו והותיר לנו שריד והשאיר בכרמו עוללות ב׳ ג׳ גרגרים בכל דור ודור להאיר עיני הנשארים הנמצאים באור החכמה, לתת ליעף כח ולאין אונים עצמה[1]. וחקרו על צפוני החכמות והוציאו לאור תעלומות ובארו טעמי התורה במשנה ובתלמוד ויסדו יסודות והעמידו עמודים לחזק בדק תורת אלהינו, אשר בית ישראל נכון עליהם. וגם בדרך ארץ ובשערי המוסר ובתקון המדות חברו אמרים, אשר לא יערכם זהב וזכוכית, מהם מחוברים במסכת מיוחדת להם, במסכת אבות והלכות דרך ארץ, ומהם מפוזרים בסדרי המשנה והתלמוד בכמה מקומות. ואחריהם היו רוב הגאונים בגלות מלכות ישמעאל ובבבל ובארץ ישראל ובפרס, ומדברים בל׳ ערבית וכל קהלות ישראל, אשר היו במקומות ההם, מדברים בל׳ ההיא, פירשו רוב מה שפירשו מספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בל׳ ערבית וגם ברוב חבוריהם אשר חברו ותשובת השאלות הנשאלות מהם עשו כן, מפני שכל העם היו מבינים בל׳ ההיא, ועוד כי היא ל׳ רחבה וממולאה בכל ענין וכפי כל הצורך לכל מדבר ומחבר, המליצה בה מיושרת ומבוארת ומגעת לתכלית כל ענין יותר ממה שיתכן בל׳ העברית מפני של׳ העברית אין ממנה נמצא בידינו כ״א מה שמצאנו בספרי המקרא ואינו מספיק לכל צורך המדבר. וגם כונתם היתה להועיל בחבוריהם לעמי הארץ, שאינם בקיאים בלה״ק, ע״כ היו רוב חבוריהם בל׳ ערב בכל הענינים, אשר חברו בין בחכמת התורה בין בחכמות אחרות. וגם בארצות אדום היתה פלטה לשאר עמנו, היו בהם חכמים גדולים בחכמת התורה והתלמוד מימים קדמונים, אך לא היו מתעסקים בחכמות אחרות, מפני שהיתה תורתם אומנותם ומפני שלא היו ספרי חכמות אחרות נמצאים אצלם, עד שנקבעה בתוכם המנורה הטהורה, נר מצוה ותורה, הרב הגדול החסיד הקדוש רבנא משולם נר״ו בן החכם הישיש רבי יעקב ז״ל אשר שמן תבונתו זך כתית להעלות נר החכמה תמיד, ותדבק נפשו בתורת אלהיו וביראתו, ושם החכמה כוסו ומנתו ויכסוף לספרי החכמות, אשר חברו הגאונים וכפי יכלתו קבץ ורבץ והעתיק בין מחכמת התורה וחכמת הל׳ וחכמת האמונה וספרי המליצות וחבורי המוסר ומשלי החכמים ותמצא כקן ידו לכל חמודותיהם ובגבורת שכלו ועוצם כחו הבין דבר מתוך דבר והוצ״א ענין מענין. והוא גם הוליד ילדים במשלי החכמות ועניני המדות ופתח שערים בדרכי היראה והמוסר, הניה בהם חשכנו ויישר מעקשות דרכנו ועוד יד גבורתו נטויה לקבץ ולרבץ. וכשמעו עתה, כי לא׳ מחכמי ספרד הוא רבנו בחיי הדיין בר׳ יוסף ז״ל חבור בתורת חובות הלבבות, יסודתו על ענין היחוד, כלתה נפשו לראותו. ובהגיע לידו צוני לתרגם לו עניניו בל׳ עברית. וכאשר שמע את דבריו ואת שיחו, לא רפתה רוחו עד אשר צוה להעתיקו ואותי צוה לתרגם לו ממנו השער הראשון שהוא שער היחוד. ואע״פ שיקרה בעיני מצותו, ראיתי שהכניסני בענין, שלא היה רצוני להכנס בו ובכל עת הייתי נשמר ממנו. וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים אוהבינו מחכמי המקומות האלה להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים, אשר בל׳ ערב אל לשון הקודש, ולא נתפייסתי להם, מפני כמה פנים, שצריך האדם להזהר בהם בענין הזה. ואני מספר מקצתם ואומר, כי כל אשר ראיתי מן הספרים אשר העתיקו מן ל׳ הערב אל לשון העברית לא נמלט מהם

---

1 ישעיהו מ׳ כ״ט

אחד, שלא השחיתו הודו המעתיקים ושנו את עניניו והפסידו את טעמיו. וההפסד הזה הוא מג' פנים. הא' מפני שיש מהם שאינם בקיאים וצחים בלשון ערבית אשר יעתיקו ממנו. והב' שאם היו בקיאים וצחים בל' ערבית, שמא לא היו בקיאים בל' העברית, אשר הם מעתיקים אליה. והג' שאם היו בקיאים בשתי הלשונות, שמא לא יבינו דברי המחבר, כאשר היה עם לבבו, והם מעתיקים כפי הבנתם ודעתם על דרך אחרת, שלא כדעת המחבר. ואפשר שיעתיק מי שנתקבצו כל המדות האלה בו. וידוע לכל מבין, כי כל א' מאלה הפנים משנה הענינים והופך אותם לענינים אחרים. אך הכת השלישית מתחלקת לשני חלקים. החלק הא' מי שאינו מאנשי החכמה ההיא ואינו מבין עניניה ודרכיה רק משום מגמתו להעתיק הל' כפי הבנתו והנראה אליו. והחלק השני מי שהוא מאנשי החכמה ההיא ומבין עניניה ודרכיה, ומפני שהספר ההוא לא קבל אותו ממחברו ולא ממי שקבלו ממנו, אפשר שיבין ענינים רבים מדבריו על דרך אחרת, וכאשר דעתו נוטה, ויעתיק דברי המחבר על הדרך ההיא ושמא בעבור זה יבא להקשות מדבריו על דבריו וימצא מקצתם סותרים את מקצתם, וזה יקרה מפני הסדרת הקריאה שלא כסדרה והוא מענין הסמוך והנפרד הקרוב והרחוק והפרט שבא עם הכלל למנותו או למנות עם הכלל והדומה לזה. וכבר ראיתי קצת גדולי החכמים נכשלו בדבר הזה. ועוד, כי לא נוכל להוציא כל מחשבות לבנו במליצה שמגעת לתכלית הענין על דרך קצרה ובל' נאה בל' העברית, כאשר נוכל בל' ערבית, כי ל' הערבית רחבה וצחה מאד ומזומנת ליודעיה בכל ענין כחפצם וכלבבם ול' העברית, כאשר אמרנו, אין בידינו ממנה כדי הצורך לכל דברינו. ע"כ צריך שיהיה כל מעתיק מלשון אל ל' אחרת בקי ומלומד בשתי הלשונות בכל עניני דקדוקיהם ועניני מיני שרשיהם והשתנות עניניהם לפי מקומותיהם, ותוכן שמוש תיבות טעמיהם ורגיל לדבר על אופניהם ולהניחם בכל מקום על מכוניהם איש למשפחותיו לבית אבותיו. כי כמה מלות יש בל' הערב, שכל אחת מהן מתחלקת לכמה ענינים, יורה עליהם מקומם או חלוף תיבות שמושם או השתנות בנינם, כמו מלת פקד אצלנו, שמתחלקת לענינים רבים, והרבה נמצא כמוה במקרא, איני מאריך בזכרם. ועם כל זה צריך לדעת ולהבין ענין הספר, אשר יעתיק דעת ברורה והבנה נכונה, כדי שלא ישנה מדעת בעליו ויפסיד חכמת הספר ההוא ונמצא אשם את בעליו ואת כל המעיינים בו, מפני שהוא מכשיל אותם בדברי טעות. כי זה המעתיק נעשה עתה בספר הזה כאב וכרב, ואם היה יכול המעתיק שתמצא ידו להעתיק מלה במלה מבלי תוספת ומגרעת, היה ניצל מהמכשול הזה והאשמה הזאת, אע"פ שההעתקה על הדרך הזה תהיה קשה להבין, אלא לחכמים הגדולים המבינים דרכי לה"ק, והלשון לא ערב ומקובל כל כך, ושמא עם קושי הלשון יקשה הענין להבין. ומכל אלה הפנים אנחנו רואים, כי המעתיק צריך שיזהר בכל הדברים האלה, ואם ידע בעצמו, כי הוא ממולא מכל הענינים, אשר במלאותם יהיה ראוי להעתיק, יעתיק, ואם לא, יחדל, כי לא יוכל המעתיק לתקן את לשון העתקתו עד שיקדים ויאחר ויוסיף ויגרע ופעמים שהוא צריך לתרגם ענין המלה בענין שהוא דומה לו וקרוב אליו בלשון שהוא מעתיק אליה או להחליף המשל והמליצה, אשר א"נם נוהגים בלשון ההיא, במשל ומליצה שדומים להם ונוהגים בה. וכללו של דבר, שיהיה מבין דרכי הלשון אשר יעתיק ממנה ואשר יעתיק אליה ועניני החבור אשר יעתיק על אופניהם, כדי שיהיו מיושבים בלבו ונכונים בדעתו ואח"כ יש לו להעתיק אותם על איזה דרך שירצה

ובמלות אשר יבחר ובלבד שיהיו דבריו קרובים להבין ולא ישנה מדעת הבעלים. וכן מצאנו המעתיקים הקדמונים אשר העתיקו ספר התורה והמקרא, ר״ל בעלי התרגום, אשר נהגו להחליף המשל והמליצה, כמו שתרגם אונקלוס יוצאים ביד רמה–בריש גלי, כי כן היה מנהג הל׳ להביא על מי שאינו בורח. והנה אנחנו רואים, כי כמה מפרשים ומעתיקים פרשו והעתיקו ספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשונות אחרות וכמה דעות נשתנו בהם אחת מחברתה, זה אומר ככה וזה אומר ככה. ומפני שהספרים ההם על מתכונתם בידינו ובפני עצמם מבלי תוספת ומגרעת והפרושים בפני עצמם וההעתקות גם כן בפני עצמן, הועיל הענין ולא הזיק כלום וישוטטו רבים ותרבה הדעת. וכן מי שיחבר חבור מעצמו, אם יטעה בענין או יכשל בדבר או יקצר בו, נאמר, כי הוא אשר השיגה ידו ודעתו ועד פה הגיעה חכמתו. אך האשם הגדול מי שמעתיק ספר או חבור שיגע בו מחברו ונשמר ונזהר בעניניו ותקן שעריו ותקן מחלקותיו ואזן וחקר דבריו ויבא הוא לחבל ולשנות ויאמר, כי זה הוא, ומעיינים בו יתלו כל הטעות במחבר. ויש לנו ללמוד מבעל החבור הזה הרב רבנו בחיי ב״ר יוסף ז״ל, כי אף על פי שחבר מעצמו בענין שתלה בדעתו ולא היה מעתיק חבור אחרים, רצה לחזור ולהמנע מחבר, מפני שהיה בעיניו כמקצר בהבנת צחות ל׳ הערבי, אף על פי שנראה מחבורו, כי חכם היה בלשון וכל שכן שהיה לאיש כמוני להזהר מן ההעתקה מכל אלה הענינים אשר זכרתי. ועוד, כי מנהג רוב בני אדם בזמן הזה להתעולל ולהתגולל על מי שמחדש דבר מבני דורם בין בהעתקה בין בחבור בין בפיוט ובין בשאר הענינים הדומים לאלה, והמשכיל יזהר מהכנס במשעול הזה ויותר בזולתו וימלט נפשו מלשונות בני אדם ומעלילותם. והגדתי כל זה להודיע לכל בני העולם בהערת השער הזה, כי לא מלבי ולא ברצוני נכנסתי בענין זה וכי לא נסתר מנגד עיני כל אשר זכרתי, אבל מפני שאני חייב לבטל רצוני מפני רצון המצוה אותי ולמחול כבודי מפני כבודו, שמעתי למצותו ואצתי לעשות כחפצו תאותו, ואשים נפשי בכפי ולא שמתי יד לפי והצבתי עצמי כמטרה לחצי המורים וגוי נתתי למכים ונזהרתי כפי יכלתי מהטות דברי המחבר מדרכיהם, וכל אשר מצאה ידי להעתיק מלה במלה, אף על פי שלא היה הלשון נאה כחפצי, עשיתי כן, ואשר לא יכולתי להעתיק על הדרך הזה, הייתי משתכל ומתבונן עד שאבינהו ואח״כ העתקתי כפי יכלתי, ומה שהיה מסתפק לי הייתי מעיין עליו בספרי החכמה ההיא, אשר הביא הענין ההוא ממנה, ולאחר שהייתי מבין אותו הבנה ברורה, הייתי מעתיק. וראיתי, כי המחבר הזה ז״ל הניח דבר א׳, שהיה צריך להקדימו בתחלת ספרו או לבאר אותו במקומו, והוא שיפרש ענין המלות והשמות, אשר הביא מספרי החכמות החיצונות לצורך דבריו, ועל מה הם אמורים בחכמות ההן, כי כן מנהגי החכמים בכל חבורי החכמות, מפני שהם שמות ומלות, שאין המון בני אדם רגילים ואינם מבינים בהם, ומשתמשים במקצתם בדרך אחרת ומפילים ומפרשים אותם על ענינים אחרים. ושמא עשה זה, מפני שאמר, כי חברו לזכרון לעצמו ולחבריו, אבל מפני שאמר אחר כן, כי גם רצונו היה להועיל בו לשאר בני אדם, היה לו להרגיש למה שאמרתי, ועל כן מי שאינו בקי במלות ובשמות ההם ואינו רגיל בחכמות ההן צריך לשאול עליהם. ואל יאשימני המעיין בהעתקה הזאת, מפני שבניתי במקצת המקומות בקצת הפעלים והשמות בנינים שאינם נמצאים בלשון העברית, כי דוחק הענין עם קוצר הלשון, כאשר אמרתי, הביאוני לידי כך. וגם כן נהגו חכמי ההעתקה, אשר היו לפנינו, כי נהגו בבנינים

ההם מנהג מבני לשון הערבי, שהיא קרובה ללשוננו ברוב ענינֵיה. ואל יחטיאני, מפני שערבתי לשון המקרא ולשון רבותינו במקומות ושהבאתי לשון רבותינו במקום שהייתי מוצא לשון המקרא, כי אחזתי בלשון הקרוב וכפי שנזדמן לי בשעת ההעתקה, והמתקן אח״כ במקום שצריך משובח, כי המעיין יכול להשתכל יותר מן המעתיק, והשומע מן המדבר. והחכמים המעיינים בו בכל עת יתחזקו לברר מלותיו ולתקן שגיאותיו כיד חסדם הטובה וחכמתם הרחבה. וכאשר נשאל מאלהינו להצילנו מכל מכשול ואשמה בכל מעשינו, כן נשאל ממנו להצילנו ממכשול דברינו וחטאת פינו, כמו ששאל ממנו משיחו: שיתה ה׳ שמרה לפי נצרה על דל שפתי[1]. וזה החלי לתרגם דברי המחבר ובאלהים ה׳ אעזור אמן.

---

1 תהלים קמ״א ג׳.

# הקדמה

**אמר המחבר:** ברוך ה׳ אלהי ישראל, אשר לו יאות[1] ענין האחד האמתי הקדמון במציאותו[2], המתמיד טובתו, אשר ברא כל הנמצאות לאות על אחדותו ויצר יצירות לעַד על גבורתו והחל חדשות[3] להעיד על חכמתו וגודל טובו, כדכתיב[4] דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו, וכתיב[5] יודוך ה׳ כל מעשיך וחסידיך יברכוכה כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו להודיע לבני האדם גבורותיו וכו׳. והגדולה שבטובות[6], אשר היטיב בהם הבורא לעבדיו המדברים[7], אחרי המציאו אותם[8] על תכונות[9], הכרתם בהן גמורה והבנתם שלמה, היא החכמה, אשר היא חיי רוחם ונר שכלם והמביאה אותם אל רצון האלהים והמצלת אותם מקצפו בעוה״ז ובעוה״ב, כאשר אמר הכתוב[10] כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, ואמר אליהוא[11] אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם, ודניאל אמר[12] יהב חכמתא לחכימין וגו׳, ואמר הכתוב[13] אני ה׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך.

והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים. החלק הראשון חכמת היצירות[14], שקורין לה בלשון ערב[15] אלע׳לם אלטבעי, והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן. והחלק השני היא חכמת השמוש שקורין לה בלשון ערבי[16] אלע׳לם ריאצ׳י, והיא חכמת המנין והשעורים וחכמת הכוכבים וחכמת הנגון הנקראת מוזיקא, והחלק השלישי קורין לה בלשון ערבי[17] אלע׳לם אלאהי, והיא חכמת האלהות והוא דעת האל יתברך ודעת תורתו ושאר המושכלות, כנפש וכשכל וכאישים הרוחניים[18]. וכל חלקי החכמה לפי מחלוקת ענינה[19] המה שערים, פתחם

---

1 יאות — מתאים וראוי. 2 הקדמון במציאותו — שמציאותו אין לה התחלה. 3 והחל חדשות—מבטא ערבי וכונתו: חדש את הנמצאים. 4 תהלים קמ״ה ד׳ 5 שם קמ״ה ו׳ 6 והגדולה שבטובות... ר״ל הטובה הגדולה ביותר... היא החכמה. 7 המדברים — בני האדם. 8 אחרי המציאו אותם... ר״ל אחרי אשר בראם ונתן בהם תכונות, שעל ידן תוכל הכרתם להיות משוכללת והבנתם שלמה. 9 כל ההוצאות: תכונת, ותקנתי עפ״י מ. 10 משלי ב׳ ו׳ 11 איוב ל״ב ח׳ 12 דניאל ב׳ כ״א 13 ישעיהו מ״ח י״ז 14 התורה המלמדת להכיר את היצורים בעולם. 15 «חכמת היצירות שקורין לה בלשון ערב» חסר במ. ונוסף ע״י תיבון ליתר באור. 16 «חכמת השמוש שקורין לה בלשון ערבי» הוספת המתרגם. 17 «קורין לה בלשון ערבי» הוספת המתרגם. 18 עפ״י הפילוסופיה של אריסטו ישנם יצורים או אישים רוחניים, כמו גלגלי השמים. 19 כל ההוצאות: «ענינה» ותקנתי עפ״י מ. והכונה: לפי עניניה השונים.

הבורא ית׳ למדברים להשיג בהם התורה והעולם, אלא שמקצת החכמות הצורך אליהם יותר[1] לענין התורה ומקצתם הצורך אליהם יותר לתועלת העולם. ואשר הצורך אליהם יותר לענין העולם היא החכמה התחתונה, אשר היא חכמת טבעי הגופות ומקריהן והחכמה התיכונה[2] שהיא חכמת השמוש. ושתי החכמות האלה מורות על כל סודות העולם הזה ותועלותיו והנאותינו[3] ממנו ומורות על כל עניני המלאכות ומיני התחבולות לצרכי הגופות[4] ולעניני קניני העולם. אך החכמה שהצורך אליה יותר אל התורה היא החכמה העליונה והיא החכמה האלהית, ואנחנו חייבין ללמוד אותה, כדי להבין ולהגיע אל תורתנו, אך ללמוד אותה כדי להגיע אל הנאות העולם אסור לנו. ואמרו רבותינו[5]: תניא לאהבה את ה׳ אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו[6] שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני חכם, אשנה כדי שיקראוני רבי, אשנה כדי שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא. ואמרו[7]: עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם ואל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחתוך בהם. ואמרו[8]: אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד[9] אמר רבי אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו, כדתנן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע״מ לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם.

והשערים שפתחם הבורא לדעת תורתו ודתו הם שלשה: האחד מהם השכל הניצל מכל פגע[10], והב׳ ספר תורתו[11] הנתונה למשה נביאו, והג׳ הקבלות שקבלנו מקדמונינו, שקבלו מן הנביאים עליהם השלום. וכבר הקדים לבארם הרב הגדול רבנו סעדיה ז״ל במה שיש בו די. אך חכמת התורה מתחלקת לב׳ חלקים: האחד מהם לדעת חובות האברים והיא החכמה הנראית, והשני לדעת חובות הלבבות והם המצפונים והיא החכמה הצפונה. חובות האברים יחלקו לב׳ חלקים: האחד מהם מצוות, שמחייב בהם השכל אפילו אם לא חייבה בהן התורה, והחלק השני מצוות השמע[12], שאין השכל מחייב בהם ולא דוחה אותם, כאיסור בשר וחלב ושעטנז וכלאים[13] והדומה להם ממה שנעלמה ממנו עילת איסורם ועילת חיוב מה[14] שנתחייבנו מהן. אך חובות

1 הצורך אליהם יותר — מיוחדים יותר, שייכים יותר ל...
2 החכמה התיכונה — החכמה האמצעית, השניה משלש החכמות הנזכרות.
3 כל ההוצ׳: «והנאותיו» ותקנתי עפ״י מ.
4 כל ההוצ׳: «התחבולות הצריכות לגופות» ותקנתי עפ״י מ. והכונה: התחבולות למלא את צרכי הגוף.
5 נדרים ס״ב ע״א. 6 דברים ל׳ כ׳. 7 נדרים שם. 8 עבודה זרה י״ט ע״ב.
9 תהלים קי״ב א׳. 10 ר״ל השכל השלם ששום פגע לא ישיגהו.
11 מ. מוסיף: «האמתית». 12 מצוות השמע, מצוות שלולא שמענום מקדמונינו לא ידענום.
13 במ׳: «כאסור אכילת בשר בחלב ולבישת שעטנז וזריעת כלאים».
14 כל ההוצא׳: «ממה» ותקנתי עפ״י מ.

הלבבות כל שרשיהן הן מן השכל, כאשר אבאר בעזרת השם. וכל המצוות הן נחלקות למ״ע ולמצוות לא תעשה. ואין אנו צריכין לבאר את זה במצוות האברים מפני שהם ידועות לכל[1]. אבל אני זוכר ממצוות עשה וממצוות לא תעשה שבחובות הלבבות מה שיזדמן לי, כדי שיהיה דמיון למה שלא אזכור מהם בעזה״י. וממצוות עשה שבחובות הלבבות, שנאמין כי יש לעולם בורא בראו מאין ושאין כמוהו, ושנקבל עלינו יחודו[2] ושנעבדהו בלבנו ושנתבונן בפלאי יצירותיו, כדי שיהיו לנו לאות עליו ושנבטח בו ושנכנע מפניו ושנירא אותו ונפחד ונבוש מהשקיפו על נגלותינו ונסתרותינו ושנכסוף לרצונו וניחד מעשינו לשמו ושנאהב את[3] אוהביו, כדי להתקרב אליו ונשנא את שונאיו והדומה לזה ממה שאינו נראה מן האברים[4].

אך הלאוין שבחובות הלבבות, מהם[5] הפך כל אלו. וגם מהם שלא נחמוד ולא נקום ולא נטור את בני עמנו[6], כדכתיב[7] לא תקום ולא תטור, ומהם שלא נהרהר בעבירות ולא נתאוום ולא נסכים לעשותם, ומה שדומה לזה במה שהוא במצפון האדם ולא ישקיף עליו זולתי הבורא, כדכתיב[8] אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות, וכתיב[9] נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן.

ומפני שחכמת המצוות שבתורה על שני ענינים: הא׳ מהם גלוי והשני נסתר, עיינתי בספרי הקדמונים, שהיו אחרי אנשי התלמוד, אשר חברו בעניני המצוות חבורים רבים, לעמוד מהם על חכמת הענין הנסתר, וראיתי כי כל מה שכוונו לפרש ולבאר איננו יוצא מא׳ משלשה ענינים; הא׳ מהם לפרש ספר התורה והנביאים וזה על שני דרכים: או לבאר פירוש המלות והענינים, כמו שעשה רבינו סעדיה ז״ל ברוב ספרי המקרא, או לבאר עניני הלשון והדקדוק והשמוש לכל עבריו וצדדיו ולתקן מלותיו, כספרי בן גאנח, מה שיש בו די[10], ובעלי המסורת ומי שנהג מנהגם. והענין השני לחבר עניני המצוות על דרך קצרה או כולן[11], כספר רב חפץ בן יצליח ז״ל, או מה שאנו חייבים בהן בזמן הזה כהלכות פסוקות וגדולות והדומה להם, או חלק מחלקיהן כספרי קצת הגאונים בשאלות ותשובות[12] במצוות הגוף ופסקי דינין. והענין הג׳ לישב עניני התורה בלבבנו בדרכי הראיות ותשובת אפיקורסים[13], כספר

1 מ׳: «ידועות וברורות לכל». 2 ושנקבל עלינו יחודו, ר״ל שנקבל עלינו האמונה באחדותו הגמורה

3 כל ההוצא׳: «ושנאהב אותו ואת אוהביו» ותקנתי עפ״י מ.

4 שאינו נראה ע״י תנועת האברים. 5 כל ההוצא׳ חסר «מהם» והוספתי עפ״י מ.

6 «את בני דתנו». בו׳ חסרות מלים אלה מפני הצנזורה.

7 ויקרא י״ט י״ח 8 ירמיה י״ז ו׳ 9 משלי כ׳ כ״ז

10 «מה שיש בו די» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

11 «או כולן» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

12 כל ההוצא׳: בתשובות שאלות, ותקנתי עפ״י מ.

13 מקצת הוצא׳: «המינים» מ.: החולקים עלינו.

האמונות והדעות[1], ספר שרשי הדת וספר המקמץ והדומה להם. וחקרתי עליהם ולא מצאתי בהם ספר מיוחד בחכמת המצפון. וראיתי החכמה הזאת, שהיא חכמת חובות הלבבות, שהניחוה ולא חברוה בספר, שיהיה כולל שרשיה[2], ושהיא כארץ עזובה ולא סדרוה בחבור שיקיף את כל פרקיה, ותמהתי על זה תימה גדולה, עד שאמרתי בלבי, שמא המין הזה מן המצוות, אין אנחנו חייבין בו מן התורה אלא שחיובו מדרך המוסר להורות הדרך הנכונה והישרה וכמוהו כמו התוספות[3], שהם רשות שאין אנחנו נתבעין בהם[4] ולא נענשים, אם נתעלם מהם. ועל כן הניחו הקדמונים לחברה בספר, עד שחפשתי על חובות הלבבות מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה, אם אנחנו חייבים בהם אם לאו, ומצאתים, שהם יסודי כל המצות, ואם יארע בהם שום הפסד, לא תתכן לנו מצוה ממצוות האברים.

מן השכל, שאמרתי, כי כבר נתברר לנו, כי האדם מחובר מנפש וגוף ושניהם מטובות הבורא עלינו: האחד נראה, והשני אינו נראה. ואנחנו חייבים לעבוד אותו בעבור זה[5] עבודה גלויה ועבודה צפונה. הגלויה, חובות האברים, כמו התפלה והצום והצדקה, ולמוד תורה ולַמְּדָהּ[6], ועשות סוכה ולולב וציצית ומזוזה ומעקה, והדומה להם, ממה שיגמר מעשהו על ידי חושי האדם הנראים. אך העבודה הצפונה היא חובות הלבבות, כגון[7] שנייחד האל בלבותינו, ושנאמין בו ובתורתו, ושנקבל עבודתו ונירא אותו ונכנע מפניו ונבוש ממנו, ונאהב אותו ונבטח בו ונמסור נפשותינו אליו, ושנפרוש מאשר ישנא ושנייחד מעשינו לשמו ושנתבונן בטובותיו והדומה לזה ממה שיוגמר במחשבת הלב ובמצפון[8] מבלי אברי הגוף הנראים ממנו[9].

וידעתי דעת ברורה, כי חובות האברים לא תשלמנה לנו[10] כי אם ברצון הלב וחפץ הנפש[11] לעשותם ותאות לבנו לפעול אותם. ואם יעלה במחשבתנו, שאין לבותינו חייבין לבחור בעבודת השם ולחפוץ בה[12], יסתלק מעל אברינו חיוב המצוות שאנו חייבין בהם[13], מפני שאין מעשה נשלם מבלי חפץ הנפש בו. וכיון שנתברר, כי הבורא חייב את אברינו במצוותיו, לא היה נכון להניח נפשנו ולבנו[14], שהם מבחר חלקי עצמנו, שלא יחייבם בעבודתו כפי יכלתם, מפני שבהם גמר העבודה. ועל כן נתחייבנו בחובות גלויינו ומצפונינו, כדי

---

1 בכל ההוצ׳ חסר: «והדעות» והוספתי עפ״י מ.

2 כל ההוצא׳: «שרשיה ופרקיה» וחסר מהמלה: «ושהיא» עד «כל פרקיה» הוספתי עפ״י מ. ויהודה.

3 תוספות למצוות, כמו הוספה מחול על הקדש. 4 שאין אנחנו נתבעים בהם שאין אנו חייבים בהם.

5 מ: «עבור שניהם». 6 מ.: «והפצתה» 7 כל ההוצא׳: «והוא» ותקנתי עפ״י מ.

8 כל ההוצא׳: «ומצפונו» ותקנתי עפ״י מ. 9 ממנו — בו, באדם.

10 «לנו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 11 «וחפץ הנפש» חסר במ. 12 «ולחפץ בה» חסר במ. 13 שאנו חייבים בהם ר״ל באברים. 14 לעזב נפשנו מבלי לחיבה בעבודתו.

שתהיה עבודתנו שלמה וגמורה וכוללת מצפונינו וגלויינו לבורא יתברך.

וכאשר התברר לי חיובם מדרך השכל, אמרתי בלבי, שמא הענין הזה אינו כתוב בספר תורתנו, וע״כ הניחו לחברו בספר, שיורנו אותו ויראנו עניניו, עד אשר בקשתיו בספר התורה ומצאתיו שנזכר בו פעמים רבות, כמו שנאמר [1] ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, ואמר [2] לאהבה את ה׳ אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו, ואמר [3] לאהבה את ה׳ אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, ואמר [4] אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ואתו תיראו, ואמר [5] ואהבת לרעך כמוך, ואמר [6] ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, ואמר [7] ואהבתם את הגר וגו׳. והיראה והאהבה מחובות הלבבות. ואמר בלאוין שבהן [8] לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה וגו׳ [9] לא תקום ולא תטור [10] לא תשנא את אחיך בלבבך [11] וגומר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם [12] לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך [13] ורבים כאלה. ואח״כ השיב את כל העבודה אל הלב ואל הלשון [14], כמו שנאמר [15] כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וגו׳ לא בשמים היא וגו׳ ולא מעבר לים היא וגו׳ כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ובשאר ספרי הנביאים האריכו בענין והשיבו אותו בכמה מקומות, ואינני צריך להביאם, מפני שהם רבים וידועים.

וכאשר התברר לי חיוב מצות הלבבות מן התורה, כאשר התברר מן השכל, חפשתי עליו בדברי רז״ל, ומצאתיו יותר מפורש בדבריהם ממה שהוא מפורש בספרים ומן השכל. קצתו בכלל, כמו שאמרו [16]: רחמנא לבא בעי ואמרו [17]: לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו, וקצתו בפרט, במסכת אבות שאין צרך להאריך בזכרו [18]. ומצאתי הרבה ממנו במדותיהם ובמנהגיהם המקובלים מהם [19], כשהיו נשאלים על עניניהם, במה הארכת ימים [20]. וראיתי מצד הכתוב עוד במכה נפש בשגגה [21], שאינו חייב מיתה ומי שהוא שוגג במצוות, אשר לא תעשינה, שהיו חייבים עליהם במזיד אחת מד׳ מיתות ב״ד או כרת, שאינו חייב עליהם אלא חטאת או אשם. וכל זה ראיה, כי העיקר בחיוב העונש אינו אלא עד שיהיו הלב והגוף משתתפין במעשה, הלב בכונתו

1 דברים ו׳ ה׳ 2 שם ל׳ כ׳ 3 שם י״א י״ג 4 שם י״ג ה׳ 5 ויקרא י״ט י״ח
6 דברים י׳ י״ב 7 שם י׳ יט 8 בלאוין שבהן ר״ל שבחובות הלבבות. 9 שם ה׳ י״ח
10 ויקרא י״ט י״ח 11 שם י״ט י״ז 12 במדבר ט״ו ל״ט 13 דברים ט״ו ז׳
14 השיב את כל העבודה אל הלב ואל הלשון ר״ל צמצמה ובססה רק על הלב והלשון.
15 שם ל׳ י״א 16 סנהדרין ק״ו א׳ 17 ירושלמי ברכות ה״א. 18 מ׳ «שיארך זכרו».
19 במדותיהם ובמנהגיהם המקובלים מהם ר״ל באפן חייהם עפ״י מה שאנו יודעים אותו מן הקבלה.
20 מגילה כ״ז ע״ט. 21 במדבר ל״ה י״א והלאה.

והגוף בתנועתו. וכן אמרו במי שעשה מצוה ולא נתכוין לעשותה לשם שמים, שאינו מקבל עליה שכר. וכיון שקוטב המעשה [1] ועמודו בנויים על כונת הלב ומצפונו, ראויה שתהא חכמת מצוות הלב קודמת בטבע [2] לחכמת מצוות האברים.

וכאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה, אמרתי, שמא המין הזה מן המצוות, אין [3] אנו חייבין בו בכל עת ובכל מקום כשמטה וכיובל וכקרבנות. וכאשר עיינתי, מצאתי, שאנו חייבין בו תמיד כל ימינו, בלי הפסק ושאין לנו שום טענה בהנחתו [4], כמו יחוד אלהינו בלבבנו ועבדו במצפונינו וליראה ולאהבה אותו ושנכסוף לעשות המצוות, שאנחנו חייבין בהן, כמו שאמר הכתוב [5] אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך, ושנבטח בו ושנמסור נפשותינו אליו, כמו שנא׳ [6] בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו, לבבכם וגו׳, ולהסיר השנאה והקנאה מלבבנו ושנפרוש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם, כי כל זה אנו חייבין בו תמיד בכל עת ובכל מקום ובכל שעה ובכל רגע ועל כל ענין [7], בעוד שכלנו ונשמתנו בנו. והדומה לזה, עבד שצוהו רבו לעשות שתי מלאכות, האחת בביתו והשנית בשדה, כמו עבודת האדמה, ולעיין בה בעתים ידועות ובשדות [8] ידועות, אם יעברו העתים ההם או אם לא ימצא [9] לעשות [10] מפני דבר שימנענו, יסתלק מעליו חיוב המעשה חוץ לביתו. אבל המעשה שצוהו לעשות בביתו אינו מסתלק מעליו כל ימי עמדו בו [11] ועבדו את אדוניו, כשלא ימנענו מונע ולא יטרדהו טורד, וחיוב המעשה תמיד עליו כשיפנה [12]. וכן מצוות הלב, שאנו חייבין בהן, אין לנו טענה בהן ולא טורד מהן, אלא אהבת העולם, ושאין אנחנו מבינים ענין בוראנו, כמו שנאמר [13] והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו.

ואמרתי, שמא המין הזה מן המצוות אינו מתילד [14] למצוות רבות, ועל כן הניחו אותם ולא חברו בהם ספר מיוחד, וכאשר חקרתי על מספרם ופרקיהם, מצאתים לרוב מאד בהתילדם, עד שחשבתי, כי מה שאמר דוד ע״ה [15] לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, אמרו על מצוות הלבבות, כי מצוות האברים יש להם מספר ידוע, כמו תרי״ג מצוות [16], אך מצוות הלבבות רבות מאד, עד כי אין לתולדותיהן מספר. ואמרתי עוד, שמא הם כל כך מבוארות וידועות לכל, וכל בני אדם דבקים בהם, עד שלא נצטרכו לחבר בספר,

---

1 הציר שעליו סובב כל מעשה. 2 קודמת עפ״י עצם טבע הדברים. 3 א. ו׳ «שאין» ותקנתי עפ״י ל׳ ש. מ׳ ס׳. 4 שום טענה בהנחתו ר״ל שום אמתלא לעזב אותו. 5 תהלים קי״ט ה׳
6 שם ס״ב ט׳ 7 בכל אפן, בכל מצב. 8 ס׳ ו׳ ל׳ ש. «ובשעות» ותקנתי עפ״י א.מ. ויהודה.
9 לא ימצא — לא יוכל. 10 מ׳ מוסיף: «בעבודת האדמה».
11 עמדו בו — ר״ל כל זמן שהוא גר בבית הזה. 12 כשיפנה — כשהוא תמיד פנוי.
13 ישעיהו ה׳ י״ב. 14 מתילד—מסתעף. 15 תהלים קי״ט צ״ו 16 כמו תרי״ג—לערך תרי״ג

ועיינתי מנהגי בני אדם ברוב הדורות הנזכרים בספרים, ומצאתים רחוקים מן המין הזה מן המצוות, אלא הזריזים הפרושים [1] בהם, כפי הנזכר עליהם, אך השאר [2], כמה היו צריכין להעיר ולהורות אותם, וכ״ש רוב אנשי זמננו זה, אשר זלזלו בחכמת רב מצוות [3] האברים ועשיתן [4], כ״ש במצוות הלבבות. ואשר ידבנו לבו מהם לעיין בחכמת התורה הוא מתכוין רק [5] לדבר, שיקרא בו חכם אצל עמי הארץ ושיתואר במדע אצל הגדולים המדומים [6], ויט מדרך [7] התורה אל מה שלא יקנהו מעלה יתירה ולא ינקהו ממכשול בנפשו, ושאם לא היה יודעו, לא היה נענש עליו. והניח לעיין בשרשי דתו ויסודי תורתו, אשר לא היה לו להתעלם מהם ולהניחם ושלא יוכל לקיים מצוות, אם לא ידעם ויעשם, כמו אמונת היחוד, אם אנחנו חייבים לעיין בו מצד שכלנו או אם יספיק לנו, אם נדעהו מצד הקבלה, שנאמר שאלהינו אחד, כאשר יאמרו הפתאים מבלי אות ומופת, או אם אנחנו חייבים לחקור על ענין האחד האמת והאחד העובר [8] להבדיל הענין הזה [9] אצלנו משאר עניני האחדים הנמצאים, אם לא. והענין הזה, אין המאמין רשאי, שלא ידענו, שהתורה הזהירה עליו דכתיב [10] וידעת היום והשבות אל וגו׳, וכן שאר מצוות הלבבות שזכרנו ושאנו עתידים לזכור, אשר לא תגמר אמונת המאמין [11], אם לא ידעם ויעשם, והיא החכמה הצפונה, אשר היא אור הלבבות ונוגה הנפשות, ועליה אמר הכתוב [12] הן אמת חפצת בטוחות ובסתום חכמה תודיעני. ואמרו על א׳ מהחכמים, כי היה יושב עם בני אדם עד חצי היום וכשהיה מתיחד עם חבריו [13], היה אומר: הבו האור הצפון, רצונו לאמר חכמת [14] הלבבות. ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית [15] מענין דין הגרושין, והשיב את שואלו: אתה, האיש השואל על מה שלא יזיקנו, אם לא ידענו, הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצוות, אשר אינך רשאי להתעלם מהם ואין ראוי לך לפשוע בהם, עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות, אשר לא תקנה בידיעתן [16] מעלה יתירה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בה מעוות במדות נפשך. והנה אני נשבע, כי מחמש ושלשים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצוות תורתי, ואתה יודע רוב טרחי בעיון ורב הספרים אצלי, ולא פניתי לבי למה שפנית לבך לשאול

---

1 מ.: «בחירי הסגולה». 2 מ.: «ההמון». 3 «רב» חסר בכל ההוצא׳, והוספתי עפ״י מ.

4 «ועשיתן» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 5 «רק» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

6 כל ההוצא׳: «ושיעשה לו שם אצל הגדולים» ותקנתי עפ״י מ. 7 מ: «מחכמת».

8 האחד האמת והאחד העובר ר״ל האחד המחלט והאחד המשאל ועיין בשער היחוד.

9 «הזה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 10 דברים ד׳ ל״ט.

11 לא תגמר אמונת המאמין ר״ל אמונתו לא תהיה שלמה. 12 תהלים נ״א ח׳.

13 כל ההוצא׳: «אבריו» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

14 כל ההוצא׳: «והיה אומר על מציות הלבבות» ותקנתי עפ״י מ.

15 שאלה בלתי מצויה, יוצאת מן הרגיל. 16 כל ההוצא׳ «בהם».

עליו. והאריך להוכיחו ולביישו על זה. וחכם אחר אמר: למדתי לברר מעשי חמש ועשרים שנה. ואמר חכם אחר: יש מן החכמה מה שהוא צפון בלבות החכמים כמטמון הנסתר, אשר אם יסתירוהו, לא ישיגנו אדם, וכאשר יגלוהו, לא יעלם מאדם יושר[1] אמריהם בו. וזה כמו שאמר הכתוב[2] מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה, רצה לומר, כי החכמה תקועה בתולדות האדם וטבעו[3] ובכח הכרתו, כמים הטמונים בלב הארץ. והנבון המשכיל ישתדל לחקור על מה שיש בכחו ובמצפוניו מן החכמה לגלותו ולהראותו וישאבנה מלבו, כאשר יחקר על המים אשר במעמקי הארץ. ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה[4] במקצת מה שזכרתי לך בחכמת המצפון והשיב אותי, כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה ובמה שדומה לו. אמרתי לו: אין זה ראוי אלא למי שאין בו יכולת לעיין, מפני מעוט הכרתו ורוחק הבנתו, כנשים וכקטנים וחסרי הדעת[5] מן האנשים. אך מי שבכח שכלו והכרתו לעמוד על ברור מה שקבל, ועכבוהו מלעיין בו בשכלו העצלות והקלות[6] במצוות האל ובתורתו, הוא נענש על זה ואשם על אשר התעלם ממנו. וזה הדבר דומה לעבד, שצוהו המלך לקבל ממון מעבדי מלכותו ושימנה המעות וישקלם וירצם[7], והיה העבד פקח[8] בכל אשר צוהו המלך. ויתחכמו לו עבדי המלכות לפייסו בדברים, עד אשר האמין בהם והביאו הממון אליו ואמרו לו, כי הוא שלם במנינו ובמשקלו ובמרצהו[9], והאמין להם[10] והתעצל לעמוד על ברור דבריהם והקל במצות המלך. וכאשר הגיע הדבר אל המלך, צוה להביא[11] הממון לפניו. וכאשר שאל אותו על משקלו ומנינו[12], לא יכול להשיב על הדבר, וחייבו המלך על אשר הקל במצותו וסמך על דברי עבדיו בדבר שהיה יכול לעמוד עליו, אפילו אם ימצא הממון כדבריהם. ואלו לא היה בקי בענין, לא היה מתחייב על אשר סמך עליהם. וכן אתה, אם לא היית יכול להגיע אל ענין זה מדרך שכלך, כמו עילות מצוות השמע, היתה נראית טענתך טענה, בעמדך מחקור עליו[13]. וכן, אם היתה דעתך קצרה והכרתך חלושה מהשיג אליו, לא היית נענש על פשיעתך, ותהיה כנשים וכקטנים, אשר הוא בידיהם[14] דרך קבלה. אבל, אם אתה איש דעת ותבונה, שתוכל לעמוד בהם[15] על ברור מה שקבלת מהחכמים בשם הנביאים[16] משרשי הדת וקוטבי המעשים, אתה

---

1 ישר אמריהם בו — צדקת דבריהם ביחס אליו. 2 משלי כ׳ א׳ 3 בטבע האדם הנולד עמו.
4 החושבים את עצמם, המתימרים לחכמי התורה. 5 מ.: «חלשי הדעת». 6 והקלות—והזלזול.
7 מל׳ להרצות מעות, לבחן, אם הן עוברות לסוחר. 8 מ. מוסיף: «ומומחה».
9 כל ההוצא׳: «ובמרצה» והכונה בטיב הממון, שאינו מזויף.
10 מ. מוסיף: «ומסר להם את ענין הכסף» 11 מ.: «וכאשר הובא» 12 מ. מוסיף: «ומרוצו»
13 בעמדך מחקור עליו ר״ל בהתרשלותך מחקר עליו. 14 אשר הוא בידיהם—אשר הוא אצלם.
15 לעמד בהם ר״ל בדעתך ותבונתך. 16 שמסרו בשם הנביאים.

מצווה להשתמש בהם, עד שתעמוד על הענין[1] ויתברר לך מדרך הקבלה והשכל יחד. ואם תתעלם ותפשע[2] בדבר, תהיה כמקצר במה שאתה חייב לבוראך יתברך. וזה יתבאר משני פנים:

האחד מהם ממה שאמר הכתוב[3] כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין וגומר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וגומר. וכשאתה משתכל במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינין, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם ולחלקם ולדקדק בהם בדרך הקבלה לא בדרך אותות השכל[4]. הלא תראה, שלא הזכיר בכללם ענין מן הענינים, אשר יושגו מצד השכל, כי לא אמר, כשתסתפק בענין היחוד, איך הוא או בשמות הבורא ובמדותיו ובשרש משרשי הדת, כעבודת המקום ובטוח עליו והכנע לפניו, ויחד המעשה לשמו, ולברר המעשים הטובים מפגעי ההפסד[5] וענייני התשובה מן העבירות, ולירא ממנו, ולאהבה אותו, ולהתבושש מפניו, ולחשוב עם הנפש[6] בעבור שמו והדומה לזה, ממה שיגיע אליו האדם בדרך השכל וההכרה, שתאמין בהם על ידי חכמי התורה[7] והסמך[8], ותסמוך על דברי קבלתם בלבד, אבל אמר שתשוב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה, אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה, שהיא כוללת כל מצוות התורה ושרשיהן ופרקיהן, ותחקור עליו בשכלך ותבונתך ושקול דעתך, עד שיתברר לך האמת וידחה השקר, כדכתיב[9] וידעת היום והשבות אל לבבך וגו׳, וכן אוֹמר[10] בכל מה[11] שנוכל לעמוד על ברורו מדרך השכל, כמו שארז״ל[12]: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא, מפני שדעת ענין היחוד כענף מן הדברים שיובנו בדרך השכל, ומה[13] שיתחייב בו, יתחייב בכלם.

והשני, ממה שאמר הכתוב[14] הלוא ידעת אם לא שמעת וגו׳, אמר: הלא ידעת על הידיעה שהיא מצד הראיה, ואמר: הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך. וכן אמר[15] הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הוגד מראש לכם, הקדים הידיעה מצד הראיה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה. וכן אמר משה רבינו[16] הלה׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו׳ זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך וגו׳. וזה ראיה על מה שזכרנו, כי הקבלה, ואם היא קודמת בטבע, מפני צורך הלומדים אליה תחלה, אין מן הזריזות שיסמוך עליה לבדה מי שיוכל לדעת בֵרוּרָה בדרך

---

1 «עד שתעמד על הענין» חסר במ. ויש רק: «כדי שיתברר». 2 במ. חסר: «ותפשע».
3 דברים י״ז ח׳ 4 אותות השכל- מופתי השכל והוכחותיו. 5 מפגעי שבושים ודעות נפסדות.
6 לעשות חשבון הנפש. 7 שתאמין בהם ע״י חכמי התורה ר״ל שתסמך בכל הדברים על חכמי התורה. 8 הקבלה, שסומכים על מה שקבלו מרבותיהם. 9 דברים ד׳ ל״ט
10 וכן אומר ר״ל הפסוק מתכוין. 11 כל ההוצא׳: «במה» ותקנתי עפ״י מ, ויהודה.
12 יבמות ז׳ ע״א 13 כל ההוצא׳: «וכיון שיתחיב» ותקנתי עפ״י מ.
14 ישעיהו מ׳ כ״ח 15 שם מ׳ כ״א 16 דברים ל״ב ו׳

הראיות, ומן הדין לעיין במה שיושג מדרך השכל ולהביא עליו ראיות במופת[1] ששקול הדעת עוזרו[2], למי שיש לו יכולת לעשות כן.

אמר המחבר: וכיון שעמדתי על חיוב[3] מצוות הלבבות, ושאנחנו חייבים בהם ממה שזכרנו, וראיתי שהונחו ולא חובר בהם ספר מיוחד, והתבוננתי מה שהם בו אנשי דורנו[4] מקצר דעתם להבינם, כל שכן לעשותם ולהתעסק בהם, והיה מחסד האלהים עלי שהעירני לחקור על חכמת המצפון, וראיתי במעשי קדמונינו ז״ל ובמה שקבלנו מדבריהם, כי יותר היו זריזים ומשתדלים בחובת עצמם[5], ממה שהיו משתדלים בתולדות הדינים[6] והשאלות הנכריות[7] הקשות[8], ושהשתדלותם היתה בכללי הדינים ולברר ענין איסור והיתר, ואחר כך היו מתעסקים ומשתדלים לברר מעשיהם וחובות לבותם. וכשהיתה באה לידם שאלה נכרית מתולדות הדינים, היו מעיינים בה בעת ההיא בדרך הסברה ומוציאים את דינה מן העיקר, שהיה בידם, ולא היו מטרידים דעתם עליה קודם לכן, מפני שהיו עניני העולם נקלים בעיניהם. וכשהיו צריכין לפסוק את הדין בענין ההוא, אם היה הדין ברור להם מן היסודות שקבלו משם הנביאים ע״ה, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם, היו מעיינים בה דרך סברתם, ואם יסכימו כלם לדעת אחת, היו פוסקים, ואם היו חולקים בדין, היו פוסקים כדעת הרוב, כמו שאמרו על הסנהדרין[9]: נשאלה שאלה לפניהם, אם שמעו, אמרו להם, ואם לאו, עומדים למנין: רבו המטהרין, טהרו, רבו המטמאים, טמאו. ומעיקר[10] שבידם[11]: יחיד ורבים הלכה כרבים. וחברו במסכת אבות מוסרם ויושר מדותם המקובלות מהם כל איש בזמנו ובמקומו. ואנשי התלמוד אמרו על רבותיהם, מה שיורה על עומק חכמתם ורוב השתדלם לברר את מעשיהם, והוא מה שאמרו[12]: בשני דרב יהודה כוליה תנויי בנזיקין הוה ואנן קא מתניתן טובא ואילו רב יהודה כד הוה שליף מסאניה הוה אתי מטרא ואנן אילו מענינן ואזלינן ומענינן[13] ליכא מאן דמשגח בן. אמרי ליה: קמאי היו מסרי נפשייהו על קדושת השם אנן לא מסרינן נפשין על קדושת השם, ואמרו[14]: אמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר[15] וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת, אלא בתורה וגמילות חסדים. והתברר לי, כי שרשי[16] המעשים שמתכוונים

1 בהוכחה. 2 ששקול הדעת עוזרו ר״ל המבוסס על ההגיון. 3 שעמדתי על חיוב ר״ל שבאתי לידי הכרת חיוב. 4 מה שהם בו אנשי דורנו ר״ל המצב שנמצאים בו אנשי דורנו.
5 בחובת עצמם ר״ל בחובתם ביחס לנפשם. 6 בתולדות הדינין — החוקים המסתעפים מהכללים.
7 והשאלות הנכריות ר״ל הבלתי מצויות. 8 כל ההוצא׳: «המסופקות» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.
9 סנהדרין פ״ח ע״ב. 10 כל ההוצא׳: «מעיקר» ותקנתי עפ״י מ. 11 ואחד מעקריהם הוא: יחיד ורבים וכ׳ 12 תענית כ״ד ע״א בשנוי לשון. 13 אם נתענה ונשוב ונתענה. ואם ירבו—גם אם ירבו. 14 עבודה זרה י״ז ע״ב 15 דהי״ב ט״ו ג 16 כל ההוצא׳: «כל שרשי» ותקנתי עפ״י מ.

בהם לשמו יתברך הם מיוסדים על בר הלב וזך המצפון, ואם יארע על הכונה הפסד, לא יהיו המעשים מקובלים, ואם ירבו ויתמידו, כמו שאמר הכתוב [1] גם כי תרבו תפלה וגו׳ רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם וגו׳ ואומר [2] כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ואמר [3] תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה, ואמרו קדמונינו ז״ל בזה [4]: אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת דילי, ואמר הכתוב [5] ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו׳, ואומר [6] במה אקדם ה׳ אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות וגו׳, והיתה התשובה: הגיד לך אדם מה טוב ומה ה׳ דורש ממך וגו׳ ואומר [7] כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה׳ וגו׳. ופירוש ענין התשובה הזאת, שצריך המתהלל להתהלל בהבנת דרכי והכרת חסדי, להתבונן [8] בבריאתי [9] ולהכיר גבורתי וחכמתי מתוך מעשי. וכל מה שהבאתי מן הפסוקים הם ראיות על חיוב מצוות הלבבות ומוסר הנפשות. וצריך שתדע, כי הכונה והתועלת במצוות הלבבות הם שיהיו גלויינו וצפונינו שוים ושקולים בעבודת השם, עד שתהיה עדות הלב והלשון והאברים שוה, ויצדיק כל אחד מהם את חברו ויעיד לו ולא יחלוק עליו ולא יסתור דבריו, והוא אשר יקראהו הכתוב תמים, באמרו [10] תמים תהיה עם ה׳ אלהיך ואמר [11] תמים היה בדורותיו, ואמר [12] הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, ואמר [13] אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי, ואמר במי שאין תוכו כברו [14]: ולא היה לבבו שלם עם ה׳ אלהיו ואמר [15] ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו וגו׳. ומן הידוע, שכל מי שחולק קצתו על קצתו ומכזיב קצתו את קצתו בדבור או במעשה, אין מאמינים בצדקו ואין הנפשות מתישבות [16] על אמיתו. וכן אם יחלוק גלויינו על נסתרינו, וכונת לבבנו [17] על דבורנו, ותנועת אברינו על מצפוננו, לא תהיה עבודתנו לאלהינו שלמה, מפני שאינו מקבל ממנו [18] עבודה מזויפת, כמו שנאמר [19] לא אוכל און ועצרה, ואמר [20] כי אני ה׳ אוהב משפט שונא גזל בעולה, ואמר [11] וכי תגישון עור לזבוח אין רע וגו׳, ואמר [22] הנה שמוע מזבח טוב וגו׳. ומפני זה תהיה מצוה אחת שקולה כמצוות רבות, כפי הלב, והכונה ועבירה אחת שקולה כעבירות רבות. ואפשר שתהיה המחשבה במצוה והכוסף לעשותה מירא [23] אלהים [24], שוקלת מצוות רבות מזולתה [25], כאשר אמר

---

1 ישעיה א׳ ה׳ 2 דברים ל׳ י׳ 3 משלי כ״ג כ״ו 4 ירושלמי ברכות ה״א 5 במדבר ט״ו ל״ט
6 מיכה ו׳ ו׳ 7 ירמיהו ט׳ כ״ג 8 במ. ע״י התבוננות. 9 מ.: «בנבראים» 10 דברים י״ח י״ג
11 בראשית ו׳ ט׳ 12 תהלים ט״ו ב׳ 13 שם ק״א ב׳ 14 מל״א י״א ד׳ 15 תהלים ע״ח ל״ו
16 הנפשות מתישבות ר״ל מוצאות ספוק וסומכות בבטחון. 17 מ.: «אמונתנו». 18 כל ההוצא׳ חסר: «ממנו» והוספתי עפ״י מ. 19 ישעיהו א׳ י״ג 20 שם ס״א ח׳ 21 מלאכי א׳ ח
22 שמ״א ט״ו כ״ב 23 כל ההוצ׳: «מיראת» ותקנתי עפ״י מ. והכוונה מצד ירא האלהים.
24 מ. מוסיף: «ואם גם אין באפשרותו להוציאה לפעל». 25 כל ההוצא׳ «מזולתה» ותקנתי עפ״י מ.

ה׳ לדוד [1] יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי וגו׳ ואמר [2] אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחושבי שמו. ואמרו ז״ל בפירושו [3]: מאי ולחושבי שמו, אפי׳ חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

וכאשר עמדתי על מה שהזהיר עליו השכל והכתוב והקבלה ממצות הלבבות, החלותי להרגיל את נפשי בהם, ועמסתי עליה משא ידיעתם ועשיתם, וכל אשר נגלה [4] אלי מהם ענין, גלה לי את הסמוך לו, והסמוך לו את הסמוך לו, עד אשר רחב הענין, והיה לי קשה לזכור אותו תמיד בלבי [5]. ויראתי השכחה על מה שעלה במחשבתי [6] מהם, והתכת מה שקפא ברעיוני מעניניהם, עם מעוט העוזרים מאנשי דורנו עליהם, והסכמתי לכתבם על ספר ושאחברם בחבור, שיהיה כולל שרשיהם וסובב [7] פרקיהם והרבה מתולדותיהם, כדי שאבקש את נפשי [8] תמיד לדעתם ואחייבנה לעשותם. ובמה שיהיה מהם [9] פעלי שוה עם דבורי, אודה לאל העוזר אותי עליו והמורה לי את שביליו, ובמה שיהיה מהם חולק עליו [10] ומקצר מהגיע אליו, אאשים את נפשי, ואוכיחנה, ואטעון עליה ממנו, עד שיתבאר לה עַוְלָהּ מצדקו [11], ונטותה מיושרו, ועותה מתקונו, וקוצר מעשיה מִתֻּמּוֹ. וראיתי לשומו דבר קיים ומטמון צפון ונר שיאיר לבני אדם ויורה להם הדרך, אשר ילכו בה, וקויתי, שתהיה תועלת זולתי בו יותר [12] מתועלתי, והוראת בלעדי מהשלמת חפצי. ואמרתי בלבי, שאחבר בענין הזה ספר, שיהיה מתחלק על שרשי חובות הלבבות ומצוות המצפונים ולשומו מאסף לכל [13], ושיהיה מספיק בענינם [14] ומורה הדרך הטובה והישרה, ומנהיג במנהגי הקדמונים ומוסר החסידים, ומעיר משינת הפתיות, ומעמיק בדקדוקי החכמה הזאת [15], ומזכיר דעת האלהים ותורותיו, וגורם להצלת הנפש, ומזרז העושה, ומעורר המתעלם, ומישר המקדים, ומרגיל המתאחר [16], ומאשר [17] המתחילים, ומראה הדרך לנבוכים.

וכאשר זממתי לעשות מה שהסכמתי עליו מחבור הספר הזה, ראיתי, כי אין איש כמוני ראוי לחבר חבור כמוהו, ושערתי בנפשי, כי כחי קצר מחלק מחלקותיו כפי הצריך לו, מפני כובד הדבר בעיני וקוצר דעתי וחלישות

1 דהי״ב ו׳ ח׳ 2 מלאכי ג׳ ט״ז
3 שבת ס״ג ע״א 4 כל אשר נגלה ר״ל באותה המדה שנגלה, בכל פעם שנגלה.
5 כל ההוצא׳: «מלבי» ותקנתי עפ״י מ׳ 6 שעלה במחשבתי — שנקלט במוחי.
7 וסובב — ומקיף. 8 שאבקש את נפשי — שאדרש מנפשי. 9 מהם ר״ל מעניני הספר.
10 עליו ר״ל על דבורי בחבורי. 11 עולה מצדקו ר״ל עול הנפש וצדקת החבור.
12 כל ההוצא׳ חסר: «יותר» והוספתי עפ״י מ. 13 מאסף לכל — מכיל כל מצוות הלבבות.
14 כל ההוצא׳: «בענין» ותקנתי עפ״י מ. והכונה בעניני חובות הלבבות ומצוות המצפונים.
15 החכמה הזאת — תורת חובות הלבבות. 116 ומרגיל המתאחר ר״ל הולך עם המפגר והנחשל ומתחשב עם מדרגת הבנתו. 17 ומאשר — ומדריך.

שכלי מהשיג הענינים, ושאינני בקי בצחות ל׳ הערבי [1], אשר בה חברתי אותו, מפני שהיא קרובה להבין [2] לרוב אנשי דורנו, ויראתי, שאטרח בדבר יותר מן הראוי [3] ושאעבר בו את המדה הנכונה, עד שאמרתי בנפשי לשוב ממחשבתי ולהשיבה ממה שהסכימה עליו.

וכאשר זמותי להסיר משא הטורח הזה מעלי ולהניח לי מֵחַבְּרוֹ, שבתי וחשדתי את נפשי על בחרה במנוחה, ולשכון במעון העצלה בהשקט ובבטחה, ויראתי, שיהיה רצון התאוה להניח המחשבה הזאת, ושהוא הַטַּנִי אל דרך המנוחה והשלוה ולהסכים על ההנחה ולשבת במושב העצלות, וידעתי, כי כמה שכרים אבדו [4] בעבור המורא, וכמה חסרונים גרם אותם הפחד, וזכרתי דברי האומר: «מן הזהירות [5] שלא תרבה להזהר», ואמרתי, שאם היה כל מתעסק בענין מעניני הטובה או להורות הדרך הישרה הנכונה, שותק ועומד, עד אשר יגמר לו כל רצונו, לא היה אדם מדבר דבר אחרי הנביאים ע״ה, אשר בחרם השם לשליחותו ואמצם [6] בעזרתו. ואלו היה כל מי שרוצה למלאות לו כל מדות הטוב, ולא יכול להשיגם, מניח מה שיזדמן לו מהן, היו כל ב״א ריקים מן הטובות וחסרים מן החמודות, ושבים במרוצת תוחלת נכזבה [7], והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות החסד נעזבים. והבינותי, כי הנפשות תאותם רבה להשיג תכלית הרע, ומתרשלות לעסוק בדרכי החסד, ומתעצלות להקדים אל הטובות [8], והולכות תמיד בדרכי השחוק והשמחה. ואם נראה אליהן מראה תאוה שיקרא אתהן, בודות דברי שקר לנטות אליו וסומכות את טענותיו [9] להעמיד נטייתו [10], ולחזק אודותיו [11], ולחבר פרידותיו [12], ואם יאיר להם נר האמת לקרא אותן, בודות דברים בטלים להמנע מנטות אליו, וטוענות עליו ומחטיאות את שביליו [13], וסותרות את עניניו להפריד חבורו ולפחד [14] ממנו. וכל אדם אויבו בין צלעיו, אלא אם יהיה לו עזר מאלהיו ומוכיח מזומן מנפשו [15] ושלטון גובר אשר יקשור אותה בחבל [16] העבודה ויבלמנה ברסן הצדק ויכנה בשוט המוסר. וכאשר יחשוב לעשות טובה, אל יאחר, ואם ישאהו לבו לדרך אחרת, יגער בו ויתגבר עליו. על כן ראיתי להכריח את נפשי

1 מ. מוסיף: «ודקדוקה». 2 קרובה להבין—קלה להבין. 3 כל ההוצא׳: «שיראה בו קצר כחי» ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה. 4 כמה שכרים אבדו—כמה פעמים יאבד השכר בעבור המורא.
5 מן הזהירות — אחד מתנאי הזהירות. 6 מ.: «וְלִוָּם».
7 ושבים במרוצת ר״ל רצים ושבים בדרכי התוחלת הנכזבה.
8 להקדים אל הטובות — להתקדם בשאיפתן אל הטובות.
9 וסומכות את טענותיו — ומקימות, ומאשרות את טענותיו.
10 להעמיד נטיתו — לישר עקמומיותו. 11 ולחזק אודותיו — לחזק עלותיו ועניניו.
12 ולחבר פרידותיו—לישר נגודיו. 13 ומחטיאות את שביליו—מבלבלות ומשבשות את שביליו.
14 כל ההוצא׳: «ולהפרד» ותקנתי עפ״י מ. 15 כל ההוצא׳: «לנפשו» ותקנתי עפ״י מ.
16 כל ההוצא׳: «בחבק» ותקנתי עפ״י מ.

לסבל טורח חבור הספר הזה, ולבאר ענינו בכל לשון שאוכל ובכל מליצה שתזדמן לי, שיובן הענין [1] מהם. ואזכור מתולדות [2] חובות הלבבות מה שיבא לידי ולא אטרח להביאם כלם, כדי שלא יארך הספר, אך אזכיר מן הדברים הצריכים לכל שרש משרשיו בשער שלו מה שראוי לו. ובאלהים האחד האמת אעזר ועליו אבטח וממנו אשאל ברחמיו לאמצני [3] ולהורות אותי בו את הדרך הישרה, אשר הוא רוצה בה ושהיא מקובלת בעיניו ממנו [4] בדבור ובמעשה בסתר ובגלוי.

וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו, תקנתי אשיותיו והצעתי מכונותיו ובניתי אותו על עשרה שרשים, מקבצים כל חובות הלבבות, וחלקתי אותו לעשרה שערים, כל שער מהם מיוחד לשרש א׳ משרשיו, כולל את גבוליו ומחלקותיו והענינים התלוים בו והפנים [5] המפסידים אותו. ואני אוחז בו הדרך הקרובה [6] להעיר, להורות ולהשכיל בלשון המבואר הקרוב והנוהג, כדי שיהיה מה שאני רוצה לבארו קרוב להבין. ואניח הלשון העמוק והמלות הנכריות והמופתים ההולכים על דרך מלאכת הנצוח, שקורין אותה אנשי חכמת הדבור [7] בלשון ערבי אלג׳דאל, והמחקרים הרחוקים, אשר לא יתכן להתישב עליהם [8] בספר הזה, מפני שלא הבאתי בו אלא הראיות המספיקות [9], אשר תתיישב הדעת עליהן על משפטי החכמה האלהית, וכמו שאמר הפילוסוף: «אין ראוי שנבקש בהשגת כל מחקר מציאותו [10] על דרך המופת, כי אין כל [11] מחקר שכלי נמצא במופת ולא שנבקש בחכמת השמוש הדבר המספיק, ולא בחכמת האלהיות להרגיש ולהמשיל, ולא בתחלת החכמה [12] הטבעית מופת, ולא בראשית המופת [13] — מופת. כי כאשר נשמר מן הדברים האלה, יקל עלינו להגיע אל בקשתנו, ואם לא נעשה כן, נטעה מדרך ענינו ויקשה עלינו למצוא מה שהיתה כוונתנו אליו. ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית, נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדבור וחכמת השמוש אלא בשער הראשון ממנו, כי אפשר שידחקנו הצורך אליהן מפני דקות מחקרנו בו. ושמתי רוב [14] ראיותי עליו מן הדברים המושכלים, וקרבתים בדמיונים הקרובים, אשר אין בהם ספק, וסמכתי להם מה שמצאתי כתוב בספרי הנביאים, ואחר כך סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו ז״ל

1 שיובן — ובלבד שיובן. 2 מתולדות — מסעיפי. 3 «ברחמיו לאמצני» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 4 «ממנו» חסר בכל ההוצא׳, והוספתי עפ״י מ.
5 והפנים — ה־קרים. 6 «הקרובה» חסר במ. 7 חכמת הדבור — חכמת ההגיון והוכוח.
8 להתישב עליהם — למצא להם פתרון מניח את הדעת. 9 המספיקות — הנותנות ספוק.
10 כל ההוצא׳: «המצאה שהיא על דרך המופת» ותקנתי עפ״י מ. והכונה: הוכחתו במופתים חותכים.
11 כי אין כל — כי לא כל. 12 בתחלת החכמה — במושגים הראשונים של המדע.
13 בראשית המופת — בהתחלת ההוכחה. 14 כל ההוצא׳ חסר: «עליו» והוספתי עפ״י מ.

ומן החסידים והחכמים שבכל אומה, שהגיעו דבריהם אלינו, מפני שקויתי שיהיו הלבבות נוטים אליהם ומקשיבים אל חכמתם, כמו דברי הפילוסופים ומוסר הפרושים ומנהגיהם המשובחים. וכבר אמרו רבותינו ז"ל [1] כתוב אחד אומר [2] וכמשפטי הגויים אשר סביבותיכם עשיתם, וכתוב אחד אומר [3] לא עשיתם הא כיצד? כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כמקולקלים שבהם עשיתם. ואמרו [4] כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם, ואמרו בהבאת המשלים לקרב הענינים הקשים בהם [5]: אגמרה בסימנין ואסברה בדדמי לה, והחכם אמר [6] להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם.

אמר המחבר: כאשר הסכמתי לחבר בספר הזה חלקי חובות הלבבות, כוונתי את מחשבתי לבחור אותן שתהיינה כוללות את זולתן וסובבות את שאריתן [7] ושמתי שרשן העליון ויסודן הגדול – יחוד האל בלב שלם, ואח"כ עיינתי במה שאנו חייבין לחבר אל יחודו מהחובות הנזכרות הראויות לו ממנו, וידעתי דעת ברורה, כי הבורא יתברך מפני שהוא אחד אמת ולא ישיגהו שם [8] עצם ולא מקרה, ואין מחשבתנו משגת דבר שאינו עצם ולא מקרה, נמנעה ממנו השגתו מצד עצם כבודו יתברך, והוצרכנו לדעת ולהשיג מציאותו מצד בריותיו, וזה הוא שער הבחינה בברואים, שמתי הבחינה שרש שני לכלל מחובות הלבבות [9]. והתבוננתי במה שראוי לאחד האמת מן האדנות ומה שחייבים בריותיו בו מעבודתו, שמתי קבלת עבודת האלהים שרש שלישי לכלל מחובות הלבבות. ואח"כ נתבאר לי מה שראוי לאחד האמת מהתיחדו בהנהגת הכל [10] ושהתועלת והנזק אינם כי אם ממנו וברשותו לבדו, התחייבנו לבטח עליו ולהמסר אליו, שמתי הבטחון שרש רביעי לכלל מחובות הלבבות. ואח"כ חשבתי בענין האחד האמת מהתיחדו בכבודו [11] ושאיננו משתתף עם דבר ואינו דומה לדבר, הוצרכנו לחבר אל זה שנעבדהו לבדו ונייחד כל המעשים לשמו, כי איננו מקבל המעשה המשתתף בו זולתו עמו, שמתי המעשה המיוחד לשם האל שרש חמישי לכלל מחובות הלבבות. וכאשר שוטטו רעיוני לחשב במה שאנו חייבים לאחד האמת מְסַפֵּר רוממותו וגדלו, מפני שאין כמוהו, הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו [12], שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל מחובות הלבבות. וכאשר הבינותי מה שהוא עובר על בני אדם, שהם

---

1 סנהדרין ל"ט ע"ב 2 יחזקאל י"א י"ב 3 שם ז׳ 4 מגלה ט"ז ע"א

5 ערובין כ"א ע"ב 6 משלי ו׳ 7 וסובבות את שאריתן—וכוללות, ומקיפות את שאריתן.

8 כל ההוצא׳: «שום» ותקנתי עפ"י מ.

9 לכלל מחובות הלבבות – לקבוצה של חובות הלבבות.

10 מהתיחדו בהנהגת הכל ר"ל מפני שהוא לבדו מנהיג הכל.

11 מהתיחדו בכבודו ר"ל חשבתי ע"ד תאר האחד האמת שהוא מיוחד רק לו.

12 מ: «כפי הראוי לו».

מתעלמים ומקצרים במה שהם חייבים בו מעבודת האל יתברך, והדרך שיכולין לתקן בה מעוותם וקצורם היא התשובה ובקשת הכפרה, שמתי התשובה שרש שביעי לכלל מחובות הלבבות. וכאשר חפשתי להשיג אמתת מה שאנו חייבים לה׳ יתברך מן החובות הנגלות והנסתרות, וידעתי, כי לא יתכן לקיים אותן עד שנחשוב עם נפשותינו בעבורן[1] לאל יתברך ושנדקדק עליהם, שמתי החשבון עם הנפש שרש שמיני לכלל מחובות הלבבות. וכאשר השיבותי אל מחשבתי בענין האחד האמת, ראיתי, כי יחודו בלב שלם לא יתקיים בנפש המאמין כשלבו שכור ביין אהבת עולם ונוטה אל תאוותיו הבהמיות, ואם ישתדל לפנות את לבבו ולסלק את מצפונו ממותרי העולם ולפרוש ממעדניו, יתקיים היחוד השלם בלבו ויעל אל מעלתו, שמתי הפרישות שרש תשיעי לכלל מחובות הלבבות. ואח״כ חקרתי על מה שאנו חייבים לבורא יתברך, אשר הוא תכלית כל תאוה וקץ כל תקוה, כי ממנו התחלה ואליו התכלה, ומה שראוי לו ממנו מאהבת רצונו ויראת חרונו, אשר המה תכלית הטובה והרעה, כמו שאמר הכתוב[2] כי רגע באפו חיים ברצונו וגו׳, שמתי אהבת האל יתברך שרש עשירי לכלל מחובות הלבבות.

וכאשר עלו בידי מדרך הסברה, חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו ומצאתים[3] בהם[4] במקומות רבים. ואני עתיד לבאר כל דבר מהם בשער המיוחד לו בעזרו יתברך. וקראתי לספרי זה שם מענין כוונתי בו, והוא

## ספר תורת חובות הלבבות.

וכוונתי בו להתחכם[5] ולהעיר הפתאים והמקצרים מאנשי תורתנו ונוחלי חוקי דתנו במה שיספיק להם מן הראיות, אשר יעיד השכל בברורן ואמתתן ולא יכחש בהן, כי אם אנשי החונף והשקר, מפני שהאמת כבד עליהם, ושהם מבקשים להקל על עצמם. ולא אטרח להשיב עליהם, מפני שלא היתה כוונתי בזה הספר להשיב על החולקים על עיקר תורתנו, אך כוונתי לגלות מה שהוא תקוע בשכל הצלול[6] משרשי דתנו וטמון בנפשותינו מקטבי תורתנו, וכאשר נעורר מחשבותינו לחשוב בהם, תתברר אמתתם במצפונינו ויראו מאוריהם על אברינו. וזה דומה לאחד מחכמי החוזים שנכנס בחצר אחד מאוהביו והרגיש שיש בה מטמון, חקר עליו, וימצאהו כסף שחור, נשתנית צורתו מן החלודה, שעלתה עליו; לקח ממנו מעט ומרקו במלח ובחומץ וישטפהו וייפהו, עד ששב הכסף אל צורתו הנאה ואל הדרו וזיוו, ואחר כך צוה בעל הבית לעשות

---

1 שנחשב עם נפשותינו — שנדרש דין וחשבון מנפשנו בנוגע להן. 2 תהלים ל׳ ו׳

3 כל ההוצא׳: «ומצאתי» ותקנתי עפ״י מ. 4 ומצאתים בהם ר״ל מצאתי את הענינים האלה בכתוב ובמקובל. 5 להתחכם—לברר לעצמי. 6 בשכל הצלול—בשכל הבהיר, הבריא.

בשאר המטמון כן. ואני כוונתי לעשות כן במטמוני הלבבות, לגלות אותם ולהראות פני זוהר מעלותם, כדי שיעשה כן מי שרוצה להתקרב אל האלהים ולהדבק בו. וכאשר תקרא, אחי, את ספרי זה ותעמוד על ענינו, קחהו אליך לזכרון ודון על נפשך דין אמת והפך בו וְיַלְּדֵהוּ[1], וְהַדְבֵּק אותו אל לבך ומצפונך. ואם תראה בו שום טעות, תקנהו, או חסרון, השלימהו, וכוון בו כוונת המעשה[2] במה שיורה עליו וינהיג אליו, ואל תכוון לקנות השם ולהתפאר בחכמתו. ודונני לזכות במה שתשקיף עליו מטעות[3] או משגיאה ובמה שיראה מקוצר ידי בעניניו ובמליו, מפני שמהרתי לחברו ולא התמהמהתי, כי יראתי שימהרני המות וימנעני ממה שקויתי בו. ותדע, כי הכח הבשרי קצר מהשיג והטבע האנושי חסר מהשלים, כמו שאמר הכתוב[4] אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד. וכבר הקדמתי להתודות על קוצר כחי במה שיש בו כופר לטעות ולשגיאה שתהיינה בו. וראוי שתדע, כי כל חובות הלבבות ומוסרי הנפשות נכנסים תחת אלה העשרה שרשים אשר חברתי בספר הזה, צווייהם ולאויהם, כהכנסת הרבה מן המצוות תחת ואהבת לרעך כמוך[5] ותחת דברי הכתוב[6] לא עשה לרעהו רעה, ותחת מה שנאמר[7] סור מרע ועשה טוב. הַדְבֵּק אותם אל מחשבתך, והשיבם אל רעיונך תמיד, ויראו לך תולדותיהם בע״ה כשיראה מלבך, שאתה חפץ בהם ונוטה אליהם, כמו שכתוב[8] מי זה האיש ירא ה׳ יורנו בדרך יבחר נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם. וראיתי לחתום פתיחת הספר הזה במשל נאה, יזרז אותך לעמוד על עניניו ויעירך לדעת מעלת המין הזה מן המצוות משאריתן, ומעלת שאר החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות מחכמת התורה[9], והבינהו בקראך אותו והשיבהו ברעיוניך, תמצא מה שאתה חפץ בעזרת השם. והוא שאחד מן המלכים חלק אל עבדיו לוזי המשי[10] לבחון בהם את דעתם. הזריז מהם והנלבב שבהם בחר מחלקו הטוב שהיה בו, ומן השאר גם כן בחר הטוב שבו, ועשה מחלקו שלשה מינים: טוב ובינוני ופחות. ועשה מכל מין לבדו הטוב במה שראוי לעשות ממנו[11], ועשה ממנו אצל האומנים הבקיאים[12] בגדי חופש[13] מגוונים[14] שונים זה מזה,

1 וילדהו ר״ל הוצא את התולדות מהכללים.
2 וכוון בו כונת המעשה ר״ל למדהו לשם המעשים שהוא מורה אותם.
3 במה שתשקיף עליו מטעות ר״ל בטעות שתראה בו. 4 תהלים ס״ב י׳ 5 ויקרא י״ט י״ח
6 תהלים ט״ו ג׳ 7 שם ל״ד ט״ו
8 שם כ״ה י״ג 9 מעלת המין הזה וכו׳ — מדרגת המין הזה מן המצוות ביחס לשאר המצוות ומדרגת שאר החכמות ביחס לחכמת התורה. 10 לוזי המשי—כדורי המשי.
11 הטוב במה שראוי לעשות ממנו ר״ל את הטוב ביותר שאפשר לעשות ממנו.
12 מ: «השונים לסוגיהם». 13 מ: «בגדי משי» ועין יהודה. והכונה בגדים יקרים עפ״י יחזקאל כ״ז: בגדי חפש לרכבה. 14 כל ההוצא׳: «מענינים» ותקנתי עפ״י מ.

וצבעונים שאינם דומים זה לזה, וילבשם לפני המלך בכל זמן ובכל מקום כראוי לו מהם. והכסיל מעבדי המלך עשה מכל חלקו מן המשי מה שעשה הזריז מהמין הפחות שבו ומכרו במה שנזדמן לו מן הדמים, וימהר להנות בו במאכל טוב ובמשתה טוב וכדומה לו. וכשהגיע הדבר אל המלך, רצה את מעשה הזריז הנלבב והקריבו אליו והעלהו אל מעלת אנשי סגולתו, וירע בעיניו מעשה הכסיל ויגרשהו והרחיקו אל שוממות ארצותיו [1] והשכינו עם אנשי קצפו [2]. וכן האלהים ית׳ נתן ספר תורתו האמת לעבדיו לבחן אותם; והמשכיל הפקח, כשהוא קורא אותו ויבינהו הבנה ברורה, יחלקהו לשלשה חלקים: האחד מהם לדעת הענינים הדקים הרוחניים, אשר הם חכמת [3] המצפון, כחובת הלבבות ומוסרי הנפשות, ויחייב את נפשו לעשותם תדיר, ואחרי כן יברור ממנו חלק שני, והיא חכמת חובות האברים בזמנם ובמקומם. ואח״כ ישמש בחלק הג׳ בעניני דברי הימים לדעת כתות ב״א ותולדותם על סדר הדורות שעברו, ומה שאירע מן הדברים והחידות בימים קדמונים, וישמש בכל ענין ממנו בזמנו ובמקומו וכראוי לו כפי הצורך אליו ויעזר על השתמשו בכל א׳ מהם בחכמת השמוש ובחכמת המופת, ובחכמת [4] הדבור, שמהם תהיינה ההקדמות לחכמה האלהית. כי מי שאינו בקי בהם אינו מכיר סמני חכמת הבורא בבריאותיו ולא ידע עניני גופו כל שכן זולתו, כאשר זימן [5] העבד הזריז כלי בעלי המלאכות להשלים מה שכוון לעשותו מן המשי של המלך, והפתי הנמהר, בעמדו על ספר האלהים, הוא משמש בו לדעת חידות הראשונים ודברי ימי [6] הקדמונים, וימהר להנות בו בעניני העולם, ויביא ראיה ממנו לרדוף אחרי התאוה ולהניח דרך הפרישות ולעשות כרצון איש ואיש וללכת אחרי רצון כל מין ומין מבני האדם כדעתם וכחפצם, והוא כמו שאמר הכתוב [7] הוא ימות באין מוסר וברוב אולתו ישגה. בחן, אחי, המשל הזה, והשיבהו אל מחשבתך. והתבונן מספר תורת אלהיך מה שהעירותיך עליו, והעזר להשיג אותו בקריאת ספרי הגאון רבינו סעדיה ז״ל, שהמה מאירים השכל, ומחדדים הבינה, ומורים הפתי, ומזרזים העצל. והאלהים יורנו דרך עבודתו, כאשר שאל ממנו משיחו [8]: תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות במינך נצח.

---

1 שוממות ארצותיו ר״ל למקום הכי שמם שבארצותיו (עפ״י מ.) 2 אנשי קצפו—אשר קצף עליהם.
3 כל ההוצא׳: «מחכמת» ותקנתי עפ״י מ. 4 כל ההוצא׳: «אשר בחכמת הדבור» ותקנתי עפ״י מ.
5 כאשר זימן ר״ל כמו שהוא השתמש בכלי בעלי המלאכות. 6 «ימי» הוספתי עפ״י מ.
7 משלי ה׳ כ״ג 8 תהלים ט״ז י׳

## וזאת הסדרת שערי הספר הזה על סדריהם:

**השער הראשון** בבאור אופני חיוב יחוד האל בלב שלם.

**השער השני** בבאור אופני הבחינה בברואים ורב טוב האלהים עליהם.

**השער השלישי** בבאור אופני חיוב קבלת עבודת האלהים עלינו.

**השער הרביעי** בבאור אופני חיוב הבטחון באלהים יתברך לבדו.

**השער החמישי** בבאור אופני חיוב היות כל מעשינו מיוחדים לשמו ולהזהר מן החונף.

**השער השישי** בבאור אופני חיוב הכניעה והשפלות מפניו.

**השער השביעי** בבאור אופני חיוב התשובה וגבולותיה והדברים התלוים בה.

**השער השמיני** בבאור אופני חיוב חשבון האדם עם נפשו לאל יתברך.

**השער התשיעי** בבאור אופני חיוב הפרישות ומה שראוי לנו ממנה.

**השער העשירי** בבאור אופני חיוב אהבת האלהים ומעלותיה.

# השער הראשון, שער היחוד.

בבאור אופני חיוב יחוד האל יתברך בלב שלם.

אמר המחבר: כאשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר[1] מפנות דתנו ושרשיה, מצאנו יחוד האלהים בלב שלם—שרשה ויסודה, שהוא[2] השער הראשון משערי התורה, וביחוד יפרד המאמין מן הכופר[3] והוא ראש אמתת הדת, ומי שנטה ממנו, לא יתכן לו מעשה ולא תתקיים לו אמונה. ומפני זה היה תחלת דברי האלהים אלינו על הר סיני[4]: אנכי ה׳ אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו׳, והזהירנו אחר כן על יד נביאו באמרו[5] שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. וצריך שתבין הפרק הזה של שמע ישראל עד סופו, ותראה, היאך נעתקו בו דבריו מענין לענין, וְכָלַל עשרה ענינים כנגד עשרת הדברות, והוא שצונו להאמין בבורא יתברך, באמרו: שמע ישראל ה׳, ולא התכוון בכאן באמרו: שמע, לשמע האזן, אך התכוון לאמונת הלב[6], כמו שאמר הכתוב[7] נעשה ונשמע, ושמעת ישראל ושמרת לעשות[8] וגו׳, וכל מה שבא על הדרך הזה בלשון שמיעה לא התכוון בו, כי אם להאמין ולקבל. ואחרי אשר חייבנו להאמין באמתת מציאותו, חייבנו להאמין, שהוא אלהינו, כמו שאמר: אלהינו. ואחר כן חייבנו להאמין, כי הוא אחד אמת, כמו שאמר: ה׳ אחד. ואחר שחייבנו להאמין ולקבל שלשה הענינים האלה, אשר זכרנו, נעתק מהם אל מה שאנו חייבין לחבר אליהם, והוא אהבת האל בלב שלם, בסתר ובגלוי, בנפשנו ובמאודנו, כמו שאמר[9] ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. ואני עתיד לבאר הענין הזה בשער אהבת האל בעזר הצור. ואחר כן נעתק מהם להזהיר על חובות הלבבות, באמרו: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, ר״ל שתדביקם אל לבך ותאמין בם במצפונך. ואחר כן נעתק מהם אל מצות האברים, שהם כוללים הידיעה והעשיה, כמו שנאמר: ושננתם לבניך ודברת בם, שאם לא יהיה לך בן, אל תשים הבן

---

1 על מה שהצרך אליו יותר—על היסוד הכי הכרחי מפנות דתנו. 2 שהוא—כי הוא.
3 מ: «האמונה מן הכפירה». 4 שמות כ׳ ב׳ 5 דברים ו׳ ד׳
6 מ. מוסיף: «ולקבָלה» במובן קבלת המצוות והתחיבות בהן. 7 שמות כ״ד ז׳ 8 דברים ו׳ ג׳
9 שם.

עילת קריאתך[1] אותם. ואחר כן אמר: בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, שאין נמנע מן הלב ומן הלשון מה שהם חייבין בו, כמו שאפשר לנמנע[2] משאר האברים, כאשר הקדמנו מחיוב מצוות הלבבות תדיר בפתיחת הספר הזה. וכל זה להזהיר על מה שהקדים במאמר: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שתהיה רגילות לשונו בהם תמיד מביאה לידי זכרון הלב ולא יפנה לבבו מזכר האלהים תמיד. וזה דומה למה שאמר דוד המלך ע״ה[3] שויתי ה׳ לנגדי תמיד, ואמר הכתוב[4], כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ואחר כן נעתק מחובות האברים אל מה שיש בו מעשה בלבד, ושמהו ג׳ חלקים, באמרו: וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, והם תפלה של יד ותפלה של ראש והמזוזה, וכלם גורמים לזכור את הבורא ולאהבו בלב שלם ולכסוף לו, וכמו שאמר הכתוב בחקי זכרון[5] אהבת האוהבים[6]: שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך וגומר, ואמר[7], הן על כפים חקתיך, ואמר[8]: אקחך זרובבל... ושמתיך כחותם[9], ואמר[10] צרור המור דודי לי בין שדי ילין. ושם אותם שלשה, כדי שיהיו חזקים וקיימים יותר, כאשר אמר החכם[11] והחוט המשולש לא במהרה ינתק. והפרק הזה כולל עשרה ענינים: חמשה מהם רוחניים וחמשה מהם גשמיים. והרוחניים תחלתם שהבורא נמצא והב׳ שהוא אלהינו והג׳ שהוא אחד והד׳ שנאהבהו בכל לבנו[12] והחמישי שנעבדהו[13] בלב שלם. והחמשה הגשמיים תחלתם ושננתם והשני ודברת בם והשלישי וקשרתם לאות וגו׳ והרביעי והיו לטוטפות וגו׳ והחמישי וכתבתם על מזוזות וגו׳. וארז״ל: למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצוות. ועל כן ראיתי להקדים שער היחוד על שאר שערי הספר הזה. וצריך שאבאר עתה מענין היחוד בלב שלם עשרה ענינים: הראשון, מה גדר היחוד בלב שלם, והשני, על כמה חלקים מתחלק ענין היחוד, והשלישי, אם נתחייב לחקר עליו בדרך העיון אם לא, והרביעי, איך דרך מחקרו ומה אנו צריכין לדעת תחלה קודם שנחקר על היחוד, והחמישי לברר ההקדמות, אשר יתברר מהן, כי יש לעולם בורא בראו מאין, והששי, היאך נביאם לקיים[14] מציאות הבורא, והשביעי להביא ראיות

---

1 עילת קריאתך—סבת חובת קריאתך. 2 שאפשר לנמנע—שיכל להיות נמנע.
3 תהלים ט״ז ח׳ 4 דברים ל׳ י״ד 5 על דבר אותות חקוקים המזכירים את האהבה.
6 שה״ש ח׳ ו׳ 7 ישעיהו מ״ט ט״ז 8 חגי ב׳ כ״ג
9 שני הפסוקים האחרונים חסרים בכל ההוצאות והוספתים עפ״י מ. 10 שה״ש א׳ י״ג
11 קהלת ד׳ י״ב 12 «בכל לבנו» חסר בכל ההוצאות והוספתי עפ״י מ.
13 כל ההוצא׳: «שנאהב אותו» ותקנתי עפ״י מ.
14 נביאם לקיים ר״ל נשתמש בהם בשביל לקים ולאשר.

שהוא אחד, והשמיני לבאר עניני האחד העובר והאחד האמת, והתשיעי, שהאל יתברך אחד אמת ואין אחד אמת זולתו והעשירי במדות האלהיות המושכלות והכתובות [1], והפנים אשר יתבאר מהם לקיימם לו ולהרחיקם ממנו.

## פרק א.

אמר המחבר: בגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא, שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא ית׳, אחר אשר יבין בדרכי הראיות ברור מציאותו ואמתת אחדותו מדרך העיון, מפני שיחוד האלהים מתחלק במדברים כפי התחלקות הכרתם והבנתם. מהם מי שמיחד אותו בלשונו בלבד, והוא שישמע ב״א אומרים דבר, והוא נמשך אחריהם מבלי דעת ענין מה שהוא אומר. ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו ויבין ענין מה שהוא אומר מדרך הקבלה שקבל מאבותיו ואיננו יודע אמתת מה שהוא מאמין מהענין ההוא[2]. ומהם מי שמיחדהו אחר שיבין מדרך הראיות אמתת הענין, אך יחשבנו במחשבתו כשאר האחדים הנמצאים ויבא להגשים הבורא ולהמשילהו בצורה ובדמות, מפני שאיננו יודע אמתת יחודו וענין מציאותו. ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו אחר שיבין ענין האחד האמת והאחד העובר ויביא ראיות על ברור מציאותו ואמתת יחודו, וזהו החלק השלם[3] בענין היחוד. על כן אמרתי בגדר היחוד השלם, שהוא השואת הלב והלשון ביחוד הבורא, אחר שידע להביא ראיה עליו ולדעת אופני אמתת אחדותו מדרך העיון.

## פרק ב.

אמר המחבר: אך על כמה פנים מתחלק יחוד הבורא, אומַר: מפני שפשטה מלת יחוד בדברי אנשי היחוד, הרגילו בה הרבה[4] בלשונם ובמלותם תמיד, עד אשר שבה אצלם ממלות התימה[5] על הטוב ועל הרע, והם משתמשים בה בחרדתם לצרה גדולה להגדילה ולהפליא ענינה, ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם מפני הסכלות והעצלות. והם חושבים, כי ענין היחוד נגמר להם כאשר נגמרה מלתו. ולא ירגישו, כי לבותם ריקים מאמתתו ומצפוניהם נעורים[6] מענינו, מפני שמיחדים אותו בלשונם ובמליהם, ויחשבוהו בלבבם יותר מהאחד וידמוהו במצפונם בדמות שאר האחדים הנמצאים, ויספרו אותו במדות לא תאותנה[7] לאחד האמת, בעבור שאינם יודעים

1 המושכלות והכתובות ר״ל המדות שאנו משיגים בשכלנו ואלה שמיוחסים לו בתנ״כ.

2 כל ההוצא׳: «ואיננו יודע ברור מה שקבל מהענין ההוא» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

3 החלק השלם—האפן הכי שלם, הדרך הכי שלמה. 4 הרגילו בה הרבה—הרבו להשתמש בה.

5 ממלות התימה —ֻ מלה שמביעים בה את תמיהתם ותמהונם, באמרם: «יחיד במינו».

6 נעורים — ריקים. 7 לא תאותנה — אינן מתאימות.

ענין האחד האמת וענין האחד העובר אלא הסגולה מאנשי היחוד[1], שהעמיקו בחכמה והבינו ענין הבורא והנברא וחוקי האחד האמת ומה שהוא מתבודד בו[2]. ואמת אמר הפילוסוף באמרו: «לא יוכל לעבוד עילת העילות ותחלת ההתחלות אלא נביא הדור בטבעו או הפילוסוף המובהק במה שקנהו מן החכמה, אבל זולתם, עובדים זולתו, מפני שאינם מבינים נמצא אלא מורכב». ובעבור זה מתחלק היחוד כפי התחלקות דעות בני אדם ויתרון הכרתם בו[3] על ארבעה חלקים: תחלתם יחוד האל בלשון בלבד, והמעלה הזאת היא המעלה, אשר יגיע אליה הקטן והפתי, אשר איננו יודע ענין האמונה, ואין אמתתה קבועה בלבו. והחלק השני הוא יחוד האל בלב ובלשון ע״י הקבלה, מפני שהוא מאמין במי שקבל מהם, ואיננו יודע אמתת הענין מצד שכלו ותבונתו, והוא כעור הנמשך אחרי פקח. ואפשר שיקבל ממקבל כמותו והוא כחברת עורים, שם כל אחד מהם ידו על שכם חבירו[4] עד שהגיעו אל הפקח, אשר בראש החבורה[5], שמנהיגם, שאם יפשע הפקח הזה בהם ויתעלם מהם ולא יזהר בשמירתם או אם יכשל אחד מהם או יקרהו מקרה, יקרה לכל המקרה ההוא, ויתעו מני דרך ואפשר שיפלו בבור או בגומץ או שיכשלו בדבר שימנעם מלכת. וכן המיחד מצד הקבלה אין בוטחין בו[6], שלא יבא לידי שיתוף, שאם ישמע דברי המשנים[7] וטענותם, אפשר שתשתנה דעתו ויטעה[8] ולא יכיר[9]. ומפני זה אמרו רז״ל[10]: הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס. והחלק הג׳ מחלקי היחוד הוא יחוד הבורא בלב ובלשון, אחר שיוכל להביא עליו ראיות על אמתת מציאותו בדרך העיון מבלי דעת ענין האחד האמת והאחד העובר. וזה דומה לפקח, שהוא הולך בדרך והוא רוצה ללכת אל ארץ רחוקה והדרך מתחלקת לדרכים רבים מסופקים, ואיננו יודע ומכיר הדרך הנכונה אל העיר אשר שם מגמתו אליה, אע״פ שהוא יודע אותו הצד ואותה הפאה, והוא יגע למאד ואיננו מגיע אל חפצו, מפני שאינו יודע הדרך, כמו שאמר הכתוב[11] עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר. והחלק הרביעי הוא יחוד האלהים בלב ובלשון, אחר אשר ידע להביא הראיות עליו ולעמוד על אמתת אחדותו מדרך העיון והסברות הנכונות השכליות, וזהו החלק השלם והחשוב שבהם והמעלה הזאת

1 הסגולה מאנשי היחוד — הבחירים, יחידי הסגולה מהמאמינים באל אחד.

2 מתבודד בו — מה שמיוחד לו לבדו. 3 «בו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

4 מ. מוסיף: «וחברו כמו כן על שכם ההולך לפניו וזה על שכם זה שלפניו». תיבון השמיט את המשפט הזה, כי הענין מובן מבלעדיו.

5 «בראש החבורה» חסר במ. ונוסף ע״י תיבון ליתר באור.

6 אין בטחון ביחס אליו, שלא יבא לידי שתוף. 7 מ.: «הכופרים». המשנים—מאמיני השניות.

8 מ.: «ויכפר» 9 ולא יחוש בזה. 10 אבות פ״ב משנה י״ד 11 קהלת י׳ ט״ו

היא אשר הזהיר עליה הנביא, באמרו [1] וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים וגומר.

## פרק ג.

אך לדעת, אם אנו חייבין לחקר על היחוד בדרך העיון אם לא, אומר, כי כל מי שיוכל לחקר על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברה השכלית, חייב לחקר עליו כפי השגתו וכח הכרתו. וכבר הקדמתי בתחלת הספר הזה מן הדברים המראים חיוב הענין מה שיש בו די. והמתעלם מחקר [2], הרי זה מגונה ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה, והוא דומה לחולה, שהוא בקי בחליו ובדרך רפואתו, סמך על רופא שמרפא אותו בכמה מיני רפואות, והוא מתעצל לעיין בחכמתו וסברתו ברפואות הרופא, לדעת, אם הוא מתעסק בעניניו על דרך נכונה אם לא, והיה יכול לעמד על זה מבלי דבר שימנעהו. וכבר חייבתנו התורה בזה, כמו שכתוב [3] וידעת היום והשבות אל לבבך וגו׳. והראיה שההשגה אל הלב הוא עיון השכל הוא מה שאמר הכתוב [4] ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה וגו׳ ואמר דוד המלך ע״ה [5] ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה׳ וגו׳ ואמר [6] דעו כי ה׳ הוא האלהים וגו׳ ואמר הנביא [7] הלא ידעת אם לא שמעת וגו׳. ואמר [8] אשגבהו כי ידע שמי, ואמר [9] כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, ואמרו רבותינו ז״ל [10] הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורס, ואמרה תורה [11] ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו׳. וא״א שיודו לנו האומות במעלות החכמה והבינה, עד שיעידו לנו הראיות והמופתים ועֵדי השכל על אמתת תורתנו ואומן אמונתנו. וכבר הבטיחנו יוצרנו לגלות מסך הסכלות מעל שכלם ושיֵרָאֶה כבודו הבהיר לאות לנו על אמתת תורתנו, כאשר אמר [12] והלכו גוים לאורך וגו׳ ואומר [13] והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ וגו׳. וכבר התבאר מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה, שאנו חייבין לעיין במה שנוכל להשיג ברורו בדעתנו.

## פרק ד.

אך איך דרך המחקר על אמתת היחוד, ומה שאנו צריכין לדעתו קודם שנחקר על היחוד, אומר, כי כל דבר שמבקשים לדעת אותו, כשמסתפקים

---

1 דברים ד׳ ל״ט 2 מ. מוסיף: «באמתתו ובברורו». 3 שם 4 ישעיהו מ״ד י״ט
5 דה״א כ״ח ט׳ 6 תהלים ק׳ ג׳ 7 ישעיהו מ׳ כ״ח (פסוק זה הוספתי עפ״י מ.)
8 תהלים צ״א י״ד 9 ירמיהו ט׳ כ״ג 10 אבות פ״ב משנה י״ד 11 דברים ד׳ ו׳
12 ישעיהו ס׳ ג׳ 13 שם ב׳ ג׳

במציאותו, צריך לשאול עליו תחלה, אם הוא נמצא אם לא. וכשתתברר אמתת מציאותו, צריך לחקור עליו, מהו ואיך הוא ולמה הוא. אך הבורא יתעלה, אין אדם רשאי לשאול עליו אלא באם הוא בלבד[1]. וכשתתברר מציאותו בדרך העיון, נחקור עליו, אם הוא אחד או יותר מאחד. וכאשר יתברר לנו, שהוא אחד, נחקור על ענין האחד ועל כמה פנים יאמר אחד, ובזה יתקיים לנו היחוד השלם, כמו שאמר הכתוב[2] שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. על כן אנחנו חייבים לחקר תחלה, היש לעוה״ז בורא אם לא. וכאשר יתברר לנו, שיש לעולם בורא בראו וחדשו, נחקר עליו, אם הוא אחד או יותר מאחד. וכשיתברר, כי הוא אחד, נחקר על ענין האחד העובר והאחד האמת, ומה שראוי[3] לספר בו על הבורא[4] מענינו האמתי[5] ובזה[6] ישלם ענין היחוד בלבנו ויגמר במחשבתנו בעז״ה.

## פרק ה.

אך ההקדמות, אשר יתברר מהן, כי יש לעולם הזה בורא בראו מאין הן שלש הקדמות: אחת מהנה, כי הדבר אינו עושה את עצמו. והשנית, כי ההתחלות[7] יש תכלית למספרן, וכיון שיש תכלית למספרן, יש להן ראשון שאין ראשון לפניו. והשלישי, כי כל מחובר מחודש. וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות, תהיה התולדה מהן, למי שידע להשתמש בהן ולחברן, כי יש לעולם בורא בראו מאין, כמו שיתבאר ממה שאנו עתידין לבארו בע״ה. והראיה על ברור אלו הג׳ הקדמות הוא מה שאספר: והוא שנאמר, כי כל נמצא, אחר שלא היה, איננו נמלט מאחד משני דברים: אם שהמציא הוא את עצמו או שהמציא אותו זולתו. וכל מה שנחשב עליו, שהוא עשה את עצמו, לא ימלט גם כן מאחד משני דברים, אם שעשה א״ע קודם הויתו או אחר הויתו, ושניהם אי אפשר, כי אם נאמר שעשה את עצמו אחר הויתו, לא עשה כלום, שלא היה צריך לעשות עצמו, מפני הקדמת הויתו למעשהו, א״כ לא עשה כלום. ואם נאמר, שעשה את עצמו קודם הויתו, בעת ההיא היה אפס[8] והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה[9], כי האפס לא יעשה דבר. ונמנע, שיהיה הדבר עושה את עצמו בשום פנים, והתבררה ההקדמה הראשונה אשר הקדמנו.

---

1 אלא באם הוא בלבד — רק בשאלה, אם הוא ישנו או לא.

2 דברים ו׳ ד׳ 3 כל ההוצא׳: «שצריך» ותקנתי עפ״י מ.

4 ומה שראוי לספר — מה שראוי לתאר בו את הבורא מענין היחוד.

5 «האמתי» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 6 כל ההוצא׳: «ובו» ותקנתי עפ״י מ.

7 ההתחלות — הסבות היסודיות.

8 כל ההוצא׳ מוסיפות: ו«אופס» ומחקתי עפ״י מ. 9 הנחה—עזיבת המעשה.

וברור ההקדמה השנית הוא על הדרך הזה, שכל מה שיש לו תכלה[1], יש לו תחלה, כי כבר נתברר, שכל מה שאין לו תחלה, אין לו תכלה, מפני שאי אפשר להגיע בדבר שאין לו תחלה אל גבול שיעמוד האדם אצלו[2]. ומה שנמצא לו אחרית, נדע, כי היה לו ראשון אין ראשון לפניו ותחלה שאין לו תחלה. וכאשר[3] נעמוד על תכלית מההתחלות[4] הנמצאות בעולם, נדע, כי היה להם ראשון אין ראשון לפניו ותחלה שאין לה תחלה, כי אין התחלות מבלי תכלית לתחלתם[5]. ועוד, מן הידוע, כי כל מה שיש לו חלק, יש לו כל[6], כי אין הכל כי אם כלל חלקיו[7], ולא יתכן להיות חלק למה שאין לו תכלית, כי גדר החלק אינו כי אם שעור נפרד משעור[8], כי שעור הקטן סופר את הגדול[9], כאשר זכר אקליד׳ס בתחלת המאמר החמישי מספר השעור. ואם נעלה במחשבתנו דבר, שאין לו תכלית בפועל, ונפריש ממנו קצתו, יהיה הנשאר פחות ממה שהיה קודם מבלי ספק. ואם יהיה השאר מאין תכלית, יהיה דבר שאין לו תכלית גדול מדבר שאין לו תכלית, והוא מה שאי אפשר. ואם יהיה לשאר תכלית, אם נוסיף עליו החלק המופרש ממנו, והוא יש לו תכלית, יהיה הכל דבר שיש לו תכלית, וכבר היה[10] בתחלת דברינו מאין תכלית. וא״כ יהיה בתכלית ומאין תכלית, וזה הפך שא״א להיות, ולא יתכן להפריש ממה שאין לו תכלית חלק. ובכן[11] כל מה שיש לו חלק יש לו תכלית מבלי ספק. וכשנחלק ממה שיצא אל גדר ההויה[12] בעולם מן האישים מימי נח עד ימי משה ע״ה במחשבתנו, יהיה חלק מכל אישי העולם, והוא מגיע עד תכלית, א״כ הכל הוא מגיע אל תכלית מספר. וכיון שכל העולם הזה מגיע עד תכלית, צריך שיהיו תחלותיו מגיעות עד תכלית מספר, והדין נותן, שיהיה לעולם הזה ראשון אין ראשון לפניו וצריך בעבור זה להגיע ההתחלות לתכלית[13] בראשיתם, כאשר הקדמנו.

וברור ההקדמה השלישית, שנאמר, כי כל מחובר מורכב מבלי ספק מדברים יותר מאחד, והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה

1 תכלה — סוף. 2 אל נקודה סופית, שהלאה ממנה א״א ללכת. 3 כל ההוצא׳ «וכל אשר» ותקנתי עפ״י מ. 4 וכאשר נעמד ר״ל וכאשר יתברר לנו, שיש תכלית להתחלות, נדע, כי יש להם ראשון, שאין ראשון לפניו.

5 אין התחלות מבלי תכלית—אין אנו יכלים לתאר לנו סבות מבלי גבול שבו מתחילה הסבה הראשונה.

6 כל מה שיש לו חלק—כל דבר שאנו רואים חלק ממנו, אנו יודעים לנכון שישנו גם סכום החלקים.

7 כלל חלקיו—סכום חלקיו. 8 שעור נפרד משעור—כמות קטנה שנבדלה מכמות גדולה.

9 שעור הקטן סופר את הגדול ר״ל עפ״י החלק אפשר לדעת את הסכום. אם אנו יודעים, למשל, את השליש של איזה סכום, אנו יודעים כבר את כל הסכום.

10 וכבר היה ר״ל ואנחנו הלא הנחנו בתחלה. 11 כל ההוצא׳: «כי כל» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

12 שיצא אל גדר ההויה — שהתגשם בתופעות העולם וההיסטוריה.

13 «לתכלית» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

טבעית, וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית. והקדמון הוא שאין לו עילה, ומה שאין לו עילה אין לו תחלה, ומה שאין לו תחלה אין לו תכלה, ומה שיש לו תחלה, איננו קדמון. וכל מה שאינו קדמון, הוא מחודש, מפני שאין בין הקדמון והמחודש אמצעי[1] שיהיה לא קדמון ולא מחודש. א"כ כל מחובר, איננו קדמון ועל כל פנים הוא מחודש. וכיון[2] שנתבררה ההקדמה השלישית, אשר זכרנו, נתקיימו השלש הקדמות.

## פרק ו.

אך על איזה פנים נשתמש בההקדמות אשר זכרנו בברור מציאות הבורא יתעלה, הוא: כאשר נשתכל בעולם הזה, נמצאהו מחובר ומורכב, אין חלק מחלקיו מבלי חבור וסדור, כי אנחנו רואים אותו בהרגשותינו ושכלנו כבית הבנוי, אשר זומן בו כל הצריך לו. השמים ממעל כתקרה והארץ מתוחה כמצע, והכוכבים מסודרים כנרות וכל הגופות צבורות בו כמכמנים, כל דבר למה שצריך לו[3], והאדם כבעל הבית המשתמש בכל אשר בו. ומיני הצמחים מזומנים לתועלתו, ומיני החיות משתמשים להנאתו, כמו שאמר דוד עליו השלום[4] תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים. וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה ועליתה וירידתה להמציא הקור והחום והקיץ והחורף[5] מעניני הזמנים[6] ותועלותיהם ושנותם תמיד על סדור א׳ מבלי הפסק, כדכתיב[7] האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום, וכתיב[8] תשת חשך ויהי לילה וגו׳. וסבוב הגלגלים אשר תנועותם מתחלפות[9] והכוכבים והמזלות על הנהגה משוערת[10] ומשקל מכוון לא יזח ולא ישתנה. והכוונה בכל דבר ממנו כוונת תועלת ותקנה למדברים, כמו שאמר שלמה ע"ה[11] את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם וגו׳, ואמר[12]: לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. וכל זה, חבורו והרכבתו נראים בכלו ובמקצתו, וכשנעיין בצמחים ובבעלי חיים, נמצאם מחוברים מהיסודות הארבעה, והם האש והרוח והמים והעפר, והמה נחלקים ונפרדים[13] ואין בנו יכולת לחברם החבור הטבעי, מפני שמקצתם משתנה אל קצתם[14] וקצתם כנגד קצתם. ואם נחבר דבר מהם, הם

---

1 אמצעי—דבר ממוצע. 2 יהודה מתקן עפ"י מ: «ובכן» אולם לתבון היתה נוסחא אחרת במקור.
3 למה שצריך לו — לתעודתו המיוחדת. 4 תהלים ח׳ ז׳
5 מ: «האביב והקיץ, החרף והסתיו» ותיבון השתמש בלשון הפ׳ (בראשית ח׳ כ׳)
6 הזמנים — תקופות השנה. 7 איוב ט׳ ז׳
8 תהלים ק"ד כ׳ 9 מתחלפות—שונות. 10 משוערת—מדודה וקצובה. 11 קהלת ג׳ י"א
12 שם. 13 נחלקים ונפרדים—שונים ומתנגדים.
14 שמקצתם משתנה אל קצתם ר"ל חלק מהם נטמע באחר ומקבל צורתו.

ממהרים להשתנות ולהתחלף, אך החבור שחברה אותו התולדה[1] הוא חבור מתוקן וקיים עד עת קץ. וכבר חשבו קצת הפילוסופים, כי הגלגלים והכוכבים והאישים העליונים הם מתולדת האש[2], ודומה לזה מ"ש דוד ע"ה[3] עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, ובזה ראיה על המחשבה הזאת, ואיננה תולדה חמישית[4] כאשר חשב אריסט"ו. וכיון שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם, וידענו, כי לא נמזגו מאליהן ולא נתחברו בטבען, מפני המחלוקת שביניהם, עלה בדעתנו ונתברר בנפשותינו, כי מחברם זולתם[5] וקושרם בלעדיהם ומרכיבם כנגד טבעם על כרחם—הוא בוראם ית' אשר תקן קשורם ותִכֵּן חבורם. וכאשר נחקור על היסודות הארבעה, נמצאם מחוברים מחומר וצורה והמה העצם והמקרה, והחומר שלהם הוא החומר הראשון אשר הוא שרש היסודות הארבעה והחומר ההיולי[6] שלהם. והצורה היא הצורה הראשונה הכללית, אשר היא שורש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית, כחום וכקור, וכלחות וכיובש, והכובד והקלות, והתנועה והמנוחה, והדומה להם. וההרכבה והחבור נראים בכל העולם ובכל חלקיו, בשרשיו ובענפיו, בפשוטו ובמורכבו, בעליונו ובתחתונו, וצריך ממה שהקדמנו[7] שיהיה כולו מחודש, כאשר התברר לנו כי כל מחובר מחודש, והדין חייב שנאמין, כי העולם מחודש. וכיון שכן הוא, ונמנע שיהיה הדבר עושה את עצמו, צריך שיהיה לעולם עושה שהתחילו וחדשו. ומפני שהתברר, כי ההתחלות א"א שיהיו מאין תכלית לתחלתם, מן הדין שיהיה לעולם תחלה אין תחלה לפניו וראשון שאין לו ראשון והוא אשר יצרו וחדשו מאין דבר, לא בדבר ולא על דבר, וכמ"ש הכתוב בענין הזה[8]: אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי, ואמר[9] נוטה צפון על תהו תולה ארץ על בלימה, והוא הבורא יתעלה אשר אותו דרשנו ולמצאו כוונו במחשבותינו ושכלנו, הוא הקדמון אשר אין ראשית לראשיתו והראשון אשר אין תכלית לקדמותו[10], כמו שאמר הכתוב[11] אני ראשון ואני אחרון, ואמר[12] אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא. ויש בני אדם, שאמרו, שהעולם נהיה במקרה מבלי בורא שהתחילו ויוצר שיצרו. ומן התימה בעיני, איך תעלה בדעת מְדַבֵּר, בעודנו בבריאותו[13], כמחשבה הזאת. ואלו היה בעל המאמר הזה שומע אדם, שיאמר כמאמרו בגלגל אחד של מים,

---

1 התולדה—הטבע. 2 מתולדת האש—מיסוד האש. 3 תהלים ק"ד כ'

4 תולדה חמשית—יסוד חמשי. 5 מחברם זולתם ר"ל חבר אותם מי-שהוא שמחוץ להם.

6 החמר ההיולי—חמר ראשון, חסר כל צורה. 7 ממה שהקדמנו—עפ"י מה שהקדמנו.

8 ישעיהו מ"ד כ"ד 9 איוב כ"ו ז'

10 כל ההוצא: «הקדמון הראשון אשר אין ראשית לראשיתו ואין תכלית לקדמותו» ותקנתי ע"פ מ.

11 ישעיהו מ"ד ו' 12 שם מ"א ד'

13 על דעת מדבר בעודנו בבריאותו—על דעת אדם בזמן ששכלו בריא.

שהוא מתגלגל להשקות חלקה אחת של שדה או גנה[1], וחושב, כי זה נתקן מבלי כוונת אומן, שטרח בחבורו והרכבתו ושם כל כלי מכליו לעומת התועלת, היה לו להפליא ולהגדיל הדבה[2] עליו[3], ולחשוב אותו בתכלית הסכלות וימהר להכזיבו ולדחות מאמרו. וכיון שידחה המאמר הזה בגלגל קטן ופחות ונבזה, שנעשה בתחבולה קטנה לתקנת חלקה קטנה מהארץ, איך יתיר לעצמו לחשב כמחשבה הזאת בגלגל הגדול הסובב את כל הארץ וכל אשר עליה מן הברואים, והוא בחכמה[4], תקצרנה דעות[5] כל בשר ושכלי המדברים להשיג הויתה, והוא מוכן לתועלת כל הארץ וכל אשר עליה. ואיך יוכל לומר עליו[6] שנהיה[7] מבלי כוונת מכוון ומחשבת חכם בעל יכולת. ומן הידוע אצלנו, כי הדברים אשר הם מבלי כוונת מכוון במאומה[8] מהם, לא ימצא בהם סימן לחכמה וליכולת[9]. והלא תראה, אם ישפך[10] לאדם דיו פתאום על נייר חלק, שא״א שיצטייר ממנו עליו כתב מסודר ושיטות נקראות[11] כמו שיהיה בקולמוס. ואלו הביא אדם לפנינו כתב מסודר ממה שאי אפשר להיות מבלי מצוע[12] קולמוס, ואומר, כי נשפך הדיו על הנייר, ונעשתה צורת הכתב עליו מעצמה, היינו ממהרים להכזיבו על פניו, שאיננו נמלט מכוונת מכוון. וכיון שזה בעינינו דבר שא״א להיות בצורות רשומות בהסכמת דעתנו, איך יוכל לומר בדבר, שמלאכתו יותר דקה ותקונו יותר רחוק ועמוק בעינינו[13] עד אין תכלית, שיהיה מבלי כוונת מכוון וחכמת חכם ויכולת יכול. וכל מה שהבאנו להעמיד[14] מציאות הבורא יתעלה מצד מעשיו, די למי שיבין ויודה על האמת ומספיק בתשובת אנשי הקדמות[15], שאומרים כי העולם קדמון, ודחיית דבריהם. ואתה דע לך.

## פרק ז.

אך הראיה, שהבורא יתברך הוא אחד, הוא מפני שנתברר לנו בדרך הראיות, כי יש לעולם בורא, התחייבנו לחקר עליו, אם הוא אחד או יותר מאחד. וצריך שנבאר אמתת אחדותו משבעה פנים.

האחד מהם מצד בחינתנו לעילות הנמצאות. כי כאשר נתבונן בהן,

---

1 מ. חסר: «או גנה». 2 ס. א. ל. ו.: «הרבה» ש: «הדבר» ותקנתי עפ״י מ.

3 להפליא ולהגדיל הדבה עליו – היה מפריז ומפליג במשפטו השלילי עליו.

4 מ: מוסיף: «ויכלת». 5 והוא מתוקן בחכמה כזו אשר תקצרנה...

6 כל ההוצאות חסר: «עליו» והוספתי עפ״י מ. 7 כל ההוצא׳: «שיהיה» ותקנתי עפ״י מ.

8 במאומה—במשהו מהם.

9 כל ההוצא׳: «מבלי כונת מכוון, לא ימצא במאומה מהם סימן לחכמה וליכלת» ותקנתי עפ״י מ.

10 מ: «אם שפך אדם». 11 ושיטות נקראות—שורות שאפשר לקראן.

12 מבלי מצוע—בלי אמצעות. 13 כל ההוצא׳: «בענינו» ותקנתי עפ״י מ.

14 להעמיד—להוכיח. 15 ומספיק בתשובת—ומספיק בתור תשובה למאמינים בקדמות העולם.

נמצא מספרן פחות מעלוליהן[1], וכל אשר נחקור על עילות העילות ההן למעלה, נמצא מספרן פחות מהן, וכל אשר תעלינה, יתמעט מספרן, עד שיגיע אל עילה אחת והיא עילת העילות. וביאור זה, כי אישי הנמצאים אין תכלית למספרם. וכאשר נתבונן במיניהם הכוללים אותם, יהיה מספרם פחות מן האישים אשר תחתיהם, כי כל מין מן המינים כולל אישים רבים והמינים יש תכלית למספרם. וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם, כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים, וכל אשר יעלו, יהיה מספר הסוגים פחות, עד אשר יגיעו אל סוגי הסוגים[2]. וכבר אמר הפילוסוף, כי סוגי הסוגים הם עשרה והם: עצם, וכמה, ואיך[3], ומצטרף[4], ואנה, ומתי, ומצב, וקנין, ופועל ונפעל. וכאשר נחקור על עילות אישי מיני עשרת הסוגים האלה, נמצאם חמש: התנועה[5] והיסודות הארבעה, שהם האש והרוח והמים והעפר. וכאשר נחקור על עילות היסודות הארבעה, נמצאם החומר והצורה, והם שנים. וכאשר נחקור על עילתם, יהיה מספרם בלי ספק[6] פחות מהם והוא רצון הבורא יתברך. ואין מספר פחות משנים אלא אחד, א״כ הבורא יתברך אחד על כל פנים, וכן אמר דוד עליו השלום[7]: לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש וגו׳ ר״ל כי הוא רם על כל רמים ועליון על כל העליונים וראש כל תחלה ועילת כל עילה ועלול.

והשני מצד סימני החכמה הנראים בכל העולם הזה, עליונו ותחתונו, קפאיו[8] וצמחיו ובעלי חיים אשר בו. וכאשר נשתכל בו, יורנו, כי כלו מחשבת חושב אחד ומלאכת בורא אחד. והוא, שאנו מוצאים אותו על מחלקותיו בשרשיו ויסודותיו[9], מתדמה בתולדותיו ושוה בחלקיו, ואותות חכמת הבורא יתעלה, הנראות[10] בקטני היצירות וגדוליהן, מעידות, כי הם לבורא א׳ חכם. ואלו היה לעולם יותר מבורא אחד, היתה צורת החכמה מתחלפת בחלקי העולם ומשתנית בכלליו ובחלקיו. ועוד כי אנחנו מוצאים אותו, כי הוא צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו[11], ואין חלק ממנו נגמר אלא בחלק אחר, כצורך קשקשי השריון וחלקי המטה ואברי גוף האדם ושאר המחוברים קצתם אל קצתם בתקונם והשלמתם. הלא תראה צורך הירח והכוכבים אל אור

1 פחות מעלוליהן — מספר הסבות קטן ממספר המסובבים. עילה במובן הפילוסופי היא לא רק הסבה הגורמת, כי אם גם מה שקודם בטבע לאיזה דבר וכולל אותו, למשל, המין הוא עילת הפרטים (האישים) הנכללים בו.     2 סוגי הסוגים—הקתגוריות של אריסטו. אצל פלקירא ואחרים: נאמרות או מאמרות.     3 עצם וכמה ואיך...—הכמות האיכות וכו׳     4 ומצטרף—היחס לעצמים אחרים.

5 במלה זו כולל המחבר את המקום והזמן.     6 כל ההוצ׳ חסר: «בלי ספק» והוספתי עפ״י מ.

7 דהי״א כ״ט י״א     8 קפאיו — הדוממים.

9 על מחלקותיו בשרשיו ר״ל למרות זאת ששרשיו ויסודותיו מחולקים ושונים.

10 כל ההוצא׳: «נראים» ותקנתי עפ״י מ.

11 צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו—חלק העולם זקוק בשביל קיומו לחלקים האחרים.

השמש, וצורך הארץ אל השמים ואל המים, וצורך בעלי חיים קצתם אל קצתם, כי מקצת מיניהם אוכל מקצתם, כדורס מן העופות והדגים וחיות השדה[1], וצורך האדם אל הכל, ותקנת הכל באדם, וצורך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם. והחכמה נראית בקטני היצירות וגדוליהם, כי כח החכמה[2] הנראית ביצירת הפיל, לפי גודל גופו, איננו יותר נפלא מכח החכמה הנראית ביצירת הנמלה, לפי קטנותה. אך כל אשר תקטן היצירה, יהיה כח החכמה והיכולת נראה בה יותר, ותקון[3] הבורא יותר נפלא ונראה ממנה[4] וזה יורה, כי כולם מחשבות חושב אחד ובורא אחד, מפני שהם מתדמים ושוים ונכונים[5] להשלמת סדר העולם והעמדתו כלו בכל חלקיו. ואלו היה לו יותר מבורא אחד, היתה צורת החכמה מתחלפת בקצת חלקיו, ולא היה צריך קצתו אל קצתו. ומפני שהוא חלוק בשרשיו ויסודותיו, שוה בתולדותיו ומחברותיו[6], תראה כי מחדשו ומחברו ומנהיגו וחושבו אחד. ואמר הפילוסוף: אין במה שברא האלהים יותר נפלא ממה שברא, ורצה לומר, כי החכמה בקטן ובגדול מחלקי העולם מתדמה ושוה, כמו שאמר דוד עליו השלום בסִפרו מיני עניני העולם ותכונת ישובו[7]: מה רבו מעשיך ה׳ כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך, ואמר[8] מה גדלו מעשיך ה׳ מאד עמקו מחשבותיך.

והשלישי מפני החדוש הכולל את כל העולם, כי הראיות למדו על חדושו, והוצרך בעבור זה, שהיה לו מחדש, מפני המנע הוית הדבר מאליו. וכשאנו מוצאים הויה, ויתברר לנו, כי היה אחר שלא היה, נדע בעדות השכל הַשָׁלֵם שזולתו בראו והמציא הויתו ויצר אותו. וכיון שהתקיים, כי לעולם בורא שבראו וחדשו, אין ראוי להעלות על דעתנו, שהוא יותר מאחד[9], שאי אפשר למציאות העולם מבלי בורא אחד. ואלו היה אפשר שיעלה בדעתנו, שיתקיים העולם בפחות מבורא אחד, היינו מעלים על דעתנו כן, אך מפני שלא יכולנו להשכיל[10] דבר שיוכל לעשות את זולתו פחות מאחד, ידענו ידיעה שאי אפשר לדחותה, כי הוא אחד. כי הדברים אשר יתבררו מצד הבאת הראיה עליהם ותהיה מציאתם מציאה שא״א לדחותה, אין אנו צריכין להעלות על דעתנו, שהם יותר ממה שהצורך מביא אליו בהשלמת הדבר[11] שהוא לראיה עליהם. והדמיון, כי בעת שנראה כתב[12] שוה בחבורו, וצורות המכתב אשר נכתב בו צורה אחת, יעלה בדעתנו מיד, כי כותב אחד כתבו וחִבְּרו, כי הכתב

---

1 מ׳: «החיות הטורפות». 2 מ׳: «אותות החכמה». 3 מ׳: «וחסד הבורא».
4 ממנה — מהיצירה הזו.
5 ונכונים — מתוקנים. 6 ומחברותיו—הדברים המרכבים והמחוברים שבו. 7 תהלים ק״ד כ״ד
8 שם צ״ב ו׳ 9 כל ההוצא׳: «שהוא יותר או פחות מאחד» ומחקתי: «או פחות» ע״פ מ. ויהודה.
10 להשכיל — להשיג. 11 בהשלמת הדבר — בשביל שהדבר יעשה בשלמות. 12 כתב—ספר.

לא יתכן בפחות מכותב אחד, ואלו היה יכול להכתב בפחות מכותב אחד, היינו חושבים כן. ואע״פ שאפשר שיכתבנו יותר מאחד, אין ראוי להעלות על דעתנו כן, אלא בראיה שתעיד על ברור הדבר מהתחלף צורת המכתב[1] במקצתו והדומה לזה. ואם היה הדבר כן[2], אין אנו צריכין לדעתו פנים בפנים, אם אי אפשר לעמוד עליו מן הצד הזה, ונסתפק[3] בראית הכתב ועמדו לנו הראיות עליו ממעשהו בסדור כתיבתו במקום ראותנו אותו. וידענו ידיעה ברורה, כי כותב אחד נמצא יודע מכתב ויכול לכתוב, כתבו, ולא השתתף בו עמו זולתו, מפני סדר חבורו והשואתו[4], מפני שמעשה שְׁנֵי עושים מתחלף ואיננו שוה ומסודר על ערך אחד ומשתנה בתקונו ותכונתו. וכן נאמר בבורא יתעלה, כי מפני שהיו אותות החכמה בבריאותיו מתדמות ושוות, הוצרכנו להאמין, כי בורא אחד בראם, שאי אפשר למציאות המחודשים מבלעדיו, ושאיננו דבר נראה כְּעֶצם וכַמִּקרה. ומפני שאיננו נִרְאֶה, אי אפשר למצאו ולדעתו, אלא בדרכי הראיות והבחינות המורות עליו מצד בריאותיו. אז תעמוד לנו אמונתנו[5], שהוא נמצא ושהוא אחד קדמון היה ויהיה ראשון ואחרון גבור חכם חי, ועמדו לנו הראיות עליו[6] במקום ראותנו אותו[7] יתעלה, מפני שאיננו מהענינים הנראים. על כן הוצרכנו להעלות על דעתנו, שבורא אחד בראם, כי אי אפשר בלעדיו במציאות המחודשים. אך יותר מאחד אפשר בלעדיו, ואין צורך אליו, על כן מי שיטעון שהוא יותר מאחד, לא יתקיימו דבריו אלא בראיה זולת הראיה שהבאנו. ואי אפשר[8] להעמידם[9], מפני שהראיות שהן מדרך השכל אינן מכחישות זו את זו, אך כל הראיות מעידות על אחדותו ומרחיקות ממנו ענין הרבוי והשתוף והדמיון, כאשר אמר ה׳ ית׳[10], היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי, ואמר[11] אני ראשון ואני אחרון, ואמר[12] אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו, ואמר[13] צדיק ומושיע אין זולתי.

והרביעי שנאמר למי שהוא חושב, כי הבורא יותר מאחד: לא ימלט שיהיה עצם הכל עצם אחד או שלא יהיה אחד. ואם יאמר, כי העצם אחד, אם כן הענין אחד, והבורא איננו יותר מאחד. ואם יאמר, כי לכל אחד מהם

1 מכתב—אפן הכתיבה. 2 מ׳ מוסיף: «ולא היה אפשר לראות את הכותב, מפני שכתב לפני או אחרי זאת». תיבון כלל את כל זאת במלים: «אם אי אפשר לעמד עליו מן הצד הזה».
3 כל ההוצא׳ חסר: «ונסתפק בראית הכתב» והוספתי עפ״י מ׳.
4 והשואתו—שויונו. 5 תעמד לנו אמונתנו—תתאשר ותתקים אמונתנו על ידי הראיות.
6 מ׳ חסר: «ועמדו לנו הראיות עליו». 7 כל ההוצ׳: «במקום עמדנו עליו וראותנו אותו», ומחקתי: «עמדנו עליו» ע״פ מ׳. 8 ואי אפשר להעמידם—ואי אפשר לקים ולאשר את דבריו.
9 כל ההוצא׳: «להעמידה» ותקנתי עפ״י מ׳ ועפ״י הענין. 10 ישעיהו מ״ד ח׳
11 שם מ״ד ו׳ 12 שם מ״ח י״ג 13 שם מ״ה כ״א

עצם איננו מעצם אחר[1], נצטרך עכ״פ שיהיה ביניהם הפרש, מפני מחלקותם והשתנותם, וכל נפרש־מוגבל, וכל מוגבל יש לו תכלית, וכל אשר יש לו תכלית – מחובר, וכל מחובר – מחודש, וכל מחודש יש לו מחדש. ומי שחושב, כי הבורא יותר מאחד, מצריך שיהיה מחודש וכבר הקדמנו, כי בורא העולם קדמון והוא עלת העלות ותחלת התחלות, והוא על כל פנים אחד, והוא כמ״ש הכתוב[2], אתה הוא ה׳ לבדך.

והחמשי מצד ענין הרבוי והאחדות, והוא שאקליד״ס גָדר האחדות[3] בספרו, ואמר, כי האחדות היא אשר בה יאמר לכל דבר אחד, ר״ל כי האחדות קודמת[4], לאחד בטבעה, כאשר נאמר, כי החום קודם לכל דבר חם. ולולא האחדות, לא היה נאמר על דבר מן הדברים אחד. והענין, אשר אנחנו צריכין להעלות על דעתנו מן האחדות, הוא יחידות גמורה ובדידות, שאין עמה חבור ולא דמיון בשום ענין, ולא רבוי ולא מספר בשום פנים, ולא התחבר אל דבר, ולא התפרד מדבר. וענין הרבוי הוא כלל אחדים, ולא יתכן שיקדם הרבוי לאחדות אשר ממנה נתרבה. ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי, נדע ידיעה ברורה, כי האחדות קדמתו כקדימת האחד המניני לשאר המנין. ומי שיחשוב, כי הבורא יותר מאחד, יש לו לומר על כל פנים, כי האחד קודם לכלם מפני הקדמת האחד למנין ואחדות לרב, אם כן הבורא אחד על כל פנים, קדמון אין קדמון זולתו, כמו שנאמר[5] לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה.

והששי מצד המקרים הדבקים אל כל מתרבה, והוא שהרבוי והכלל מקרה נכנס על העצם[6] והוא הכמות, והוא יתברך הבורא העצם והמקרה, לא תשיגנו מדה ממדותם בעצם כבודו. וכאשר התברר, כי הבורא התעלה מכל דמיון וערך אל דבר מבריאותיו מן השכל ומן הכתוב, והיה הרבוי, הנכנס על עצם[7] המתרבה[8], מקרה, לא יאות שתשיג עצם כבוד הבורא מדה ממדות הרבוי. ואם לא יסופר ברוב[9], הוא אחד על כל פנים, מפני שאין בין הרב והאחדות אמצעי. א״כ אין הבורא יותר מאחד, והוא אחד עכ״פ, כמו שאמרה חנה[10]: אין קדוש כה׳ כי אין בלתך וגו׳.

והשביעי, כי הבורא, אם הוא יותר מאחד, יהיה כל אחד מהם יכול לברא העולם, או לא יכול אלא בעזר חברו. ואם כל אחד מהם יכול, הבורא האחר נוסף[11], מפני שהאחד יכול[12], ואיננו צריך לזולתו. ואם לא ישלם הדבר,

1 מעצם אחר—מעצם הבורא האחר. 2 נחמיה ט׳ ו׳ 3 גדר האחדות—הגדיר את האחדות.
4 האחדות קודמת לאחד... המושג אחדות קודם למושג אחד.
5 ישעיהו מ״ג י׳ 6 נכנס אל העצם—מיוחס לעצם.
7 הרבוי הנכנס על עצם המתרבה—הרבוי המיוחס לעצם מרובה במספר. 8 «המתרבה» חסר במ.
9 ואם לא יסופר—ואם אי אפשר ליחס לו רבוי. 10 שמ״א ב׳ ב׳ 11 נוסף—מיותר.
12 מ.: «ואם כל אחד מהם יכל, הבורא הוא אחד, מפני שהאחד יכל» ונוסחת תיבון יותר ברורה.

כי אם בהתחברם, אין לאחד מהם יכולת שלמה ולא כח גמור מפני שכל א׳ מהם נלאה ומקצר[1], וכ״א מהם חלש, וכל חלש יש תכלית לכחו ולעצמו, וכל אשר יש לו תכלית יש לו גבול, וכל אשר יש לו גבול מחובר, וכל מחובר מחודש, וכל מחודש יש לו מחדש. אם כן החלש, אי אפשר שיהיה קדמון, מפני שהקדמון לא תקצר ידו מדבר ולא יצטרך לעזר זולתו, א״כ אין הבורא יותר מאחד. ואלו היה אפשר להיות יותר מאחד, היה אפשר שתהיה ביניהם מחלוקת[2] בבריאת הברואים, ולא היתה נגמרת מהם יצירת הברואים[3]. ובמצאנו כל העולם הזה על סדר אחד, ותנועה אחת נמצאת בכל חלק מחלקיו, לא תשתנה[4] עם הדורות, נדע שיוצרו ומנהיגו אחד, לא ישנה מעשהו ולא יחליף הנהגתו זולתו[5], כמו שאמר[6]: ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי וגו׳, ואמר דוד[7] לעולם ה׳ דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד. ומה שאנו רואים הנהגת הבורא השלמה בברואים[8], כי ההנהגה[9] לא תהיה שלמה מתמדת על ענין אחד[10], אלא בהתיחד אחד בעצה ובהנהגה כמלך במדינה והנפש בגוף. ואמר אריסט״ו בספרו בענין היחוד: אין טוב ברבות הראשים אך הראש האחד. ואמר שלמה[11]: בפשע ארץ רבים שריה וגו׳. ובמה שהבאנו בענין הזה די למבין, ומספיק בתשובה[12] על הנחת אנשי השניות ובעלי השלוש הנוצרים ואחרים[13], כי בהעמידנו האחדות לבורא העולם, תדחה טענת כל מי שיאמר, שהוא יותר מאחד, ואתה דע לך.

## פרק ח.

אך באור אופני האחד האמתי והאחד העובר הוא, שהאחד שם נגזר מן האחדות והוא נאמר על שני ענינים: האחד מהם מקרי והוא העובר, והשני עצמי קיים והוא האמתי. והאחד המקרי גם כן הוא על שני ענינים: האחד מהם נראה בו הרבוי והכלל והקבוץ, כסוג האחד, אשר הוא כולל מינים רבים, וכמין האחד הכולל אישים רבים, וכאיש הא׳ המחובר מחלקים רבים, וכצבא האחד הכולל אנשים רבים, וכאמרנו כור אחד והין א׳ ורובע א׳ וליטרא אחת, וכל א׳ מהם כולל דברים רבים יאמר על כ״א מהם א׳.

---

1 נלאה ומקוצר—חלש וחסר אונים.
2 מ׳: «מחלקת ומניעה». 3 מ׳: «יצירת העולם». 4 כל ההוצא׳: «נשתנה» ותקנתי ע״פ מ׳.
5 לא ישנה מעשהו וכו׳ אחר לא יכל לשנות את מעשהו ולהחליף הנהגתו.
6 ישעיהו מ״ד ז׳ 7 תהלים קי״ט ס״ט 8 עפ״י השלמות שאנו רואים בהנהגת העולם, עלינו לאמר, כי הנהגה זו לא היתה יכולה להיות שלמה ומתמדת, לולא היה המנהיג אחד.
9 הנהגה—הנהגת העולם. 10 על ענין אחד—במצב אחד. 11 משלי כ״ח ב׳
12 מספיק בתשובה—ומספיק בתור תשובה והכחשה לדעת אנשי השניות וכ׳ 13 כל ההוצא׳: «הנחת הרבוי» וחסר «אנשי השניות ובעלי השלוש הנוצרים ואחר׳» כנראה גרמה לחוסר זה הצנזורא.

וכל א׳ ממה שהזכרנו נקרא אחד על דרך העברה, והוא מפני שהדברים ההם, אשר יקבץ אותם השם ההוא שוים בענין א׳, ונקרא רב מפני שכולל דברים רבים. וכאשר יתפרדו הדברים ההם ויתבודדו, יאמר על כל אחד מהם אחד. והאחד בכמו הענינים האלה, אשר זכרנו, מקרה, והוא אחד מצד ורב מצד[1]. והענין השני מאחד המקרי הוא האחד הנאמר על האיש הא׳, לא מתרבה ולא כולל דברים רבים, כנראה ממנו, אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחומר וצורה ועצם ומקרה, והוא מקבל ההויה וההפסד, והחלוק והגלגול[2] והחבור, והפרידה והשנוי, והחלוף והשתוף. אם כן הרבוי ישיג הדבר הנאמר עליו אחד מכל מה שספרנו, מפני שהם כנגד האחדות. כי האחד הנאמר על הדבר, אשר ישיגנו בעצמו ענין מעניני הרבוי והשנוי, הוא מקרה בלי ספק, והוא אחד על דרך העברה לא ע״ד האמת. שים לבך להבין.

אך האחד האמת יאמר גם כן על שני פנים: האחד מהם במחשבה והשני בפעל. והמחשבי הוא האחד המניני, אשר הוא שרש המנין[3] ותחלתו. וטעם[4] האחד המניני, שהוא אות וסימן לתחלה שאין תחלה לפניה, כי כל תחלה אמתית תקרא אחד, כמו שנאמר[5] ויהי ערב ויהי בקר יום אחד במקום יום ראשון, הוציאו[6] בלשון אחד, מפני שהאחד שם לכל תחלה[7], שאין לפניה תחלה, וכשהוא שונה, יקרא שני, וכשהוא משלש, יקרא שלישי, וכן עד עשרה, ואחר כן ישוב אל האחד, ואחר כן ישוב אל מאה ואל אלף עד אין[8] תכלית למנין[9]. וע״כ היה גדר המנין כלל מורכב[10] מן האחדים. והטעם שקראתיו מחשבי, מפני שהמנין אינו נכנס תחת החושים הגשמיים, אבל יושג במחשבה, אך המנוי הוא מורגש בחושים הגשמיים החמשה או במקצתם[11]. והענין השני אשר הוא אחד אמתי נמצא בפעל, הוא ענין, אשר לא יתרבה, ולא ישתנה, ולא יתחלף, ולא יסופר במדה ממדות הגשמיים, ולא תשיגהו לא הויה ולא הפסד ולא תכלה, ולא יעתק ולא ינוע, ולא ידמה אל דבר, ולא ידמה אליו דבר, ולא ישתתף עם דבר, כי הוא עכ״פ אחד אמת והוא שרש לכל מתרבה, כאשר עבר מדברינו. כי האחדות עילת הרבוי, ואין לאחד האמתי תחלה ולא תכלית, כי כל מה שיש לו תחלה ותכלה, מן הדין שתכנס ההויה וההפסד עליו, וכל מה שתכנס ההויה וההפסד עליו, משתנה, והשנוי כנגד האחדות. א״כ יהיה יותר מאחד, כי הוא קודם

1 אחד מצד ורב מצד—אחד במובן ידוע ורב במובן אחר.
2 כל ההוצא׳ חסר: «והגלגול» והוספתי עפ״י מ. והכונה: גלגול לצורה אחרת.
3 כל ההוצא׳: «כל מנין» ותקנתי עפ״י מ.
4 וטעם—ומובן. 5 בראשית א׳ ה׳ 6 הוציאו—הביעו.
7 כל ההוצא׳: «לתחלה» ותקנתי עפ״י מ. 8 כל ההוצא׳ חסר: «עד» והוספתי עפ״י מ.
9 עד אין תכלית למנין—עד מספר גדול לאין סוף. 10 כלל מרכב—סכום מרכב.
11 אך המנוי הוא מרגש—בחושינו אנו משיגים רק את הדבר המנוי ולא את המספר.

ההתחלה[1] זולת מה שאחריה[2], וזה מחייב לו הרבוי. וכן הדמות במתדמה מקרה, וכל אשר ישיגנו מקרה, מתרבה, והאחד האמת לא ישיגהו שום מקרה בעצם כבודו בשום פנים. ואם יאמר אומר, שהאחדות באחד האמת מקרה, נאמר, כי ענין האחדות באחד האמת הוא הרחקת הרבוי והרב ממנו, וכאשר נספר[3] האחד, לא נספרהו כי אם בענין אפיסת הרבוי והרב, והאחד האמת לא יסופר במדה שמחייבת לעצם כבודו רבוי ולא שנוי[4] ולא חלוף בשום פנים. ובזה נשלמו כל דברינו באחד העובר והאחד האמת ואתה דע לך.

## פרק ט.

אך הראיה, שהבורא יתברך אחד אמת, אין אחד אמת זולתו, נאמר, כי מפני שכל מחובר לא תגמר הויתו אלא בהשתתף חלקיו, אשר חובר מהם והוא התאחד קצתם עם קצתם, ועיקר השיתוף האחדות. וכן לא יתכן מציאות המחובר אלא בהתחלק חלקיו[5], אשר מהם חובר. כי החבור לא יהיה, כי אם מדברים שהם יותר מאחד ועיקר המחלקת הרב[6]. וכיון שהיה סימן החבור וההרכבה והסדור נמצא בעוה״ז בכלליו, ובפרטיו[7], וחלקיו, ושרשיו, וענפיו, צריך שימצא בכלם ענין השתוף והמחלוקת ועיקרם – האחדות והרב. ומפני שהאחדות קודמת לרב בטבע, כקדימת האחד לשאר המנין, מן הדין, שתהיה עילת כל מתרבה בלתי מתרבה[8] בראש ההתחלות[9], מפני הקדמת ענין האחדות לכל מתרבה. וכיון שהיו העילות מגיעות לתכלית[10] בתחלתן[11], ונמנע שיפעל הפועל[12] כעצמו[13], לא היה אפשר שתהיה עילת האחדות והרב כמותן רב ואחדות. וכיון שאין עילת ההויות הרב בלבד ולא רב ואחדות, מן הדין שיהיה עילת ההויה אחד אמת. וכבר הקדמנו בדברינו, כי העילות כל אשר תעלינה למעלה, תתמעטנה[14], עד אשר תהיינה מגיעות אל שרש המנין והוא אחד האמת, והוא הבורא יתברך. ומן הידוע עוד, כי כל מה שימצא בשום דבר מקרה, אי אפשר שלא ימצא בדבר אחר עצמי אמתי, ואין לו העתקה[15] ממנו, כי אם בהפסדו, כחום במים החמים, שהוא מקרה במים, והוא

1 קודם ההתחלה זולת מה שאחריה—הוא לפני ההתחלה שונה ממה שהוא אחרי ההתחלה.
2 כל ההוצא׳: «כי הוא קדם ההתחלה לזולתו אחריה» ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה.
3 נספר—נתאר ונגדיר. 4 מ. מוסיף: «ולא חלוק». 5 התחלק חלקיו—בהיות חלקיו שונים.
6 ועיקר המחלקת הרב ר״ל כמו שעיקר השתוף הוא האחדות כך עיקר השנוי הוא הרבוי.
7 מ. חסר: «ובפרטיו».
8 עילת כל מתרבה בלתי מתרבה ר״ל הדין נותן, שבלתי מתרבה הוא עילת המתרבה.
9 בראש ההתחלות ר״ל בתור עילה ראשונה. 10 כל ההוצא׳ חסר: «לתכלית».
11 מגיעות לתכלית בתחלתן—יש להן התחלה. 12 שיפעל הפועל כעצמו—שפועל יעשה דבר שהוא ממש כמוהו. 13 כל ההוצא׳: «בעצמו» ותקנתי עפ״י מ.
14 כל ההוצא׳ מוסיפות: «בתחלתן» ומחקתי ע״פ מ. 15 ואין לו העתקה—אי אפשר להרחיקו.

באש עצמי קיים וכליחות בגופים הלחים שהיא מקרה בהם והיא עצמית, קימת במים[1]. ומן הידוע עוד כי כל מה שימצא בשום דבר מקרה, אין הדבר ההוא, אשר יקרה בו המקרה, מקבל אותו המקרה אלא מן הדבר, אשר הוא בו עצמי כמו שאנו רואים בחום המים החמים[2], שהוא מקרה בהם נאצל עליהם מן האש, שחומה עצמי בה, וכאשר אנחנו רואים מלחות הדברים הלחים במקרה, שנאצלה[3] עליהם מן המים[4], שהלחות בהם עצמית, וכן שאר כל ההויות כאשר נסתכל בעניניהם. ועל ההקשה הזאת[5] ננהיג דברינו בענין האחדות, כי כיון שהיתה בכל אחד מהברואים מקרית, כאשר הקדמנו, מן הדין הוא, שתהיה בעילת הברואים עצמית, קיימת, אמתית וממנה קבלו כל ההויות ענין האחדות בדרך המקרה כאשר בארנו. וכאשר חקרנו על ענין האחדות האמתית בברואים, לא מצאנוה לאחד מהם קיימת אמתית ואם יאמר על כל אחד מן הסוגים והמינים והאישים והעצמים והמקרים והגרמים העליונים והעצמים[6] הרוחניים וכל מנין ומנוי וכל אשר לו תכלה וגבול, אחד, ומיחסים אליו ענין האחדות, לא יֵאָמֵר לו אחד אלא על דרך העברה, מפני שהוא כולל דברים שנקראו אחד מדרך הדמותם והתחברותם בענין אחד[7], והוא רב בעצמו, מפני שמקבל הרבוי והשנוי והחלוק והמחלוקת והחבור והפרידה והתוספת והחסרון והתנועה והמנוחה[8] והדמיון והצורה ושאר המקרים המיוחדים והכוללים לכל אחד מהברואים. והאחדות האמתית איננה נמצאת ולא נאמרת באמת על דבר מן היצירות. ומפני שהיה האחד נמצא[9] בברואים בדרך המקרה, והורה האות והמופת, כי הבורא אחד, ידענו דעת ברורה, כי האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים על דרך העברה נאצלת מענין האחד האמת, והאחדות האמתית היא הנאמרת על בורא הכל יתעלה, והוא האחד האמת ואין אחד אמת זולתו כמו שהקדמנו. וכל חקי האחד האמת אשר זכרנו לא יאותו, כי אם לו לבדו, וכן כל עניני הרבוי והמקרים והשנוים והתנועות והדמיונים וכל מה שלא יאות לאחד האמת רחוקים ממנו יתברך, כמ״ש דוד ע״ה[10] רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך וגו׳ ואמר הכתוב[11] ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, ואמר הכתוב[12] ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, ונאמר[13] אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך, ונאמר[14] מאין כמוך ה׳ גדול אתה וגדול

1 מ«וכליחות» עד «המים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי ע״פ מ. ויהודה.
2 כל ההוצא׳ חסר: «החמים» והוספתי עפ״י מ. 3 כל ההוצא׳: «שנאצל».
4 הליחות באה להם מן המים, שעצמותם היא הליחות. 5 ועל ההקשה הזאת—ובדרך זו.
6 כל ההוצא׳: «והגופים» ותקנתי עפ״י מ. 7 מדרך הדמותם והתחברותם בענין אחד—מפני שיש להם צד שוה, ועל כן הם נכנסים בסוג אחד או במין אחד.
8 מ. חסר: «והמנוחה» במקום זה: «והגלגול». 9 מ.: «האחדות נמצאת». 10 תהלים מ׳ ו׳
11 ישעיהו מ׳ כ״ה 12 שם מ׳ י״ח 13 תהלים פ״ו ח׳ 14 ירמיהו י׳ ו׳

שמך בגבורה וגו׳. וכבר התבאר והתברר, כי בורא העולם יתברך אחד אמת ושאין אחד אמת זולתו, כי כל מה שיפול עליו שם אחד זולת הבורא, אם הוא אחד מצד אחד[1], הוא רב מצד אחר, כאשר זכרנו, אך הבורא א׳ מכל פנים, כמו שבארנו. ובמה שהבאנו בענין הזה די למבין.

## פרק י׳.

אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות, המספר בהן הבורא יתברך, הכוונות בהם רבות מאד, כפי רוב הברואים והטובות הכוללות אותם[2], והן מתחלקות לשני חלקים: עצמיות[3] ופעליות[4]. וטעם אמרנו עצמיות, שהן מדות קיימות לאל יתעלה קודם הברואים ואחריהם, תאותנה לו לעצם כבודו, והן שלש מדות, והן שהוא נמצא, ושהוא אחד, ושהוא קדמון אין לו ראשית. והטעם, שאנו מספרים אותו באלה המדות, להורות על ענינו ואמתת מציאותו, ולהעיר על כבודו, ולהבין המדברים[5], כי יש להם בורא שחייבים בעבודתו. והוצרכנו לספר אותו בנמצא, מפני שהראיות הורו על מציאותו בעדות סימני מעשיו בעולם, כמו שנאמר[6] שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר. ע״כ נתחייבנו לספר אותו בנמצא[7], מפני שהתקיים בשכלנו, כי הנעדר לא יהיה ממנו פעל ולא שום מעשה. וכיון שהתבררו מעשיו ובריאותיו, התברר בדעתנו מציאותו. אך מה שאנו מספרים אותו בו מן הקדמות, מפני שהראיות הורו, כי לעולם הזה ראשון אין ראשון לפניו, ותחלה שאין תחלה לפניה והתברר, כי ההתחלות א״א שתהיינה מאין תכלית מנין בתחלתן, והדין נותן על כל פנים, שהבורא יתעלה ראשון אין ראשון לפניו, וזהו ענין הקדמות, כמו שאמר[8] ומעולם עד עולם אתה אל, ונאמר[9], לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. אך מה שנספר עליו, שהוא אחד, כבר בארנו זה באר היטב בראיות ידועות והתקיים בעדיות ברורות, כי ענין האחדות האמתי דבק אל עצם כבודו. וענין האחד ריחוק הרבוי מעצם כבודו והמנע השנוי, והגלגול[10] והמקרה וההויה וההפסד והחבור והפרידה והדמיון והשתוף והחלוף[11] מאמתת עצם כבודו ושאר גדרי הרב.

וצריך שתבין מן המדות האלה, שהן לא תחייבנה לעצם כבוד הבורא שנוי וחלוף, אך ענינם להרחיק זולתם[12] ממנו יתעלה. והעולה על דעתנו ושכלנו

---

1 אם הוא אחד... גם אם הוא אחד מצד ידוע. 2 והטובות הכוללות אותם—הטובות של הבורא להם לכלם. 3 עצמיות—מדות הטבועות בעצמותו. 4 פעליות—מדות שאנו מיחסים לו על פי פעולותיו. 5 ללמד את בני האדם. 6 ישעיהו מ׳ כ״ו

7 לספר אותו בנמצא—לתאר אותו בתור נמצא. 8 תהלים צ׳ ב׳ 9 ישעיהו מ״ג י׳

10 כל ההוצא׳: «והחלוף» ותקנתי עפ״י מ. 11 כל ההוצא׳ חסר פה: «והחלוף» והוספתי עפ״י מ.

12 להרחיק זולתם—להרחיק הפכם.

מענינם, כי בורא העולם יתעלה לא מתרבה, ולא נעדר, ולא מחודש. וכן צריך שתדע, כי כל אחת מאלה המדות השלש, אשר זכרנו, מחייבת שאריתם, כאשר נתבונן בעניניהם. ובאור זה, כי האחד האמת, כשהוא דבק וקיים בשום דבר, צריך על כל פנים שיהיה נמצא קדמון, מפני שהתברר, כי הנעדר לא יסופר בא׳ ולא ברוב. וכשיאות לשום דבר ענין האחד האמת ויתקיים לו, דין הוא, שיאות לו שם המציאות וענינה. וכן ענין הקדמות דבק לו, מפני שאחד האמת לא יהיה ולא יפסד, ולא ישתנה, ולא יתחלף, א״כ הוא קדמון כיון שאין לו תחלה. ומי שהתקיים לו ענין האחדות האמתית, כבר התקיים לו ענין המציאות והקדמות. וכן נאמר, כי מדת המציאות התמידית, כשהיא נאותה לדבר, תאות לו עמה מדת הא׳ האמת ומדת הקדמות. אך מה שראוי לו ממדת האחד, מפני שהנמצא תדיר לא יתכן, שיהיה נמצא אחר אפס, ולא ישתנה מענין המציאה[1] אל אפס מציאה, ולא מאפס מציאה אל מציאה. ומה שהוא במדה הזאת איננו רב, מפני שהרב לא ימצא מציאה תדירה, ר״ל תמידית בלתי נפסקת[2], מפני הקדמת האחד לו. וכל הנמצא תדיר איננו רב, א״כ הוא אחד. וכן ראויה לו עוד מדת הקדמות, כי הנמצא תדיר אין לו תחלה ולא תכלה, א״כ ענין הקדמות דבק לו עכ״פ. וכן נאמר, כי מדת הקדמות מחייבת למי, שהיא ראויה לו, מדת האחד האמת ומדת המציאות התדירה. ומה שראוי לו ממדת האחד האמת, מפני שהנמצא תדיר הוא שאין לו תחלה, ומה שאין לו תחלה איננו מתרבה, שכל מתרבה יש לו תחלה, והוא האחד, א״כ אין המתרבה קדמון, והקדמון לא יתכן שיהיה אלא אחד, והתחייבה מדת הא׳ בחיוב מדת הקדמות. וכן צריך שתתחייב מדת המציאות בהתחייב מדת הקדמות, כי האפס לא יסופר לא בקדמון ולא בחדש. וכבר התבאר, כי המדות האלה השלש ענינם אחד והנראה מהן אחד, ושאינן מחייבות שנוי לעצם כבוד הבורא יתעלה, ולא הכנסת המקרים עליו, ולא הרבוי על עניניו, מפני שהענין, אשר נבין מהם, הוא שהבורא יתעלה איננו נעדר ולא חדש ולא מתרבה. ואילו היינו יכולים להליץ על ענינו במלה א׳ הכוללת אלו המדות בבת אחת[3], כדי שיעלו אלו השלשה ענינים בדעתנו בה[4], כאשר הם עולים בדעתנו[5] בְּשָׁלֹש אשר זכרנו, היינו מליצים בה עליו[6]. וכיון שלא מצאנו במה שאנו מדברים בו מן הלשונות, מלה, שתורה על אמתת ענין הבורא ית׳, הוצאנו[7], הענין האחד[8]

1 מענין המציאה—ממצב המציאות. 2 «ר״ל תמידית, בלתי נפסקת» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 3 כל ההוצא׳ מוסיפות: «כמו שכולל אותם השכל» ומחקתי עפ״י מ.
4 כדי שיעלו אלו השלשה ענינים בדעתנו בה—כדי שבמלה האחת יתעוררו במוחנו כל 3 המושגים.
5 «בדעתנו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
6 מליצים בה עליו—היינו משתמשים במלה הזו ביחס אליו. 7 הוצאנו—הבענו.
8 «האחד» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

ביותר ממלה אחת. והרבוי הנמצא במדות הבורא יתעלה איננו מצד עצם כבודו, רק מצד קוצר כח מליצת המספר מהשיג ענינו במלה אחת שתורה עליו. וצריך שתבין מענין הבורא, שאין כמוהו דבר, וכל אשר תספר אותו בו מן המדות, צריך שתבין מהם ריחוק שכנגדם ממנו, כאשר אמר אריסט״ו: השוללות במדות הבורא ית׳ אמתיות מן המחייבות, מפני, שכל מה שמחייבין לעצם כבודו מן המדות, איננו נמלט ממדות העצם או ממדות המקרה, ובורא העצם והמקרה לא תשיגהו מדה ממדותם בעצם כבודו, וכל המרוחקות ממנו מן המדות הן אמתיות בלי ספק, והנה נאותות לו, כי הוא נעלה מכל מדה ותאר, ומרומם מכל דמות ודמיון. וע״כ אתה צריך שתבין מן המדות האלה השלש[1], אשר זכרנו, הרחקת שכנגדם מעל הבורא יתברך.

אך המדות האלהיות הפעליות הן המדות, אשר יסופר בהן הבורא יתברך מצד פעולותיו, ואפשר שישתתף בספורם עם קצת ברואיו. והותרנו לספר אותו בהם, מפני הדחק[2] המצריך אותנו להודיענו ולעמד על מציאותו, כדי שנקבל עבודתו, וכבר מצאנו, שמשתמשין במין הזה ממדות הבורא בספר התורה ובספרי הנביאים הרבה מאד, ובתשבחות הנביאים והחסידים, והם גם כן[3] על שני דרכים: הדרך האחד, מדות שהן מורות על דמות וצורה גשמית, כמו שאמר הכתוב[4] ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו כי בצלם אלהים עשה את האדם[5], על פי ה׳[6], אני ידי נטו שמים[7], באזני ה׳[8], ותחת רגליו[9], זרוע ה׳[10], אשר לא נשא לשוא נפשי[11], בעיני ה׳[12], ויאמר ה׳ אל לבו[13] והדומה לזה מן האברים הגופיים. והשני מדות שהן מורות על[14] תנועות ומעשים גשמיים, כמו שנאמר: וירח ה׳, וירא וינחם[15], ויתעצב אל לבו, וירד ה׳, ויזכור אלהים[16], וישמע ה׳[17], ויקץ כישן ה׳[18] ורבים כאלו ממעשי המדברים. אלא שקדמונינו ז״ל, בפרשם כתבי הקדש, תרגמו לנו המין הזה מן המדות ודקדקו בו כפי יכלתם, להבינם דרך כבוד, וייחסו הכל אל כבוד הבורא יתברך, כאשר תרגמו[19] והנה ה׳ נצב עליו – והא יקרא דה׳, מעתד עלוהי, וירא ה׳ – וגלי קדם ה׳[20], וירד ה׳ – ואתגלי יקרא דה׳, ויעל מעליו אלהים – ואסתלק מעלוהי יקרא דה׳[21], הוציאו את הכל דרך כבוד, והרחיקו אותם מהבורא יתברך, כדי שלא ישיגהו שום הגשמה ולא שום מקרה. וכבר האריך בבאור הענין הזה הגאון הגדול רבינו סעדיה ז״ל בספר האמונות ובפירוש סדר בראשית ובפירוש סדר

1 מ׳ מוסיף: «המשכלות». 2 מפני הדחק—מפני ההכרח.
3 «גם כן» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳ 4 בראשית א׳ כ״ז 5 שם ט׳ ו׳
6 במדבר ט׳ י״ג 7 ישעיהו מ״ה י״ב 8 במדבר י״א א׳ 9 שמות כ״ד י׳
10 ישעיהו נ״א ט׳ 11 תהלים כ״ד ד׳ 12 בראשית ו׳ ח׳ 13 שם ח׳ א׳
14 «מדות שהן מורות על» חסר במ׳ 15 שם ו׳ ו׳ 16 שם ח׳ א׳ 17 במדבר י״א א׳
18 תהלים ע״ח ס״ה 19 בראשית כ״ח י״ג 20 שם ו׳ 21 שם ל״ה י״ג

וארא ובספר יצירה, מה שיש בו די ושלא נצטרך עמו לפרשם ולבארם בספר הזה. ואשר נסכים עליו כלנו, כי הדחק הביאנו להגשים הבורא ית׳ ולספר אותו במדות הברואים, כדי לשער ענין שיקיים מציאות הבורא ית׳ בנפשות, והוציאו אותו ספרי הנביאים לבני אדם במלות גשמיות, שהם קרובות לשכלם ולהבנתם. ואלו היו מספרים אותו בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים, לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין, ולא היה אפשר שנעבד דבר שלא נדע, כי לא יתכן עבודת דבר שאינו נודע[1]. ע״כ היה צריך שתהיינה המלות והענינים כפי כח בינת השומע, כדי שיפול הענין על לבו ע״ד הגשמות המובן מן המלות הגשמיות בתחלה, ואח״כ נתחכם לו ונדקדק להבינו ולהודיעו, שכל זה ע״ד הקרבה ומליצת הספר, ושהענין האמתי הוא יותר דק ומעולה, ומרומם, ורחוק מאשר נוכל להבין אותו על תכונת דקות ענינו. והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות וגשמותם מעל הענין ויעלה[2] במחשבתו ממדרגה אל מדרגה[3], עד שיגיע מאמתת הענין הנדרש אל מה שיש בכח יכלתו והשגתו. והכסיל הפתי יחשוב הבורא ית׳ על דרך הנראה ממליצת הספר, וכשהוא מקבל על עצמו עבודת אלהיו והוא משתדל לעשות לכבודו, יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו, מפני שאין האדם נתבע אלא כפי יכלתו והשגתו בשכלו והבנתו וכחו וממונו. אלא שהכסיל כשאפשר לו ללמד החכמה, ומתעלם ממנה, הוא נתבע עליה ונענש על אשר קצר ועמד מללמד. ואלו היה נוהג הספר, כשמתרגם הענין הזה, המנהג הראוי באמתו, אשר לא יוכל להבינו כי אם המשכיל הנלבב לבד, היו נשארים רוב המדברים בלי דת ובלי תורה, מפני קוצר שכלם וחלישות הכרתם בענינים הרוחניים. כי הדבר שיובן ממנו[4] ענין גשמי, לא יזיק המשכיל, מפני שהוא מכיר בו, ומועיל הכסיל, כדי להתישב בלבו ובדעתו, כי יש לו בורא שהוא חייב בעבודתו.

וזה דומה לאדם, שבא אל אחד מאוהביו מן העשירים, והיה חייב בארוחתו, והיו לו בהמות שחייב לתת להם מספוא, ושלח אליו הרבה מן השעורים לבהמותיו, ושלח מן המאכל הראוי לו מעט, כפי הצורך והמספיק למזונו בלבד. וכן הרחיבה לשון הקודש וכל ספרי הנביאים ודברי החסידים במדות הבורא ית׳ במליצות הגשמיות, אשר זכרנו, כפי הבנת ההמון ובלשון שמדברים בו בני אדם איש אל רעהו, ועל כן אמרו רז״ל בדומה לענין הזה[5]: דברה תורה כלשון בני אדם. ורמזו הספרים במעט מן הענינים הרוחניים,

---

1 מ׳ בקצור «ולא יתכן שנעבד דבר שאינו נודע». 2 כל ההוצא׳: «ויעלהו» ותקנתי עפ״י מ.

3 מ. מוסיף: «בענין הזה».

4 הדבר שמובן ממנו—הבטוי שמובן ממנו. 5 בבא מציעא ל״א ע״ב

אשר יבינום אנשי השכל והלבבות, להיות הכל שוים בדעת מציאות הבורא יתעלה, ואם תתחלק אמתת עצם כבודו בדעתם. וכן נאמר בכל ענין דק שיש בספר תורת האלהים, כמו גמול העולם הבא וענשו. וכן נאמר בבאור החכמה הצפונה אשר כוונו לבארה בספר הזה, כי התורה קצרה בבאור ענינה, מפני שסמכה בו על אנשי השכל [1] ורמזה ממנה ברמזים להעיר עליה[2], כבר זכרנום בתחלת הספר הזה, להתעורר אליה כל מי שיוכל לחקר עליה ולדרש אותה, כדי שיגיע אליה ויבינה, כמ״ש [3] ומבקשי ה׳ יבינו כל. וכבר הזהירנו הנביא, שנשמר מחשב, שיש לה׳ צורה או דמיון, כמ״ש [4] ונשמרתם מאד לנפשותיכם, כי לא ראיתם כל תמונה, ואמר [5] ותמונה אינכם רואים זולתי קול ר״ל באמרו ונשמרתם וכ׳[6]: הזהרו במחשבותיכם ורעיוניכם, שלא תמשילו לבורא יתעלה תכנית ולא תדמוהו בדמות ולא דמיון, מפני שלא נפלו עיניכם[7] על דמות ולא על צורה בעת שדבר עמכם, ואמר[8] ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, ואמר[9] ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, ונאמר[10] כי מי בשחק יערוך לה׳ ידמה לה׳ בבני אלים, ואמר [11] אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך והרבה כזה. ומפני שנמנע לדמותו בשכל ולהמשילו ברעיון, מצאנו בספר הזה, שהוא מיחס רוב שבחיו ותהלותיו אל שם הבורא, כמ״ש [12] ויברכו שם כבודך, ליראה את השם הנכבד והנורא[13], יודו שמך גדול ונורא[14], ואמר [15] ומפני שמי נחת הוא, וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה[16], שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו[17]. וכל זה לגדל ולרומם עצם כבודו ית׳, מפני שאין מתברר במחשבתנו וברעיוננו[18] מענינו, אחר מציאותו, זולתי שמו הגדול בלבד, אבל עצם כבודו ואמתת ענינו אין לו דמות ותמונה במחשבתנו, ועל כן שנה במקומות רבים בספר התורה שמו, וכן בספרי הנביאים, כי לא נבין ממנו בלתי שמו ומציאותו. וכבר צרפו שם כבודו אל השמים[19] ואל הארץ ואל העולם[20] ואל הרוחות, כמו שאמר אברהם[21]: ואשביעך בה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ, ואמר יונה[22]: את ה׳ אלהי השמים אני ירא ואמר משה רבינו ע״ה[23]: יפקוד ה׳ אלהי הרוחות לכל בשר ואמר הכתוב[24] אני ה׳ אלהי כל בשר. והעילה בזה, כי הוא נודע אלינו מן הצד אשר

1 כל ההוצא׳: «על השכל» והוספתי: «אנשי» עפ״י מ.
2 כל ההוצא׳: «עליהם» ותקנתי עפ״י מ. והכונה: להעיר על החכמה הצפונה. 3 משלי כ״ח ה׳
4 דברים ד׳ ט״ו 5 שם ד׳ י״ב 6 «באמרו ונשמרתם וכ׳» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
7 שלא נפלו עיניכם—שלא השגתם בראיתכם. 8 ישעיהו מ׳ י״ח 9 שם מ׳ כ״ה
10 תהלים פ״ט ז׳ 11 שם פ״ו ח׳ 12 נחמיה ט׳ ה׳ 13 דברים כ״ח נ״ח
14 תהלים צ״ט ג׳ 15 מלאכי ב׳ ה׳ 16 שם ג׳ כ׳ 17 תהלים ס״ח ה׳
18 כל ההוצא׳ חסר: «וברעיוננו» והוספתי עפ״י מ. 19 ספרי התורה והנביאים מביאים את שמו בקשר עם השמים והארץ וכ׳. 20 «ואל העולם» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
21 בראשית כ״ד ג׳ 22 יונה א׳ ט׳ 23 במדבר כ״ז ט״ז 24 ירמיהו ל״ב כ״ז

ממנו ידענוהו והשכלנו ענינו, ומצאנוהו [1] נודע אלינו הרבה מצד אבותינו כמ״ש [2] ה׳ אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם. והעילה בזה שנודע אלינו מן הצד שעמדנו עליו, והוא קבלת אבותינו, אשר ירשנו מהם דרכיו, כמ״ש [3] כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט, ואפשר שנודע אליהם בעבור התיחדם [4] בעבודתו בדורם, מפני שהיו אנשי דורם עובדים לאלהים אחרים. וכן נאמר בהקראו אלהי העברים [5] אלהי ישראל [6], כמ״ש הכתוב [7] לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא ואמר דוד [8]: ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי. ואלו היינו יכולים להשיג אמתת ענינו, לא היה נודע אלינו [9] בזולתו [10], וכיון שנמנעה משכלנו השגת אמתת ענינו, סִפֵּר עצם כבודו, שהוא אלהי מבחר יצוריו מְדַבְּרִים ושאינם מדברים. ועל כן אמר למשה רבינו ע״ה בעת ששאלו [11]: ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. וכיון שידע שהשם הזה לא יבין העם ממנו אמתת ענינו, הוסיף באור ואמר: כה תאמר אל בני ישראל ה׳ אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר, והיה רצונו בזה: אם לא יבין העם המלות האלו וענינם בדרך שכלם, אמור להם, שאני הוא הידוע אצלם מצד הקבלה שקבלו מאבותם, מפני שלא שם הבורא דרך לדעתו זולתי אלה השני דרכים: האחד מה שהשכל מראה מדרך אותות פעולותיו הנראות בבריאותיו, והשני מצד הקבלה מן האבות, כמו שאמר הכתוב [12] אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם.

ומפני שהיתה השגתנו לכל נמצא על אחד משלשה צדדים: האחד מהם הרגשותינו הגשמיים, כראות, וכשמע, וכטעם, וכריח, וכמשוש, והשני בדרך שכלנו, והוא שער הראיה על הדבר הנמצא מסימניו ומעשיו, עד שתתקיים לנו אמתת מציאותו וענינו ממנו [13] בקיום [14] השגתנו בהרגשותינו [15], והוא הנקרא בספר דעת ומוסר השכל, והשלישי ההגדה האמתית והקבלה הנאמנת. ומפני שנמנעת השגת הבורא מצד הרגשותינו, לא יכלנו להשיגו, אלא מצד ההגדה האמתית ומצד הראיה עליו מאותות מעשיו בלבד. וכיון

---

1 כל ההוצא׳: «ומציאותו» ותקנתי עפ״י מ· 2 שמות ג׳ ט״ו 3 בראשית י״ח י״ט
4 בעבור התיחדם וכ׳—מפני שרק הם לבדם עבדו אותו בדורם·
5 שמות ג׳ י״ח 6 בראשית ל״ג כ׳ 7 ירמיהו י׳ ט״ז 8 תהלים ט״ז ה׳
9 לא היה נודע אלינו ר״ל לא היה נודע לנו ע״י דברים הנמצאים מחוצה לו, כי היה נודע לנו ע״י עצמו· 10 כל ההוצא׳: «בזולתה» ותקנתי עפ״י מ· 11 שמות ג׳ י״ג 12 איוב ט״ו י״ח
13 ממנו—מדרך השכל· 14 כל ההוצא׳: «בקיום» ותקנתי עפ״י מ·
15 ע״י קיום ואשור של מה שהשגנו בהרגשותינו·

שעמדו לנו הראיות מצד אותות פעולותיו בברואים ורבו מִסְּפרם[1], רבו ספורי מדותיו יתעלה בעבורם, וספרוהו הנביאים והחסידים בספורים שאין דומים זה לזה. אמר משה רבינו ע״ה[2]: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, ואמר עוד[3]: הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא וגו׳, ואמר[4] עושה משפט יתום ואלמנה וגו׳, ואמר הוא יתעלה בספור מדותיו[5]: ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים וגו׳. וכל אלה המדות הראיה עליהם מסימני מעשיו בבריאותיו, והחכמה והיכולת הנראות במעשיו. ואם[6] נחקר על הענין הזה בשכלנו והכרתנו, נלאה מהשיג הקטן שבקטנים מחלקי מדותיו ושבחיו, כמו שאמר דהמע״ה[7]: רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו׳, ואמר[8] מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו, ואמר[9] ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. וכבר אמרו ז״ל[10]: ההוא שלוחא דצבורא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר האל הגדול הגבור והנורא העזוז החזק והאמיץ. אמר ליה: סיימתינהו לכלהו שבחי דמרך? אנן האל הגדול הגבור והנורא, אי לאו דמשה אמרינהו ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה, לא הוה אמרינן להו, ואת שבחתיה כולי האי! משל למלך שהיה לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסים אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו, ואמר[11] לך דומיה תהלה אלהים בציון, ואמרו קדמונינו ז״ל[12]: סמא דכולא משתוקא. משל למרגניתא דלית לה טימי כל כמה דאת משבח לה, את מגנה לה. על כן אתה צריך להטריח נפשך, עד שתדע את אמתת[13] בוראך יתעלה מצד סימני מעשיו ולא מצד עצם כבודו, כי הוא קרוב מכל קרוב מצד פעולותיו ורחוק מכל רחוק מצד דמות עצם כבודו והַמְּשָׁלוֹ[14], כי לא נוכל למצאו במחשבתנו מן הצד הזה, כמו שהקדמנו[15]. וכשתגיע להוציאו ממחשבותיך והרגשותיך, כאלו איננו[16] נמצא[17], ומצאת אותו מצד סימני פעולותיו, כאילו אינו נפרד ממך, זאת היא תכלית ידיעתו, אשר הזהיר הנביא עליה באמרו[18]: וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים וגו׳. ואמר אחד מן החכמים: היודע את הבורא דעת יתירה הוא נבהל[19] בענינו יותר. ואמר אחד: החכם שבבני אדם בדעת

1 כל ההוצא׳: «מספריהם» ותקנתי עפ״י מ׳ 2 דברים ל״ב ד׳ 3 שם י׳ י״ז 4 שם
5 שמות ל״ד ו׳ 6 כל ההוצא׳: «אם» ותקנתי עפ״י מ׳ 7 תהלים מ׳ ו׳ 8 שם ק״ו ב׳
9 נחמיה ט׳ ה׳ 10 ברכות ל״ג ע״ב 11 תהלים ס״ה ב׳
12 מגילה י״ח ע״ב 13 «אמתת» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳
14 והמשלו ר״ל מצד האפשרות להמשיל ולדמות אותו לאיזו צורה שהיא׳
15 כל ההוצא׳: «אשר הקדמנו» ותקנתי עפ״י מ׳ 16 כל ההוצא׳: «מפני שאיננו» ותקנתי עפ״י מ׳
17 ר״ל שתוציאו ממחשבתך והרגשתך לגמרי כאלו לא היה במציאות כלל.
18 דברים ד׳ ל״ט 19 נבהל—נבוך.

הבורא, הוא יותר סכל באמתת עצם כבודו, ומי שאינו יודע אותו, הוא סבור שיודע עצם כבודו.

ונשאל קצת החכמים[1] על הבורא מהו, ואמר: אלוה אחד, א"ל השואל: ואיך הוא, א"ל מלך גדול, א"ל: ואנה הוא, א"ל: בצפיה, א"ל השואל: לא שאלתיך על זה, א"ל: שאלתני במלות האלה, שמורות על המדות הראויות לנברא ולא על בורא. אך המדות שצריך להבין מבוראנו יתעלה הן[2] מה שאמרתי לך, מפני שא"א לנו זולת זה. ונאמר על קצת מן החכמים שהיה אומר בתפלתו: אלהי, אנה אמצאך, אך אנה לא אמצאך, נסתרת ולא תראה, והכל ממך מלא, דומה למה שאמר יתברך[3]: את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה׳, ותכלית דעתך אותו, שתודה ותאמין, שאתה בתכלית הסכלות באמתת עצם כבודו. וכשתדמה לו צורה במחשבתך או המְשל ברעיונך, השתדל לחקר על ענינו, אז תתברר לך מציאותו ותדחה ממחשבתך דמותו, עד שלא תמצאהו אלא בדרך הראיות בלבד. והדמיון בזה על דרך הקרוב[4]: מצאנו אמתת הנפש מבלי שנשיג ממנה צורה ולא דמות ולא מראה ולא ריח, אע"פ שפעולותיה נראות ומעשיה ניכרים בנו, וכן השכל שפעולותיו וסימניו נכרים ונראים, לא נשיג ממנו דמות ולא צורה, ולא נמשילהו ברעיוננו, כל שכן יוצר הכל, אשר אין כמוהו ית׳. ואמר הפילוסוף: אם הדברים יגעים בענין הנפש, קל וחומר בענין הבורא יתעלה. וכיון שהגענו עד הנה מדברינו, אין צורך לבאר הענין הזה יותר, מפני שאנו חייבין לרהות ולירא ולהזהר ממנו, כמו שאמר קצת החכמים[5]: במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשת התבונן ואין לך עסק בנסתרות, ואמרו רז"ל[6]: כל מי שלא חס על כבוד קונו ראוי לו כאלו לא בא לעולם, ואמרו בהיסופר[7] לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע[8]: אם בא אדם לספר גבורתו של מקום מתבלע מן העולם, ואמר הכתוב[9] ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳, ואמר[10] כבוד אלהים הסתר דבר, רוצה לומר להסתיר סודו מבני אדם, שאינם חכמים, ואמר[11], סוד ה׳ ליראיו.

וממה שצריך שתדע ויתבאר אצלך מענין החושים הגשמיים, אשר זכרנו, והחושים הנפשיים, אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזמם וההכרה, שכולם מגיעים עד ענין אחד, והוא השכל הנותן להם כח להשגת הענינים, ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיגו ולא ישיג זולתו[12], כמראים והצורות,

1 קצת החכמים—אחד החכמים. 2 «הן» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ"י מ׳ ועפ"י הענין.
3 ירמיהו כ"ג פ"ד 4 על דרך הקרוב ר"ל הדמיון הכי קרוב לנו. 5 בן סירא ג׳ כ"א
6 חגיגה י"א י"ב 7 ואמרו בהיסופר— ואמרו ביחס לפסוק: היסופר לו כי אדבר וכ׳
8 איוב ל"ז כ׳ 9 שמ"א ו׳ י"ט 10 משלי כ"ה ב׳ 11 תהלים כ"ה י"ד
12 כל ההוצא׳: «ענין מיוחד להשיג מוחשי ולא יושג בזולתו», מה שחסר כל הגיון ותקנתי עפ"י מ׳.

אשר לא נשיגם, כי אם בחוש הראות בלבד, וכהקולות והנגונים, אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד, וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף וכן מיני המטעמים [1] בחוש הטעם בלבד, והחום והקור והרבה מענייני האיכות בחוש המשוש. ולכל חוש מהם כח להשיג מוחשו עד גבול ידוע מגיע אצלו, ואחר יעמוד בתכלית הגבול ההוא, כראות, שהוא משיג הדבר הנראה מקרוב, וכל אשר ירחק ממנו תחלש השגתו אותו, עד שתעמוד ולא ישיגהו, וכן חוש השמע, וכן שאר החושים, ואי אפשר להשיג מוחש מבלעדי חושו המוכן לו. ומי שיטרח להשיגהו בזולתו לא יגיע אל חפצו, כמו מי שיטרח להשיג הנגון[2] בחוש ראותו, והמראים בחוש שמעו, והטעמים בחוש משושו, לא יוכל למצאם ולהשיגם[3], ואם הם נמצאים, מפני שמבקשם בבלעדי האברים אשר בהם יושגו. וכן נאמר בחושים הנפשיים, אשר זכרנו, שיש לכל חוש מהם כח מיוחד להשיג מוחש מיוחד, לא יושג בזולתו, והגבול, אשר יגיע החוש אליו, יעמד אצלו, כמו שזכרנו בחושים הגשמיים. וכן נאמר בשכל, שהוא משיג הדברים המושכלים בעצמו ובדרך הראיות: מה שהוא קרוב אליו, ישיגהו באמתת עצמו, ומה שהוא רחוק ונעלם ממנו, ישיגהו בדרך הראיות המורות עליו. וכיון שהבורא ית׳ נעלם מכל נעלם ורחוק מכל רחוק מצד עצם כבודו אצלנו, לא ישיג השכל זולתי ענין מציאותו בלבד. ואם ישתדל להשיג אמתת עצם כבודו או לדמותו, תהיה מציאותו נעדרת ממנו אחר המצאו[4], מפני שהשתדל בדבר שאיננו ביכלתו, כמו שספרנו מהעדר המוחש הגשמי כשמבקשים אותו בבלתי החוש המוכן לו[5]. ועל כן אנחנו צריכים לבקש מציאות הבורא יתברך מצד סימני מעשיו בברואים ויהיו לנו לראיות עליו, וכשתתקיים לנו מציאותו מן הדרך הזה, אנחנו צריכים שנעמד ולא נבקש במחשבותינו לדמותו, ולא ברעיונינו לשים לו תבנית ולהמשילו ולהשיג הוית עצם כבודו. ואם נעשה כן, ואנו חושבים להקריבו אל בינתנו, אז תעדר ממנו מציאותו. כי כל המתדמה במחשבותינו הוא ענין זולתו, ואמר הכתוב [6] דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאותו.

וראיתי לקרב לך הענין הזה בשני דמיונים קרובים: האחד מהם יורך, כי כל חוש משיג מוחשו, ואחר יעמד, ויתחיל חוש אחר סמוך לו, ואחר יעמד גם הוא, וכן שאר החושים, וכשיעמדו, יתחיל השכל להשיג מה שיש בכחו להשיג. וכל זה בענין אחד בעצמו. והוא שתחשוב באבן מושלכת מרחוק עשתה צליל והכתה אדם אחד, השיג בחוש ראותו מראה האבן ודמותה, והשיג

1 המטעמים – הדברים שטועמים אותם. 2 מ׳: «הנגונים». 3 «ולהשיגם» חסר במ׳.
4 אחרי המצאו—אחרי השיגו את מציאותו בשכל.
5 בבלתי החוש המוכן לו—לא בחוש המתאים לו. 6 משלי כ״ה ט״ז

בחוש שמעו צליל אבן, והשיג בחוש משושו קרירותה וקשויה, ואחר עמדו החושים הגשמיים ולא השיגו מענין האבן יותר מזה, ואחר כך השיג השכל, כי יש לאבן משליך, השליכה, מפני שהתברר, כי האבן לא נדה ממקומה מאליה. כי מה שדרכו, שיושג בחושים הגשמיים, ימנע מהשכל להשיגו בבלעדיהם, כ״ש שימנע מהחושים הגשמיים מה שדרכו שיושג בשכל בלבד. וכיון שנמנע משכלנו להשיג הוית עצם כבוד הבורא יתברך, איך יהיה לנו רשות להמשילו או להגבילו ולדמותו לשום דבר ממושגי חושינו הגשמיים, וזה דבר נמנע. והדמיון השני יורך, כי הענינים הרוחניים, כאשר נעמד על ברור מציאותם, אין מן הזריזות לדקדק בהם ולחקר על גופם, כי זה מפסיד את שכלנו. וזה כמי שטרח להשיג השמש מצד אורה, וניצוצה[1], וזריחתה, ורוחק האופל[2] ממנה, יעמוד על מציאותה, ונהנה ממנה, ומשתמש לאורה, ומגיע אל הענין המבוקש ממנה. ומי שיטרח למצאה מצד עגולה, וכִוֵין בעיניו להביט אל עין השמש, תכהינה עיניו, ויעדר אורם, ולא יהנה מהשמש. וכן יקרנו כשנשיג מציאות הבורא יתעלה מצד אותותיו, וחכמתו בהם, ויכלתו בכל ברואיו, נשכיל ונבין ענינו, אז יאור שכלנו בידיעתו, ונשיג כל מה שיש בכח שכלנו להשיג כמ״ש[3]: אני ה׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. ואם נטריח שכלנו להשיג ענין עצם כבודו ולדמותו ולהמשילו במחשבותינו, נפקד שכלנו[4] והכרתנו, ולא נשיג בהם שום דבר מן הידוע לנו, כמו שיקרה לעיננו[5], בהביטנו אל עין השמש. וצריכים אנו להזהר בענין הזה ולזכרו בחקרנו על ענין מציאות הבורא יתברך. וכן אנו צריכים שנזהר במדותיו, אשר ספר בהם עצם כבודו ואשר ספרוהו בהם נביאיו, שלא לחשב אותם כנראה מהמלות ומה שיורה עליהם פרושם הגשמי. אך צריך שנדע ידיעה ברורה, כי הם על דרך העברות ומליצות, כפי כח הכרתנו ויכולת תבונתנו ושכלנו, מפני דוחק צרכנו לדעתו ולרוממו. והוא יתברך גדול ומרומם מכל זה עד אין תכלית, וכמו שאמר הכתוב[6]: ומרומם על כל ברכה ותהלה. ואמר אחד מן הפילוסופים: מי שקצר שכלו להבין ענין הפשיטות[7], החזיק בשמות, אשר דברו בהם הספרים הנתונים מאת הבורא, ולא ידע, כי המליצה בספרי התורות לא תהיה, אלא כפי בינת מי שניתנו להם, לא כפי מה שמליץ בה[8] המדבר אליהם[9], אך הם כמו השריקה לבהמה בעת שתות המים, שמביאתה לשתות יותר ממה שהיה עושה הדבור הצח והנכון. וכאשר תעמד על המעלה הזאת מן היחוד בשכלך ותבונתך,

1 ונצוצה—קרניה. 2 רוחק האפל—שלילת האפל. 3 ישעיהו מ״ח י״ז
4 נפקד שכלנו—נְאַבֵּד שכלנו. 5 ס. א. ל. ו.: «עינינו» ותקנתי עפ״י מ. 6 נחמיה ט׳ ה׳
7 הפשיטות—ההפשטות. 8 כפי מה שמליץ בה—לא כפי מה שנכלל במליצה הזו ע״י המדבר.
9 כל ההוצא׳: «לא כפי מה שמליצין בו על המדבר עליהם» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

יחד נפשך לבורא יתעלה והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו וחנותו ורחמנותו ורוב השגחתו על ברואיו, והתרצה אליו בעשותך זאת[1], אז תהיה ממבקשי ה׳, ואז תשיג ממנו העזר והאומץ להבינו ולדעת אמתת ענינו, כמו שאמר דוד ע״ה[2]: סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם. ואני עתיד לבאר לך דמיונות בשער השני מן הספר הזה, כשתתנהג בהם ותלך בנתיביהם, יקל עליך הדבר בעזרת האל יתעלה.

אך מפסידות היחוד[3] בלב שלם הרבה. מהם לשתף הבורא והוא על כמה פנים: מהם אמונת בעלי השניות ובעלי השלוש, ומהם עבודת הצורות והשמש והירח והמזלות והאש והצמחים והחיות, ומהם הגשמת הבורא עם ידיעת הכוונה[4] שכוון בה הספר[5], ומהם השתוף הנעלם והוא התונף בעניני הדת לבני אדם, והוא על כמה ענינים אני עתיד לבאר אותם בשער החמישי מן הספר הזה בעזרת השם, ומהם הנטיה אל תאוות הגופות המגונות, כי הוא שתוף נעלם, מפני שמשתף האדם עם עבודת אלהיו עבודת תאותו, והכתוב אומר[6]: לא יהיה בך אל זר, ואמרו רז״ל[7]: איזהו אל זר, שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצה״ר. ושמא הכסיל הפתי כשיקרא הספר הזה ויעמד על מה שזכרנו בשער הזה, יאמר בלבו, היעלם ענין היחוד ממי שלמד דף אחד מן התורה, עד שיעיר אותנו המחבר הזה עליו ויורנו אותו? אומר בתשובתו[8], כמו שצוה החכם[9]: ענה כסיל כאולתו וגו׳, כי האומר זה הכרתו חלושה, להבין כלל הענינים[10], המגיעים[11] על מינים נחלקים. כי הענין הכולל, אם מגיע על מינים נחלקים[12], קבולם מתחלק ברב ובמעט ובחזק ובחלש[13], והדומה לזה, תועלת[14] אור השמש, שכוללת כל בני האדם, ומצאנו אותה מתחלקת לשלשה חלקים: האחד מהם למי שעיניהם מאירות ונצלות מכל חלי, שהם נהנים מן השמש ומשתמשים לאורה, ומגיעים לכל הנאתם[15] ממנה, והחלק השני העורים, אשר נעדר אור עיניהם לגמרי, אין השמש מועילה אותם ולא מזקת אותם, אבל תועלתם ממנה תהיה ע״י אמצעים[16], והחלק השלישי בני אדם, שנחלשו עיניהם

---

1 כל ההוצא׳: «בעשות רצונו» ותקנתי עפ״י מ׳. 2 תהלים כ״ה י״ד

3 מפסידות היחוד ר״ל הדברים המפסידים ומקלקלים את רעיון היחוד.

4 עם ידיעת הכונה וכו׳ ר״ל למרות ידיעתם, שהספר המשתמש בהגשמה מכוון בה לענין משאל.

5 מאמונת עד «הספר» חסר בכל ההוצא׳ ובמקום זה כתוב: «בהנחת הרבוי ומהם בעבודת הצורות ועבודת השמש והירח» הוספתי ותקנתי עפ״י מ׳. 6 תהלים פ״א א׳ 7 שבת ק״ה ע״ב

8 בתשובתו—בתשובה על זאת. 9 משלי כ״ו ה׳

10 כלל הענינים—הענינים הכוללים, התופעות הכוללות. נחלקים—שונים.

11 כל ההוצא׳: «הנאמרים» ותקנתי עפ״י מ׳. 12 מ«כי הענין» עד «נחלקים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳. 13 ר״ל המינים מקבלים מהענין הכולל מי הרבה ומי מעט וכו׳

14 «תועלת» חסר במ׳ ונוסף ע״י תיבון ליתר באור.

15 לכל הנאתם—לכל צרכיהם. 16 כל ההוצא׳: «שליח» ותקנתי עפ״י מ׳.

מהשתמש בהם כנגד השמש, והשמש מזקת אותם, אם לא יסתירום מאורה, שאם ימהרו לרפא עיניהם בכחלים וברטיות ובתקון מאכלם, עם שמירת עיניהם מהשתמש בהם לאור השמש, אפשר שיגיעו אל הבריאות ויהנו בשמש, שהיתה מזקת אליהם, ואם יתעכבו לרפא עיניהם, יגיעו אל כת העורים במהרה, ויעדר מאור עינם לגמרי. ועל הדמיון הזה יתחלק ענין היחוד הנכתב בספר התורה לקהלת המדברים, אחר שכלל אותם, ככלול אור השמש לכל בעלי העינים, כאשר זכרנו, ומתחלקת הבנתם לשלשה חלקים: האחד מהם אנשי השכל הצלול והתבונות הזכות, והחלק השני בני אדם, ששכלם חלש מהבין מה שיש בספר התורה לגמרי, והחלק השלישי בני אדם, שקצר שכלם מהשיג, כמו הכת הראשונה, אך יש בהם כח להכיר רב[1] הענינים הקרובים הקלים. והכת הראשונה, שהם אנשי השכל השלם הנמלט מכל פגע, כשהם משימים אל לבם להבין מה שהגיע אליהם בספר התורה, בענין היחוד[2], יבינו אותו[3] ויכנס ענינו בלבם בכח הבנתם וזכות שכלם. ואלה הם שאינם צריכים אל הספר הזה, אלא להזכירם דבר שהתעלמו ממנו. אך הכת השניה אינה יודעת ספר תורת אלהים, כל שכן היחוד אשר בו, והם שומעים את שמעו ואינם מבינים ענינו, אין להם תועלת ולא נזק[4] בספרי זה כלל. והכת השלישית, שמבינים היחוד אשר בספר תורת אלהים קצת הבנה, ואין בכח הכרתם להבין ענינו ולעמד על אמתתו, ואם[5] יורֵם אותו מורה ויבינם ענינו על דרך המופתים האמתיים והראיות השכליות, יתברר להם ענינו ויגלה להם סודו ויגיעו לכת[6] הראשונה. ואם יתעלמו מחקר ויתרשלו מעיין במה שיחזק הכרתם וילטש שכלם, ירדו אל מדרגת הפתאים. וספרי זה מועיל לכת הזאת תועלת גדולה וכוללת, מפני שיכולים לחקר, ויהיה להם הספר הזה ככחלים המועילים לבעלי העינים החלושות, שמקוים הארוכה ברפאם אותם. וכבר המשיל הספר האדם הכסיל בעור, והחכמה באור והסכלות בחשך באמרו[7]: וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, ואמר[8] החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך, ואמר[9] החרשים שמעו והעורים הביטו לראות. והמשיל החכמה והמוסר בעץ החיים, ככתוב[10] עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳, ואמר[11] כי חיים הם למוצאיהם. ואלהים יורנו דרך ידיעתו ויישירנו לעבודתו ויפיק לנו רצונו[12] ברחמיו ובחמלתו, אמן.

---

1 «רב» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳ 2 «בענין היחוד» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳
3 כל ההוצא׳: «אותם» ותקנתי עפ״י מ׳ ועפ״י הענין׳
4 «ולא נזק» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳ 5 כל ההוצא׳: «אם» ותקנתי עפ״י מ׳
6 כל ההוצא׳: «בכת» ותקנתי עפ״י מ׳ 7 קהלת ב׳ י״ג 8 שם׳ 9 ישעיהו מ״ב י״ח
10 משלי ג׳ י״ח 11 שם ד׳ כ״ב 12 ויפיק לנו רצונו—ויעזר לנו למלא את רצונו׳

אמר המתרגם, מן הידוע, אשר השכל מעיד עליו, כי כל מלאכה צריכה ידיעה וכל מעשה צריך למחשבה. ואם ישאל שואל, מה היא הידיעה, נאמר, כי הידיעה היא התבארות הדבר והתבוננותו כאשר הוא. ואם נאמר: המדה אשר תודענה בה הידיעות, יהיה גם כן נכון. וכן אם ישאל, מה היא המחשבה, נאמר, כי המחשבה היא כח שכלי, ישוט בדברים והוא כח מכחות הנפש המדברת, ועל כן כל מחשב מדבר. וכן מן הידוע, שהמחשבה היא קודמת למעשה, כאשר אמרו החכמים: תחלת המעשה הוא סוף המחשבה. ואע״פ שמה שאמרנו הוא תקוע בשכל ונמצא בדברי החכמים, התורה ג״כ מעידה עליו במה שאמרה במלאכת המשכן[1]: מלא אותם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחושב, ואמרה[2]: ולחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת. ואחרי אשר הקדמנו זה המצער, נאמר, כי כל מעשה שיהיה לצורך בני אדם צריך שיעשהו עושהו באמונה, ובזהירות, אחר שיחשוב עליו ויתבאר לו, כי ידיעתו מגעת לעשותו על אפניו, כ״ש מעשה שהוא לצורך תורתם ואמונתם, שהוא מלאכת שמים ומלאכת ה׳. ובס׳ מבחר הפנינים כתוב: אין דבר שמועיל לאדם כדעתו מעלתו והגעת שכלו וחכמתו וידבר כפיהם. ויש בו כתוב: מי שמתחכם מבלי חכמה הוא כחמור הריחים־סובב סובב ואינו זז ממקומו. ויש בו כתוב: אל תאמר במה שלא תדע אדע, פן תֵּחָשֵׁד במה שתדע. ואמרו החכמים: מי שסכל[3] וחשב שידע־סכלותו כפולה. והבאתי הדברים האלה בעבור מה שאירע לנו בהעתקת הספר הזה, והוא שהרב החכם רבנא משולם בר״י זצ״ל שאל ממני להעתיק לו ממנו השער הראשון שהוא שער היחוד. והעתקתיו לו, אע״פ שהיה קשה בעיני שהכניסני בזה, מפני הענינים אשר זכרתים בפתיחה, אשר כתבתי לו על השער ההוא, אך בטלתי רצוני מפני רצונו. ובא אחר כן ר׳ יוסף קמחי הספרדי להעתיק לו שאר הספר והעתיק מן השער השני והלאה. ועתה שאל ממני החכם הגדול הרב ר׳ אברהם ברבי דוד זכר צדיק לברכה להשלים לו כל הספר מהעתקתי ויהי גם כן קשה בעיני, בעבור שקדם זולתי להעתיקו, שלא יחשב אותי כמתכבד בקלונו. ופייסתי אותו להניח לי, שלא יביאני אל הדבר הזה וגליתי את אזנו, שבעבור כבוד ר׳ יוסף שקדם להעתיקו אני עושה, ולא שוה לי עמו. וכאשר ראיתי הסכמתו, התחייבתי לבטל דעתי מפני דעתו, כדי להפיק רצונו ותאותו. ונצרכתי לזכור את זה בתחלת הספר הזה, שלא יחשב אדם עלי, כי מרצוני באתי בעקבי ההעתקה ההיא. ויודע מחשבות אדם ידע, כי לא לאחת מאלה נכנסתי בדבר וכי לא לרצוני החלותי אותו, אך הגברתי רצון מי שנתחייבתי לעשות רצונו על רצוני והוא עדי ושהדי על זה, ודי בזה לנקות את עצמי. ואחרי אשר החלותי להעתיק, לא יכלתי לקשר באמונתי ולנטות מדרך האמת והנכונה ולעשות מלאכת ה׳ ברמיה. ואחזיק עצמי כפתי

---

1 שמות ל״ה ל״ה    2 שם ל״ה ל״ב    3 מי שאינו יודע וחושב שיודע.

וסכל בעבור כבוד אחרים. והעתקתי כאשר נראה לי וכפי הבנתי. ומפני שהספר הזה עתה בשתי העתקות ועל ג׳ ענינים, אני מפייס כל מי שיבא לכתוב מאיזו מהם שירצה ומשביעו באלהים, שיכתוב שם המתרגם תחלה על הספר, כדי שלא תושת עלינו חטאת באשר לא נואלנו ולא חטאנו. ודי לנו בשגיאותינו מעמם עלינו משל אחרים ומהוסיף על חטאותינו פשעי זולתנו. ורבותינו ז״ל הזהירו על זה ואמרו: כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. ומה שאמרתי, כי הספר הזה בשתי העתקות ועל שלשה ענינים, מפני שיש ממנו ביד קצת בני אדם ספרים שהשער הראשון בהם מהעתקתי בלבד ואח״כ העתיק ר׳ יוסף גם הוא השער הראשון והשלים הספר משלו וישנו ביד אחרים כלו מהעתקתו. וגם אני השלמתיו כלו בהעתקתי, כאשר שאל ממני הרב החכם הנזכר נר״ו. ומי שמתקן במלותיו במקום הראוי לתקן וידינני לזכות במה שקצרתי, יזכהו יוצרו לראות בטובו. וזה החלי בדברי המחבר בשם האל האחד.

---

# השער השני, שער הבחינה.

### בבאור אופני הבחינה בברואים ורב טוב האלהים עליהם.

אמר המחבר, מפני שהקדמנו בשער הראשון אופני יחוד האלהים בלב שלם, והיתה הבחינה בחכמה הנראית בבריאות[1] הבורא יתעלה הדרך הקרובה ביותר[2] אל ברור מציאותו, והנתיב הסלול לדעת אמתתו, התחייבנו להדביקה[3] אליו, כדי לסמוך כל שער אל מה שהוא דומה לו מן השערים, ולהביא אחר כל ענין מה שיאות לו מן הענינים, אשר בהם נתחייב בעבודת האל יתעלה, אשר בראנו לה[4], כמ״ש החכם[5]: והאלהים עשה שייראו מלפניו. ונאמר תחלה, כי טובות האל יתעלה על ברואיו, ואם הן כוללות את כלם, כמ״ש הכתוב[6] טוב ה׳ לכל, רובם כעורים מהכירם[7] ומהבין גודל מעלותם, ואינם משכילים ענינם מפני שלשה דברים: אחד מהם רוב התעסקם בענין העולם והרבותם נכסים[8] והתאוותם[9] מה שלא יגיעו אליו[10] ממנו ומה שנבצר מהם מתענוגיו, ויתעלמו[11] מהביט אל טובות הבורא עליהם, מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים[12] ממַּלֵא תאותם והשלמת משאלותם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה, מבקשים מה שהוא למעלה ממנו, ודורשים מה שאחריה, ותמעטנה בעיניהם הטובות הרבות, ותקטננה אצלם המתנות הגדולות, עד שהם חושבים כל טובה שיש לזולתם כאלו נשללה מהם, ומה שהגיע אליהם[13] ממנה[14]—רעות, מוצאות אותם, ולא יבינו אל פעולות ה׳ המטיב בהם[15] אליהם, כמ״ש הכתוב[16] רשע כגבה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו. והשני צאתם אל העוה״ז, והם נמשלים כבהמות סכלות וכעיר, כמ״ש הכתוב[17] ועיר פרא אדם יולד,

---

1 כל ההוצא׳: «בבריאת» ותקנתי עפ״י מ. 2 כל ההוצא׳ חסר: «ביותר» והוספתי עפ״י מ.
3 כל ההוצא׳: «להדביקו» ותקנתי עפ״י מ. והכונה: לתכף את הבחינה לשער היחוד.
4 לה—לעבודתו. 5 קהלת ג׳ י״ד 6 תהלים קמ״ה ט׳
7 מהכירם—מבלי שיכירו. 8 כל ההוצא׳: «ותענוגיו» ותקנתי עפ״י מ.
9 והתאוותם מה שלא יגיעו אליו ממנו—שאיפתם להשיג מהעולם מה שאינם יכלים להשיג.
10 כל ההוצא׳ חסר: «אליו» והוספתי עפ״י מ.
11 «ומה שנבצר מהם מתענוגיו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
12 בעצם מה שהם מקוים—מפני עצם תקותם למלא תאותם. 13 ומה שהגיע אליהם ממנה—הם חושבים מה שמגיע לאחרים מן הטובה לרעות המוצאות אותם. 14 ש· «ממנו» ולא נכון עפ״י מ. 15 בהם ר״ל ברעות המדומות. 16 תהלים י׳ ד׳ 17 איוב י״א י״ב

והתגדלם בטובות האלהים העודפות[1], והתגלגלם בהם[2], עד ששבו אצלם רגילות וידועות, כאילו הם עצמיות להם בלתי סרות[3] מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם. וכאשר ישכילו ותתחזק הכרתם, יסכלו[4] טובות הבורא עליהם, ואינם משימים על לבם חיוב ההודאה עליהן[5], מפני שאינם יודעים מעלת הטובה והמטיב בה אליהם. ומְשָׁלָם בזה לתינוק, שמצאו איש אחד מאנשי החסד במדבר, וחמל עליו ויאספהו אל ביתו ויגדלהו, ויאכילהו, וילבישהו, ויתנדב עליו בכל הטוב לו, עד שהשכיל והבין אופני דרכי טובתו. ואחר כן שמע האיש ההוא על אסיר, שנפל ביד שונאו והגיעהו אל תכלית הצער, והרעב, והעירום ימים רבים, ונכמרו רחמיו על צערו, ופייס לשונאו, עד שהתירן ומחל לו את דמיו, ויאספהו האיש אל ביתו, והיטיב לו במקצת הטוב אשר היטיב בו לתינוק, והיה האסיר מכיר בטובת האיש עליו, ומודה עליה יותר מן התינוק שגדל[6] בה, מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוה בעת שהכרתו בה גמורה, על כן הכיר טובת האיש החסיד וחסדו מאד. והתינוק לא הבין מעלת הטובה עליו, אע"פ שהתחזקה הכרתו והתישב בדעתו, מפני שהיה רגיל בה מימי נערותו. ואין איש מאנשי השכל מסתפק, שחסדו וטובו על התינוק כוללים ונראים יותר, ושהוא חייב בהתמדת ההודאה והשבח עליהם יותר. וזה דומה למה שאמר הכתוב[7] ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים. והשלישי מפני מה שמוצא אותם בעולם ממיני הפגעים, ומה שמגיע אליהם מעניני ההפסד בגופם ובממונם, ולא הבינו סיבות אופני טובתם בהם ותועלות הנסיון והמוסר להם, כדברי הכתוב[8] אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ושכחו, כי הם וכל אשר להם טובות שהטיב להם הבורא, נדבה וחסד, וגזר בהם בצדק, כפי מה שחייבה חכמתו, וקָצו בהראות צדקו בהם, ולא שבחוהו בהגלות חסדו עליהם, והביאה אותם סכלותם לכפר בטובה ובמטיב בה להם. ואפשר שתביא הסכלות רבים מהם להתחכם[9] עליו במעשהו ובמיני הבריאות אשר בראם לתקנתם. ומה נדמו בזה אל אנשים עורים, הובאו אל בית, מוכן להם בכל תועלותיהם, והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנָאות לתועלותם וכוונת תקנותם, וזומן להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם בהם, כדי שייטיב ראותם. והם התעלמו מעסק ברפואת עיניהם, ולא שמעו אל הרופא, אשר היה מתעסק ברפואתם, והיו הולכים בבית בענין רע[10] מעורונם,

---

1 העודפות—הנמצאות בשפע גדול. 2 והתגלגלם בהם—והמצאם תמיד בתוך הטובות.
3 בלתי סרות—אינן חדלות. 4 יסכלו—לא ידעו. 5 כל ההוצא׳: «עליה» ותקנתי עפ״י מ.
6 מ. מוסיף: «וחונך» 7 הושע י״א ג׳ 8 תהלים צ״ד י״ב
9 להתחכם—להראות כחכמים. 10 בענין רע—במצב רע.

וכל אשר הלכו בבית, נכשלו בדברים המוכנים לתועלתם, ונפלו על פניהם. והיה מהם מי שנפצע ומי שנשבר, ורַב צערם[1] ונכפלה רעתם, והיו מתרעמים על בע״ה והבונה אותו, וגִנו את מעשהו, והיה בעיניהם כמקצר וכמנהיג רע. וחשבו, כי לא כוון בהם כוונת טובה וחסד, כ״א כוונת הצער והנזק וגרם להם זה לכפר בטובת בע״ה וחסדו, כמו שאמר החכם[2]: וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא. וכיון שהוא כן, התחייבו אנשי החכמה והמדע להעיר מי שלא הבין טובות הבורא, ולהורות בני אדם לדעת יתרונם בדרך שכלם, כי כמה טובות מנע בעליהם ליהנות מהם[3] וערבב שמחתו בהם חסרון הכרתו אותם וידיעתו מעלותם. וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם, יגדל שבחם ותרבה הודאתם למטיב להם ויגיעו[4] בזה אל התענוג וההנאה בהם בעוה״ז ולשכר טוב לעוה״ב. וכבר אמר החכם בענין הזה[5]: דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות, דמה החכם דברי החכמים לדרבונות בענין ההערה[6], ודמה אותם למסמרות נטועים בעלי תפיסה, אסיפה וחבור[7] בעבור קיום ענייניהם בלבבות וקיום אופני החכמה בהם בנפשות[8]. וכבר פרשו בבעלי אסופות[9]: בעלי החבורים, בהסתרת «דברי»[10], אשר בתחלת הפסוק, והטעם וכמסמרות קבועים דברי בעלי אסופות, כי הספרים, המחוברים במיני החכמה, קיימים עומדים, אין תועלתם נפסקת, ועל כן דמה אותם למסמרות נטועים, וצריך שנבאר עתה מענין הבחינה ששה ענינים: הראשון מהם מהות הבחינה ואמתתה, והב׳, אם אנחנו חייבין לבחון בברואים אם לא, והשלישי, איך אופני הבחינה בברואים, והרביעי, כמה מיני סימני החכמה בברואים, אשר נוכל לבחן בהם[11], והחמישי, איזה מהם קרוב אלינו ואנחנו חייבין לבחן בו יותר משאריתם, והששי במפסידי הבחינה והדברים התלוים בה.

## פרק א.

אמר המחבר: אך מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים ושערם בנפש כפי כח הכרת המבחין, כי החכמה, ואם סימניה נחלקים

---

1 ורב צערם—גדל צערם. 2 קהלת י׳ ג׳ 3 ר״ל חסרון ההכרה מנע את מקבלי הטובות מלהנות מהן. 4 כל ההוצא׳: «וישיגו» ותקנתי עפ״י הענין ומ. 5 שם י״ב י״א

6 בענין ההערה—החכמים מעוררים את הלבבות כמו הדרבן את השור החורש.

7 כל ההוצא׳: «בעלי אסופות» ואין לזה שום מובן. תקנתי עפ״י מ. ומוסב על המסמרים, התופסים, מחברים ומאספים את הדברים. 8 כל ההוצא׳ חסר: «בנפשות» והוספתי עפ״י מ.

9 וכבר פרשו בבעלי אסופות ר״ל יש גם פרוש אחר למלים: בעלי אסופות.

10 בהסתרת «דברי» ר״ל שהמלה «דברי» שבראשית הפסוק שייכת גם הנה, אלא שהיא נסתרת וטעם הכתוב: וכמסמרות נטועים הם דברי בעלי אסופות. 11 כל ההוצא׳: «מהם» ותקנתי עפ״י מ.

בברואים, היא ביסודה ועיקרה אחת, כשמש, אשר היא אחת בעיקרה ובעצמה, ומתחלקות מראות נצוציה בשמשות הנעשות מן הזכוכית הלבן והשחור והאדום והירוק, ומשתנה אורה, כפי השתנות צבעי הזכוכית, וכמים שמשקין מהם הפרדס שפרחיו שונים זה מזה במראה, שהם נראים עליהם במראיהם[1]. על כן התבונן בבריאות הבורא מקטנם ועד גדולם, והתישב[2] בנעלם ממך מהם[3], תמצאם כאשר ספרתי לך בעז״ה, ומפני שהם מתחלקים בברואים[4], התחייבנו להתבונן ולחשוב בהם, עד שיתיישב ענינם[5] בנפשותינו וינוח ברעיונינו. ואילו היו סימניה על דרך אחת בברואים כלם, לא היה ענינה מסתפק[6] על אחד מהם[7], והיה המשכיל והכסיל שוה בהכרתה[8]. והעילה בזה, שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר, מורה, שמעשהו אינו לרצונו, אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד, ויש לו מכריח שמכריחו על המעשה ההוא, ואין לו יכולת לשנות ממנו, כאש אשר כחה השרפה בלבד, וכמים, אשר הם מקררים בטבעם בלבד. ואשר הוא עושה כחפצו, יראו ממנו מעשים משתנים בעתים משונים[9]. ומפני שהבורא יתברך חפץ במעשהו ואיננו מוכרח, ולא צריך, ולא מוטבע, עשה הדברים משתנים זה מזה, כפי שמחייבת חכמתו בכל עת[10], כדי שיורה השתנותם על אחדותו ועל חפצו בפעלו, כמ״ש[11] כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים ובארץ. והאלהים יודע, אם בעבורה[12] לא היו כל הבריות בדמות אחת ותמונה אחת[13]. והדין נותן בעבור זה השתנות סימני החכמה בברואים וחכמתו יתברך נעלה[14] מהשיג, אך זכרנו אחד מהרבה פנים, שלא הגענו אליהם, ולו יתעלה החכמה המגעת[15] ואין אלוה מבלעדיו.

## פרק ב.

אך אם אנו חייבין לבחן בברואים אם לא, נאמר, כי הבחינה בברואים והבאת ראיה מהם לחכמת הבורא ית׳, אנו חייבין בה מן המושכל, מן הכתוב ומן הקבלה. מן המושכל, כי השכל מעיד שיתרון המדבר על שאינו מדבר הוא רק ביתרון[16] הכרתו והבנתו וקבולו דעת סודי החכמה המקויימים בכל

---

1 שהם נראים עליהם במראיהם ר״ל שהמים על הפרחים מקבלים את מראה הפרחים.

2 והתישב—התעמק במחשבתך. 3 מהם ר״ל מסימני החכמה.

4 שהם מתחלקים ר״ל שסימני החכמה שונים בברואים שונים.

5 כל ההוצא׳: «ענינה» ותקנתי עפ״י מ. 6 כל ההוצא׳: «מסתפקת» ותקנתי עפ״י מ.

7 מסתפק על אחד מהם ר״ל מוטל בספק, מסופק בעיני אחד האנשים. 8 כל ההוצא׳: «בהכרתם» ותקנתי עפ״י מ. ועפ״י הענין. 9 «בעתים משונים» חסר במ. והכונה היא בזמנים שונים.

10 «בכל עת» חסר במ. 11 תהלים קל״ה ו׳ 12 בעבורה—בעבור זאת, בעבור מה שנאמר למעלה. 13 מ«והאלהים» עד «ותמונה אחת» נמצא במ. אחרי «והעילה בזה» לעיל.

14 א. ו. ש. «נעלמה» ל: «נעלתה» ותקנתי עפ״י מ. 15 המגעת—המשיגה הכל.

16 כל ההוצא׳: «בעבור יתרון» ותקנתי עפ״י מ.

העולם[1], כמו שאמר הכתוב[2] מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו. וכשהאדם חושב ומתבונן בסודי[3] החכמה ובוחן סימניה, יהיה יתרונו על הבהמה כפי הבנתו. ואם יתעלם מהם, לא יהיה דומה לבהמה, אך יותר גרוע ממנה, כמ"ש הכתוב[4] ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע וגו'. ומן הכתוב, מה שאמר[5]: שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, ואמר[6] כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה, ואמר הכתוב[7] הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הוגד מראש לכם וגו' ואמר[8] החרשים שמעו והעורים הביטו לראות, ואמר[9] טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו, ואמר[10] החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך, ואמר[11] ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ומן המקובל, מה שאמרו ז"ל[12]: כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר[13]: והיה כנור, נבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. ואמרו[14]: מניין שחייב אדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמר[15] ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון וגו' איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים, הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות. ואמרו[16]: הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. ואמרו[17]: אלמלא נתנה תורה לישראל, למדנו צניעות מחתול ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול וגזל מנמלה. וכבר התבאר חיוב הבחינה בברואים והבאת הראיות מסימני החכמה, ואתה דע לך.

## פרק ג.

אך איך אופני הבחינה בברואים, נאמר, כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם[18] ותולדותיהם המחוברות מהם[19] ובתכונת חלקי כל מורכב ואופני תועלתו וסימני החכמה בבריאתו ובמתכונתו, ודמותו, ותקנתו, ועילתו התמימה[20], אשר לה נברא, והכרת רוחניות העולם הזה וגשמותו, ועלוליו ומעולליו, ומדברו[21], ודוממו, ונחו, ונעו, וקפאיו, וצמחיו, ועליונו, ותחתונו, שהבורא

---

1 המקויימים בכל העולם ר"ל התקועים ונמצאים בכל ברואי עולם.
2 איוב ל"ה י"א 3 כל ההוצא': «ביסודי» ותקנתי עפ"י מ. 4 ישעיהו א' ג'
5 שם מ' כ"ו 6 תהלים ח' ד' 7 ישעיהו מ' כ"א 8 שם מ"ב י"ח 9 קהלת ז' ב'
10 שם ב' י"ד 11 משלי ד' י"ח 12 שבת ע"ה ע"א 13 ישעיהו ה' י"ב 14 שבת שם.
15 דברים ד' ו' 16 אבות פ"ב מ"א 17 ערובין ק' ע"ב 18 בפנות העולם—ביסודות העולם.
19 ותולדותיהם המחוברות מהם ר"ל התולדות היוצאות מהיסודות וקשורות אליהם.
20 ועילתו התמימה—התכלית האחרונה והשלמה. 21 כל ההוצא': «ודמותו ועילתו המשלימה אשר לה נברא והדרת רוחניות העולם הזה ועלוליו ומעולליו ותקנתו התמימה שנברא בעבורה

יתעלה הרכיבו הרכבה נכונה, וסדרו סדור מתוקן, וחלק אותו חלוק מבואר[1], ושמהו רומז אליו [2] ומורה עליו, כאשר תורה המלאכה על עוֹשָׂהּ והבית על בונהו. וראוי שתדע, כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות, נמזגו ונתערבו, עד ששב קצתם מעמיד את קצתם, כנפש וכגוף בחיים[3]. וסימני החכמה בכל זה על ג׳ ענינים: הא׳ מהם סימנים מבוארים וגלויים, אינם נעלמים מן הכסילים כ״ש מן המשכילים, כתנועת גלגל השמש ממעל לארץ ביום להאיר פאת הישוב, ויהנו בה הברואים, כמ״ש הכתוב [4] תזרח השמש יאספון וגו׳ יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, מה רבו מעשיך ה׳ כלם בחכמה עשית וגו׳. והשנית סימנים נעלמים מן הברואים, אשר לא ידע ישרם [5] כי אם המשכיל המבין [6], כמות הכולל כל בשר, ובו תקנת העולם כמ״ש ז״ל [7]: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד [8] והנה טוב מאד זה המות, ואמר החכם [9]: ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה. והשלישי סימני החכמה שהם נראים מצד א׳ ונעלמים מצד א׳ ולא יכירם מי שבינתו מעוטה, אלא לאחר שהתיישב בהם וידקדק עליהם, כהשתנות עניני השנה בארבע תקופותיהם והדומה לזה. והחכם המבין יברר לו מן העולם דעת רוחניותו ודקותו, וישימם כסולם להבאת הראיות על בורא הכל יתברך, וידבק בעבודתו[10] כפי גדלו ורוממותו בלבו, וכפי הכרתו סימני טובותיו וחנותו על כל מעשיו, ואת אשר חננו [11] רוב הטובות ואת אשר נשאו [12] מבלי מעשה שקדם לו[13], ולא מדה יתרה התחיל בה, התחייב לו בעבורם הגמול הטוב מאת האלהים. ואחר כך יברר לו מגשמי העולם מה שיש בו הנאת גופו ותקון ענינו בעולם, כפי הצורך והספוק[14] בלבד, ויעזב שאר מותרי העולם ומשכיותיו[15], המטרידים את הלבבות מן האלהים, וישתדל לעשות לאחרית, ולאשר הוא הולך אליו לאחר מותו, ויחשב העולם וקנינו צדה, מגעת ליום מועדו[16] ולאחריתו, ויקח ממנו מה שילך עמו בנסיעתו בלבד. והסכל בדרכי העולם ובסימני החכמה בו, יחשבהו בית עולמים[17] ומכון שבתו, ומשתדל בו בכל

---

ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו». פה הסתבכו שתי נוסחאות ונשתבשו מלים אחדות. תקנתי עפ״ מ. ויהודה. ונוסחא כזאת היתה גם לפני בעל «מנוח הלבבות».

1 חלוק מבואר ר״ל חלוקה מובנת והגיונית. 2 ושמהו רומז עליו ר״ל עשה את העולם כך, שממנו יכירו את בוראו. 3 בחיים—בבעלי חיים. 4 תהלים ק״ד כ״ב

5 כל ההוצא׳: «קשרם» ותקנתי עפ״י מ.

6 כל ההוצא׳ מוסיפות: «יושרם» ומחקתי עפ״י מ. ועפ״י «מנוח הלבבות». 7 בראשית רבה.

8 בראשית א׳ ל״א 9 קהלת ד׳ ב׳ 10 וידבק בעבודתו—ויחייב את עצמו בעבודתו.

11 ואת אשר חננו—את החכם המבין. 12 ואת אשר נשאו—רוממו על כל היצורים.

13 מבלי מעשה שקדם לו ר״ל מבלי שעשה קודם איזה מעשה טוב. 14 א. ל. ש. «והסֶפֶק»

15 ומשכיותיו—חמודותיו. 16 מגעת ליום מועדו ר״ל מביאה אותו ליום המיועד, הוא יום המות.

17 בית עולמים—מעון נצחי בשבילו.

יכלתו, וישים כל לבבו אליו וכל עמלו, והוא סובר, כי הוא רץ לתקנת נפשו, ואיננו שוער[1], כי עמלו ומותר קבוצו יהיה לזולתו בחייו ואחרי מותו, והתעלם מענין אחריתו[2].

ומה נדמו בזה לשני אחים, ירשו מאביהם אדמה, שצריכה לעבדה, וחלקו אותה לשנים, ולא היה להם דבר זולתה. והיה האחד מהם דעתן וזריז והשני הפכו. הדעתן ראה, כי עסקו באדמתו בלבד, ימנע אותו מעסק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו[3], והשתכר לעבד באדמת אחרים, כדי שיחיה משכר עמלו יום יום. וכשהיה נפטר מן העבודה לערב, היה עושה באדמתו שעה אחת בהשתדלות וחריצות וכשהיה נותר לו משכירות ימים, כדי מזון יום אחד[4] או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים בעת ההיא ועושה בשלו בתכלית השתדלותו וחריצותו, ולא סר לעשות כן עד שנגמרה עבודת אדמתו כהוגן. ובהגיע עת פירותיה וזמן תבואתה, קבצם ואספם, והתפרנס מהם בשנה השנית, והיה עובד אדמתו כרצונו והולך ומוסיף בה פרות[5] עד שהיתה תבואתה מספקת לפרנסתו והותירה לו מה שהוסיף בו אדמה על אדמתו[6]. והאח הכסיל, כיון שידע שעבודתו באדמתו תמנעהו מהתעסק בענין מזונותיו, עזבה לגמרי, והיה משתכר לבני אדם בעבודת האדמה ולוקח שכרו ומתפרנס ממנו ולא היה מותיר כלום. וכשהיה נשאר בידו מזון יום א׳, היה משים אותו יום מנוחה ובטלה ושעשוע, ולא היה חושב בענין אדמתו, והעתות, אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו, היה הולך בהם אל המרחץ. ונשארה אדמתו שממה, לא הצמיחה דבר, ותעל כלה קמשונים, ונהרס גדרה, ונשא השטפון את אילניה, כמ״ש החכם[7]: על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. והמשכיל, כאשר יעיין במשל הזה, יתבונן ממנו עניני אחריתו, אשר היא ביתו באמת, ויעשה לה בכל יכלתו. וכשהוא עושה לעולמו, יעשה לו כמי שעושה בשל אחרים, כדי הצרך והספוק[8] בלבד. והכסיל עושה בשני הדברים[9] בהפך: משתדל בעניני עולמו ומתעלם מעניני אחריתו, כמ״ש החכם בבחינתו בכסיל[10]: ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר.

---

1 ואיננו שוער—ואינו חש. 2 מ. מוסיף: «לגמרי».
3 ומהגיע אל טרפו ר״ל מלמצא את מחיתו. 4 כל ההוצא׳ מוסיפות: «על מזונותיו» ומחקתי עפ״י מ. 5 כל ההוצא׳: «אילנות» ותקנתי עפ״י מ.
6 מה שהוסיף בו אדמה... נשאר לו ככום שבו קנה לו עוד אדמה.
7 משלי כ״ד ל׳ 8 א. ל. ש.: «והספק». 9 כל ההוצא׳: «דברים» ותקנתי עפ״י הענין.
10 משלי כ״ד ל״ב, ור״ל בהתבוננו ובחנו את הכסיל.

## פרק ד.

אך כמה סימני חכמה בברואים אשר נוכל לבחן בהם, נאמר, כי פנות החכמה המקויימות[1] בברואים לרוב מיניהם ואישיהם שבע: אחת מהנה סימן החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו, בראותנו עמידת הארץ באמצע, והמים סמוכים לה למעלה ממנה, והאויר סמוך להם והאש למעלה מכולם על משקל ושעור לא ישתנה ממנו דבר, כל אחד מהם שוקד על מקומו המתיחד בו[2] והמוגבל לו, והים עומד והמים אסורים בתוכו, לא יעברו את גבולו, ואם יהמו גליו ויסתערו רוחותיו, כמ״ש[3] ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים, ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופא ישית בגאון גליך, ואמר בעמידת השמים והארץ[4]: לעולם ה׳ דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך, וכמו שזכר דוד ע״ה מהענין הזה במזמור ברכי נפשי את ה׳. והפנה השנית סימן החכמה הנראה במין האדם, אשר הוא העולם הקטן[5], אשר בו השלמת סדרי העולם ויפיו וזיונו[6] ותמימותו, ואליו רמז דוד ע״ה באמרו[7]: ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ. והשלישית, סימן החכמה הנראה בהרכבת האדם וחבור גופו וכחות נפשו, ואור השכל, שייחד אותו בו הבורא, ושם לו בו יתרון על שאר החיים שאינם מדברים, והוא דומה לעולם הגדול ונמשל אליו בשרשיו ויסודותיו, ואליו רמז איוב באמרו[8]: הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשוככני חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי. והרביעית, סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים מקטנם ועד גדולם: מהם המעופף, והשוחה, והזוחל, וההולך על ארבע, לפי התחלקות צורותם ומדותם ושמושם והנאתם ותועלתם בעולם, כמו שנזכר במענה, שהוכיח בו הבורא את איוב[9]: מי יכין לעורב צידו[10] וגו׳, ושאר מה שספר בו ממיני החיות המדבריות והימיות. והחמישית, סימן החכמה הנראה בצמחים ובמוצאים[11], המוכנים לתקנת האדם ואופני תועלותיו בהם על התחלקות טבעיהם ומזגיהם וכחותם. וכבר הזכירו הקדמונים בספריהם מן הענין כפי השגתם וכמ״ש[12] וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וגו׳. והששית, סימן החכמה הנראה בחכמות ובמלאכות ובפעולות, אשר הכינם הבורא יתברך לאדם[13], להשלמת תקנתו וסבות טרף חקו ושאר תועלותיו הכוללות והמתבודדות[14]. ועל זה רמז הכתוב

---

1 המקוימות—התקועות וטבועות בברואים. 2 המתיחד בו—המיוחד לו. 3 איוב ל״ח י׳
4 תהלים קי״ט פ״ג 5 העולם הקטן—האדם נקרא בפילוסופיה של ימי הבינים עולם קטן. עיין מורה נבוכים ח״א פע״ב ולהלן שער עבודת אלהים פ״ט. 6 וזיונו—וזיוו, והדרו.
7 שם ח׳ ב׳ 8 איוב י׳ י׳ 9 כל ההוצא׳ מוסיפות: «כדי להעיר אותו» ומחקתי עפ״י מ.
10 איוב ל״ח מ״ב 11 ובמוצאים—המתכות והמחצבים. 12 מלכ״א ה׳ י״ג
13 מ. «אשר נתנם הבורא יתברך בלב האדם». 14 והמתבודדות—הפרטיות, המיוחדות.

באמרו[1]: מי שת בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה, ואמר[2]: כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. והשביעית, סימן החכמה הנראה בקביעות התורה והחקים לעבד בהם הבורא יתעלה להגיע בהם השוקד עליהם להנאות העולם הזה מיד ולגמול העולם הבא באחרית, כמו שאמר הכתוב[3] שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם, ואמר[4] הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם וגו׳, ותלויים בזה עניני המנהגים, אשר בהם סדר הנהגת שאר האומות ותועלותם, והם עומדים להם במקום התורה בעניני העולם בלבד. וכבר נאמר, כי מדרגת הטבע מן התורה כמדרגת העבד מאדוניו, כי כחות הטבע הם נוהגים בהנהגת העולם, כפי מה שיאות[5] לתורה, כמ״ש[6] ועבדתם את ה׳ אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך, ואמר[7] ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצוותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך ורבים כאלה. ויש מי שסובר במאמר החכם[8]: חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה[9], שכוון אל אלה השבע פנות אשר זכרנו.

## פרק ה.

אך איזה מין קרוב אלינו ואנו חייבין לבחן בו יותר, נאמר, כי הבחינה בכל אחד מהם, ואם הצורך אליו גדול ואנו חייבין לבחן בו[10], הקרוב אלינו יותר והגלוי לנו הוא סימן החכמה, הנראה במין האדם, אשר הוא העולם הקטן והוא הסבה הקרובה להוית העולם הגדול הזה. וחייבין אנו לעיין בהתחלת האדם ומולדתו וחבור חלקיו והרכבת אבריו ותועלתו בכל אחד מהם, והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא בו[11]. ואחר כך נעיין בתועלותיו ובכל מדה ממדותיו וכחות נפשו ואור שכלו והדברים העצמיים והמקריים אשר בו ותאוותיו ותכלית ענינו. ובעמדנו על מה שזכרנו מן האדם, יתבאר לנו מסוד העולם הזה הרבה, מפני שהוא דומה אליו. וכבר אמרו קצת החכמים[12], שהפילוסופיה היא ידיעת האדם את עצמו, רצה לומר ידיעת מה שזכרנו מענין האדם, כדי שיכיר הבורא יתעלה מסימן החכמה בו[13], כמה שכתוב[14] ומבשרי אחזה אלוה. וכיון שהוא כן, ראוי לנו להזכיר מכל מה, שזכרנו מעניני האדם, מעט מזער מכל ענין, להעיר המתעלם על מה שהוא חייב לזכרו תמיד,

1 איוב ל״ח ל״ו 2 משלי ב׳ ו׳ 3 ישעיהו נ״ה ב׳ 4 שם. 5 שיאות—שמתאים.
6 שמות כ״ג כ״ה 7 שם ט״ו כ״ו 8 משלי ט׳ א׳
9 מ׳: «ואפשר שמאמר החכם חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה כוון אל אלה שבע».
10 כל ההוצא׳ מוסיפות: «יותר» ומחקתי עפ״י מ. ועפ״י הענין.
11 «בו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 12 קצת החכמים כונתו לסוקרטס הפילוסוף היוני.
13 מסימן החכמה בו ר״ל מסימני החכמה הנרזים באדם. 14 איוב י״ט כ״ז

ויביאהו לחקר על מה שלא זכרתי. ואז יכנע לבורא על רוב חסדו וטובו עליו ותתגדל הודאתו לו, כמ״ש דוד ע״ה[1]: אודך כי על נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם. ותחלת מה שראוי לך, שתעלה במחשבתך אל תחלת האדם ואל ראשית הויתו ואז תראה, כי חסד האלהים הראשון עליו הוא הַמְּצִיאוֹ[2] אחר אפסו[3], והוא צאתו מתכונת היסודות אל תכונת הצומח, ואח״כ יעתק מתכונת הצומח אל תכונת המזון וממנו יעתק אל תכונת הזרע והדם וממנו יעתק אל תכונת החיים. ואחר כן יעתק ממנה אל תכונת האדם, והוא החי המדבר, המת, והוא הולך בשנוים וגלגולים וסבות מתחלפות ומצועים מתדמים[4] מחוברים במחשבה נכונה וחבור מתוקן. וכאשר תתבונן בזה ותראה סימן הטובה והחכמה והיכולת בכללו[5], השתכל וחשב בשרשי חבורו הנראה[6], רוצה לומר נפשו וגופו. תראה גוף האדם מורכב מיסודות חלוקים וטבעים שאינם דומים, חברם הבורא יתעלה בגבורתו וקשרם בחכמתו, והתחבר מהם גוף עומד מתאחד במראיתו, מתחלק בטבעיו. וחבר אליו עצם רוחני אורי[7], דומה לרוחניות האישים העליונים וזה העצם הוא נפשו, אשר קשרה בו באמצעיים ראויים לשתי הקצוות[8], והם רוח החיים והחום הטבעי, והדם, והגידים, והעצבים[9], והעורקים. ושם להם סבות לשמרם ולהגן עליהם מהפגעים, והם הבשר, והעצמות, והמיתרים[10], והעור, והשער והצפרנים, וכלם מְגִינִים ומְכַסִּים להגן עליהם מהפגעים. ואחר כן חשב בחנות הבורא[11] יתעלה בהנהגתו את האדם, אשר שם לו בטן אמו למצע בתחלת ענינו[12], כדי שיהיה במקום שמור ומבצר נצור, מקום שלא תשיגהו יד ולא יגיע אליו לא חום ולא קור עם המגן החזק והמחסה הנבצר ועם המזון המזומן. והוא הולך וגדל, עד שיחזק על התנועה והתנודה[13], עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטורח, הוכן לו במקום, אשר לא יוכל אדם להגיעו[14] אליו בשום פנים, וכל אשר יגדל גופו, ירבה מזונו עד עת קצוב. ואחר כן יצא מבטן אמו אל דרך צר מבלי תחבולה שיתחכם בה לצאתו, ולא דבר שיעשה לסייע לו בו, אלא ביכולת החכם הרחום וחנון המרחם על

---

1 תהלים קל״ט י״ד 2 כל ההוצא׳: «חסד אלהים עליו המציאו» ותקנתי עפ״י מ.
3 חסד אלהים הראשון הוא המציאו ר״ל החסד הראשון שעשה עמו הבורא הוא בזה שהמציאו והפכהו מנעדר לנמצא. 4 כל ההוצא׳: «מתמידים» ותקנתי עפ״י מ.
5 כל ההוצא׳: «בכל» ותקנתי עפ״י מ. 6 כל ההוצ׳: «הנראים» ותקנתי עפ״י מ.
7 כל ההוצא׳: «אירי» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. 8 לשתי הקצוות ר״ל הגוף והנפש.
9 א. ל. ש.: «והעצמים» תקנתי עפ״י מ. ו. ויהודה. 10 והמיתרים—השרירים.
11 בחנות הבורא—בחסד שחננו הבורא בו. 12 בתחלת ענינו—בתחלת הויתו.
13 שיחזק על התנועה ר״ל שיהיה די חזק ומוכשר להתנועע.
14 כל ההוצא׳: «להגיע» ותקנתי עפ״י מ. והכונה: לספק את המזון לילד.

בריותיו, כמו שאמר לאיוב בקצת בעלי חיים בלתי מדברים[1]: הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור תספור ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה[2]. ואח״כ יוצא הולד אל העולם הזה, והוא חלש בחושיו זולתי חוש המשוש והטעם. ויזמין לו הבורא יתעלה מזונו משדי אמו וַיַּהֲפֵךְ הדם, אשר היה מזונו במעי אמו, לחלב בשדיה, נגר, ערב ומתוק, כמעין הנובע בעת הצורך אליו, ואיננו רב שיכבד על אמו משאו, ויגר מבלי מוץ[3], ולא מעט שייגע הילד בהוציאו, ומצצו[4] מן השד. ומחנותו בזה[5], ששם נקב השד כפי מחט לא רחב, שיגר החלב מבלי מיץ או שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד, ולא צר הרבה שיטרח בהוצאתו במיץ. אחר כן יחזק גופו לראות המראים ולשמוע הקולות, ויתנהו האלהים לחן ולחסד ולרחמים בלב יולדיו, כדי שלא יכבד עליהם גדולו, וירגישו עליו יותר מעצמם[6] במאכל ובמשתה, ויקל בעיניהם כל טרחו ועמל גדולו מרחיצה וחתול[7] וכיוצא בהם[8], ולנהלו לאט ולדחות מעליו כל נזק על כרחו. ואח״כ יעתק מענין הילדות אל הנערות, ולא יקוצו בו אבותיו, ולא יתקצפו לרוב צרכיו ומעוט הכרתו מה שהם סובלים מטרחו וספוקו, ומשאו, אך תגדל הדאגה לו בלבם[9], עד שיגיע לימי הבחרות, וכבר למד לדבר על סדר ודרוג[10] ויחזקו כחות חושיו וכחות נפשו ויקבל החכמה והדעת, ויכיר קצת המוחשים מקצתם[11] בחושיו הגשמיים, וקצת המושכלים מקצתם[12] בחושיו הרוחניים, כמ״ש החכם[13]: כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ומרוב הטובה[14] על האדם, שאיננו משכיל ולא מכיר הטוב והרע בעת ילדותו, שאם היו שכלו והכרתו שלמים בעת גדולו, ויכיר יתרון בני אדם עליו בהנהיגם עצמם[15] ומהירות תנועתם ונקיותם, ויראה עצמו בהיפך כל זה, היה מת מן הדאגה והיגון. ומן התימה בענין בכייתו, כי הילד יש לו תועלת בה, כפי מה שאמרו חכמי הרופאים, כי במוחי הילדים ליחה, כשהיא נשארת על ענינה, מחדשת עליהם חדושים רעים, והבכי מַתִּיךְ הליחה ההיא ממוחיהם וינצלו מרעת מאורעיה. ומרוב חנות הבורא יתעלה על האדם, שהוא מחליף את שניו זו אחר זו, שלא יִמָּנַע ממנו אכל[16] כל ימי צמיחת מה שנפל מהם[17].

---

1 כל ההוצא׳ חסר: «בקצת בעלי חיים בלתי מדברים» והוספתי עפ״י מ.
2 איוב ל״ט א׳ 3 ויגר מבלי מוץ—וישפך בלי מציצה.
4 כל ההוצא׳: «מוצאו» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. והכונה: בעת שהוא מוציא ומוצץ אותו.
5 ומחנותו בזה ר״ל ואחד מחסדיו בזה הוא, ששם נקב וכו׳ 6 וירגישו עליו יותר מעצמם ר״ל
יבכרו אותו על עצמם. 7 מ: «ונקיון». 8 «וכיוצא בהם» חסר במ.
9 כל ההוצא׳: «מלבם» ותקנתי עפ״י מ. 10 כל ההוצא׳: «ודלוג» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל הדרגה.
11 ויכיר קצת המוחשים מקצתם ר״ל יבדיל בין חלק אחד של המוחשים ובין חלק אחר מהם, יבדיל
בין מוחש למוחש. 12 «מקצתם» חסר בכל ההוצא׳: והוספתי עפ״י מ. 13 משלי ב׳ ו׳
14 ומרב הטובה—והטובה הגדולה. 15 בהנהיגם עצמם—בהיותם עומדים ברשות עצמם.
16 כל ההוצא׳: «מאכל» ותקנתי עפ״י מ. 17 כל ההוצא׳: «צמיחה מה שנפל מהם».

ואחר כן יעברו עליו חלאים ומקרים מכאיבים, כדי שיכיר העולם, ולא יעלם ממנו ענינו, שיבטח בו וימשלו בו תאותיו, ויהיה כבהמות לא ישכיל ולא יבין, כמ״ש [1] אל תהיו כסוס כפרד אין הבין. ואחר כן ישיב אל לבו ויסתכל בתועלת אברי גופו ואופני תקנתו בכל אחד מהם: הידים לקחת ולתת, והרגלים ללכת [2], והעינים לראות, והאזנים לשמע, והאף להריח, והלשון לדבר, והפה לאכל, והשנים ללעס, והאצטומכא לבשל, והכבד לזקק המזון, והסמפונות להוציא המותרות, והכיסים [3] לסבלם, והלב משכן החום הטבעי ומבוע החיים, והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים, והרחם לקיים הזרע, וכן שאר אברי הגוף, ואשר יעלם ממנו מתועלותם יותר ממה שנראה לנו. וכמו כן תראינה פעולות הטבע בתוך הגוף למתבונן בהם, בהגיע המזון אליו בחַלְּקו אותו על כל חלק מחלקי הגוף, ויראה מסימני החכמה מה שיזרז אותו להודות לבוראו ולשבחו עליהם, כמ״ש דוד עליו השלום [4]: כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. והוא שהמאכל הולך אל הבטן בתעלה [5] מוכנת על קו ישר, אין בה עקום ולא עוות, והוא הושט, אח״כ טוחן אותו הבטן יותר מן הטחינה שטחנו אותו השנים בתחלה, ואח״כ ישלחנו אל הכבד בגידים דקים, נוגעים ביניהם [6], הושמו כמסננת למזון, שלא יגיע ממנו שום דבר עב אל הכבד, ויהפכהו לדם ויחלקהו על הגוף, וישלחהו אל כל חלקיו בתעלות מוכנות לזה, כתעלות המוכנות למים. וישלח מה שנשאר מן הפסולת אל תעלות הוכנו להם: מה שהוא מן המרה האדומה, הולך אל כיס המרה, ומה שהוא מן המרה השחורה, הולך אל הטחול, ומה שהוא מן הליחה והרוטב, הולך אל הריאה, ומה שהוא מתמצית הדם, ילך אל השלפוחית [7]. התבונן, אחי, בחכמת הבורא בהרכבת גופך, ושומו אלה האברים בו במקומותם לסבל הפסולות ההם, שלא תתפשטנה בגוף ותחלינה אותו [8]. ואח״כ התבונן בתכונת כלי הקול ומוצאי הדבור: הקנה כאבוב להוצאת הקול, והלשון והשפתים והשנים לחתוך האותיות והטעמים, ובאלה האברים תועלות אחרות: האויר הולך אל הריאה בקנה, והלשון לטעם בו המטעמים, ויש בו עם זה עזר להעביר המאכל והמשתה, והשנים ללעס המאכל, והשפתים לעכב המשתה, כדי שיהא הנצוק ממנו [9] בשעור ובכוונה. וכן בשאר האברים תועלות מקצתם ידועות ומקצתם אינם ידועות לנו. ואחר כך התבונן, אחי, בכחות הארבעה,

---

1 תהלים ל״ב ט׳ 2 מ: «לעמד».
3 והכיסים—כלי הקבול. ביחס לכל התאור הזה עיין מורה נבוכים ח״ג פל״ב.
4 שם ל״ה י׳ 5 כל ההוצא׳: «אל תעלה» ותקנתי עפ״י מ.
6 כל ההוצא׳: «בינתים» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל נמשכים ומחוברים זה לזה.
7 השלפוחית—כיס השתן. 8 ותחלינה אותו—תגרמנה לו מחלה.
9 הנצוק ממנו—הנשפך מן המשקה.

שהמה בגוף ומעשיהם בו: הכח המושך, הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא, והכח המחזיק, הוא המעכב המאכל בו, עד שיעשה בו הטבע מעשהו, והכח המבשל, הוא המבשל אותו, מוציא הזך שבו [1], ומשלח אותו אל הגוף, והכח הדוחה, הוא הדוחה הפסולת הנותרת אחר שיקח הכח המבשל צרכו מן המזון. ראה, היאך הופקדו אלה הכחות על הגוף לשמש אותו במה שיש בו תקנתו, והוא כחצר המלך, שיש בו עבדים ונציבים פקידים על ביתו, אחד מהם עומד לצרכי העבדים [2] ולהגיעם אל גזבר המלך ופקיד שני לקבל מה שיביא הראשון ולאצר אותו בבית, עד שיוכן ויתוקן, ופקיד שלישי להכין מה שנאצר ולתקנו ולזמנו ולחלקו על העבדים, ופקיד רביעי לכבד מה שיש בבית מן הזבל והלכלוך ולהוציאם ממנו.

אח״כ חשב בכחות הנפש ומקומותם מתועלות האדם [3], כמחשבה, והזכרון, והשכחה, והבושת, והשכל, והדבור. תראה, אם יחסר לאדם מאלה המדות הזכרון לבד, היאך יהיה ענינו וכמה הפסד יבא לו בכל עניניו, כשאיננו זוכר מה שיש לו ומה שיש עליו [4], ומה שלקח ומה שנתן, ומה שראה ומה ששמע, ומה שאמר ומה שנאמר לו, ולא יזכר מי שהטיב לו ומי שהרע לו, ומי שהועילו ומי שהזיקו, ועוד שאיננו יודע הדרך, אם דרך בה פעמים רבות, ולא יזכר חכמה, אם יהגה בה כל ימיו, ולא יועילנו נסיון ולא ישקל דבר [5] במה שעבר ועל מה שעתיד להיות במה שהיה [6], אך הוא קרוב להתפשט מן האנושיות [7]. ומתועלת השכחה, כי, לולא השכחה, לא היה נשאר האדם מבלי עצב ולא היה טורדו ממנו שום דבר משמחת עולם, ולא היה נהנה במה שמשמח אותו, כשהוא זוכר פגעי העולם, ולא היה מקוה מנוחה ממקנא [8] ולא התעלם ממלך [9]. הלא תראה, איך הושם באדם הזכרון והשכחה, והמה מתחלפים ושונים זה מזה, והושם לו בכל אחד מהם מינים מן התועלות. ואח״כ חשב במדת הבושת, אשר יחד בה האדם, מה גדלה מעלתה ורבה תועלתה ותקנתה, ולולא היא, לא היו מאכסנים אכסנאי, ולא מקיימים דבר, ולא ממלאים משאל, ולא גומלים חסד ומתרחקים מן הרע בשום דבר, עד כי דברים רבים מדברי התורה עושים בעבור הבושת. כי רוב מבני אדם לא

1 כל ההוצא׳ מוסיפות: «ומפרידו מן הפסלת הבלתי נאות» ומחקתי, כי איננו במ:
2 עומד לצרכי העבדים—ממונה למלא את צרכי עבדי המלך.
3 ומקומותם מתועלות האדם ר״ל מקום כל אחד ביחס לתועלת האדם.
4 מה שיש לו ומה שיש עליו—מה שחייבים לו ומה שהוא חייב.
5 ולא ישקל דבר וכו׳ ר״ל לא יוכל להקיש מהעבר על שום דבר בהוה ולא על העתיד מהעבר.
6 כל ההוצא׳: «שיהיה» ותקנתי עפ״י מ.
7 להתפשט מן האנושיות ר״ל לאבד את האפי האנושי.
8 כל ההוצא׳: «ממקוה» ותקנתי עפ״י מ׳ ויהודה והכונה: מקוה לנוח מקנאת מקנא.
9 כל ההוצא׳: «ממלוך» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל להסתר מחמת המלך.

היו מכבדים את אבותם, לולא הבושת, כ"ש זולתם, ולא היו משיבין פקדון[1] ולא נמנעין מעבירה, כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשט כסות הבושת מעליו, כמ"ש הכתוב[2] גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו, ואומר[3]: ולא יודע עול בשת. ומן התימה הגדול, שהוטבע האדם על הבושת מבני אדם בעבור מה שזכרנו, מתועלותיו בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הוטבע על הבושת מבוראו, המשקיף עליו תמיד, כדי שלא יהיה מוכרח על עבודתו אותו, ויחלש חיוב תגמולו עליה. אבל אנחנו חייבין להתבושש מן הבורא מדרך הבחינה ובידיעת מה שאנו חייבין מעבודתו, ודעתנו השקפתו על נגלותינו ונסתרותינו, כמ"ש הכתוב[4] בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל. אך רב טוב האלהים עלינו בשכל ובהכרה, אשר בהם יחדנו משאר בעלי חיים, אין תועלתם לנו נעלמת ממנו בהנהגת גופנו והסדרת תנועותינו, מבלעדי מי שפקדו[5] ממנו, לפגע שאירע את מוחו. אך המדות, אשר נגיע אליהן בשכל, רבות מאד. מהם, שבו נדע, שיש לנו בורא חכם, קיים, אחד, קדמון, יכול, לא יכילהו זמן ולא מקום, נעלה ממדות הברואים והתרומם ממחשבות הנמצאים, רחום וחנון, ומטיב, לא ידמה אל דבר ולא יתדמה אליו דבר. וגם מהם, שאנחנו מבינים בו החכמה, והיכולת, והרחמים, המקוימים בעולם[6] וחיוב עבודתו לאשר יאות לו, ובעבור טובתו הכוללת והמיוחדת. ובשכל יאמן אצלנו ספר תורת האלהים הנאמנה, הנתונה למשה נביאו ע"ה. ולפי[7] שכל האדם והכרתו בא אתו[8] לידי חשבון ומדקדק עליו בוראו יתעלה, ומי שפקד שכלו, מסתלקות מעליו המעלות האנושיות כלן, והמצוות והגמול והעונש. וממעלות השכל, שבו ישיג האדם כל מושגיו המוחשים והמושכלים, ובו יראה מה שנעלם מחושיו הגשמיים מן הנראות[9], כנסיעת הצל ומעשה הטפה האחת[10] מן המים בצור החלמיש, ובו יבדיל בין האמת והשקר ובין היתר והחסר, והטוב והרע, והמשובח והמגונה, ובין הראוי והאפשר והנמנע. ובו יעביד[11] שאר מיני חיים בתועלותיו והנאותיו, ויכיר מקומות הכוכבים ויעמד על מרחקיהם ותנועות גלגליהם, ויבין הערכים וההקשות[12] שבחכמת השעור וצורות המופת[13], אשר בחכמת הדבור, ושאר

1 כל ההוצא': «אבדה» ותקנתי עפ"י מ. 2 ירמיהו ו' ט"ו 3 צפניה ג' ה'
4 יחזקאל ל"ו ל"ב 5 כל ההוצא': «שפקדם» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל רק מי שחסרים לו השכל וההכרה מפני פגע שפגע את מוחו נעלמת ממנו תועלתם.
6 המקוימים בעולם—הקבועים ונטועים בעולם. 7 כל ההוצא': «ומפני» ותקנתי עפ"י מ.
8 כל ההוצא': «הוא בא לידי חשבון» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל דורש ממנו חשבון.
9 מן הנראות—מהדברים הנראים, כמו נסיעת הצל.
10 ומעשה הטפה האחת ר"ל כי אין בכח הראיה להכיר פעולת טפה בודדת על הצור.
11 יעביד—ירדה בם ויכבשם לתועלתו והנאתו. 12 הערכים וההקשות—היחסים וההשואות.
13 וצורות המופת—צורות ההוכחות והראיות.

החכמות והמלאכות שיארך זכרם. וכן שאר כל מדות האדם, כאשר תבחנם, תמצאם בתכלית התקנה והתועלת לו, כאשר זכרנו בשכל. ואח״כ חשב במה שהיטיב בו האלהים לאדם בדבור והסדרת הדברים, אשר יליץ בהן [1] על מה שיש בנפשו ובמצפונו, ויבין בהן עניני זולתו. והלשון קולמוס הלב [2] ושליח המצפון, ולולא הדבור לא היה לאדם צוות [3] בחברו, והיה כבהמה. ובדבור יראה היתרון בין בני אדם, ובו תהיה ברית כרותה ביניהם ובין האלהים ועבדיו, ובדבור ישוב האדם ממעוותיו ויבקש כפרת עונותיו, והוא הראיה הכי חזקה [4] על חשיבות האדם וגריעותו. וכבר נאמר, כי האדם הלב והלשון. ובו השלמת גדר האדם ר״ל הדבור, כי גדר האדם חי, מדבר, מת, ובו נבדל מן הבהמות. ואחר כך חשב במעלות אותיות המכתב והכתיבה, אשר בהמה מחברים מעשי העוברים והנמצאים [5] ועניניהם לבאים אחריהם ומגיעים לאנשים דברי מי שאינו נמצא עמהם ודברי הרחוקים לקרוביהם [6] אשר בארץ אחרת, שאפשר שבהגיעם אליהם חיי רוחם והצלתם מרעתם ושחיתותם. ובו תתקיימנה החכמות בספרים, ויתחברו הענינים המפוזרים בלבבות [7], ובו כותבין מה שיש ביניהם מעניני משא ומתן, וסחורה והלואה, וקנין אדמה [8], ונשואין, וגרושין, ושחרור עבדים [9] והענין רב מהשלים [10]. ומהשלמת הטובה על האדם, שהוכן לו כף ואצבעות לתקן בהן הרושם, והמכתב, והרקמה, וקדיחת האש, ושאר המעשים והמלאכות הדקות, מבלעדי שאר מיני החיים [11] מפני שאינם צריכין להם. ואומר, כי אין אבר שזכרתי תועלותיו, שאין סימני החכמה נראים בהרכבתו ותכונתו וחבורו למי שמתבונן בהם, ועדותם חזקה וראייתם גלויה על חמלת הבורא עלינו. וכבר באר גלינוס בספר [12] תועלות האברים באר היטב, ואילו היינו מכוונים לבאר את זה באבר אחד לבדו, היינו יוצאים בדברים [13] מגבול מטרתנו [14]. ובמה שהבאנו די להעיר מי שיורהו הבורא דרך הצלתו בעז״ה. אך הבחינה בשאר מיני החיים והנהגתם ומחיתם איננה נעלמת

---

1 אשר יליץ בהן—אשר בהם יביע. 2 מ. מוסיף: «ותורגמן הנפש». 3 צוות—חברה.

4 כל ההוצא׳ חסר: «הכי חזקה» והוספתי עפ״י מ.

5 העוברים והנמצאים ר״ל אלה שהיו בדורות שלפנינו ואלה החיים עכשיו.

6 כל ההוצא׳: «ומגיעים דבריהם אל מי שאינו נמצא עמהם ויודעים דברי הרחוקים מהם ועניני קרוביהם אשר בארץ אחרת» ותקנתי עפ״י מ.

7 הענינים המפוזרים בלבבות ר״ל הרעיונות הבלתי ברורים ומסוימים מתבררים, כאשר מביעים אותם בכתב. 8 «אדמה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

9 «ושחרור עבדים» הוספתי עפ״י מ.

10 והענין רב מהשלים ר״ל הענינים שמשתמשים בהם בכתב רבו מספר.

11 מבלעדי שאר מיני החיים—מה שאין כן אצל שאר בעלי החיים.

12 כל ההוצא׳: «בכמה ספרים» ותקנתי עפ״י מ.

13 יוצאים בדברים ... ר״ל היו הדברים מוציאים אותנו מגבול מטרתנו.

14 כל ההוצא׳: «הדרך הקצרה» ותקנתי עפ״י מ.

ממי שמסתכל בהן ומתבונן סימני החכמה בהם[1], ועי"כ שונים אותם הספרים בזכרם פליאות הבורא יתעלה, כמ"ש לאיוב[2]: מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו, ואמר[3] נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו, והרבה כאלה. וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים החלוקים[4] בתנועות משתנות, והמאורים החלוקים לסדר ענין הכל בהם, יראה מסימני היכולת והחכמה מה שלא תכילהו מחשבת אדם, וילאה לספרם בלשון, כמ"ש דוד ע"ה[5]: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע ושאר המזמור, ואמר[6] כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה. ומן המופלא במה[7] שנופלת עליו עין[8] האדם מבריאות הבורא יתעלה הגדולות – השמים, כי בכ"מ שהוא עומד מן הארץ, יראה חצי הגלגל הסובב את הארץ, וכשמסתכל בו האדם על דרך הבחינה, יראה, כי הבורא אותו בחפצו, אין תכלית ליכלתו וחכמתו וגדלו, כי כאשר אנחנו רואים ממעשה בנין ב"א הקדמונים מאומה, נתמה על יכלתם לעשות כמוהו, ויורנו על חזקת גופם ויקרת נפשם[9] לעשותם מבצר חזק לעצמם. וכאשר יגדל בעינינו זה המעט המזער, והמעשה הנבזה הזה, שאינו מוסיף על מעשינו אלא מעט, כמה אנו חייבין שתגדל תמיהתנו על בורא שמים וארץ וכל אשר בהם מבלי יגיעה וטורח, ולא ליאות ועמל מאין דבר ולא על דבר ולא בדבר[10] אלא ברצונו וחפצו, כמ"ש[11] בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם. ומן הטובות על האדם, כי כל אשר תסתכל בסימני החכמה בברואים, תמצאם, עם מה שהם מעידים בו לבורא מן האלהות ומן האחדות, אינם נמלטים להיות בם לאדם אופני תועלת וכוונת תקנה, אלא שקצתם גלוים וקצתם נעלמים. ומהם האור והחושך, כי תועלות האור נגלות ונראות, אינן נעלמות, אך החושך תועלותיו נעלמות, מפני שבני אדם משתוממים[12] בו, ונפסקים מעשיהם ותנועותם בבואו, ולולא חשכת הלילה, היו גופי רוב בעלי חיים כלים בהתמדת יגיעתם ועמלם ואורך תנועתם. ובלילה יבדל קצת הזמן מקצתו, ובו יודעו הזמנים שאינם ידועים, ואורך ימי החיים וקצרותם. ואילו היה הענין הולך תמיד על צורה אחת, לא היתה מצוה תלויה בזמן כשבתות וכמועדים, וכצומות, ולא היה בין בני אדם מועד לעת קצוב, ולא היו יודעין רוב הידיעות התלויות בזמן, ולא היה נגמר בשול המאכל[13] בבטן אחד מבעלי חיים כראוי. ומפני שהיה האדם צריך לאור בלילה לעשות

---

1 כל ההוצא': «מהם». 2 איוב ל"ח מ"א 3 תהל' קמ"ז ט' 4 הגלגלים החלוקים – הגלגלים השונים. 5 שם י"ט א' 6 שם ח' ד' 7 כל ההוצא': «שבמה».

8 מן המופלא במה ר"ל הדבר הכי נפלא מהדברים הנראים לעין הם השמים.

9 ויקרת נפשם ר"ל וזריזותם הגדולה. 10 כל ההוצא' חסר: «ולא בדבר» והוספתי עפ"י מ.

11 תהלים ל"ג ו' 12 משתוממים–משתעממים ועצובים.

13 ולא היה נגמר בשול המאכל–לפי דעת המחבר מתעכל המאכל בעקר בעת השינה.

בו קצת מעשיו, ולהיות בו צוות לחולה, העמיד לו הבורא במקומו מאור האש להשתמש בו בלילה בכל עת שירצה ויכבהו בכל עת שירצה. ומן התימה, שיהיה מראה השמים מן המראים המחזקים את אור העינים, שהוא נוטה אל השחור, ומכחו המיוחד לו שהוא מקבץ אור העינים ומחזקו. ואם היה מראהו לבן, היה מזיק לעיני בעלי החיים ומחלישם, וכן שאר החכמה בשאר הבריות. ומרב טוב האלהים על האדם ששם מוראו על שאר החיים המזיקים, כמו שנא׳ [1]: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו׳, כדי שיהיה התינוק בטוח מן החתול והעכבר והדומה לו. וכשהאדם מת איננו בטוח מהן [2], כמ״ש רז״ל [3]: תינוק בן יומו חי אינו צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים, שנא׳ ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית וגו׳. וממה שראוי לך להבין מכל הבריות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם, הענין הנעלם אשר בו סדר הכל והשלמתו, ואיננו מושג בחושים הגשמיים, והיא התנועה הדבקה לכל מחובר, ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה, אך השכל משיג אותה באמצעות הנע [4], אשר ישיגוהו החושים. ולולי התנועה, לא היתה נגמרת הוית שום דבר מן הנמצאות ולא הפסדם. ואמר אחד מן הפילוסופים: רוח הטבעים התנועה [5]. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה, ותדע, כי היא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו, אז יתברר לך, כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא [6] יתעלה והנהגתו ורצונו, הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת, חוץ ממה ששם ברשותך מבחירת הטוב והרע. וכאשר יתברר לך זה, תפקד עצמך בכל תנועה שתנוע, וזכר הקשר אשר קשרך הבורא בו והתבושש ממנו תמיד, ותירא אותו ותִמָּסר לדינו ורצה בגזרותיו, תגיע אל רצונו ותהיה אחריתך לטוב, כמ״ש הכתוב [7] והבוטח בה׳ חסד יסובבנו. וממה שראוי לך לבחן בו מעניני העולם, שתסתכל תמיד באחרית הדברים, שהם מתקשים עלינו [8] ומזדמנים לנו, ותראה בהם פליאה גדולה, כי הרבה דברים באים על כרחנו, ונשבח [9] אחריתם, ובהיפך. וכבר נאמר, כי חבורה אחת מעוברי דרכים לנה אצל כותל אחד, ובא כלב והשתין על אחד מהם, ונעור וקם לרחץ עצמו מן השתן, וכשהרחיק מחבריו, נפל הכותל עליהם ומתו, ונצול הוא [10], והרבה

---

1 בראשית ט׳ ב׳ 2 ו. א.: «בהן» ותקנתי עפ״י מ. ל. ש. 3 בראשית רבה פרק צ״ד

4 באמצעות הנע ר״ל באמצעות הדברים המתנועעים, שאותם משיגים החושים, משיג שכלנו את התנועה, שהיא תקועה בטבע הנמצאים.

5 כל ההוצא׳: «רב הטבעים עם התנועה» ותקנתי עפ״י מ.

6 נקשרות בחפץ הבורא—מרוסנות ומנהגות בחפץ הבורא. 7 תהלים ל״ב י׳

8 שהם מתקשים עלינו—שקשה לנו לסבל אותם. 9 כל ההוצא׳: «ושבח» ותקנתי עפ״י מ.

10 בכ״י אחד של מ. נמצאת הוספה: «ועוד נאמר כי איש אחד היה הולך בחבורה ונצרך לנקביו

פעמים יקרה כזה והפכו. ומן הגדול שבדברים, שראוי לך לבחן בהם, כלילת מתנות האלהים לבעלי חיים וצמח האדמה, כגשמים בעת הצורך אליהם וירידתם בעתם, כמ״ש הכתוב [1] היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא ה׳ אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה, ואמר [2] ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה׳ אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו. ותמצא הכתוב מגדיל ענינם מאד, באמרו [3]: עושה גדולות ואין חקר נפלאות עד אין מספר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות לשום שפלים למרום וקודרים שגבו ישע. ומן התימה בסבת המזונות מן הזרעים [4], כי גרגיר אחד מוציא אלף ויותר, כשינצל מן הפגעים. וכבר נאמר, כי ימצא בגרגיר אחד של חטה שלש מאות שבלים ובכל שבולת יותר מעשרים גרגרים [5], ונמצאו אילנות גדולים, אשר יהיה שרשם גרגיר אחד וגידולם אחד [6] על ההקשה, אשר זכרתי מן הכפל. ישתבח החכם החונן המסבב להויות הדברים הגדולים מן הקטנה והחלושה שבסבות, כאשר אמר הכתוב [7] ולו נתכנו עלילות. אך הטרפים [8] המיוחדים לאישי מיני החיים רבו מספר, והחכם, כאשר יתבונן בהם ויבין סבותם, יכיר חכמת מחשבת הבורא יתעלה בהם, ועליהם אמר דוד [9]: כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב, ואמר [10] פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. ואני עתיד לבאר ענין זה יותר בשער הבטחון בעז״ה.

והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם, והראיה החזקה עליו, התורה הנתונה למשה נביאו ע״ה, והראות האותות על ידו, ושנות המנהגים והטבעים, והראות המופתים הנוראים, כדי להאמין בבורא יתברך ובנביא, כמ״ש [11] וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים וייראו העם את ה׳ ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו, ואמר [12] אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו, ואמר [13] מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים ההם, יביט בעין האמת עמדנו [14]

---

והתרחק לעשות צרכיו ואחרי גמרו בהיותו באמצע הדרך נרדם שלא בכונה וכאשר נעור אחרי זמן נפחד ויתחרט על השינה וילך לקראת החבורה כדי להשיגה וימצאנה במקום שנפרד ממנה והיו כל אנשיה, מתים, כי נפלו עליהם שודדים ויבוזו אותם ויהרגום».

1 ירמיהו י״ד כ״ב 2 שם ה׳ כ״ד 3 איוב ה׳ ט׳

4 ומן התימה בסבת המזונות ר״ל והדבר המתמיה במזונות הבאים מן הגרגרים הוא, כי גרגיר אחד וכו׳. 5 מ. מוסיף: «במקומות אחדים».

6 ו׳: «וגדול אחד» ש. ל. א.: «וגדול אחר» נ״א «וגדול מאד» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל הפרי האחד הגדל עליו מכיל גרגרים, כמספר הגרגרים שבשלש מאות שבלים.

7 שמ״א ב׳ ג׳ 8 הטרפים—המזונות. 9 תהלים ק״ד כ״ז 10 שם קמ״ה ט״ז

11 שמות י״ד ל״א 12 דברים ד׳ ל״ה 13 שם 14 עמדנו—עמדתנו, מצבנו.

בין האומות מעת הגלות וסדור ענינינו ביניהם, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי, והם יודעים בזה. ויראה, כי ענינינו אפשר שיהיה קרוב מעניניהם [1] במזונות ובטרפים, ואפשר שיהיה טוב מעניניהם בעתי המלחמות והתגרות. ותראה הבינונים והכפריים שבהם טורחים יותר מן הבינוניים שבנו והדלים אשר בקרבנו, כמו שהבטיחנו יוצרנו יתברך [2]: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו׳, ואמר עזרא [3]: כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו, ונאמר [4] לולי ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל וגו׳, בקום עלינו אדם ושאר המזמור. ואני עתיד להרחיב בשער קבלת עבודת האלהים בזכרון רב טוב האלהים עלינו בתורתו, אשר נתן לנו, מה שיש בו די בעז״ה. וממה שראוי לתת אל לבך ולבחן בו הסכמת בני אדם והתחברות לבותם עם רוב התחלקות מדותם [5], למנות עליהם איש מהם, ומקבלים עבודתו ושומעים בקולו במה שהוא מצוה ומזהיר אותם, ויראים אותו, והוא שומר אותם וחומל עליהם, ודן בצדק ביניהם ומנהיגם על מה שיש בו תקנת כלם, כדי שלא יתקלקלו עניניהם ולא יוכל האויב להם. ואלו היה כל אחד מבני אדם חושש לעצמו ולדחות מעליו [6], לא היו מסכימים על בנין מגדל ולא חומה, והיו עניניהם מופקדים [7], ועכ״ז שהמושל בהם שומר חקי התורות ומנהיגם במשפטים צדיקים ובדרכים טובים וישרים והוא משרת לתורה ושומר מנהג הצדק, ובהם תכון ממשלתו ותתמיד ממלכתו, כמ״ש [8] חסד ואמת יצרו מלך וגו׳, ואמרו רז״ל [9]: הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. ומה שצריך לך לבחן בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו, הוא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר בזהב ובכסף והשתדלם להרבות מהם בחמלת הבורא עליהם, שיהיה בהם תקון ענינם, ואם לא יעשו [10] להם חפץ [11] בנפשם, כי כל מי שימצאהו רעב או צמא מחסרון המזון והמים, לא יועילהו רובם ולא ימלא מחסורו. וכן אם ימצאהו באחד מאבריו כאב, לא ירפא בזהב ובכסף. והרבה משתמשים בשאר המוצאים במיני הרפואות, ומעט שמשתמשים בזהב ובכסף. ומפני זה תראה [12], שהם הרבה אצל בני האדם [13] מצד שאינם ריקים מהם, והם מעט אצל רובם.

---

1 ענינינו אפשר שיהיה קרוב... ר״ל מצבנו ביחס למזונות ולפרנסה לפעמים יותר טוב ממצבם.

2 ויקרא כ״ו מ״ד   3 עזרא ט׳ ט׳   4 תהלים קכ״ד ב׳

5 עם רב התחלקות מדותם ר״ל למרות ההבדלים הגדולים במזג האנשים ואפים,

6 ולדחות מעליו ר״ל חושש לעצמו בדחותו מעצמו כל המזיק לו.

7 מופקדים—אבודים, חסרים.   8 משלי כ׳ כ״ח   9 אבות פ״ג מ״ב

10 כל ההוצא׳: «יעשה» ותקנתי עפ״י מ. ועפ״י הענין.

11 ואם לא יעשו להם חפץ... ר״ל אם כי הזהב והכסף אין ביכלתם למלא את מחסוריו העצמיים של האדם.   12 כל ההוצא׳: «ומפלאי סמני החכמה בהם» ותקנתי עפ״י מ.

13 כל ההוצא׳: «אצל קצת בני אדם» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל מצד אחד הכסף והזהב מצויים הרבה

ואלו היה הרבה אצל כלם, לא היו מגיעים בהם אל חפץ [1], והם [2] מעט מצד והרבה מצד, וכן הם יקרים מצד ונמבזים מצד [3], מפני שאין תועלת בעצמם, וזה מן המחשבה המעולה אשר בחכמה העליונה. ואח"כ עיין בדברים, אשר בהם קיום הגופות והשארם על ענינם וגבולם עד עת קצם, תמצאם ברב ובמעט [4], כפי רוב הצורך אליהם. וכל אשר יהיה הצורך אליו גדול, יהיה מזומן ונמצא, וכל מה שאפשר לעמד בלעדו ולהתעכב זולתו, תהי מציאותו יותר קשה והזדמנותו מעוטה. והדמיון בזה האויר הנשאף, מפני שאי אפשר לעמד בלעדיו שעה אחת בשום פנים, המציאו הבורא יתברך בעולם והזמינו הזמנה, שאינה נמנעת משום אדם באיזה מקום שיהיה ובכל עת וזמן. ומפני שהצורך גם כן למים, אלא שהם יכולים לעמד בלעדיהם יותר ממה שיכולים לעמד בלתי האויר, שלחם הבורא על פני כל הארץ וקבצם במקום מיוחד שהולכים בעלי חיים אליו, איננו נמנע מהם אלא שאינם בכ"מ כאויר. ומביאים אותם בדמים לקצת [5] בני אדם, מה שאין כן באויר, והם מזומנים לקצת החיים יותר מקצתם, והאויר שוה במציאותו והשגתו לכלם תמיד על ענין אחד. ומפני שהצורך ג"כ אל המאכל, אלא שאפשר לעמד בזולתו ולמצא תמורתו יותר ממה שאפשר באויר ובמים הרבה, היתה השגתו יותר קשה ומציאותו יותר יקרה מן המים, אלא שהוא עם כל זה נמצא הרבה ואיננו נמנע כלל מבני אדם. וכן אודות [6] המלבושים מן העורות והצמר והצמחים, יש להם [7] תמורה יותר מן המאכל, והשגתם יותר מעוטה אלא לאחר זמן [8], מפני שיוכל האדם לעמד זולתם ולהסתפק מהם במעט בזמן ארוך יותר ממה שיוכל במזון. אבל האבנים היקרות, והזהב, והכסף, ושאר מיני המוצאים, מפני שהיה הצורך אליהם בעצמם מעט ותועלתם יותר רחוקה, אלא מצד ההסכמה עליהם, לא נמצא מהם אצל המון ב"א מה שנמצא מן המאכל אצל אחד מהם. וזה בעבור העילה אשר זכרנו, שיוכל האדם לעמוד זולתם. ישתבח הבורא החכם החומל והמרחם על עבדיו, אשר עינו עליהם לטובה בכל מה שיש בו תקנתם, אין אלוה מבלעדיו, כמ"ש [9] אתה חסת על הקיקיון אשר

---

אצל בני האדם, כי לכל אדם כמעט יש מעט מהם, אבל מן הצד השני בכמות מרובה הם מצויים רק אצל מעטים.

1 לא היו מגיעים בהם אל חפץ ר"ל אי אפשר היה להשיג בכסף וזהב שום דבר.

2 א. ל. ו.: «ומהם» ותקנתי עפ"י ש. מ. ועיין פת לחם.

3 יקרים מצד... יקרים מצד זה שהאנשים מיחסים להם ערך ונבזים מצד ערך עצמם.

4 תמצאם ברב ובמעט ר"ל הדברים הנצרכים לקיום הגוף נמצאים בכמות יותר או פחות גדולה לפי הצרך של הגוף אליהם. 5 מ. «לרב».

6 מ.: «אסבאב» מה שתיבון מתרגם לפעמים: «אודות». ור"ל עניני המלבושים וסבותיהם.

7 כל ההוצא': «מהם» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל שיכלים להסתפק בלעדיהם ולהמירם בדבר אחר. 8 אלא לאחר זמן ר"ל הכנתם דורשת זמן. 9 יונה ד' י'

לא עמלת בו ולא גדלתו וגו׳ ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה וגו׳, ואמר דוד ע״ה[1]: טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו.

## פרק ו.

אך מפסידי הבחינה והדברים התלוים בה, אומר, כי כל הדברים המפסידים את היחוד, אשר הקדמנו זכרם בשער הראשון, כלם מפסידים הבחינה, והשלשה פנים, אשר הקדמנו זכרם בתחלת השער הזה, גם הם מפסידיה. ומהם הגאות בטובות הבורא, שיחשוב הכסיל הפתי, כי הוא ראוי להם וליותר מהם, ואיננו בוחן בטובות האלהים ולא יחייב את נפשו לשבח עליהם ולהודות לבורא, ובכמותו אמר החכם[2]: תועבת ה׳ כל גבה לב. אך הדברים התלוים בבחינה, מהם שיבין האדם טובות האלהים עליו ושיקבל עבודתו בעבורם, ומהם שישיב אל לבו תמיד סימני חכמת הבורא, ולא יעמד מחשב[3] בהם ומחקר עליהם בכל אשר יגיע אליו מן המוחשים והמושכלים, ואיננו פוסק מראות סימן חדש בכל יום, כמ״ש דוד עליו השלום[4]: יום ליום יביע אומר. ומה שראוי לך לדעתו בעת קריאתך מה שהעירותיך עליו בשער הזה, כי הוא מעט מהרבה ממה שתגיע אליו בבינתך מסודי החכמה, שיגלו לך בבר לבבך[5] וזכות נפשך, וכאשר תגיע מזה עד התכלית אשר ביכלתך, ראוי לך לדעת, כי כל מה שעמדת עליו מחכמת הבורא ויכלתו בעוה״ז איננו נחשב למאומה לנגד יכלתו וחכמתו, כי אין נראה אלא מה שהצורך אליו בעבור האדם בלבד לא כפי הגעת יכלתו, כי אין לה קץ, וראוי שיהיה בלבך מיראתו וגודל יכלתו כפיהו, לא כפי מה שתבין ממנו בלבד. אך דמה עצמך בעולם אל ילד הנולד בבור מאסר המלך, וחמל עליו המלך, וצוה לו[6] בכל הטוב לו וכל הצריך לתקנתו, עד שגדל והשכיל, ואיננו יודע מאומה חוץ מן הבור ומה שיש בו. והיה שליח המלך בא אליו תדיר בכל מה שצריך לו מנר ומאכל ומשתה וכסות והודיעו, כי הוא עבד המלך וכי הבור וכל אשר בו, וכל אשר יביא אליו מן המזון, של מלך הוא, וחייבו להודות לו ולשבחו, ואמר: אני משבח בעל הבור הזה, אשר לקחני לעבד לו ויחדני בכל טובותיו ושם עינו ולבו עלי. אמר לו השליח: אל תאמר כן פן תחטא, כי אין הבור הזה לבדו ממשלת המלך, כי ברחבי ארצותיו מכפלי הבור הזה, מה שלא יסופר מרוב, וכן אין אתה לבדך עבדו, כי עבדיו רבו מספר, וכן מה שהגיע אליך מטובותיו וחסדיו אינם נחשבים למאומה לנגד טובותיו על זולתך, וכן השגחתו עליך איננה נחשבת לנגד השגחתו על זולתך. ואמר הנער: אינני

1 תהלים קמ״ה ט׳ 2 משלי ט״ז ה׳ 3 ולא יעמד מחשב—ולא יחדל מחשב. 4 תהלים י״ט ג׳
5 שיגלו לך בבר לבבך ר״ל שיגלו לך, אם לבבך יהיה טהור. 6 וצוה לו—וצוה בנוגע אליו.

יודע מה שזכרת אך הבינותי מדבר המלך, כפי מה שראיתי טובתו וממשלתו בלבד. א"ל השליח: אמר: אני משבח המלך העליון, אשר אין קץ למלכותו ולא תכלית לטובתו וחסדו, ואני כלא חשוב [1] בין רובי חייליו ועניני איננו כלום לפי גודל יכלתו. והבין הנער מענין המלך מה שלא היה מבין, וגדלה מעלתו בנפשו, ונכנסה אימתו בלבו, ותגדל בעיניו טובתו, ומה שהגיע אליו ממנו, מפני גודל מעלתו ומעוט חשיבות הנער במלכותו, ויגדלו מתנותיו אצלו. ואתה, אחי, על הדמיון הזה לנגד הגלגל [2] הסובב את הארץ, כי אין אנו מבינים מה שיש בבקעה קטנה מן הארץ כ"ש בכולה וכ"ש מה שיש אחורי הגלגל. התבונן, אחי, המשל הזה ובחן אותו והבן מענין הבורא ית' כפיהו, ויגדל בעיניך מה שחננך מטובו וחסדו, אשר שם עליך עינו לטובה בכלל בריותיו, והבט אל ספרו ומצוותיו וחקיו בעין הגדולה [3], והעבר על מחשבתך רוב המורא והגדולה, אשר תמצא בלבך, לכל מה שתמצא מן הטוב ממי שהוא יותר ממך מבני אדם [4], כי כפי יתרון מעלתו על מעלתך ומעוט צרכו אליך, תהיה גדולת טובתו אצלך. וכן תהיה למצוותיו ואזהרותיו מעלה בלבך כפי זה והשתדלך וטרחך בעניניו. בין והתבונן, תמצא בעזרת השם. והאלהים ישימנו מאנשי עבודתו המכירים עניני טובתו ברחמיו וחסדיו אמן.

---

1 כלא חשוב — חשוב כאין ואפס.

2 כל ההוצא': «ואתה אחי שים לבך אל הדמיון הזה כשתסתכל בגלגל» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל אתה נמצא במצב כזה ביחס לגלגל הסובב את הארץ, שהוא לך כמו הבור לנער.

3 בעין הגדולה ר"ל בהשקפה מתאימה לגדולתו.

4 כל ההוצא': «למי שתמצא ידו מן הטוב יותר ממך מבני אדם» ותקנתי עפ"י מ. ועיין יהודה. ור"ל ביחס לכל טובה שאתה מקבל מאדם גדול ממך ועולה עליך במעלותיו.

# השער השלישי, שער עבודת האלהים.

בבאור אופני חיוב קבלת עבודת האלהים יתברך.

אמר המחבר: מפני שבארנו במה שעבר חיוב יחוד האלהים בלב שלם ואופני בחינת טובותיו על האדם, התחייבנו לזכור אחר כך, מה שהאדם חייב לנהג בו [1], כשיתבררו [2] אצלו, והוא קבול עבודת האלהים, כפי אשר יחייבהו השכל למטיב על מי שהטיב לו. וראוי להקדים בפתיחת השער הזה באור אופני הטובות וחיובי ההודאה עליהם מבני אדם קצתם לקצתם, ונעלה מזה אל מה שאנו חייבין בו לבורא יתעלה מן השבח וההודאה על רוב חסדו וגודל טובו עלינו. ונאמר, כי מן הידוע אצלנו, כי כל מטיב אלינו, אנו חייבין להודות לו כפי כוונתו להועיל לנו, ואם יקצר [3] במעשהו לדבר שיקרהו וימנעהו [4] מהיטיב אלינו, הודאתו חובה עלינו, כיון שנתברר לנו, כי דעתו עלינו לטוב וכי כוונתו להועיל לנו. ואם תגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כוון בה אלינו, יסתלקו מעלינו חיובי ההודאה לו ואין אנו חייבין בה. וכאשר נתבונן בטובות בני אדם קצתם אל קצתם אינן יוצאות מאחד מחמשה פנים: האחד טובת האב על הבן, והשני טובת האדון על עבדו, והשלישי טובת העשיר על הרש, כדי לקבל שכר שמים, והרביעי טובת בני אדם קצתם לקצתם לקנות השם והכבוד ולגמול העולם, והחמישי טובת החזק על החלש בעבור חמלתו עליו ושהוא כואב על ענינו. וצריך שנעיין עתה בכוונת כל אשר ספרנו, אם אינה תלויה בדבר, כי אם לתועלת מי שמטיבין אליהם אם לא. ותחלתם טובת האב על בנו. ומן הידוע, כי הוא מכוון רק [5] לתועלת עצמו בו, כי הבן נתח מהאב עם עוצם תקותו [6] בו. והלא תראה, כי הוא מרגיש עליו יותר מגופו [7] במאכלו ובמשתהו ובכסותו, ולדחות כל נזק מעליו, ונקל בעיניו סבל הטורח והיגיעה בעד מנוחתו, עם מה שהטבעו עליו האבות

1 מה שהאדם חייב לנהוג בו—מה שהאדם צריך לעשות.

2 כל ההוצא׳: «כשיתברר» ותקנתי עפ״י מ. ועפ״י הענין. 3 ואם יקצר—גם אם יקצר.

4 כל ההוצא׳: «ימנעהו» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל מפני איזו סבה שתמנעהו.

5 כל ההוצא׳ חסר: «רק» והוספתי עפ״י מ.

6 עם עצם תקותו ר״ל וחוץ מזה הוא תולה בו תקוות רבות.

7 מרגיש עליו יותר... דואג לו יותר מאשר לעצמו.

מן הרחמים והחמלה על בניהם, ועם כל זה חייבה התורה והשכל על הבן העבודה והכבוד והיראה, כמ״ש הכתוב [1] כבד את אביך ואת אמך [2], וכתיב [3] איש אמו ואביו תיראו, שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך [4], ואמר [5] בן יכבד אב ועבד אדוניו, ואם האב מוכרח [6] בזה בדרך הטבע, והטובה לאל, והוא שליח בה בלבד. אבל טובת האדון על עבדו ידוע, כי הוא מכוון לתקן ממונו בממונו [7] עם צרכו לעבודתו, והוא אינו מכוון בזה כ״א תועלת עצמו, ועכ״ז כבר חייבו הבורא יתברך בעבודתו והודאתו, כמ״ש בן יכבד אב ועבד אדוניו. אבל טובת העשיר על הרש לקבל שכר שמים, הוא כסוחר שהוא קונה הנאה גדולה קיימת, יגיע אליה אחר זמן, בטובה קטנה ואבודה ונבזית, יתננה מיד, ולא נתכוון אלא לפאר נפשו באחריתו בטובה שהפקידה האלהים בידו לתתה למי שיהיה ראוי לה. ומן הידוע, כי ראוי להודות אותו ולשבחו, אע״פ שהיתה כוונתו לפאר את נפשו באחריתו ועכ״ז נתחייבה לו ההודאה כמ״ש איוב [8]: ברכת אובד עלי תבא, ועוד אמר [9]: אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם. אבל טובת בני אדם קצתם אל קצתם בעבור אהבת השבח והכבוד וגמול העולם הוא, כמי שאוצר דבר אצל חברו או מפקיד אצלו ממון מפני יראתו שיצטרך לאחר זמן, ואף [10] על פי שכוונתו לתועלת עצמו בהטיבו לזולתו, כמו שאמרנו, חייב לו השבח וההודאה עליה, כמו שאמר החכם [11]: רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן, ואמר [12] מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. אך טובות החומל על העני הכואב לו, הוא מכוון בה לדחות צער מעל עצמו, אשר מצאהו מעגמת נפשו וכאבו למי שחמל עליו, והוא כמי שמרפא כאב שמצאהו בעצמו [13] בטובת ה׳ עליו, ואיננו נשאר מבלתי שבח, כמו שאמר איוב [14]: אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם. וכבר נראה ממה שהקדמנו, כי כוונת כל מטיב לזולתו מב״א הוא לתועלת עצמו תחלה ולקנות קישוט נאה לעוה״ז או לעוה״ב או לדחות צער מעל נפשו או לתקנת ממונו, ואין כל זה מונע משבחם והודאתם, מיראה ומאהבה אותם ומהשיב להם גמולם, אע״פ שהטובה ההיא שאולה בידם, והם מוכרחים להיטיב בה, כאשר זכרנו, וטובתם אינה תמידית ולא נדיבותם נמשכת, וחסידותם מעורבת עם כוונת תועלת נפשם או לדחות ההיזק ממנה. אם כן כמה האדם חייב מן העבודה

---

1 שמות כ׳ י״ב    2 הפסוק הזה חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.    3 ויקרא י״ט ג׳

4 משלי א׳ ח׳    5 מלאכי א׳ ו׳    6 ואם האב מכרח... ר״ל אעפ״י שהאב מכרח מהטבע לאהב את בנו ובאפן כזה הטובה שהוא עושה לבנו היא מה׳ והאב הוא רק שליח.

7 לתקן ממונו בממונו ר״ל בממון שמוציא על העבד הוא מתכוין לתקן את העבד שהוא ממונו.

8 איוב כ״ט י״ג    9 שם ל״א כ׳    10 כל ההוצא׳: «אף» ותקנתי עפ״י מ.    11 משלי י״ט ו׳

12 שם י״ח ט״ז    13 כל ההוצא׳ חסר: «בעצמו» והוספתי עפ״י מ.    14 איוב ל״א י״ט

והשבח וההודאה לבורא הטובה והמטיב בה לו[1], אשר אין תכלית לטובתו, אך היא מתמדת ונמשכת מבלתי כוונת תועלת ולא דחיית נזק, רק נדבה וחסד ממנו על כל המדברים.

וממה שראוי לעמוד עליו, כי כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו, אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים, אבל באנושותם ועצמם נמשלים, וקרובים זה לזה בעצם ובדמות ובחבורם ובצלמם וטבעיהם וברוב מקריהם, ועכ״ז חייב מי שמטיבים לו מן העבודה למטיב מה שספרנו. ואם היינו חושבים, כי מי אשר מטיבין לו בתכלית החסרון והגריעות בהרכבתו[2] וחבורו ודמותו, היה חייב בעבודה יותר. וכן כאשר נחשב, כי המטיב בטובה טוב ושלם מכל נמצא, ומי שמטיבין לו גרוע מכל נמצא וחלוש מכל נברא, השכל מחייב בתוספת העבודה למטיב עד אין תכלית. וכאשר נבחן על ההקשה הזאת דבר הבורא יתברך ובני אדם בשכלנו, נמצא הבורא יתברך נעלה ונשא ומרומם על כל נמצא וכל מושג בהרגשה ובשכל, כפי אשר התבאר בשער הראשון מן הספר הזה. וכן נמצא האדם בהקשתו אל[3] שאר מיני החיים, שאינם מדברים, חסר וחלש מכלם, ויראה לך זה בג׳ ענינים. אחד מהם בענין גדולו ועוללותו[4], כי נמצא שאר מיני החיים חזקים ממנו ויכולים לסבל הצער יותר ולנשא את עצמם ואינם מטריחים אבותם בגדולם כאדם. והענין השני כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים, ומה שנראה עליו מחוץ ממה שהוא קרוב מהם[5], כשהוא נמנע מן הרחיצה והנקיות ימים רבים, וכן כאשר ימות, כי זוהמתו[6] יותר כבדה מכל זוהמת כל נבלות שאר ב״ח וצואתו יותר מסרחת מצואת שאר ב״ח[7] וכן שאר טנופיו. והענין השלישי מה שהוא נראה מחולשת תחבולותיו כשיחסר כח הדבור[8], אשר נתן לו הבורא יתרון על שאר החיים, שאינם מדברים, למאורע[9] שאירע במוחו, כי בעת ההיא יהיה נעוה ונתעה[10] משאר בע״ח, ואפשר שישליך[11] עצמו בשחיתות ובתמותות. ונמצא רוב בע״ח, שיש להם מן ההכרה בדרכי טובתם והתחבולה בהשגת מזונותם, מה שמקצרים רבים מן המשכילים שבבני אדם מכמותם[12], כל שכן מי שיפקד שכלו מהם[13]. וכאשר נעמד במחשבותינו על גדולת הבורא יתעלה ועוצם יכלתו וחכמתו ועשרו ונסתכל

1 «לו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 2 כל ההוצא׳: «ובהרכבתו» ותקנתי עפ״י מ.
3 כל ההוצא׳: «אצל» ותקנתי עפ״י מ. 4 ועוללותו—ילדותו.
5 ממה שהוא קרוב מהם ר״ל הדברים שבנקל נדבקים בו. 6 זוהמתו—ריחו הרע.
7 מ. מוסיף: «וריחה הכי מטריד». 8 כח הדבור—השכל. 9 למאורע—מפני מקרה.
10 מ: «אומלל מעונה ונתעב». 11 כל ההוצא׳: «שישחית» ותקנתי עפ״י מ.
12 כל ההוצא׳: «מכמותה» ותקנתי עפ״י מ. ועפ״י הענין.
13 מי שיפקד שכלו מהם ר״ל מי מבני האדם שיאבד לו שכלו.

בחלישות האדם וחסרונו, ושאינו מגיע אל השלמות, ורוב צרכו ורישו לדבר[1] שימלא מחסורו, ונבחן רוב טובות הבורא יתברך וחסדו עליו ושבראהו כמו שבראהו מן החסרון בעצמו, והוא רש וצריך אל מה שיש בו תקנתו, ולא יגיע אליו כי אם ביגיעת נפשו. וזה מחמלת הבורא עליו, כדי שיכיר את עצמו ויבחן בכל עניניו וידבק בעבודת האל עכ״פ, ויקבל על זה גמול העוה״ב אשר לו נברא, כמו שהקדמנו מן הדברים בשער השני מן הספר הזה—כמה האדם חייב לו ית׳ מן העבודה והיראה והשבח וההודאה והתמדת התהלה עם ברור חיוב כל אשר הקדמנו מן שבח ב״א והודאתם קצתם לקצתם. ואם יש איש [2] משכיל [3] שחולק בחיוב כל זה לבורא יתברך על האדם, כשהוא מבחין ומתבונן בענין הזה ומודה באמת על עצמו? הלא יעור הישן ויקץ המתעלם ויבחין הכסיל וישכיל [4] המשכיל ברור חיוב קבלת עבודת האלהים עם ברור הראיות ופרסום העדים ואמתת המופתים, וכמ״ש הנביא ע״ה למי שהתעלם מעיין בקבלת עבודת האלהים ית׳[5]: הלה׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. א״כ כבר נתברר חיוב קבלת עבודת האלהים על בני אדם מצד התמדת טובותיו עליו. וצריך שנבאר מענין השער הזה עשרה ענינים: אחד מהם ההערה על העבודה וחלקיה, והשני בצורך המביא אל כל חלק מחלקיה, והשלישי בגדר העבודה וחלקיה ומעלותיה, והרביעי בצורת ההערה התוריה וחלקיה ומעלות אנשים בידיעת ספר התורה והבנת עניניו, והחמישי בצורת ההערה השכלית ולהורות עליה על דרך השאלה והתשובה, והששי במיני חיובי העבודה כפי מיני הטובות ומחלקותיהם, והשביעי בבאור הפחות מה שחייב בו מי שמטיבין לו בטובה מן הטובות למטיב בה, והשמיני במחלוקת החכמים בהכרח ובצדק [6] והדעת הקרובה אל האמת מן הדעות בזה, והתשיעי בספור סוד יצירת המין האנושי בעולם הזה בדרך קצרה, והעשירי בספור דרך השמוש בכל מדה ממדותינו במקומה.

## פרק א.

אמר המחבר: אך הצורך אל ההערה על עבודת ה׳ וחלקיה הוא, מפני שהאדם חייב בעבודת ה׳ יתברך מדרך השכל וההכרה, ויש בין עת הֵרָאות הטובות על האדם ובין עת שישכיל ויכיר מה שהוא חייב עליהם מן העבודה זמן ארוך, היתה הערת האדם על מה שחייב בו מן המעשים ואמונת הלבבות,

1 ורישו לדבר—זיקתו למה שממלא את חסרונו.
2 ואם יש איש—האם יש איש ? 3 כל ההוצא׳: «סכל» ותקנתי עפ״י מ. 4 מ. «ויזכר».
5 דברים ל״ב ו׳ 6 בהכרח ובצדק ר״ל בשאלה, אם מעשי בני אדם הם הכרחיים או תלויים בבחירה חפשית ובקשר עם זה, אם אפשרי הוא הצדק מצד בני האדם.

אשר בהם תשלם לו העבודה לאל ית׳, חובה, כדי שלא ישאר בלי דת עד שיגמר שכלו. וההערה על שני ענינים: אחד מהם תקוע בשכל, נטוע בהכרת האדם, נוצר עליו בשרש בריאתו ותולדתו, והשני קנוי בדרך השמע [1], והיא התורה אשר יגיענה הנביא אל בני אדם להורותם דרך העבודה, אשר הם חייבים בה לבורא יתברך.

## פרק ב.

אך הצורך המביא אל כל חלק מחלקי ההערה הוא, מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג׳ פנים, התחייבנו לחזקה בהערה התוריה. והאחד מהג׳ פנים הוא מפני שנברא האדם מדברים שונים זה מזה וטבעים מתגברים זה על זה ומעצמים זה הפך זה, והם נפשו וגופו, ונטע הבורא יתברך בנפשו מדות וכחות יכסף בהם לדברים, כאשר יתנהג בם [2] האדם יגדל בהם גופו ויתחזק על ישוב העולם הזה, וישאר המין האנושי על ענינו [3], ואם יפסדו אישיו, והמדה הזאת היא התאוה להנאות הגופיות, והיא כוללת כל מיני החי הגדל. והרכיב הבורא יתעלה בנפש האדם עוד מדות וכחות, יכסף בהם אל דברים [4], כאשר ישתמש בהם, ימאס [5] בעמידתו בעולם הזה ויחפץ להפרד ממנו והיא ההכרה השלמה. ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם מנעוריו, וצוותו בהם מתחלת ענינו [6] חזק, וגדולו עליהם נחוץ יותר [7] הגבירה מדת התאוה על שאר מדותיו עד שגברה על השכל שנוצר עליו האדם, וטחה מראות עינו ואבדו סימני חמודותיו. והוצרך האדם בעבור זה לדברים, שהם חוץ לו לעמוד בהם כנגד מדתו המגונה והיא התאוה להנאות הבהמיות, ולהחיות בהם סימני מדתו המשובחת, והוא השכל. והדברים ההם הם [8] עניני התורה, אשר הורה בהם האל ברואיו דרך עבודתו על ידי שלוחיו ונביאיו ע״ה. והשני, שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני, והוא נכרי בעולם הגופים העבים, והתאוה אשר באדם מחוברת מכחות הטבע ומזגי היסודות, והיא בעולם יסודם ומעון שרשם [9], מושכים אליה המאכלים כח ומחזקים אותה ההנאות הגופיות. והשכל, מפני שהוא נכרי, אין לו מחזק ולא חבר והכל כנגדו, ומן הדין היה שיחלש ונצטרך לדבר שידחה בו מעליו

---

1 בדרך השמע—עפ״י המסרת והקבלה. 2 כאשר יתנהג בם—שאם יתנהג בהם.
3 וישאר המין האנושי על ענינו ר״ל המין האנושי לא יסבל מזה וישאר במצבו הקודם, אם גם אחדים מאישיו יסבלו נזק. 4 «אל דברים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
5 כל ההוצא׳: «למאוס» ותקנתי עפ״י מ.
6 וצוותו בהם מתחלת ענינו ר״ל היותו קשור עליהן מרגעי חייו הראשונים.
7 כל ההוצא׳: «חזק וגדול ונחוץ בם יותר» ותקנתי עפ״י מ.
8 «הם» הוספתי עפ״י מ, וע״פ הענין. 9 כל ההוצא׳: «יסודה, שרשה» ותקנתי עפ״י מ.

גובר התאוה [1] ושיחזקהו עליה, והיתה התורה רפואה לחלי כזה מחליי הנפשות ומדוי המדות. ועל כן תמצא התורה מזהרת מהרבה מאכלים ולבושים ובעילות וקנינים ומעשים, שהם מחזקים כח התאוה. וכן היא מצוה [2] במה שהוא עומד כנגדה [3] מהדברים שהם הפכה, והם התפלה והצום והצדקות וגמילות חסדים, ולהחיות בהם סימני השכל ולהאיר [4] האדם בם בעולם הזה ובעולם הבא, כמ״ש דוד [5]: נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי, ואמר [6]: כי נר מצוה ותורה אור, ונאמר [7]: וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך. והשלישי, כי התאוה משתמשים בה תדיר במזון הגוף, ולא תרפה מהעבודה לילה ויום, והשכל אין משתמשים בו אלא במה שהוא מפיק לתאוה [8], ומן הידוע, שהכלים [9] שמשתמשים בהם תמיד על דרך הטבע מוסיף תקונם ומתחזקים מעשיהם, וכאשר ימעט שמושם יפסדו ויחלשו מעשיהם, והדין נותן שתחזק התאוה מפני שמשתמשים בה תדיר, ויחלש השכל מפני מעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהוטבע עליו. והצריך הדוחק למציאות ענין שאין משתמשים באמתתו מאברי האדם ותאוותיו [10] הבהמיות מאומה, אבל משתמשים בה [11] בשכל הניצל מגובר התאוה עליו, היא התורה אשר בהשתמשנו בשכל [12] בה יחזיק ויזך ויזהיר, וידחה מעל האדם הסכלות הגוברת על נפשו, המונעת אותו מראות הדברים על אמתתם ומהניחם על מכוניהם, כמ״ש [13] תורת ה׳ תמימה משיבת נפש, עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה׳ ישרים משמחי לב, מצות ה׳ ברה מאירת עינים. והתחייבה מאשר זכרנו הערת האדם בדרך התורה הכוללת המצוות השכליות והשמעיות לעלות בהם אל העבודה, אשר האדם חייב בה מדרך הראיה השכלית, אשר היא תכלית הענין המכוון בו בבריאת המין האנושי בעולם הזה.

## פרק ג.

אך גדר העבודה ובאור חלקיה ומעלות כל חלק מחלקיה, הוא שגדר העבודה כניעת מי שמטיבין לו למטיב בטובה שיגמלהו על טובתו כפי יכלתו. והכניעה נחלקת לשני חלקים: האחד כניעת רהות [14] ויחול [15] בהכרח וחזקה,

1 גובר התאוה—התגברות התאוה. 2 ל. א. ש: «הוא כמצווה» ו: «הוא מצווה» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל התורה מצוה. 3 במה שהוא עומד כנגדה ר״ל בדברים שבהם יעמד נגד התאוה.
4 כל ההוצא׳: «ולהועיל» ותקנתי עפ״י מ. 5 תהלים קי״ט ק״ה 6 משלי ו׳ כ״ג
7 קהלת ב׳ י״ג 8 מפיק לתאוה—מתאים לתאות האדם. 9 מ. מוסיף: «הגופניים».
10 שאין משתמשים באמתתו... שאין האנשים משתמשים במשהו מאבריהם ותאוותיהם בשביל למצא את אמתתו. 11 משתמשים בה ר״ל משתמשים בשביל מציאת אמתתו.
12 כל ההוצא׳: «בהשתמש השכל בה» ור״ל בהשתמשנו בשכל בשביל למצא את אמתתה.
13 תהלים י״ט ח׳ 14 רהות—פחד הענש. 15 ויחול—תוחלת הגמול.

והשני כניעת חובה ודין לגדל ולרומם למי שנכנעין לו. אך החלק הראשון הוא הכניעה לאל שתהיה מצד ההערה הקנויה אשר זכרנו, שחיובה מדרך הגמול והעונש בעוה״ז ובעוה״ב. אבל החלק השני הוא הכניעה, אשר תהיה מצד ההערה התקועה בשכל והנוצרת בטבע האדם בהקשר נפשו עם גופו. ושתי הכניעות משובחות, מביאות אל דרך ההצלה בעולם המנוחה אלא שאחת מהנה גורמת לחברתה ומעלה שעולים ממנה אליה, והיא הערת התורה. והכניעה שתהיה מחמת הערת השכל ודרך הראיה קרובה אל האלהים ורצויה יותר לשבעה פנים:

אחד מהם, שהעבודה שתהיה מהערת התורה, אפשר שיהיה האדם מכוין בה לשם שמים, ואפשר שתהיה כונתו לחנופה ולשבח בני אדם וכבודם בעבורה, כי שרשה מיוסד על התוחלת והרהות, אך העבודה שהיא מצד הערת השכל לא תהיה כי אם מיוחדת לשם שמים, לא יתערב בה שום חונף ולא זיוף מצד שיתפאר בה, כי אינה מיוסדת על תוחלת ועל הרהות אך היא מצד החכמה והידיעה במה שהנברא חייב לבורא מן העבודה.

והשני, כי עבודה, שהיא מהערת התורה לא תהיה אלא אחר היחול בגמול והרהות בעונש, ואשר תהיה מהערת השכל לא תהיה כי אם לנדיבות הנפש ורצונה להשתדל בכל יכלתה בעבודת אלהים לשמו, אחר ידיעה והבנה, כי הנפש לא תתנדב במה שיש לה אלא אחר שיתברר לה שהתמורה עודפת עליו, והוא רצות האל אותה[1].

והשלישי, כי העבודה, שהיא מן התורה בלבד, יהיה הנראה ממנה על האברים מן המעשים הטובים יותר ממה שהוא צפון בלב מעבודת האלהים, והעבודה שתהיה מן השכל הצפון בלב כפלים ממה שנראה ממנה על האברים [2], והם חובות הלבבות.

והרביעי, כי העבודה שהיא מן התורה כמבוא אל העבודה, אשר היא מן השכל, והיא כגרגיר הזרוע והתורה לה כעבודה לאדמה וחרישתה ונקיתה, והעזר שהוא מן האלהים כמטר המשקה אותה, ומה שהיא ממציאה ומצמחת [3] כְּמַה [4] שיתקיים בלבבות מעבודת האלהים לשמו לא ליחול ולא לרהות, כמו שהזהירו חז״ל עליו [5] אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו׳ ויהי מורא שמים עליכם.

והחמישי כי מצות התורה יש תכלית למספרן, והן מגיעות עד סך ידוע

---

1 והוא רצות האל אותה ר״ל הגמול בשבילה הוא שתמצא רצון לפני האל.

2 והעבודה שתהיה מן השכל... ר״ל בעבודה הנובעת מן השכל, הצפון בלב הוא מרובה על הנראה באברים. 3 ומה שהיא ממציאה ומצמחת... ר״ל היבול שנותנת האדמה דומה למה שנשאר בנפש מעבודת האלהים. 4 כל ההוצא׳: «במה» ותקנתי עפ״י מ. 5 אבות פ״א מ״ב

והוא תרי"ג מצוות, אך מצוות השכל כמעט שאין להן תכלית, כי בכל יום יוסיף האדם דעת בהן, וכל אשר תוסיף הכרתו ויבין טובות האלהים ועוצם יכלתו ומלכותו, יוסיף להכנע לו ולהשפל לפניו. ועל כן אתה רואה דוד ע"ה מתחנן אל האלהים להעיר אותו עליהן ולהסיר מסך הסכלות מעל עיניו, כמ"ש[1]: גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך הורני ה' דרך חקיך וגו' הדריכני בנתיב מצותיך וגו' הט לבי אל עדותיך וגו' ואומר[2]: לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, ר"ל כל מה שאנו חייבין מעבודתך על התמדת טובותיך, אין קץ לו, מפני שאין קץ לאופני טובותיך עלינו. וכבר נאמר על קצת הפרושים, שהיו כל ימיהם בתשובה, מפני שהיו מחדשים בכל יום תשובה בעבור תוספת הכרתם בגדולת האלהים בכל יום וקצורם במה שהם חייבים לו מן העבודה בשעבר, כמ"ש דוד ע"ה[3]: יום ליום יביע אמר וגו' ואומר[4]: פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך.

והששי, כי העבודה שהיא מן התורה היא ביכולת האדם, כשהוא מכוין בה ומזדמן אליה, איננה נמנעת ממבקשה. אך העבודה שהיא מן השכל לא תגמר לאדם אלא בכח גדול ועזר מאת האלהים יתברך, כי יכולת האדם קצרה מהשיגה, ועל כן אתה רואה דוד ע"ה משיב תמיד התחנה לאל לעזרו עליה באשרי תמימי דרך.

והשביעי, כי העבודה כשהיא מן התורה בלבד אין אדם בטוח בעצמו, שלא יכשל בה, כי כח התאוה אורב לה ומצפה העתות שהוא מתעלם ממנה, אבל העבודה, שהיא מהערת השכל, בטוח הוא מהכשל בה ומחטוא, כי הנפש אינה נמשכת אליה, אלא לאחר המית[5] תאות הגופות והגברת השכל עליה ושמושו בה כחפצו ורצונו. ועל כן היא עבודה מובטחת מהכשל בה ובעלה שמור מן החטא, כמ"ש הכתוב[6]: לא יאונה לצדיק כל און. אך מעלות התורה צריך שאבאר מהם מה שיזדמן לי, ואומר, כי הענינים המצריכים להערת התורה גם כן הם שבעה:

אחד מהם, כי האדם מחובר מנפש וגוף, ובמדותיו מה שיביאהו להתמסר להנאות ולשקע בתאוות הבהמיות ולנתק קשר השכל מעליו, ויש בו מדות שיביאוהו למאס בעולם ולהניח ישובו, מפני התהפכות עניניו בו והתמדת הפגעים והיגונות עליו ולנטות אל עולם השכל העליון. ושתי העצות[7] אינן משובחות, מפני שהאחת מביאה להפסדת סדר העולם, והשנית מביאה להפסדת עניני האדם בעוה"ז ובבא. ומחמלת הבורא יתעלה ועוצם טובתו על האדם

---

1 תהלים קי"ט י' 2 שם קי"ט צ"ט 3 שם י"ט ג'
4 שם קי"ט קל"ו 5 המית—המתת. 6 משלי י"ב כ"א
7 העצות—ההשקפות, הדעות.

שחננו מה שיתקן בו עניניו ויכונו בו דרכיו בשני העולמים בסדר אמצעי[1] בין השכל והתאוה, והיא התורה הנאמנה השומרת הצדק[2] הגלוי והנסתר[3] שנותנת לאדם חלקו מתאוותיו[4] בעוה״ז ושומרת לו גמולו באחריתו, כמ״ש הכתוב[5]: הט אזנך ושמע דברי חכמים וגו׳ כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו׳ להיות בה׳ מבטחך הודעתיך וגו׳ הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחיך.

והשני, כי הערת השכל איננה גודרת[6] חיובי מעשי עבודת האלהים מתפלה וצום וצדקה ומעשר וגמילות חסדים, ואין אדם מגיע בה לידיעת גבולי העונשין, אשר יתחייב בהם המקצר בעבודה, והוצרך למעמד וגבול בכל זה בדרך התורה והוראת הנבואה, כדי שיסודר לנו הענין המכוון ממנו[7] בהתקבצם, והיא עבודת ה׳ יתעלה כמ״ש[8]: והאלהים עשה שייראו מלפניו.

והשלישי כי ההערה השכלית איננה כוללת כל המצווים מפני קוצר מחשבת קצתם ויתרון הכרת קצתם על קצתם, וההערה התוריה כוללת כל מי שהגיע לתנאי הצווי על דרך שוה, ואם הם חלוקים בהבנתם אותה, כמו שהקדמנו בסוף השער הראשון מן הספר הזה. ויש שיהיה האדם מקצר בקצת עניניו ומוסיף בקצתם, ומתחלפת הערת השכל בו בהתחלף הכרתו, וההערה התוריה אינה מתחלפת בעצמה, אבל צורתה צורה אחת לנער ולבחור ולישיש ולזקן ולמשכיל ולכסיל. ומתחלף המעשה שיהיה מחמתה בכל אשר זכרנו[9], כאשר ספרנו[10], כמ״ש הספר בכלילת ההערה התוריה לכל העם[11]: הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך וגו׳ ואמר שם[12]: תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם.

והרביעי, כי מן הידוע, כי עבודות בני אדם חייבין בהן כפי מעלות הטובות עליהם, ובכל דור ודור מתחדשות סיבות לעם זולתי עם אחר[13], מביאות ליחדם בטובה מאת ה׳ יתעלה, וצריך בעבורם שיתיחדו גם הם בתוספת עבודת הבורא מבלעדי שאר העמים. ואין דרך לדעת זה מצד השכל לבדו. כאשר בחר בנו בהוציאו אותנו מארץ מצרים ובקיעת ים סוף, ומה שסמוך להם מן הטובות, אשר אין צורך לזכרם בעבור שהן ידועות ומפורסמות. ויחדנו הבורא ית׳ משאר האומות בעבודה, חייבנו בה להודות לו ויעד אותנו

---

1 בסדר אמצעי ר״ל בסדר חוקים שהוא עומד באמצע ומתווך בין השכל והתאוה.

2 מ: «הישר». 3 כל ההוצא׳: «בגלוי ובנסתר» ותקנתי עפ״י מ.

4 כל ההוצא׳: «שמרחקת האדם מתאוותיו» ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה. 5 משלי כ״ב י״ז

6 כל ההוצא׳: «גוררת» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל כוללת ומקיפה. 7 המכוון ממנו—המכוון מאתנו.

8 קהלת ג׳ י״ד 9 בכל אשר זכרנו ר״ל בכל אלה שזכרנו: בנער, בחור, ישיש וכו׳.

10 כאשר ספרנו—בסוף השער הראשון ששם הוא מבדיל שלש מדרגות במקבלי ההערה התורית.

11 דברים ל״א י״ב 12 שם ל״א י״א 13 לעם זולת עם אחר—לעם מן העמים.

על קבלתה בהגמול בעוה״ז ובבא מה שלא יסופר מרוב חסד וטובה ממנו ית׳. וכל זה לא יתברר כי אם בתורה כמ״ש הכתוב [1]: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגו׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו׳.

והחמישי, כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל וראיה עליו בעבור צורך האדם בנערותו אל חנוך והנהגה ולמנע תאוותיו עד שיחזק ויכון שכלו, וכן הנשים וקלי הדעת מן האנשים אינם נמשכים אחר הנהגת השכל מפני חלישת איסורו בהם וקשורו אותם [2], הצריך הדוחק להנהגה בינונית שיסבלוה, ולא יבצר מהם לעמוד בה. וע״כ נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות. ומי שאינו מקצר בחיובי התורה [3], יהיה במדרגת החסידים הזכים, ויהיה ראוי לגמול העוה״ז והבא. ומי שעולה ממנה אל העבודה שהוא מדרך הערת השכל יגיע אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון החסידים ויהי גמולו בעוה״ז השמחה במתיקות עבודת ה׳ כמ״ש הנביא [4]: נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי ה׳ אלהי צבאות, ואמר [5]: ישמח צדיק בה׳ וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב, ואמר [6]: אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. וגמולו לעוה״ב להגיע אל האור העליון אשר לא נוכל לספרו ולא לדמותו, כמ״ש [7]: אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ואמר [8]: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, ואמר [9]: עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

והששי, כי התורה כללה ענינים, לא יוכל השכל לבאר אופני חיובם, והם המצוות השמעיות וכללים משרשי השכליות. וזה היה בעבור שהיה העם שנתנה להם התורה בעת ההיא בענין גובר התאוות הבהמיות עליהם ונחלשו דעתם [10] והכרתם מהבין הרבה מן השכליות, ונהגה [11] בהם התורה בזה מנהג אחד, ושבו השכליות והשמעיות אצלם שוים בהערה עליהם. ומי ששכלו והכרתו חזקים יתעורר אליהם ויקבלם על עצמו לשני הפנים [12]. ומי שנחלש שכלו מדעת [13] חיובם, יקבלם מצד התורה בלבד וינהג בהם מנהג השמעיות, והיתה בזאת תקנת הכל, כמ״ש [14]: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום.

---

1 שמות י״ט ד׳ 2 מפני חלישות אסורו בהם ר״ל מפני שהשכל קשור אתם בקשר חלש וע״כ אינו שולט בהם. 3 כל ההוצא׳: «העבודה» ותקנתי ע״פ מ׳ וע״פ הענין. 4 ירמיהו ט״ו ט״ז 5 תהלים ס״ד י״א 6 שם צ״ז י״א 7 זכריה ג׳ ז׳ 8 תהלים ל״א כ׳ 9 ישעיהו ס״ד ג׳ 10 כל ההוצא׳: «מדעתם» ס: «מדעם» ותקנתי ע״פ מ׳ 11 כל ההוצא׳: «ונתנה» ותקנתי עפ״י מ׳ 12 לשני הפנים ר״ל מצד התורה ומצד השכל. 13 כל ההוצא׳: «מדרך» ותקנתי עפ״י מ׳ 14 משלי ג׳ י״ז

והשביעי, כי התורה נגיע אליה במציעות [1] אדם, שיֵרָאו על ידו אותות ומופתים, כל בני אדם שוים בהם מצד הרגשותם, לא יוכלו לדחותם, ויתברר להם מה שהוא בא בו משם הבורא במופתים מורגשים ושכליים, וזאת תוספת על מה שהטבעו עליו [2] בשרש הבריאה והיצירה מן ההערה השכלית. ומי שיבחן טובות האלהים עליו, אשר ישתוה בהן עם כל בני אדם, יאמין בחיוב קבלת עבודת האלהים בכל מיני השכליות, וכשיבחן טובות הבורא עליו, אשר יחד בהן עמו משאר העמים, יאמין בחיובו במצוות השמעיות מבלעדי שאר האומות. וכן כאשר יבחן טובות האלהים עליו, אשר יחד בהן שבטו מבלעדי שבטי שאר עמו, ככהונה ולויה, יאמין בחיובו במצוות, אשר יחד בהן האלהים שבטו. וע״כ תמצא תורות כהונה [3] ארבעה ועשרים כנגד ארבעה ועשרים טובות שהטיב בהם הבורא לכהנים, והם ארבעה ועשרים מתנות כהונה. ועל ההקשה הזאת כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם עם השתדלו בעבודה הכוללת אותו עמהם, כפי יכלתו והשגתו להודות לה׳ יתברך על מה שיחדו בו מן הטוב. ויהיה גורם התמדתה ולהוסיף לו עליה ולגמל על עבודתו בבא [4], ולא יהיה כמי שנא׳ בו [5]: וכסף הרביתי לו וזהב עשו לבעל. ומי שמקצר בעבודה על מה שיוחד בו מן הטובה יגרם לו לקצר במה שיוחדה בו משפחתו ואחר כך במה שיוחד בו עמו ויניח את התורה. וכיון שאינו מקבל את התורה, אינו מקבל חיובי השכליות, וכשאינו מקבל מה שמחייבו השכל, עם המצאו לו והתעורר עליו [6], יצא לו מתכונת החי המדבר, ויהיו הבהמות מבינות דרך תקנתם יותר ממנו, כמ״ש [7]: ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן, ויהיה דרכו כדרך מי שנאמר עליו [8]: כי רשעים יאבדו ואויבי ה׳ כיקר כרים כלו בעשן כלו.

## פרק ד.

וראוי לנו לבאר צורת ההערה התוריה וחלקי התורה ומעלות אנשי החכמה ותכונתם ואמונתם בה וקבלתם אותה. ואומר, כי ההערה התוריה היא חזון מאת האלהים על ידי איש מבני אדם במה שהוא טוב בעיניו מהם מעבודתו [9], לגמלם על קבלתה [10] גמול בעוה״ז ובעוה״ב, חסד ונדבה וטובה [11].

---

1 במציעות—באמצעות. 2 א. ו. ל. ס: «אליו» ותקנתי עפ״י ש. מ.

3 תורות כהונה ר״ל העבודות המוטלות על הכהנים. 4 בבא—בעולם הבא. 5 הושע ב׳ י׳

6 עם המצאו לו... ר״ל למרות זאת שהשכל נמצא לעזרתו ומעורר אותו. 7 ישעיהו א׳ ג׳

8 תהלים ל״ז כ׳ 9 במה שהוא טוב בעיניו מהם מעבודתו ר״ל מפני שהוא טוב בעיניו משאר בני אדם בעבור עבודתו אותו. 10 מ. «לגמלו על קבלתו».

11 חסד ונדבה וטובה ר״ל הגמול הוא חסד ונדבה וטובה מאת ה׳.

והתורה חולקת מעשי בני אדם לג׳ חלקים: צווי ואזהרה ומותר. והצווי מתחלק לב׳ חלקים: אחד מהם מצוות הלבבות, והם הדברים אשר יתכנו באמונת הלב, כיחוד האל והיות הלב שלם עמו ובטוח עליו והמסר אליו ורצות בגזרתו והאמן בנביאיו[1] ובתורתו וירא אותו ושמר מצוותיו ובמחשבה בפליאותיו והבחינה בטובותיו והרבה כזה ממה שיארך ספורם. והשני[2] מצוות הלבבות והאברים יחדו, כיחוד הלשון עם הלב וקריאת ספר התורה ולמודו והתפלה והצום והצדקה והשביתה מן המעשים בשבתות ובמועדים ועשות סוכה ולולב וציצית והדומה לזה. והאזהרה מתחלקת גם כן לשני חלקים: אחד מהם חובות הלבבות והשני חובות האברים. והאזהרה שבחובות הלבבות, כשתוף עם הבורא בסתר ובחונף ואהבת עשות מה שהזהיר האל מלעשותו והגאוה והגובה והגאון ובזות בני אדם ולעג לנביאים ולדברים הבאים מהאלהים על לשונם, ומאס בטוב ואנשיו ומצא קורת רוח במרעים, והקנאה והחמדה ואהבת הרע לבני אדם והתקצף על גזרת הבורא והרבה כזה. אך חובות האברים המוזהר מהם השתוף עם הבורא בגלוי ושבועת שקר והכזב והרכילות ואכילת האסור והבעילות האסורות ושפיכות דמים והרבה כזה. והמותר מתחלק לג׳ חלקים: די הספוק והרבוי והקצור. ודי הספוק הוא מה שאי אפשר לאדם לעמד בלעדיו בתקנת גופו והנהגת עניניו, כמו המזון במאכל ובמשתה והמלבוש והמחסה[3] והדבור, מה שהוא צריך אליו בסדר עניניו ופעולותיו וסחורותיו, והשתמשו בכל מיני תנועותיו ושיקח מהם כדי הספוק והנכונה, אשר בהם יכון ענינו, כמ״ש הכתוב[4]: טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. והחלק השני שהוא הרבוי והוא עבר גבול די הספוק אל התוספת, אשר אין צורך בה לאדם, כמו הרבוי מן המאכל והמשתה. וכבר הזהיר ממנו החכם באמרו[5]: אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו. וכן שיפליג להתקשט במלבושים ומרחיב במשכנים ללא דוחק[6] ומותרי הדברים, אשר איננו בוטח שלא יכשל בהם, כמ״ש החכם[7]: ברוב דברים לא יחדל פשע, וכן אמר[8]: ורועה זונות יאבד הון, ואמר[9]: אל תתן לנשים חילך, ואמר במלך[10]: ולא ירבה לו נשים, והשתדלות ברוב הקנין וקבוץ הממון, ובה נאמר[11]: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל, ואמר במלך[12]: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. וכל מה שזכרנו בתקנת הגופות והנאותם מגונה באחרונה, מפני שמביא האדם על מה שהזהיר הבורא ממנו ואסר אותו. והחלק השלישי מן

---

1 מ׳ «בנביאו» ותקן תיבון: «בנביאיו» ועיין יהודה. 2 כל ההוצא׳: «ומהן» ותקנתי עפ״י מ.
3 כל ההוצא׳: «והמכסה» ס: ובמכסה ותקנתי עפ״י מ. 4 תהלים קי״ב ה׳ 5 משלי כ״ג כ׳
6 ללא דחק—בלי הכרח. 7 שם י׳ י״ט 8 שם כ״ט ד׳ 9 שם ל״א ג׳
10 דברים ט״ז י״ז 11 משלי כ״ג ד׳ 12 דברים שם.

המותר הוא הקצור, והוא שלא יגיע האדם אל גדר די הספוק במאכל ובמשתה ובמלבוש ובמשגל ובדבור ובשינה [1] ובעסק בצרכי המזון והדומה לזה. וזה יחלק לשני חלקים, שיהיה חסידות או לענין העולם. ומה שיש ממנו לחסידות ולהתקרב בו אל ה׳ על דרך הפרישות הוא משובח ויש עליו גמול כמ״ש החכם[2]: לב חכמים בבית אבל ולב כסלים בבית שמחה. ומה שיש ממנו לענין העולם, והוא להותיר ממונו או לשבח אותו[3], שהוא פורש מן המותר ומסתפק מן העולם בפחות ממזונו, זה מגונה מפני שהוא יוצא מנתיב הבינוני[4], והוא חומס את גופו, וזה מפני רוב אהבתו בעולם. ואמרו קצת החכמים: מי שפורש מן העולם לאהבת העולם כמי שמכבה האש בתבן, אבל הדבור והשינה הקצור בהם משובח. הדבור, מפני שהשתיקה אחריתה יותר טובה כמ״ש החכם[5]: אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים. אבל השינה כמ״ש[6]: מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב.

וכבר התבאר במה שזכרנו, שכל מעשי האדם אינם יוצאים מצווי ואזהרה ודי הספוק, כי כל מה שיוצא מגדר די הספוק או אל התוספת או אל החסרון, איננו נמלט מהשיג בצווי[7], אם יהיה לשם שמים, או באזהרה אם לא יהיה לש״ש. וכאשר נחקר על די הספוק להגיע מן העולם אל המזון[8], נמצאנו מצווה בו כמ״ש בראשית היצירה[9]: ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה, ואמר אח״כ[10]: הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ. אם כן די הספוק במזון נכנס בשער הצווי. וכיון שהוא כן, כבר התברר, כי כל מעשי בני אדם אינם יוצאים מן הצווי והאזהרה, וביאור זה, כי כל העושה מעשה, אם הוא מן הצווים הוא מעשה טוב, ואם יניח מעשותו, והוא יכול לעמד בחובתו, הוא מקצר. וכן מי שעושה דבר מן האזהרות הוא חוטא, ואם יניח מעשותו, הוא צדיק, כשיניחנו בעבור יראת ה׳, כמ״ש הכתוב[11]: אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. ואם יעשה מן המעשים המותרים על דרך שוה ונכונה, הוא צדיק, כאשר אמר[12]: טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. ואם יהיה מרבה ועובר די הספוק, הוא מקצר, מפני שהוא מביא למה שהזהיר ממנו האלהים. ואם יקצר מדי הספוק עם יכלתו עליו, ותהיה כוונתו ליסר נפשו[13] בעבודת

---

1 כל ההוצא׳: «ובמלבוש ובדבור ובעסק» הוספתי: «ובמשגל» «ובשינה» עפ״י מ. 2 קהלת ז׳ ד׳
3 או לשבח אותו ר״ל בשביל שישבחו אותו. 4 כל ההוצא׳: «הבחינה» ותקנתי ע״פ מ. ועיין יהודה. 5 קהלת ה׳ א׳ 6 משלי ו׳ י׳ 7 מהשיג בצווי ר״ל מלהכנס בכלל צווי.
8 די הספוק להגיע מן העולם אל המזון ר״ל מה שנחשב לדי בהשגת המזון בעולם.
9 בראשית א׳ כ״ח 10 שם א׳ כ״ט 11 תהלים קי״ט ג׳ 12 שם קי״ב ה׳
13 ליסר נפשו—לסגף את עצמו.

ה׳, ולמשל בתאותיו, כדי להתקרב אל האלהים או לפרש מן העולם ולנטות אל העוה״ב, הוא צדיק ומעשהו טוב, ואם אינו לשם שמים הוא מקצר ומעשהו מגונה.

והנה נחלקו מעשי בני אדם אל טוב ואל רע, והמשכיל מי ששוקל את מעשיו קודם עשותם במשקל הזה, ויבחן אותם במחשבתו הטובה וכח הכרתו, יבחר בטוב מהם ויעזב זולתו, כמו שאמר דוד עליו השלום[1]: חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך. והראיה על ברור מה שזכרנו מהמעשים הטובים והרעים, מה שאמר החכם[2]: כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. והנה הכניס המעשים כלם תחת טוב ורע והוא מה שזכרנו מענין המשובח והמגונה. וכבר התבאר, כי מעשי בני אדם יחלקו לב׳ חלקי התורה, רצה לומר הצווים והאזהרות לבד, ומפני היות[3] התורה מלות וענינים, נחלקו בני אדם בחכמת התורה על עשר מעלות. תחלתם, אנשים למדו החומש והמקרא והספיק להן בגירסת הפסוק מבלי הבנת ענין ואינם יודעים פירוש המלות ושמוש הלשון, והם בתכונת חמור נושא ספרים. והשנית אנשים בקשו לברר קריאתם ולשמר התנועות ושמו רוב השתדלותם בידיעת מקומות הנקוד והם בעלי הנקוד והמסורת. והשלישית אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת עילת הנקוד והטעמים וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו ודעת השמות והפעלים ותיבות הטעם והסמוך והנפרד וספור העבר בלשון עתיד והצווי בלשון המקור והשלם והחסר והנח והכפול והנראה והנסתר והדומה לזה. והרביעית אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בפרוש המלות המסופקות בספרי הקודש והנראה מן הפשט, וחקרו עם זה על ידיעת העובר והאמתי[4] בלשון העברית והשמות הדומים ושאינם דומים והנגזרים[5] ושאינם נגזרים והזרים[6] וכן בתארים ובפעלים והדומה להם. והה׳ אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בדעת עניני ספר התורה[7] ולהבין שרשיו ולחקר על העובר והאמתי מעניניו כגשמות הנזכרת בו, והם המפרשים ספר האלהים[8], כנראה ממנו[9], ואין סומכין על הקבלה. והששית אנשים סמכו על קבלת הקדמונים שהיא המשנה והגיעו לקצת חיובי התורות והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד. והז׳ אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסתו

1 שם קי״ט נ״ט 2 קהלת י״ב י״ד 3 א. «שהיותה» ס. ש. ל. «שהיתה» ו: «שהיות».

4 העובר והאמתי—ההוראה עצמית של המלים וההוראה המשאלת.

5 הנגזרים—מלים נגזרות ממלים אחרות, כמו רקיע מהפעל רקע. 6 והזרים—מלים וצורות זרות.

7 כל ההוצא׳: «ספרי הקדש» ותקנתי עפ״י מ. תקון זה נחוץ גם מפני כנויי היחיד הבאים הלאה.

8 כל ההוצא׳: «ספרי אלהים» ותקנתי עפ״י מ. ראה ההערה הקודמת.

9 כנראה ממנו ר״ל כפי הנראה מפשוטו.

וקריאת הלכותיו מבלי פרק קושיותיו ופתח סתומותיו. והח׳ אנשים לא הספיק להם מחכמת התורה מה שהספיק למי שקדם זכרו, עד שהטריחו את עצמם להבין דברי אנשי התלמוד ולהתיר ספקותיו ולפתח סתומותיו לקנות בזה השם והתפארת. והם מתעלמים מחובות הלבבות ואינם מתעוררים למפסידי המעשים, וכלו ימיהם בידיעת הענינים הנכרים מתולדות הדינין, והזר הקשה מפסקי הדינין, וזכרו מחלוקת בעלי התלמוד בחדושים הנופלים בדינין והתעלמו מעיין במה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם, אשר הם חייבים לחקר עליו מאמתת אותות הנביא עליו השלום, והקבלה ותנאיה, אשר בהם תתברר, ומה שחייבנו בו הבורא מהבאת הראיות עליו בשכלנו ולעבדו בלב שלם והרבה כזה ממה שאני עתיד לבארו מאשר יושג בדרך השכל בשער הזה. והתשעית אנשים שהגיעו נפשותם לדעת חובות הלבבות והאברים ומפסידי המעשה, והבינו פשט דברי הקדש ומצפוני ענינו ועמדו על אמתת הקבלה מן הכתוב והמושכל וסדרו הדינין וחלקו חובות המעשים, כפי הראוי לעניני כל זמן והתחלקות דיני כל מקום [1], אחר שהבינו שרשי ספר התורה ונזהרו בם והזהירו עליהם עם הפקת השכל הגלוי והנסתר [2], ונטות עם האמת באשר הוא נוטה, והם בעלי הגמרא והגאונים הנוהגים מנהגיהם אחריהם. והעשירית אנשים שירשו חכמת התורה מהנביאים בכל פרושיה ותולדות שרשיה והם אנשי כנסת הגדולה ומי שקבל מהם מן התנאים והם בעלי המשניות והברייתות, כמו שנזכר במס׳ אבות [3]: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה ואנשי כנסת הגדולה לשמעון הצדיק ושמעון הצדיק לאנטיגנוס ואנטיגנוס ליוסי בן יועזר וליוסי בן יוחנן איש ירושלים והם מסרוה ליהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי והם מסרוה ליהודה בן טבאי ולשמעון בן שטח והם מסרוה לשמעיה ואבטליון ומהם לשמאי והלל ומהם לרבן יוחנן בן זכאי ורבן יוחנן בן זכאי לר״א ור׳ יהושע ור״ג ור׳ אלעזר בן ערך ור׳ יוסי הכהן ור׳ שמעון בן נתנאל ומהם לר״ע ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳ טרפון ורשב״ג ומהם לר״מ ור׳ יהודה ור׳ יוסי ור״ש ורבי יהודה הנשיא והוא רבינו הקדוש, אשר קבץ עניני המשנה וסדרם וחלקם לפרקים וחברם, והוא עיקר כל הקבלה שסומכים עליו בתורתנו.

אך דעות אנשי התורה באמונתם וקבלת עבודת ה׳ יתברך הם על עשר מדרגות: תחלתם אנשים נשא אותם הסכלות [4] גם גובר התאות עליהם למאס

1 והתחלקות דיני כל מקום ר״ל לפי התחלפות והשתנות מנהגי כל מקום.

2 כל ההוצא׳: «הפקת האמת בסתר ובגלוי» ותקנתי עפ״י מ׳ ועיין יהודה. ור״ל בהתאמה לשכל הגלוי והנסתר. 3 אבות פ״א מ״א 4 נשא אותם הסכלות—השיאתם סכלותם.

בתורה, וחשבו אותה כמנהגים שמנהיגים בהם האומות [1] וכחוקים שמנהיגים בהם הכסילים, מפני גובר התאוה על שכלם ועובי טבעם. ואינם נכנסים תחת עול התורה ולא נמשכים בעבותות השכל, מפני שהם חפצים בהפקר, ובכמותם אמר החכם [2]: לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו.

והמדרגה השנית אנשים לא יכלו לדחות האותות ולהכחיש המופתים, אשר נראו על ידי הנביאים, מפני פרסומם, אלא שנסתפקו באמתת התורה ואמרו דברים קרובים לדעת מי שהקדמנו זכרם, שהאלהים רצה להורות את בריותיו דרך שיתוקן בו ענינם בעולם הזה, והעיר הנביא להנהיגם במה שצריך להם מן החקים, ונתן לו אותות ומופתים לשמע דבריו ולקבל חקיו, ואינם מאמינים בגמול ועונש. ואני רואה לבאר מה שיש עליהם מן התשובות בקצרה על דרך המניעות [3] וההסכמה: ע״ד המניעות, כי הבורא נעלה ומרומם לשנות מנהג למי שמכזב עליו ויאמר בשמו מה שלא אמר [4], ואם הוא מישר [5] אותם, בכזבו על אלהים, אל האלהים, כי אין החזון הנראה אל הנביא יותר נפלא וקשה משנות המנהג לו. ועל דרך ההסכמה, אלו היה מתברר בראיה ברורה שהוא כן, היה מן הדין להמשך אחריו, כי אין הבורא יתברך משנה מנהג ולא מראה מופת ע״י מי שאינו יודע הדרך הטובה והישרה. ומי שבחרהו הבורא יתעלה להורות לנו הדרך הטובה והישרה ולהנהיגנו, אחרי שנראה האותות על ידו, ראוי הוא שנסמך עליו בהנהלתנו [6] והנהגתנו, ואנו חייבים בזה למלך או לשלטון מאין חכמה [7], כמ״ש [8]: ירא את ה׳ בני ומלך וגו׳, וכ״ש מי שנראה מופת על ידו. ועל שני הפנים הם חייבים בקבלת התורה, ובכמותם אמר החכם [9]: הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב.

והמדרגה השלישית אנשים שנתבררה אצלם אמתת התורה וחשבו, כי הוא מחסד האלהים לישר בה בריותיו בעוה״ז ולהנהיג אותם בו בלבד, לא לגמול בעוה״ב ולא לעונש. והטעם בזה מה שהושב פעמים [10] בספרי הנביאים מן הגמול והעונש בעוה״ז ולא בעוה״ב. וכבר האריך רבינו סעדיה ז״ל בפרשת אם בחקותי [11] מה שיתברר בו בטול דעות האנשים האלה. ובספרי הנביאים סימנים חזקים מעניני השכר והעונש בעוה״ב. מהם מה שאמר [12]: כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע, ומהם מ״ש [13]:

1 ס׳ ל׳ רק: «כמנהגים שמנהיגים בהם הכסילים» ל: «כמנהגים וכחוקים שמנהיגים בהם הכסילים» תקנתי עפ״י מ׳ ש׳ א׳ 2 משלי י״ח ב׳
3 המניעות—הנמנע, הבלתי אפשרי. 4 מה שלא אמר ר״ל הבטחת הגמול.
5 ואם הוא מישר... ר״ל אם גם ע״י זה שהוא מכזב, הוא מורה לאנשים את הדרך הישרה לאלהים.
6 כל ההוצא׳: «בהרכבתנו» ותקנתי עפ״י מ׳ 7 מאין חכמה—אעפ״י שאין בהם חכמה.
8 משלי כ״ד כ״א 9 שם ח׳ ה׳ 10 שהושב פעמים—שנשנה פעמים רבות.
11 ויקרא כ״ו ג׳ 12 קהלת י״ב י״ד 13 מלאכי ג׳ כ״א

ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם וגו׳, ואמר[1]: ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, ואמר[2]: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר, ואמר[3]: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, ואמר[4]: ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ואמר[5]: עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, ואמר[6]: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם, ומהם מ״ש[7]: והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך, והרבה כאלה מה שיארך זכרם.

והמדרגה הרביעית אנשים, התקיים בנפשותם ברור התורה ואמתת הגמול והעונש בעוה״ב, אלא שנפשותם הטו אותם אל אהבת העולם ותאוותיו ולקחו מעשה העבודה למצודות, יצודו בהם העולם, וקבלו התורה בגלוים ולא במצפונם, ובלשונם ולא בלבבם, ובכמותם נאמר[8]: בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו, ונאמר[9]: בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני.

והמדרגה החמישית אנשים, יתברר להם כל מה שהקדמנו מענין התורה ואמתת הגמול והעונש בעוה״ב, אלא שהטו אותם נפשותם לאהבת העולם וקבלו התורה וכוונו בקבלתה להגיע לגמול האלהים ולשבח ב״א וכבודם בעוה״ז עליה, והוא שער משערי החונף והוא השתוף הנסתר.

והמדרגה הששית אנשים, כוונו במעשיהם גמול הבורא בעוה״ז בלבד מאהבתם אותו ובחרם בנעימותיו, ואינם מבינים גמול העוה״ב ונעימותיו.

והמדרגה השביעית אנשים, התברר להם כל מה שהקדמנו זכרו, אלא שהיתה כונתם בעבודתם לאלהים תוחלת הגמול בעולם הזה ובעולם הבא ולא ידעו אופני עבודת ה׳ לשמו לגדלו ולכבדו ולרוממו למה שיאות לו בלבד, ועליהם אמרו רז״ל[10]: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם.

והמדרגה השמינית אנשים, התברר להם בנפשותם כל מה שקדם זכרו, אלא שהם מקבלים עבודת ה׳ מיראתם את ענשו בעוה״ז ובבא, וכבר בארנו גנות שתי הדעות האלה במה שקדם לנו.

והמדרגה התשיעית אנשים, האמינו בתורה ובגמול ובעונש עליה בשני העולמים, וכוונו בעבודת השם לשמו ולמה שיאות לו, אלא שלא נשמרו ממפסידי העבודות ונכנס ההפסד עליהן ולא הכירו מאין, דומה למה שנאמר[11]:



1 שם ג׳ י״ח 2 ישעיהו ס״ו כ״ד 3 תהלים ל״א כ׳ 4 זכריה ג׳ ז׳
5 ישעיהו ס״ד ג׳ 6 דניאל י״ב ב׳ 7 ישעיהו נ״ח ח׳
8 ירמיהו ט׳ ז׳ 9 ישעיהו כ״ט י״ג 10 אבות פ״א מ״ב 11 קהלת י׳ א׳

זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט, ואמר:[1] וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. ואמר קצת החסידים[2] לתלמידיו: אלו לא היו לכם עוונות, הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העוונות. אמרו לו: מה הוא גדול מן העוונות? אמר: הגבהות והגאוה, כמ״ש הכתוב:[3] תועבת ה׳ כל גבה לב.

והמדרגה העשירית אנשים, התבררה אצלם אמתת התורה וכל מה שהם חייבים מן הגמול והעונש עליה בשני העולמים, ונתעוררו מהתעלמותם וראה לבם מה שחייבים בו לבורא לגודל טובו וחסדו עליהם, ולא שמו לבם אל הגמול והעונש, אך מהרו אל עבודת האלהים לשמו לגדל ולרומם בכוסף ובלבב שלם, בעבור ידיעתם אותו והכרתם את ענינו. וזאת המעלה הרמה שבמדרגת אנשי התורה, וזאת מעלת הנביאים והחסידים, אשר נמסרו אל האלהים וכרתו עמו ברית וסחרו עמו והסכימו עליו[4] ונתנו לו נפשותם ובניהם וקנינם[5] ועמדו באמונתם במה שקבלו על נפשותם. ועליהם אמר הכתוב:[6] אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. וזאת צורת ההערה התוריה ומדרגות אנשי החכמה בספר התורה ותכונות ומעלות המאמינים בה. ואפשר שימצא במדרגות אנשי התבונות בתורה זולתי מה שספרנו, אך זכרנו הנמצא עליו רוב המון האומה. ובזכרנו אותו תועלת לנו והוכחה[7] למבקש הדרך הישרה, והוא כאשר ימצא[8] בו מעלה שהוא קרוב אליה. ידע[9] מה שסמוכה לה מן התכונות, וישתדל לעלות אליה. ויתבאר לו, מה בינו ובין התכונה העליונה מן התכונות, וישתדל לעלות אליה מדרגה אחר מדרגה ויהיה זה[10] יותר קל עליו.

## פרק ה.

וראוי לנו עתה לבאר אופני ההערה השכלית ע״ד השאלה והתשובה עד סוף השער, בעבור מה שיש בזה מן הבאור והגלוי למחקרנו. ונאמר, כי ההערה השכלית היא הזכרת האלהים את האדם באמצעות שכלו לדעת אותו ולהכיר סימני חכמתו. והיה זה מאת האלהים למי ששם התורה אור לנתיבתו, כשהוא מגיע אל תכלית שכלו וברור הכרתו, ויהיה נכסף להגיע לרצון האל ולעלות במעלות החסידים ופנה לבבו מדאגות עוה״ז וטרדותיו. אך הדברים

---

1 שם ט׳ י״ח 2 קצת החסידים — אחד החסידים.

3 משלי ט״ז ה׳ 4 והסכימו עליו ר״ל באו לידי הסכמה אתו, התקשרו בחוזה אתו.

5 קצת כ״י של מ. מוסיפים: «ותענוגיהם». 6 תהלים נ׳ ה׳

7 כל ההוצא׳: «תועלתו מוכח» ס: «תועלתו מוכיח» ותקנתי עפ״י מ.

8 כל ההוצא׳: «תמצא» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל ימצא במה שזכרנו.

9 כל ההוצא׳: «וידע» ותקנתי עפ״י מ. 10 «זה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

אשר יגיע בהם האדם לענין ההערה השכלית, שיתברר אצלו מה שנטע הבורא בשכל המדברים [1] כְּשֶׁבַח האמת וגנות הכזב ובחר בצדק וסור מעול וגמל בעלי הטובה בטוב והודותם וגמול אנשי הרעה ברע וגנותם ולהשלים עם בני האדם ולהטיב עליהם ולשקל הטובות בשבח [2] והצדקות בגמול, והרעות בעונש, ויתרון גמול על גמול ועונש על עונש, והמחילה לפושעים בשובם באמת. וכאשר תתבררנה אלה הידיעות בנפש האדם בדרך שכלו והכרתו, יהיה שכלו שלם והכרתו חזקה, ואם יזכירהו[3] האלהים דרך טובתו, יעורר רעיוני נפשו ומחשבתו להבין טובתו עליו ויחזק הכרתו בהם. וכאשר ישתדל לספרם ולעמד עליהם בשכלו, ולא ישיג את זה בעבור כלילתם[4] ורובם והתמדתם ומשיכתם, יתבע את נפשו במה שהתברר חיובו בשכלו מגמול בעלי הטובות בטוב ובחר בצדק, ויבחר לגמל האלהים [5] יתעלה על רוב טובותיו אצלו. וכאשר יראה בעין לבבו, שאין לו יכולת לזה עם שאין הבורא צריך לו, יתחייב להכנע ולהיות שפל ונקל אצל עצמו. ואחר כך יתבע את שכלו במעשים, אשר בהם יתכן לגשת ולהתקרב אל האלהים, כדי שיהיו תמורת גמולו, ויעירהו שכלו על הדרך הישרה בזה.

ויאמר לנפש: האם התברר אצלך והתקיים בדעתך, שאת חבולה [6] בטובות בוראך וקנויה ברוב חסדיו ועוצם חנותיו [7]? ותאמר: כן. אמר לה השכל: האם דעתך לפרע קצת מה שאת חייבת לבורא? אמרה הנפש: כן. אמר לה השכל: והיאך יתכן לך זה עם רפיון כְּספך אליו, ואיננו סובל מרירות הרפואה, אלא מי שהוא נכסף לבריאות, אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבל קושי הרפואה. אמרה הנפש: כְּספי חזק וצערי גדול לפרע ממה שתשיג ידי ממה שיש לאלהי עלי, ואתה זרז אותי עוד. אמר לה השכל: אם תאמרי אמת באשר ספרת, אפשר שתצליח בך הרפואה, ואם איננו אמת כאשר אמרת, למה תפתי נפשך [8], כי החולה כשהוא מכזב לרופא, איננו מונה כי אם עצמו ומפסיד הרופא טרחו ויכפיל על החולה חליו. אמרה הנפש: והיאך יהיה ממני הכוסף לו או הרפיון בו. אמר לה השכל: אם יהיה כִּספך לו אחר ידיעה ברורה בעוצם מה שאת חייבת [9] לאלהים מן הגמול ומִעוט מה שיש ביכלתך ממנו, וכי בהתרפותך בו מפלתך ובהשתדלותך בו הצלתך וחיותך, כְּספך אמת וחפצך נחוץ ואם לא, הוא שקר. אמרה הנפש:

1 «המדברים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

2 ולשקל הטובות בשבח ר״ל לשבח את המעשה הטוב כערכו.

3 מ.: «ומי שיזכירהו» ור״ל ואם יתן בלבו את הרעיון ע״ד דרך טובתו.

4 כלילתם — כוללותם. 5 מ: «לירא האלהים». 6 חבולה — ממושכנת ומשועבדת.

7 חנותיו — חסדיו. 8 מ.: «לא תפתי אלא נפשך».

9 ידיעה ברורה בעצם... ר״ל אחרי אשר תכירי הכרה ברורה את עצם חובתך.

לא פסק חפצי מהיות רפה וכַספי כוזב, מעת העירו אותי דברי הימים הקדמונים שחלפו, עד אשר נתבאר לי בדרך החכמה אמתת מה שזכרתו, ונתברר אצלי מדרך הערת התורה תחלה, ואח״כ בדרך הראיה השכלית עד ששב כַספי אמת וחפצי ברור. אמר לה השכל: אם מה שזכרת אמת, התאפקי על צער [1] הרפואה וסבלי מרירות הסם ורוע טעמו, אחר אשר תמנעי מן המאכל הרע שהיית רגילה בו. אמרה הנפש: ומה הוא המאכל הרע, אשר הייתי רגילה בו ונוהגת? אמר לה השכל: היא המדה המגונה שגברה עליך מראשיתך וכחותיה המחזיקים אותה מתחלת גדולך. אמרה הנפש: ואיזו מדה היא המדה הזאת ומה הם הכחות המחזיקים אותה? אמר השכל: המדות המגונות שבך רבות, אבל שרשם ועקרם שתים מדות: אחת מהן אהבת ההנאות הגופיות מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר צרכי גופך, והמדה הזאת קנית אותה מן שכנך הרע[2] והוא גופך. והמדה השנית אהבת השררה והגדולה והגאות והגבהות והקנאה[3]. היא מביאה אותך למעט בשלום הגמול לבעל הטובה אצלך, והמדה הזאת היא קנויה לך משכניך, אשר התגדלת ביניהם והם אחיך וקרוביך. אמרה הנפש: ומה הם הכחות שאני צריכה למנעם ממני? אמר השכל: כחות המדה הראשונה הם מותרי המאכל והמשתה והלבוש והתנומה והמנוחה והשלום והדומה להן, אבל כחות המדה השנית הם מותרי הדבור ורב חברת בני האדם, והתנאות להם[4] ואהבת המהלל והכבוד מהם והקנאה בהם בקנינים העולמיים, והכריחם באשר בידם[5], ובזות אותם וזכר גנותם והדומה לזה. ואם מה שזכרת מכספך ורב חפצך לפרע טובות האלהים עליך אמת, הרחיקי מעליך מה שזכרתי לך מן הכחות והמדות בכל יכלתך, ואחר כך אעלה אותך אל שער אחר מן הרפואה. אמרה הנפש: זה יקשה עלי להפרד ממנו מפני אורך רגילותי בו. לכן הורני, באיזה פנים יקל עלי בחסדך[6]? אמר השכל: הלא ידעת, כי המשכיל יקל בעיניו לכרות נתח אחד מנתחיו ולהפקד אבר אחד מאבריו, כשיארע לו בו חולי, ומפַחֵד מהתפשטו בשאר אבריו, כשהוא מבין מה שיש בין שני הענינים ומכיר מה שיש בין שתי הרעות. וכן את, אם תרצי שתקל בעיניך פרידת מה שפרידתו קשה, שימי אל לבך, השתמשי בבינתך בשקול מה שיש בין הטובה, אשר תגיע אליך בהפרדך ממנו, והרעה, אשר תמצא אותך, בהתמדת חברתו, ואז יקל בעיניך פרידת מה שיקשה עליך ממדותיך המגונות. אמרה הנפש: ומה היא הטובה, שתגיע אלי בפרידתו,

---

1 התאפקי על צער — התגברי על צער. 2 מ׳ מוסיף: «הוא אלופך».

3 והקנאה — יחס מגבוה אל האנשים. 4 והתנאות להם — להשתדל למצא חן בעיניהם.

5 והכריחם באשר בידם ר״ל להתחרות אתם ברכושם ולעלות עליהם, לנצח אותם.

6 מ. חסר: «בחסדך».

והרעה, אשר תמצא אותי בהתמדתו? אמר השכל: הטובה—שלות נפשך ומנוחתה ממאפל קדרות העולם, שהנאותיו מעורבות בעצבים ותאוותיו נפסקות. ויביאך זה[1] להכיר באחרית[2] חזקת הכרתך בבית מרגועך ושתשתדל לו ותחוש עליו. והשער הזה משערי הטובות, אשר הצלתך וחיותך בהם. אך הרעה שיבת[3] דאגתך והכפלת יגונך והתמדת אבלך בהעדר משאלותיך בעולם הזה, אשר אם תגיעי אליהם, תגיעי אל ההבל, אשר אין לו קיום ולא התמדה, כי הוא הולך אל זולתך בלי ספק. ולא ישאר בידך העולם הזה ולא תגיעי אל הבא, כל שכן שלא תגיעי בו אל משאלותיך עם אורך השתדלותך[4] בהן. אמרה הנפש: הבינותי מה שזכרת, ואני מקוה שיקל בעיני בעבורו פרידת מה שהיה עלי קשה קודם לכן. אך הוסיף לי שער שני מאופני הרפואה, יורני מה שחפצתי בעבודת האלהים. אמר השכל: ממשלת הדבר[5] וכללו של ענין הוא, שתקבלי עליך ממי שלמעלה ממך מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך, עם השתנות[6] הערכים[7]. ומה שהוא טוב בעיניך ממנו וירע לך ממעשהו, קבלי ממי שלמעלה ממך כמוהו. אמרה הנפש: הוסיפה לי פרוש ובאור. אמר השכל: העלי על דעתך טובות האלהים עליך במה שכולל אותך[8] עם זולתך ומה שאת מיוחדת בו, ואחר כך העלי על מחשבתך, שאת הטיבות בכמותם[9] לעבדך מקנת כספך. והפנים, אשר ייטבו בעיניך ממנו, קבלי אותם עליך לבוראך[10], ומה שהוא בעיניך רע ממנו, ירע בעיניך גם כן ממך לבוראך. אמרה הנפש: הבינותי מה שזכרת לי בכלל, אך עשה עמי חסד, ובאר אותו לי בפרט. אמר השכל: הענינים שהם טובים מאחד מעבדי העולם, שיתנהג בם לפני אדוניו, כשיגמלהו מן הטוב קצת מה שגמלך בוראך—מהם שיעבדהו לבדו בדבור ובמעשה, ושיהיה נאמן ומשתדל בעניניו בגלוי ובסתר, ושייראנו אותו ויפחד ממנו כל זמן שהוא עומד לפניו, כמ״ש קצת החסידים: אל תמרה את אדונך והוא רואה אותך. ומהם שישפל ויכנע לאדוניו בנראה ממעשיו ובסתר מצפונו ושינהג בשפלות לפניו במלבושו ובמדותיו, ויכבדהו, וירוממהו בלשונו ובלבבו, ושישבח ויודה אותו ביומו ולילו ושיזכר[11] טובותיו בסתר ובגלוי, ויספר מהלליו ושבחיו, כפי שראוי

1 כל ההוצא׳: «הביאך להכיר» ותקנתי ע״פ מ. ור״ל זה יביאך להכיר הכרה חזקה וברורה את בית מרגועך. 2 באחרית — באחרונה, בתור תוצאה מזה.

3 כל ההוצא׳: «משיבת» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל חזרת דאגתך והשנותה.

4 עם אורך השתדלותך ר״ל למרות השתדלותך המרובה. 5 ממשלת הדבר — עקר הדבר.

6 כל ההוצא׳: «השתוות» ותקנתי ע״פ מ.

7 עם השתנות הערכים ר״ל בהתחשב עם ההבדל שישנו ביחס שבינך ובין מי שלמעלה ממך ובינך ובין מי שלמטה ממך. 8 «אותך» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי ע״פ מ.

9 שאת הטיבות בכמותם ר״ל שאת עשית טובות דומות לאלה.

10 כל ההוצא׳: «מבוראך» ותקנתי ע״פ מ. ור״ל ביחס לבוראך. 11 מ.: «ושיזכיר».

לו, וירוץ לעבודתו בשמחה ובטוב לבב מאהבתו שימצא חן בעיניו, ויתקרב אל רצונו ויתחנן לו תמיד לרצות אותו ולכפר לו [1], ויאהבהו, ויפחד שיהיה מקצר במה שצוהו, וישמר מצוותיו, ויתרחק ממה שהזהירו ממנו, וישים אל לבו מה שחלף לו מן העונות וירבו בעיניו טובותיו ויגַדְלֶן [2], ויבז מעשהו בצד מה שהוא חייב לו, וימעט אצלו טרחו לנגד מה שראוי לו, ויודה בקטנות מעלתו בעיניו אצל גדולת אדוניו בנפשו, וירבה להשתחוות לו ולכרע לו כריעה בכניעה [3] ושפלות, ושיבטח בו בכל צרכיו, ושירצה בכל ענין שיעתיקנו אליו [4], ואם ישביעהו, יודה וישבח, ואם ירעיבהו, ירצה ויסבל, לא יחשדנו בדינו ולא יעוולנו [5] בגזרתו, ויהיה די לו במה שחננו ויצדיקנו ביסרו אותו, וממה שהוא טוב ממנו עוד – להראות סימני העבודה והמקנה [6] עליו בכל תנועת אבריו ובמדותיו, לא יהגה כי אם בזכרו, ולא יביט כי אם אל דרכיו, ולא ישמע כי אם אל דבריו, ולא יאכל אלא מה שהטריפו, ולא יחשב אלא בגדולתו, ולא ישיש [7] אלא ברצותו אותו, ולא ישמח כי אם בעבודתו, ולא יבקש כי אם רצונו, ולא ירוץ כי אם בשליחותו, ולא יעמד כי אם מהמרותו, ולא ישב כי אם בביתו, ולא יקום כי אם באמונתו [8], ולא יקרא כי אם ספרו, ולא ילבש כי אם סות יראתו, ולא יישן כי אם על יצועי אהבתו, ולא יתדמה לו כי אם תמונתו, ולא יעור אלא במתיקות זכרו, ולא ימצא קורת רוח כי אם עמו, ולא יברח כי אם מהמרותו, ולא יאבל כי אם בעת כעסו, ולא יפחד כי אם מתוכחתו [9], ולא יקוה כי אם חסדו, ולא יכעס כי אם במה שמחייב רצונו, ולא ירצה אלא במי שעושה רצונו, ולא יקח כי אם ברשותו, ולא יתן אלא למי שצוה אותו לתת לו, וכן בכל תנועותיו: לא יעתיק רגל ולא יניע עפעף אלא אחר הפקת רצון אדוניו בהם. אבל הענינים שהם רעים מן העבד הם הפך כל הטובים בעיני אדוניו ממנו, ובהפכם יוכרו הדברים, וכבר הכינותי וקבצתי לך מהם כלל שיש בו די, יורה אותך על שאריתם ועל הפכם. וכיון שהטוב מעבדי העולם בעיני אדוניהם, כמו שספרנו, וכבר ידעת קטנות מעלת טובתם עליהם, כמה את חייבת לאלהים יתברך מכפלים מה שזכרנו, כשתשלמי לו מה שיש לו עליך מרוב הטובות.

---

1 מ: «ולכפר עונו». 2 כל ההוצא׳: «ויגדלו» ותקנתי עפ״י מ.

3 כל ההוצא׳: «וכניעה» ותקנתי עפ״י מ.

4 בכל ענין שיעתיקנו אליו ר״ל בכל מצב שיביאהו אליו הבורא. 5 יעוולנו – ייחס לו עול.

6 סמני העבודה והמקנה ר״ל סמנים שהוא עבדו קנין כספו.

7 כל ההוצא׳: «ישמש» ותקנתי עפ״י מ.

8 ולא יקום כי אם באמונתו ישאר תמיד נאמן רק לו לבדו.

9 כל ההוצא׳: «מפחדו עליו» ותקנתי עפ״י מ.

## פרק ו.

אמרה הנפש: כבר הבינותי מה שזכרת ובמה שפרשת די, אך באר לי, על כמה פנים אני חייבת בתוספת העבודה לאלהים יתברך? אמר השכל: כי תוספת העבודה על אנשיה מתחלקת מדרך הכלל והפרט בטובה עליהם. והטובה על המדברים על ארבעה ענינים: הראשון, טובת הבורא הכוללת כל האדם והוא המציאם, אחר שלא היו דבר נמצא, והחיותם, והטובה להם בכל אשר הקדמנו. זכרו בשער השני מן הספר הזה. וע"כ הם חייבים לבורא יתברך עבודה כוללת, והיא כל התורות השכליות, אשר נהג בהם אדם וחנוך ונח ובניו ואיוב וחבריו עד ימות משה רבינו ע"ה. ומי שדבק בהם כלם לעבודת האלהים, ייטיב לו האלהים בטובה מיוחדת משאר בני אדם, ויתן לו עבודה[1] יתירה בעוה"ז והגמול הגדול בעוה"ב, כמו אברהם שאמר לו האלהים[2]: אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד. ומי שימרה האלהים בטובותיו, יפול ממדרגת המדברים ומעלותם אל שפל מדרגת החי שאינו מדבר, ויהיה דינו כדין הבהמות בעולם, כמ"ש[3]: ואויבי ה' כיקר כרים וגו', ודינו בעוה"ב הרע שאין למעלה ממנה, כמ"ש[4]: רוחכם אש תאכלכם. והענין השני, טובות הבורא על עם מן העמים ואומה מן האומות, כמו שהטיב לבני ישראל בהוציאם מארץ מצרים והביאם אל ארץ כנען, וחייבם בזה עבודה יתירה על העבודה הראשונה, והיא התורות השמעיות, אחר שהזהיר והעיר על התורות השכליות. ומי שקבלה לכבוד האלהים, יחדהו האל בטובה וחייבו עליה עבודה זולתי עבודת אומתו ושאר שבטו, כמו שמצאנו שבט לוי, כשאמר משה[5]: מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי, הוסיף להם האל טובה יתירה ובחר מהם לשרת כבודו אהרן ובניו, וצוה אותם בתורות יתרות משאר האומה ויעד אותם בגמול הגדול לעוה"ב. ומי שימרה הבורא יתעלה מהם, יפול משתי המעלות ויענש בשני העולמים, כמו שאמר החכם[6]: וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים. והענין הג', טובות האלהים על משפחה ממשפחות האומה, ככהונה ולויה וזרע המלוכה בבית דוד, וחייבם על זה עבודה יתרה. ותורות[7] הכהונה והלויה ידועות ומבוארות בספר תורת האלהים, אך תורת בית דוד, כמו שכתוב[8]: בית דוד, כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק. ומי שהשלימם לאהבת רצון האלהים, ייחדהו האל בטוב בעולם הזה ובגמול הגדול לעוה"ב, ויהיה נדיב נבחר או מורה צדק, כמ"ש הכתוב על פנחס[9]: ויעמד פנחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור

1 כל ההוצא': «מעלה יתרה» ותקנתי עפ"י מ. ועפ"י הענין. 2 בראשית ט"ו א'
3 תהלים ל"ז כ' 4 ישעיהו ל"ג י"א 5 שמות ל"ב כ"ו 6 קהלת ח' י"ג
7 כל ההוצא': «ועבודת» ותקנתי עפ"י מ. 8 ירמיהו כ"א י"ב 9 תהלים ק"ו ל"א

עד עולם, ואמר[1]: והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי וגו׳. ומי שהמרה האלהים מהם, נפל מכל המעלות בעוה״ז, ויגיע לו צער גדול בעוה״ב, כמו שידעת מדבר קרח ועדתו. והענין הרביעי, טובת האלהים על איש מאישי בני אדם, נתיחד בה משאר משפחתו ועמו ושאר המדברים, כנביא מובחר או נגיד מצווה להנהיג אומה, או חכם העיר אלהים את רוחו בחכמה ותבונה ועצה ודומה לזה, ועל כל טובה מהם יתחייב בעבודה יתרה לאלהים. ומי שהשלימה, מתמידות לו כל הטובות הכוללות והמיוחדות בעולם, ויוסיף לו האלהים כח עליהם ודעת בהם, כמ״ש[2]: נשבע ה׳ לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, והגמול לעוה״ב כמ״ש[3]: לולא האמנתי לראות בטוב ה׳ בארץ חיים. ומי שימרה האלהים בטובה אשר יחדהו בה, יפול מכל המעלות היתרות וידקדק עליו הבורא בחשבון יותר בעוה״ז, כמ״ש[4]: הוא אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן, ואמר[5]: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם, ויהיה עוד ענשו בעוה״ב יותר קשה כמ״ש[6]: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב וגו׳. ועל אלה ארבעה הענינים חייבים בני האדם בעבודת האלהים, וכל אשר יוסיף הבורא טובה לאדם, חייב עליה עבודה, ומן הראיה על זה, כי התבואות חייבות במעשר שנאמר[7]: עשר תעשר את כל תבואת זרעך, ומי שנתן לו האלהים מאה כור של תבואה, חייב ממנה עשרה כורים לאלהים, ומי שנתן לו האלהים עשרה כורים, חייב לאלהים מהם כור אחד. ואם יוציא האחד תשעה וחצי והשני אחד, יהיה הראשון ענוש והשני יקבל שכר. וכן אומר במי שלא היה לו בן, בטלה ממנו חובת המילה ולמוד התורה, ומי שהוא פיסח, בטלה ממנו חובת החג, ומי שהוא חולה, בטלו ממנו מן המצוות מה שאינו יכול לעשותן. ועל ההקשה הזאת יתחייב מי שיחדהו הבורא יתעלה לטובה, בתוספת עבודה בתור הודאה[8] עליה. וע״כ היו החסידים הראשונים, כשהיתה באה להם טובה מטובות העולם, מתפחדים לה משני פנים: אחד מהם שלא יקצרו מהשלמת העבודה עליה וההודאה בעבורה, ותשוב להם לרעה[9], כמ״ש יעקב אבינו[10]: קטנתי מכל החסדים. והשני שלא, תהיה גמול הבורא על עבודתם ויגרע מגמולם לעולם הבא, כמו שפירשו הקדמונים בענין[11]: ומשלם לשונאיו אל

1 יחזקאל מ״ד ט״ו 2 תהלים קל״ב י״א 3 שם כ״ז י״ג 4 ויקרא י׳, ג׳ 5 עמוס ג׳ ב׳
6 ישעהו ל׳ ל״ג 7 דברים י״ח כ״ב 8 «בתור הודאה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ר״ל מי שהבורא יחדהו בטובה מיוחדת חיב בעבודה נוספת בתור הודאה על זה.
9 מ. מוסיף: «בעולם הבא». 10 בראשית ל״ב י״א 11 קדושין מ׳ ע״ב

פניו להאבידו [1], ודי לך בזה. אמרה הנפש: כבר הבינותי מה שזכרת, ואינני מוצאה את עצמי יכולה לשלם חובות הבורא על טובותיו הכוללות המדברים, כ"ש מה שיחד אותי בו מהם. ואם חפצי ורצוני לשלם מה שאני חייבת עליהם, מיד קודמת למחשבתי [2] בהשלימי, תוחלת טובה עתידה ממנו. וכן בהודותי לאל, כשאהודנו במלותי על גודל טובו עלי, ומחשבתי וכוונתי בהודאה לבקש על התמדת הטובה ולהוסיף עליה, לא כוונת הנואש מתוספת הטובה והתמדתה. וכשאני על הדרך הזה בעבודתי והודאתי לאלהי ממעוט הכוונה הברורה לחובת טובתו, איך אגיע לשלם שאר עבודתו על טובותיו המיוחדות? ואני צריכה שתורני מה שאני חייבת בו עליהם מעבודת האלהים על המעוט [3], שאהיה ראויה להתמדתם [4]. אמר השכל: מה שהתרעמת ממעוט כוונתך בעבודתך והודאתך לאלהיך, וכי דברי פיך דברי מודה, וכוונתך בהם כוונת מבקש, ולבך להוסיף על הטובה ולשאל התמדתה, הוא מפני שלש מדות. המדה האחת רוב אהבתך את נפשך וחפצך למשך הנעימות אליה, ולא תפסעי פסיעה לעבודת האל ולא לזולתה, אלא שכוונתך בה להתענג בהנאות. וכבר הקדמתי לך בתחלת רפואתי, שתשתדלי בכל יכלתך להרחיק המדה המגונה [5] הזאת ממך ובזה אקוה לך הטוב. והמדה השנית, מפני שאינך מבינה חסד הבורא עליך, ויעלה במחשבתך, שאינך מגעת אל הטובה, אלא בבקשתך עליה, וכבר הטיב לך במה שתדעי ובמה שאינך יודעת, ואת לא תשכילי, בבקשת [6] מי עשה לך כל זאת בתחלה. אם היית מרחקת ממך המחשבה הזאת, היתה עבודתך בכוונה שלמה והודאתך לו במצפונך, ומה שתקוי ממנו אז, יהיה ראוי ומחויב לך יותר. והמדה השלישית, שאינך מכרת את עצמך ולא ענין הנהגתך, ואת רואה אותך ראויה לגדולה שבכל הטובות, ואינך פוסקת מלבקש אותן, וכל אשר תגיע מהם על דבר, מחשבתך עולה למה שלמעלה ממנו. ואינך רואה הבורא יתעלה ראוי לגדולה שבעבודות ממך. וכשתהיה ממך עבודה, תחשבה חסד ממך עליו, עם ידיעתך מחסורך אליו ושאינו צריך לך. ואילו היית מגלה הסכלות הזה מעליך, ותעייני בעין פקוחה, והיית יודעת, כי הבורא אשר בראך חושב עליך ויודע בטוב לך ובמה שאינו טוב יותר ממך, היית רוצה ומסתפקת [7] במה שיגיעך מהם [8], ותגדל הודאתך לו עליהם בלב שלם. ולא היית תולה תקותך במה שיטרידך מהכרת מה שהגיע אליך מהם ופרע חובות

1 דברים ז׳ י׳ 2 מיד קודמת למחשבתי ר"ל מקדימה ובאה למוחי בשלמי חובתי תקוה לטובה עתידה. 3 על המעוט ר"ל המעוט מעבודה שאני חייבת בה. 4 להתמדתן של הטובות.
5 «המגונה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ"י מ.
6 כל ההוצא׳: «בבקשתך» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל את אינך מבינה, עפ"י בקשתו של מי הוא עשה לך כל זאת. 7 «ומסתפקת» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ"י מ.
8 במה שיגיעך מהם — במה שיגיע לך מהטובות.

האלהים עליהם. ומה שאת ראויה לו, אי אפשר שלא תגיעי אליו, כשיתחייב לך בעבודתך, לא שתקוי אותו בתלות דעתך בו[1].

## פרק ז.

ומה ששאלת על המעוטה שבעבודות האלהים, שאין אדם יוצא ידי חובתו בפחות ממנה, ותתחייב לו בה התמדת טובתו עליו, הם י׳ ענינים: מהם שלא ישימנה סבה להמרותו, ומהם שיזכיר טובת האלהים בלשונו תמיד, וירבה להודות לו ולשבחו בלבו עליה ובנראה מדבריו, ומהם שלא תהיה נמבזה ומעוטה בעיניו[2], ומהם שלא יתלה בזולתו, אם תהיה ע״י אמצעי, שיודה האמצעי ויתעלם מהודות הבורא עליה, ומהם שלא יתפאר בה ויעלה על דעתו כי בכחו לקחה ובחכמתו או[3] במה שהוא ראוי לה. ומהם שלא יעלה במחשבתו שיתמידה בהשתדלותו בה, ושתאבד ממנו אם יתעלם ממנה, ומהם שלא יבזה מי שחסר הטובה ההיא, ויראה את עצמו טוב ממנו לפני האלהים, ושמא האלהים מנסה אותו בה להֶרָאות מה שנסתר בו מרוע המצפון, ותשיאהו הטובה[4] ויהיה כל חסר טוב, טוב ממנו לפני האלהים. ומהם שיהיה לבבו שלם עם האלהים בכוונתו ובהכנעו. ואם לא יוסיף במעשהו על מה שהיה בתחלה ולא הוסיף בהודאה ובשבח, יתמיד על מה שהיה בו, וישתדל לכוון את לבו במעשהו לאלהים, ואל תהיה הטובה גורמת לקצר ממעשהו הראשון ולטרד אותו מהוסיף בכוונתו לאלהים. ומהם להיות עינו תמיד על מי שהוא למטה ממנו ברוב הטובות, לא על מי שהוא למעלה ממנו. וכן ראוי לו להיות עינו תמיד על מי שהוא מרבה בעבודת האלהים יותר ממנו, כדי שישתדל לעלות אל מעלתו ואל יביט למי שהוא ממעט בה יותר ממנו, ויתגאה במעשהו ויתעלם ממנו. ומהם שלא ישיאהו אורך סתר הבורא יתעלה עליו ואורך אפיו לו, כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו. כי כל מה שהגיעו דבריהם אלינו[5] מן הקדמונים שעברו, וראינו מן הנמצאים עמנו, שהטיב להם האלהים במיני הטובות ונטו מעבודת האלהים אל המרותו, לא נכשלו אלא במה שספרתי לך, זה גלוי ומפורסם בספרי הנביאים ע״ה בכל דור ודור. והם כל מפסידי השער השלישי הזה, אשר כוונתנו בו באור חיוב קבלת עבודת האלהים. ומי שלא יכול להוסיף בעבודת האלהים ברבות טובותיו ויוכל לקבל מה שזכרתי לשם שמים, יהיה ראוי להתמדת הטובה

---

1 לא שתקוי... שלא תטרידי לבך בתקות הטוב ותתלי דעתך בו.

2 מ.: «שלא יתכחש לה ולא תהיה מעוטה בעיניו». 3 «או» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

4 ותשיאהו הטובה ר״ל ותסיתהו הטובה לעשות רע.

5 כל מה שהגיעו דבריהם... כל אלה שהגיעו לנו ידיעות עליהם.

לו המיוחדת לו. ואם יסירנה ממנו יהיה, לאחד משני דברים או למחות בזה עון שקדם לו או לשלם לו בעוה״ב תמורתה מה שהוא גדול ויקר ממנה[1] ועודף עליה הרבה.

## פרק ח.

אמרה הנפש התעסקת ברפואתי, והעלית ארוכתי, והוכחתני, והגדלת[2], והשקפת בְּאוֹרֶךָ[3], וגלית חשכת האולת מעלי, אלא שנשאר עלי עדיין ממפסידי עבודת האלהים ענין אחד, אם תרפאני ממדוהו ותסיר ממני דאגתו, אנצל מן הגדול שבמדוים ואהיה קרובה לרפואה מכל נגעי. אמר השכל: ומה הוא הענין, שהוא אצלך כאשר זכרת? אמרה הנפש: מה שמצאתי בספרים מענין ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ, שהכל לאלהים בכל מה שברא מקופא וצומח וחי ומדבר, כמ״ש[4] כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים ובארץ, ואמר[5]: ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל ה׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, ואמר[6]: מי זה אמר ותהי ה׳ לא צוה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, ואמר[7]: יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע, ואמר[8]: אם ה׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם ה׳ לא ישמר עיר שוא שקד שומר, ואמר[9]: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא. והרבה ממה שדומה לזה מה שיורה כלו, כי האדם ושאר החיים כלים[10] הכינם הבורא לזיון העולם הזה, ואם יניעם, ינועו ברשותו וכחו ויכלתו, ואם יניחם, ינוחו ממעשיהם, כמ״ש[11]: והוא ישקיט ומי ירשיע, ואמר[12]: תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון, וכל דברי הראשונים בכל ספר מודים על[13] הענין הזה מבלי מחלוקת בו. ונמצא בספר התורה מה שחולק עליו, מה שמורה, כי המעשים הנראים מן האדם נתונים ברשותו, והוא בוחר בהם בחפצו והם הווים ברצונו ובחירתו, וע״כ התחייב בגמול ובעונש על העבודה ועל העבירה, והוא מה שאמר הכתוב[14]: ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, ואמר[15]: ובחרת בחיים, ואמר[16]: מידכם היתה זאת, ואמר[17]: כי פעל אדם ישלם לו, ואמר[18]: אולת אדם תסלף דרכו. וכל מה שיש בספרנו מתורה ומצוות ומוסר מורה על ברור הענין הזה, וכן מה שיש בו מגמול העבודה ועונש העבירה הכל

1 כל ההוצא׳: «ממנו» ותקנתי עפ״י מ.
2 והגדלת—דברת גדולות ונכבדות. 3 כל ההוצא׳ מוסיפות: «על רפואתי» ומחקתי עפ״י מ.
4 תהלים קל״ה ו׳ 5 שמ״א ב׳ ו׳ 6 איכה ג׳ ל״ח 7 ישעיהו מ״ה ז׳
8 תהלים קכ״ז א׳ 9 שם 10 כל ההוצא׳ חסר: «כלים» והוספתי עפ״י מ.
11 איוב ל״ד כ״ח 12 תהלים ק״ד כ״ט 13 כל ההוצא׳: «מכל» ותקנתי עפ״י מ.
14 דברים ל׳ ט״ו 15 שם ל׳ י״ט 16 מלאכי א׳ ט׳ 17 איוב ל״ד י״א 18 משלי י״ט ג׳

מורה, כי מעשי האדם מונחים אליו[1], וכי כבוד האלהים נקי מטובתו ורעתו וצדקותיו ומעוותיו, והענין אצלי קשה, והפיק בין[2] שני הענינים קשה מאד, ואם יש רפואה למדוה הזה[3], ירפאני האל ממנו על ידך. אמר השכל: אין במה שזכרת מקושי ההפקה בין שני אלו הענינים הנמצאים בספרים, גדול ממה שימצא ממנו בפועל[4] בדרך הבחינה[5]. והוא מה שאנחנו רואים ממעשי האדם, שיהיו כפי דעתו וחפצו בקצת העתים ויהיו שלא כרצונו וכוונתו בקצתם, והם יורוך, כי יש לבורא יתעלה ממשלת עליו ושהוא תחת מאסרו, יתיר לו מה שיחפץ וימנעהו ממה שאינו חפץ. ויראה לך ממנו זה[6] גם בתנועת לשונו ושמעו וראותו. ואני רואה אח"כ, שהגמול והעונש עוברים עליו כפי מעשיו ותנועותיו לעבודת האלהים ולהמרותו. וכבר ארכו מחלוקות החכמים באופני ההפקה בין ההכרח והצדק, מהם מי שאמר, כי כל המעשים האנושיים הולכים כחפץ האדם בהם ויכלתו וכחו, מסר אלהים בידו עניניהם והשליטו בהם, וכי כבוד האלהים נקי מהם, ועל כן התחייב עליהם הגמול והעונש. ומהם מי שמשיב המעשים האנושיים וזולתם אל הבורא יתברך, ואמר כי כל תנועה המתחדשת בעולם ממדבר ודומם היא ברשות הבורא ית' וגזרתו ודינו ותחת מאסרו[7], ואין נמלט ממנו[8] כשערה, לא פחות ממנה ולא למעלה הימנה. וכאשר הקשו עליהם[9] בדרך הגמול והעונש, יאמרו ענין הגמול והעונש אין אנו יודעים צורתו ולא מהלכי דיניו, והאלהים צדיק ולא יְעַוֵּל, ונאמן במה שיעד מן הגמול והעונש ולא יעבר, נחלשו דעותינו מהשיג כח הוית חכמתו, וצדקו יותר גלוי וחסדו נראה יותר ממה שנחשדהו בדיניו, אין אלוה מבלעדיו. ומהם מי שראה להאמין בשתי הדעות: ההכרח והצדק, ואמר, כי המעמיק בהם אינו ניצול מחטא ומכשול על איזה דרך שיסבר אותם. ואמרו: הנכון, שנעשה מעשה מי שיאמין[10], כי המעשים מונחים לאדם, יִגָּמֵל וְיֵעָנֵשׁ עליהם, ונשתדל בכל אשר יועילנו אצל הבורא בשני העולמים, ונבטח באלהים בטחון מי שהתברר אצלו, כי ממשלת כל המעשים והתנועות והתועלת והנזק בגזרת ה' ורשותו ובמאמרו וכי לאל ית' הטענה הנצחת[11] על האדם ואין טענה לאדם על האלהים יתברך. והדעת הזאת קרובה אל דרך ההצלה[12] מכל

---

1 מונחים אליו... נתונים בידו. 2 והפיק בין... להתאים בין.

3 ואם יש רפואה — והאם יש רפואה למדוה הזה, שירפאני האל ממנו באמצעותך?

4 גדול ממה... ר"ל קשי ההתאמה בין מה שנאמר בספרים ביחס לשני הענינים האלה איננו גדול מאשר הקשי להתאים בין הענינים עצמם. 5 בדרך הבחינה... אם נתבונן בעין בוחנת.

6 כל ההוצא': «גם זה» ותקנתי עפ"י מ. 7 תחת מאסרו — תחת פקודתו.

8 כל ההוצא': «מהם» ותקנתי עפ"י מ.

9 וכאשר הקשו... ר"ל וכאשר הקשו עליהם, שבאפן כזה אין מקום לגמול וענש לאדם.

10 שנעשה מעשה מי... שלענין המעשים נהיה נמשכים אחר דעת מי שיאמין...

11 הנצחת — החזקה. 12 דרך ההצלה — הדרך להנצל מחטא ומכשול.

אשר קדם זכרו, כי מן האמת והנכונה, שנודה בסכלות בדבר הזה [1] מחכמת הבורא יתברך, מפני חלישות דעתנו וממעוט הכרתנו. ובסכלותנו בו פנים מאופני הטובה [2], ולזה נעלם ממנו. ואלו היתה לנו בעמדנו על הסוד הזה תקנה, היה הבורא מגלה אותה לנו. והדמיון הקרוב בזה מה שאנו רואים מענין חלש הראות, שאין לו תועלת באור השמש, עד שישים מסך דק בינו ובין עיניו. וכל אשר יהיה החולי בעיניו יותר גדול, תהיה תקנתו במסך יותר עבה, וכל אשר יקל החולי מעיניו, יהיה המסך הדק יותר ראוי לו. ועוד, כי אנו רואים ברוב המלאכות הגופניות פעולות, אלו לא היינו רואים אותן בעינינו והיה דברם מגיע אלינו, היינו ממהרים להכזיב המגיד בו עליהם, כמו האסטרולביו שהוא מאזני החוזים, שאילו לא השגנוהו בראותנו ויגיד לנו מגיד צורתו ודמותו ומה שיושג בו מתנועות הגלגלים ומקומות הכוכבים וכוון השעות של כל עת ועת מעתי השנה וידיעת מרחקי הדברים החלוקים והרבה מן הדברים שאינם ידועים, לא נתבררה במחשבתנו ולא עלתה ברעיוננו צורתו. וכן מה שהוא יותר קרוב אלינו מן הכלים שמשתמשים בהם המון בני אדם: הפלס, כי לולא השגת חוש ראותנו אותו, לא היה מתקיים בנפשותינו, שישקל שקל הצדק במאזנים, שאחד מחלקיהם יותר ארוך מן השני. ומן התימה, שישקל בו שקלים רבים נחלקים בחסר וביתר באבן אחת. ומה שמשתמשים בו בני אדם יותר: תנועת האבן העליון מאבני הרחים בסבוב שוה באמצעים חלשים, מניעים אותם המים. וכשאנו משליכים אבן קטנה בשטף המים הנגרים לא היה מתעכב שעה, עד שהיה מגיע לתחתיהם, וברחים ממשקל האבן כפלים רבים [3], וכח האמצעים שינועו הרחים בעבורם [4] פחות מכח השטף הרבה. ואלו הגיד לנו מגיד ולא היינו רואים הדבר בעינינו, היינו ממהרים להכחיש ולהשיב על דבריו, וזה מפני מעוט ידיעתנו [5] בסודי היצירה וחלישות הכרתנו בשרשי הנמצאים ותולדותיהם וטבעיהם וכחותם המתבודדים [6]. ומי שהוא בסכלות, אשר ספרנו, בדבר שהוא בין ידיו תדיר [7], אין מן התימה, שלא ידע מהלכי הגוזר [8] והצדק ממשפטי הבורא יתעלה, אשר הם נעלמים ונעלים ממה שזכרנו עד אין קץ. ובכמותו אמר דוד ע״ה [9]: ה׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני וגו׳. ואמר אחר זה מה שדומה לו מהמסר אל האלהים במאמרו: אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי.

---

1 בסכלות בדבר הזה — באי ידיעתנו את הדבר הזה.

2 ובסכלותנו בו פנים ר״ל באי ידיעתנו ישנה תועלת לנו וזהו אחד מאפני הטובה שה׳ הטיב עמנו.

3 וברחים ממשקל האבן כפלים רבים ר״ל אבן הרחים היא הרבה פעמים יותר גדולה מהאבן הזו.

4 שינועו הרחים בעבורם — המניעים את הרחים. 5 במ.: «אי ידיעתנו».

6 המתבודדים — המיוחדים להם. 7 שהוא בין ידיו תדיר — שהוא נמצא לפי עיניו תמיד.

8 הגוזר — הגזרה, ההכרח. 9 תהלים קל״א א׳

## פרק ט.

אמרה הנפש: כבר נחמתני במה שיאשתני [1] מהשיג מן הדבר הזה לדקותו ועומק ענינו, אך גלה לי סוד עניני והכוונה בהעמדתי בעולם [2] הזה, וקרב לי צורת ההכרח והצדק בכל יכלתך מן הדרך הקצרה, ולא יהיה עניני כענין מי שלא הבין אופני טובתו [3] מן המלכים [4], כאשר הגיעני [5]. והוא שבקצת איי הודו עיר אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה, וכאשר תשלם לו השנה, יוציאוהו מביניהם ויחזר על הענין, אשר היה עליו קודם שיתמנה עליהם. והיה במתמנים עליהם איש אחד סכל, לא ידע סודם בו, וקבץ ממונות ובנה ארמונות וחזקם ולא הוציא מעירם דבר, והשתדל להביא כל אשר היה לו חוץ לעיר: ממון ואשה ובנים, אליה. וכאשר נשלמה לו השנה, הוציאוהו אנשי העיר ההיא נעור וריק מן הכל, והפרידו בינו ובין כל מה שבנה וקנה תחלה וסוף, ולא מצא בצאתו מאומה מכל מה שהיה לו בעיר וחוצה לה. והיה מתחרט ומתאבל על טרחו והשתדלותו במה שבנה וקבץ, והיה לזולתו. ואחר כך הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון, וכאשר נתמנה עליהם, בחר מהם איש אחד והטיב אליו, ושאל אותו על מנהגי האנשים ודתיהם על מי שנתמנה עליהם קודם, וגלה לו סודם ודעתם בו. וכאשר ידע הדבר, לא נתעסק במאומה ממה שנתעסק בו הראשון אשר זכרנו, אך השתדל וטרח להוציא כל דבר יקר שהיה בעיר ההיא לעיר אחרת, ושם כל מכמניו ומחמדיו בזולתה [6] ולא בטח בבר לבם [7], בגדולתם ובכבודם [8], והיה בין האבל והשמחה כל ימי עמדו בעיר, מתאבל במהירות יציאתו מאתם ועל שמעט בעיניו מה שמוציא מן החמודות, כי אם היה עומד, היה מוציא יותר, והיה שמח בצאתו מהרה ממנה להתישב במקום, אשר שם שם חמודותיו וישתמש בהם באופני תועלותיו ומיני הנאותיו בלב שלם ונפש בטוחה והתמדת ענין. וכששלמה שנתו, לא דאג על צאתו מאתם, אך מהר לדבר בשמחת לב ובסבר פנים משבח מעשהו והשתדלותו, והלך לטובה רבה וכבוד גדול [9] בשמחה מתמדת ושמח בשני הענינים והגיע אל תאותו בשני המקומות. ואני יראה שיקרני מקרה הכסיל, אשר יגע בשני הענינים [10] והפסיד בשני המקומות. וכיון

---

1 נחמתני במה שיאשתני ר״ל ע״י זה שהבאתני ליאוש מידיעת הענין הזה.

2 סוד עניני והכונה בהעמדתי בעולם ר״ל סוד חיי ותכלית מציאותי בעולם.

3 מי שלא הבין אופני טובתו מן המלכים — אחד המלכים שלא הבין מה טובתו דורשת ממנו.

4 ו: «הממונים». 5 כאשר הגיעני — כפי שהוגד וסופר לי.

6 כל ההוצא׳: «בזולתם» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל מחוץ לעיר.

7 «בבר לבם» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

8 בגדולתם ובכבודם ר״ל במה שהם מגדלים ומכבדים אותו. 9 מ. מוסיף: «ופרסום גדול».

10 בשני הענינים ר״ל בשני המצבים גם בזמן היותו מלך וגם אח״כ.

שחנני האל אותך, הורני והראני עניני ומה שעמדת עליו מסוד דבָרַי ואופני תקנתי [1]. אמר השכל: כבר ספרת במשל שהבאת צורת עמדך בעולם וכי ענינך בו כענין המלכים [2] אשר זכרת, וכבר התברר אצלך גרותך ומהירות יציאתך, ואת צריכה שתעשי מה שעשה הנלבב הנבון, שיהיה ענינך כענינו, ואם תטי ממנו, אין לך תועלת בדברי ולא הנאה במליצתי. אמרה הנפש: לולי חפצי בדבר, לא הייתי חוקרת על מה שנעלם ממני מעניני. אמר השכל: אבל סוד דברך, שהבורא בראך מלא דבר בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים[3], ורצה לנשאך ולהרים מעלתך עד מעלת סגולתו ובחיריו ובריו[4] מן הקרובים אל אור כבודו לטוב לך ולחסד עמך, ולא היית ראויה לזה אלא אחר שלשה דברים. אחד מהם הסר מסך האולת מעליך והאיר לך בדעתו. והב׳ נסותך ובחנך, אם תבחרי בעבודתו או בהמרותו. והשלישי מוסרך [5] בעולם הזה בסבלך עול עבודתו בו להעלותך אל מעלת העליונים והסובלים[6], שנאמר בהם[7] ברכו ה׳ מלאכיו גבורי כח עושי דברו. ולא יתכן לך זה ואת על ענינך הראשון. ומחכמת הבורא יתעלה ברא לך העולם הזה בכל אשר בו מקופא וצומח וחי על סדר מתוקן והנהגה נכונה, והכל מתוקן לתועלתך, ובחר לך מסגולות יסודותיו היכל מתוקן דומה לעולם בשרשיו ותולדותיו ותכונתו, ופתח לך בו חמשה שערים אל העולם והפקיד עליהם חמשה שוערים מנאמניו. והשערים הם כלי החושים: העינים והאזנים והאף והלשון והידים. והשוערים הם החושים החמשה המשתמשים בהם והם חוש הראות וחוש השמע והריח והטעם והמשוש, אשר בהם תגיעי אל כל תועלותיך בעולם הזה. והכין לך בתוך ההיכל ארבע מעלות לארבעה נגידים להנהיגו, והם המוח והלב והכבד והביצים, ותקן בתוכו עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים, רצוני לומר הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה. ואוצרותם ומשכנותם הם שתי מרירות[8]: השחורה והאדומה. והליחה הלבנה והדם לתקנת ההיכל, ופזר העבדים מבית ומבחוץ לעבדו ולשמרו. הפנימיים: המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים. והחיצוניים: הידים והרגלים והלשון והרחם והשינים והצפרנים והדומה להם. והכין לך אחר כן קשרים ומצועים [9] בין הרוחניות ובין הגשמיות, והם הדם הנובע[10] והחום הטבעי והרוח החיוני. ואח״כ חברך אל ההיכל הזה חבור מתוקן וקשרך אליו קשר מסודר ביכלתו וחכמתו יתברך, כדי שישלימו לך. השלשה דברים אשר זכרתי לך. והכין לך לצרכך

1 כל ההוצא׳: «תקנתו» ותקנתי עפ״י מ׳. 2 ו׳: «הממונים».
3 בכלל מה שברא... ר״ל בין יתר העצמים הרוחניים שברא. 4 ובריו — בחיריו.
5 כל ההוצא׳: «מיסרך» ותקנתי עפ״י מ׳ ור״ל סגופך. 6 כל ההוצא׳: «הסובלים» בלי ו׳ החבור.
7 תהלים ק״ג כ׳ 8 שתי מרירות—שתי מרות. 9 ומצועים—מתווכים. 10 «הנובע» חסר במ׳.

שני יועצים והפקיד עליך[1] שני סופרים, ונתן לך, מן העבדים והמשמשים[2] כצרכך[3] בעולם הזה. והשני יועצים האחד מהם הוא השכל, המורה אותך מה שיש ברצון האל, והיועץ השני תאותך, אשר תשיאך ותסיתך במה שתקציף ה׳ אלהים בוראך בו. והשני סופרים אחד מהם כותב מעשיך הטובים בסתר ובגלוי ובמצפון ובנראה על ידי המשתמשים בהם[4] מכל מי שקדם זכרו מן השוערים[5] והנגידים והפקידים והעבדים והיועצים והמשרתים והשמשים. והסופר השני הוא כותב המעשים הרעים על הדרך הנזכר במעשים הטובים. והמשרתים והשמשים הם המדות הנפשיות, כהשמחה והדאגה, והששון, והיגון, והזכרון והשכחה, והחכמה, והסכלות, והגבורה, והמורך, והנדיבות, והכילות[6], והצדק, והרשע, והבושת, והעזות, והתקוה, והיראה, והאהבה, והשנאה, וההנאה, והצער, והגאוה, והענוה, והשררה, והשפלות, והרבה כאלו ממה שאת משתמשת בהם במצפונך. והבורא יתברך צוה השוערים והנגידים והפקידים והעבדים והיועצים והמשרתים והשמשים לשמע לך ולעמד למצותך עד קץ ידוע, אלא בענינים מיוחדים[7], בֵּארָם[8] להם בעת התחברותם אליך, והם ענין ההכרח ומקום הגזרה. והתיר לך להשתמש בכלם בתקנת גופך ובכל מה שהשליטך לעשותו בעוה״ז על פנים ידועים ובענינים מיוחדים, והם כל המצוות השכליות[9] והשמעיות[10] והמותרות[11]. ואמר לך: כל אשר שמתיו בידך והשלטתיך להשתמש בו בעוה״ז, אל ישיאך, כי לא יוסיף לך בעצמך מאומה ולא יגרע, ולא תגיע אליך ממנו הנאה, ולא צער, אך הם דברים מתחדשים על גופך מבית או מחוץ, אין דבר מהם לצרכך, והם ממך כשליא מן הולד[12] וכקליפת הביצה מן האפרח. ואם תביני ותשכילי כוונתי בך וטובתי עליך, ותבחרי בעבודתי ותרחקי מהמרותי בהנהגת כל מה שהשלטתיך בו, אעלך אל הגדולה שבמעלות בחירי וסגולתי, ואקרבך אל רחמי ואלבישך זיו כבודי. ואם תבחרי בהמרותי, אענשך עונש גדול ואענך ענוי ארוך. ואם תסכלי אופני השמוש בהם באחד מן הדברים, אשר חייבתיך בהם בעבודתי, מפני טרדתך בגופך ועסקיו[13], אשר נסיתיך בהם, הנה יחדתי לך יועץ חכם נאמן כשתשאלי עצתו, יורה אותך,

1 כל ההוצא׳: «עליהם» ותקנתי עפ״י מ. 2 מ. מוסיף: «במסבתך».
3 כל ההוצא׳: «בצרכך» ותקנתי עפ״י מ. וס. ור״ל לפי צרכך.
4 כל ההוצא׳: «בו» ותקנתי עפ״י מ.
5 ע״י המשתמשים... ר״ל מה שנראה ע״י השמוש בשוערים והנגידים וכ׳ שנזכרו למעלה.
6 «והנדיבות והכילות» חסר במ. 7 אלא בענינים.... חוץ מענינים מיוחדים.
8 א. ו. ל.: «באדם» ותקנתי עפ״י מ. וש. 9 השכליות ר״ל שהשכל מחייב אותן.
10 השמעיות — שאין השכל מחיב אותן אלא שיש לנו מסרת אבות על אודותן.
11 המותרות — מה שמותר לעשות ואינו מצוה כלל.
12 והם ממך כשליא... ר״ל והיחס שבין עצמותך וביניהם הוא כמו היחס בין השליא והילד.
13 כל ההוצא׳: «ועסקך» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל מקרי הגוף ופגעיו.

ואם תתעלמי, יעירך, והוא השכל, התיעצי עמו בכל דבריך, כי הוא יצוך להשתמש בכל העומדים לפניך[1] באופני עבודתי[2], ותשובנה המדות[3] המגונות משובחות, כאשר יעשה הרופא החכם שמשתמש בסמים שדרכם להזיק, בתועלת[4] הגופות, כסמים הממיתים וזולתם. ואם תהיה על הדעת הזאת, ותגבירי שכלך, ותשמעי לעצתו, יכתב סופר המעשים הטובים כל תנועותיך המותרות בכלל המעשים הטובים ותהיינה נוספות עליהם, ויהיו כל שמשיך עוזרים לך בעבודתי. ואם תמרי את עצתו ותטי לדעת היועץ השני, שהוא כנגדו בכל עניניו, ותשתמשי בהם[5] כאשר ייעצך, תשובנה מדותיך המשובחות מגונות, כרופא הכסיל אשר ימית בסמים המועילים, מפני סכלותו באופני שמושם, ויכתב סופר הרעות כל תנועותיך המותרות בכלל רעותיך, ותהיינה נוספות עליהן, ותמצאי עוזריך ושמשיך ומשרתיך וכל מי שתפגעי בו, מסכימים על רצונך ומפיקים חפציך ותוסיפי בהם שמחה וששון. וכל זה צדק מבוראך על בחרך המרותו מעבודתו[6] או עבודתו מהמרותו במצפונך ובכוונתך בסתרך. כי הנגלה והנסתר ממך שוים אצלו, והוא יגמלך על מה שהשקיף עליו ממך מכל זה, ואם נעלם מב״א. הלא תראה, כי הדיין הוא דן כפי מה שנתקיים אצלו, אם בעדים או בחושיו, ואם היה מתקיים אצלו מה שיש במצפונים, היה דן עליו. והבורא יתברך, שידיעתו בכל שוה, מן הדין הוא שישפט כפי ידיעתו, כמ״ש הכתוב[7]: הנסתרות לה׳ אלהינו וגו׳. וכשירצה הבורא להעיר אותך ולהוכיחך, יצוה אחד מן המשרתים להסתלק מעבודתך, ויחלה האבר ההוא מגופך או שנים או כלם, ויחלה וידוה עד עת ידוע. ואם תקיצי ותשובי אליו, יצוהו לשוב לעבודתך וירפא גופך וישוב לענינו הראשון, כמ״ש הכתוב[8]: אוילים מדרך פשעם וגו׳ כל אכל תתעב נפשם וגו׳ ויזעקו אל ה׳ וגו׳ ישלח דברו וירפאם וגו׳. וכאשר ישלמו ימי נסיונך בעוה״ז, יצוה הבורא יתעלה כל מי שזכרנו מן הפקידים והשמשים[9] והשוערים והעבדים והמשרתים לשוב מעליך, וינתקו הקשרים והמצועים, אשר בינך ובין גופך, ותשובי אל ענינך הראשון, וישאר גופך אין תנועה לו ולא הרגשה, וישוב גם הוא לענינו הראשון, כמו שאמר החכם[10]: וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. וְיֵרָאוּ לך פנקסי מעשיך ומחשבותיך וחפציך, ומה שבחרת והטרדת נפשך בו בעולמך, ויהיה הגמול כפיהו. וכבר הזהירך על זה והתרה בך על

---

1 העומדים לפניך ר״ל השמשים והעוזרים הנמצאים ברשותך.

2 ו׳: «עבודתו» ור״ל בשביל האפנים השונים של עבודתי.

3 מ׳: «מדותיך» ור״ל המדות המגונות תהפכנה למשובחות. 4 בתועלת — לתועלת.

5 ותשתמשי בהם... בעומדים לפניך. 6 מעבודתו—יותר מאשר עבודתו. 7 דברים כ״ט כ״ח

8 תהלים ק״ז י״ז 9 כל ההוצא׳: «השערים» וחסר: «הפקידים והשמשים».

10 קהלת י״ב ז׳

ידי שלוחיו ונביאיו ותורתו הנאמנה, כמ״ש החכם[1]: הט אזנך ושמע דברי חכמים כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו׳ הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך.

## פרק י.

אמרה הנפש: כבר הבינותי מאמרך והקשבתי לכל מה שזכרת, ואני מתחננת אל כבודך, שתבאר לי המקומות, אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במדותי, אשר בהשתמשי בהם שם[2], ישבחוני עליהם ויודו שמושי בהם. אמר השכל: מדותיך רבות, אזכיר לך מהם מה שנזדמן לי בקצרה, והוא שבמדותיך שתי מדות הם השמחה והאבל, והם זה כנגד זה. ואופני השמוש בשמחה, כשתבטחי בהנאה קיימת תמיד ולא תתערב בה תוגה, ולא יארע לה[3] פגע, התירי המדה הזאת[4]. אבל מקום השמוש באבל, כי יפגשך דבר מְצָעֵר, קיים תמיד, ואין בך יכולת לדחותו, ולא פנים להתפרד ממנו, התירי ג״כ מדת האבל והשתמשי בה. ובכלל מדותיך שתי מדות והם המורא והתקוה. ומקום המורא, שתהיי בענין שמביא אל הענין שיצערך[5] ולא תהיה לך אחריתו טובה, ואין בך כח ויכלת לדחותו מעליך. אך מקום התקוה שתשתדלי בהקדמות, המביאות הטובה אליך ומחייבות לך הנעימות, מבלי מונע שימנע מהם ולא דבר שיבדיל בינך וביניהם, כעשות[6] המצות שצוה האל לעשותן[7] מפני טוב אחריתו. ובכלל מדותיך שתי מדות: הגבורה והמורך, ומקום השמוש בגבורה בפגע באויבי ה׳ להלחם בם וסבל כל עצב וכל נסיון ברצון הבורא יתעלה ורצון חסידיו, כמ״ש[8]: כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ואמר[9]: יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. אך מקום המורך בפגע באוהבי ה׳, שלא להלחם בם ובאנשי עבודתו, ושתתאחרי מעמד כנגד מוכיחך במה שיש בו טובתך, כמ״ש[10]: יען רך לבבך ותכנע מפני ה׳. ובכלל מדותיך שתי מדות: הבשת והעזות, ומקום הבשת בהמרות המטיב[11] לך בטובתו על פניו ובין ידיו[12], ובהוכיחו אותך[13] בעדיו הטובים והרעים, ופגיעת נביאיו, כמ״ש[14]: בן

1 משלי כ״ב י״ז 2 בהשתמשי בהם שם ר״ל במקומות ההם.
3 כל ההוצא׳: «לך» ותקנתי עפ״י מ.
4 התירי המדה הזאת ר״ל התירי את הקשר של המדה ותן לה חפש הפעולה.
5 א. ל. ש. ס.: «שיצטרך» ותקנתי עפ״י מ. ו. והמפרשים. ור״ל במצב שיכל להביא אל מצב שיגרם לך צער.
6 כל ההוצא׳:«בעשות» ותקנתי עפ״י מ. ר״ל כמו עשית המצות שהיא הקדמה המביאה את הטובה.
7 כל ההוצא׳: «לעשותו» ותקנתי ע״פ מ. 8 תהלים מ״ד כ״ג
9 שם קמ״א ה׳ 10 מל״ב כ״ג י״ט 11 בהמרות המטיב לך בטובתו ר״ל צריך להתביש להמרות את המטיב בטובה שהוא עושה לך. 12 על פניו ובין ידיו—בפניו ובנוכחותו.
13 ובהוכיחו אותך ר״ל למרות זאת שהוא מוכיח אותך. 14 יחזקאל מ״ג י׳

אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם וגו׳, ואמר[1]: אלהי בושתי ונכלמתי וגו׳, ומקום מדת העזות בפגיעת הרשעים ואנשי העברות והחולקים על האמת, ולצוות בחסד ולהזהיר מן הגנות ולהוביש החוטאים ולהוכיח הקטנים והגדולים, כמ״ש[2]: שמתי פני כחלמיש וגו׳, וכן שתי מדות: הכעס והרצון, ומקום הכעס בנטות מדרך האמת ומדין הצדק, והגברת השקר על האמת ואנשיו, ומקום הרצון בהפיל כל הדברים[3] על אופניהם, ובהניחם על מכוניהם, ובלכת בדרכי האמת בהם. וכן שתי מדות: הרחמים והאכזריות, מקום הרחמים על הדלים והעניים והחולים והפורשים מן העולם, ומי שאינו מכיר אופני טובותיו[4], ומי שאינו יודע להנהיג עצמו, והאסור ביד אויבו, ומי שפקד טובה רבה[5], והמתחרט על עוונותיו, והבוכה על מה שעבר מחטאיו מיראתו את עונש האלהים, ומקום האכזריות בהפרע מן הרשעים והנקם מן המשחיתים בארץ, כמ״ש הכתוב[6]: לא תחוס עינך עליו וגו׳, וכן שתי מדות: הגאוה והענוה, מקום הגאוה והגובה כשתפגעי בכופרים באלהים ובנוטים מעליו, אל תשפילי ואל תכנעי להם, שלא תראי כמצדקת אותם ונוטה אחר דעותם המשחיתות, אך התירי מדת הגאוה והגובה, המורה על הפך דעתם ומעוט רצונך בהם, כאשר ידעת מענין מרדכי והמן, ומקום השמוש בענוה בפגיעתך אדם חסיד ונבר וירא אלהים וחכם בתורתו ומתעסק בעבודתו, ומי שיש לו עליך טובה וחסד, ואת חייבת לגומלו עליה, כל שכן מי שגדלו ועצמו טובותיו מגמולך עליהם[7], וכן שתקחי הדין לאלהים[8] מעצמך, כמ״ש[9]. או אז יכנע לבבם הערל וגו׳, וכן שתי מדות: האהבה והשנאה, מקום האהבה למי שיסכים עמך על עבודת האלהים ועל מה[10] שישמחך באחרית ענינך, ומקום השנאה למי שעובר על רצון האלהים, ועמד כנגד אנשי האמת, והביאך אל מה שמקציף בוראך, כמ״ש[11]: עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. וכן שתי מדות: הנדיבות והכילות, ומקום הנדיבות לשום כל דבר במקומו ולתת לכל בעל מדה חמודה מן הממון והחכמה, כפי מה שראוי לו, כמ״ש[12]: אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות, ואמר[13]: יפוצו מעינותיך חוצה, ומקום הכילות על האכזרים והפתאים ומי שאינם מכירים את עצמם,

---

1 עזרא ט ו׳ 2 ישעיהו נ׳ ז׳

3 בהפיל כל הדברים.. בהעמדת כל דבר על אמתתו, ובהנחתו על מקומו המתאים.

4 שאינו מכיר אפני טובותיו — שאינו יודע את תועלתו וטובתו.

5 שפקד טובה רבה — שהיתה לו טובה רבה ואבדה לו.

6 דברים י״ג ט׳ 7 מגמולך עליהם... יותר מאשר תוכלי לגמל.

8 שתקחי הדין לאלהים ר״ל שתקבלי באהבה את דינו של האלהים. 9 ויקרא כ״ו י״א

10 כל ההוצא׳: «מי» ותקנתי עפ״י מ.

11 משלי כ״ח ד׳ 12 שם ג׳ כ״ז 13 שם ה׳ ט״ז

ולא ערך הטובה עליהם[1], כמ״ש[2]: יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו, ואמרו ז״ל[3]: כל העושה טוב למי שאינו מכירו כאלו זורק אבן למרקוליס. וכן שתי מדות: העצלה והחריצות, מקום השמוש בעצלה בתאוות הבהמיות, אשר הנאותיהם חולפות מן האדם, וישאר עליו חרפתם בעוה״ז וענשם לעוה״ב. ומקום החריצות בהנאות הרוחניות ובמעשים שמתכוונים בהם להגיע אל רצון האלהים יתברך, כמ״ש דוד ע״ה[4]: חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצוותיך. ומה שזכרתי בשער הזה די לבוחר בדרך הישרה ומבקש האמת לעצמו וחפץ בחכמה למענה, והאל יפק אותנו אל דרכי עבודתו[5] ברחמיו אמן.

---

1 ערך הטובה עליהם — ערך הטובה שמטיבים להם. 2 שם ט׳ ז׳ 3 חולין קל״ג ע״א
4 תהלים קי״ט ס׳ 5 יפק אותנו אל... יעזר לנו ללכת בדרכי עבודתו.

# השער הרביעי, שער הבטחון.

בבטחון על האלהים יתברך לבדו [1].

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו בחיוב קבלת עבודת האלהים, ראיתי להביא אחריו מה שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד האלהים ית׳, והוא הבטחון עליו בכל דבריו, בעבור מה שיש בו מן התועליות הגדולות בענין התורה ובענין העולם. ותועלותיו בו בתורתו, מהם מנוחת נפשו ובטחונו על אלהיו יתברך, כמו שהעבד חייב לבטח על אדוניו, מפני שאם איננו בוטח באלהים בוטח בזולתו, ומי שבוטח בזולת ה׳ מסיר האלהים השגחתו מעליו, ומניח אותו ביד מי שבטח עליו ויהיה כמי שנאמר בו [2]: כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארות נשברים וגו׳, ואמר [3]: וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, ואמר הכתוב [4]: ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו, ואמר [5]: אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב, ואמר [6]: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו. ואם יבטח על חכמתו ותחבולותיו וכח גופו והשתדלותו יעזבהו ה׳ לנפשו [7] ויגע לריק, ויחלש כחו, ותקצר תחבולתו מהשיג חפצו, כמ״ש הכתוב [8]: לוכד חכמים בערמם, ואמר [9]: שבתי וראה תחת השמש, כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגו׳, ואמר [10] כפירים רשו ורעבו ודורשי ה׳ וגו׳. ואם יבטח ברוב עשרו, יוסר ממנו וישאר לזולתו, כמש״ה [11] עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו, ואמר [12]: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל, ואמר [13]: התעיף עיניך בו ואיננו וגו׳, ואמר [14]: בחצי ימיו יעזבנו וגו׳, או תמנע ממנו הנאתו בו, כאשר אמר החכם [15]: ולא ישליטנו האלהים וגו׳, ויהיה אצלו פקדון ששומר אותו מן הפגעים עד שישוב למי שהוא ראוי לו, כמ״ש [16] ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנס לתת לטוב

---

1 «לבדו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 2 ירמיהו ב׳ י״ג 3 תהלים ק״ו כ׳
4 ירמיהו י״ז ז׳ 5 תהלים מ׳ ה׳ 6 ירמיה שם
7 «יעזבהו ה׳ לנפשו» חסר בכל ההוצ׳ והוספתי עפ״י מ.
8 איוב ה׳ י״ג 9 קהלת ט׳ י״א 10 תהלים ל״ד י״א 11 איוב כ״ז י״ט
12 משלי כ״ג ד׳ 13 שם 14 ירמיהו י״ז י״א 15 קהלת ו׳ ב׳ 16 שם ב׳ כ״ו

לפני האלהים, ואמר[1]: יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק. ואפשר שיהיה הממון סבת רעתו ואבדן נפשו, כמש״ה[2] יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לרעתו. ומהם שהבוטח באלהים יביאנו הבטחתו עליו שלא יעבד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם ולא יעבדם להתרצות אליהם[3], ולא יחניף להם, ולא יסכים עמהם[4] בבלתי עבודת האלהים[5], ולא יפחידהו ענינם, ולא יירא ממחלקותם, אבל יתפשט מבגדי טובותם וטרח הודאתם וחובת תגמולם, ואם יוכיח אותם, לא יזהר בכבודם ואם יכלימם, לא יבוש מהם ולא ייפה להם השקר, כמ״ש הנביא[6]: וה׳ אלהים יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש, ואמר[7]: אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא, ואמר[8]: מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת, ואמר[9]: אל תירא מפניהם, ואמר[10]: אל תחת מפניהם, ואמר[11]: כשמיר חזק מצור נתתי מצחך וגו׳. ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפַנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה ויהיה דומה במנוחת נפשו ורוחב לבו ומעוט דאגתו לעניני עולמו לבעל האלכימיה, והוא היודע להפך הכסף לזהב והנחשת והבדיל לכסף[12] על ידי חכמה ומעשה. ואם הוא חזק בבטחונו[13] באלהים, יש לו עליו יתרון בעשרה דברים:

תחלתם, שבעל הכימיה צריך לדברים מיוחדים למלאכה, לא יוגמר לו דבר זולתם, ולא יִמצאם בכל עת ובכל מקום, והבוטח באלהים טרפו מובטח לו מכל סבה מסבות העולם, כמ״ש הכתוב[14]: למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו׳. כי הסבות אינן נבצרות ממנו בכל עת ובכל מקום, כאשר ידעת מדבר אליהו עם העורבים ועם האשה האלמנה ועוגת רצפים וצפחת המים ודבר עובדיהו עם הנביאים, שאמר[15]: ואחביא מנביאי ה׳ מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים, ואמר[16]: כפירים רשו ורעבו ודורשי ה׳ לא יחסרו כל טוב, ואמר[17]: יראו את ה׳ קדושיו כי אין מחסור ליראיו. והשני, כי בעל הכימיה צריך למעשים ולמלאכות, לא ישלם לו חפצו זולתם, ואפשר שימיתוהו ריחם ועשנם[18] עם התמדת העבודה ואורך היגיעה בהם לילה ויומם. והבוטח באל בבטחה מהפגעים ולבו בטוח ממצא הרעות, וכל אשר יבואנו מאת האלהים יהיה

1 איוב כ״ז י״ז 2 קהלת ה׳ י״ב
3 ולא יעבדם... לא ישפיל את עצמו בפניהם כעבד בשביל למצא חן בעיניהם.
4 מ: «ולא יספח לכתתם». 5 בבלתי עבודת אלהים ר״ל בדעות שהן מתנגדות לעבודת אלהים.
6 ישעיהו נ׳ ז׳ 7 יחזקאל ב׳ ו׳ 8 שם 9 ירמיהו א׳ ח׳ 10 שם 11 יחזקאל ג׳ ט׳
12 מהמלה: «והוא» עד «לכסף» הוספת תיבון ליתר באור במ.: «אשר ישיג אותה ע״י חכמה ומעשה»
13 כל ההוצא׳: «ועוד כי הבוטח באלהים יש לו עליו» ותקנתי עפ״י מ. 14 דברים ח׳ ג׳
15 מלא׳ י״ז ד׳ 16 תהלים ל״ד י״א 17 שם 18 במ. ברבים.

לו לששון ולשמחה, וטרפו בא אליו במנוחה והשקט ושלוה כמ״ש[1]: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. והשלישי, כי בעל הכימיה אינו מאמין על סודו זולתו, מיראתו על נפשו, והבוטח באלהים איננו ירא משום אדם בבטחונו, אבל הוא מתפאר בו, כמ״ש דוד המלך עליו השלום[2]: באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי. והרביעי, כי בעל הכימיה אינו נמלט מהזמין מהזהב והכסף הרבה לעת צרכו או שלא יזמין מהם כלום, אלא כפי שיספיק לזמן מועט. ואם יזמין ממנו הרבה, יהיה כל ימיו מפחד על נפשו[3], שלא יאבד ממנו במיני[4] סבות האבדה ולא ישקט לבו ולא תנוח נפשו מפחדו עליו מהמלך והעם. ואם לא יזמין מהם אלא למלאות מחסורו זמן מועט, אפשר שיבצר ממנו המעשה בעת הצורך הגדול אליו, מפני המנע סבה[5] מסבותיו ממנו. והבוטח באלהים בטחונו חזק באלהיו שיטריף אותו כרצונו בעת שירצה וממקום[6] שירצה, כאשר יטריף העובר ברחם אמו והאפרוח בתוך הביצה, אשר אין בה מקום מפולש להכנס אליו ממנו דבר מחוצה, והעוף באויר והדגים במים והנמלה והתולעת עם חלישותם[7], ויבצר הטרף מהארי עם תקפו בקצת הימים, כמ״ש[8]: כפירים רשו ורעבו וגו׳, ואמר[9]: לא ירעיב ה׳ נפש צדיק וגו׳, ואמר[10]: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. והחמישי, שבעל הכימיה תחת יראה ופחד[11] על מלאכתו מן הגדול ועד הקטן שבעם, והבוטח באלהים ייראוהו הגדולים ונכבדי בני אדם אף החיות והאבנים מבקשים רצונו, כמ״ש במזמור יושב בסתר עליון[12] עד אחריתו, ואומר[13]: בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ברעב פדך ממות עד סוף הענין. והששי, שבעל הכימיה אינו בטוח מהחליים והמדוים, שמערבבין עליו שמחתו בעשרו, ואינם מניחין אותו ליהנות ממה שיש לו ולא להתענג במה שהשיגה ידו, והבוטח בה׳ בטוח מן המדוים והחליים, אלא על דרך הכפרה או על דרך התמורה[14], כמה שכתוב[15]: ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשל יכשלו, ואמר[16]: וקוי ה׳ יחליפו כח וגו׳, ואמר[17]: כי זרועות רשעים תשברנה וגו׳. והשביעי, שבעל הכמיה אפשר שלא יגיע אל מזונו במה שיש אצלו מן הזהב והכסף, מפני שלא יהיה האוכל נמצא בעירו בקצת העתים, כמה שנאמר[18] כספם בחוצות ישליכו, ואמר[19]: גם כספם

---

1 תהלים כ״ג ב׳ 2 תהלים נ״ו י״ב 3 «על נפשו» חסר במ. 4 כל ההוצא׳: «בעניני» ותקנתי עפ״י מ. 5 כל ההוצא׳: «סבות» ותקנתי עפ״י מ. 6 כל ההוצא׳: «ובמקום» ותקנתי עפ״י מ.
7 כל ההוצא׳: «והנמלה הקטנה עם חלישותה» ותקנתי עפ״י מ. 8 תהלים ל״ד י״א
9 משלי י׳ ג׳ 10 תהלים ל״ז כ״ה 11 תחת יראה ופחד—נמצא תחת הסבל של יראה ופחד.
12 שם צ״א 13 איוב ה׳ י״ט 14 אלא על דרך הכפרה, ר״ל רק בתור כפרה על איזה עון או בשביל לתת לו תמורתם שכר בעולם הבא יכלים לבוא חליים ומדוים על הבוטח בה׳.
15 ישעיהו מ׳ ל׳ 16 שם 17 תהלים ל״ז י״ז 18 יחזקאל ז׳ י״ט 19 צפניה א׳ י״ח

גם זהבם לא יוכל להצילם. והבוטח בה׳ לא יבצר ממנו מזונו בכל עת ובכל מקום עד סוף ימיו, כמ״ש[1]: ברעב פדך ממות וגו׳, ואמר[2]: ה׳ רועי לא אחסר וגו׳, ואמר[3]: לא יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו. והשמיני, שבעל הכימיה איננו מתעכב בשום מקום מיראתו שמא יתגלה סודו, והבוטח באלהים בבטחה בארצו ובמנוחת נפש במקומו, כמ״ש[4] בטח בה׳ ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, ואמר[5]: צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה. והתשיעי, שבעל הכימיה לא תלוונו הכימיה שלו באחריתו ולא ישיג בה בעולם הזה זולת מזונו והבטחון[6] מן הריש והצורך לבני אדם, והבוטח בה׳ ילוונו גמול בטחונו בעוה״ז ולעוה״ב, כמ״ש[7] והבוטח בה׳ חסד יסובבנו, ואמר[8]: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו׳. והעשירי, שבעל הכימיה, אם יודע ענינו, תהיה סבת מותו, מפני שמה שהוא משתדל וטורח בו הפך הנהגת העולם[9], ומנהיג הכל ישליט עליו מי שימיתהו, כשאינו יודע להעלים את סודו, והבוטח בה׳, כאשר יודע בטחונו, יגדל בעיני הבריות ויכבדוהו ב״א ויתברכו בקרבתו ובראייתו, ויהיה גורם לתקנת עירו ולדחות הפגעים מעל אנשי מקומו, כמ״ש[10] וצדיק יסוד עולם, וכענין לוט בצוער. ומתועלת הבטחון בה׳ בענין התורה, כי הבוטח בה׳, אם הוא בעל ממון, ימהר להוציא חובות האלהים[11] וחובות בני אדם מממונו בנפש חפצה ורוח נדיבה, ואם איננו בעל ממון, יראה, כי חסרון הממון טובה מטובות המקום עליו, מפני שנסתלקו מעליו החובות, שהוא חייב בהם לאלהים ולבני אדם בעבורו, ומעוט טרדת לבו בשמירתו והנהגתו, כמו שנאמר על אחד מן החסידים, שהיה אומר: המקום יצילני מפזור הנפש. אמרו לו: מה הוא פזור הנפש? אמר: שיהיה לי ממון בראש כל נהר ובראש[12] כל קריה, והוא מה שאמרו ז״ל[13]: מרבה נכסים מרבה דאגה, ואמרו[14]: איזהו עשיר השמח בחלקו[15]. ומהם כי הבוטח בה׳ לא ימנענו רב הממון מבטח בד׳, מפני שאיננו סומך על הממון, והוא בעיניו כפקדון צווה להשתמש בו על פנים מיוחדים ובענינים מיוחדים לזמן קצוב, ואם יתמיד קיומו אצלו, לא יבעט בעבורו ולא יזכיר[16] טובתו למי שצווה לתת לו ממנו, ולא יבקש עליו גמול הודאה ושבח, אבל הוא מודה לבוראו יתברך, אשר שמהו סבה לטובות[17]. ואם יאבד הממון ממנו לא ידאג

---

1 איוב ה׳ כ׳ 2 תהלים כ״ג א׳ 3 שם ל״ז י״ט 4. שם ל״ז ג׳ 5 שם ל״ז כ״ט
6 כל ההוצא׳: «ולא ישיג בה זולת הבטחון» ותקנתי עפ״י מ. 7 תהלים ל״ב י׳
8 שם ל״א כ׳ 9 שמה שהוא משתדל וטורח בו... ר״ל פעולתו היא נגד הטבע.
10 משלי י׳ כ״ה 11 להוציא חובות האלהים — למלא את חובותיו לאלהים.
12 «ובראש» חסר במ. 13 פרקי אבות פ״ב מ״ג 14 שם פ״ד מ״א
15 מ.: מוסיף: «והבוטח בה׳ ישיג תועלת הממון ר״ל פרנסתו ותמנע ממנו טרדת המחשבה של בעל הממון והתמדת דאגתו לו כמו שאמר החכם: מתוקה שנת העובד וכ׳».
1 כל ההוצא׳: «יזכור» ותקנתי עפ״י מ. 17 כל ההוצא׳: «לטובתו» ותקנתי עפ״י מ.

ולא יאבל לחסרונו, אך הוא מודה לאלהיו בקחתו פקדונו מאתו, כאשר הודה בנתינתו לו, וישמח בחלקו ואיננו מבקש היזק זולתו, ולא יחמד אדם בממונו, כמ״ש החכם[1]: צדיק אוכל לשובע נפשו.

אך תועלות הבטחון בעולם, מהן מנוחת הלב מן הדאגות העולמיות, והשלוה מנדנוד הנפש וצערה לחסרון תאוותיה הגופיות, והוא בהשקט ובבטחה ובשלוה בעולם הזה, כמו שכתוב[2] ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו, ואמר[3]: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וגו׳, ומהן מנוחת הנפש מלכת בדרכים הרחוקים, אשר היא מכלה הגופות וממהרת השלמת ימי החיים[4], כמ״ש[5]: ענה בדרך כחי קצר ימי. ונאמר על אחד מן הפרושים, כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו, ופגע אדם א׳ מעובדי כוכבים בעיר, אשר הלך אליה, אמר לו הפרוש: כמה אתם בתכלית העורון ומעוט ההבנה בעבודתכם לכוכבים. אמר לו האמגושי: ומה אתה עובד? אמר לו הפרוש: אני עובד הבורא היכול, המכלכל האחד, המטריף, אשר אין כמוהו. אמר לו האמגושי: פעלך סותר את דבריך. אמר לו הפרוש: והיאך? אמר לו: אילו היה מה שאמרת אמת, היה מטריפך בעירך, כמו שהטריפך הנה, ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה כזאת, ונפסקה טענת הפרוש ושב לארצו, וקבל הפרישות מן העת ההיא ולא יצא מעירו אח״כ. ומהן מנוחת הנפש והגוף מן המעשים הקשים והמלאכות המיגעות את הגופות, ועזב עבודת המלכים וחקיהם[6] וחמס אנשיהם[7]. והבוטח בה׳ הוא תובע מסבות הטרף[8] מה שיש בו יותר מנוחה לגופו ושם טוב לו, ופנאי ללבו ומה שהוא מפיק יותר[9] לחובות תורתו עם יתר אמונתו, כי הסבה לא תוסיף לו בחוקו ולא תחסרהו ממנו מאומה, אלא בגזרת האלהים ית׳, כמ״ש[10]: כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, ואמר[11]: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. ומהם מעוט צער נפשו במסחרו ואם תתעכב אצלו פרקמטיא[12] או אם לא יוכל לגבות חובו או אם יפגעהו חולי בגופו, מפני שהוא יודע. כי הבורא יתברך מתקן ענינו יותר ממנו ובוחר לו טוב יותר ממה שהוא בוחר לעצמו, כמ״ש[13] אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי. ומהן שמחתו בכל ענין שיעתק[14] אליו, ואם יהיה

1 משלי י״ג כ״ה 2 ירמיהו י״ז ז׳ 3 שם 4 וממהרת השלמת ימי החיים — מקרבת את המות. 5 תהלים ק״ב כ״ד 6 וחקיהם ר״ל המסים שהם מטילים.

7 ס. ל. ש. חסר: «ועזב עבודת המלכים וחקיהם וחמס אנשיהם».

8 תובע מסבות הטרף ר״ל מבקש ובוחר לו מסבת פרנסתו. 9 מפיק יותר—מתאים יותר.

10 תהלים ע״ה ז׳ 11 שם כ״ג ב׳

12 כל ההוצא׳: «צער נפשו במסחר אם יתעכב אצלו או פרקמטיא» ותקנתי עפ״י מ.

13 תהלים ס״ב ו׳ 14 כל ההוצא׳: «שיעתיקהו» ותקנתי ע״פ מ. ור״ל ענין שיתגלגל עליו, שיקרה לו׳

כנגד טבעו, מפני בטחונו באלהים שלא יעשה לו אלא הטוב לו בכל ענין, כאשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו וחתולו וקשירתו והתרתו על כרחו, כמ״ש דוד ע״ה[1]: אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי. וכיון שבארתי מתועלות הבטחון באלהים והנאותיו בתורה ובעולם מה שנזדמן לי, אבאר עתה מענין הבטחון ז׳ דברים: אחד מהם, מה הוא הבטחון. והשני בסבות הבטחון על הברואים. והשלישי בבאור ההקדמות אשר בעבורן יתחייב הבטחון באלהים וחיוב העסק בסבות[2]. והרביעי בבאור הדברים, אשר בהם יהיה הבטחון וחיוב שבחו וגנותו בהם[3]. והחמישי בהפרש שיש בין עסק הבוטח באלהים בסבות הטרף ובין עסק מי שאינו בוטח באלהים בהם. והששי בבאור אופני חיוב גנות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם ומיחלים נפשותם[4] בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו לחפצם בו, והם בעלי המשכונות. והשביעי במפסידי הבטחון באלהים וכל מה שצריך לדבר בענין הבטחון ולקצר בחלקיו.

## פרק א.

אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו, שיעשה הטוב והנכון לו בענין, אשר יבטח עליו כפי יכלתו ודעתו במה, שמפיק טובתו. אבל העיקר, אשר בעבורו יהיה הבטחון מן הבוטח, ואם יפקד, לא ימצא הבטחון, הוא שיהיה לבו בטוח במי שיבטח בו, שיקיים מה שאמר ויעשה מה שערב ויחשב עליו הטוב במה שלא התנה לו ולא ערב עשוהו, שיעשהו נדבה וחסד[5].

## פרק ב.

אך הסבות אשר בהן יתכן הבטחון מהבוטח על הברואים הן שבע. אחת מהן הרחמים והחמלה והאהבה, כי האדם כשהוא יודע בחברו שהוא מרחם וחומל עליו, יבטח בו ותנוח נפשו עליו בכל מה שיטריחהו מעניניו. והשנית, שיהיה יודע בו עם אהבתו, שאיננו מתעלם ממנו ולא מתעצל בחפצו, אבל הוא יודע בו, שהוא משתדל ומסכים לעשותו, כי אם לא יתברר לו ממנו כל זה, לא יהיה בטחונו עליו שלם, מפני שהוא יודע התעלמותו ורפיונו

1 תהלים קל״א ב׳ 2 וחיוב העסק בסבות ר״ל למרות הבטחון באלהים צריך האדם לעבד ולעסק בסבות המביאות לו את טרפו. 3 וחיוב שבחו וגנותו בהם ר״ל באור החיוב לשבח את הדברים שבהם יושג הבטחון ולגנות את הדברים המרחיקים את הבטחון.

4 ומיחלים נפשותם ר״ל מתנחמים בתקוה.

5 ולא ערב עשוהו... מה שלא היה ערב שיעשהו, יעשה בתור חסד ונדבה.

בחפצו. וכאשר יתקבצו לבוטח ממי שבטח בו שתי מדות אלה: גודל רחמנותו עליו ורוב השגחתו על עניניו, יבטח בו מבלי ספק. והשלישית, שיהיה חזק לא ינוצח באשר הוא חפץ [1] ולא ימנעהו מונע מעשות בקשת הבוטח, כי אם יהיה חלש, לא ישלם הבטחון עליו אע״פ שנתברר, שהוא מרחם ומשגיח, מפני המנע דברים ממנו ברוב הענינים, וכאשר יתקבצו בו שלש המדות האלה יהיה הבטחון עליו יותר ראוי. והרביעית, שיהיה יודע באופני תועלת הבוטח עליו ולא יעלם ממנו מה שהוא טוב לו בנסתר ובנראה, ומה שייטב בו ענינו, כי אם לא ידע כל זה, לא תנוח נפש הבוטח עליו. וכאשר יתקבצו לו בו דעתו בתועלותיו ויכלתו בהם ורוב השגחתו עליהם וחמלתו עליו, יחזק בטחונו בו מבלי ספק. והחמישית, שיהיה מתיחד בהנהגת הבוטח עליו מתחלת הויתו וגדולתו וינקותו ונערותו ובחרותו וישישותו וזקנתו עד תכלית ענינו. וכשיתברר כל זה ממנו לבוטח, יתחייב שתנוח נפשו עליו וישען עליו בעבור מה שקדם לו עליו מן הטובות העודפות והתועליות המתמידות, ויהיה זה מחייב חזקת בטחונו בו. והששית, שיהיה ענין הבוטח כלו[2] מסור בידו ולא יוכל אדם להזיקו ולהועילו ולא להטיב אליו ולא לדחות נזק מעליו זולתו, כעבד האסור, אשר הוא בבית הבור ברשות אדוניו. וכשיהיה הבוטח ברשות מי שבטח עליו על הענין הזה, יהיה יותר ראוי לבטוח עליו. והשביעית, שיהיה מי שבטח עליו בתכלית הנדיבות והחסד למי שראוי לו ולמי שאינו ראוי לו, ותהיה נדיבותו מתמדת וחסדו נמשך, לא יכרת ולא יפסק. ומי שנקבצו בו כל המדות האלה עם כל מה שהזכרנו קודם לזה, נשלמו תנאי הבטחון בו והתחייב היודע זה ממנו לבטח בו, ושתנוח נפשו עליו בגלויו ובנסתרו, בלבו ובאבריו ולהמסר אליו ולרצות בגזרותיו ולדון אותו לטוב בכל דיניו ומפעליו. וכאשר נחקר על אלה השבעה תנאים, לא נמצאם כלל[3] בברואים ונמצאם כולם בבורא יתעלה: שהוא מרחם על בריותיו, כמו שכתוב[4] רחום וחנון ה׳ וגו׳, ואמר[5]: ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה וגו׳, ושאינו מתעלם, כמו שכתוב [6] הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ושהוא חכם ולא ינוצח, כמו שכתוב [7] חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם, ואמר[8]: לך ה׳ הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וגו׳, וכתיב[9]: ה׳ אלהיך בקרבך גבור יושיע, ושהוא מתיחד בהנהגת האדם מתחלת ענינו והתחלת גדולתו, כמ״ש[10]: הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך, ואמר[11]: עליך

1 לא ינוצח באשר הוא חפץ—יתגבר על כל מעצור להשגת חפצו.

2 כל ההוצא׳ חסר: «כלו» והוספתי עפ״י מ. 3 לא נמצאם כלל—לא נמצאם בכללותם.

4 תהלים ק״ג ח׳ 5 יונה ד׳ י״א 6 תהלים קכ״א ד׳ 7 איוב ט׳ ד׳

8 דה״א כ״ט י׳ 9 צפניה ג׳ י״ז 10 דברים ל״ב ו׳ 11 תהלים ע״א ו׳

נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוזי, ואמר[1]: הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני, ושאר הענין, ושתועלתו והזיקו אינם ברשות אדם כי אם ביד הבורא יתעלה לבדו, כמו שנאמר[2] מי זה אמר ותהי ה׳ לא צוה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, ואמר[3]: יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם, ואמר[4]: אכן חציר העם. וכבר התברר הענין הזה במאמר השלישי מן הספר הזה במה שיש בו די, ושנדיבתו כוללת וחסדו סובב, כמ״ש[5] טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו, ואמר[6]: נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, ואמר[7]: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. והשכל גוזר בהקבץ אלה השבעה ענינים בבורא יתעלה[8] מבלתי הנבראים, לכן הבאתי אלו הפסוקים מן הכתוב לזכרון בלבד. וכאשר יתברר זה לאדם ותתחזק הכרתו באמתת חסד[9] הבורא, יבטח בו וימסר אליו ויניח הנהגתו עליו, ולא יחשדהו בדינו ולא יתקצף על בחירתו לו[10], כמ״ש דוד עליו השלום[11]: כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא, ואמר[12]: צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא.

## פרק ג.

אך ההקדמות, אשר בברורן ואמתתן ישלם לאדם הבטחון באלהים, הן חמש. אחת מהן, שיאמין ויתברר אצלו התקבצות השבעה ענינים באלהים, אשר בהתקבצם במי שבוטחין בו, יתכן לבטח עליו. וכבר זכרתים והעירותי עליהן במה שנזדמן לי מן הכתוב, והם: הראשון, שהבורא יתברך מרחם על האדם יותר מכל מרחם, וכל רחמים וחמלה שיהיו מזולתו עליו, כולם הם מרחמי האל וחמלתו[13], כמ״ש הכתוב[14]: ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. והשני, כי הבורא יתעלה לא יעלמו ממנו אופני תועלת האדם, והדין נותן זה, מפני שהוא אחד ממעשיו, ואין מי שיודע באופני תקנות העשוי והפסדו ובפגעים המשיגים אותו ובאופני מחלתו וארוכתו, יותר מעושהו. ואם יהיה זה נמצא בעושים מבני אדם, אשר לא יחדשו במעשיהם זולתי צורה מקרית, אך השורש והצורה העצמית[15] אין להם בהם שום תחבולה ולא יכולת לחדשם – ואשר חדש[16] שרש האדם וצורתו ותכונתו וסדר חבורו, הוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו והטוב לו בעולמו ואחריתו בלי ספק, כמ״ש[17]: אני ה׳ אלהיך

---

1 איוב י׳ י׳ 2 איכה ג׳ כ״ז 3 ישעיהו מ׳ ז׳ 4 שם
5 תהלים קמ״ה ט׳ 6 שם קל״ו כ״ה 7 שם קמ״ה ט״ז
8 והשכל גוזר בהקבץ ר״ל השכל מחיב, שאלה שבעה הענינים ישנם כלם בבורא ואינם בברואים.
9 «חסד» חסר במ. 10 על בחירתו לו – על מה שיבחר להביא עליו.
11 תהלים קי״ז ג׳ 12 שם 13 וכל רחמים וחמלה שיהיו מזולתו... ר״ל ואם ירחמו ויחמלו עליו בני אדם, זהו גם כן מרחמי האל. 14 דברים י״ג י״ח
15 כל ההוצא׳: «עצמית» ותקנתי עפ״י מ. 16 ואשר חדש – ומי שחדש. 17 ישעיהו מ״ח י״ז

מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך, ואמר[1]: כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח וגו׳. והשלישי, כי הבורא יתברך חזק מכל חזק ודברו נגזר מכל דבר[2], ואין משיב דינו, כמ״ש[3]: כל אשר חפץ ה׳ עשה, ואמר[4]: כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם וגו׳. והרביעי, כי הוא משגיח על הנהגת עניני האדם[5] כלם לא יניחם ולא יתעלם מהם ולא יסתר ממנו דבר מהם מקטנם ועד גדולם ולא ישכיחהו דבר את דבר, כמו שכתוב[6]: למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה׳ ומאלהי משפטי יעבר, ואמר[7]: הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה׳ בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו. והחמישי, שאין ביד אחד מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקה ולא לזולתו, כי אם ברשות הבורא יתברך, כי העבד כשיהיה לו יותר מאדון אחד ויהיה כל אחד מהם יכול להועילו, לא יתכן לו לבטח על אחד מהם, מפני שמקוה התועלת מכל אחד מהם. ואם יהיה אחד מהם יכול על תועלתו[8] יותר משאריתם, יהיה חוזק בטחונו בו כפי יכלתו, אע״פ שהוא בוטח בשאריתם, ואם לא יוכל להועילו ולהזיקו, כי אם אחד מהם בלבד, על כרחו יבטח עליו לבדו, מפני שאינו מקוה תועלת מזולתו. וכן כשירגיש האדם, שלא יועילנו ולא יזיקנו אחד מהנבראים אלא ברשות הבורא ית׳, ישוב לבו מיראתם ותקותם[9], ויבטח על הבורא לבדו, כמ״ש[10]: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה. והששי, שידע רב טוב האלהים על האדם, ומה שהתחיל אותו בו מרוב החסד והטובה מבלי שיהיה ראוי אצלו[11] לכך, ולא לצורך שיהיה אליו, אך נדבה וטובה וחסד, כאשר בארנו בשער הבחינה מן הספר הזה, וכמו שאמר דוד ע״ה[12]: רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר. והשביעי, שיתברר אצלו, כי יש לכל ההויות שבעוה״ז מעצם ומקרה גבול ידוע ולא יוסיף ולא יגרע על מה שגזר הבורא ית׳ בכמותו ואיכותו וזמנו ומקומו, אין מרבה למה שגזר במעוטו, ולא ממעט ממה שגזר ברבותו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו, ולא מקדים למה שגזר לאחרו. ומה שיהיה מן הדברים על ההפך מזה[13] הוא הנגזר, אשר קדם בתחלת הידיעה, אלא שלכל הגזרות

---

1 משלי ג׳ י״ב 2 ודברו נגזר מכל דבר ר״ל פקודתו יותר מחלטת מכל פקודה.
3 תהלים קט״ו ג׳ 4 ישעיהו נ״ה י״א 5 כל ההוצא׳: «הנהגת בני אדם» ותקנתי עפ״י מ.
6 ישעיהו מ׳ כ״ז 7 שם 8 כל ההוצא׳: «הגדלתו» ותקנתי עפ״י מ.
9 ישוב לבו מיראתם... ר״ל יפנה מהם ולא יירא מנזקם ולא יקוה לתשועתם. 10 תהלים קמ״ו ג׳
11 ומה שהתחיל... שהתחיל להיטיב לו בראשית הויתו לפני שהיה ראוי לזה. 12 שם מ׳ ו׳
13 כל ההוצא׳: «על הדרך הזה» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל אם יתחדשו דברים בעולם שנראה בהם אחור מה שראוי עפ״י הטבע שיוקדם, אין זה אלא בגזרת הבורא, אלא שלגזרה סבות ולסבות סבות, עד שאין אנו רואים את הגזרה.

הקודמות בידיעת הבורא סבות ולסבות סבות. ומי שאינו מבין עניני העולם יחשב, כי הסבה המתחדשת מחייבת שנוי הענינים והתהפכותם מענין אל ענין, והסבה חלושה ונקלה מהיות ממנה שנוי או חלוף בעצמם[1], כאשר נראה הגרגיר האחד מן החטה מצמיח שלש מאות שבלים, ובכל שבולת שלשים גרגרים, ויהיה הגרגיר האחד סבה לעשרת אלפים או קרוב להם, היעלם, כי כח הגרגיר חלוש מעשות כמות זה וכן שאר הגרגרים הנזרעים והנטועים. וכן נאמר בהוית האדם ושאר החיים מטפת הזרע, וכמו כן הוית הדג הגדול מביצת הדג עם קטנותה. וטרדת הנפש להקדים מה שאיחר הבורא יתעלה ולאחר מה שהקדים ולהרבות מה שהמעיט ולהמעיט מה שהרבה מקניני העולם, מבלי סבב אל קיום מצות עבודתו וקבול תורתו[2], חלישות ההכרה באמתת ידיעתו וסכלות מהבין טובות הנהגתו. וכבר רמז החכם אל הענין הזה במאמרו[3]: לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, ואח״כ זכר מהם כ״ח ענינים, והוא מה שאמר: עת ללדת ועת למות וגו׳ עד אמרו עת מלחמה ועת שלום, ואמר[4]: כי עת ופגע יקרה את כלם, ואמר[5]: כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. והליכות דיני הבורא יתעלה יותר נעלמות ועמוקות ועליונות מהגיע אל ידיעת חלקיהם כ״ש כללם, וכבר אמר הכתוב[6]: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם.

וההקדמה השנית, שידע ויתברר אצלו, כי הבורא יתברך משקיף עליו ואין נעלם ממנו נגלהו ונסתרו וצפונו ונראהו, ואם בטחונו באלהיו בלב שלם אם לא, כאשר אמר הכתוב[7]: ה׳ יודע מחשבות אדם כי המה הבל, ואמר[8]: הלא תוכן לבות הוא יבין, ואמר[9]: כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם. וכשיתברר זה לבוטח, אין ראוי לו לטען, שהוא בוטח באלהים יתעלה בדבורו, מבלי שיבטח עליו בלבו ובמצפונו, ויהיה במעלת מי שנאמר עליהם[10]: בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני.

וההקדמה השלישית, שייחד אלהיו בבטחונו בו במה שהוא חייב לבטח בו, ואל ישתף זולתו עמו ויבטח עליו ועל אחד[11] מהברואים, ויפסד בטחונו באלהיו בהשתתף זולתו עמו. וכבר ידעת מה שנאמר באסא עם חסידותו עת שסמך על הרופאים, דכתיב[12] ובחליו לא דרש את ה׳ כי אם ברופאים, ונענש על זה, ואמר הכתוב[13]: ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו. ומן

1 כל ההוצא׳: «בעצמה» ותקנתי עפ״י מ. ועל פי הענין, ור״ל בעצם עניני העולם.
2 מבלי סבב אל קיום מצות עבודתו ר״ל חוץ מהמקרים, שבהם מביאה טרדת נפש זו לקיום מצות עבודתו של ה׳. 3 קהלת ג׳ א׳ 4 שם ט׳ י״א 5 שם ה׳ ז׳
6 ישעיהו נ״ה ט׳ 7 תהלים צ״ד י״ד 8 משלי כ״ד י״ב 9 מל״א ח׳ ל״ט
10 ישעיהו כ״ט י״ג 11 כל ההוצא׳: «או על אחד» ותקנתי עפ״י מ.
12 דה״ב ט״ז י״ב 13 ירמיהו י״ז ז׳

הידוע, כי מי שימנה מבני אדם שני ממונים או יותר לעשות דבר, מנויו מופסד[1], כל שכן מי שבטח על האלהים וזולתו, שיסתר בטחונו[2], ויהיה זה הסבה החזקה להמנע ממנו מה שבטח עליו, כמ״ש[3]: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו.

וההקדמה הרביעית, שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייבו בו הבורא מעבודתו, ולעשות מצוותיו ולהזהר מאשר הזהירו ממנו, כפי מה שהוא מבקש, שיהיה הבורא לו במה שהוא בוטח עליו בו, כמ״ש רז״ל[4]: עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ואמר הכתוב[5]: בטח בה׳ ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, ואמר[6]: טוב ה׳ לקויו לנפש תדרשנו. אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו, כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה והכרתו, כי הוא רואה, כי מי שנתמנה לו מבני אדם על דבר, כשהוא מצוה אותו להתעסק בצורך מצרכיו או מזהיר אותו מדבר ויעבר על מצוותיו, ויגיע לְמְמֻנֶּה עברו על מצותו[7], כי יהיה הסבה החזקה להמנע ממנו העשות[8] מה שבטח עליו בו, כ״ש מי שעבר על חקי האלהים ומצוותיו, אשר יעד והעיד[9] עליהם, שתהיה תוחלת הבוטח עליו נכזבה כשימרהו, ולא יהיה ראוי להקרא בשם בוטח באלהים, אך הוא, כמ״ש הכתוב[10]: כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו הצעקתו ישמע אל, ואמר[11]: הגנב רצח ונאף והשבע לשקר, ואמר[12]: ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו, ואמר[13]: המערת פריצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו.

וההקדמה החמישית, שיתבאר אצלו, כי השלמת הדברים המתחדשים בעולם הזה לאחר היצירה הוא בשני דברים: אחד מהם גזרות הבורא יתעלה וחפצו ביציאתם אל גבול ההויה, והשני סבות ומצועים, מהם קרובים ומהם רחוקים ומהם נגלים ומהם נסתרים, וכלם רצים להשלים מה שנגזר הויתו והֲרָאותו בעזר האלהים להם על זה. ודמיון הסבות הקרובות כהוצאת המים ממעמקי הארץ בגלגל, בכלים[14] המעלים את המים מן הבאר, וסבתו הרחוקה האדם, שהוא קושר הבהמה אל הגלגל ומניעתו להעלות המים מתחתיות הבאר אל פני הארץ. אך הסבות, אשר בין האדם והכלים מצועים בין שני הדברים, והם הבהמה והעגולים, שמניע קצתם את קצתם, והחבל. ואם יקרה פגע

1 מנויו מופסד—מנויו לא יצליח. 2 שיסתר בטחונו—יהרס ויאבד. 3 שם י״ז ה׳
4 פרקי אבות פ״ב מ״ה 5 תהלים ל״ז ג׳ 6 איכה ג׳ כ״ה 7 ויגיע לממנה עברו... וישמע הממנה, שהוא עבר על מצותו. 8 להמנע ממנו העשות—שלא יַעֲשֶׂה לו מה שהוא בטח עליו.
9 יעד והעיד—צוה והזהיר (עשה ולא תעשה). 10 איוב כ״ז ח׳ 11 ירמיהו ז׳ ט׳ 12 שם
13 שם 14 כל ההוצא׳: «הכלים» ותקנתי עפ״י מ.

לאחת מן הסבות הנזכרות, לא יגמר הענין המכוון בהם. וכן שאר המעשים היוצאים אל גבול ההויה לא יתקבצו מן האדם וזולתו[1], כי אם בגזרת האלהים והזמנתו הסבות, אשר בהם הגמרם, כמ״ש[2]: ולו נתכנו עלילות, ואמר[3]: גדול העצה ורב העליליה, ואמר[4]: כי היתה סבה מעם ה׳. ואם תהיינה הסבות נעדרות בכלל, לא תגמר יציאת דבר מן הפעולות הטבעיות אל גדר ההויה. וכאשר נסתכל בצורך האדם לסבב ולהתגלגל לגמר עניניו, נמצאהו בראות העין, כי הצריך אל המזון[5], כשיושם לפניו המאכל כראוי לו, אם לא יתגלגל לאכלו בהגבהתו אל פיו ולעסו, לא ישבר רעבונו וכן הצמא בצרכו אל המים, וכ״ש אם ימנע המאכל ממנו עד שיתגלגל לתקנו בטחינה ולישה ואפיה והדומה לזה. ויותר גלגול מזה וקשה[6], אם יצטרך לקנותו ולתקנו, ויותר מזה עוד, אם לא יזדמנו לו הדמים, שיקנה אותו בהם, ויצטרך לגלגול ולסבוב גדול ממה שזכרנו קודם, שישתכר בדמים או שימכר מה שהוא צריך לו מחפצים וקנינים וכיוצא בהם. והעילה, אשר בעבורה חייב הבורא את האדם לחזר ולסבב על סבות הטרף ושאר מה שהוא צריך אליו, לשני פנים. אחד מהם, מפני שחייבה החכמה בחינת הנפש בעבודת האלהים ובהמרותו, בחן אותה במה שמראה זה ממנה[7], והוא הצורך והחסרון אל מה שהוא חוץ לה ממאכל ומשתה ומלבוש ומעון ומשגל, וצוה אותם לחזר עליהם להביאם בסבות המוכנות להם על פנים מיוחדים ועתים ידועים. ומה שגזר הבורא שיגמר לאדם מהם, יגמר וישלם בהשלמת הזדמנות הסבות, ואשר לא גזר לו להגמר בהם[8], לא יגמר וימנעו ממנו הסבות. ונתבררו ממנו העבודה והעברה בכוונה ובבחירה לאחת מהנה מבלתי האחרת, ויתחייב אח״ז הגמול והעונש ואפי׳ לא גמר בהם המעשה. והשני, כי אילו לא הוצרך האדם לטרח ולחזר ולסבב להבאת טרפו, היה בועט ורודף אחר העברות, ולא היה משגיח על מה שהוא חייב בו על טובת האלהים עליו, כמ״ש[9]: והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, ואמר[10]: וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו. ואמרו ז״ל[11]: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון. וכל שכן מי שאין לו חלק באחת מהן[12]

1 לא יתקבצו מן האדם וזולתו ר״ל לא יצאו לפעל ע״י האדם וסבות שמחוצה לו אלא בגזרת הבורא. 2 שמ״א ב׳ ג׳ 3 ירמיהו ל״ב י״ט

4 מל״א י״ב ט״ו 5 הצריך אל המזון—הזקוק למזון.

6 ויותר גלגול מזה וקשה ר״ל וגלגול יותר גדול וקשה.

7 שמראה זה ממנה ר״ל מה שמראה התנהגותה בהשגת צרכיה. 8 בהם ר״ל בסבות.

9 ישעיהו ה׳ י״ב 10 דברים ל״ב ט״ו 11 פרקי אבות פ״ב מ״ב

12 שאין לו חלק באחת מהן ר״ל לא בתורה ולא בדרך ארץ.

ולא שם לבו על אחת מהן. והיה מחמלת הבורא יתעלה על האדם, שהטרידו בעניני עולמו ואחריתו להתעסק כל ימי חייו בזה, ולא יבקש[1] מה שאינו צריך לו ולא יוכל להשיגו בשכלו, כמו עניני ההתחלה והתכלה, כמו שאמר החכם[2]: גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. ואם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטח בו בעניני תורתו ועולמו, וסר מן הדברים המגונים וכוסף למדות הטובות, לא יבעט במנוחה[3] ולא יטה אל השלוה[4], ולא ישיאהו היצר ולא יפת בכשפי העולם, יסתלק מעליו טורח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו, מפני הסתלקות שני הפנים הנזכרים[5] מעליו: הבחינה והבעיטה בטובה, ויבואהו טרפו בלי טרח ובלי יגיעה, כפי ספוקו ומזונו, כמ״ש[6] לא ירעיב ה׳ נפש צדיק. ואם יאמר האומר: הנה אנחנו רואים מקצת צדיקים לא יזדמן להם טרפם, אלא אחרי העמל והיגיעה ורבים מאנשי העברות בשלוה וחייהם בטוב ובנעימים, נאמר כי כבר קדמו הנביאים והחסידים לחקר על זה הענין. מהם מי שאמר[7]: מדוע דרך רשעים צלחה, ואמר האחר[8]: למה תראני און ועמל תביט ושוד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון ישא, ואמר[9]: כי רשע מכתיר את הצדיק, ואמר[10]: תחריש בבלע רשע צדיק ממנו, ואמר אחר[11]: הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל, ואמר[12]: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים. ואמר אחר על פי אנשי דורו[13]: גם בחנו אלהים וימלטו, והרבה כזה. אך הניח הנביא[14] התשובה בבאור עילת זה, מפני שעילת כל אחד מן הצדיקים הנבחנים וכל אחד מן הרשעים שהם בטובה בעוה״ז זולת עילת האחר, לכן העיר על זה באמרו[15]: הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו, ואמר החכם בדומה לזה[16]: אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה וגו׳, ואמר הכתוב[17] הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. ועם כל זה ראיתי לבאר בענין הזה מה שהיה בו מעט הספקה, ואומר, כי הפנים אשר בעבורם ימנע מהצדיק הזדמנות טרפו, עד שיטרח עליו ויבחן בו, אפשר שיהיה עון שקדם לו[18], התחייב להִפָּרַע ממנו עליו, כמ״ש[19]: הן צדיק בארץ ישולם. ויש שיהיה על דרך התמורה בעוה״ב, כמ״ש[20] להיטבך באחריתך. ויש שיהיה להראות סבלו

---

1 ולא יבקש—כדי שלא יבקש. 2 קהלת ג׳ י״א 3 לא יבעט במנוחה ר״ל לא יחטא בזמן שחי במנוחה. 4 ולא יטה אל השלוה ר״ל לא יתרגל אל השלוה במדה שתהיה לו לנטיה, לצרך טבעי. 5 «הנזכרים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 6 משלי י׳ ג׳ 7 ירמיהו י״ב א׳
8 חבקוק א׳ ג׳ 9 שם 10 שם 11 תהלים ע״ג י״ב 12 שם 13 מלאכי ג׳ י״ד
14 אך הניח הנביא... ר״ל הנביא לא נתן תשובה לבאור סבת הדבר הזה. 15 דברים כ״ט כ״ח
16 קהלת ה׳ ז׳ 17 דברים ל״ב ד׳ 18 שקדם לו—לפני שהיה לצדיק.
19 משלי י״א ל״א 20 דברים ח׳ ט״ז

והסברתו הטובה [1] בעבודת הבורא ית׳, כדי שילמדו ב״א ממנו, כמו שידעת מענין איוב. ויש שיהיה לרשע אנשי דורו, ויבחנהו הבורא יתעלה בעוני ובריש ובחלאים להראות חסידותו ועבודתו לאלהים מבלעדיהם [2], כמ״ש [3]: אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם. ויש שיהיה מפני שאיננו מקנא לאלהים לקחת הדין מאנשי דורו [4], כמו שידעת מענין עלי ובניו, שאמר בהם הכתוב [5] והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו וגו׳. אבל טובות האל יתברך על הרשע יש שתהיה בעבור טובה שקדמה לו, יגמלהו האלהים עליה בעולם הזה, כמו שאמר[6]: ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ותרגמו בו הראשונים: ומשלם לשנאוהי זכוון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון. ויש שתהיה על דרך הפקדון אצלו, עד שיתן לו האל יתברך בן צדיק יהיה ראוי לה, כמו שאמר[7]: יכין וצדיק ילבש, ואמר[8]: ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנס לתת לטוב לפני האלהים. ואפשר שתהיה הסבה הגדולה שבסבות מותו ורעתו[9], כמו שכתוב[10]: עושר שמור לבעליו לרעתו. ואפשר שתהיה להאריך הבורא יתעלה לו, עד שישוב ויהיה ראוי לה, כמו שידעת מענין מנשה. ויש שתהיה לחסד שקדם אביו והיה ראוי להטיב לבנו בעבורו, כמ״ש ליהוא בן נמשי[11]: בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל, ואמר[12]: מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, ואמר[13]: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. ויש שתהיה לנסות אנשי התרמית והמצפונים הרעים, כשהם רואים זה ממהרים לסור מעבודת הבורא וחשים להתרצות אל אנשי הרשע וללמד ממעשיהם[14], ויתברר הנבר לאלהים, ויראה הנאמן בעבודתו בסבלו עת ששולטין בו ומביישין אותו, ויקבל שכר מהבורא יתעלה על זה כמו שידעת מענין אליהו עם איזבל וירמיהו עם מלכי דורו. וכיון שהתברר חיוב הגלגול על הסבות על ב״א, נבאר עתה, כי אין כל אדם חייב לחזר על כל סבה מסבות הטרף כי הסבות רבות. מהן נקלות, שטרחם מעט, כסחורה בחנות או מלאכת יד שטרחה מעט, כתפירה וכאחוי[15] והספרות[16] ואצור[17] המסחרים ושכיר האריסים והפועלים והשמשים בעבודת האדמה. ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח, כעבוד העורות והוצאת הברזל והנחשת והעופרת[18]

---

1 והסברתו הטובה—קבלתו באהבה מה שבא עליו.

2 מבלעדיהם—בהבדל מהם. 3 ישעיהו נ״ג ד׳

4 לקחת הדין מאנשי דורו ר״ל לדרש מאנשי דורו מה שראוי ביחס לעבודת ה׳.

5 שמ״א ב׳ ל״ו 6 דברים ז׳ י׳ 7 איוב כ״ז י״ז 8 קהלת ב׳ כ״ו

9 ואפשר שתהיה הסבה... ר״ל אפשר שהטובה שהוא נהנה ממנה תהיה הסבה הכי גדולה למותו ורעתו. 10 שם ה׳ י״ב 11 מל״ב י׳ ל׳ 12 משלי כ׳ ז׳ 13 תהלים ל״ז כ״ה

14 מ.: «ממהרים לסרים מעבודת הבורא וחשים להתרצות אליהם וללמד ממעשיהם».

15 וכאחוי—חבור חתיכות אריג זו לזו. 16 והספרות—הכתיבה. 17 ואצור מל׳ אוצר.

18 «והעופרת» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

מן מוצאיהם וזקוק הכסף בעופרת ונשא המשאות הכבדות ולכת בדרכים רחוקים תמיד ועבודת האדמה ודרישתה וכיוצא בהם. ומי שהוא מבני אדם חזק בגופו וחלש בהכרתו ראוי לו מהם מה שיש בו מן היגיעה, כפי שיכול לסבול. ומי שהוא חלש בגופו והכרתו חזקה, אל יבקש מסבות הטרף מה שמיגע גופו, אך יטה אל מה שיהיה קל על גופו ויוכל להתמיד עליו. ולכל אדם יש חפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה, כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחבה, וכן בשאר החיים, כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים ובטבע הנץ צידת מה שראוי לו מן העוף ובטבע האיל צידת הנחשים. וכן יש מן העופות שיצודו הדגים לבד, וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים, הוטבע עליו להיות סבה למזונו, ותכונת גופו ואבריו ראויין לדבר ההוא, כפה הארוך והשוק הארוך לעוף, שהוא צד את הדגים וכשן והצפורן החזק לארי והקרנים לשור ולאיל, ואשר תוכן מזונו מן הצמח לא נתן לו כלי הציד והטרף. ועל הדמיון הזה תמצא מדות בני אדם וגופותם מוכנות לסחורות ולמלאכות. ומי שמוצא במדותיו וטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות, ויהיה גופו ראוי לה, ויוכל לסבל את טרחה, יחזר עליה וישים אותה סבה להבאת מזונו ויסבל מתקה ומרירותה, ואל יקוץ כשימנע ממנו הטרף בקצת העתים, אך יבטח באלהים, שיספיק לו טרפו כל ימי חייו. ויכוין בטרדת לבו וגופו בסבה מן הסבות והסבוב עליה, לעמד במצות הבורא[1], שצוה האדם להתעסק בסבות העולם, כעבודת האדמה והרישתה וזריעתה, כמו שכתוב[2]: ויקח ה׳ אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, ולהשתמש בשאר בעלי חיים בתועלותיו ומזוניו ובנין המדינות והכנת המזונות, ולהשתמש בנשים ולבעל אותן להרבות הזרע, ויהיה נשכר על כוונתו בהם לאלהים בלבו ומצפונו בין שיוגמר לו חפצו בין שלא יוגמר לו חפצו, כמ״ש[3]: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, וארז״ל[4]: וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ויהיה בטחונו באלהים שלם ולא יזיקנו הסבוב על הסבות להבאת טרפו בהם מאומה, כשהוא מכוין בהם בלבו ומצפונו לשם שמים. ואל יחשוב, כי טרפו מועמד על סבה ידועה ושאם תמנע הסבה ההיא ממנו, לא יבא בסבה אחרת, אבל יבטח על האלהים בטרפו, וידע, כי הסבות כלן אצל הבורא שוות, יטריפהו במה שירצה מהן ובעת שירצה מאיזה ענין שירצה, כמו שאמר הכתוב[5]: כי אין לה׳ מעצור להושיע ברב או במעט, ואמר[6]: כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, ואמר[7]: לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה׳ צבאות.

---

1 ויכוין בטרדת לבו וגופו... ר״ל בטרדתו בסבה, שמביאה לו את מזונו ובכל מה שקשור עם זה, יכוין לעמד במצות הבורא. 2 בראשית ב׳ ט״ו 3 תהלים קכ״ח ב׳

4 פרקי אבות פ״ב מי״ז 5 שמ״א י״ד ו׳ 6 דברים ח׳ י״ח 7 זכריה ד׳ ו׳

## פרק ד.

אבל הדברים שחייב המאמין לבטח בהם על הבורא יתעלה כוללים אותם שני מינים: אחד מהם דברי העוה״ז, והשני דברי העוה״ב. ודברי העוה״ז יחלקו לשני חלקים: אחד מהם עניני העולם לתועלות העוה״ז, השני עניני העולם לתועלות העוה״ב. ועניני העולם לתועלות העוה״ז יחלקו לג׳ חלקים: אחד מהם תועלות גופו בלבד, והשני תועלות טרפו וסבות הונו ומיני קניניו, והשלישי תועלות בני ביתו ואשתו וקרוביו ואוהביו ואויביו ומי שהוא למעלה ממנו ולמטה ממנו מכתות בני אדם. ועניני העולם לתועלות העולם הבא יחלקו לשני חלקים: אחד מהם חובות הלבבות והאברים, שהוא מתיחד בהם לבדו ואין מעשהו יוצא בהם להנאת זולתו ולא להזיקו, והחלק השני חובות האברים, אשר לא יוכל לעשותם אלא בהשתתפות זולתו עמו בפעל ובהִפָּעל[1], כצדקה וגמילות חסדים ולמוד החכמה ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע. ועניני העולם הבא יחלקו לשני חלקים: אחד מהם הגמול הראוי, והשני, שהוא מחסד הבורא יתעלה על החסידים והנביאים לעוה״ב. והנה כל הדברים שבוטחים בהם על הבורא יתברך שבעה חלקים: אחד מהם עניני גוף האדם בלבד, והשני עניני הונו וסבות טרפו, והשלישי עניני אשתו ובניו וקרוביו ואוהביו ואויביו, והרביעי חובות הלבבות והאברים, שהוא מתיחד בתועלותם והזקתם, והחמישי חובות האברים, שתועלתם והזקתם מתעברות אל זולתו, והששי גמול העוה״ב, אשר יהיה כפי המעשה בעוה״ז, והשביעי גמול העוה״ב, אשר יהיה מהבורא יתברך ע״ד החסד על סגולתו ואוהביו[2], כמ״ש[3]: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. וכיון שפרשתי ההקדמות, אשר בעבורם יתכן הבטחון מן הבוטח באלהים יתעלה, יש עלי לסמך להן פרוש אופני יושר הבטחון בכל אחד מהשבעה דברים, אשר בהם יבטח כל בוטח על אלהים ועל זולתו אחד אחד. ואומר בפרוש החלק הראשון מהם והוא בעניני גוף האדם בלבד והם חייו ומותו וטרף מזונו למחיתו[4] ומלבושו ודירתו ובריאותו וחליו ומִדּוֹתיו. ואופני היושר בבטחון על אלהים בכל ענין מהם, שישליך את נפשו בהם להליכות הגוזר, אשר גזר לו הבורא מהם[5], ותבטח נפשו באלהים יתברך וידע, כי לא יגמר לו מהם אלא מה שקדם בדעת הבורא, שהוא הנכון לעניניו בעוה״ז ובעוה״ב ויותר טוב לאחריתו, ושהנהגת הבורא לו בכלם שוה, אין לשום בריה בהם עצה ולא הנהגה אלא ברשותו וגזרתו ודינו. וכמו שאין ביד הברואים חייו ומותו

---

1 בפעל ובהפעל—בפעולה או בקבלת הפעולה.

2 «ואוהביו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳.

3 תהלים ל״א כ׳

4 כל ההוצא׳: «לעצמו» ותקנתי עפ״י מ׳.

5 שישליך את נפשו... שימסר את עצמו לגזרתו של ה׳

וחליו ובריאותו, כן אין בידם טרף מזונו וספוקו ולבושו ושאר עניני גופו. ועם ברור אמונתו[1], כי ענינו מסור אל גזרות הבורא יתעלה ושבחירת הבורא לו, היא הבחירה הטובה, הוא חייב להתגלגל לסבות תועלותיו ולבחר הטוב כנראה לו מן הענין, והאלהים יעשה מה שקדמה בו גזרתו. והדומה לזה, כי אדם אע״פ שקצו ומדת ימיו קשורים בגזרת הבורא יתברך, יש על האדם להתגלגל לסבות החיים במאכל ובמשתה ומלבוש ובמעון כפי צרכו, ולא יניח את זה על האלהים, שיאמר: אם קדם בגזרת הבורא שאחיה, ישאיר נפשי בגופי מבלי מזון כל ימי חיי, ולא אטרח בבקשת הטרף ועמלו. וכן אין ראוי לאדם להכנס בסכנות בבטחונו על גזרת הבורא, וישתה סמי המות או שיסכן בעצמו להלחם עם הארי והחיות הרעות ללא דוחק, או שישליך עצמו בים או באש והדומה לזה ממה שאין האדם בטוח בהן ויסכן בנפשו. וכבר הזהירנו הכתוב מזה במה שאמר[2]: לא תנסו את ה׳ אלהיכם וגו׳ כי איננו נמלט בזה מאחד משני דברים, או שימות ויהיה הוא הממית את עצמו והוא נתבע על זה, כאלו המית זולתו מבני אדם, אע״פ שמותו על הדרך ההוא בגזרת האלהים וברשותו. וכבר הזהירנו, שלא להמית שום אדם בשום גלגול באמרו[3]: לא תרצח, וכל אשר יהיה המומת קרוב אל הממית, יהיה העונש יותר ראוי, כמ״ש[4]: על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו וגו׳. וכן מי שהמית את עצמו יהיה ענשו גדול[5] בלי ספק, מפני שמשלו בזה כעבד, שצוהו אדוניו לשמר מקום לזמן ידוע והזהירו, שלא יפרד ממנו עד שיבא שליח אדוניו אליו. וכיון שראה, שבושש השליח לבא, נפרד מן המקום קודם בואו, וקצף עליו אדוניו והענישו עונש גדול. וכן הממית את עצמו, יוצא מעבודת האלהים אל המרותו, בהכנסו בסכנת המות. ועל כן אתה מוצא שמואל ע״ה אומר[6]: איך אלך ושמע שאול והרגני, ולא נחשב לו לחסרון בבטחונו על האלהים, אך היתה התשובה מאלהים לו במה שמורה, כי זריזותו בזה משובחת, ואמר לו[7]: עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה׳ באתי ושאר הענין. ואילו היה זה קצור בבטחונו, היתה התשובה אליו: אני אמית ואחיה וגו׳ או הדומה לו, כמ״ש למשה ע״ה עת שאמר לו[8]: כי כבד פה וכבד לשון אנכי, מי שם פה לאדם וגו׳. ואם שמואל עם תום צדקתו, לא הקל להכנס בסבה קטנה מסבות הסכנה, אע״פ שהיה נכנס בה במצות הבורא יתברך, כשאמר[9]: מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי, כל שכן שיהיה זה מגונה מזולתו, מבלתי מצות הבורא יתעלה. או שינצל בעזרת

1 ועם ברור אמונתו — ואעפ״י שנתבררה לו האמונה.

2 דברים ו׳ ט״ז 3 שמות כ׳ י״ג 4 עמוס א׳ י״א 5 מ: מוסיף: «ועונו הכי קשה»

6 שמ״א ט״ז ב׳ 7 שם 8 שמות ד׳ י׳ 9 שמ״א ט״ז א׳

הבורא יתברך לו ויאבדו זכיותיו ויפסיד שכרו, כמ״ש רז״ל בזה הענין[1]: לעולם אל יעמד אדם במקום סכנה ויאמר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו, ואמר יעקב אע״ה[2]: קטנתי מכל החסדים וגו׳, ואמר המתרגם בפרושו: זעירין זכוותי מכל חסדין ומכל טבוון, וכמו שאמרנו בחיים ובמות, כן נאמר בחיוב תביעת סבות הבריאות והמזון והמלבוש והדירה, והמדות הטובות, ולהרחיק שכנגדם עם ברור אמונתו. כי הסבות אין מועילות אותו בזה כלום, אלא בגזרת הבורא יתברך, כאשר יש לבעל האדמה לחרש אותה ולנקותה מן הקוצים ולזרעה ולהשקותה, אם יזדמנו לו מים, ויבטח על הבורא ית׳ להפרותה ולשמרה מן הפגעים, ותרבה תבואתה ויברך אותה הבורא, ואין ראוי לו להניח האדמה מבלי עבודה וזריעה בבטחונו על גזרת הבורא, שתצמיח האדמה בלתי זרע שקדם לו. וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצווין לחזר על הטרף בהם עם הבטחון באלהים, כי הטרף בידו ורשותו, ושהוא ערב בו לאדם ומשלימו לו באיזו סבה שירצה, ואל יחשב, כי הסבה תועילהו או תזיקהו מאומה. ואם יבא לו טרפו על פנים מאופני הסבות, אשר התעסק בהם, ראוי לו, שלא יבטח על הסבה ההיא וישמח בה ויוסיף להחזיק בה ויטה לבו אליה, כי יחלש בטחונו באלהיו. אך אין ראוי לו לחשב, כי תועילנו יותר ממה שקדם בדעת הבורא, ואל ישמח בהדבקו בה וסבובו עליה, אך יודה הבורא, אשר הטריפו אחר יגיעתו ולא שם עמלו וטרחו לריק, כמ״ש[3]: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. ואמר אחד מן החסידים: אני תמיה ממי שנותן לחברו מה שגזר לו אצלו הבורא, ואח״כ יזכיר לו טובתו עליו בו ויבקש להודות אותו עליו. ויותר אני תמיה ממי שקבל טרפו ע״י אחר, מוכרח לתתו לו, ויכנע לו ויפייסהו וישבחהו, ואם לא יבואהו הטרף על הפנים אשר סבב עליהם, אפשר שטרף יומו כבר קדם אצלו והוא ברשותו, או שבא לו על פנים אחרים. ועל איזה פנים שיהיה, ראוי לו להתעסק בסבות[4], ואל ירפה מחזר עליהם, כשהם ראויות למדותיו ולגופו ולאמונתו ולעולמו[5], כאשר קדמתי, ויבטח עם זה על אלהיו, שלא יעזבהו ולא ירפהו ולא יתעלם ממנו, כמ״ש[6]: טוב ה׳ למעוז ביום צרה וגו׳, וכן נאמר בענין הבריאות והחולי, כי על האדם לבטח בבורא בזה ולהשתדל בהתמדת הבריאות בסבות, אשר מטבעם זה ולדחות המדוה במה שנהגו לדחותו, כמו שצוה הבורא יתעלה[7]: ורפא ירפא, מבלי שיבטח

1 שבת ל״ב ע״ג 2 בראשית ל״ב י״א 3 תהלים קכ״ח ב׳

4 ועל איזה פנים שיהיה... איך שיהיה, בין כך ובין כך ראוי לו להתעסק בסבות.

5 «ולאמונתו ולעולמו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ויהודה.

6 נחום א׳ ז׳ 7 שמות כ״א י״ט

על סבות הבריאות והחולי, שהן מועילות או מזיקות אלא ברשות הבורא, וכאשר יבטח בבורא, ירפאהו מחליו בסבה ובלתי סבה, כמ"ש[1]: ישלח דברו וירפאם וגו׳, ואפשר שירפאהו בדבר המזיק הרבה, כמו שידעת מענין אלישע במים הרעים, כמו שכתוב[2]: והמים רעים והארץ משכלת[3], שריפא היזקם במלח, וכן[4]: ויורהו ה׳ עץ וישלך אל המים, ואמרו הקדמונים, שהיה עץ של הרדופני, וכמוהו[5]: ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי, וכבר ידעת מה שהיה מענין אסא[6], כשבטח על הרופאים והניח בטחונו באלהים בחליו, מהמוסר והתוכחה לו[7], ואמר הכתוב[8]: כי הוא יכאיב ויחבש וגו׳.

ופרוש החלק השני והוא עניני[9] קניני האדם וסבות טרפו ואופני עסקיו במסחר ומלאכה והליכות הדרכים ומנוי ושכירות ופקידות ועבודת[10] המלכים וגזברות וקבלנות ואמנה וספרות ומיני העבודות וציד במדברות וימים[11] והדומה לזה, ממה שמתעסקין בו לקבץ ממון ולהרבות מותרי המחיה, אופני[12] יושר הבטחון בהם על האלהים, שיתעסק במה שזימן לו הבורא מהם לצורך ספוקו ומזונו ולהגיע אל מה שיש בו די מן העולם. ואם יגזר לו הבורא בתוספת על זה, תבואהו מבלי טורח ויגיעה, כאשר יבטח על האלהים בה, ולא ירבה לחזר על הסבות ולא יסמך עליהן בלבו. ואם לא יגזרו לו יותר מן המזון, אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו, לא היו יכולים בשום פנים ולא בשום סבה. וכאשר יבטח באלהים, ימצא מנוחת לבו ושלות נפשו, כי לא יעברנו חקו אל זולתו[13], ולא יקדים ולא יאחר מעתו הנגזר לו בו. ויש שמנהיג הבורא טרפי רבים מבני אדם על יד איש אחד מהם, להבחין בזה עבודתו לאלהים מהמרותו, וישים את זה מן הסבות החזקות שבסבות הנסיון וההסתה לו, כמלך שהוא מטריף חילו ועבדיו, וכן השרים ורואי המלך והסגנים, אשר סביבותיהם כתות מעבדיהם ושמשיהם ופקידיהם ונשים וקרובים, ומשתדלים בעבורם לחזר על סבת קבוץ הממון מפנים טובים ורעים. והסכל מהם יטעה בשלשה פנים: אחד מהם בקבצו הממון, כי הוא לוקח מה שגזר לו הבורא לקחתו על פנים מגונים ורעים, ואלו היה מבקש אותו על אופניו, היה מגיע אל חפצו ורצונו, והיה מתקיים

1 תהלים ק"ז כ׳ 2 מל"ב ב׳ י"ט
3 «כמו שכתוב והמים רעים והארץ משכלת» חסר בכל ההוצא׳ 4 שמות ט"ו כ"ה
5 ישעיהו ל"ח כ"א 6 מה שהיה מענין אסא... מהמוסר והתוכחה לו ר"ל עד כמה יסרו והוכיחו אותו על זה. 7 «מהמוסר והתוכחה לו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ"י מ. ועיין יהודה, החושב שנשמט מפני שאינו מתאים לאסא כ"א לאחזיה. 8 איוב ה׳ י"ח
9 כל ההוצא׳: «והוא בעניני» ותקנתי עפ"י מ. 10 כל ההוצא׳: «ושכירות עבודת» וחסר: «ופקידות» ותקנתי עפ"י מ. 11 כל ההוצא׳: «והליכות המדברות והימים» ותקנתי עפ"י מ. ועיין יהודה. 12 כל ההוצא׳: «ואפני» ותקנתי עפ"י מ.
13 לא יעברנו חקו אל זולתו—לא יעבר לזולתו מה שהוקצב לו.

בידו ענין תורתו ועולמו, ולא היה חסר לו ממה שגזר הבורא מאומה. והשני, כי הוא חושב, שכל מה שהגיע אליו מן הממון הוא טרף מזונו ולא יבין, כי הטרף מתחלק לשלשה חלקים: אחד מהם טרף מזונו והוא כלכלת גופו בלבד, והוא המובטח מן האלהים לכל אשר בו רוח חיים עד תכלית ימיו. והשני טרף מזון זולתו מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם, ואיננו מובטח מן האלהים לכל הברואים, אלא לסגולה[1] מהם בתנאים מיוחדים, והוא מקרה מזדמן בעת אחת ואין מזדמן בעת אחרת, כפי שמחייבות הליכות דיני הבורא מן החסד והמשפט. והשלישי, טרף קנין והוא הממון, אשר אין בו תועלת לאדם, והוא שומר עליו ונוצר אותו, עד אשר יורישנו לזולתו או שיאבד ממנו. והסכל יחשב כל אשר גזר לו הבורא מן הממון, שהוא טרף מזונו וכלכלת גופו, והוא ממהר אליו ומשתדל עליו, ואפשר שיקבצנו לבעל אשתו אחריו ולחורגו ולגדול שבשונאיו. והשלישי, שהוא נותן הטרפים לבעליהם, כמו שגזר להם הבורא על ידו, והוא זוכר טובתו להם בהם. כאלו הוא הטריפם בהם וכלכל אותם והתחסד בם עליהם[2], ורוצה שיודוהו וישבחוהו הרבה עליהם ושיעבדוהו בעבורם, ויתגאה, ויגבה וירום לבבו, ויניח הודאתו עליהם[3], ויחשב, שאם היה מונע אותם מהם[4], היו נשארים אצלו, וכי לולא הוא, היו נפסקים טרפיהם. והוא העני, אשר ייגע לריק בעולם הזה ויפסיד שכרו לעוה״ב. והמשכיל נוהג בשלשת הפנים על הדרך הנכונה לתורתו ולעולמו, ובטחונו במה שיש ביד האלהים מטרפו וקנינו, יותר חזק מבטחונו במה שיש בידו מהם, מפני שאינו יודע, אם הוא טרף מזון או טרף קנין, ויגיע לכבוד העוה״ז ואל הגמול הטוב בעוה״ב, כמ״ש במזמור הללויה אשרי איש ירא את ה׳ עד סופו[5].

ויש מבני אדם כתות, שאינם משתדלים לקנות הממון ולהרבות ממנו, אלא לאהבת הכבוד מבני אדם, ולעשות להם שם, ואין מספיק להם ממנו שום דבר, וזה סכלות מהם בסבת הכבוד[6] בעולם הזה ובעולם הבא. וגורם להם זה מה שרואים מכבוד עמי הארץ לאנשי הממון, וכבודם להם לחמדם[7] מה שיש אצלם ולמשך מאשר בידם. ואלו השכילו והבינו, כי אין ביכלתם ולא בכחם לא לתת ולא למנע אלא[8] למי שגזר לו הבורא אצלם, לא היו מקוים לזולתו, ולא היה ראוי אצלם לכבוד אלא מי[9] שייחדהו הבורא במעלות

---

1 אלא לסגולה—רק לבחירים. 2 והתחסד בם עליהם ר״ל בטרפים הוא עשה חסד אתם.
3 ויניח הודאתו עליהם—אינו מודה לה׳ בעד הטרפים שנתנו על ידו למי שהם מגיעים לו.
4 א. ו. ש. «אותם הבורא מהם» ותקנתי עפ״י מ. ס. ול.
5 תהלים קי״ב 6 וזה סכלות מהם ר״ל זה בא מאי ידיעתם את הסבות של הכבוד האמתי.
7 כל ההוצא׳: «לחקותם» ותקנתי עפ״י מ. 8 «אלא» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
9 כל ההוצא׳: «למי» ותקנתי עפ״י מ.

משובחות, ראוי בעבורן לכבוד הבורא יתעלה, כמ״ש[1]: כי מכבדי אכבד. ומפני שסכלו עמי הארץ בכבדם[2] בעלי הממון בסבות הכבוד[3], הוסיף להם הבורא סכלות בסבות בקשותם[4], ונפלו בהשתדלות גדולה ויגיעה רבה כל ימיהם והניחו מה שהיו חייבין להשתדל בו ולמהר אליו מהשלים חובות הבורא אשר עליהם ולהודות על טובותיו אצלם, ותהיינה בקשותם יותר קרובות אליהם בדרך הזה בלי ספק, כמ״ש הכתוב[5]: אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, ואמר[6]: והעושר והכבוד מלפניך וגו׳. ויש שימצא בכלל מבקשי הממון מי שיגיע ממנו אל תכלית תאותו בדרך הסבות אשר זכרנו, ומהם מי שיגיע אליו בדרך הירושה והדומה לזה, ויחשב, כי הסבות חייבו לו את זה, ולולא הם, לא היה מגיע אליו ממנו כלום[7] ומשבח הסבה מבלעדי המסבב. וכמה הוא דומה בזה לאדם שהוא במדבר, הכביד עליו הצמא ומצא מים שאינם מתוקים בבור אחד, ושמח בהם שמחה גדולה, ורוה מהם, וכאשר הלך מעט, ומצא מעין נובע מים מתוקים, דאג על מה שקדם משתותו המים הראשונים ורוותו מהם. וכן בעל הממון שהגיע אליו בסבה ידועה, אלו היתה נמנעת הסבה ההיא ממנו, היה משיג אותו בסבה אחרת, כאשר הקדמנו, וכמ״ש[8]: כי אין לה׳ מעצור להושיע ברב או במעט. וממה שראוי לבוטח על האלהים בטרפו, כשיתעכב ממנו הטרף יום מן הימים, שיאמר בלבו, כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידועה ולא הוציאני אליו לפניהם ולא לאחריהם, הוא שמעכב ממני בו טרפי לעת ידוע ויום ידוע, לדעתו מה שהוא טוב לי. וכן כאשר יבואהו טרפו מצומצם לא יותר על מזונו מאומה, ראוי לו לחשב בלבו ולומר: אשר הכין לי מזוני בשדי אמי בתחלת עניני כפי צרכי ודי כלכלתי יום יום, עד אשר המיר אותו לי בטוב ממנו, ולא הזיק לי בואו בצמצום מאומה, כן לא יזיק לי בוא הטרף הזה, אשר העתיק אותי אליו עתה בצמצום, כפי צרכי עד תכלית ימי מאומה, ויהיה נשכר על זה, כמו שאמר הבורא על אבותינו במדבר, שענינם היה כזה[9]: ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו[10], ואמר[11]: הלוך וקראת באזני ירושלים וגו׳. וכן אם יבואהו טרפו בסבה מבלי סבה[12] ומקום מבלי מקום ועל ידי איש מבלתי איש אחר, יאמר בלבו: אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה ומדה מבלי שאר

---

1 שמ״א ב׳ ל׳ 2 א. ו. «שסכלי עמי הארץ מכבדים» ותקנתי עפ״י מ. ש. ל. ס.
3 שסכלו עמי הארץ... שלא ידעו את סבות הכבוד.
4 בסבות בקשותם ר״ל שלא ידעו, איך להשיג את מאוייהם וצרכיהם.
5 משלי ג׳ י״ז 6 דה״א כ״ט י״ב
7 «כלום» חסר בכל ההוצא׳; והוספתי עפ״י מ. 8 שמ״א י״ד ו׳
9 «שענינם היה כזה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
10 שמות ט״ז ד׳ 11 ירמיהו ב׳ ב׳ 12 בסבה מבלי סבה—באחת הסבות.

הצורות והתכונות והמדות לתקנת עניני, הוא בחר לי שיבא טרפי על הפנים המפיקים[1] לעניני מבלי שאר הפנים, ואשר הוציאני אל העוה"ז במקום ידוע וע"י שני אישים ידועים מבלי שאר אישי העולם, הוא בחר לי בו טרפי בארץ ידועה ועל ידי איש ידוע, שם אותו סבה לטרפי לטוב לי, כמו שאמר הכתוב[2]: צדיק ה' בכל דרכיו.

אבל פרוש[3] החלק השלישי והם עניני אשתו ובניו ובני ביתו וקרוביו ואוהביו ואויביו ומיודעיו ומכיריו ואשר למעלה ממנו ואשר למטה ממנו מכתות בני אדם – אופני יושר הבטחון על האלהים בהם, כאשר אספר, והוא שאין אדם נמלט מאחד משני דברים: שיהיה נכרי או שיהיה בתוך משפחתו וקרוביו. ואם יהיה נכרי, יהיה צוותו[4] באלהיו בעת השתוממותו[5] ויבטח עליו בגרותו, ויעלה על לבו גרות הנפש בעוה"ז, וכי אנשי הארץ כמו גרים בה, כמ"ש הכתוב[6]: כי גרים ותושבים אתם עמדי, ויחשב בלבו, כי כל מי שיש לו קרובים בו, עד זמן מועט ישוב נכרי, בודד, ולא יועילהו קרוב ולא בן ולא יתחבר עמו אחד מהם. ויחשב אח"כ בהסתלקות כובד משאם וחובותם וצרכיהם[7] מעליו, ויחשב זה טובה מטובות הבורא עליו, מפני שאם יהיה רודף אחר עניני העולם וצרכיו, תהיה יגיעתו יותר קלה עליו מבלי אשה ובנים וחסרונם מנוחה לו וטובה, ואם יהיה מבקש עניני אחריתו, יהיה לבו יותר ריק ופנוי בעת התבודדותו מבלי ספק. וע"כ היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל ההרים, כדי שיפנו לבותם לעבודת אלהים. וכן היו הנביאים בזמן הנבואה יוצאים ממעונותיהם ומתבודדים לחובות הבורא עליהם, כמו שידעת מענין אליהו עם אלישע שנאמר עליו[8]: שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר. וכיון שרמז לו אליהו במעט רמז, הבין אותו ואמר: אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך, ואמר: וילך אחרי אליהו וישרתהו. ואמרו על אחד מהפרושים שנכנס למדינה אחת להורות את יושביה עבודת האלהים, וימצאם לובשים צבע אחד במלבושיהם ותכשיטיהם, וראה קבריהם אצל פתחי בתיהם, ולא ראה ביניהם אשה. ושאל אותם על זה, ואמרו לו: מה שאנו לובשים צבע אחד, שלא יהיה ניכר בנו העני מן העשיר ושלא יבא העשיר להתגאות ולהתפאר בעשרו, ויבא העני להתבזות אצל עצמו, ושידמה עניננו על האדמה[9] כעניננו תחתיה[10]. ונאמר על אחד מהמלכים, שהיה מתערב

---

1 המפיקים—המתאימים. 2 תהלים קמ"ה י"ז 3 מ' מוסיף: «עניני» אחרי פרוש.
4 צוותו—התחברותו. 5 השתוממותו—בדידותו, שעמומו. 6 ויקרא כ"ה כ"ג
7 «וצרכיהם» חסר בכל ההוצא' והוספתי עפ"י מ.
8 מל"א י"ט י"ט 9 ושידמה עניננו על האדמה... ר"ל שנהיה פה על האדמה כולנו שוים, כמו שנהיה שוים אחרי המות.
10 כל ההוצא': «ושידמה עניננו על האדמה כענינו תחתיה» ותקנתי עפ"י מ.

בין עבדיו ולא ניכר ביניהם, מפני שהיה נוהג מנהג השפלות בתכשיטיו ובמלבושיו. ומה ששמנו קברות מתינו אצל פתחינו, כדי שנוכח[1] מהם ונהיה נכונים למות, ונזמין לנו הצדה המגעת אותנו[2] למקום המנוחה. ומה שראית שפרשנו מן הנשים והבנים, דע, כי יחדנו להם קריה קרובה מכאן, כשיצטרך אחד ממנו על דבר מדבריהם, ילך אליהם וישלים צרכו וישוב אלינו, מפני שראינו, במה שיכנס עלינו מטרדת הלב[3] ורוב ההפסד וגודל היגיעה והטורח בקרבתם והמנוחה מכל זה בהרחקתם, לבחר בעניני העולם הבא ולמאס בעניני העוה״ז. וייטבו דבריהם בעיני הפרוש, ויברך אותם ויאשרם בענינם. ואם יהיה הבוטח באלהים בעל אשה וקרובים ואוהבים ואויבים, יבטח באלהים בהצלתו מהם וישתדל לפרע מה שחייב להם ולעשות חפציהם ולהיות לבו שלם עמהם, וירף ידו מהזקתם ויסבב על מה שיהיה טוב להם, ויהיה נאמן בכל עניניהם ויורם אופני תועלותם בעניני התורה והעולם לעבודת הבורא, כמו שכתוב[4] ואהבת לרעך כמוך, ואמר[5]: לא תשנא את אחיך בלבבך, לא ליחל הגמול מהם ולא לקדם אצלם[6], ולא מאהבתו בכבודם ושבחם. ולא להשתרר עליהם אך לקיים מצות הבורא ולשמור בריתו ופקודיו עליהם. כי מי שתהיה דעתו בעשותו חפציהם על אחד מהדברים שזכרנו תחלה, לא ישיג רצונו מהם בעולם הזה וייגע לריק ויפסיד שכרו לעולם הבא. ואם הוא נוהג בזה לעבודת האלהים בלבד, יעזרם האלהים לגמל אותו בעולם הזה וישים בפיהם שבחו ויגדל ענינו בעיניהם, ויגיע אל הגמול הגדול בעולם הבא, כמו שאמר האלהים לשלמה[7]: וגם אשר לא שאלת נתתי לך וגו׳. אבל אופני בטחונו על אלהיו בעניני מי שהוא למעלה ממנו ומי שהוא למטה ממנו מכתות בני אדם – הפנים הישרים לו כשיביא אותו הצורך לבקש חפץ ממי שהוא למעלה ממנו או למטה ממנו, שיבטח בו על אלהיו וישימם סבה בהשלמתו, כאשר ישים עבודת הארץ וזריעתה סבה לטרפו. ואם ירצה להטריפו ממנה, יצמח הזרע ויפרה וירבה. ואין להודות הארץ על זה, אך ההודאה לבורא לבדו. ואם לא יחפץ האלהים להטריפו ממנו, לא תצמיח הארץ או תצמיח ויקרה הצמח פגע, ואין להאשים הארץ. וכן כשיבקש מאחד מהם חפץ, שיהיה אצלו החלש והחזק מהם שוה בעשותו, ויבטח בהשלמתו על האלהים יתברך, ואם ישלם על ידי אחד מהם, יודה הבורא יתברך, אשר השלים חפצו, ויודה למי שנעשה על ידו, על לבו הטוב לו ושהבורא הביא תועלתו על ידו. ובידוע, שאין הבורא מגלגל טובה אלא על ידי הצדיקים

1 שנוכח—שנקח מוסר. 2 המגעת אותנו—המביאה אותנו.
3 מ׳ מוסיף: «ועצם הדאגה». 4 ויקרא י״ט י״ח 5 שם
6 ולא לקדם אצלם ר״ל לא לעשות להם טובות בכונה לקבל אח״כ גמול. 7 מל״א ג׳ י״א

ומעט הוא שמתגלגל הפסד על ידיהם, כמ״ש חז״ל[1]: מגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה ע״י חייב, ואמר הכתוב[2]: לא יאונה לצדיק כל און. ואם לא ישלם לו על ידיהם, אל יאשימם ואל יתלה בהם קצור[3], אך יודה לאלהים, אשר בחר לו הטוב בזה וישבחם, כפי שידע מהשתדלם לעשות חפצו, אע״פ שלא נשלם כרצונו וכרצונם לו. וכן ינהג במיודעיו ואוהביו. ובמי שנושא ונותן עמהם ושמשיו ושותפיו. וכן אם יבקש ממנו מי שלמעלה ממנו או שלמטה ממנו חפץ, יסבב לעשותו בכל לבו וישתדל להשלימו במצפונו, אם יזדמן לו ויהיה מי שמבקשו ראוי להשתדל לו בו, ואחר כך יבטח על האלהים בהשלמתו. ואם ישלימהו על ידו, אל יחזיק טובה לעצמו ואל יבקש גמול ותודה מזולתו, אלא יודה לאל שהשלימו על ידו וְיְשִׂימֵהוּ סבה לטובת זולתו[4]. ואם ימנע ממנו ולא יזדמן לו לעשותו, אל יאשים נפשו, ויודיע את חברו, שלא קצר אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו. אבל עניני אויביו וחומדיו[5] ומבקשי רעתו, יבטח בעניניהם על הבורא יתעלה ויסבל חרפתם, ואל יגמל להם כפעלם, אך יגמלם חסד ויעשה להם כל מה שיוכל לעשותו מן הטוב, ויזכר בלבו, שתועלתו ונזקו ביד הבורא יתעלה. ואם יהיו סבה להזיקו, יחשב עליהם טוב, ויחשד את עצמו ומעשיו ברוע הקדמותיו אצל אלהיו, ויתחנן אל האלהים ויבקש מלפניו לכפר עונותיו, ואז ישובו אויביו לאהבתו, כמו שאמר החכם[6]: ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו.

ופרוש החלק הרביעי בעניני חובות הלבבות והאברים, שהאדם מתיחד בתועלותם ונזקם, וזה כצום וכתפלה וכסוכה וכלולב וכציצית ושמירת השבת והמועדים והמנע מן העברות וכל חובות הלבבות, אשר[7] לא תעברנה אל זולתו ותועלותם ונזקם מיוחדים בו מבלי שאר ב״א, אופני יושר הבטחון בכולם על האלהים יתברך מה שאני מבאר אותו, ומאלהים אשאל להורות אותי האמת ברחמיו. והוא, כי מעשי העבודה והעברה לא יתכנו לאדם, כי אם בהקבץ שלשה דברים: האחד הבחירה בלבו ומצפונו, והשני הכוונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו, והשלישי שישתדל לגמר המעשה באבריו הנראים ויוציאהו אל גדר המעשה. ומה שאינו נעלם ממנו בהם, כבחירת העבודה והעברה[8] והכוונה וההסכמה על המעשה, הבטחון על האלהים בזה

---

1 בבא בתרא קי״ט ע״א  2 משלי י״ב כ״א

3 ואל יתלה בהם קצור—אל יאשימם שלא עשו כל מה שצריך היה לעשות.

4 מהמלה: «אל יחזיק... עד «זולתו» חסר בכל ההוצא׳ ובמקום זה יש שם בקצור: «ואם ישלימהו על ידו וישימהו סבה לטובת זולתו, יודה על זה». תקנתי עפ״י מ.

5 וחומדיו—מקנאיו.  6 משלי ט״ז ז׳

7 «אשר» חסר בכל ההוצא׳: והוספתי ליתר באור עפ״י מ.

8 ומה שאינו נעלם ממנו... ר״ל מה שידוע לנו, כמו הבחירה בין טוב ורע, בזה אין מקום לבטחון.

טעות וסכלות, כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו כמ״ש [1]: ובחרת בחיים, ולא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעברה, אלא בסבות שהם חוץ לנו, מזדמנות בקצת העתים ונמנעות בקצתם. ואם יבטח על האלהים בבחירת עבודתו, ויאמר: לא אבחר ולא אכוין לעשות כלום מעבודת הבורא, עד שיבחר לי הטוב ממנה, כבר תעה מדרך הישרה ומעדו רגליו מאופני הנכונה [2], כי הבורא יתברך כבר צונו לבחר במעשה העבודה ולכוין אליה בהשתדלות והסכמה ובלב שלם לשמו הגדול, והודיענו, שהוא אופני הנכונה לנו בעוה״ז ובעוה״ב. ואם יזדמנו הסבות ויתכן גמר המעשה בעבודתו, אשר קדמה בחירתנו בה, יהיה לנו השכר הגדול על הבחירה בעבודה ועל הכוונה לעשותה ועל השלמת מעשיה באברים הנראים. ואם ימנע מן האברים גמר המעשה, יהיה לנו שכר הבחירה והכוונה, כאשר זכרנו במה שקדם, וכן העונש על העבירה. וההפרש שבין עבודת הבורא ושאר מעשי העולם בענין הבטחון באלהים יתברך, ששאר עניני העולם לא נגלו לנו אופני הטוב והרע בסבה מן הסבות מבלעדי שאריתם [3], ולא אופני ההפסד והרע בקצתם בלתי קצתם, כי לא עמדנו על איזו מלאכה מן המלאכות, שטובה לנו ויותר ראויה לבקשת הטרף והבריאות והטוב, ולא באיזו סחורה ובאיזו דרך ובאיזה מעשה מן המעשים העולמיים נצליח כשנתגלגל [4] בהם. ומן הדין עלינו שנבטח באלהים בבחירתה [5] והשלמתה לעזרנו על מה שיש בו טובתנו, אחר שנתגלגל עליהם ונתחנן אליו להעיר לבבנו לבחירת הטובה והראויה לנו מהם. אבל עבודת הבורא יתברך איננה כן, מפני שכבר הודיענו אופני הנכונה בה וצונו לבחר בה ונתן לנו היכולת עליה [6]. ואם נתחנן אליו בבחירתה ונבטח עליו בהראותנו אופני הטוב לנו, נהיה תועים בדברינו וסכלים בבטחוננו, מפני שכבר קדמה הודעתו אותנו דרכי העבודה, אשר יועילנו בעולם הזה ובבא, כמו שאמר [7] ויצונו ה׳ לעשות את כל החקים האלה וגו׳ לטוב לנו כל הימים, ואמר בגמול העולם הבא [8]: וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות. ועוד, כי עניני העולם יש שתשוב הסבה המשובחת מגונה והמגונה משובחת, אך העבודה והעברה אינם כן, כי המגונה והמשובח מהם לא יעתק מענינו ולא יתחלף לעולם [9]. אבל מה שראוי לבטח עליו הוא גמר מעשה העבודה, אחר בחירתה בלב שלם ונאמן והסכמה והשתדלות בבר לבב וכוונה לשמו הגדול,

1 דברים ל׳ י״ט 2 מאפני הנכונה—מהנכון, מהפעולה הנכונה.

3 מבלעדי שאריתם ר״ל סבה אחת מיוחדת מכל שאר הסבות.

4 כשנתגלגל—כשנתעסק. 5 כל ההוצא׳: «בבחירתנו» ותקנתי עפ״י מ.

6 כל ההוצא׳: «ויעד אותנו בגמול עליה» ותקנתי עפ״י מ.

7 דברים ו׳ כ״ד. מ. מוסיף אחרי «שאמר»: «בגמול העולם הזה». 8 שם

9 «לעולם» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

ובזה אנחנו חייבין להתחנן אליו לעזר אותנו בו ולהורות אותנו עליו, כמו שכתוב[1]: הדריכני באמתך ולמדני, ואמר[2]: הדריכני בנתיב מצותיך וגו׳, ואמר[3]: דרך אמונה בחרתי וגו׳, ואמר[4]: דבקתי בעדותיך ה׳ אל תבישני, ואמר[5]: ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד וגו׳. וכל זה ראיה, שבחירתו היתה במעשה העבודה, אך התפלל אל האלהים על שני דברים: אחד מהם ליחד לבבו ולחזק בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבו ועיניו, כמו שאמר[6]: יחד לבבי ליראה שמך, גל עיני ואביטה[7] וגו׳ העבר עיני[8] וגו׳ הט לבי אל עדותיך[9] וגו׳ והדומה להם. והשני לחזק אבריו על השלמת המעשים בעבודתו, והוא מה שאמר[10]: הדריכני בנתיב מצותיך סעדני ואושעה[11], והרבה כמוהו. ואני עתיד לבאר אופני מפסידי החלק הזה ואופני השלמתו והדרך הנכונה בו בעזרת השם.

אבל פרוש החלק החמישי והוא חובות האברים, אשר תועלתם ונזקם מתעברים[12] אל זולתו, כצדקה והמעשר ולמוד החכמה וצַוּוֹת וְהַזהר מהרע ולהשיב האמנות[13] ולהסתיר הסוד ולדבר טוב ולעשות הטוב וכבוד אבות והשבת[14] הרשעים אל האלהים והורות בני אדם דרכי טובתם[15] ולחמל ענייהם ולרחם עליהם ולסבול חרפתם, כשמעיר אותם אל העבודה, ומיחל[16] אותם ומיְרָאָם בגמול ובעונש, אופני יושר הבטחון בזה, שיהיה האדם צופן בלבבו כל המעשים האלה והדומה להם, ויבחר עשותם ויסבב אליהם[17], כפי מה שהקדמנו בחלק הרביעי מחיוב הבחירה עלינו להתקרב אל האלהים בלבד, לא לקנות שם וכבוד ביניהם, ולא לקוות הגמול מהם ולא להשתרר עליהם, ואח״כ יבטח על האלהים בהשלמת המעשה, שכוון לעשותו מהם, כפי מה שהוא רוצה בו ממנו, אחרי שיתפלל אליו על זה[18] ויזהר כפי יכלתו בכל זה להסתירו ממי שאין צריך לו להודיע, כי בהיותו נסתר, יהיה שכרו יותר גדול ממה שיהיה אם יהיה נודע. ומה שלא יוכל להסתירו, יזכר בו השורש אשר הקדמנו, כי התועלת והנזק לא יהיה מן הברואים, כי אם ברשות הבורא ית׳, וכאשר יגלגל הבורא על ידו מצוה, יחשב בלבו, כי הוא טובה מאת הבורא יתעלה, שהטיב בה אליו, ואל ישמח בשבח אותו בני אדם עליה, ואל יחפץ בכבודם בעבורה, ויביאהו זה להתגאות במעשהו, ויפסיד לבו וכוונתו

1 תהלים כ״ה ה׳ 2 שם קי״ט ל״ה 3 שם 4 שם 5 שם 6 שם פ״ו י״א
7 שם קי״ט י״ח 8 שם 9 שם 10 שם 11 שם
12 מתעברים—עוברים. 13 ולהשיב האמנות—להחזיר מה שלקח בהקפה.
14 א. ו.: «והכנע» ותקנתי עפ״י מ. ש. ל. ס. 15 כל ההוצא׳: «טובתו» ותקנתי עפ״י מ.
16 ומיחל—נותן תקוה, מיעד להם גמול.
17 מ. מוסיף «כפי יכלתו» ועיין למעלה עמ׳ 139 הערה 6 ויהודה.
18 כל ההוצא׳: «שיסבב עליו» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

לאלהים ויפסיד מעשהו ויאבד שכרו. ואני עתיד לבאר זה בשערו בעז"ה.

אבל פרוש החלק הששי והוא בגמול *העוה"ז והעוה"ב, אשר יהיה האדם ראוי לו במעשה הטוב בעולם, הוא, שהגמול על שני פנים: גמול בעולם הזה בלבד וגמול בעוה"ב בלבד. ויש שיהיו ראויים שניהם על מעשה אחד, ולא פורש לנו באור זה באר היטב, אך ערב הבורא [1] לעמו גמול כולל על מעשה כולל, ולא חלק הגמול על העבודות בעולם, כמו שעשה בעונש על העברות בעולם, כמו שפרש המעשים, שעושיהם חייבין סקילה שריפה הרג וחנק ומלקות ארבעים ומיתה וכרת ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה ונזק שור בור ושן ואש ונותן מום באדם ושולחת יד במבושיו והמוציא שם רע והדומה לזה. אבל גמול העוה"ב וענשו לא פרש מהם הנביא מאומה בספרו בעבור כמה פנים: מהם, כי צורת הנפש בלעדי הגוף אינה ידועה אצלנו, כ"ש מה שתתענג בו[2] או תצטער בענין ההוא מגמול וענש[3], אך פרש אותו למי שהיה מבין הענין הזה, כמ"ש ליהושע[4]: ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ולא יהיה זה בעוד נפשו קשורה בגופו, אבל רמז למה שיהיה אחר המות, שתשוב הנפש בצורת המלאכים [5] בענין פשיטותה ודקותה ועזבה להשתמש בגופה, כשתזדכך ותזהיר, והיו מעשיה טובים בעולם הזה. ומהם, שגמול העולם הבא וענשו היה מקובל אצל עמי הארץ מהנביאים, ומושכל אצל החכמים, והניחו לזכרו בספר, כמו שהניחו לזכר הרבה מפרוש המצות והחובות, מפני שסמכו על הקבלה. ומהם, שהעם היו מן הסכלות ומעוט ההבנה בענין שאיננו נעלם ממ"ש בתורה[6], ונהג הבורא עמהם מנהג האב החומל על בנו הקטן כשהוא רוצה ליסרו בנחת ולאט, כמ"ש[7]: כי נער ישראל ואוהבהו. והאב כשרוצה ללמד את בנו בנערותו החכמות, אשר יעלה בהם אל המעלות העליונות, אשר לא יבינם הנער בעת ההיא, אלו היה מפייס אותו עליהם, ואומר לו: סבול יגיעות המוסר והלמוד, בעבור שתעלה בהם אל המעלות החמודות, לא היה סובל את זה ולא שומע אליו, מפני שאין מבין אותם[8]. וכאשר ייעדהו על זה במה שהוא ערב לו מיד, ממאכל ומשתה ומלבוש נאה ומרכבת נאה, והדומה לזה, ויועידהו [9] במה שיצער אותו מיד, מרעב ועירום ומלקות והדומה להם, ויישב דעתו על מה שיבטח עליו מן

---

1 אך ערב הבורא—הבטיח הבורא.

2 מה שתתענג בו... מה מהגמול והענש יגרם לה תענוג ומה יגרם לה צער במצב ההוא שתמצא בו. 3 «מגמול וענש» חסר בכל ההוצא' והוספתי עפ"י מ. 4 זכריה ג' ז'

5 שתשוב הנפש בצורת המלאכים ר"ל שהנפש תקבל צורת מלאך, תגיע למדרגת המלאכים.

6 בענין שאינו נעלם ממ"ש בתורה ר"ל העם נמצא במצב הידוע לנו עפ"י ספורי התורה, מצב של סכלות ומעוט ההבנה. 7 הושע י"ד א' 8 כל ההוצא': «אותו» ותקנתי עפ"י מ.

9 ויועידהו—ויזהירו.

הראיות[1] והמורגשות והעדויות הגלויות האמתיות, יקל עליו לסבל יגיעת המוסר ולשאת טרחו. וכאשר יגיע לימי הבחרות ויחזק שכלו, יבין הענין המכוון אליו במוסרו, ויכוין אליו ותמעט בעיניו הערבות, אשר היה רץ אליה בתחלת עניניו, והיה זה לחמלה עליו[2]. וכן הבורא יתברך יחל עמו והפחידם בגמול ועונש ממהרים[3], מפני שידע, כי העם כאשר יתוקנו לעבודה תְּגַל מעליהם סכלותם בגמול העולם הבא[4] וענשו ויכוונו בעבודה אליו ויתנהגו בה עדיו, וכן נאמר בכל מה שבספרים מהגשמת הבורא יתברך. ומהם, שגמול העולם הבא אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב בלבד, אך יהיה ראוי מן האלהים בשני דברים אחר המעשה הטוב: האחד שיורה בני האדם עבודת הבורא יתעלה וינהיגם לעשות הטוב, כמ״ש[5]: ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואמר[6]: ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקתו אל גמול צדקתו וגמול אמונת לבו וסבלו, יהיה ראוי לגמול העולם הבא אצל הבורא. והשני חסד מאלהים ונדבה וטובה, כמו שכתוב[7]: ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. והעילה בזה, כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר, לא יהיה שקול בטובה אחת מן טובות הבורא יתברך עליו בעולם הזה, כל שכן אם יהיה לו חטא, ואם ידקדק הבורא עם האדם בתביעת הודאת הטובה, יהיה כל מעשהו נכחד ונשקע[8] בקטנה שבטובות הבורא עליו, ומה שיהיה מגמול הבורא לו אינו מגיע לו על מעשהו אלא הוא מחסד הבורא עליו[9]. אך העונש בשני העולמים הוא באמת ובדין וחוב שחייב בו האדם, אלא שחסד הבורא יתגבר עליו[10] בשני העולמים, כמו שכתוב[11]: ולך אדני חסד והוא רחום יכפר עון[12] וגו׳. ומהם, כי המעשה הטוב מתחלק לשני חלקים: ממנו נסתר, אין משקיף עליו זולת הבורא, כחובות הלבבות והדומה להם, וממנו נראה על האברים, איננו נסתר מן הברואים והם המצוות הנראות על האברים. והבורא יתברך גומל על המעשה הנראה על האברים בגמול נראה בעולם הזה, וגומל על המעשה הצפון והנסתר בגמול נסתר, והוא גמול העולם הבא. ועל כן זכרו דוד עליו השלום במלה, שמורה על הענין, כמו שאמר[13]: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו׳, וכן דרך העונש הנראה והנסתר כדרך הגמול. והראיה על זה, כי האל יתעלה ערב

---

1 הראיות—הדברים הנראים. 2 לחמלה עליו—מפני חמלת אביו עליו.
3 ממהרים—הבאים תיכף. 4 «הבא» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
5 דניאל י״ב ג׳ 6 משלי כ״ד כ״ב 7 תהלים ס״ב י״ג 8 נכחד ונשקע—מתבטל ולא נכר.
9 כל ההוצא׳: «מגמול הבורא לו על מעשהו הוא מחסד הבורא עליו» ותקנתי עפ״י מ.
10 ו.: «יתגבר עלינו», א.: «גומל עליו», ס. ל.: «יתגבר» וחסר «עליו» ב.: «שחסד הבורא יתברך עלינו». מ.: שַׁאִמַל, ותיבון תרגם ע״פ לשון הפסוק: «כי גבר עלינו חסדו».
11 תהלים ס״ב י״ג 12 שם ע״ח ל״ח 13 שם ל״א ב׳

לעמו על העבודה הנראית על האברים גמול נראה מהר בעולם הזה, והוא המפורש בפרשת אם בחקותי. וכן ערב להם על העברות הנראות הגלויות עונש נראה מהר בעולם הזה, לפי שאין להמון העם אלא מה שנראה מהמעשים, לא מה שנסתר, והוא מה שאמר[1]: הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם, ואמר הכתוב[2]: ואם העלם יעלימו עם הארץ וגו׳ ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו׳. אך העבודות והעברות הצפונות בלב, דין גמולם על הבורא יתברך בעולם הזה ובעולם הבא, על כן הניח הספר[3] פרוש גמול העולם הבא. ומהם, כי הגמול והעונש הנזכרים בספר, דִבֵּר הנביא בגמול העולם הזה וענשו לאנשי העולם, ומפני שהיה יהושע בן יהוצדק בעולם המלאכים[4], אמר לו[5]: ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, כי זה דרך היחול וההפחדה, שיהיה כראוי לזמן ולמקום, ואתה הבן. ומהם, שגמול העולם הבא אין תכליתו אלא להדבק באלהים ולהתקרב אל אורו העליון, כמו שכתוב[6]: והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך, ואמר[7]: והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו׳, ואמר[8]: לאור באור החיים. ולא יגיע אליו, אלא מי שרצה הבורא בו, ורצון הבורא שורש הגמול, כמו שכתוב[9]: כי רגע באפו חיים ברצונו, ואמר בפרשת אם בחקותי רמזים, שמורים על הרצון מאלהים, והוא מה שאמר: ולא תגעל נפשי אתכם, ואמר: ופניתי אליכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם[10]. והבטחון על האלהים במה שיעד בו הצדיקים מגמול העולם הזה והעולם הבא על העבודה, שישלמהו למי שראוי לו וכן ישלם העונש למי שראוי לו, מן הדין על המאמין[11]. ובטחונו על האלהים בזה מהשלמת האמונה באלהים[12], כמו שכתוב[13]: והאמין בה׳ ויחשבה לו צדקה, ואמר[14]: לולא האמנתי לראות בטוב ה׳ בארץ חיים. ואין ראוי לבטח על מעשהו הטוב, ויבטיח נפשו[15] בגמול העולם הזה והעולם הבא על מעשהו, אך יטרח וישתדל בהודאה לטובות הבורא התמידות עליו, לא לתקות גמול עתיד, שיתחייב לו במעשהו. אך יבטח על האלהים בו אחר ההשתדלות לפרע הודאת הבורא על גודל טובתו עליו, כמו שאמרו רבותינו ז״ל[16]: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים

---

1 דברים כ״ט כ״ח  2 ויקרא כ׳ ד׳  3 הספר—ספר התורה (עפ״י הערבי: כתאב).
4 בעולם המלאכים ר״ל באותה שעה היתה נשמתו מרחפת בעולם העליון.  5 זכריה ג׳ ז׳
6 ישעיהו נ״ח ח׳  7 דניאל י״ב ג׳  8 איוב ל״ג ל׳  9 תהלים ל׳ ו׳
10 מ. מוסיף: ואמר: ואהבך ויברכך והרבך.
11 מן הדין על המאמין—חובה על המאמין, ר״ל הבטחון על האלהים במה שיעד וכ׳ הוא חובה על המאמין.  12 ובטחונו על האלהים בזה מהשלמת וכ׳ ר״ל הבטחון בזה הוא חלק בלתי נפרד מהאמונה באלהים.  13 בראשית ט״ו ו׳  14 תהלים כ״ז י״ג
15 ויבטיח נפשו—וירגיע את נפשו.  16 פרקי אבות פ״א מ״ג

את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. והיה אחד מן החסידים אומר: לא יגיע האדם אל גמול העולם הבא במעשהו, אם מדקדקים עמו בחשבון במה שהוא חייב לאלהים על טובותיו עליו, אבל בחסד האלהים עליו, על כן אל תבטחו במעשיכם. ואמר דוד בזה[1]: ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו.

אבל פרוש החלק השביעי והוא בחסד האלהים על בחיריו וסגולתו בעולם הבא ברוב הטובות, אשר לא נוכל לספרם, אופני יושר הבטחון על האלהים בו, שיתעסק בסבות, המגיעות אותו אל מדרגות החסידים הראוים לזה מאת האלהים יתברך בחסדו. והוא שינהג במדות אנשי הפרישות המואסים בעולם הזה ולהוציא אהבתו ובחירתו מלבו, וימיר זה באהבת הבורא יתברך ולהמסר אליו ולהשתעשע בו, ולהשתומם[2] מהעולם ויושביו, ויתנהג במנהגי הנביאים והחסידים, ויהיה לבו בטוח באלהים, שיתחסד[3] עמו כמו שהתחסד עמם[4] בעולם הבא. אבל מי שיבטח על האלהים שיזכהו לזה מבלי מצוע מעשה, הוא הכסיל והפתי, והוא דומה למי שנאמר עליהם[5]: עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס. ומסמני אנשי המעלה הגדולה הזאת, שיורו עבדי הבורא אל עבודת הבורא, והסבל בעת הנסיון והצרה ושֶיֵקל בעיניהם כל דבר אצל קיום מצוות הבורא יתברך[6], כמו שידעת מן הענין והאלהים נסה את אברהם[7] וענין חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש[8] ודניאל בגוב האריות[9] ועשרה הרוגי מלכות. ומי שבחר במות בעבודת הבורא מן החיים בהמרותו, והריש מן העושר, והחולי מן הבריאות, והצרה מן השלוה, ונמסר לדין הבורא ורצה בגזרתו, ראוי הוא לחסד הבורא עליו בנועם העוה״ב, אשר אמר עליו הכתוב[10]: להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, ואמר[11]: עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, ואמר[12]: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך.

## פרק ה.

אבל ההפרש שבין הבוטח על האלהים וזולתו בענין התעסקו בסבות הטרף, אומר, כי הבוטח באלהים יבהל מזולת הבוטח עליו בשבעה ענינים:

אחד מהם, כי הבוטח באלהים רוצה בדינו בכל עניניו, ומודה לו על הטובה ועל הרעה, כמו שכתוב[13]: חסד ומשפט אשירה, ואמרו רז״ל[14]:

1 תהלים ס״ב י״ג 2 להשתומם—להתבודד. 3 שיתחסד—שישיב לו גמול טוב בחסדו.
4 כל ההוצא׳: במה שהתחסד בו עמם ותקנתי עפ״י מ. והכונה: עם הנביאים והחסידים.
5 סוטה כ״ב ע״ב 6 ושיקל בעיניהם... שכל דבר יהיה קל ופעוט בעיניהם בהשואה עם עבודת הבורא.
7 בראשית כ״ב א׳ 8 דניאל ג׳ י״ג 9 שם ו׳ י״ג 10 משלי ח׳ כ״א
11 ישעיהו ס״ד ג׳ 12 תהלים ל״א כ׳ 13 שם ק״א א׳ 14 ברכות ס׳ ע״ב

אם חסד אשירה ואם משפט אשירה, ואמרו[1]: חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. ואשר איננו בוטח באלהים מתהלל על הטובה, כמו שנאמר[2]: כי הלל רשע על תאות נפשו וגו׳, ומתקצף[3] על הרע, כמו שנאמר[4]: והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו וגו׳.

והשני, כי הבוטח באלהים נפשו במנוחה ולבו שלו מצד הגזרות, לדעתו, כי הבורא ינהיגן[5] לטובתו בעולמו ואחריתו, כמו שאמר דוד עליו השלום[6]: אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי. ואשר איננו בוטח באלהים הוא בצער תדיר ודאגה ארוכה ואבל ועצב לא ימושו ממנו בטובה וברעה, בטובה מפני מעוט רצותו במצבו ושאיפתו[7] להוסיף ולהרבות ולכנס, וברעה, מפני שהוא קץ בה, והיא[8] כנגד תאותו וטבעו ומדותיו, וכן אמר החכם[9]: כל ימי עני רעים וגו׳.

והשלישי, כי הבוטח באלהים, ואם יתעסק בסבות, לא יסמך בלבו עליהם ולא יקוה מהם תועלת ולא נזק, מבלתי רצון האל. אך מתעסק בהם לבחר בעבודת הבורא, אשר צוה להתעסק בעולם ליישבו ולזיינו, ואם תגיעהו תועלת או ידחה בהן[10] הנזק, יודה האלהים לבדו על זה ולא יוסיף בהם אהבה וחבה יתרה, ולא תנוח נפשו עליהם יותר, אך יחזק בטחונו באלהים ויסמך לבו עליו מבלעדי הסבות. ואם לא יועילוהו הסבות, ידע, כי יבואהו טרפו כשירצה ה׳, מאיזה ענין שירצה, ולא ימאס בהן[11] בעבור זה ולא יניח להתעסק בהם לעבודת הבורא. ואשר איננו בוטח באלהים, מתעסק בסבות לבטחונו עליהן, שהן מועילות אותו ודוחות הנזק מעליו. ואם הן מועילות אותו, ישבח אותן וישבח השתדלותו בהן ויבחר[12] אותן ולא יפנה אל זולתן, ואם אינן מועילות לו, יגנה[13] אותן וימאסן, וישוב חפצו מהן, כמ״ש הכתוב[14]: על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו[15].

והרביעי, כי הבוטח באלהים כשיותר לו דבר על מזונו, יוציאנו במה שמפיק רצון הבורא יתברך בנדיבות נפשו וטוב לבבו, כמ״ש[16]: כי ממך הכל וגו׳, ומי שאיננו בוטח באלהים איננו רואה העולם וכל אשר בו די פרנסתו וספוק צרכו, והוא חס על ממונו מהשלים חובת הבורא וחובות בני אדם ממנו,

---

1 שם נ״ד ע״א. במ. במקום הפסוק מתהלים ומאמרי חז״ל כתוב רק: כמו שאמר איוב: ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מבורך. 2 תהלים י׳ ג׳ 3 מ. מוסיף: «באלהים»

4 ישעיהו ה׳ כ״א 5 כל ההוצא׳: «ינהגו» ותקנתי עפ״י מ. 6 ישעיהו ח׳ כ״א

7 כל ההוצא׳: «הוא בטובה בצער תדיר ודאגה ארוכה ואבל ועצב להוסיף ולהרבות ולכנס». תקנתי עפ״י מ. ויהודה. 8 כל ההוצא׳: «והוא» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. 9 משלי ט״ו ט״ז

10 כל ההוצא׳: «מהם» ותקנתי עפ״י מ.: ור״ל ע״י הסבות ידחה נזק או תגיעהו תועלת.

11 ולא ימאס בהן ר״ל בסבות. 12 כל ההוצא׳: «ובחירתו» במ.: להוט אחריהן.

13 כל ההוצא׳: «יניח» ותקנתי עפ״י מ. 14 חבקוק א׳ ט״ז

15 יזבח לחרמו... מובן הפסוק עפ״י ר׳ בחיי, שהוא עובד לסבות במקום לעבד למסבב.

16 דה״א כ״ט י״ד

ואיננו מרגיש בו עד שיאבד ממנו ממונו וישאר זולתו[1], כמ״ש החכם[2]: יש מפזר ונוסף עוד וחושך מיושר אך למחסור.

והחמישי, כי הבוטח באלהים הוא מתעסק בסבות העולם להכין מהם צידה לאחריתו וספוק לבית מועדו, ומה שיתברר לו בו הצלת תורתו ועולמו, מתעסק בו, ומה שיהיה בו שום הפסד בתורתו או מביא להמרות הבורא, איננו מתעסק בו, שלא יביא לעצמו מדוה תחת הארוכה. ומי שאינו בוטח באלהים בוטח על הסבות ותנוח דעתו עליהן, ולא ירחק מדבר מהן, ויתעסק במשובח ובמגונה מהן, ולא יחשב באחרית ענינו, כמ״ש החכם בהן[3]: חכם ירא וסר מרע.

והששי, כי הבוטח באלהים הוא אהוב לכל כתות בני אדם ודעתם נוחה עליו, מפני שהם בטוחים מהזקתו ולבם שלם מחמתו[4] ולא יפחדו ממנו על נשיהם ועל ממונם. והוא ג״כ בטוח מהם, מפני שיודע, שתועלתו ונזקו אינם ביד נברא ולא ביכלתו, ועל כן איננו מפחד מהזקתם, כאשר איננו מקוה הנאתם. וכשהוא בטוח מהם והם בטוחים ממנו, יאהבם ויאהבוהו, כמו שכתוב[5]: והבוטח בה׳ חסד יסובבנו. ומי שאיננו בוטח באלהים אין לו אוהב ולא מרחם עליו[6], מפני שהוא בכל עת חומד אותם ומקנא בם, וחושב כל טובה שתגיע אליהם, סרה ממנו[7], ושטרפיהם לקוחים מטרפו, וכל מה שנמנע ממנו מתאוותיו הוא בעבורם, ובידם להגיעו אל תאוותיו. ואם תבואהו רעה או פגע בממונו ובניו, יחשב כי הוא מאתם, ושבידם להעביר הנזק ולדחות הרעה מעליו. וכיון שקדמו אלה ההקדמות בנפשו, יבוא בעבור זה למאס אותם ולדבר בהם ולקללם ולשנא אותם, והוא הנמאס בִשני העולמים והמגונה בשני המעונים, כמ״ש הכתוב[8]: עקש לב לא ימצא טוב.

והשביעי, כי הבוטח באלהים לא יאבל בהמנע בקשה ולא בהפקד אהוב ולא יאצר הנמצא ואיננו חושש[9] ליותר מטרף יומו, כי[10] לא יעלה על לבו, מה יהיה למחרתו, מפני שאינו יודע עת בוא קצו, ובוטח באלהים להאריך לו בו, ולהזמין טרפו ומזונו בו. ואיננו שמח בעתיד ולא יאבל לו, כמו שאמר הכתוב[11]: אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום, ואמר בן סירא[12]: אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום, מחר יבא ואיננו ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו. אבל דאגתו ואבלו על מה שהוא מקצר בו מחובות

1 וישאר זולתו—ישאר בלעדו, בלי ממון. 2 משלי י״א כ״ד 3 שם י״ד ט״ז
4 מחמתו—מצדו, ביחס אליו. 5 תהלים ל״ד י׳
6 «ולא מרחם עליו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
7 כל טובה שתגיע אליהם... כל טובה שתגיע אליהם כאלו נשללה ממנו.
8 משלי י״ז כ׳ 9 חושש—דואג. 10 «כי» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
11 משלי כ״ז א׳ 12 פסוק מבן סירא המובא בסנהדרין ק׳ ע״ב

הבורא, ומשתדל לפרע מה שיוכל לפרע מהם בנראהו ובנסתרו, מפני שהוא חושב במיתתו ובוא יום האסיפה[1]. ופחדו שיבואהו המות פתאום[2], יוסיף לו השתדלות וזריזות להכין[3] צידה לאחריתו, ולא ירגיש[4] על מה שיזמין לעולם הזה, והוא מה שאמרו[5]: שוב יום אחד לפני מיתתך, ופרשו בו: ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה, כדכתיב[6]: בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ואשר איננו בוטח באלהים, ירבה אבלו להתמדת פגעי העולם עליו, ויפקד אוהביו[7], וימנעו ממנו בקשותיו ויזמין מהון העולם הרבה, כאלו בטח מן החליפה[8] וסרה מעליו אימת המות, כאלו ימיו לא יתמו וחייו לא יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעיין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לאורך תאותו בעניניו וסבה לקוצר תאותו בעניני אחריתו. וכאשר יוכיחנו מוכיח ויורנו מורה ויאמר לו: עד מתי אתה מתעלם מחשב בצידתך ועניני בית מועדך, יאמר: עד שיהיה לי די פרנסתי וספוקי ולכל אשר אתי מאשה ובנים עד סוף ימינו, תנוח נפשי מדאגות העולם ואפנה לפרע חובותי לבורא ואחשב בסבות הצידה ליום המועד. וראיתי[9] להראות פני סכלותם וטעותם בדעת הזאת בשבעה ענינים, אגלה בהם גודל טעותם, ואם יארכו דברינו, בעבור שיש בזה מן הביוש והתוכחת לבעלי הדעה הזאת והם כת בעלי המשכונות. ענינם בזה כענין הסוחר, שהוא מוכר באשראי למי שאינו מאמינו וימשכנהו בעת המכר, מפני יראתו ממעוט אמונתו ושלא תמצא ידו לפרעו[10].

## פרק ו.

והראשון מאופני התשובה עליו, שנאמר לו: אתה האיש המסתפק בגזרת הבורא ושאיננו מאמין בגודל עצמתו, אשר חשך אור שכלו וכבה נר תכונתו, בגבר אפלת תאותו עליו, הטוב לך לבקש משכון ולקחתו אלא מרעך וחברך, אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עוברת עליך, אבל השכיר כשהוא משתכר אצל בני אדם, אין טוב למשכן שוכרו בשכרו קודם עבודתו, וכ"ש העבד שלא ימשכן אדוניו קודם עבודתו לו בפרנסתו[11], קל וחומר הנוצר, שלא ימשכן יוצרו קודם עבודתו לו. ומן התימה, כי עבודת העבד לאדוניו על מנת שיפרע לו שכרו אחר עבודתו גנאי הוא, כמו שאמרו[12]: אל תהיו כעבדים המשמשים

1 יום האסיפה—יום המות. 2 כל ההוצא׳ מוסיפות: «ביומו» ותקנתי עפ״י מ.
3 כל ההוצא׳: «להרבות» ותקנתי עפ״י מ. 4 ולא ירגיש—לא ידאג.
5 פרקי אבות פ״ב מ״י 6 קהלת ט׳ ח׳
7 ויפקד אוהביו—יחסרו לו, יאבדו לו אוהביו. 8 החליפה—הכליון, המות.
9 ס. ש. ל. מתחיל פה פרק ו׳ 10 פה נגמר פרק ה׳ עפ״י מ.
11 «בפרנסתו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 12 פרקי אבות פ״א מ״ג

את הרב על מנת לקבל פרס וכו׳, כל שכן שיעיז פניו לבקש משכון בפרנסתו קודם עבודתו, ובדומה לזה אמר הכתוב[1]: הלה׳ תגמלו זאת וגו׳. והשני, שכל המקבל משכון מחברו יש לו קצבה ולבקשתו תכלה, אך בעל הדעת הזאת אין קץ לבקשתו, כי אינו יודע מה יספיק לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו ממזון ומותרים[2] עד יום מותם. ואילו היה לו ממון כפלי כפלים ממה שיספיק לו, לא תנוח נפשו, מפני שקצם נעלם ומדת ימיהם אינה ידועה והוא סכל, כמה שבקש[3], מפני שאין לו תכלית אצלו ולא שעור. והשלישי, שהממשכן את חברו, איננו ממשכן אותו אלא אם לא קדם לו עליו חוב[4], שהוא חייב בו, ואינו משה בו משאת מאומה, והדין עמו[5]. אבל אם קדמו לחברו עליו חובות, שהוא חייב בהם וידע, שיש לו עליו חובות ראויות[6], אין לו לבקש ממנו משכון בשום פנים. ולא יהיה ראוי לקחתו ממנו, אפילו אם יתנדב בו הממושכן. כל שכן הבורא, שיש לו על האדם מן החובות הראויות מה, שאלו היו מקבצים מעשי כל בני אדם בכל ימות העולם לאיש אחד מהם, לא היה מספיק הכל לגמל טובה אחת מטובות הבורא עליו. ואיך לא יתבייש זה העז פנים לבקש מן הבורא, שיקדים טובות גדולות על מה שקדם לו אצלו, ויכבד החוב עליו, ושמא לא ישלם לו מה שנדר לו מן העבודה בעבור כלות ימיו ובוא קצו. והיה אחד מן החסידים אומר לבני אדם: בני אדם, היתכן שיתבע אתכם הבורא בחובות מחרת ביום הזה, וכן במה שאתם חייבים אחריו בשנה ושָׁנים[7]? אמרו לו: היאך יתכן, שנהיה נתבעים בחובות הימים, שאין אנו יודעין, אם נחיה עד שנגיע אליהם, ויחייבנו בהם, אבל אנו חייבים עבודה ידועה בזמן ידוע, וכאשר נגיע לזמן, נתחייב בעבודה. אמר להם: וכן ערב לכם הבורא יתברך לכל זמן ידוע טרף ידוע, ועליכם בו עבודה קבועה[8], וכאשר איננו תובע אתכם בעבודה קודם[9] עִתָּהּ, כן ראוי שיהיה בפניכם בושת, ימנע אתכם מלבקש טרף שלא הגיע עתו. ומדוע אני רואה אתכם מבקשים ממנו טרפי שנים באות, אינכם יודעים, אם ימיכם יגיעו אליהם, ותבקשו להקדים לכם טרף מי שלא נברא עדיין מאשה ובנים. ולא יספיק לכם המזון לבדו, אלא שאתם מקדימים המזון ומותריו לזמנים, שאינם ידועים ולא ערובים[10] לכם. ולא די לכם, שאינכם מקדימים לו עבודה לזמן עתיד, אלא שאינכם מחשבים עם נפשותיכם במה שהתעלמתם מן העבודה במה שעברו מן הימים,

1 דברים ל״ב ו׳ 2 ומותרים—מותרות. 3 והוא סכל... אינו יודע, כמה בקש.
4 אם לא קדם לו עליו חוב—אם הוא אינו חיב כלום לממושכן.
5 והדין עמו—והצדק אתו, עם הממושכן.
6 חובות ראויות—חובות צודקים. 7 ו׳ ש׳: «ושתים» ותקנתי עפ״י מ. א. ל. ס.
8 כל ההוצא׳: «יתרה» ותקנתי עפ״י מ. 9 כל ההוצא׳ מוסיפות: «חיוב» ומחקתי עפ״י מ.
10 כל ההוצא׳: «ערוכים» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל שאין שום ערבות עליהם.

אשר לא התעלם מהשלים לכם טרפם[1] בם. והרביעי, כי הממשכן את חברו הוא ממשכן אותו לאחת משלש עילות: אחת מהן, שמא יעני ולא תשיג ידו, והשנית, שמא יקפץ ידו על מה שיש אצלו ולא יוכל להפרע ממנו, והשלישית, מפני שהוא ירא, שמא ימות או שלא ימצאהו[2]. והמשכון רפואת המדוים האלה בין בני אדם, ואלו היו בטוחים בני אדם קצתם בקצתם מאלה השלש מדות, היה גנאי להם למשכן מבלי ספק. והבורא יתברך, אשר לא יאותו לו אלו המדות יותר, הוא גנאי גדול ומופלא שימשכנו אותו, וכבר אמר הכתוב[3]: לי הכסף ולי הזהב וגו׳, ואמר: והעשר והכבוד מלפניך[4]. והחמישי, כי הממשכן את חברו תנוח נפשו במשכון, מפני שהוא מקוה להפרע ממנו וליהנות בו או בתמורתו, אבל מי שיחשב, כי כאשר יקדים לו הבורא די שפקו, תנוח נפשו מצד העולם, טענתו[5] שקר, מפני שאיננו בטוח בהשאר הממון אצלו, שאפשר שיקרהו פגע מן הפגעים המבדילים בינו לבינו, כמ״ש הכתוב[6]: בחצי ימיו יעזבנו. ומה שטענו ממנוחת נפשם בהגיעם אל חפצם מהון העולם, כזב וסכלות מהם בבקשותם[7], כי אפשר שיהיה סבה חזקה לטרדת לבם ולצער נפשם, כמו שאמרו רז״ל[8]: מרבה נכסים מרבה דאגה. והששי, כי המקבל משכון מחברו, אלו היה ברור לו שיפרעהו קודם זמנו ויגמלהו תחת המתנתו כפל מה שיש לו אצלו לחסד עליו, לא היה ממשכן אותו בשום פנים[9]. והבורא יתברך, אשר ידענו מנהגו הטוב עמנו וטובו הגדול עלינו חדשים גם ישנים[10], ושהוא גומל על מעשה הצדקה והעבודה במה שאינו עולה בדעת, כל שכן שיסופר[11], כמו שכתוב[12]: עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, יותר הוא גנאי גדול שנמשכן אותו. והשביעי, כי הממשכן את חברו, אינו ממשכנו, אלא אחר שהוא יכול למלאות מה שמשכנו בעבורו מהון העולם, אבל הממשכן הבורא ית׳ בהקדמת הטובות אליו[13], אין לו יכולת לשלם העבודה עליהן ולא מובטח לפרע מה שיש עליו מן החובות הישנות, כ״ש החדשות, שהאדם הצדיק איננו פורע חובות טובת האלהים עליו אלא בעזר האלהים לו, כמו שאמר אחד מן החסידים בתשבחותיו: ואף המשכיל היודע אותך לא במעשהו יתהלל, כ״א בשמך וברחמיך, אשר הכינות את לבבו לדעת אותך, כי בך יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל לאמר: באלהים הללנו כל היום וגו׳.

---

1 מ.: «טרפכם» 2 «שלא ימצאהו» חסר במ.
3 חגי, ב׳ ח׳ 4 דה״א כ״ט י״ב. הפסוק הזה חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
5 כל ההוצא׳: «טעותו» ותקנתי עפ״י מ. 6 ירמיהו י״ז י״א
7 וסכלות מהם בבקשותם ר״ל אי ידיעתם את צרכיהם ומה דרוש להם.
8 פרקי אבות פ״ב מ״ז 9 מ. מוסיף: «ובשום סבה». 10 חדשים גם ישנים—מה שעשה עכשיו ומה שעשה בזמן קדום. 11 כל שכן שיסופר—כל שכן שאין יכלת לתארו.
12 ישעיהו ס״ד ג׳ 13 «אליו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

## פרק ז.

וכיון שהשלמנו בשער הזה מה שהיה ראוי לו מן הדברים כפי השגתנו, ראוי לנו עתה לבאר מפסידי הבטחון באלהים. ואומר, כי מפסידי שלשת[1] השערים הקודמים בספר הזה כלם מפסידים הבטחון. ומפסידיו עוד, הסכלות בענין הבורא ובמדותיו הטובות, כי מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו והגנתו[2] עליהם והשגחתו ומשלו בהם ושהם קשורים באסוריו לא ינוח לבו[3] ולא יסמך עליו. ומהם סכלותו במצות הבורא יתברך ר״ל תורתו, אשר הזהיר בה לסמך עליו ולבטח בו, כמ״ש[4]: ובחנוני נא בזאת, ואמר[5]: בטחו בה׳ עדי עד. ומהם נטותו אל הסבות הקרובות, אשר הוא רואה אותן, ולא ידע, כי העילות, כל אשר תקרבנה מהמעולל[6], תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו. וכל אשר תרחקנה, יהיה כח יכלתם להועילו ולהזיקו יותר חזק ונראה, כמו המלך, כשהוא רוצה לענות אחד מעבדיו, מצוה משנהו לעשות, והמשנה מצוה השר והשר מצוה השוטר והשוטר מצוה לסרדיוט והסרדיוט מצוה הנוגשים והנוגשים מקיימים המעשה בכלים מוכנים לו. ואשר יכלתו מעוטה מכלם להקל מצערו ולהוסיף עליו[7], הם הכלים, מפני שאין להם חפץ, והנוגשים יותר יכולים מהכלים, וכן הסרדיוט יותר מהנוגשים והשוטר יותר מן הסרדיוט והשר יותר מן השוטר והמשנה יותר מהשר, והמלך יותר מכלם, מפני שאם ירצה, ימחל לו. וכבר נראה לך, כי חלישות העילות וחזקתם להועיל למעולל תהיינה כפי קרבתם ורחקם ממנו. והבורא יתעלה, אשר הוא תכלית העילות ברוחק מן המעוללים[8], ראוי לבטח בו ולסמך עליו לחוזק יכלתו על תועלתם ונזקם, כאשר קדמנו מן הדברים. וכללו של דבר בענין הבטחון, כי יתרון הבטחון מהבוטחים באלהים, כפי יתרון ידיעתם אותו ואמונתם בהגנתו עליהם ורוב השגחתו על טובתם.

והנה הילד בתחלת ענינו בוטח על שדי אמו, כמ״ש[9]: מבטיחי על שדי אמי. וכאשר תחזק הכרתו, משיב בטחונו על אמו, לרוב השגחתה עליו[10], כמ״ש[11]: אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו וגו׳. וכשתחזק הכרתו עוד, ורואה, כי הנהגת אמו אל אביו[12], משיב בטחונו אליו[13] למעלת הגנתו

---

1 «שלשת» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

2 כל ההוצא׳: «והנהגתו» ותקנתי עפ״י מ. השוה להלן: «בהגנתו עליהם».

3 «לבו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 4 מלאכי ג׳ י׳ 5 ישעיהו כ״ו ה׳

6 מהמעולל—מהמקבל את הפעולה. 7 כל ההוצא׳: «עליהם» ותקנתי עפ״י מ.

8 תכלית העילות ברוחק... שהוא העילה הכי רחוקה ממקבל הפעולה.

9 תהלים כ״ב י׳ 10 מ.: «לידיעתו רב השגחתה עליו». 11 שם קל״א ב׳

12 הנהגת אמו אל אביו ר״ל שאמו מונהגת ע״י האב ותלויה בו.

13 משיב בטחונו אליו—שם בטחונו בו במקום באמו.

עליו, וכאשר יחזק גופו ותתכן לו תחבולה במחיתו, במלאכה או סחורה והדומה להם, משיב בטחונו אל כחו ותחבולתו, מפני סכלותו בכל אשר קדם בטובת הנהגת האלהים. ואמרו על אחד [1] מן החסידים, שהיה לו שכן סופר מהיר, והיה מתפרנס משכר ספרותו. א"ל יום אחד: היאך ענינך? א"ל: בטוב, בעוד ידי שלמה. ולערב היום ההוא נגדעה ידו, ולא כתב בה שאר ימיו, והיה זה ענשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו. ואם יתכן לו טרפו ע"י זולתו מן הבריות, ישיב בטחונו אליהם ותנוח נפשו עליהם. וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו ויסמך עליו בענינים, שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על [2] הזריעה והליכת הים והליכת המדברות מאין מים, ובבא שטף ובנפל הדבר בחיים, והדומה לזה מן הענינים, אשר אין בהם לאדם שום תחבולה בשום פנים, כמ"ש [3]: ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו. ואם תחזק הכרתו באלהים עוד, יבטח בו ג"כ במה שיתכן לו בו קצת תחבולה, כמו הבאת הטרף בסבות המסוכנות והמלאכות המיגעות את הגופים, ויניחם, לבטחונו באלהים, שיטריפהו במה שיהיה קל להתעסק בו יותר מהם. ואם תחזק הכרתו באלהים יותר, ישיב בטחונו אליו בכל הסבות הקשה מהם והקלה, ויכוין בהתעסקו בהם לעבודת האלהים ולשמר מצוותיו. וכאשר תחזק הכרתו יותר מזה בחמלת הבורא על ברואיו, ירצה במה שיהיה מגזרת האלהים לו בלבו ובלשונו [4] ובנראהו ובנסתרו, וישמח בכל אשר עשה לו האלהים ממות והיים וריש ועושר וחולי, לא יכסף לזולת מה שבחר לו האלהים ולא ירצה אלא מה שרצה לו, ונמסר אל האלהים ומשליך נפשו וגופו אל דינו, ולא יגביר [5] ענין ולא יבחר [6] זולת מה שהוא בו מעניני עולמו, כמ"ש אחד מן הבוטחים: לא השכמתי [7] מעולם בענין והתאויתי לזולתו. וכאשר תחזק הכרתו באלהים יותר מזה, וידע הענין המכוון אליו בבריאתו ויציאתו אל העולם הזה הכלה, ויכיר מעלת העולם האחר הקיים, ימאס בעוה"ז ובסבותיו, וימסר [8] במחשבתו ובנפשו וגופו אל האלהים ית' וישתעשע בזכרו בבדידות, וישתומם מבלתי המחשבה בגדולתו. ואם יהיה במקהלות, לא יתאוה כי אם לרצונו ולא יכסף כי אם לפגיעתו, ותטרידהו

1 כל ההוצא': «ואמר אחד החסידים» ותקנתי עפ"י מ.

2 כל ההוצא': «בעת הזריעה» ותקנתי עפ"י מ. 3 ירמיהו ב' כ"ז

4 כל ההוצא': «ובחושיו» ותקנתי עפ"י מ. 5 ולא יגביר—לא יבכר.

6 כל ההוצא': «ולא יבחר על זולת» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל לא יבחר בענין אחר חוץ מאותו הענין מעניני העולם שהוא כבר נמצא בו.

7 כל ההוצא': «הסכמתי» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל לא קמתי בבקר בענין אחד ואח"כ התאויתי לענין אחר. 8 כל ההוצא': «ויברח» ותקנתי עפ"י מ.

שמחתו באהבתו משמחת אנשי העולם בעולם [1] ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא. וזאת העליונה שבמדרגת הבוטחים מהנביאים וחסידים וסגולת האלהים הזכים, והוא מה שאמר הכתוב[2]: אף אורח משפטיך ה׳ קוינוך לשמך ולזכרך תאות נפש, ואמר[3]: צמאה נפשי לאלהים לאל חי. אלה עשר מדרגות הבטחון, אשר לא ימלט בוטח מאחת מהנה. ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקודש מליצים בעדו [4] בעשר מלות כנגד עשר מדרגות האלה, והם: מבטח, ומשען, ותקוה, ומחסה, ותוחלת, וחכוי, וסמיכה, ושבר, ומסעד וכסל. האלהים ישימנו מן הבוטחים עליו, הנמסרים לדינו בנראה ובנסתר ברחמיו, אמן:

---

1 ותטרידהו שמחתו באהבתו... ר״ל שמחתו באהבת ה׳ תעסיקהו כ״כ עד שלא יהיה פנוי לשמחת אנשי העולם בעולם. 2 ישעיהו כ״ו ח׳ 3 תהלים מ״ב ג׳

4 מליצים בעדו — מביעים אותו.

# השער החמישי, שער יחוד המעשה.

בבאור אופני חיוב היות כל מעשינו מיוחדים לשמו ולהזהר מן החונף.

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו בבטחון על האלהים יתברך, ראינו לסמך לו באור אופני חיוב היות כל מעשי העבודה מיוחדים לאלהים לבדו, בעבור מה שיש בדבר זה מזכות המצפונים ובר הלבבות מן הערבוב המפסיד אותם, וההצלה ממיני היפוי המביא אל החונף, ולהתרצות בחלקות לברואים[1], כמו שאמר אליהוא[2]: אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה כי לא ידעתי אכנה. וראוי עתה, שנבאר מעניני יחוד המעשים לאלהים ששה ענינים: אחד מהם, מה הוא יחוד המעשה לאלהים. והשני, במה יהיה. והשלישי, באיזה מעשה חייבים בו. והרביעי, כמה מיני מפסידיו. והחמישי, איך אופני הרחקתם מן הנפש עד שיתכן לבני אדם ליחד כל מעשה שיעשו לשם האל. והששי, שיהיה נזהר במחשבה ונשמר ממנה ומושל בה.

## פרק א.

אבל מה הוא יחוד המעשה לאלהים? הוא הכונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלהים לשמו להגיע אל רצונו בלבד מבלתי רצון הברואים[3].

## פרק ב.

אבל במה יהיה יחוד המעשה לאלהים לבדו? בעשרה ענינים, כאשר יתקיימו בלב האדם ויתברר אצלו, כי הם אֲדָני עבודתו ושרשי מעשהו, ישלם יחודו בהם לשם האל ולא יפנה אל זולתו ולא יקוה בלעדיו ולא יכוין בהם זולתי רצונו. הראשון, יחוד האלהים בלב שלם, כאשר קדם בתחלת ספרי זה. והשני, הבחינה בטובות האלהים והתמדתן עליו, כאשר בארנו בו. והשלישי, שיקבל עליו העבודה לאלהים, כאשר זכרתי בו. והרביעי, שייחדו[4] בבטחון עליו מבלתי הברואים. והחמישי, שיאמין, כי התועלת והנזק אינם ביד[5] נברא

1 מ. מוסיף: «ולהתראות». 2 איוב ל״ב כ״א 3 מבלתי רצון הברואים ר״ל בלי כונה להפיק רצון הברואים. 4 כל ההוצא׳: «שיודה» מ.: ופראדה—שיבדילהו, שייחדהו ועפ״י זה תקנתי.
5 מ.: «בעצת נברא».

ולא ביכלתו מבלתי רשות הבורא. והששי, שיהיה שוה אצלו, אם ישבחוהו בני אדם או יגנוהו. והשביעי, שיעזב היפוי לבני אדם [1]. והשמיני, לפנות לבו מעסקי העולם בעת שהוא עושה לעוה״ב. והתשיעי, שיירא מאלהים ויבוש ממנו. והעשירי, שיועץ עם השכל בכל הרהורי היצר בלבו ולקבל עצתו מבלתי עצת יצרו.

## פרק ג.

אבל המעשים, אשר ישלמו ביחדם לאל בעת עשותם, הם מעשי העבודה שמקוים בהם רצון האלהים, והם כל המצוות הנראות על האברים, שאפשר שתהיה הכוונה בהם לזולת האל, ותהיה כוונת עושיהם להזדיין [2] בהם אצל בני אדם ולקוות כבודם ושבחם על עשותם. אבל חובות הלבבות לא יתכן בהם חונף ולא כבוד [3] ולא שבח למי שמקיים מהם דבר, מפני שאין בני אדם יודעים את לבבו, אך הוא מכוין בהם לשם המשקיף, והוא הבורא יתברך בלבד, כמו שאמר [4]: אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות, ואמר [5]: הנסתרות לה׳ אלהינו וגו׳.

## פרק ד.

אבל מפסידי יחוד המעשה לאלהים הם שלשה דברים: אחד מהם, שלא יבין את האלהים ואת טובתו, והשני, שלא יבין מצוות האלהים ואת תורותיו, והשלישי, הרהור היצר ורמיזתו לאדם במה שיחבב אליו העוה״ז וירחיקהו מדרך העולם הבא. אבל אופני הפסד הסכלות מדעת האלהים למעשה העבודה הוא, מפני שכל מי שאינו יודע את אדוניו לא יעבדהו בלבו, אבל יעבדהו [6] מי שיודע ענינו ויתברר לו [7] ממנו התועלת והנזק. ואם יעשה מי שאינו יודע את האלהים מעשה ממעשי העבודה, כוונתו בו כוונת [8] מי שיירא ויקוה מבני אדם בלבד ועובד בני אדם ולא הבורא אותם, מפני שאיננו יודע ולא מכיר ענינו, וכן נאמר בעובד כוכבים, כי מביאו לזה סכלותו באלהים יתברך. ויש יתרון לעובד כוכבים על החנף [9] בארבעה דברים. אחד מהם, כי העובד כוכבים בזמן הזה [10] שאין חזון, איננו מוזהר ע״י נביא שיברר אצלו הפסד מחשבתו באותות ומופתים, אבל המחניף בתורת האלהים

---

1 היפוי לבני אדם—ההתיפות לפני האנשים.

2 להזדיין—להתקשט. 3 מ.: «ולא אהבת כבוד». 4 ירמיהו י״ז י׳ 5 דברים כ״ט כ״ח

6 כל ההוצא׳: «יעבד» ותקנתי עפ״י מ. 7 כל ההוצא׳: «ויתכן» ותקנתי עפ״י מ.

8 ס. א. ו. ל: «כונתו בהם מי» ש: «כונתו בהם למי» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל כונתו במעשהו היא כונת מי שירא מבני אדם. 9 החנף—מי שעושה רק בשביל להראות ולהתיפות לפני בני אדם.

10 כל ההוצא׳: «בזמן שאין חזון» מ. «בזמן הזה» וחסר: «שאין חזון».

יש עליו טענה במה שקבל מן המצוות בעבודת האלהים וההזהרה מעבודת זולתו[1]. והשני, כי העובד כוכבים עובד מי שאינו ממרה את האלהים[2], אבל המחניף בתורת האלהים עובד מי שממרה את האלהים מן האנשים[3] ומי שאינו ממרה אותו. והשלישי, כי העובד כוכבים הוא עובד דבר אחד בלבד, והחנף אין תכלית לנעבדיו. והרביעי, כי העובד כוכבים אין ענינו נסתר מבני אדם והם נשמרים ממנו, מפני פרסום כפרנותו באלהים, אבל החנף אין כפרותו נראה ובני אדם בוטחים בו, ויתכן לו להזיקם, מה שלא יתכן לזולתו, והוא הגדול שבמדוי העולם ונקרא בלשוננו: חנף ויהיר ומפתה. אך מי שאינו מבין מצוות האלהים ותורותיו, אין מעשהו מיוחד לשם האל בעבודתו, שכיון שאינו מבין אופני העבודה בשרשי[4] התורות, כל שכן שלא יבין אופני השלמתם ביחד לבבו בהם לאלהים. וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כוונתו בו לזולת האלהים, מפני שהוא כמסתפק באמתת חיובו בהם, כי אינו יודע, מה שיחייב יחוד לבבו בעשותו לאלהים, כמו שאמרו רז״ל: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד[5]. אבל הרהור היצר והתעותו לאדם במה שיפסיד את יחוד לבבו בעשותו לאלהים ואם הוא יודע את האלהים ותורתו[6], מתחלק לשני חלקים: אחד מהם מחשבות מספקות עליו האמתות ומשבשות עליו אמונתו, עד שלא ישלם לו מעשה לאלהים. והחלק השני, שהוא בא עמו מדרך הטענה והראיה, כי מה שהוא רץ אליו ומשתדל בו מן המעשה לאלהים, אינו חובה ולא מדרך הזריזות, אבל מורה אותו לעשות לעולם הזה וליושביו.

## פרק ה.

וראיתי לבאר לך מן הענין הזה דמיונים, יורו על מה שלא זכרתי מהם, כדי שיזהרו מהם בני אדם ויהיה לבבם שלם לאלהים, כמו שאמר החכם[7]: ישמע חכם ויוסף לקח וגו׳. והוא שאומר: בן אדם, ראוי לך לדעת, כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך הנמסך בכחות נפשך והמעורב במזג רוחך, והמשתתף עמך בהנהגת חושיך הגופניים והרוחניים, המושל בסודות נפשך וצפון חובך, בעל עצתך בכל תנועותיך הנראות והנסתרות, שתהיינה ברצונך, האורב לעתות פשיעתך, ואתה ישן לו והוא ער לך, ואתה

---

1 מ: «וההזהרה משתף לו ומבטח בזולתו». 2 מי שאינו ממרה ר״ל הכוכבים.

3 «מן האנשים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

4 כל ההוצא׳: «שהם» ותקנתי עפ״י מ. 5 פרקי אבות פ״ב מ״ה

6 כל ההוצא׳: «חיובו בהם אינו יודע מה שיפסיד יחוד לבבו בעשותו לאלהים ואם הוא יודע האלהים וטובתו. אבל הרהור היצר מתחלק לשני חלקים». תקנתי עפ״י מ׳ ועיין יהודה.

7 משלי א׳ ה׳

מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך, לְבַש לך בגדי הידידות ועדה עדי האהבה לך, ונכנס בכלל נאמניך ואנשי עצתך וסגולת אוהביך[1], רץ אל רצונך בנראה מרמיזותיו וקריצותיו, והוא מורה אותך בחציו הממיתים לשָרֶשְך מארץ חיים, כמ״ש הכתוב במי שענינו כך[2]: כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני. ומן החזק שבִּשְׁלָחָיו[3], אשר יורה אותך[4] וילחם אותך בהם במצפון ענינך, שישתדל לספק עליך אמתתך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענות שקרים, יטריד אותך בהם מתועלותיך ויספק עליך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך. ואם תהיה נזהר ממנו ותזמין לו שְלָחֵי שכלך להלחם אותו בהם ותסלק חציו מעליך, תנצל ותמלט ממנו בעזה״י. ואם תשליך ענייניך אליו ותמשך אחר רצונו, לא יֶרֶף ממך עד שיאבדך בשני העולמים וישרשך משני המעונים, כמו שכתוב בסעיף מסעיפיו ואיש אחד מחייליו[5]: כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה דרכי שאול ביתה וגו׳. על כן אל תטרידך מלחמת זולתו ממלחמתו[6] וקרב בלתי קרבו והחרב[7] עם מי שהוא רחוק ממך מן החרב עם מי שלא יפרד ממך, ודחות מי שלא יגיע אליך, כי אם ברשות, מדחות מי שאינו שואל רשות בהמצאו עמך. ואמרו על חסיד, שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים, ושללו שלל אחר מלחמה חזקה, אמר להם: שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל, התעתדו למלחמה הגדולה. אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחייליו. ומן התימה, אחי, כי כל אויב שיש לך, כשתנצח אותו פעם ושתים, ירף ממך ולא יעלה על לבו להלחם בך, לדעתו יתרון כחך על כחו, והוא מתיאש מנצח אותך ומגבר עליך. אבל היצר אין מספיק לו ממך נצוח פעם ומאה פעמים בין שנצח אותך, בין שנצחתו. כי אם ינצח אותך, ימיתך, ואם תנצחהו פעם אחת, יארב לך כל ימיך לנצח אותך, כמו שארז״ל[8]: אל תאמין בעצמך עד יום מותך. ואינו מקיל בקטנה שבקטנות[9] ענייניך לנצח אותך בה, כדי שתהיה לו מדרגה לנצח אותך במה שלמעלה ממנה. ועל כן ראוי לך, שתהיה נזהר ממנו. ואל תמלא ממשאלותיו בך מאומה, רק יגדל בעיניך המעט שבמעט מנצוחו והמצער מהתגברותך עליו[10], כדי שתהיה לך מדרגה אל מה שלמעלה

---

1 מ. מוסיף: «בדקות מרמתו». 2 משלי כ״ו י״ח

3 כל ההוצא׳: «שבשלוחיו» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל חרב, נשק.

4 «יורה אותך» חסר במ. 5 משלי ז׳ כ״ו

6 אל תטרידך... שלא תאמר שאינך פנוי להלחם מחמת שאתה טרוד במלחמה עם מי שהוא אחר.

7 והחרב—המלחמה, עפ״י השפה הערבית. 8 פרקי אבות פ״ב מ״ד

9 בקטנה שבקטנות—בענין הכי פעוט מעניניך.

10 כל ההוצא׳: «מהתגברות» וחסר: «עליו» ותקנתי עפ״י מ.

ממנו, כי במהרה תהיה תשוקתו אליך, ולא יעמד לפניך בעמדך כנגדו, כמ״ש [1]: ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. על כן אל יבהילך דברו, ואם עצמו חייליו, ואל יפחידך ענינו, ואם רבו עוזריו, כי עיקר כונתו לאמת השקר ומגמת חפצו להעמיד הכזב, וכמה היא קרובה מפלתו ואבודו מהר, אם תרגיש לחולשתו. וכמו שספר עליו החכם באמרו: עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו׳ ומצא בה איש מסכן חכם [2]. ספר על האדם בעיר קטנה [3], מפני שהוא העולם הקטן, וספר על כלי גופו ומדות נפשו באנשים מעט, ומעטו אצלו כנגד גודל לב האדם ואורך מאוייו בעולם הזה וחסרון כחו והשגתו אותם. וספר על היצר בשר הגדול לרוב חיילותיו ואנשיו וצבאותיו, ואמר: וסבב אותה, מפני שהוא מקיף כל עניני האדם בנראהו ונסתרו, ואמר: ובנה עליה מצודים גדולים, לרוב הרהוריו הרעים ומחשבותיו הרעות ומקריו המגונים, שמשתדל להמית את האדם בהם, כמו שאנו עתידין לבאר בעז״ה בשער הזה. ומה שאמר: ומצא בה איש מסכן חכם, ר״ל על השכל. ומה שספר עליו במסכן, מפני שאנשיו ועוזריו מעטים, כמו שאמר עליו: ואדם לא זכר, ואמר: וחכמת המסכן בזויה. ועם חולשתו [4] כבר ספר מהירת תשוקת היצר אליו בהלחמו בו ושהזקתו מסתלקת מעל האדם בנקלה, כי המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר, כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך. ויש בזה הערה [5] על מלחמות התאוות ולעמד כנגד היצר בהשתדלות וחריצות, כי כבר נתבררה לנו [6] חולשתו מעמד לפני השכל ומהירות הנגפו לפניו, כמו שאמר הכתוב [7]: שחו רעים לפני טובים. ותחלת מה שיספק אותך בו היצר וישתדל לברר אותו אצלך, הוא, שנפשך אין לה קיום מבלתי הגוף ושהיא נפסדת בהפסד גופך, ושאין לה מציאות אחר המות בדמיונות, שאינם מתקיימות [8] כשיתבונן בהם האדם, כדי שתהיה סבה לבקשת ההנאות הכלות והתאוות האובדות ושתאמר, כמו שאמר הכתוב על אנשי הדעת הזאת [9]: אכל ושתו כי מחר נמות. ואם תתיעץ עם שכלך בזה, ירחיק ממך הדעת הזאת בראיות [10], אשר זכרו אותן הקדמונים ובדברי הנביאים עליהם השלום.

וכאשר יתיאש מספק אותך בזה, ישתדל לספק אותך בבורא יתברך, ויאמר לך, כי העולם הזה אינו חדש ולא נברא, ולא סר כאשר הוא עתה, ולא יסור כן, ואין דבר ממנו יותר ראוי להיות בורא מנברא, ואין דבר

---

1 בראשית ד׳ ז׳ 2 קהלת ט׳ י״ד 3 ספר על האדם... תאר את האדם בתור עיר קטנה.
4 ועם חולשתו—למרות חולשתו.
5 ויש בזה הערה... ר״ל הפסוקים האלה מעוררים את האדם להלחם בתאוות.
6 «לנו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 7 משלי י״ד י״ט
8 בדמיונות שאינן מתקיימות ר״ל בהשואות והוכחות, שאין להן יסוד, אם האדם יתבונן בהן היטב.
9 ישעיהו כ״ב י״ג 10 מ. מוסיף: «ברורות».

ממנו חייב בעבודת זולתו[1], שהכל ישן קדמון. וכאשר יקרך בזה[2], שוב לשכלך, ויראה אותך הפסד הדעת הזו ממאמר היחוד מן הספר הזה במה שימציאך[3], כי[4] לעולם הזה בורא בראו מלא דבר. ודע, כי כל מה שצותה אותנו התורה בענין השבת ושבה וצותנו בשמירתה וזכירתה ויעדה גמול על זה והזהירה בענש, הענין והכונה בזה לדחות מלבנו דעת הכופרים בחדוש העולם ולקים רעיון החדוש והבריאה והאמונה בו בנפשותינו, כי היא הדעה הנכונה, ואתה דע לך[5].

וכאשר יתיאש מספק הענין הזה עליך, יפילך במיני השתוף כמו דעת בעלי השניות ודעת הנוצרים בשלוש[6] ודעת אנשי התולדות ודעת הפתאים מחוזי הכוכבים, כפי התחלקות דעותם. וכאשר יתברר לך, כי הבורא ית׳ אחד קדמון במה שקדם לנו מן הדברים בתחלת הספר בזה, יסורו כל אלו הספקות ממך.

וכאשר יתיאש ממך בפנים האלה, ישתדל לפתותך מצד חיוב עבודת הבורא, ויאמר לך, כי העבודה מן העובד לנעבד תהיה בעת צרכו אליו, והבורא יתברך איננו צריך לבריותיו ולא חסר למעשי ידיו[7], ועבודתך לו אין לה טעם ולא פנים. וכאשר תשקיף בשכלך על מה שקדם לנו בשער הבחינה לטובת האלהים עלינו, ובשער חיוב קבלת העבודה לאלהים בעבורה, יסור הספק הזה ותחייב את נפשך בעבודת האלהים.

וכאשר יתיאש מפתותך בפנים האלה, ישתדל לספק עליך בענין הנבואה והנביאים ובתורה ובאופני אמתתה וחיובה. ואם תעמד כנגדו בשכלך ותלחם בו בטענות הקודמות בספר הזה בשער השלישי ממנו, יסורו כל הספקות האלה מלבך ויתאמת אצלך ענין הנבואה וצורך חיוב התורה ושליחות הנביא בה ואופני ההערה עליה.

וכאשר יתיאש ממך בענין הזה, יספק אותך בקבלה ויאמר לך, כי המושכל והכתוב שניהם אמת, אך מה שאמרו רז״ל אינו עיקר ולא קבולו חובה. וכאשר תסתכל בשכלך, תראה, כי המושכל והכתוב צריכין אל הקבלה צורך גדול, כי אין אחד מהם יכול להגמר מבלתי הקבלה, כי המושכל, אם לא תגדר לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו, לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד. וכן הכתוב, אם לא תפרש לנו הקבלה אפן קריאתו

1 ואין דבר ממנו חייב בעבודת זולתו ר״ל אין דבר אחד חייב לעבד את השני.
2 וכאשר יקרך בזה—כאשר יבוא עליך בטענה זו.
3 שימציאך—שיתן לך להבין ולהרגיש.
4 «כי» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
5 מ«ודע» עד «דע לך» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ויהודה.
6 ברב ההוצא׳ מפני הצנזורה: «דעת מניחי הרבוי».
7 כל ההוצא׳: «לשום עבודה» ותקנתי עפ״י מ.

ופרוש לשונו ובאור עניניו ותולדותיהם, לא ישלם לנו זה מן הספר בלבד[1], כמו שאמרו בו רז״ל[2]: בשלש עשרה מדות התורה נדרשת, ואמרו[3]: מסורת סיג לתורה. ועוד, כי התורה השיבה אותנו בכל תולדותיה אל הקבלה, כמ״ש[4]: כי יפלא ממך דבר למשפט וגו׳, ואמר[5]: ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ואמר[6]: והאיש אשר יעשה בזדון וגו׳. וכאשר תעמד על כל זה, יסור הספק ותתברר לך הידיעה המושכלת והכתובה והמקובלת.

וכאשר יתיאש לפתותך מן הפנים האלה, ישתדל בזה מצד הגמול והעונש ויספק עליך תחלה הגמול והענש בעולם הזה ויאמר: אלו היו הולכין[7] על דרך הצדק, לא היו מטיבין לרשע ומריעין לצדיק, כמו שאמר מי שהקדמנו לזכרו בשער הרביעי מן הספר הזה. וכאשר יגלה לך השכל אופני הצדק בשני הענינים, אשר קדם זכרנו אותם בשער הבטחון, יסור הספק הזה וינוח לבך[8] משבושו.

וכאשר יתיאש היצר מגבר עלינו מן הפנים האלה, יספק עלינו גמול העוה״ב וענשו וישתדל לערבב ולשבש עלינו מצד מעוט מציאותו מבואר בספר תורתנו ומעוט הראות עניניו[9] בו. וכאשר נסתכל במה שיש בספרי שאר הנביאים מן הענין הזה, כמו: והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה[10]. ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה[11], מה רב טובך אשר צפנת ליראיך[12], עין לא ראתה אלהים זולתך[13], והלך לפניך צדקך[14] וגו׳, והרבה כאלה עם מה שיורו עליו דברי רז״ל ומה שיושג ממנו בדרך השכל, תנוח נפשנו ותבטח בברור חיוב הגמול והעונש בעוה״ב.

וכאשר יתיאש היצר מספק אותנו בכל מה שקדם זכרו, ישתדל לעצל אותנו במעשה העבודה, ויטרידנו בעניני עולמנו ממאכל ומשתה ומלבוש ומרכב וליהנות במיני ההנאות הגופיות. וכאשר נשמע אליו במזון, אשר לא יתכן לעמד בלתו, ייפה לנו המותרים, שהם טפלה למזונות ויחבב לנו השמחה והתענוג, ולקנא בשרים ובאנשי עבודתם, להדמות אליהם ולנהג מנהגם וללכת בחקיהם בבקשת התענוגים. וכאשר יראה חפצנו ורצוננו בזה, יזכיר לנו את פתגם המשורר: ואם שגבו נפשות, ילאו הגופים במשאלן[15], ויאמר: שנס

---

1 כל ההוצא׳ בקצור: «אם לא יפורש לנו אלא מן הספר בלבד» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

2 בריתא דר׳ ישמעאל. 3 פרקי אבות פ״ג מי״ג 4 דברים י״ז ח׳ 5 שם 6 שם

7 כל ההוצא׳: «ישתדל בזה מצד הגמול והענש ויאמר כי אינם הולכים בעולם על דרך הצדק ואלו היו הולכין על דרך הצדק«. תקנתי עפ״י מ. ויהודה.

8 כל ההוצא׳: «לבנו» ותקנתי עפ״י מ. 9 כל ההוצא׳: «ענינו» ותקנתי עפ״י מ.

10 קהלת מ״ב ז׳ 11 זכריה ג׳ ז׳ 12 תהלים ל״א כ׳ 13 ישעיהו ס״ד ג׳ 14 שם נ״ח ח׳

15 מ«יזכיר» עד «במשאלן» חסר בכל ההוצא׳: זהו פתגם של המשורר הערבי «אלמותנבי» ועיין יהודה.

מתניך, חשף זרועך, האיש הנפתה, והשתדל בכחך, הגבר המוסת, ועבד העולם, ועבד אנשיו, אולי תגיע לקצת מחפצך בו, ואל תתעסק במעשה ממעשי העולם הבא [1], אלא מה שיהיה לך בו עזר על העולם הזה, ותהיה מרוצה [2] בו לאנשיו ומנהיגיו מן המושלים ושאר [3] העם. ואל תטריד לבך בדבר מן החכמות, אלא מה שתתכבד בו אצל אנשי דורך ותתרצה בו אל גדולי בני זמנך משר ושוטר וקצין ובעל מעלה, כחכמת הלשון ותוכן המשקל ושרשי הדקדוק והשיר והחידות החמודות והמשלים המופלאים והמליצות הנכריות [4]. ותתמיד לשבת עם אנשי הצחות ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם והתלמד [5] חכמת הכוכבים והמזלות, כי על פיה המשפט לאנשי סגולה ולהמון העם. וכאשר תתיעץ עם שכלך, יורך לדעת, כי אם תסור מאחרי הדברים הצריכים לנפשך מידיעת התורה ולא תחזיק בה בלבד, זולת שאר החכמות, תאבד ולא יועיל לך אצל הקב"ה שום דבר ממה שעסקת בו זולתה. וכבר הזהיר הנביא על זה באמרו [6]: ולא תלכו בחקת הגויים, אשר מדרכם לשעות אל חכמת הכוכבים והנחוש והענון והקסום וכל מיני הכשוף והדומה לזה ולדרש אל משפטם, כמו שאמר עליהם הכתוב [7]: כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן, ואמר הנביא [8]: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים. והסמיך מעביר בנו ובתו באש אל קוסם קסמים לאמר לך: שהקוסם שנוא אצל הקב"ה כמעביר בנו ובתו באש ושקול הוא בעיניו כמוהו לגנות. והנביאים הרבו לתעב זה במקומות שונים ואין לנו צרך להביא דבריהם, מפני שהם מן המפורסמות, והתורה כבר אמרה [9]: כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, והנביא אמר [10]: לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וביחוד אחרי אשר יש בזה התרחקות מהבטחון באלהים ומסירות הנפש אליו והרצון במשפטו, כי מי שמיחס המשפט והגזרה בטובות ורעות למשפט הכוכבים והקסמים והדומה להם הוא משתף בלי ספק ויביאו זה לידי כפירה באלהים ולכחש בו לגמרי. ואם יאמר אדם: והלא מצאנו בגדעון שנחש, כנראה מן מובן הכתוב [11]: ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויהי כשמע גדעון וגו׳, נשיב לו, שהאל יתברך צוהו בכך, מפני שידע מעוט בטחונו בעצמו ושהיה קטן בעיניו, מה שמצא חן בעיני ה׳, ובכן יצא הענין מכלל נחוש. ואם יאמר עוד: והלא מצאנו ביהונתן בן שאול, שהלך אחרי הנחוש, כנראה

1 «הבא» חסר בכל ההוצא׳: והוספתי עפ״י מ. 2 ותהיה מרוצה—תתרצה, תמצא רצון.

3 כל ההוצא׳: «אל שאר» ותקנתי עפ״י מ. 4 מ. «חדית»—ספורים, שיחות, ועיין יהודה.

5 מ«והתלמד» עד «אויל וכסיל» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ועיין יהודה.

6 בשנוי לשון ויקרא כ׳ כ״ג 7 דברים י״ח י״ד

8 שם 9 במדבר כ״ג כ״ג 10 ירמיהו י׳ ט״ו 11 שופטים ז׳ ט״ו

ממאמר הכתוב[1]: ויאמר הנה אנחנו עוברים אל האנשים וגו׳, נשיב לו: הלא כבר נאמר קדם, שכיון לבו בתפלה לה׳ שיראה ישועתו לישראל על ידו ככתוב[2]: ויאמר יהונתן אל הנער נושא כליו... אולי יעשה ה׳ לנו, כי אין מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט. ואמרו: אולי יעשה ה׳ לנו, מראה, שהתחנן אל ה׳ ועורר לבו בתפלה שיעודדהו ויחזקהו על אויביו. וכיון שידע הבורא כוונתו הטובה ושמטרתו במעשהו היתה לטובת ישראל והצלתו, נענה לו בבקשתו ויתן שונאיו בידו ויהי הוא המסבב לתשועה השלמה ולנצחון על יתר הפלשתים. ובכן יצא גם זה מכלל נחוש, עקב התפללו לאלהים על התשועה בשבילו ובשביל כל האומה, ככתוב[3]: כי אין מעצור לה׳ להושיע. ואם יאמר: והרי ראינו, שהראשונים ז״ל היו מגנים מי שנמנע מלמוד חכמת הכוכבים והמזלות באמרם[4]: כל היודע לחשב בתקופות ובמזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר: והיה כנור ונבל וגו׳ ואמרו[5]: מנין שחייב אדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמר: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם וגו׳ איזו היא חכמה שהיא לעיני העמים הוי אומר זו חשוב תקופות ומזלות, נאמר לו, שהראשונים אמנם חשבו בזה על פי דברי הנביא[6]: שאו מרום עיניכם וגו׳ ודברי דוד[7]: כי אראה שמיך וגו׳. אולם זהו רק מצד הבחינה בברואים, כדי להוכח, שיש בורא, כל יכל ויודע הכל, שבראם כלם יש מאין ויסדר אותם ויכוננם בסדר היותר משובח ובתקון היותר מחוכם, וחיוב ההתענינות בהם הוא רק מצד זה ולא כדי לדון על פיהם ולשפט מהם בענין ההצלחה והרעה, ואתה דע לך. בדברים כאלה וכיוצא בהם יחפץ היצר להביא ספק בלבך, כדי להאבידך ולהכחידך. עוד יאמר לך: השמר מהעצלות והשתיקה, שלא תחשב אויל וכסיל, והנח שאר החכמות, כי יגיעתם רבה ותועלתם מעוטה. ואם לא נפתח פתח לתאוות בתחלה למלא משאלותם, להתנהג במותרים ולרדף אחריהם, ונשיבהו, כי המותרים אין צורך אליהם ובמה שאנו מעיינים בו מעניני מזונותינו מטרדת נפשותינו בהם די[8], ואם יתן לנו האלהים המותרים מבלי טרדת לבנו בהם ויגיעת מחשבותינו עליהם, נוציאם במה שראוי להוציא ובמה שהדין נותן. ואם לא, נסתפק במזון ולא נצטרך אל זולתו, אז ישבר היצר וינגף. ואם נשמע אליו בהם, נצא ממדרגה אל מה שאחריה, עד שיביאנו לאבדון בעוה״ז ובעוה״ב. וזה הדמיון בחלק הראשון אשר יספק בו היצר את האדם[9], כשיהיה חלש בחכמה ובדעת האלהים

1 שמ״א י״ד ח׳ 2 שם 3 שם 4 שבת ע״ה ע״ב 5 שם

6 ישעיהו מ׳ כ״ו 7 תהלים ח׳ ד׳

8 ובמה שאנו מעינים בו... ר״ל די בטרדת הנפש שיש לנו בהשגת מזונותינו ההכרחיים.

9 וזה הדמיון בחלק הראשון ר״ל זהו משל של החלק הראשון ממעשי היצר, שמשתדל להכניס ספק בלב האדם.

ותורתו. אבל אם יהיה האדם חכם בדעת האלהים ותורתו, ישתדל היצר להכניס ההפסד עליו והשבוש בחכמתו ובמעשהו מדרך הטענה והראיה מאיזה צד שיוכל, מן המושכל והכתוב והמקובל, ויביא מופת על מה שיורהו עליו מן המופתים המבהילים[1], אשר אין הקדמותם[2] אמתיות ולא תולדותיהם מחויבות. ואם יהיה שכלך זך וחכמתך חזקה בדרך המופת ואופני ההזהרה בו בעת הדברים והמחלוקת, תראה אופני טעות יצרך בראיתו ומופתו, ויתברר לך האמת, ותראה לך הנכונה ותמלט חכמתך מן הספק ומעשיך מן הערבוב. ואם תקצר דעתך מזה, יהיה פתויו לך יותר חזק וגברו עליך יותר מסתמן[3] ומשלו בך והקיפו אותך בנראך ובנסתרך יותר נחוץ, מפני שהוא בא עמך מצד החכמה ומנהיג אותך בדרך המופת, אשר תנוח דעתך עליו. וכאשר יפתה שכלך, יטה מעליך[4] ויעזר בו עליך, מפני שאתה סומך עליו במה שמסתפק לך ובוטח בו במה, שלא תבין ענינו. וכאשר יגבר עליך וימשל בך בעזר השכל לו וסיועו אותו, במה שמטעהו בו ומדמהו בעיניו[5] מן השקר בצורת המופת, יעתיק אותך מן המדרגה ההיא שהיתה קרובה אל האמת ונסתרים בה פני השקר אל מה שאחריה, שיש בה פחות אמת ויותר שקר, וכך לא יסור להעתיקך ממדרגה למה שאחריה[6], עד שיביאך אל מדרגה שנסתרים בה פני האמת, והיא השקר הגמור. וישרש אותך מהעולם הזה[7] ויפילך ממדרגות הגמול בעולם הבא ותהיה חכמתך לרעה לך ושכלך סבה לאבדך, כמו שאמר הכתוב[8]: הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים, ואמר[9]: הנה בדבר ה׳ מאסו וחכמת מה להם, ואמר[10]: כי ישרים דרכי ה׳ וגו׳.

ונאמר, כי החכמה, כשמנהיגים אותה על דרכה, תהיה רפואה לכל מדוה וכשנוטים בה מנתיבתה, תהיה מדוה כולל, שאין לו רפואה ולא ארוכה. ועל כן נמשלה התורה באש, כמ״ש[11]: הלא כה דברי כאש וגו׳, מפני שמאירה העינים באורה, כמו שאמר[12]: מצות ה׳ ברה מאירת עינים, ואמר[13]: נר לרגלי דברך וגו׳. ושורפת ביקודה מי שנוטה מנתיבתה[14], כמו שנאמר[15]: כי באש ה׳ נשפט, ואמר[16]: ימטר על רשעים פחים, ואמר[17]: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד

---

1 המבהילים—שתופסים את לב האדם ודעתו מתפעלת מהם.
2 הקדמותם—הנחותיהם. 3 כל ההוצא׳: «מזדמן» ותקנתי עפ״י מ. מסתמן—בולט.
4 יטה מעליך—לא יטרח עוד עמך, כי אם יעזור לשכל לנצחך, כי הוא יודע, שאתה סומך על השכל.
5 ומדמהו בעיניו... ר״ל אותו הצד מן השקר שהוא מתאר לו בצורת מופת.
6 מ«שיש» עד «שאחריה» חסר בכל ההוצא׳: והוספתי עפ״י מ.
7 «מהעולם הזה» חסר בכל ההוצא׳: והוספתי עפ״י מ.
8 ישעיהו ה׳ כ״א 9 ירמיהו ח׳ ט׳ 10 הושע י״ד כ״ד 11 ירמיהו כ״ג כ״ט
12 תהלים י״ט ט׳ 13 שם קי״ט ק״ה 14 מ. מוסיף «אחרי דעתו אותה»
15 ישעיהו ס״ו ט״ז 16 תהלים י״א ו׳ 17 ירמיהו כ׳ ט׳

בשמו והיה בלבי כאש בוערת וגו׳. על כן הזהר, שלא תטה אשורך מדרך האבות ונתיב הראשונים אל הבדיאות [1], ותסמך על שכלך ותתיחד בעצתך ותתבודד בסברתך, ואל תחשד אבותיך במה שמסרו לך מאופני טובותיך, ואל תסתר עצתם במה שהורו אותך, כי אין עצה שתעלה בדעתך, שלא קדמוך לדעתה, ועמדו על כל מה שמביאה אליו מטוב ורע. ואפשר שקדם לדעתך אופן יושר המחשבה ההיא בתחלתה ונעלם ממך אופן ההפסד, אשר יהיה ממנה באחריתה, ואתה במעוט ישובך תראה ישרה ולא תראה טעותה ואופני הפסדה. ואמר החכם [2]: אל תסג גבול עולם, ואמר [3]: שמע בני מוסר אביך, ואמר במי שמשנה [4] מחקי אבותיו [5]: דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ דור אביו יקלל, ואמר [6]: עין תלעג לאב. אך אם תראה לקבל על עצמך מתוספת הרשות במצוות [7] מה שתוכל אחר שתמלא חובותיך מן המצוות, לאהבת חסד [8], אחר שיהיה מסכים בם שכלך ורחוק מתאותך [9], יהיה טוב, ואתה מקבל עליו שכר ואינך יוצא בו מדעת הראשונים, כי כבר אמרו [10]: ועשו סיג לתורה, ואמרו [11]: מפני מה חרבה ירושלים מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא עשו לפנים משורת הדין, ואמרו [12]: אמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר [13]: ימים רבים לישראל ללא אלהי אמת הא למדת שאין אלהי אמת [14] אלא בתורה ובגמילות חסדים. ואמר אחד מן החסידים: מי שאין לו תוספת, אין לו חובה [15], ואין התוספת מתקבלת עד שתפרע החובה. וכבר התירו לנו וחיבו אותנו להתנהג בתוספת המצוות, כמו שאמרו [16]: מוסיפין מחול על הקודש, והתוספת בצום ובתפלה ובצדקה, ועזב הרבוי ממותר המזון המותרים לנו, והזהירו על השבועה בשם אפילו על האמת, ומהרבות הדברים, אפילו אם יהיו נמלטים מן הכזב, ומזכרון עניני בני אדם, אפילו אם הם נמלטים מן הגנות, ומהפליג בשבח אדם, ואם הוא ראוי לכך, ושלא יספר בגנות המקצרים וימאסם, ואם הם ראוים לכך, והרבה מן הדומה לזה.

וראוי שנבאר עתה מן החלק השני הזה דמיונים [17], שיִלָּמְדוּ מהם שאר הענינים, ויזהר האדם מהם בע״ה, כשידע אותם, כי אין ענין מעניני הטובה,

1 הבדיאות—דברים בדויים מן הלב. 2 משלי כ״ב כ״ח 3 שם א׳ ח׳
4 כל ההוצא׳: «שמאשים» ותקנתי עפ״י מ. 5 שב ל׳ י״א 6 שם
7 לקבל על עצמך מתוספת הרשות ר״ל להחמיר עליך בדבר שהוא תוספת על המצוות והוא רשות. 8 לאהבת חסד—מפני אהבתך לחסידות.
9 ורחוק מתאותך ר״ל שבתוספת הזו אין לך שום שמץ של תאוה או הנאה עצמית.
10 פרקי אבות פ״א מ״ב 11 בבא מציעא ל׳ ע״ב 12 עבודה זרה י״ז ע״ב
13 דה״א ט״ו ג׳ 14 «הא למדת שאין אלהי אמת» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
15 מי שאין לו תוספת... ר״ל מי שאינו מוסיף על המצוה אינו מקים גם את המצוה עצמה.
16 יומא פ״א ע״ב 17 דמיונים—דוגמאות.

אלא אם יש לו פגע שיפסיד אותו. ומי שעמד על אופני הפגעים המפסידים את המעשים, יוכל לדעת להזהר מהם, ומי שלא ידע כי אם הטוב לבדו, לא ימלט לו ממנו דבר לרוב הפגעים המשיגים אותו. והיה אחד מן החסידים מצוה לתלמידיו: למדו הָרַע תחלה, להבדל ממנו, ואחר כך למדו הטוב ועשוהו. כמו שאמר הכתוב[1]: נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים. ואמר רבי יוחנן בן זכאי לענין הונאת המדות והמשקלים[2]: אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר, אם אומר, שמא ילמדו הרמאים, אם לא אומר, שמא יאמרו הרמאים: אין תלמידי חכמים בקיאים במעשי ידינו. ואמרו אחר כך: אמרן או לא אמרן, ואמרו: אמרן ומהאי קרא אמרן[3]: כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ואומַר, כי כל מה שהקדמנו זכרו בשער הזה ממה שמספק אותו היצר על האדם, אם לא יוכל לספק אותו בהם, ידבר עמו עליהם מדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו. וכשתעמד על בהולו[4] וחלישות ראיותיו, ולא יוכל לעמד כנגדך ולא לבטל מה שידעת אמתתו וברורו במה שקדם לנו בשער הזה, ישוב לפתותך ולהטעותך בנפשך ויאמר לך: כמה אני שמח בענינך על אמונתך הטובה ולבך השלם לאלהים, וכבר הגעת ממעלות החסד מה שלא הגיע אליו זולתך בדורך, ויש בו יותר מדאי מהודאתך לבורא על טובתו וחסדו[5]. וראוי לך להנהיג עצמך גם כן לפרע קצת חובות בני אדם, כי כבר ידעת, כי הם סבות תועלתך והזקתך, וכבר נתברר לך[6], כי ברצותם אותך, תהיה תפארתך, ובהתקצפם עליך, יהיה חסרונך. על כן השתדל במה שיפיק רצונם ותמצא חן בעיניהם, כמו שאמרו רז״ל[7]: כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. השב עליו: ומה יועיל לי בהתרצות אל חלש כמוני, אשר אין ביכלתו להועיל לי ולא להזיק, ואמר הכתוב[8]: חדלו לכם מן האדם וגו׳. ואפילו אם היה חובה, איך אוכל לרצות כל בני דורי, ואין ביכלתי לרצות בני ביתי כל שכן זולתם. ומה שזכרת מדברי רבותינו ז״ל בענין הזה, אינו מחייב להשתדל במשיכת רצון כל הבריות, אבל הוא כמו שאמר אחד החכמים בצואתו לבנו: בני, הפקת רצון כל הבריות אינה ביכלתך, אבל השתדל להפיק רצון הבורא ויעשך רצוי לבריות[9], כמו שכתוב[10]: ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. וכן מי שכל הבריות מקטנם ועד גדולם מודים ומשבחים אותו ורוצים את מעשיו, ראיה היא, כי האל יתברך זרע לו אהבה בלבות

1 ירמיהו ד׳ ג׳ 2 בבא בתרא פ״ט ע״ב 3 הושע י״ד י׳

4 בהולו—זיופו, הצגתו את הדברים לא בצורתם הנכונה.

5 יותר מדאי מהודאתך... ר״ל בהודאה לבורא עשית כבר יותר מדאי.

6 כל ההוצא׳: «לנו» ותקנתי עפ״י מ. 7 פרקי אבות פ״ג מ״י 8 ישעיהו ב׳ כ״ב

9 מ«אבל» עד «לבריות» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ויהודה. 10 משלי ט״ז ז׳

בני אדם, ושם לו שם טוב על לשונם, וזה אין הבורא עושה אותו לשונאיו. והוא לראיה ברורה וגדולה על רצות הבורא אותו. אבל שיהיה האדם החסיד משתדל וטורח במה שישבחוהו בני אדם על עבודתו לאלהים, אין זה ממנהגי החסידים. על כן הזהר מזה והדומה לו מפתויי היצר לך, כי הוא משתדל להדריכך בזה עד שיפילך במצודת החונף. והשב עליו בשבחו אותך: ומה הוא, שתאשר אותי עליו מדעתי חובות האלהים עלי וכי הוא, כי אם לטענה עלי לאלהים, מפני שאיני סובל לעשות כפי דעתי[1]. ואפילו, אם הייתי עושה כפי דעתי, היספיק הכל להודאת הבורא יתעלה על הקטנה שבטובותיו עלי, ומה היא מדת ימי במדת ימי העולם, וכלם לא יספיקו לספר טובות הבורא עלי, ואיך אוכל לשלם מה שאני חייב עליהם לאלהים? וכבר אמר הכתוב[2]: כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ואמרו חכמינו ז״ל[3]: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי.

וכאשר יתיאש היצר מפתותך בפנים האלה, ישתדל לפתותך מצד אהבת השבח והשם טוב בעוה״ז, ויאמר לך: שמח אני על עבודתך לאלהים עם בטחונך הטוב עליו, והַשָּׁבָתך כל עניניך אליו, ושפנית לבך מתועלת הברואים מבלעדי הבורא, ואתה הוא הבוטח באלהים באמת ובלב שלם. ואין ראוי, שתסתיר מבני אדם מה שאתה עליו מן החסידות, אבל הנכון לך, כיון שמשלת בעצמך וגברת על תאותך, שֶׁתַּרְאֶה מעשיך לבני אדם, ותגלה להם לבך ויהיה לך בזה בעולם הזה כבוד מהם וזכר טוב ושם טוב בתוכם, כמו שאמר הכתוב[4]: ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות, ואמר[5]: ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ. ועוד שילמדו ממעשיך, ותהיה נשכר עליהם. ע״כ אל תסתיר ממעשיך אלא מה שאי אפשר לגלותו ולהראותו לבני אדם, ויהיה לך בזה כבוד ושם טוב בעוה״ז והגמול הטוב לעוה״ב. השב עליו: ומה יועילני שבח ב״א והשם הטוב שיהיה לי בתוכם, עם ידיעתי בקצורי במה שאני חייב לבורא יתעלה. ומה הנאתי בכבודם והִדּורם, ואין להם יכולת להועילני ולא לדחות הנזק מעלי, והלא הם בזה כמו הצמח ובעלי חיים, שאינם מדברים. ואולי כשאתכוין להם[6] במעשי, לא יתכן לי מהם הרצון המכוון אליו, ויעלה בדעתם, כי אני חנף במעשי[7], ולא אהיה ראוי אצלם אלא למאוס ולגנות. ואז אהיה מפסיד מעשי

---

1 ומה הוא שתאשר... מה אתה מהלל ידיעתי את חובותי לאלהים, הלא ידיעתי זאת נותנת מקום לטענה עלי, כי איני ממלא החובות כפי ידיעתי.

2 ישעיהו מ׳ ו׳ 3 פרקי אבות פ״א מי״ד

4 ישעיהו נ״ו ה׳ 5 שמ״ב ז׳ ט׳ 6 כל ההוצא׳: «לזה» ותקנתי עפ״י מ.

7 לא יתכן לי מהם... ר״ל לא אשיג את מטרתי שאליה כונתי, לנחל כבוד ושם טוב, אלא הם יחשבוני לצבוע וחנף.

בכוונתי בהם בלתי האלהים[1], ולא יעלה בידי מה שקויתי מבני אדם בעוה"ז. ונאמר למלך אחד: והיאך ערבה[2] לך קריאת פלוני, והיה קולו ערב ובקי בטעמים של קריאה? אמר להם: והיאך תערב לי קריאתו, והוא אינו קורא אותה, אלא כדי שתערב לי וימצא חן בעיני בעבורה, אבל אם היתה כוונתו בה לרצון הבורא בלבד, היתה ערבה לי. וכן נאמר בכל מי שמכוין בתפלתו מהמתפללים בצבור ובעלי החזון בפיוטים החדשים למצא חן בעיני בני אדם מבלעדי האל יתברך, שאינה מקובלת אצל הבורא. ותאמר לו עוד: שמא אם יהיה לי הכבוד בעולם הזה על מעשי, לא ישאר לי לעולם הבא מן הגמול עליו כלום, מפני שקבלתיו מהרה[3] בעולם הזה. ואמרו על אחד מן החסידים, שנכנס לשוק לקנות חפץ, ובא לחנות אחד מן הסוחרים לקנותו ממנו, ואמר לו שכנו: ותר לו, ועשה כרצונו, כי הוא מאנשי היראה והתורה. אמר לו החסיד: איני צריך לויתורך, כי לא באתי לקנות כי אם בממוני לא בתורתי, ומאן לקנות ממנו החפץ ובקשו אצל זולתו, שלא היה יודע ענינו[4]. ומה שזכרת מענין «ועשיתי לך שם», הוא כשאר מאויי בני אדם בעולם הזה מעושר וכבוד, אשר הבורא מטיב בהם לעבדיו, כשחכמתו מחייבת להם זה, כמו שכתוב[5]: וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד, וכתיב[6]: אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. אבל החסידים אין כוונתם במעשיהם לדבר מהם, אלא לשם הבורא יתעלה, שהוא מטיב בהם למי שירצה מאנשי עבודתו וזולתם מאמינים וכופרים, כפי שמחייבת חכמתו יתברך, כמו שנאמר[7]: והעושר והכבוד מלפניך. ומה הוא העוה"ז, אפילו אם יפשט זכרי בכלו, ומה מדת ימי, ואם יצא בו שמי, כ"ש שזכרי לא יעבר בו חלק קטן מחלקי הישוב, כשיגדל ויפשט, ולא יתמיד כי אם זמן מועט, וישכח כאלו לא היה. ואמר הכתוב[8]: אך הבל בני אדם כזב בני איש וגו', ואמר[9]: תצא רוחו ישוב לאדמתו, ואמר[10]: אין זכרון לראשונים. אם כן טַרוד נפשי בו וכוונתי אליו פחיתות[11] נראה וטעות מגונה ממני. וכבר אמרו על אחד מן החסידים, שאמר לחבירו: הנשתוית? אמר לו: באיזה ענין? אמר לו: נשתוה בעיניך השבח והגנות, א"ל: לא. א"ל: א"כ עדיין לא הגעת, השתדל, אולי תגיע אל המדרגה הזאת, כי היא העליונה שבמדרגות החסידים ותכלית החמודות.

וכאשר יתיאש היצר מפתותך בפנים האלה, ישתדל לחבל את מעשיך

---

1 בכוונתי בהם בלתי האלהים ר"ל שהיתה בהם כונתי לאנשים ולא לאלהים.

2 כל ההוצא׳: «לא ערבה» ותקנתי עפ"י מ. 3 שקבלתיו מהרה—שקבלתיו במקדם, לפני הזמן.

4 שלא היה יודע ענינו—שלא הכיר אותו.

5 מל"א ג׳ י"ג 6 משלי ג׳ ט"ז 7 דה"ב כ"ט י"ב 8 תהלים ס"ב י׳ 9 שם קמ"ו ד׳

10 קהלת א׳ י"א 11 פחיתות—דבר פחות ערך, שפל.

בטרוד לבך בעולם הזה ובאנשיו ובאורך מאוייך ושכחת קצך. וכאשר יראה, כי אתה רוצה לפנות את לבך לעולמך[1] הבא, כתפלת חובה או רשות או בעת שאתה קורא בתורה או לומד שום חכמה מחכמות האמונה והמוסר, מבלבל אותך ומטריד לבך בדברי העולם בסחורות ומקח וממכר וריוח והפסד, ויאמר לך אח״כ: יש לך לקבל עת הפנאי הזה בשמחה ושעת הבטלה הזאת, אשר לא תוכל עליה בעת אחרת, מפני רבות העסקים עליך, וחשב עתה עם שותפך וברר, מה שיש לך ומה שעליך[2] ומה שקבלת מחובותיך ומה שנשאר לך, ומה שראוי לך להתעסק בו מסבות הטרפים ומה שאינו ראוי לך, ומה שקדם ממעשיך, ששמחת או שנתחרטת עליו. ואם יש לך דין עם אדם, העבר[3] על לבך כל טענותיו וטענותיך, וכל מה שתוכל להתחכם לו בו בעת דינך עמו ותנצחהו. וכן אם יהיה לך ממון או צאן ובקר או אדמה לזרע או עבודת שרים או עם הארץ או חשבון עם השר או עם הארץ, או אם יש עליך חובות, ואינך יכול לפרעם, או אם יש לך חברים, שאתה צריך להרגיש על ענינם ולחשב עם נפשך עליהם, יעביר על לבך בעת שתפנה לעבודת שמים איזה מין שיהיה מן המינים האלה להטרידך בו ולהפסיד בו מעשיך, מפני שאתה בעת עשותו מזומן בגופך ואינך מזומן בלבך ומצפונך. ואם לא יטרידך במה שזכרנו, יעביר על לבך חידות ודברים ארוכים[4]. ואם יהיה האדם מן המשחקים בקוביא או בפספסים והדומה להם, מראה לו, כאלו הוא לפניו[5] וחושב במה שצריך לו להקדים ולאחר בו ואופני התחבולה לנצח. ואם ימלט מכל מה שזכרנו, ויהיה מאנשי החכמה והבינה, יעביר על לבו ענין קשה מעניני החכמה, ויטריד אותו בשאלה ותשובה ובקושיא ובפרוק, ומה שנתעלם ממנו בעיון מה שהיה צריך לעיין בו ומה שנשאר לו ללמד מן החכמה, ויחשב עם נפשו לעסק בו. ויטרידהו בזה מכל[6] מעשי העבודה, ויפסיד עליו כפלים מה שמתקן עליו[7]. ואפשר, שיכנס במעשה העבודה ויצא ממנה ויהיה תמיד בטרדת לבו בזולתה מעניני העולם, ואפשר שיבקש כפרת המקום בלשונו והוא רק במחשבתו ובמצפונו להמרותו, ועל זה אמר אחד החסידים: בקשת כפרתנו זו צריכה לבקשת כפרה[8]. ומתחנן אליו באבריו ופונה מעליו בלבו ובחבו, דומה למה שאמר הכתוב[9]: בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני,

---

1 מ׳: «למעשי עולמך». 2 מה שיש לך ומה שעליך—מה שהוא חייב לך ומה שאתה חייב לו.
3 מ׳: «שוה אותו לפניך והעבר». 4 חידות ודברים ארוכים ר״ל ספורי מעשיות ופטפוטי דברים.
5 כאלו הוא לפניו ר״ל המשחק. 6 כל ההוצא׳: «בכל» ותקנתי עפ״י מ.
7 מ׳ : «ויפסיד עליו מלוי מה שמועיל לו» ועיין יהודה.
8 מ«ועל זה» עד «כפרה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳. ועיין יהודה. ור״ל בקשת כפרה כזו היא בעצמה חטא זקוק לכפרה. 9 ישעיהו כ״ט י״ג

ואמר[1]: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. ואם ייקץ בעת ההיא ויחשב עם נפשו ויאמר לה: איך אתנהג עם הבורא במה שאינו נכון לי להתנהג בו עם הברואים, בעת שאני צריך אליהם או בעת שהם צריכים לי, כי מי שאלך אליו לבקש ממנו חפץ, ואשאל אותו ממנו בלשוני ולבי פונה ממנו, אלו היה מכיר זה ממני, היה מואס וגועל אותי. כל שכן שימנע ממני חפצי, קל וחומר אם היה יודע בי, שאני מטריד לבי במה שאינו מפיק רצונו, אך במה שמקציפו עלי, שתהיה שנאתו אותי יותר גדולה ומניעתו ממני יותר ראויה. וכן מבלי ספק הייתי עושה למי שהיה שואל ממני שום חפץ, והייתי יודע מלבו מה שידע בוראי מלבי. ואיך לא אבוש מבוראי, שארצה לו מנפשי במה שלא הייתי רוצה לה מחלש כמוני, ולא היה רוצה בו ממני נברא[2] וכמ״ש הכתוב[3]: גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו. אז ינגף היצר.

וכאשר יתיאש היצר מפתותך מן הפנים האלה, ישתדל לפתותך בהנחת החונף[4], ויאמר לך: לא יתכן שתהיה עבודתך לאל בלב שלם גמורה, עד שתרחיק החונף ממך מעוטו ורובו. והרחקת החונף לבני אדם מעליך לא יתכן, אלא בכסות כל מעשיך מהם ובהראות הפך מה שיש בלבך להם. וכאשר תתפלל, קַצֵּר, ואל יראה ממך בה רצון ולא השתדלות. וכשתרצה ללמד שום חכמה, התיחד לבדך, ואל ידע בזה זולתי הבורא. ואל תראה בך שום מדה טובה, והראה העצלה והכבדות במעשה העבודה, כדי שלא יצא לך בה שם ותפסיד שכרך. ולא תצוה על הטוב ותזהיר מן הרע, ואל תודיע חכמתך ואל תלמדה לזולתך, ואל יראה עליך סימן יראת שמים, ולא אות מאותות העבודה, שלא יכבדוך בני אדם בעבורם. ומהשלמת אופני זריזותך[5], שתתרע לכל כתות ב״א ותתנהג כמנהגיהם ותלך בדרכיהם ובנתיבותם בענין דברי האמת והשחוק, ואל תשמר כל כך מן הכזב והשבועה. והתחבר עמהם במאכל ובמשתה ובחידות[6] ובמותרי הדברים[7] ורוב השחוק, ולדבר בהם, לזכר גנותם, וכל אשר ירחיק ממך שם הפרישות בעוה״ז אצל אנשיו. ואם תשמע לו בזה, ישלל ממך אמונתך ולא תרגיש. ואם תשיב עליו ותאמר לו: כבר עזרת לאויבי[8] בהלחמך בי והתחכמך לי להרס כחי ולמהר מפלתי, ואיך אברח מן האש הקטנה אל האש הגדולה, ואני לא ברחתי מאהבת השם והכבוד, אלא שלא להזדיין לבני אדם, ואתה מצוה אותי

1 תהלים ע״ח ל״ו 2 מ. מוסיף: «נצרך וחלש כמוני». 3 ירמיהו ח׳ י״ב
4 בהנחת החנף—בעזיבת הצביעות. 5 ומהשלמת אפני זריזותך ר״ל זריזותך תשלם, תהיה שלמה.
6 ובחידות—שיחות ומשלים. 7 ובמותרי הדברים—בלהג הרבה.
8 מ. : «כבר יעצתני הוי אויבי» ועיין יהודה.

להזדיין [1] להם בהנחת עבודת האלהים. אך מה שראוי להסתירו ממעשי הוא כל מה שישלם ויגמר מבלי דעת בני אדם בו. אבל להתפלל בצבור ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע ולמוד החכמות ועשות חסד והדומה לזה — אין מן הזריזות להניח אותו ולעזבו בעבור עילת החונף. אך אני חייב לעשותו לשם שמים, ואם ישבחוני ב״א עליו או יכבדוני בעבורו, לא יזיק בשכרי מאומה, מפני שלא היתה כוונתי לו בעת המעשה. וכבר נאמר: כשתעשה מעשה, שיודעים בו בני אדם, ותרצה לעמד על ברור כוונתך, בְּחַן נפשך בו בשני פנים: אחד מהם, שתדע מה אתה מקוה במעשה ההוא מן הגמול וממי אתה מקוה אותו, אם מן האלהים, הוא שלם, ואם מזולתו, איננו שלם. והשני, שתדע מנפשך, שאם היית מתיחד, ההיית עושה המעשה ההוא על הענין ההוא. ואם יתברר לך זה, מעשך שלם לאלהים הרבה ממנו, ואם יהיה פחות מזה, הניחהו עד שיזדכך לבך לשמים. אז ינגף היצר. ואם לא ימצא היצר דרך לפתותך מהפנים האלה, יתחכם לך במה שהוא יותר דק מזה, והוא דרך הגמול והעונש בעוה״ז ובעוה״ב, ויאמר לך: הנה אתה מחסידי הבורא ומסגולתו, וכמוך ראוי לגמול העולם הזה והבא. וצריך, שתשתדל כפי יכלתך, אולי תגיע לזה במעשיך ובהמשכך אחרי עבודת האלהים, ושוה הגמול נגד עיניך, והשתדל בכל יכלתך להגיע אליו, כי הוא תכלית אשרך ושמחתך [2], כמו שאמר דוד: אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה [3]. ואם תשמע אליו ותסמך על דבריו, יפילך במין ממיני השתוף הנסתר והוא, ששמת נעבדך לנפשך [4], ממה שאתה משתדל במה שתמשך בו הנאת עצמך ושמחתך, ותדחה בו מעליה הדאגות והיגונות. ולולא תקותך לזה, היית כופר בטובות האלהים המתמידות עליך, ולא היית מחייב את עצמך עבודה עליהם, עם שאינך רואה, שהעבודה תאות לו לגדולתו ועוצם יכלתו [5] ואותות חכמתו. ובזה אמרו רז״ל [6]: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס.

וכאשר יתיאש ממך מן הפנים האלה, אשר זכרנו, ישליכך בים הספקות מעניני ההכרח והצדק [7]. וכאשר יראה אותך מתעלם במעשה העבודה ונוטה אל דרך העברות, ישתדל לברר אצלך ענין ההכרח בטענות חזקות מן הכתוב

1 להזדיין — להתיפות. 2 מ«ושוה» עד ו«שמחתך» חסר בכל ההוצא׳ במקום זה: «בלב טוב ובשמחה רבה» תקנתי עפ״י מ. ויהודה. 3 תהלים צ״א י״א

4 ששמת נעבדך לנפשך ר״ל שהנעבד שלך אינו ה׳ כי אם נפשך.

5 עם שאינך רואה ר״ל ויחד עם זה אינך מכיר, שהעבודה ראויה לו מפני גדולתו.

6 פרקי אבות פ״א מ״ב

7 ההכרח והצדק — הגזרה והבחירה, או הידיעה והבחירה, ידיעתו המקדמת של ה׳ ובחירתו החפשית של האדם, כמו שבאר בשער הבטחון.

ומן הקבלה, כדי להרחיב האמתלאות[1] עליך, ויאמר לך: אלו היה רוצה הבורא שתעבדהו, היה מכריחך בזה ומזרז אותך עליו, ולא היה אלא מה שהוא גוזר, וכי תוכל לעמד כנגד גזרותיו ולנצח דיניו? אין לך לעשות אלא מה שנגזר לך לעשותו[2], כי ממשלת כל הדברים ביד הבורא יתעלה כמ״ש[3]: אנכי ה׳ עושה כל. ואם יראה אותך מתעסק במעשה מעניני העוה״ז ועסקיו, יאמר לך: הזהר מן העצלה והרפיון, ואל תסמך על זולתך, כי הטוב והרע ביכלתך, והמעשה וההנחה בכחך, השתדל בכחך וטרח בכל יכלתך, תגיע אל מה שתתאוה מתענוגי העוה״ז. והזהר מסבת הפגעים הרעים בכל כחך, תמלט מהם, כמו שאמר החכם[4]: צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם, ואמר[5]: אולת אדם תסלף דרכו וגו׳, ואמר[6]: מידכם היתה זאת לכם. והוא מהפך הטענות פעם בהכרח ובגזרה ופעם בצדק ובבחירה, כפי מה שיאות לו לפתותך ולרפות ידיך. ואם תיקץ ותתן אל לבך מה שאמרו רז״ל[7]: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו, כי במעשיו יהיה לו גמול ועונש, כמ״ש[8]: כי פעל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו. ותתנהג בעניני העולם מנהג מי שנתברר לו, כי קשר כל תנועותיו והתהפכות עניניו בגזרת הבורא יתעלה, והוא בוטח עליו בכלם ומשליך יהבו על ה׳, כמ״ש[9]: השלך על ה׳ יהבך. וכאשר יתיאש מפתותך מהפנים האלה אשר זכרנו, ישתדל בזה מצד אחר ויאמר לך: אמנם מה שאתה חפץ למלא מעבודת הבורא ויחודה לשמו תוכל על זה לאחר זמן בעתיד. גם אם ישאר לך יום אחד מחייך, ואתה תשלים עבודת הבורא כמו שראוי יום אחד לפני מיתתך, כבר זכית אצלו לגמול מתמיד ולהצלה מענש. ואתה הלא ידעת אפני התשובה ושהבורא יקבלה ממך, אם אך תעבדנו בלבב שלם, כמו שראוי ודרוש. אבל אתה שוב אל טענתך הנכונה והשב עליו בזה ותאמר לו: ואיך אמתין עד יום אחד לפני מותי, ואני לא אדע יום מותי? הלא אהיה כאותו העבד, שהאמין במלכו, שלא יסירהו מלפניו כל ימי חייו ויתר לבו לרדף אחרי תענוגות העולם וישתדל להגיע אליהם עד שעבודתו למלכו נעשתה עליו לטרח. והנה נקרא פתאם לפני המלך לתת לו דין וחשבון על עבודתו, ולא היו לו תשובות ואמתלאות, ונתחייב גרוש מעבודת המלך ומכל ערי מלכותו, ויצא מלפניו עני ונפשו אבלה, שלא רכש לו שום דבר בכל זמן עבודתו למלכו, בזמן שהיה יכל לעשות זאת. וכך

---

1 להרחיב האמתלאות—למצא בשבילך תרוצים והתנצלויות.
2 מ.: «אינך אלא מכשיר העושה מה שנגזר לך לעשותו». 3 ישעיהו מ״ד כ״ד
4 משלי כ״ב ד׳ 5 שם י״ט ג׳ 6 מלאכי א׳ ט׳ 7 ברכות ל״ג ע״ב
8 איוב ל״ד י״א 9 תהלים נ״ה כ״ג

נשאר כל ימי חייו עני ואביון, נאנח ודוי מתאבל ונתעב עד יום מותו [1].

וכאשר יתיאש היצר מפתותך מהפנים האלה אשר זכרנו, משתדל בזה מצד הגאות והגאון ומעוט הענוה, ויאמר: כבר הגעת אל המעלות הגדולות, שהגיעו אליהן החסידים והצדיקים באמונת לבבך ובמעשיך השלמים בעבודת האלהים, ואתה יחיד בדורך ואחד באנשי זמנך, וראוי לך להראות יתרונך עליהם במאוס אותם ובהפחיתם [2], ותזכר רעותיהם ותפרסם רוע לבבם ותכלימם ותוכיחם על זה, עד שיכלמו וישובו אל האלהים ויתחרטו על מה שקדם להם, ותתנהג בזה מנהג הנביאים, כמו שכתוב [3]: אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. ואם תשיב עליו בזה, ותאמר לו: איך אמאס ואכלים מי שאינני יודע עניני לבבו ומצפונו לאלהים? ואם הוא בנראה ממנו נמאס, אפשר שאין מצפונו כנראהו [4]. ואם הנביאים הכלימו והוכיחו בני דורם, עשו ברשות הבורא, שהיו משקיפים [5] על לבבם ורוע מצפונם, אבל אין בכח חכמתי ודעתי לדעת מה שיש בלבבות ומצפונים, ושמא מצפון הנמאס בעיני טוב מגלויו הרבה, ואינני יודע בו, ואולי מצפונו טוב משלי אצל הבורא. ואם הוא בנראהו רע, אפשר, שגרם לו זה סכלותו במה שהוא חייב לבורא [6]. ויש לו טענה יותר ממני, מפני יתרון חכמתי על חכמתו, כי הבורא איננו תובע האדם אלא כפי חכמתו. ואני יותר ראוי שאהיה נמאס ממנו, מפני יתרון קצורי במה שאני חייב בו מעבודת הבורא, עם דעתי אותו, על קצירו עם סכלותו בו. והוא ממרה את האלהים בסכלות ובשגגה, ואני ממרה אותו בדעת ובזדון. ואפשר, שרעתו נראה ונגלה וטובתו צפונה נסתרת, ואני בהפך זה. והוא ראוי לרחמי האל וכפרתו יותר ממני, וזכות אחת ממנו שוקלת זכיות רבות משלי, מפני שאין משקיף עליה זולתי הבורא, ואין משבחים אותו עליה ולא יכובד בעבורה. ואני בהפך זה, מפני שהנראה שלי הוא טוב מהנראה שלו. וכן בשער העברות, כי העברה האחת ממני שוקלת עברות רבות משלו, מפני שעברתי מכוסה וצפונה ועברתו נראית ומפורסמת, ובגנות בני אדם אותו עליה, מנכין לו מענשו, ויחסר שכר מעשי בעולם הזה, מפני פרסומם, וישאר לו שכר מעשיו בעוה״ב, ויחסר ענשו על העברה בעולם הזה, מפני שמגנין אותו בני אדם עליה, וישאר עלי עונש עברותי לעולם הבא. ועוד, כשאטריד לבי לפקד מומי בני אדם ולעיין במדותם הרעות, ימנעני זה מעיין בחסרוני ומעמד על מומי עצמי.

---

1 מ«ומשליך» עד «ונתעב עד יום מותו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ויהודה.

2 ובהפחיתם—שתחשבם לפחותי ערך. 3 יחזקאל מ״ג י׳

4 «אפשר שאין מצפונו כנראהו» חסר במ׳ ונוסף ע״י תבון ליתר באור. 5 כל ההוצא׳: «שהיה משקיף» ותקנתי עפ״י מ. 6 סכלותו במה שהוא חייב ר״ל אי ידיעתו את חובותיו לבורא.

שהוא יותר צריך לי, ואני חייב בו יותר, כמו החולה, אשר יטרידהו מדוהו מפקד מדוה בני אדם ורפואת עצמו מרפואת זולתו. אז ישבר היצר וינגף לפניך.

ואם לא יגיעך חציו במה שזכרנו, יארב אותך בעתות הצלחתך ובצר לך, וכאשר יהיו ענייניך הולכים כרצונך, יאמר לך: זה פרי השתדלותך ותחבולותך וחכמתך, על כן השתדל בעניני עולמך וטרח בהם, יתמיד לך הענין הזה ותעלה למעלה ממנו. וקַבֵּל הימים האלה בשמחה והתנעם בהם[1], כי עוד מעט מזער ויקרא בשמך, ותענה את אלהיך[2] אל מחשכי הקבר[3], מקום שאין מעשה[4] ולא תנועה ולא הנאה ולא צער. וישים ראיתו על זה מה שאמר החכם[5]: כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. ובצר לך, יעביר על לבך טובת הרשעים והצלחת הכופרים, כמ״ש[6]: ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל, ויאמר לך: לא נכנס עליך ההפסד הזה, אלא מפני שדבקת בעבודת האלהים ובמצוותיו, ואין ביכלתך לעמד[7] בזה מפני כובד משאו ורוחק תכליתו. ואלו היית מסיר הענין הזה מלבך, ותנוח לו ממנו[8], היית שמח בעניניך, כמו שאתה רואה עליו הרשעים. הלא תראה מ״ש הכתוב[9]: בקרובי אקדש, ואמר[10]: רק אתכם ידעתי וגו׳ על כן אפקוד וגו׳ והדומה לזה. וכשהוא רואה, שאתה מסכים לעשות מאומה ממעשה העבודה, יגדיל עליך ענינו ויפחידך ממנו. ואם יהיה מענין הצום, יאמר לך: הזהר, כי יחליש אותך ויחליאך וימנעך מעניני עולמך ואחריתך. ואם יהיה מענין תוספת תפלה בלילה, יעלה על לבך, כי השינה טובה לך מן המזון ושומרת בריאותך ומחזקת גופך יותר מן המאכל והמשתה. ואם יהיה מעניני הצדקות, ידמה בעיניך אבדת ממונך, וישים הריש לנגד עיניך ויזכירך דלות המסכנות והחסרון. וכן בכל מין ממיני המצוות והחסדים, ישתדל להפחידך ולהגדיל הענין בלבך, כדי שתרפה ממנו. וכאשר תחשב לעשות עברה, יחבב לך הנאתה וישכיחך ענשה ויזרז אותך לעשותה ולנטות אליה. ואם תרגיש לזה ולדומה לו ממנו[11], השב עליו, כי כל צער שעבר עליך במה שקדם מימיך, לא נשאר ממנו בך אות, אך חלף מהרה ועבר, ושכרו עומד לך לעולם, לא יתם ולא יכלה. והמתענה, כשיצום ביום ויאכל בלילה, כאלו לא התענה, וישוב

1 והתנעם—בלה בנעימות. 2 «את אלהיך» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

3 אל מחשכי הקבר ר״ל תענה לדרישתו ותלך למחשכי הקבר.

4 כל ההוצא׳: «חכמה» ותקנתי עפ״י מ. 5 קהלת ט׳ י׳ 6 איוב י״ב ו׳

7 ואין ביכלתך לעמד ר״ל אין בכחך למלא את עבודת האלהים ומצוותיו.

8 ותנוח לו ממנו ר״ל תתן מנוחה ללבך מהענין הזה. 9 ויקרא י׳ ג 10 עמוס ג׳ ב׳

11 ואם תרגיש... אם רק תרגיש שהוא בא אליך בטענות אלה או דומות לאלה.

אליו כחו וישאר לו שכרו שמור. וכן הנעור בקצת הלילה, כאשר יישן, ישוב לקלות גופו, וכאלו לא נעור, וישאר לו גמול עמדו [1] ושכר תפלתו לעולם. אבל ענין הצדקה כבר בארתיו בשער הבטחון באר היטב. אך ענין העברות, צריך שתשיב אל לבך ותעביר על מחשבתך חליפות הנאותיך מהרה, המותר והאסור שבהם והשְאר [2] חרפת המגונה מהם עליך וענשה בעולם הזה ובעוה״ב, אז יהיה היצר נגף לפניך ותחרץ [3] למעשה הטוב ותרפה מכל מעשה מגונה.

וכאשר יאבד סברו ממך בפנים האלה, ועשית מה שהסכמת עליו ממעשי העבודה, ישתדל להכניס הדאגות בלבך ולהתמיד עליך היגונים, כדי שתתחרט על מה שקדם לך מן המעשה הטוב, וימנעך מן הגמול עליו, ושיקבלהו הבורא ממך [4]. ואם תעשה דבר עברה, משתדל להכניס השמחה בלבך והששון במה שקדם לך, כדי שתתחזק בדבר ותחרץ עליו. ואם תרגיש לתרמיותיו ותשים לבך למיני מצודותיו, תהיה נזהר בהם ותֵעָזר באלהים להנצל מהם, ואם לא תרגיש להם, יפילך פתאום ויריק חציו בך בפתע, כמו שאמר [5]: עד יפלח חץ כבדו. ואם תעמד כנגדו בכל זה ולא יוכל לפתותך במה שזכרנו, ישתדל לך מצד חכמתך. ואם יראה ממך חריצות ללמוד החכמה, יאמר לך: הלא יספיק לך מה שמספיק לגדולי דורך וזקניך לָדעת תורתך הנאמנה, הלא ידעת, כי החכמה אין לה קץ ולא תכלית. שים מגמתך אל עיקר האמונה ושרש התורה, ואח״כ למד מה שתזדיין [6] בו אצל בני אדם מענין השיר והמקצב וצפוני הדקדוק והחידות הנכריות והמשלים הנוהגים [7]. והנח לך דברי הדינים ומחלוקת החכמים בהם, ואל תכניס עצמך בחכמת שרשי המופת [8] ואיכות הדבור ומיני ההקשות ואופני הראיות ואיכות הלך העילה עם המעולל [9], והתחברות החכמה הנראית עם החכמה הנסתרת, מפני עמקם ודקות ענינם. וסמך על אנשי הקבלה במה שתוכל לעמד על ברורו, כאשר תסמך עליהם במה שהוא נמנע ממך. ואם לא תשמע לו ותשתדל ותתחזק, יורה אותך בחצי הקנאה בחבריך. ואם יגיעו להכמה מבלעדיך, תטור אותם ותשתדל לתלות בהם מומים ולהפחיתם ולדבר בגנותם, כאלו הם שללוך בינתך וגזלוך חכמתך. ואם תחכם מבלעדיהם [10], יפחתו בעיניך ליתרון בינתך, ותשנאם לסכלותם, ותראה זה לעמי הארץ ותתגאה לנפשך ותתהלל בחכמתך, עד שתטען, שאתה יודע מה שאינך יודעו, ויגבה רוחך מלמוד וירום לבבך

---

1 גמול עמדו—גמול סבלו, עמדו בנסיון. 2 כל ההוצא׳: «ותשאר» ותקנתי עפ״י מ.
3 ותחרץ—תהיה חרוץ. 4 ושיקבלהו הבורא ר״ל ימנע שהבורא יקבלו ממך. 5 משלי ז׳ כ״ג.
6 שתזדיין—תתיפה, תתקשט. 7 והמשלים הנוהגים—מבטאים בלתי רגילים הנהוגים בשפה.
8 שרשי המופת—דרכי הוכוח ההגיוני.
9 הלך העילה עם המעולל—התקשרות הסבה עם המסובב.
10 ואם תחכם מבלעדיהם—ואם אתה תחכם והם לא.

עת שתלמד, ותקוץ עת שיקשו עליך, ותרבה להחזיק עצמך כחכם ותתכבד בסַכַּל חבריך [1] ותזדיין בהכלים בני גילך, ותהיה שולל [2] ממוסרי החכמים באלהים ובתורתו [3].

ואם לא ישלם לו מה שכוון לפתותך בו בשער דעת האלהים ותורתו [4], ישתדל לפתותך בשער מעשי העבודה. וכשתעשה לאלהים מעשה, יגדילהו וינשאהו בעיניך, וישימך להתגאות בו ויקלה אנשי דורך אצלך, ויקל עליך למאסם ולהכלימם ולביישם, ואפשר שהם טובים ממך לפני האלהים. ואם יהיה בחבריך מי שיש לו יתרון עליך בעבודת האל, ומעשהו טוב ממעשיך, והוא משתדל להתקרב אליו יותר ממך, יסיתך היצר בו, ויאמר לך: כל אשר יראה מהשתדלות זולתך בעבודה הוא חסרון נראה ממך, ולולא הוא, היית נראה בעיני בני אדם וגם בעיני האלהים [5] צדיק מכל בני דורך. השיא עליו וקנא בו, ושטם אותו, וחקר על מומיו וגנותו וארב למכשוליו והשגח על שגיאותיו ופרסם מהן מה שתוכל וגנהו עליהן [6], ואם תוכל להוציא עליו דבת שקר, כדי להפחית שמו אצל בני אדם, עשה. אז תשיב עליו: ואיך אמאס מי שאהבו האלהים ואגנה מי ששבחו הבורא, ולא די לי עצלותי לקיים עבודתו כמוהו, עד שאאשים מי שיעבדהו, ואין זה גמול מה שאני חייב לבורא יתברך. אבל חייב אני לאהב את אוהביו לאהבתו, ולכבד מכבדיו לכבודו, כמו שכתוב [7]: ואת יראי ה׳ יכבד. וכבר ידעת מה שאירע את מרים בענין [8]: ותדבר מרים ואהרן במשה, ומה שהיה בענין קרח ועדתו בקנאם במשה ואהרן בקרבתם אל ה׳.

## פרק ו.

אבל הזהירות במחשבה ושמירתה, ראוי לך, שלא תתעלם לפקד מחשבתך ורעיוניך ושרעפי לבך, כי רוב ההפסד והתקון במעשים לא יהיה כי אם מחמתם, כפי תקונם והפסדם, כמו שאמר הכתוב [9]: מכל משמר נצר לבך, כי ממנו תוצאות חיים, ואמרה תורה [10]: כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ואמר [11]: כי ידעתי את יצרו, ואמר [12]: כי כל לבבות דורש ה׳ וכל יצר מחשבות מבין, ואמר [13]: כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ואמר [14]: מה ה׳ שואל מעמך כי אם ליראה, והיראה אינה אלא בלב והרעיון והמחשבה. ועל

---

1 בסַכַּל—להראות סכלות חבריך.

2 שולל—משולל. 3 החכמים באלהים ר״ל החכמים בחכמת האלהות.

4 במקום: «דעת אלהים ותורתו» במ׳ «החכמה».

5 «וגם בעיני האלהים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

6 מ«והשגח» עד «עליהן» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 7 תהלים ט״ו ד׳

8 במדבר י״ב א׳ 9 משלי ד׳ כ״ג 10 בראשית ח׳ כ״א 11 דברים ל״א כ״א

12 דה״א כ״ח ט׳ 13 דברים ל׳ י״ד 14 שם י׳ י״ב

כן יש לך, אחי, להשתדל להיות כל מעשיך מיוחדים לבורא יתברך, ואל יהיה עמלך לריק וטרחך לשקר, כמו שכתוב[1]: למה תשקלו כסף בלא לחם וגו׳. ואל תתעלם ממה שהעירותיך עליו, כי כבר קבצתי לך בשער הזה כל שרשי מפסידי המעשים המיוחדים לאלהים, ותחת כל שרש מהם ענפים כמעט שאין להם קץ. על כן אתה צריך להשמר מהם בכל יכלתך, אולי יהיה מעשך שלם לאלהים ומיוחד לשמו ויהיה רצוי ומקובל אצל הבורא קבול טוב. ונהג בו מנהגך בעניני עולמך[2], כי אתה חושך את[3] הטוב שתמצא במיניהם ואשר יהיה רחוק מן הפגעים בהם ומנוקה מן הזיוף וזך מן הבלבול. וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה, כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת ובמה שתתקרב בו אל האלהים. והשתדל בכחך לזכך מעשיך, ואם ימעט יותר ממה שתשתדל, שיהיה רב בלתי זך, כי המעט הזך הוא רב והרב בלתי זך הוא מעט, ואין בו תועלת. והזהר, שלא יהיה[4] מעשך עם מעוטו וזעירותו בלתי זך לאלהים. והזהר, שלא יהיה ענינך במעשיך לאלהים, כענין העוף, שאמר עליה הכתוב, שהיא יולדת הביצה ומחממת אותה על פני הארץ ממעוט שמירתה אותה, עד שיפסידוה שאר בעלי חיים ולא תעשה אפרוח, כמו שאמר הכתוב[5]: כנף רננים נעלסה וגו׳ כי תעזב לארץ ביציה ועל עפר תחמם ותשכח כי רגל תזורה, ושאר הענין. וכבר שבח החכם מי שהוא בהפך הענין הזה בזריזותו והשתדלותו הטובה בעולמו, וצונו לבחן בו וללמד ממעשהו, ואם הוא חלש שברמשים, כאמרו[6]: לך אל נמלה עצל וגו׳ תכין בקיץ לחמה וגו׳. והנה זכרנו לך מעט מהרבה, ואל ירבה בעיניך ואל תקוץ בו, כי כפי מעלות חשיבות המלאכות, יהיו הפגעים הקורים אותם[7]. ומחקרנו בספר הזה אין מעלתו וחשיבותו נעלמת ממי שמבין. האלהים ישימנו מן השלמים עמו והעושים לשמו הגדול ברחמיו, אמן.

---

1 ישעיהו נ״ה ב׳

2 ונהוג בו מנהגך... ר״ל התנהג בזה כמו שאתה מתנהג בעניני העולם הזה.

3 כל ההוצא׳: «חושב על» ותקנתי עפ״י מ׳ ר״ל שומר לך את הטוב.

4 כל ההוצא׳: «וכל שכן שיהיה» ותקנתי עפ״י מ. 5 איוב ל״ט י״ג 6 משלי ו׳ ו׳

7 כפי מעלות... כל דבר נעלה ויקר עלול יותר לקבל פגעים.

# השער הששי, שער הכניעה.

### בבאור אופני חיוב כניעתנו לאלהים יתברך.

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו ליחד המעשים לאלהים לבדו, והיתה הגאוה במעשים המיוחדים לאלהים משגת את בעליהם יותר מהרה מכל הפגעים המשיגים אותם, והיה הֶפְסֵדָהּ למעשים הרבה מאד, ראיתי, כי הנחוץ שבדברים, שאני צריך להם, הוא לסמך לו מה שירחיקנה[1] מן האדם והיא הכניעה, ומפני שנתברר לנו עוד, שהיא שורש העבדות ובה יתכן להבדיל העבד ממדות האדנות, וההודאה לאלהים בהתיחדו בהן לבדו מבלעדי הברואים[2], כמו שאמר דוד ע"ה[3]: לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וגו', ואמר[4]: כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' וגו'. ומטיבה עוד[5], כי היא מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה ושלט בדל וחמד מה שהוא גדול ממנו[6], והדומה לזה מסעיפי הגאוה. וראוי עתה, שנבאר מדבר הכניעה עשרה דבָרים: האחד, מה היא הכניעה. והשני, לכמה חלקים תחלק. והשלישי, במה תהיה הכניעה. והרביעי, באיזה ענין צריך להשתמש[7] בה. והחמישי, איך אופני קנותה[8]. והששי, בתוכן המנהג שצריך להתנהג בו הנכנע. והשביעי, מתי תתכן הכניעה מן הנכנע ומתי לא תתכן. והשמיני, שנבאר, אם הכניעה תלויה במדות או המדות תלויות בה. והתשיעי, אם יתכן להתקבץ בלב האדם הגאוה והכניעה, אם לא. והעשירי, באור תועלת הכניעה בעניני העוה"ז והעוה"ב.

## פרק א.

אבל הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה[9] ומעוט ערכה אצלה, והיא מדה ממדות הנפש, וכאשר תתישב בה[10], יראו אותותיה על האברים: מהם

1 מה שירחיקנה—ר"ל את הגאוה.
2 וההודאה לאלהים ר"ל ע"י הכניעה באים להודות ולהכיר, שמדות האדנות מיוחדות רק לה'.
3 דה"א כ"ט י"א 4 תהלים פ"ט ז' 5 ומטיבה עוד... ר"ל לטיב הכניעה צריך לחשב גם...
6 וחמד מה שהוא גדול... ר"ל השאיפה לגדולות, למה שנשגב ממנו.
7 כל ההוצא': «להתנהג» ותקנתי עפ"י מ.
8 אופני קנותה—אופני השגתה. 9 ושחותה—כפיפותה והכנעתה.
10 וכאשר תתישב בה ר"ל כאשר מדה זו תקבע, תאחז בנפש מי שהוא.

הלשון הרכה והקול הנמוך והענוה בעת הכעס ומעוט הנקמה, אחר היכולת עליה, כאשר נאמר על אחד המלכים, שאמר למי שנתחייב אצלו, לאחר שהביאו השוט: חי ה׳, לולא חֶזְקַת כעסי עליך, הייתי נוקם ממך נקמה גדולה[1]. ומחל לו, ואמרו עליו, שהיה אומר: איני יודע עון שהוא שוקל יותר מַעֲנְוָתִי[2].

## פרק ב.

אבל באור חלקי הכניעה הוא, שהכניעה תחלק לשלשה חלקים: אחד מהם כולל את האדם ורבים ממיני בעלי חיים שאינם מדברים, והוא דלות הנפש[3] וסבלה ההיזק, אשר היתה יכולה לדחותו, מפני סכלותה באופני דחיתו. וזה יהיה מן הכסילים שבבני אדם ועמי הארץ, מפני מעוט ידיעתם וחלישת הכרתם את נפשותם וערכיהם. וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה בלבד[4], אבל על דרך האמת הוא דלות הנפש ועורונה, בסכלות הגוברת עליה, מראות מה שיש בו תקנתה, כמו שאמר[5]: כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם. אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר רוממות הנפש והתנשאה מהשתתף עם הבהמות במדותם המגונות, וגבהותה מהדמות במדות פחותי בני אדם ביתרון חכמה ויקרת נפש, וידיעה ברורה במדות הטובות והמגונות. וכאשר יהיה סמוך לזה כניעת הנפש ושפלותה, אז תהיה מדה משובחת. אבל זולת זה איננה נכנסת במדות המשובחות ומעלות הנפש, אך במגונות שבהן, כי ענינה בזה כענין הבהמות[6]. והחלק השני, הכניעה לבני אדם, אם מפני מְשֻׁלָּם בו, כמו האסיר ביד אויבו והעבד ביד אדוניו או לחסרונו להם[7] וגודל צרכו למה שיש אצלם, כשכיר לשוכרו והרש לתומכו[8] העשיר והתלמיד לרבו, או לחוב ראוי, שאין האדם יכל לְפָרעו והוא חייב להכנע ולהשפל לפני בעליו[9], כמו שכתוב[10]: ועבד לוה לאיש מלוה. או לדעתו, שהוא מקצר בעניני מוסרי העולם הזה והעוה״ב וסכלותו בדרך הישרה, וכאשר תמצא ידו[11] נביא דורו או מורה צדק או קורא אל הדרך הטובה, יכנע לו וישפל לפניו, כמו שאמרו רז״ל[12]: גדולה שמושה יותר מלמודה, שנאמר[13]: אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו, אשר למד לא נאמר אלא אשר יצק מלמד

---

1 לולא חזקת כעסי... ר״ל מפני שמרגיש בעצמו כעס חזק הוא נמנע מלענש אותו, פן יעבר את הגבול.

2 שוקל יותר מענותי ר״ל אין איש יכל לחטא חטא כ״כ גדול, שמדת החנינה שבי לא תגבר עליו.

3 דלות הנפש—חלשת הנפש. 4 «בלבד» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 5 איוב י״ז ד׳

6 ענינה בזה כענין.... ר״ל היא דומה לבהמות. 7 לחסרונו להם—זקיקתו להם.

8 כל ההוצא׳: «להענקת העשיר» ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה המביא גם נוסחה: לתמיכת או להענקת.

9 כל ההוצא׳: «לפניו לבעליו» ותקנתי עפ״י מ. 10 משלי כ״ב ז׳

11 תמצא ידו—ישיג, יזדמן לו. 12 ברכות ז׳ ע״א 13 מל״ב ג׳ י״א

שגדולה שמושה יותר מלמודה, ואמר[1]: ומשרתו יהושע בן נון נער וגו׳. ואמר החכם על כלל עם הארץ[2]: ועבד אויל לחכם לב[3]. והחלק הזה מחלקי הכניעה, ואם הוא ראוי בטבע[4], איננו תדיר[5], מפני שאינו כולל את כל המדברים, ולא ראוי בכל זמן ובכל מקום. כי האסיר כשיצא ממאסרו והעבד כשיפדה את עצמו והלוה כשיפרע את חובו והתלמיד כשאיננו עם רבו והרש כשיעשיר[6], אינם חייבים להכנע להם ולהשפל ולשוח לפניהם. והחלק השלישי, הכניעה לבורא יתברך, וחובתו כוללת כל המדברים, והם חייבים אליו בכל זמן ובכל מקום, ואליו היתה כוונתנו בשער הזה. והנכנע הוא הנקרא בספרי הקדש: עניו ונבזה בעיניו וצנוע ודַכָּא ושפל רוח ורוח נשברה ונדכה ורך לבב ונכה רוח ולב נשבר ונפש שחה. ומה שנדבר בכניעה סתם, אין כוונתנו אלא החלק השלישי הזה, אשר היא המדרגה העליונה שבכניעה. ומי שעלתה בידו, אין רחוק ממנו דרך קרבת אלהים ולעמד לפניו, ויהיה מקובל ורצוי אצל הבורא, כמו שכתוב[7]: זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה.

## פרק ג.

אבל הסבות, אשר תהיה הכניעה והשפלות בעבורם מן האדם אחר גאותו, עשר: אחת, כשיחלש כחו מתנועתו הטבעית מפני חלאים או מזג רע או חלישות הרכבתו, ויכנע בעבור זה ויתחנן אל האלהים ולבני אדם, כמו שאמר[8]: ויכנע בעמל לבם וגו׳. והשנית, כשימצאהו פגע הריש[9] ויצטרך לבני אדם, אחר שלא היה צריך להם, ויכנע להם ותשבר רוחו מהתגאות בענינו, כמו שאמר[10]: והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו וגו׳. והשלישית, כשתהיה עליו לזולתו טובה עודפת, ויראה חסדו עליו[11], יכנע לו, כמו שאמר[12]: רבים יחלו פני נדיב וגו׳. והרביעית, מי שנתחייב לחברו דבר ואינו יכול לפרעו, ויכנע לו, כמו שאמר[13]: אם אין לך לשלם וגו׳. והחמישית, מי שהוא במאסר אויבו, ויכנע לו ותשוח נפשו, כמ״ש[14]: ענו בכבל רגלו וגו׳, ואמר[15]: ואת אסורים בזקים. והששית, העבד, שאינו יכול לפדות עצמו מיד אדוניו, ויכנע לו, כמ״ש[16]: הנה כעיני עבדים וגו׳. והשביעית, כשתמצאנה

1 שמות ל״ג י״א 2 משלי י״א כ״ט.
3 כל ההוצא׳: «ועבד לוה לאיש מלוה» (משלי כ״ב) תקנתי עפ״י מ.
4 «בטבע» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ור״ל טבוע בטבע האדם.
5 במקום «אינו תדיר» נמצא במ.: «אינו מהמדות העליונות בהחלט».
6 במ.: «כשאינו עוד זקוק לבשר ודם» ועיין יהודה. 7 תהלים נ״א י״ט.
8 שם ק״ז י״א 9 כל ההוצא׳: «פגע או ריש» ותקנתי עפ״י מ. 10 שמ״א ב׳ ל״ו
11 כשתהיה עליו לזולתו... ר״ל כאשר מי שהוא עשה לו טובה יתרה והראה לו את חסדו.
12 משלי י״ט ו׳ 13 שם כ״ב כ״ז 14 תהלים ק״ח י״ח 15 איוב ל״ו ח׳
16 תהלים קכ״ג ב׳

את האדם צרות ופגעים מעציבים, תשבר רוחו ויכנע לבבו, ככתוב[1]: או אז יכנע לבבם הערל. והשמינית, כשיחשב עם נפשו בהמרותו האלהים בטובתו ובְעָטוֹ בה במקום השבה עליה, ויכנע ויבוש ויכלם מן האלהים, כמ״ש[2]: אלהי בושתי ונכלמתי. והתשיעית, כאשר יוכיחנו הבורא ויכלימנו על המרותו אותו, יכנע ויפחד, כמו שאמר על אחאב[3]: הראית כי נכנע אחאב מלפני. והעשירית, כשירגיש בקרבת המות ובוא יומו, ויחשב באימת המות ומעמד הדין והחשבון, ויכנע וישוח ותקל נפשו בעיניו, ויתחרט על חליפת ימיו וכלות חייו מבלי צידה ממעשים טובים, יקדם לפניו לעת נסעו, כמ״ש[4]: פחדו בציון חטאים.

## פרק ד.

אבל באיזה ענין חייב להתנהג בכניעה ובשפלות, אומר, כי הכניעה חייב אדם להתנהג בה בשבעה ענינים: אחד, במשאו ומתנו עם אנשי דורו ובמנהג הטוב עם בני מינו, כאשר אבאר במה שאני עתיד לדבר בו, ובו אמר הכתוב[5]: נבזה בעיניו נמאס. והשני, כשיפגע חכמים בדעת אלהים ובתורתו והחסידים הקרובים אל האלהים, כמו שנא׳[6]: יהלמני צדיק חסד ויוכיחני, ואמר[7]: שחו רעים לפני טובים. והשלישי, כשישבחוהו במדותיו הטובות, חייב להכנע ויעביר על לבו מה שקדמו לו מן העוונות והחטאים, אשר הבורא יודעם וכסה אותם עליו והאריך לו, כדי שישוב מהם. ואל ישמח בטעות בני אדם בו[8], אך יאבל, בעבור שהבורא יתעלה יודע באמת רוע מעלליו והתעלמותו מפרע חובות האלהים וגמול טובתו, ויכנע בלבו, כמו שאמר[9]: כי עוני אגיד אדאג מחטאתי. והרביעי, כשמספרים בגנותו, יכנע לבורא ויודה לו על אשר גלה לו מעט מהרבה ליסרו ולהוכיחו, כדי שישוב אליו, כמו שאמר[10]: ויגל אזנם למוסר. והחמישי, כשמטיב לו הבורא בעולם הזה במיני הטובות, יכנע לאל, מפני כובד משא חובת ההודאה עליהם, וישפל לפניו מיראתו, שלא תהיינה לנקמה ממנו[11], כי רוב הממון בעולם יהיה לאחד מג׳ דברים: לטובה מאת הבורא יתברך או לנסיון ומבחן או לנקמה ומכשול. וסימן הטובה, שיהיה בעליה טרוד בקיום חובות הבורא מהתעסק בה[12], ותהיה סבה להוסיף במעשה לאלהים. ולא ישים לבו לטובה ההיא ולא יבטח עליה, ויוציאה בחובות הבורא, דומה למה שמספר איוב ממנהגו בממונו, והיאך היה מוציאו בחובות הבורא. ואמר במעוט בטחונו בו[13]: אם שמתי זהב כסלי ולכתם

1 ויקרא כ״ו מ׳ 2 עזרא ט׳ ו׳ 3 מל״א כ״א כ״ט 4 ישעיהו ל״ג י״ד
5 תהלים ט״ו ד׳ 6 שם קמ״א ה׳ 7 משלי י״ד י״ט 8 בטעות בני אדם בו ר״ל שחושבים אותו לצדיק. 9 תהלים ל״ח י״ט 10 איוב ל״ו י׳ 11 לנקמה ממנו ר״ל לענש ומכשול.
12 מהתעסק בה ר״ל מבלי יכלת להתעסק בה. 13 איוב ל״א כ״ד

אמרתי מבטחי. וסימן הנסיון והמבחן, שיהיה בעל הממון טרוד בהרגשתו[1] על שמירת ממונו ולהוסיף עליו ולפחד עליו מן הפגעים, מקיום מה שהוא חייב[2] מהודאת הבורא עליו. ובעליו מנוסה[3] בו, אין לו ממנו אלא אורך הדאגה בעבורו ושמירתו, ושיהיה בא עליו לידי חשבון, ובכמותו אמר הכתוב[4]: כי כל ימיו מכאובים וגו׳. וסימן הנקמה, שיהיה בעל הממון טרוד בתענוג בו ובהנאה מפרע[5] חובות הבורא וחובות בני אדם, שהוא חייב ממנו ושכח בעל הטובה, ולא ירגיש במה שהוא חייב עליה מהעבודה, כמ״ש הכתוב[6]: והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן וגו׳, ואמר[7]: והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם וגו׳. וזאת היא הנקמה בדמות הטובה. והמשכיל, כשתבוא לו טובה, והעולם מקובל כחפצו[8] בכל עניניו, יכנע, מיראתו, שלא תהיה נקמה מאת הבורא, כמו שנאמר[9]: עושר שמור לבעליו לרעתו. והששי, כשהוא קורא בתורה ובספרי הנביאים ורואה הגמול והעונש, ויודע בנפשו, כי קצר בחובות[10] האלהים, התחייב להכנע ולהשפל לפני הבורא יתברך, מיראתו את ענשו, כמ״ש ביאשיהו[11]: ויהי כשמע המלך את דברי ספר התורה ויקרע את בגדיו, ואמר לו הבורא: יען רך לבבך ותכנע מפני ה׳. והשביעי, כשהוא מתעסק במעשה ממעשי העבודה, כצדקה ותפלה או מצוה או רשות או תוכחה, שלא יתעסק בו ובלבבו שום גאה וגובה, אבל יכנע וישפל לפני הבורא בנגלהו ובנסתרו. ואל יחשבהו בנפשו למאומה אצל גודל[12] מה שהוא חייב בו לאלהים מכפלי המעשה ההוא, כמ״ש[13]: במה אקדם ה׳ אכף לאלהי מרום הירצה ה׳ באלפי אילים וגו׳ הגיד לך אדם מה טוב וגו׳.

## פרק ה.

אבל אופני קנות הכניעה והדרך שמקל אותה על האדם הוא, שתהיה מחשבתו ורעיונו תמיד בשבעה דברים[14]: אחד מהם שורש הויתו והתחלתו מן הלבונית[15] והדם, אחר התעפשם ובאוש ריחם. ואחר כך הוא נזון מדם הטומאה כל ימי עמדו בבטן אמו, אחר כך יצא, והוא חלוש ודל בגופו ואבריו, ואחר כך יעלה מן המדרגה הזאת אל הסמוכה לה, עד שיגיע לרוב שנותיו[16], אחר כך יחלו ימי הזקנה עד שימלאו ימיו. ואמר אחד מן החכמים בענין זה[17]:

---

1 בהרגשתו—בדאגתו. 2 מקיום מה שהוא חיב ר״ל עד שאינו יכל למלא מה שהוא חיב.
3 מנוסה—העמד בנסיון. 4 קהלת ב׳ כ״ג 5 מפרע – מבלתי פרֹע. 6 ישעיהו כ״ב י״ג
7 שם 8 והעולם מקובל כחפצו ר״ל מקרי העולם נעשים כרצונו. 9 קהלת ה׳ י״ב
10 מ.: «כי קצר הוא מאנשי דורו בחובות»... 11 מל״ב כ״ב י״א
12 אצל גדל – בהשואה עם גדל. 13 מיכה ו׳ ו׳ 14 כל ההוצא׳: «דרכים» ותקנתי עפ״י מ.
15 הלבונית – הזרע. 16 לרב שנותיו – לבגרותו המלאה.
17 «בענין זה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

אני תמה ממי שעבר במעבר השתן [1] פעמים, היאך יתגאה ויגבה לבו, כי המחשבה בזה ובדומה לו מענין האדם מחייבת הכניעה, כמו שאמר דוד המע"ה [2]: ה' מה אדם ותדעהו, ואמר [3]: אדם ילוד אשה, ואמר [4]: ואנכי תולעת ולא איש, ואמר [5]: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. והשני, כשהוא חושב בעוצם מה שיגיע אליו בעולם ממיני הנסיון ברעב ובצמא ובקור ובחום ובחלאים ובפגעים ובדאגות, אשר אין לו מנוחה מהם כי אם במות. וכאשר יתן האיש הנלבב אל לבו כל זה ויבין חולשתו ומעוט השגתו וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה, יכיר מצורת מעמדו, כי הוא אינו כמו אסיר בעולם הזה, אבל הוא אסיר באמת [6], ויכנע כניעת האסיר המושם בבור, אשר אין לו תחבולה ולא יכולת להתיר את עצמו מבלתי אדוניו [7], כמ"ש [8]: תבוא לפניך אנקת אסיר, ואמר [9]: הוציאה ממסגר נפשי. והשלישי, כאשר יחשב בחליפתו ובוא אליו המות מהרה והפסק מאוייו ותקותו בעת ההיא, ועזבו כל קניניו והתיאשו מקחת מהם מאומה לצידה ומהועיל בהם וצורת [10] עמדו בקבר, וכבר חלף אור פניו [11] ושָׁחַר מראהו וירום תולעים ועפוש ומוגלה, ויחלפו סמני יופי גופו ויחזק באוש ריחו, כאלו לא רוחץ מעולם [12] ולא מורק ולא הפיח ריח הטוב. כי כאשר יעבר על לב אדם זה וכיוצא בו, יכנע בנפשו וישח ולא יתגאה ולא יגבה לבו ולא יתנשא ולא יתגדל, כמ"ש [13]: חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא, ואמר [14]: אך הבל בני אדם כזב בני איש וגו'. והרביעי, כאשר יעביר על לבו מה שהוא חייב בו מעבודת האלהים על רוב חסדו עליו וגודל טובו אליו, והתעלמותו מן המצוות השכליות והשמעיות [15] וקצורו בהם, והפסק טענותיו ואמתלאותיו בבוא יום החשבון, וחרטתו במעמד הגמול [16], יכנע ותשבר רוחו, כמו שאמר [17]: כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' ומי מכלכל יום בואו [18]. והחמישי, כאשר יחשב בגדולת הבורא יתברך ועוז גבורתו, המשקיף על נראהו ונסתרו, ויתן אל לבו הענין הגדול הזה, כמו שזכרו רבותינו ז"ל על הרבה חסידים, שהיו בדורות העוברים [19], מן המורא והגדולה, והוא מה

---

1 כל ההוצא' מוסיפות «והדם» ומחקתי עפ"י מ. 2 תהלים קמ"ד ג' 3 איוב י"ד א'
4 תהלים כ"ב ז' 5 איוב כ"ה ו'
6 מצורת מעמדו... ר"ל יכיר מאפן מעמדו ומצבו, כי הוא אינו כמו אסיר כ"א אסיר באמת.
7 מ.: «בלי רצות אדוניו אותו» 8 תהלים ע"ט י"א 9 שם קמ"ב ח'
10 כל ההוצא': «בעמדו» וחסר: «וצורת» ותקנתי עפ"י מ.
11 וצורת עמדו בקבר... ר"ל מצבו בקבר, כאשר יחלף אור פניו.
12 «מעולם» חסר בכל ההוצא' והוספתי עפ"י מ. 13 ישעיהו ב' כ"ב 14 תהלים ס"ב י'
15 השכליות והשמעיות—המצוות שהשכל מחיבן ואלה שאין השכל מחיבן אלא יש לנו מסורת מפי השמועה ביחס להן. 16 במעמד הגמול—כשיעמד לקבל גמול מעשיו, ביום הדין.
17 מלאכי ג' י"ט 18 שם ג' ב' 19 בדורות העוברים—בדורות שעברו, בזמן הקדום.

שאמרו[1]: נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, ואמרו על יונתן בן עוזיאל[2]: כשהיה דורש בתורה, כל עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף. ואין ספק, שמעלת הנביאים למעלה ממעלתם, ותמצא הנביאים, כי היה כחם נמס וכורעים ומשתחוים בפגיעת המלאכים, כמו שאמר בדניאל ויהושע והרבה כמוהם, ותמצא בספרי הנביאים, כי המלאכים כורעים ומשתחוים לבורא יתברך, כמו שאמר[3]: וצבא השמים לך משתחוים, ואמר[4]: הן בעבדיו לא יאמין וגו׳ ובהיכלו כלו אומר כבוד[5], ואמר[6]: וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו׳. ובמה שהוא נראה לדעתנו מצד ברואיו, כמו השמש והירח והכוכבים והגלגל והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי, די למי שיבין וישכיל, כמו שאמר[7]: מה גדלו מעשיך ה׳ מאד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וגו׳ ואמר[8]: כל הגוים כאין נגדו, ואמר[9]: כל דיירי ארעא כלא חשיבין. וכאשר יחשב הנלבב המבין בערכו אל המדברים[10], וערך המדברים אל כדור הארץ, וכדור הארץ אל גלגל הירח, וגלגל הירח אל הגלגל העליון, והכל אצל גדולת הבורא יתברך כאין, יכנע בנפשו וישפל לפני בוראו, כמו שאמר[11]: מה אנוש כי תזכרנו וגו׳. והששי, כשקורא בספרי הנביאים ורואה חוזק עונש הגאים והגבוהים ועצם השגחתו על הענוים והשפלים[12], כמו שאמר בגאוה והגבהות[13]: עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב וגו׳, ואמר[14]: כי יום לה׳ צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל, ואמר בשתי הכתות[15]: מעודד ענוים ה׳ משפיל רשעים עדי ארץ וגו׳, ואמר[16]: כי רם ה׳ ושפל יראה וגו׳, ואמר בשפלים[17]: וענוים יירשו ארץ, ואמר[18]: יען משח ה׳ אותי לבשר ענוים, ואמר: כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו וגו׳[19], ואמר: לפני שבר גאון[20], ואמר[21]: לפני שבר יגבה לב איש. והשביעי, כשיראה תהפוכות עניני הברואים בעולם ומהירות התחלפות הממלכות והממשלות בו והעתקות אנשיו מענין אל ענין[22], והשחתת עם לתקנת עם אחר, וסוף הכל אל המות, כמ״ש[23]: כצאן לשאול שתו מות ירעם וגו׳, יכנע ולא יתגאה במאומה מהון העולם ולא יבטח לבו על דבר ממנו, כמו שכתוב[24]: אשרי הגבר אשר שם

---

1 שבת ל״ד ע״ב 2 סוכה כ״ח ע״א 3 נחמיה ט׳ ו׳ 4 איוב ד׳ י״ח
5 תהלים כ״ט ט׳ 6 ישעיהו ו׳ ג׳ 7 תהלים צ״ב ו׳
8 ישעיהו מ׳ י״ז 9 דניאל ד׳ ל״ב
10 כל ההוצא׳: «בערך המדברים» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל על ערכו ביחס למין האנושי כלו.
11 תהלים ח׳ ה׳ 12 «ועצם השגחתו על הענוים והשפלים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
13 ישעיהו ב׳ י״א 14 שם 15 תהלים קמ״ז ו׳ 16 שם קל״ח ו׳ 17 שם ל״ז י״א
18 ישעיהו ס״א א׳ 19 שם י״ז ט״ו. הפסוק הזה חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
20 משלי ט״ז י״ז 21 שם
22 והעתקות אנשיו מענין לענין — עברם ממצב למצב. 23 תהלים מ״ט ט״ז
24 תהלים מ׳ ה׳

ה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים וגו׳. וכשלא יהיה לב האדם ריק מאחד מאלה השבעה ענינים, אשר זכרנו, יהיה תמיד נכנע ושפל, עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק, לא יפרד ממנו. וכאשר ידבק בכניעה, תרחיק ממנו כל פגעי הגאוה והגובה והגדולה, כאשר הקדמנו, וינצל בה מן החטא והמכשול, כמ״ש[1]: ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ואמרו חכמינו ז״ל[2]: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה: דע, מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

## פרק ו.

אבל המנהגים שראוי לנהג בהם בעל הכניעה הם עשרה: הראשון, דעת אלהים ומדותיו הטובות והיתרון, אשר נתן לאדם על שאר בעלי החיים, כמ״ש[3]: תמשילהו במעשי ידיך. כאשר יכיר גודל עצמת הבורא ורוממות גבורתו וחכמתו העליונה, יכנע לו וישפל לפניו וילמד ממה שצוה החכם[4]: אל תתהדר לפני מלך, כ״ש לפני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים יתעלה מדמות ומהמשל[5], כמו שאמרה חנה[6]: אין קדוש כה׳ כי אין בלתך. והשני, לדעת חיובי התורה והשכל ולקרא בספר תורת האלהים ולעמד על החכמה המושכלת והכתובה[7] והמקובלת ללמד ממנה תנאי הכניעה ומקומות הנהגתה. והשלישי, רוחב הלב וסבלות מה שישנא מן הדברים[8] ומן המעשים לשם[9] הבורא ית׳, כמו שאמר[10]: אם גמלתי שולמי רע וגו׳, ואמר[11]: אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו. ואמרו רז״ל[12]: הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר[13]: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. והוא הנקרא אצלם מעביר על מדותיו. והרביעי, עשות הטוב לבני אדם ודַבֵּר טוב בהם[14] ולדונם לזכות ושלא יספר בגנותם, ושימחל להם מה שידברו בו ויספרו בגנותו, ואם אינם ראויים לכך כמו שאמר[15]: גם במדעך מלך אל תקלל, ואמר[16]: פיך שלחת ברעה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי. וממחלת הדבור הרע והגנוי, מה שאמר

---

1 שמות כ׳ כ׳ 2 פרקי אבות פ״ב מ״א 3 תהלים ח׳ ז׳ 4 משלי כ״ה ו׳
5 יתעלה מדמות ומהמשל ר״ל הוא כ״כ נעלה עד שאין לדמות ולהמשיל לו שום דבר.
6 שמ״א ב׳ ב׳ 7 «והכתובה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
8 וסבלות מה שישנא... לסבל את הדברים השנואים עליו לשם הבורא.
9 כל ההוצא׳: «מן הבורא» ותקנתי עפ״י מ. 10 תהלים ז׳ ה׳ 11 משלי כ״ד כ״ט
12 גטין ל״ה ע״ב 13 שופטים ה׳ ל״א 14 כל ההוצא׳ «להם» ותקנתי עפ״י מ.
15 קהלת י׳ כ׳ 16 תהלים נ׳ י״ט

הכתוב[1]: ותדבר מרים ואהרן במשה, ואמר[2]: והאיש משה ענו מאד, מפני שמחל להם. ומזה מה שאמר החכם[3]: גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך, ואמר[4]: כי גם פעמים רבות ידע לבך וגו׳, ואמרו חכמינו ז״ל[5]: מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות ולא נענה. ירד ר׳ עקיבא ואמר אבינו מלכנו ונענה. יצתה ב״ק ואמרה׳ לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו. ונאמר על אחד מן החסידים, שעבר על נבלת כלב מסרחת מאד, ואמרו לו תלמידיו: כמה מסרחת נבלה זאת. אמר להם: כמה לבנים שניה. ונתחרטו על מה שספרו בגנותה. וכיון שהוא גנאי לספר בגנות כלב מת, כ״ש באדם חי, וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב בלובן שניה, כ״ש שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל ומבין. והיתה כוונתו להוכיחם, שלא ילמדו לשונם לדבר רע, וישוב להם טבע. וכן כשילמדו לשונם לדבר טוב, ישוב להם טבע קבוע, כמ״ש[6]: לא רגל על לשונו, ואמר בהפך זה[7]: הוות תחשוב לשונך וגו׳ אהבת כל דברי בלע, ואמר[8]: מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה, ואמר: דברי פי חכם חן וגו׳[9]. והחמישי, הכניעה בעניני עולמו כלם, הנראה מהם והנסתר, בדבורו ובמעשהו ובתנועת אבריו ונוֹחָם, ולא יהיה תוכו בכל זה הפך ברו, ולא מצפונו כנגד נראהו, ותנועותיו שקולות ונכונות ושוות ומתדמות, הולכות על דרך הכניעה והשפלות לאלהים יתברך ולבני אדם, כפי התחלקות מעלותם וכפי הטוב לו מהם לתורתו ולעולמו, כמו שנאמר[10]: טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט, ואמרו רז״ל[11]: הוי שפל רוח בפני כל אדם, ואמרו[12]: הוי קל לראש ונוח לתשחורת. והששי, שיהיה יקר רוח וגבה נפש בעניני העוה״ב, שלא יספיק לו מהם מה שיזדמן, ולא יאמר די במה שתמצא ידו מהם, אבל ימעט בעיניו מעשהו ועבודתו[13] ויכלתו והשתדלותו[14] ותגבה נפשו[15] אל מה שלמעלה מזה תמיד, כמו שאמר הכתוב ביהושפט[16]: ויגבה לבו בדרכי ה׳[17]. ויתרעם על נפשו על קצורה בעניני תורתו לפני האלהים ולפני בני אדם, ויבקש מאלהים עזר ואומץ להוסיף בעבודה ובמעשים טובים, כמ״ש[18]: אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך. והשביעי, שיראה לבני אדם הכניעה ויניח

---

1 במדבר י״ב א׳ 2 שם 3 קהלת ז׳ כ״א 4 שם 5 תענית כ״ה ע״ב

6 תהלים ט״ו ג׳ 7 שם נ״ב ד׳ 8 שם ק״כ ג׳

9 קהלת י׳ י״ב. הפסוק הזה מובא רק במ.

10 תהלים קי״ב ה׳ 11 פרקי אבות פ״ד מ״ט 12 שם פ״ג מי״ב

13 «ועבודתו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

14 כל ההוצא׳ מוסיפות: «בעניניו» ומחקתי עפ״י מ.

15 ותגבה נפשו — תתרומם, תשאף למדרגה יותר גבוהה. 16 דהי״ב י״ז ו׳

17 מפה עד «על נפשו» שניתי ותקנתי את כל הנוסח עפ״י מ. ויהודה. 18 תהלים קי״ט ה׳

הגבהות לכבוד הבורא ויעזב הגדולה והיקר והזהירות על נפשו בעת שהוא עושה לאלהים יתברך בין לבדו בין בתוך מקהלות בני אדם, כמו שאמר הכתוב על אהרן על גדולת מעלתו[1]: והרים את הדשן וגו׳. וחייבו הבורא להוציא את הדשן בכל יום תמיד להשפל ולהסיר הגבהות מלבו, וכמו זה אמר בדוד[2]: ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה׳ ושאר הענין, ואמר[3]: ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. והשמיני, שיספיק לו מסבות המזון מה שיזדמן ומה שימצא, מאשר תהיה נפשו נמבזה ונקלה בעיניו[4], ולחנך אותה לעמד מתאוותיה הגופניות[5] ולהפנות לפרע חובות הבורא על גודל טובותיו ורוב חסדו עליו, כמו שאמר דוד[6]: דרך מצוותיך ארוץ וגו׳. והתשיעי, שינקם מן הרשעים לכבוד הבורא, ואל תשיאהו מחילתו לבני אדם בצד עצמו למחל בדברי האלהים או למי שידבר בנביאיו וחסידיו וסגולתו, ואל ינהג בעושק בני אדם איש את רעהו כמנהגו במחילתו להם בעשקם אותו, אך יציל העשוק ויעזר להוציא מיד העושק, כמו שכתוב[7]: דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק, ואמר[8]: ואשברה מתלעות עול. ויורה בני אדם עבודת האלהים ויוכיחם ויכלימם ויצום על הטוב ויזהירם מן הרע בידו ובלשונו ובלבו[9] כפי יכלתו, וימהר לקחת דיני האלהים ממי שחייב בהם, ולא יכנע ולא ירחם[10] בזה, כמ״ש בפינחס[11]: ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם. והעשירי, שיהיה במעט דברים וקולו נמוך ומעט שחוק ומעט שבועות בשם על האמת[12], ולא יעביר על לשונו כזב, ולא ישב בסוד משחקים, ולא ישמח במה ששמחים עמי הארץ מתענוגי העולם, וזה מכניעה[13] ושפלות לא מצד גדולה והתנשא, כמו שאמר הנביא[14]: לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני.

## פרק ז.

אבל הסמנים, שבהם תתברר הכניעה מן הנכנע, כשיראו בו, הם חמשה: אחד מהם, בעת חוזק כעסו על מי שמבזה אותו בין במאמר בין במעשה, שאם ימשל ברוחו וימחל אחר היכולת להנקם, מענוה ושפלות, יורה על ברור כניעתו. והשני, כשיפגעהו פגע בממונו או יקרהו מקרה בקרוביו, אם

1 ויקרא ו׳ ג׳ 2 שמ״ב ו׳ ט״ז 3 תהלים קי״ט ו׳

4 מאשר תהיה נפשו—מפני שנפשו היא נמבזה וקלה בעיניו.

5 לעמד מתאותיה—לסבל ולהתאפק.

6 שם 7 ירמיהו כ״א י״ב 8 איוב כ״ט י״ז

9 «ובלבו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 10 כל ההוצא׳: «ישפל» ותקנתי עפ״י מ.

11 תהלים ק״ו ל׳ 12 על האמת ר״ל גם על האמת.

13 וזה מכניעה ר״ל וזה יעשה מתוך כניעה. 14 ירמיהו ט״ו י״ז

יגביר הסבל על החרדה, וירצה בגזרת הבורא[1] ויצדיק את דינו, יורה על כניעתו הטובה ושפלותו לאלהים, כמו שאמר הכתוב על אהרן במה שאירעו במות נדב ואביהוא[2]: וידם אהרן, ואמר דוד[3]: דום לה׳ והתחולל לו, ונאמר[4]: לכן המשכיל בעת ההיא ידם. והשלישי, כשיתפרסם ענינו אצל בני אדם בטובה או ברעה, שאם ישבחוהו על טובה שעשה, יבז למשבחו עליה, ותהיה נקלה בנפשו וקטנה בעיניו מהיותה מקובלת ורצויה אצל הבורא, לקטנותה נגד מה שהוא חייב בו מכפלי הטובה ההיא, ויאמר למשבחו: רב לך, אחי, כי אינה נגד עוונותי אלא כניצוץ מן האש בים, ואפילו אם תהיה נחשבת למאומה, איך אדע, אם היא נצלת מפגעי ההפסד המשיגים אותה, עד שיקבלנה הבורא ממני ולא ישיבנה עלי וישליכנה בפני, כמו שכתוב[5]: כי תבואו לראות פני מי בקש זאת וגו׳, ואמר[6]: לא תוסיפו הביא מנחת שוא וגו׳, כ״ש אם ישבחנו בשקר, שצריך להרחיק הדבר ההוא מעצמו, ויאמר למספר: די לי, אחי, בקצורי במה שאני חייב בו לבורא, אל תקבץ עלי עון קצורי ועוון השבח[7] במה שלא עשיתי, כי אני יודע עוונותי ופשעי יותר ממך, כמו שאמר דוד ע״ה[8]: כי פשעי אני אדע. ואם יזכר ברעה שעשה, יודה על נפשו בקצורו, ואל יחזר אחר אמתלאות להנקות ממנה ולזכות עצמו, כמ״ש יהודה[9]: צדקה ממני. ואל ישתדל להכלים ולהכחיש[10] המספר, ואל יאשימנו על אשר גלה אותו, אבל יאמר לו: אחי, מה שעור מה שהשקפת עליו מרוע מעשי אצל מה שלא ידעת ממני, אשר האריך לי הבורא סתרו בהם. ואלו היה נגלה לך רוע מעשי ועוונותי, היית בורח ממני ומפחד מעונש הבורא עליהם, כמ״ש אחד מן המשוררים[11]:

חֲטָאַי לוּ יְרִחוּן בָּם שְׁכֵנַי אֲזַי בָּרְחוּ וְרָחֲקוּ מִן גְּבוּלִי.

ואמר איוב[12]: אם כסיתי כאדם פשעי. ואם מה שספרו עליו שקר, יאמר למספר: אחי, אין מן התימה מה שהצילני הבורא מעשות מה שתלית בי אצל רוב הטובות, אשר גמלני, אך התימה סתרו[13] עלי במה שהוא יותר מגונה וגדול מאד ממה שספרת עלי, הרף, אחי, וחמל על זכיותיך, שלא תאבדנה ממך ולא תרגיש, כי כבר נאמר על אחד מן החסידים, שזכרו אותו לרעה, וכיון שהגיעו הדבר, שלח למדבר בו כלי מלא מזמרת ארצו, וכתב אליו: הגיעני,

---

1 יגביר הסבל... יגביר את סבלנותו על יסורי נפשו ויקבל ברצון את גזרת הבורא.
2 ויקרא י׳ ג׳ 3 תהלים ל״ז ז׳ 4 עמוס ה׳ י״ג 5 ישעיהו א׳ י״ב 6 שם
7 אל תקבץ... אל תוסיף לעון הקצור עוד את עון השבח. 8 תהלים נ״א ה׳
9 בראשית ל״ח כ״ו 10 כל ההוצא׳ רק: להכלים. ס״א רק: «להכחיש» ותקנתי עפ״י מ.
11 ר׳ יצחק בן מר שאול מורו של ר׳ יונה אבן ג׳נאח בתחנתו המתחילה: «אלהים אל תדינני כמעלי». ראה «התקופה» כרך X עמ׳ 156. 12 איוב ל״א ל״ג 13 סתרו—כפרתו.

ששלחת לי מנחה מזכיותיך, וגמלתיך בזה. ואמר אחד מן החסידים: הרבה בני אדם יבואו ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם, ימצאו בספר זכיותם זכיות, שלא עשו אותם, ויאמרו: לא עשינו אותם. ויֵאָמֵר להם: עשה אותם אשר דבר בכם וספר בגנותכם. וכן כשיחסר מספר זכיות המספרים בגנותם, יבקשו אותם[1] בעת ההיא, ויֵאָמֵר להם: אבדו מכם בעת שדברתם בפלוני ופלוני. וכן יש מהם גם כן שימצאו בספר חובותם חובות שלא עשו, וכשאומרים: לא עשינום, יֵאָמֵר להם: נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדברתם בם[2], כמו שנאמר[3]: והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך ה׳. ועל זה הזהירנו הכתוב באמרו[4]: זכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים בדרך. והרביעי, כשייטיב לו האל בטובה גדולה, כחכמה[5] יתרה ותבונה רבה או עושר גדול או כבוד אצל המלכות והדומה לזה, ממה שנהנו בני אדם להתפאר בהם ולהתגאות בעבורם, וישאר על ענין שפלותו קודם לכן[6] ולא הוסיף אלא ענוה ושפלות לפני האלהים וכבוד וטובה לבני אדם, כמו שאמר אברהם עת ששבחו הבורא, ואמר[7]: המכסה אני מאברהם וגו׳–ואנכי עפר ואפר, ואמר משה[8]: ונחנו מה[9], ואמר דוד ע״ה[10]: ואנכי תולעת ולא איש. אז יתברר מצפונו ותאמן כניעתו, ואמר החכם בענין הזה[11]: אם רוח המושל תעלה עליך וגו׳. והחמישי, כשהוא מוכיח את נפשו ונותן דין הבורא[12] מעצמו, ואם[13] באים בעלי דינו להפרע ממנו, משלם להם מעצמו וממהר לקבל על עצמו את הענש לאלהים, אעפ״י שאין יכולת לדין על זה, תתברר כניעתו לאלהים ושפלותו ושחותו, כמו שנאמר[14]: אנחנו מעלנו באלהינו וגו׳, ונאמר[15]: ויתנו ידם להוציא נשיהם. ועם המאורעים האלה והדומים להם יתקיימו סמני הכניעה לאל יתעלה והשפלות מן הנכנעים, ותראה אמונת לבבם בהם.

## פרק ח.

אבל אם הכניעה סמוכה למדות הטובות או המדות הטובות סמוכות לה, אומר בתשובת זה: מן הידוע אצלנו, כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם, הוא שיתנצל לו ממדות האדנות וייחד[16] אותן לו בלבד ושיקבל על עצמו כל מדות העבדות לבורא, כי העבדות והאדנות הן משער

1 כל ההוצא׳: «אותו» ותקנתי עפ״י מ.
2 מ. מוסיף: «והתחייבתם בהן מפני שזכיותיכם לא הכריעון».
3 תהלים ע״ט י״ב 4 דברים כ״ד ט׳ 5 כל ההוצא׳: «ובחכמה» ותקנתי עפ״י מ.
6 וישאר על שפלותו קדם לכן ר״ל ישאר באותו מצב הענוה שהיה בו קדם.
7 בראשית י״ח י״ז 8 מ.: «ואמרו משה ואהרן».
9 שמות ט״ז ז׳ 10 תהלים כ״ב ז׳ 11 קהלת י׳ ד׳
12 ונותן דין הבורא ר״ל מקבל על עצמו ברצון את ענש הבורא.
13 מפה עד «לאלהים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 14 עזרא י׳ ב׳ 15 שם.
16 מפה עד «המצטרף» חסר בכל ההוצא׳. ויש בהן רק: «כי משער המצטרף». תקנתי והוספתי עפ״י מ.

המצטרף[1], אשר תתחייב מציאת כל אחד במציאת האחר, שהאדם איננו ראוי לשם עבד, עד שיהיה לו אדון, והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה עד שיהיה לו עבד. וכל אחד מהם כענין הקונה והקנוי, איננו קודם את חברו בשם ובערך, ולא תתקיים העבודה מן האדם לאלהים, אלא עד שיקבל על עצמו כל מדות העבדות, והן הכניעה והשפלות לפניו, ושיתנצל[2] לו מכל מדות האדנות, שהן הגדולה והיקר והגובה והתפארת והגאון והדומה לזה. ואמר אחד מן החכמים: הגדולה מַעֲטֵה הבורא, ומי שרוצה להכנס עליו[3] במעטהו כאילו רצה להדמות לו[4] ואמר דוד[5]: ה׳ מלך גאות לבש. ואין מדה טובה למאמין עד שיפרע החובה, כמו שאמר הכתוב[6]: הנה שמע מזבח טוב. ולא תתקיים לו החובה[7] עד שיקבל עליו עבודת הבורא, ולא[8] תתקיים לו עבודת הבורא אלא ביחדו אותו בכל מדות האדנות ושיתנצל מהן לשמו. ולא יתכן זה ממנו אלא אם יתחייב אליו בכל מדות העבדות. ולא תתכן ממנו העבדות, אלא באומן כניעתו לאלהים ושפלותו ושחותו לפניו, כאשר הקדמנו. וזה מחייב, שתהיינה כל המדות הטובות והחובות סמוכות לכניעתו והיא ראש ותחלה להן. והדין נותן בעבור זה, שלא תתכן מדה טובה למי שלבו ריק מהכניעה לאלהים, ויש בלבבו מאומה מן הגאוה והגדולה. ולכן[9] ראש התשובה השפלות והשחות והכניעה, כמו שאמר הכתוב[10]: ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וגו׳, ואמר[11]: נכנעו לא אשחיתם.

## פרק ט.

אבל אם יתכן להתקבץ בלב המאמין הכניעה והגאוה אם לא, אומר בתשובת זה, כי הגאוה מתחלקת לשני חלקים: אחד מהם גאות האדם בגופו ובעניני גופו ותקוניו הגופיים. והחלק השני, גאותו במעלותיו הרוחניות בחכמה והמעשה הטוב בעבור עבודת הבורא. וכל גאוה שתהיה מחמת הגופיים היא מרחקת הכניעה מן הלב. ומן הנמנע התקבצם בלב אחד בעבור הרחקת כל אחד מהם את חברו, כי כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם אין מביאו לזה, אלא בזות את בעל הטובה[12] ומעוטה אצלו[13] ומעוט ידיעתו במהירות

1 משער המצטרף ר״ל שייכים לסוג המושגים שיש ביניהם יחס הנגוד.
2 ושיתנצל — שישתחרר לגמרי. 3 להכנס עליו—לבוא אתו בריב.
4 «כאלו רצה להדמות לו» חסר בכל ההוצא׳ ובמקום זה: «יהדפנו» תקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה.
5 תהלים צ״ג א׳ 6 שמ״א ט״ו כ״ב
7 א. ו. ש.: «הטובה» ותקנתי עפ״י מ. ל. ס. ור״ל לא יוכל למלא חובתו בשלמותה.
8 מפה עד «בכל מדות העבדות» חסר בכל ההוצא׳ במקום זה: «ויודה לו בכל מדות העבדות» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. 9 כל ההוצא׳: «וכן» ותקנתי עפ״י מ. 10 דה״ב ז׳ י״ד
11 שם. 12 את בעל הטובה—את הבורא. 13 ומעוטה אצלו ר״ל שאינה נחשבת אצלו.

הסרתה ממנו ונסיעתה מאצלו. ויחשב, כי הוא המטיב בה לעצמו והקונה אותה בכחו ובחכמתו, כמ״ש סנחריב[1]: בכח ידי עשיתי, ואמר נבוכדנצר[2]: הלא דא היא בבל רבתא, ואמר פרעה[3]: לי יאורי וגו׳, וכבר ידעת מה שהיה תיכף למאמרם מהריסת מלכותם והשחתת ממשלתם[4]. אך הגאוה שבמעלות הרוחניות מתחלקת לשני חלקים: אחד מהם מגונה והשני משובח. המגונה, שיתגאה האדם בחכמתו והצדיק במעשהו, וגורם זה שירבה בעיניו, ויספיק אצלו מה שקדם לו מהם[5] ולחשב, שדי לו במה שיצא לו מן השם הטוב והשבח אצל בני אדם, ולבזות בני אדם ולגעל אותם ולספר בגנותם ולהיות חכמי דורו וגדוליהם פחותים בעיניו, ולהתפאר בקצור חבריו וסכלותם, וזה הוא הנקרא אצל רז״ל: מתכבד בקלון חברו, וכזה לא יהיה נכנע ולא עניו. והמשובח, כשמתגאה החכם בחכמתו והצדיק במעשהו הודאה לגודל טובת הבורא עליו בהם ושמחה בעבורם, ויגרם לו להוסיף ולהשתדל בהם ולהכנע לקרוביו ולשמח בחבריו ולחוס על כבודם ולכסות סכלותם ולדבר בשבחם ולאהב אותם ולהליץ בעדם[6] ולהזהר בכבודם. וימעטו בעיניו כל מעשיו הטובים, תמיד טורח להרבות מהם, נכנע בעבור חלישותו מהשיג מאוייו בהם, משפיל עצמו למי שמקוה תוספת על ידיו, מודה לאלהים על מה שחננו מן המעלות ומשבח אותו על אשר הפיקו לקנות החמודות. וזאת הגאוה אינה מתנגדת[7] לכניעה ולא מרחקת אותה ובכמוה אמר הכתוב על יהושפט[8]: ויגבה לבו בדרכי ה׳. אך היא מסייעת אותה, ומוסיפה בה, כמ״ש[9]: עקב ענוה יראת ה׳.

## פרק י.

אבל תועלת הכניעה בעניני העולם הזה והעולם הבא הם ששה דברים: ג׳ מהם בעניני העוה״ז ושלשה מהם בעניני העולם הבא. ואשר בעניני העוה״ז, אחד מהם, שישמח בחלקו, כי מי שנכנסה בו הגאוה והגדולה, אין העולם וכל אשר בו מספיק לו לכלכלתו, לגובה לבו ובזותו מה שהגיע לחלקו ממנו, וכאשר יהיה נכנע, אין לנפשו אצלו שום מעלה, ומה שמזדמן לו מן העולם, הוא מסתפק בו למזונותיו ולספקו[10]. וזה יביאהו למנוחת נפשו ומעוט פחדו, יאכל מה שיזדמן לו וילבש מה שימצא, ויישן באשר ימצא, והמעט מן העולם

1 ישעיהו י׳ י״ג 2 דניאל ד׳ כ״ז 3 יחזקאל כ״ט ג׳

4 מה שהיה תיכף למאמרם... ר״ל איך נהרסה מלכותם וכ׳ תיכף אחרי אמרם זאת.

5 מה שקדם לו מהם ר״ל מספיקים לו המעשים הטובים שכבר עשה.

6 ולהליץ בעדם—נגד מי שמדבר עליהם רעות.

7 כל ההוצא׳: «מזקת» ותקנתי עפ״י מ.

8 דה״ב י״ז ו׳ «על יהושפט» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

9 משלי כ״ב ד׳ 10 ולספקו—ולצרכיו.

מספיק לו עם כניעתו[1]. והגאה, כלו לא ימלא מחסורו[2] עם גובה לבו וגאותו, כמו שאמר החכם[3]: צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר. והשני, כי הנכנע סובל בעת ביאת הפגעים אליו והתהפכות הענינים עליו בעבור שפלותו ונמיכות רוחו. והגאה, פחדו גדול וסבלו מעט בעת ביאת הפגעים עליו, מפני גובה נפשו ורום לבבו ומעוט רצונו בעניניו[4], כמו שנאמר במי שהיה על הדרך הזה[5]: איך נפלת משמים הילל בן שחר וגו׳. והשלישי, כי הנכנע יהיה מוצא חן יותר בעיני בני אדם ואהוב להם וקרוב לדעתם ולהתנהג במנהגם. וכבר נאמר על אחד המלכים, שהיה ממהר בהליכתו כשהיה הולך. ושאלו אותו על עילת הדבר, ואמר: לפי שהוא יותר רחוק מדרך הגאוה ויותר ממהר להשלמת החפץ. ושאלו אחד מן החכמים: במה היית אדון לכל בני דורך? אמר: מפני שלא פגעתי אחד מהם, שלא ראיתי לו מעלה יתרה עלי, כי אם היה יותר חכם ממני, הייתי אומר: הוא ירא אלהים יותר ממני ליתרון חכמתו על חכמתי. ואם קטן ממני בחכמה, אומר, כי חשבונו יהיה קל מחשבוני ביום הדין, מפני שאני עובר במזיד והוא עובר בשוגג. ואם יהיה גדול ממני בימים, אומר, כי זכיותיו רבים מזכיותי, מפני שקדמני בעולם[6]. ואם יהיה קטן ממני, אומר, כי עוונותיו מעטים מעוונותי. ואם יהיה כמוני בימים ובחכמה, אומר: אולי לבו לאלהים טוב מלבי, לפי שאני יודע במה שקדם לי מן העוונות ואינני יודע, מה שהיה ממנו. ואם[7] יהיה יותר עשיר ממני, אומר, כי מצאה ידו בעשרו לעבד הבורא ולעשות צדקות ולהעניק לעניים יותר ממני. ואם יהיה דל יותר ממני, אומר, כי הוא דכא ושפל רוח יותר ממני בעבור דלותו, והוא טוב ממני, ולא זזתי לכבדם כולם ולהכנע להם. וכן אמרו רז״ל[8]: והוי דן את כל האדם לכף זכות והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, ואמרו[9]: מאד מאד הוי שפל רוח, ואמרו[10]: יהי אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז, לפיכך זכה קנה לחתך ממנו קולמוס לכתב בו ספר תורה, תפלין ומזוזות. והרביעי, שהוא בעניני העוה״ב, כי הנכנע קרוב להשיג החכמה, בהמשכו אחרי החכמים והכנעו להם והליכתו אליהם, כמו שנאמר[11] הולך את חכמים יחכם, ואמרו רז״ל[12]: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם. והאלהים יעזר לו על החכמה, כמו שנאמר[13]: ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו. ומי שהוא גבה לב, לא תתקיים בידו חכמה על

1 כל ההוצא׳ מוסיפות: «והכת האחרת הפך זה ואם יגיעו למה שיגיעו אין מספיק להם». ומחקתי עפ״י מ. ויהודה. 2 והגאה כלו... ר״ל והמתגאה, כל העולם לא ימלא את מחסורו.
3 משלי י״ג כ״ה 4 ומעוט רצונו בעניניו—מפני שאינו שבע רצון במצבו. 5 ישעיהו י״ד י״ב
6 כל החוצא׳: «לעולם» ותקנתי עפ״י מ. 7 מפה עד «והוא טוב ממני» חסר במ. ואולי נוסף ע״י מעתיק. 8 פרקי אבות פ״א מ״ו 9 שם. 10 תענית כ״ה ע״ב
11 משלי י״ג כ׳ 12 פרקי אבות פ״א מ״ד 13 תהלים כ״ה ט׳

אמתתה, ולא יגיע אל תכלית ידיעה ברורה, מפני שמתנשא מלכת אל אנשי החכמה והתורה, כמו שנאמר[1]: רשע כגובה אפו בל ידרש וגו׳. והחמישי, כי הנכנע ממהר למעשה העבודה בחריצות ובזריזות, איננו מתגאה בהם ולא בוזה שום דבר מהם, כמו שאמרו רז״ל[2]: הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. והמתגאה בעצמו מתאחר מעשות העבודה לרום לבבו ולגסות רוחו, ואיננו מרגיש עד אשר יפול וישפל, כמו שאמר[3]: אמור למלך ולגבירה השפילו שבו, ואמר[4]: שש הנה שנא ה׳, ואמר[5]: עינים רמות וגו׳. והששי, כי מעשה הנכנע מקובל אצל האלהים, כמו שאמר[6]: זבחי אלהים רוח נשברה, ועוונו נמחל מהרה, כשהוא שב ממנו, כמ״ש[7]: ומודה ועוזב ירוחם, ונאמר[8]: כי השפילו ותאמר גוה ושח עינים יושיע. ואלה עשרת שרשי הכניעה יתבאר לך מהם, אחי, שאר מעלות המדה החשובה הזאת העליונה הרמה, אשר לא זכרתים בשער הזה. וזכר מה שהעירותיך עליו מהם ושימנו נגד עיניך וחשב בו תמיד והשתדל לקנותו[9] ופקדהו עם נפשך ומדותיך[10] תדיר, והעזר באלהים עליו, ושאל אותו ממנו, להתקרב אליו[11] ולהגיע לרצונו, אולי יישירך לו[12] ויכין לך הדרך אליו, כמו שמתפללים החסידים אחר תפלתם[13]: אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. והזהר מהרהור לבך ופתוי היצר לך במה שיביאך אליו מהגובה והגאוה והגאון ובקשת השררה והגדולה והממשלה, והפרסום אצל הבריות[14]. וכבר הזהיר אופני הדרך השוה לאדם בעולם, באמרו[15]: שתים שאלתי מאתך וגו׳ שוא ודבר כזב הרחק ממני וגו׳, ואמר[16]: פן אשבע וכחשתי וגו׳ ופן אורש וגנבתי. הקיצה, אחי, ואל תתעלם לרפא מדוה הגאוה מנפשך וממדותיך ברפואות אשר הוריתיך. ואל ימנעך מזה מה שתראה עליו המון בני אדם מהתעלם לרפא נפשותם[17] מן המדוה הזה[18], ותאמר: ימצאני מה שימצאם, כי העור כשיזדמנו לו הכחלים המועילים, שיוכל להרפא בהם, כשהוא מתעסק בהם, אין מן הזריזות שיתאחר מזה, ויאמר: ימצאני מה שימצא חברי העורים. ואלו היה אחד שומע אותו אומר המאמר הזה, היה לועג למאמרו ומסכל עצתו ומוציאו מכלל בעלי השכל[19]. וכפי זה

---

1 שם י׳ ד׳ 2 פרקי אבות פ״ב מ״א 3 ירמיהו י״ג י״ח 4 משלי ו׳ ט״ז 5 שם.
6 תהלים נ״א י״ט 7 משלי כ״ח י״ג 8 איוב כ״ב כ״ט.
9 והשתדל לקנותו—שיהיה לך לקנין עצמי.
10 ופקדהו עם נפשך... שתמיד תחפש ותבקר, אם עדין ישנו בנפשך ובמדותיך.
11 ושאל אותו—בקש אותו ממנו בשביל להתקרב אליו.
12 יישירך—יוביל אותך בדרך הנכונה אליו. 13 מ.: «כמו שהיה מוסיף אחד החסידים».
14 «הפרסום אצל הבריות» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 15 משלי ל׳ ז׳
16 שם. 17 מה שתראה עליו המון... ר״ל מה שתראה שהרבה מתרשלים לרפא את נפשותם.
18 «הזה» הוספתי עפ״י מ. 19 «ומוציאו מכלל בעלי השכל» חסר בכל ההוצאות והוספתי עפ״י מ׳ במ. כל המשפט בגוף שני.

עיין לנפשך והשתדל לה בכל כחך ואל תתעצל[1] במה שיועילך בעוה״ז ובעוה״ב, פן תמות מבלי השגת מאוייך מן המעלות החמודות, אשר ביכלתך להשיגם, כמו שאמר החכם[2]: תאות עצל תמיתנו, ואמר[3]: על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב ושאר הענין, והאלהים יורנו ואותך דרך עבודתו ברחמיו ובחסדיו, אמן.

---

1 כל ההוצא׳: «תתעלם» ותקנתי עפ״י מ. 2 משלי כ״א כ״ה 3 שם

# השער השביעי, שער התשובה.

בבאור אופני חיוב התשובה וגבוליה והדברים התלוים בה.

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו בכניעה והיא שורש התשובה והתחלתה, ראיתי מן הראוי לי[1] לסמך לה באור גדריה ואופני השלמתה, ואומר תחלה בחיוב התשובה והצורך אליה, שכבר נתברר לנו מדרך השכל ומן הכתוב בתורה, כי האדם מקצר מעשות מה שהוא חייב בו מחובות הבורא. מדרך השכל, מה שמצאנו על האדם מהתחלפות טבעיו והבדל שרשי הרכבתו והתהפכות מדות נפשו וסבות תנועותיו והתחייב בזה התחלפות מעשיו[2], כפי החלוף ההוא. מהם הנאה והמגונה והעול והצדק והטוב והרע, ועל זה יצטרך לקשר תורה ומסורת הנהגה[3]. אבל מ״ש בתורה בענין הזה, מהם מה שאמר הכתוב[4]: כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ונאמר[5]: וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ונאמר[6]: ועיר פרא אדם יולד, ונאמר[7]: הן עד ירח ולא יאהיל, ונאמר[8]: כי אנוש רמה, ונאמר[9]: ומה יזכה ילוד אשה. וכיון שהתברר מציאות[10] הקצור במעשי האדם, היה מחנות הבורא[11] אותו, שנתן לו יכולת לתקן טעותו ולהשיב אבדת עבודתו[12] בתשובה וחזרה אליו[13], באהבתו ובחמלתו עליו. ואחר כך נחץ דברה והבטיח בה על ידי עבדיו הנביאים[14] והרחיב אמתלאותינו בנטותנו מדרך עבודתו ויעד אותנו לקבל אותה ממנו ולרצות בנו מהרה, ואם ארך המרותנו את דברו והפרתנו את בריתו, כמו שבאר בפרשת: ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט[15] וגו׳. ולפי שהיו הצדיקים שני מינים: האחד, הנצלים מן החטא והעול, והשני, השבים מן החטא, והיה רוב המון הצדיקים בעלי התשובה, התחיל המשורר

1 «מן הראוי לי» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

2 והתחיב בזה התחלפות מעשיו... ר״ל גם מעשיו צריכים להיות שונים ומרבי גונים בהתאמה ליסודות הרכבתו השונים וכ׳ 3 מ.: «וחכמת הנהגה». 4 בראשית ח׳ כ״א

5 שם ו׳ ה׳ 6 איוב י״א י״ב 7 שם כ״ה ה׳ 8 שם 9 שם

10 כל ההוצא׳: «אפני» ותקנתי עפ״י מ. 11 מחנות הבורא—חנינה ורחמים מהבורא.

12 אבדת עבודתו — מה שהחסיר מעבודתו.

13 כל ההוצא׳: «והעיר אותו עליה» ותקנתי עפ״י מ.

14 מ.: «נחץ אותה בתפלה והתקרבות אליו מצדו ע״י עבדיו הנביאים». נחץ — זרז.

15 יחזקאל ל״ג י״ט

ואמר[1]: אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, ואח"כ זכר הכת השנית הנצלת מן החטא, ואם היא קודמת במעלה, מפני שכל שב כבר היה צדיק קודם שיחטא, ואין כל צדיק שב, ואמר עליהם[2]: אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון וגו'. וזכר הכת הזאת באחרונה מפני מעוט מציאתה בכל דור, כמ"ש[3]: אם עונות תשמר יה אדני מי יעמד, ואמר[4]: כי אדם אין צדיק בארץ וגו', ונאמר[5]: כי אין אדם אשר לא יחטא. ובעבור זה קבעו רבותינו בפתיחת תפלתנו ענין התשובה והסליחה בהרוצה בתשובה והמרבה לסלח. וראוי לנו עתה לבאר מדברי התשובה עשרה ענינים: הראשון, מה היא התשובה. והשני, לכמה חלקים תחלק. והשלישי, במה תהיה התשובה מן האדם. והרביעי, בבאור גדריה. והחמשי, בתנאי כל אחד מהם. והששי, איך אופני ההערה לאדם על התשובה. והשביעי, בבאור מפסידי התשובה. והשמיני, הישתוה בעל התשובה עם הצדיק הנצל מן החטא אם לא. והתשיעי, אם יתכן לחוטא לשוב מכל חטא אם לא. והעשירי, מה אופני התחבולה למי שהתשובה מחטאיו קשה עליו. ובזה נשלים כל אופני התשובה וחיוביה, אשר בהם נקוה מחילת עונותינו בעזה"י.

## פרק א.

ואומר בבאור מהות התשובה, שטעם התשובה[6] הוא התקנת האדם לעבודת הבורא יתברך אחר יציאתו ממנה וחטאו בה, והשבת מה שאבד ממנה, אם בעבור סכלותו באלהים ובעניני עבודתו, או שגבר יצרו על שכלו, או להתעלמותו ממה שהוא חייב בו לאלהים, או בעבור התחברותו לחברים רעים, פתוהו וחטא בעבורם וכיוצא בזה, כמו שאמר החכם[7]: בני אם יפתוך חטאים אל תבא, ואמר[8]: ירא את ה' בני ומלך עם שונים אל תתערב. והיציאה מעבודת הבורא על שני דרכים: אם בעזיבת מה שצוה הבורא לעשותו והתעלמותו ממנו, או בעשות מה שהזהיר מעשותו וכוון בו להמרות את בוראו. ואם תהיה יציאתו מן העבודה בעזיבת מה שצוה הבורא לעשותו בלבד, אופן תשובתו מקצורו יהיה בהשתדלו במעשה הנכון[9] והדבקו בגדרי התשובה, אשר אני עתיד לבארם בזה השער. ואם היתה במה שהזהיר הבורא מעשותו, אופן השגת קצורו[10] יהיה בהשמרו מחזר אל כל מין המעשה ההוא ושישתדל לעשות הפכו, עם הדבקו בגדרי התשובה ותנאיה, אשר אני עתיד לבארם בשער הזה בעזרת האל יתברך. והדמיון בזה בענינים הטבעיים

1 תהלים ל"ב א' 2 שם 3 שם ק"ל ד' 4 קהלת ז' כ' 5 מל"א ח' מ"ו
6 שטעם התשובה—ענין התשובה ותכנה. 7 משלי א' י' 8 שם כ"ד נ"א
9 מ.: «במעשה הזה כמו שיתברר». 10 השגת קצורו—מלוי מה שקצר.

באדם שחלה גופו מחמת המזון, אם מפני שנמנע מאכל מה שיש בו התמדת בריאותו או מפני שאכל מה שהזיקו והפסיד בריאותו. וכשיהיה חליו ממעוט המזון אשר התמיד בו בריאותו, אופן חזרתו אל הנכונה יהיה בהרבותו ממיני המזונות והרפואות[1] הראויים לטבעו, עד שישוב אל הגבול השוה[2]. וכשיחזר אל ענינו הראשון הטבעי, ינהג במזונו המנהג השוה. ואם יהיה חליו מפני שהתנהג במה שהזיקו מהמזון, אופן בריאותו יהיה בהשמרו מן המזון ההוא והדומה לו ולהתנהג במה שהוא הפך מזגו וטבעו, עד שישוב אל הענין השוה. וכאשר יבריא גופו ויעמד על הגבול השוה לו, יאכל מן המאכלים השוים בין שני המאכלים והאמצעיים בין שני המזגים. וכבר דמה הכתוב העונות במאכל הרע, כמ״ש[3]: איש בעונו ימות האוכל הבוסר תקהינה שניו.

## פרק ב.

אבל חלקי התשובה הם שלשה: אחד מהם, השב מחמת שלא מצא דרך לעברה[4], וכשהוא מוצא, גובר יצרו על שכלו, ולא ימנע ממנה. וכאשר ישלים עשותה, יראה גנות מעשהו ויתחרט על מה שעבר בה, וזה שב בפיהו לא בלבו, ובלשונו לא במעשהו, והוא חייב בעונש הבורא יתברך, ובו נאמר[5]: הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וגו׳ המערת פריצים וגו׳. והחלק השני, השב בלבו ובאבריו, ועומד בשכלו כנגד יצרו ומתנהג להכריח נפשו ולהלחם עם תאותיה, עד שינצחנה וימנענה ממה שישנאהו הבורא יתברך, אלא שנפשו רוצה להטותו תמיד אל הפך עבודת הבורא ושואפת אל העברה, והוא משתדל לחסם אותה ופעם תנצחהו ופעם ינצחנה. וזה אינו שלם בדרך התשובה שמחייבת לו הכפרה[6], עד שיסור מן העברות לגמרי, כמו שכתוב[7]: לכן בזאת יכופר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו וגו׳. והחלק השלישי, אדם שהתנהג בכל תנאי התשובה והגביר שכלו על תאותו והתמיד לחשב עם נפשו, ויירא את בוראו ובוש ממנו והשיב אל לבו גודל חטאו ועונו והכיר גדולת מי שהמרה אותו, ועבר על דברו והציב עונותיו לנגד עיניו ולנכחו תמיד, מתחרט עליהם ומבקש המחילה בהם כל ימי חייו, עד בוא קצו, וזה ראוי אצל הבורא להנצל.

1 «והרפואות» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
2 הגבול השוה ר״ל המזון הרגיל, הבינוני. 3 ירמיהו ל״א כ״ט
4 שלא מצא דרך לעברה — לא מצא אפשרות והזדמנות. 5 ירמיהו ז׳ ט׳
6 שמחייבת לו הכפרה ר״ל שאחריה באה בהכרח כפרת עוונותיו. 7 ישעיהו כ״ז ט׳

## פרק ג.

אבל במה תהיה התשובה מהאדם, אומר בזה, כי תתכן לו אחר הקדמת ידיעתו בשבעה דברים: הראשון, שידע גנות מעשהו ידיעה ברורה, כי, אם לא יתברר לו זה, ויהיה מסתפק או שוגג בלתי מזיד, לא תתכן החרטה ממנו עליו ובקשת המחילה בו, כמו שכתוב[1]: כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. והשני, שידע אפן[2] רוע מעשהו וגנותו, כי, אם לא יתברר אצלו, כי מעשהו רע ומפעלו אינו טוב, לא יתחרט עליו ולא יקבל תנאי התשובה ממנו, ודינו בו כדין השוגג ואמתלאתו רחבה, כמ״ש[3]: שגיאות מי יבין וגו׳. והשלישי, שידע בחיוב הגמול על מעשהו, כי, אם לא ידע זה, אין הצורך[4] מביאו אל החרטה עליו. וכשיתברר אצלו, כי הוא ענוש עליו, יתחרט אחר כך ויבקש המחילה, כמו שכתוב[5]: כי אחרי שובי נחמתי וגו׳, ואמר[6]: סמר מפחדך בשרי וגו׳. והרביעי, שידע שהוא שמור עליו[7] ונכתב בספר עוונותיו ולא יעבר עליו העלם ולא שכחה ולא הנחה, כמ״ש[8]: הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי, ואמר[9]: ביד כל האדם יחתם וגו׳. כי, אם יחשב, כי הוא מופקר ואיננו שמור עליו, לא יתחרט ולא יבקש המחילה בו, מפני אחור ענשו עליו, כמ״ש[10]: אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. והחמישי, שידע באמת, כי התשובה אופן רפואת מדוהו, והדרך אל הארוכה מרוע מעשהו וגנות מפעלו, ושבה יתקן טעותו וישיב אבדתו, כי, אם לא יתברר אצלו זה, יתיאש מכפרת הבורא יתברך ומרחמיו ולא יבקש ממנו המחילה על מה שקדם לו מרוע מפעלו, כמ״ש[11]: כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאותינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה, והיתה התשובה על זה מהבורא על ידי נביאו[12]: חי אני נאם ה׳ אלהים אם אחפץ במות הרשע וגו׳. והששי, שיחשב עם נפשו במה שקדם לבורא עליו מן הטובות ומה שקדם לו מהמרותו תמורת ההודאה עליהן ושישקל ענשי העברה עם ערבותה וערבות גמול הצדקה עם צערה בעוה״ז ובעולם הבא, כמו שאמרו רבותינו ז״ל[13]: הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. והשביעי, חוזק סבלו[14] להמנע מן הרע, אשר הרגיל בו, והסכמתו לסור ממנו בלבו ובמצפונו, כמו שכתוב[15]: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. ובהתקדם[16] ברור אלו השבעה דברים בדעת החוטא, תתכן ממנו התשובה מעונותיו.

---

1 תהלים נ״א ה׳ 2 כל ההוצא׳: «בחיוב» ותקנתי עפ״י מ.
3 שם י״ט, י״ג 4 כל ההוצא׳: «צרך». 5 ירמיהו ל״א י״ח
6 תהלים קי״ט ק״כ 7 שהוא שמור עליו—ר״ל שהחטא רשום עליו להפרע ממנו.
8 דברים ל״ב ל״ד 9 איוב ל״ז ז׳ 10 קהלת ח׳ י״א 11 יחזקאל ל״ג י׳ 12 שם.
13 פרקי אבות פ״ב מ״א 14 חזק סבלו—שכובש את יצרו ומתאפק. 15 יואל ב׳ י״ג.
16 ובהתקדם—כשיקדם.

## פרק ד.

אבל גדרי התשובה הם ארבעה: הראשון, החרטה על מה שקדם לו מן העונות, והשני, שיעזבם ויסור מהם, והשלישי, שיתודה בהם ויבקש המחילה עליהם, והרביעי, שיקבל על נפשו, שלא ישוב לעשותם בלבו ובמצפונו. והחרטה אות על גנות מעשהו בעיניו כמ״ש[1]: מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה, ואמר במי שהתמיד על חטאיו[2]: אין איש נחם על רעתו. ואנחנו רואים כזה בין בני אדם, כשמראה החוטא לחברו החרטה על מה שחטא לו, הוא הסבה החזקה למחל לו. והעזיבה אות על ברור אמונתו בגמול ובעונש, כמ״ש[3]: יעזב רשע דרכו וגו׳, ואמר במי שהתמיד על חטאיו[4]: בעון בצעו קצפתי ואכהו וגו׳. וכמו זה נראה בין בני אדם, כי כאשר ימנע המרע לחברו מהרע אליו אחר החרטה, אז יהיה ראוי למחל לו ולעבר על פשעו. ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים, והתודותו בעונו סבת המחילה לו, כמו שנאמר[5]: ומודה ועוזב ירוחם, ואמר בהפך זה[6]: הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ואמר[7]: מכסה פשעיו לא יצליח. וכזה נראה בין בני אדם, כי החוטא לחברו, כשיכנע לו ויודה, שחטא לו והרע אליו ובקש ממנו המחילה, והכיר חברו ממנו, שהוא מתחרט על מה שקדם לו מן החטא, לא יתעכב מלמחל לו ומעבר על פשעו, ויסיר מה שיש לו בלבו מן הנטירה. אבל הקבלה, שלא ישנה[8], אות על ידיעתו ברוע מעשהו וגודל חטאו, כמו שנאמר[9]: אם עול פעלתי לא אוסיף, ונאמר[10]: אשור לא יושיענו וגו׳, ונאמר בהפכו[11]: היהפך כושי עורו ונמר חברברותיו וגו׳. וכמו זה נראה בין בני אדם, כשיקבל החוטא לחברו על עצמו, שלא ישנה להרע לו, ויראה החרטה והעזיבה ויתודה, יהיה זה גמר סבות המחילה לו והסר האשמה ממנו ודחות העונש מעליו. וכשיתקבצו בְּשָׁב[12] אלו הארבעה גדרים בתנאיהם, אשר אנו עתידים לבארם, יכפר לו הבורא עונו ויעבר על פשעו. ואם יהיה העון ממה שנאמר בו[13]: לא ינקה, כשבועת שוא ואשת איש, מקל הבורא ענשו בעוה״ז ומטיב לו בעוה״ב, ויכנס בכת הצדיקים, כמו שנאמר[14]: ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב וגו׳, ואמר[15]: אם תשוב ישראל נאם ה׳ אלי תשוב, ואמר[16]: אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד.

1 שם. 2 ירמיהו ח׳ ו׳ 3 ישעיהו נ״ה ז׳ 4 שם נ״ז י״ז 5 משלי כ״ח י״ג
6 ירמיהו ב׳ ל״ה 7 משלי כ״ח י״ג 8 שלא ישנה—שלא ישוב עוד פעם לחטאו.
9 איוב ל״ד ל״ב 10 הושע י״ד ד׳ 11 ירמיהו י״ג כ״ג 12 בשב — בבעל התשובה.
13 שמות כ׳ ז׳ 14 ישעיהו נ״ט כ׳ 15 ירמיהו ד׳ א׳ 16 שם ט״ו י״ט

## פרק ה.

אבל תנאי גדרי התשובה רבים מאד, אך אזכר מהם עשרים תנאים ונבאר בכל גדר מגדרי התשובה חמשה תנאים, ובהם יהיה כל גדר מגדריה הארבעה שלם. מהם תנאי החרטה חמשה: הראשון, היראה ממהירות עונש הבורא לחוטא על מה שקדם לו מן העונות, ותחזק בעבור זה חרטתו, כמו שנאמר[1]: תנו לה׳ אלהיכם כבוד בטרם יחשיך וגו׳. והשני, שבירת לבו והכנעו לאלהים על מה שיהיה ממנו מן החטא, כמו שנאמר[2]: ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם. והשלישי, לשנות מלבושיו ותכשיטיו להראות סמני החרטה בדבריו ובמאכליו ובכל תנועותיו, כמו שנאמר[3]: על זאת חגרו שקים וגו׳, ואמר[4]: ויתכסו שקים האדם והבהמה. והרביעי, הבכי והצעקה והאבל, מתחרט על מה שקדם לו מן החטא, כמו שנאמר[5]: פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך, ואמר[6]: בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה׳. והחמישי, שיוכיח נפשו ויכלימנה במצפונו על מה שהיה מקצורו בחובת הבורא יתעלה עליו, כמו שנאמר[7]: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. ותנאי העזיבה גם כן חמשה: אחד מהם עזיבת כל מה שהזהיר הבורא ממנו, כמו שנאמר[8]: שנאו רע ואהבו טוב, ואמר[9]: ושומר ידו מעשות כל רע, ואמר[10]: יעזב רשע דרכו וגו׳. והשני, עזיבת המותר המביא לידי אסור, כדברים המסופקים אם מותרים הם או אסורים, כמו שנאמר על קצת החסידים, שהיו פורשים משבעים שערים משערי המותר, מיראתם שער אחד משערי האסור, וכמו הסייגים, שצוו עליהם רבותינו ז״ל ואמרו[11]: ועשו סייג לתורה. והשלישי, שתהיה עזיבתו העברות אחר יכלתו עליהם והזדמנותם לו[12], לא ימנע מעשותם, כי אם מיראת עונש הבורא, כמו שנאמר[13]: סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי. והרביעי, שתהיה עזיבתו העברות מבשתו מן הבורא לא מיראת בני אדם ולא לתקותו להם ולא לבשתו מהם, ולא יהיה, כמי שנאמר בהם[14]: ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, ואמר[15]: ויעש יהואש הישר בעיני ה׳ כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. והחמישי, שיעזב עשות הרע עזיבת היאוש[16] ממנו, שלא יתן אל לבו לשנות אליו, ויאמר בלבו ובלשונו, כמו שאמר החסיד[17]: אם עול פעלתי לא אוסיף. אבל תנאי בקשת המחילה כמו כן חמשה: אחד מהם, התודותו בעונותיו ושירבו בעיניו ובלבו, כמו

---

1 שם י״ג ט״ז 2 דהי״ב ז׳ י״ד 3 ירמיהו ד׳ ח׳ 4 יונה ג׳ ח׳
5 תהלים קי״ט קל״ו 6 יואל ב׳ י״ז 7 שם. 8 עמוס ה׳ ט״ו
9 ישעיהו נ״ו ב׳ 10 שם נ״ה ז׳ 11 פרקי אבות פ״א מ״ג
12 אחר יכלתו... ר״ל למרות יכלתו ולמרות שיש לו הזדמנות. 13 תהלים קי״ט ק״כ
14 ישעיהו כ״ט י״ג 15 מל״ב י״ב ג׳ 16 עזיבת היאוש—עזיבה מחלטת.
17 איוב ל״ד ל״ב

שנאמר[1]: כי רבו פשעינו נגדך. והשני, שיזכר אותם תמיד וישימם לנגדו ונוכח פניו, כמ״ש[2]: כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. והשלישי, שיתענה ביום ויתפלל בלילה, עת שלבו פנוי ואין לו טרדה בעסקי העולם, כמ״ש[3]: קומי רני בלילה. ואני עתיד לבאר מעלת תפלת הלילה בעזרת השם. והרביעי, שיתחנן אל האלהים ויעסף אליו תמיד לכפר עונותיו ולמחל לו ולקבל תשובתו, כמ״ש[4]: חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וגו׳, ואמר[5]: על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא. והחמישי, שיטרח וישתדל להזהיר בני אדם מכמות עברותיו[6] ולירא[7]ם מענשם ולהזכירם בתשובה מהם, כמו שכתוב[8]: מי יודע ישוב ונחם האלהים, ונאמר[9]: אלמדה פושעים דרכיך. ותנאי הקבלה, שלא ישנה לעשות מה שהזהיר ממנו הבורא, חמשה כמו כן: אחד מהם, שישקל ערבות מהירה וכלה מעורבבת[10], בערבות מתאחדת[11], קיימת, מתמדת, זכה מבלי קדרות וערבוב, ושישקל צער מהר כלה, אין לו קיימא, בצער מאחר מתמיד, אין לו הפסק, כמו שכתוב על הערבות[12]: וראיתם ושש לבכם, ואמר על הצער[13]: ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו׳, ואמר[14]: כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה וגו׳, ואמר[15]: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו׳. וכאשר יתן החוטא אל לבו הדבר הזה, ראוי לו לקבל עליו, שלא ישנה אל חטאו. והשני, שיתן אל לבו בוא יום המיתה, ובוראו קצוף עליו על מה שקדם לו מן הקצור בחובותיו, כמ״ש[16]: ומי מכלכל את יום בואו. וכאשר ישיב זה אל לבו, חייב לירא מענשו ולהסכים עם נפשו, שלא ישנה אל מה שיקציף אדוניו עליו. והשלישי, שיתן אל לבו הימים, אשר נטה בהם מאחרי אלהיו ולא השגיח לעבודתו עם התמדת טובותיו עליו בהם, כמ״ש[17]: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבר, ופרוש לא אעבר – לא אקבל עבודתך ולא אבוא בבריתך, כאלו אמר: לא אעבר בבריתך, מענין[18]: לעברך בברית ה׳ אלהיך. והרביעי, שישיב הגזלות וימנע מן העברות וירף מהזקת כל הברואים, כמו שכתוב[19]: חבול ישיב רשע גזלה ישלם, ואמר[20]: אם און בידך הרחיקהו וגו׳ כי אז תשא פנים ממום. והחמישי, שיתן אל לבו גדולת הבורא יתעלה, אשר המרה דברו ויצא מקשר עבודתו ומסורת תורתו ויוכיח את נפשו ויכלימנה על זה,

1 ישעיהו נ״ט י״ב  2 תהלים נ״א ה׳  3 איכה ב׳ י״ט
4 תהלים ל״ב ה׳  5 שם.  6 מכמות עברותיו ר״ל מעברות דומות לשלו.
7 ולירא–להביא מורא בלבם.  8 יונה ג׳ ט׳  9 תהלים נ״א ט״ו
10 מהירה וכלה מעורבבת ר״ל ערבות עוברת מהר, שאין לה קימא, ושהיא עכורה (מעורבבת).
11 מתאחרת–מתעכבת.  12 ישעיהו ס״ו י״ד
13 שם  14 מלאכי ג׳ י״ט  15 שם  16 שם  7 ירמיהו ב׳ כ׳  18 דברים כ״ט י״א
19 יחזקאל ל״ג ט״ו  20 איוב י״א י״ד

כמו שנאמר[1]: הלה׳ תגמלו זאת, ואמר[2]: האותי לא תיראו נאם ה׳. ובזה ישלמו גדרי התשובה אשר הקדמנו.

## פרק ו.

אבל אופן ההערה יהיה לארבעה דברים: האחד מחוזק הכרת האדם את אלהיו ובחינתו בהתמדת טובתו עליו ומה שהוא חייב עליה מעבודתו ושמר מצוותיו והזהר ממה שהזהיר. והוא כעבד הבורח מאדוניו, כשהוא חושב בטוב אשר גמלו, ישוב אליו לרצונו לבקש ממנו מחילה על מה שקדם לו מהמרותו וברחו מעבודתו. והוא העבד המפיק דרך הטובה ומבין נתיב ההצלה והוא ראוי לסלח לו ולקרב אותו[3] ובכמוהו נאמר[4]: אם תשוב ישראל נאם ה׳ אלי תשוב, ר״ל אם תשוב לרצונך קודם בוא העונש עליך, אקבל תשובתך ואבחר בך לעבודתי, ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד ולא תברח מעבודתי, ונשבעת בשמי באמת ולבך לשוב אלי באמונה[5], יתברכו בך גוים ובך יתהללו. והתשובה על כל התנאים היא מה שאמר: והתברכו בו גויים ובו יתהללו, והכוונה: בך, ואמר[6]: שובו אלי ואשובה אליכם[7]. והשני, בעת שתבואהו תוכחת הבורא יתברך והכלמתו על רוע מעשיו ומפעליו בין ע״י נביא דורו, אם יהיה בזמן הנבואה, או מתורת ה׳ הנאמנה או מפי מורה לעבודת האלהים, אשר הוא טענת הבורא[8] על ברואיו[9], ואין דור מן הדורות ריק ממנו, ואין ארץ מהארצות המיושבות פנויה ממנו[10], כמו שאמרו רבותינו ז״ל[11]: עד שלא כבתה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע תלמידו, עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי, עד שלא כבתה שמשו של אליהו זרחה שמשו של אלישע, יום שמת רבי עקיבא נולד רבנו הקדוש. ועל הדרך הזה ימצא בכל הדורות ובכל הארצות, לא יחסר קורא אל האלהים ואל עבודתו ומורה את תורתו. והשב הזה, כעבד שברח מעבודת אדוניו ופגע עבד נאמן לאדוניו, והוכיחו על ברחו מאדוניו, ויעץ אותו לשוב אליו והבטיחו שימחל לו, והזכירו רוב טובותיו וחסדיו עליו, ושב אליו ונכנע אליו. והשלישי, כשהוא רואה נסיון הבורא וחוזק

---

1 דברים ל״ב ו׳ 2 ירמיהו ה׳ כ״ב

3 «והוא ראוי לסלח לו ולקרב אותו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

4 ירמיהו ד׳ א׳ 5 מ.: «ותאמין באדנותי» וחסר: «ולבך לשוב» וכו׳

6 «והכונה: בך» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ור״ל כונת יתברכו בו היא יתברכו בך.

7 מלאכי ג׳ ז׳ 8 כל ההוצא׳ מוסיפות: «בארץ» ומחקתי עפ״י מ.

9 טענת הבורא על ברואיו ר״ל מכיון שתמיד ישנו מורה לעבודת האלהים יכל הבורא לדרש מן האנשים, ואין להם התנצלות לאמר, שלא ידעו.

10 «ואין ארץ מן הארצות המיושבות פנויה ממנו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

11 קדושין ע״ב ע״א

ענשו למי שהלך בדרכו לצאת מעבודתו, יוסר בו וישוב אל ה׳ מיראתו ענשו ונקמתו החזקה. והוא כעבד הבורח מאדוניו, כשישמע מה שהיה מענשו למי שברח ממנו כמוהו, ויוסר בו וישוב מתחנן אל אדוניו למחל לו ולסלח עונו קודם שיבואנו העונש, וע״כ אמר הכתוב [1]: ולא תקיא הארץ אתכם וגו׳ כאשר קאה וגו׳. והרביעי, בבוא עונש הבורא עליו במין ממיני הצרות, וכיון שהרגיש בו, נעור והקיץ משנתו ושב אל אלהים מחטאו, והוא כעבד הבורח מרבו, אשר שלח אליו מי שייסרנו ויעננו על ברחו מעבודתו, וכאשר הגיע אליו, ברח אל אדוניו מתודה מחטאיו ומבקש מחילתו וסליחתו ובכמוהו נאמר[2]: בבוא כשואה פחדכם וגו׳ אז יקראונני ולא אענה, ואמר[3]: וכהצר לו חלה את פני ה׳ ויכנע מאד. והמצליח[4], השב אל האלהים בפנים הראשונים, ותחתיו בהצלחה ובקבול מי שלא שב עד שבאתהו תוכחת הבורא, והם הפנים השניים, ותחתיהם בהצלחה ובקבול מי שלא שב, עד שחלה הרעה על סביביו, ותחתיו בקבול וההחזרה מי שלא שב עד שחל עליו העונש, ונתיסר בו והוא הרחוק שבשבים לקבל האלהים תשובתו ולמחל חטאו, עד שישוב אל ה׳ ויראה מן החרטה והעזיבה ובקשת המחילה בלבו ובלשונו ובתנועותיו מה שיחייב למחל לו ולקבל תשובתו ולעבר על פשעיו.

## פרק ז.

אבל מפסידי התשובה רבים מאד, וכבר זכרתי רובם במה שקדם מן השער הזה. וממפסידיה[5] עוד ההסכם על העברה והוא ההתמדה על עשותה והאחור מהניח אותה, ולא תתכן תשובה על זה, וכבר נאמר: אין קטנה בעברות עם ההתמדה ולא גדולה בהם עם בקשת המחילה. והוא שההתמדה מורה על בזותו דבר האלהים ושהוא מקל במצותו והזהרתו ומְזַמֵּן עצמו לענשו, ובו נאמר[6]: והנפש אשר תעשה ביד רמה... כי דבר ה׳ בזה. ועוד, כי ההתמדה על העברה, ואם היא קטנה, הולכת וגדלה בהתמדתו עליה, והגדולה, כשמבקש בעליה מחילה עליה ועזב אותה ליראת האלהים, הולכת הלך וחסר ומתמעטת, עד שתמחה מִסֵּפֶר עונותיו וינקה ממנה בעליה בתשובה. הלא תראה החוט של משי כמה הוא חזק כשיכפל פעמים רבות, וכבר ידעת, כי עיקרו מחלוש שבדברים והוא ריר התולעת. ונראה החבל הגדול של ספינה, כשמשמשין בו זמן ארוך, הולך הלך וחסר עד אשר יפסק וישוב חלוש מכל חלוש, וכמו כן ענין הקטנות והגדלות בעברות עם ההתמדה ובקשת המחילה. ועל כן דמה אותם הכתוב בו.

1 ויקרא י״ח כ״ח 2 משלי א׳ כ״ז 3 דה״ב י״ב

4 והמצליח — המצליח ביותר הוא השב עפ״י האפן הראשון.

5 מ.: «ומגדולי מפסידיה» 6 במדבר ט״ו ל׳

כמו שנאמר[1]: הוי מושכי העון בחבלי השוא. וכבר נאמר: אל תביט לקטנות מה שעשית, אך תביט לגדולת מי שחטאת לו, ואל תשמח לסכלות בני אדם ברוע מצפונך[2], וראוי שתאבל לידיעת הבורא במה שאתה צופן והשקפתו על נסתרותיך ונגלותיך, ושהוא זוכר אותם לך יותר ממה שאתה זוכר, מפני שאתה תשכח והוא לא ישכח ותתעלם ולא יתעלם, כמ"ש[3]: הנה כתובה לפני, ואמר[4]: חטאת יהודה כתובה. וממפסידיה עוד החזרה אל העברה אחר השלמת תנאי התשובה ממנה, כמו שאמר בפרשת[5]: הדבר אשר היה אל ירמיהו לשלח איש את עבדו ושאר הענין ההוא. וממפסידיה גם כן מי שייחל את נפשו לשוב באחרית ימיו, וחושב, שיתרחק מן העברות לאחר שיגיע אל רצונו וישלים תאותו מהם והוא כמרמה את אלהיו, ובו אמרו רז"ל[6]: האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ובתוכחה אשר כתבתי בסוף זה הספר:

נַפְשִׁי, הָכִינִי צֵדָה לָרוֹב, אַל תַּמְעִיטִי,
בְּעוֹד בְּחַיִּים חַיָּתֵךְ וְיֵשׁ לְאֵל יָדֵךְ,
כִּי רַב מִמֵּךְ הַדֶּרֶךְ,
וְאַל תֹּאמְרִי לְמָחָר אֶקַּח צֵדָה, כִּי פָּנָה הַיּוֹם,
וְלֹא תֵדְעִי מַה יֵּלֶד יוֹם,
וּדְעִי כִּי תְמוֹל לָעַד לֹא יָשׁוּב,
וְכָל אֲשֶׁר פָּעַלְתְּ בּוֹ, שָׁקוּל וְסָפוּר וְחָשׁוּב.
וְאַל תֹּאמְרִי מָחָר אֶעֱשֶׂה,
כִּי יוֹם הַמָּוֶת מִכָּל חַי מְכֻסֶּה.
מַהֲרִי עֲשׂוֹת בְּכָל יוֹם חָקּוֹ,
כִּי הַמָּוֶת בְּכָל עֵת יְשַׁלַּח חִצּוֹ וּבְרָקוֹ.
וְאַל תִּתְמַהְמְהִי מֵעֲשׂוֹת חֹק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ,
כִּי כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ, כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ.

וממפסידי התשובה ג"כ שיהיה השב שב מקצת עוונותיו ומתמיד על קצתם, כמו, שיצא מן העברות שבינו ובין המקום, וישוב מהם ולא יצא ממה שיש בינו ובין בני אדם מגזל ואונאה וגנבה והדומה לזה, ובזה נאמר[7]: אם און בידך הרחיקהו, ואמרו רז"ל בענין הזה[8]: אדם שיש בידו עברה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה? למי שתופס שרץ בידו אפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה, זרקו מידו, עלתה לו טבילה, שנאמר[9]:

1 ישעיהו ה' י"ח 2 לסכלות בני אדם... לאי ידיעתם את רע מצפונך.
3 ישעיהו ס"ה ו' 4 ירמיהו י"ז א' 5 שם ל"ד א'
6 יומא פ"ה ע"ב 7 איוב י"א י"ד 8 תענית ט"ז ע"א 9 משלי כ"ח י"ג

ומודה ועוזב ירוחם. ומה שהקדמנו ממפסידי השערים, אשר קדמו בספר הזה, כלם גם כן מפסידים התשובה ואינני צריך לשנותם בשער הזה׃

## פרק ח.

אבל אם ישתוה השב עם הצדיק, אומר, כי יש מן השבים שישתוה אחר התשובה עם הצדיק, אשר לא חטא, ומהם מי שיש לו יתרון על הצדיק, ומהם מי שיש לצדיק יתרון עליו אע״פ ששב. ובאור החלק הראשון הוא, שיהיה החטא[1] בקצורו במצות עשה, שאין בה כרת, כציצית וכלולב וכסוכה והדומה לזה. וכאשר ישוב המקצר בהם בלבו ובלשונו וישתדל לעשות אותם, ולא ישנה קצורו בהם, ימחל לו הבורא וישתוה עם הצדיק, אשר לא קצר בהם, ובכמו זה נאמר: השב מן החטא כמי שלא חטא, ואמרו רז״ל[2]: עבר על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו, שנאמר[3]: שובו אלי ואשובה אליכם. והחלק השני והוא שיש לו בו יתרון השב על הצדיק, באור זה, שיהיה השב חטא חטא קטן במצות לא תעשה, שאין בה כרת ואח״כ שב ממנה תשובה שלמה בכל תנאיה, ושם עוונו לעומתו ונוכח פניו ומבקש תמיד המחילה עליו ונכלם מבשתו מהבורא, ונכנס בלבו המורא מענשו ונשברה נפשו, והוא נכנע ושפל לפני האלהים תמיד, והיה חטאו סבה לכניעתו והשתדלותו לפרע חובות הבורא, לא יתגאה במאומה ממעשהו הטוב ולא יִרְבֶּה בעיניו ולא יתפאר בו וישמר בשארית ימיו מן המכשול. חוטא זה הוא שיש לו יתרון על הצדיק, שלא חטא החטא ההוא והדומה לו, כי הצדיק[4] אין בטוחים בו, שלא יתגאה ויגבה לבו וירום במעשהו, וכבר נאמר, כי יש חטא שמועיל לשב יותר מכל צדקות הצדיק, ויש צדקה שמזקת לצדיק יותר מכל חטאות השב, כשיפנה לבו מן הכניעה ודבק בגאות ובחונף ואהבת השבח, כמ״ש אחד מן הצדיקים לתלמידיו: אלו לא היה לכם עון, הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העון. אמרו לו: ומהו גדול מן העון? אמר להם: הגאות והחונף. ובשב כזה ארז״ל[5]: במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. והחלק השלישי, שיהיה השב עובר עברות גדולות ממצות לא תעשה, שיש בה מיתה בידי אדם וכרת בידי שמים, כחלול השם ושבועת שקר והדומה להם מן הגדולות, ואחר כך שב מטעותו בהם והשלים תנאי התשובה וגדריה, כי המחילה לא תתכן לו, עד שינוסה בעוה״ז ממה שיוכל לסבלו וינקה מעוונותיו. ובו אמרו רז״ל[6]: עבר על מצות לא תעשה שיש בה כרת ומיתת ב״ד ועשה תשובה

1 כל ההוצא׳ «החוטא» ותקנתי עפ״י מ. 2 יומא פ״ו ע״א 3 מלאכי ג׳ ז׳

4 מ· «לא יכנע כניעת השם שזכרנו ואין בטוחים». 5 ברכות ל״ז ע״א 6 יומא פ״ו ע״א

יסורין ממרקין ומיתה מכפרת, שנאמר[1]: ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, וכתיב[2]: אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. והצדיק, שלא עבר אלו העברות, יש לו יתרון על השב מהם בלי ספק.

## פרק ט.

אבל אם תתכן התשובה מכל חטא אם לא, אומר בתשובת השאלה הזאת, כי העוונות שני מינים: אחד מהם עוונות שבין אדם למקום בלבד ככחש באלהים והמחשבות הרעות והמצפונים הרעים, ולאוין שבחובות הלבבות, והרבה מחובות האברים, אשר לא יחמס[3] החוטא בהם כי אם נפשו בלבד, ואין אשמה עליו אלא להמרותו מצות אלהיו. והמין השני עוונות שבין אדם לחברו, והם שיש בהם ענין מעניני הרעה והחמס לבני אדם אם בגופם אם בממונם או בזכרם[4], ומקבץ החוטא חמסו בנפשו בהמרותו את אלהיו עם חמסו בני אדם. ומה שיהיה מן העונות והחטאים בין האדם לאלהיו בלבד, תתכן לו התשובה מהם בעודנו בחיים, כשיתעורר לקצורו וישתדל לשוב מעונו אצל בוראו. ומן הדין עליו, שתהיה התשובה מן העון במין שחטא בו, אם יוכל, שאם יהיה החטא בחובות הלבבות בלב הרע והמחשבה הרעה והנטירה והקנאה והשנאה והדומה לזה, התשובה ממנו ראויה להיות בהטבת הלב והמחשבה[5] ואהבת הטוב לבני אדם והמחילה להם. ואם יהיה החטא באבר מאברי הגוף, כאכילת מה שאסר הבורא אכילתו והבעילות שהזהיר מהם וחלול שבתות ומועדים ושבועת שקר, שלא נפסק דין על פיה[6], ראוי שתהיה תשובתו ממנו באותו ענין ובאותו מין שהיה חוטא בו עם שתוף הלב בכוונה לאלהים. וכל הענין הזה יתכן לאדם בחייו בעוד שהוא מאריך ימים עם ברור הכרתו, כשהוא מכוין לתשובה ולטהר נפשו מעונו אצל בוראו. ובכמוהו אמר החכם[7]: אם חכמת חכמת לך. אבל מה שיהיה מן העוונות לאלהים ולבני אדם, יקשה על האדם התשובה מהם לכמה פנים: מהם, שלא ימצא העשוק או שימות או שמקומו רחוק, ומהם, שיאבד הממון מיד העושק, ואין לאל ידו להשיב העושק לבעליו. ומהם, שהעשוק שמא לא ימחל לעושק במה שעשקו מהזיקו בגופו וְסִפְּרוֹ בגנותו. ומהם, שלא יכיר העושק את העשוק או שלא ידע סך הממון, אשר עשק, כמו שעשק אנשי קריה או אנשי מדינה, ולא הכיר אותם, ולא נתברר אצלו מספר הממון שלקח מהם בעול ובחמס. ומהם,

1 תהלים פ״ט ל״ג 2 ישעיהו כ״ב י״ד 3 לא יחמס—ע״פ לשון הכתוב: וחוטאי חומס נפשו.
4 בזכרם—בשמם הטוב. 5 «והמחשבה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
6 «שלא נפסק דין על פיה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ור״ל שלא גרמה נזק לשום איש.
7 משלי ט׳ י״ב

שנטבע הממון האסור בכפליו מן המותר[1], ואינו קל להוציא אותו ממנו אלא בהפסד הרבה חלקים מן המותר, כמ״ש רבותינו ז״ל[2]: גזל מריש ובנאו בבירה בית שמאי אומרים מקעקע כל הבירה כלה ומחזיר מריש לבעליו ובית הלל אומרים אין לו אלא דמי מריש בלבד מפני תקנת השבים. וממה שתקשה עוד התשובה ממנו, מה שנהג בו האדם עד ששב לו המעשה הרע דָּבֵק כהדבק המעשים הטבעיים[3], אשר לא יקל להניחם, כמו שכתוב[4]: למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו, ואמר[5]: היהפך כושי עורו ונמר חברברותיו וגו׳. ומהם שפיכות דמים והריגת הנקיים בין בפגיעה, בין בעלילת רכילות, כמו שידעת מענין דואג בעיר הכהנים, אשר גרם להרגם ברכילות תחלה, ופגע בהם אחר כך, כמו שנאמ׳[6]: ויסוב דואג האדומי ויפגע הוא בכהנים. ומהם עוד, מי שגורם לאבד ממון חברו ברכילותו אין עולה לו תשובה עד שירצה את חברו, אם בממון אם בפיוס ובכניעה, למחל לו ולנשא חטאו, כמו שכתוב[7]: ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו. ומהם, מי שבא אל הערוה והוליד ממנה ממזר, כי החרפה לא תמוש והשבת המעוות אי אפשר לו, כמו שאמר[8]: כי היא זמה והוא עון פלילים כי אש היא עד אבדון תאכל, ואמר הכתוב[9]: בה׳ בגדו כי בנים זרים ילדו. ומהם מי שהרגיל לשונו לכזב ולספר בגנות בני אדם ולדבר בהם ואיננו יכול לעמד על זה מרובו[10], מפני שאין לו תכלית אצלו, וכבר שכח האנשים אשר דבר בם, והכל שמור עליו וכתוב בספר עוונותיו, ובו נאמר[11]: ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו, ואמר[12]: אם ראית גנב ותרץ עמו ושאר הענין. והנה השוה הלשון הרע עם הגנבה והנאוף, ואמר[13]: ואיש ברעהו יהתלו. וממה שתקשה התשובה ממנו, מי שהדיח בני אדם בדת שבדה להם והכריחם להאמין בה ותעה והתעה, וכל אשר יוסיף העם המאמינים בה, יוסיף עונו ויכפל, כמו שארז״ל[14]: כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ואמרו: ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר[15]: על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא וגו׳. ומשיג במין הזה[16] מי שאפשר לו לצוות בטוב ולהזהיר מן הרע לאנשים תועים, ועכבו מזה[17] יחול ממונם או יראתם, או

1 בכפליו מן המותר ר״ל הכמות של המותר גדולה בכפלי כפלים מן האסור. 2 תענית ט״ז ע״ת.
3 מה שנהג בו האדם... מה שמקשה עוד את התשובה על האדם, זהו שהוא כ״כ התרגל לרע עד שנעשה לו טבע שני וקשה לו לעזבו. 4 ירמיהו ט׳ ד׳ 5 שם י״ג כ״ג
6 שמ״א כ״ב י״ח 7 מיכה ג׳ ג׳ 8 איוב ל״א י״א 9 הושע ה׳ ז׳
10 מרובו—מפני רב דבריו. 11 תהלים מ״א ז׳ 12 שם נ׳ י״ח 13 ירמיהו ט׳ ד׳
14 פרקי אבות פ״ה מי״ח 15 מל״א ט״ו ל׳ 16 ומשיג במין הזה ר״ל במין זה נכנס.
17 ועכבו מזה יחול... ר״ל עצרה אותו מזה התקוה לקבל מהם ממון או הפחד מפניהם.

בשתו מהוכיח אותם, ותעו ולא הורה אותם הדרך הישרה, כמ״ש[1]: הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש.

## פרק י.

אבל איך אופן התחבולה למי שקשתה עליו התשובה, נאמר בתשובת השאלה הזאת, כי מי שעבר עברה מן העברות, שיקשה לתקנה באופן התשובה המיוחדת בה, אינה נמלטת מאחד משני דברים: או שתהיה מן העברות שבינו ובין בוראו או שתהיה מן העברות שבינו ובין בני אדם, כמו האונאה והגנבה ומיני הגזלות והחמס והעול. ומאיזה מהם שיהיה, ותהיה התשובה נמנעת עליו לאחד מן הפנים שהקדמנו, שהתשובה מהם קשה, כשיקבל עליו גדרי התשובה בכל תנאיה, אשר בכחו ויכלתו מהם, הבורא מקל עליו תשובתו, ועובר לו[2] על מה שנעלם ממנו ונמנע עליו, וישים לו מוצא קרוב[3] מחטאו וירחיב אמתלאתו בו[4]. ואם יהיה משער העריות, אשר זכרנו במי שהוליד מאסורה, יכרית הבורא את זרעו, ואם הוא מצד אונאה וגזל בממונות[5], יתן לו האל ממון ויפרענו לחברו וירצהו וימחל לו. ואם הרע לחברו בגופו או בזכרו[6], יכניס לו הבורא יתברך בלבו רצון ואהבה עד שימחל לו במה שהיה מחטאו עליו, כמו שאמר[7]: ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ואם ירחק ממנו העשוק, יזמין הבורא התקבצם, עד שיכנע לפניו העושק וימחל לו. ואם לא ידע האנשים העשוקים ומספר הממון אשר עשק, יפיק אותו האל להוציא ממונו בתועלות כוללות, כבנין גשר וחפור בארות, יהנו מהם בני אדם, ועשות בורות בדרכים, שאין המים מצוים בהם, ומה שדומה לזה מתועלת ההמון, עד שתהיה תועלתו כוללת מי שעשק ומי שלא עשק. ואם ימות העשוק, ישיב הממון ליורשיו, ואם הזיק לו בגופו או שספר בגנותו, יתודה על קברו בזה במעמד עשרה בני אדם וימחל לו עונו, כמו שאמרו חז״ל בענין הזה[8]: מוליך עשרה ב״א ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לה׳ אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו. ואין התשובה נמנעת על החוטא אלא מצד רוע[9] מצפונו ותרמית לבו, אבל אם הוא רוצה להתקרב אל האלהים, לא יסגר שער התשובה בפניו ולא ימנעהו מהגיע אליו מונע, אך הוא פותח לו שער הישרה ומורה אותו הדרך הטובה בחסדו ובטובו, כמ״ש[10]: טוב וישר ה׳ על כן יורה חטאים בדרך, ואמר[11]: ובקשתם משם

1 יחזקאל ל״ג ח׳ 2 ועובר לו — סולח לו.

3 מוצא קרוב — אפשרות, הזדמנות קלה לתקון החטא.

4 וירחיב אמתלאתו — ימצא הרבה סבות להתנצלות.

5 ו: בממונו ס. ש. א. ל. מ.: בממונות.

6 כל ההוצא׳: «בממונו» ותקנתי עפ״י מ. 7 משלי ט״ז ז׳ 8 יומא פ״ז ע״א

9 «רוע» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 10 תהלים כ״ה ח׳ 11 דברים ד׳ כ״ט

את ה׳ אלהיך ומצאת וגו׳, וכתיב[1]: כי קרוב אליך הדבר מאד, ואמר[2]: קרוב ה׳ לכל קוראיו וגו׳. וכבר בארתי לך, אחי, מחובות התשובה וגליתי לך מאופני החזרה מה שיש בו טענה עליך[3] ונפסקו בו אמתלאותיך, ומה תאמר מחר לאלהיך, כאשר ישאלך, הֲסִכלת ולמה סכלת, או העשית מה שעשית בידיעה? ומה תהיה תשובתך על השאלה הזאת[4]? ומבלי ספק נהיה נשאלים. הכן התשובה בעוד שמאריכין לך. ודע, אחי, כי התשובה על זה איננה יוצאת כי אם ממעשינו לא מדברינו. וחשב עם נפשך, תגיע לרצון בוראך, כי לא ישיג הטוב היום אלא הממהר אליו, ופרי הקצור החרטה[5]. הקיצה, אחי, משינת פתיותך וחמל על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא אצלך, וכמה ועד מתי העכוב הזה, וכבר כלית ימיך ברצון תאותך, כאשר יעשה העבד הרע. הלא תשוב לכלות שאר ימיך ברצון בוראך, וכבר ידעת, כי ימי האדם קצרים והשאר בלי ספק יותר קצר[6], כמו שאמרו רז״ל[7]: היום קצר והמלאכה מרובה. היתה לך, אחי, רוח יקרה ונכבדת, כבדת בה העוה״ז הנבזה והכלה והנחת אחריתך[8] הנשארת לך. הלא תְנַשֵּׂא רוחך אל המקום הנכבד והמעון הרם, מקום אשר לא תשפלנה הרוחות העולות אליו לעד, ותמהר בעוד שער התשובה פתוח והקבלה והכפרה מצויה, כמ״ש[9]: דרשו ה׳ בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב. מהר, אחי, ומהר קודם בא פחדך, כי אינך בטוח בחיי יום אחד, ועיין לנפשך עיון שיאות לכמוך ויהיה שקול עם שכלך. ומי שרוצה להגיע לרצון בוראו, יכנס מן הפתח הצר, שיכנסו ממנו החסידים הסובלים ואנשי הטוב[10], ולא יגיעוהו אלא הממהרים אליו, הרצים עדיו, כמו שאמרו חז״ל[11]: הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, ואמר דוד[12]: חשתי ולא התמהמהתי. חשב עם נפשך ובוש מבוראך, שתתנהג עמו במדה, שאינך רוצה לנפשך להתנהג בה עם נברא כמוך, כי אתה יודע כי כשתקציף בעל מעלה קטנה מאנשי המלך על נפשך, אינך מתעכב מהכנע לו והתחנן אליו למחול לך ולהבטיחך מענשו, עם חולשתו בזה. כ״ש אם יקצף עליך השר וכל שכן המלך, שתמהר לבקש מחילתו ותחיש בתשובה אליו וּלְרַצּוֹתוֹ, מיראתך מהירות עונשו, וכבר

1 שם   2 תהלים קמ״ה י״ח

3 מה שיש בו טענה עליך ר״ל בכל מה שגליתי לך יש בו משום טענה לענש אותך.

4 כל ההוצא׳: «ומה תאמר מחר לאלהיך סכלתי ולא סכלת או תאמר עשיתי מה שעשיתי ואינ, יודע ומה תהיה תשובת השאלה הזאת» ותקנתי עפ״י מ.

5 ופרי הקצור החרטה ר״ל החרטה באה בעקבות הקצור שהאדם מקצר בעבודת ה׳

6 והשאר בלי ספק יותר קצר ר״ל מה שנשאר לך עוד לחיות יותר קצר בלי ספק מחיי האדם בכלל.   7 פרקי אבות פ״ב מ״י.   8 והנחת אחריתך—עזבת את עניני העולם הבא.

9 ישעיהו נ״ה ו׳   10 כל ההוצא׳: «וכלנו נקוה הטוב» ותקנתי עפ״י מ.

11 פרקי אבות פ״ה מ״כ   12 תהלים קי״ט ס׳

ידעת חולשתו מעשות דבר בלתי גזרת הבורא, כמ״ש החכם[1]: פלגי מים לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפץ יטנו, עם כלות מלכותו ונְתִישת ממשלתו והתחלקות לבו וטרדתו בקצת הדברים מקצתם[2], ועבר השכחה וההעלמה עליו, ורוב מה שנעלם ממנו מן הדברים הנראים כ״ש הנסתרים. ועם ידיעתך כל זה, אינך מתאחר לבקש ממנו למחל עונך ולמהר אל מה שירצהו ויקבלהו ממך. ואיך לא נבוש, אחי, מבוראנו, המשקיף על הנסתר ועל הנגלה ממעשינו ומחשבותינו, אשר לא תעבר עליו שכחה ולא העלמה, ולא יטרידהו דבר מדבר ואין מנוס מדינו ואין קץ למלכותו, שנטה מעליו[3] ונתאחר מהכנע לו ומשוב אליו, ואין אנו יודעים עת קצנו ותכלית מדת ימינו. ואלו היה אדם מזהיר אנשי קריה או אנשי מדינה, ויאמר: בני אדם היו נכונים לנסע לעוה״ב, כי איש אחד יפקד מכם בחדש הזה, ואינני יודע אותו. האין מן הדין על כל אחד מהם שיהיה נכון למות, מיראה, שמא יהיה הוא האיש ההוא. ואיך לא נהיה כולנו נכונים לו, ואנחנו רואים, כי המות בכל חדש ובכל מקום[4] מכלה מספר רב מן החיים. הלא מן הדין עלינו שנירא על נפשותינו בכל חדש ונחשב על עניננו וצידתנו ובית מועדנו, קודם עת הצורך אליהם אפילו יום אחד, כמו שאמרו ז״ל[5]: שוב יום אחד לפני מיתתך, ונאמר[6]: בכל עת יהיו בגדיך לבנים. בחן ביתרון שכלך והכרתך ברור זה במה שאתה רואה בעיניך יותר מברור[7] מה שיגיד לך זולתך[8]. ואל תדחה שכלך ובינתך, כי כבר נאמר, כי לבורא יתברך על עבדיו טובות, אם יקבלו אותם, ירויחו בם, ואם ישיבום עליו, יהיו לטענות עליהם[9] ואח״כ ישובו לנקמה. והבורא יתברך הטיב לך בחכמה ובתבונה ובדעת, שָׂם לך בהם יתרון על זולתך. הזהר והזהר, שלא ישובו לטענה עליך, וכבר העיר אותך אל הדרך הישרה והורה אותך נתיב טובתך לחמלה עליך[10] ולנהלך לאט, ולא רצה לך שתתמיד על פתיותך ותחזיק במריך, ללכת עמך על דרך החסד[11], אשר יאות לו ובחמלתו ורחמיו על ברואיו, כמ״ש[12]: טוב וישר ה׳ על כן יורה חטאים בדרך. וכבר קרא אותך לאט ובלשון רכה ואחר כך בתוכחת והכלמה ואחר כך הזהיר אותך בענשו, כדי שתשוב אליו ותמהר לחזר עדיו. מהר, אחי,

---

1 משלי כ״א א׳ 2 וטרדתו בקצת הדברים מקצתם ר״ל שדבר אחד מטריד אותו מדבר אחר.

3 שנטה מעליו—מוסב על «איך לא נבוש».

4 «ובכל מקום» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 5 פרקי אבות פ״ב מ״י

6 קהלת ט׳ ח׳ 7 כל ההוצא׳ «בבירור» ותקנתי עפ״י מ.

8 בחן ביתרון... ר״ל בחן בשכלך את אמתת הדבר הזה עפ״י מה שאתה רואה בעיניך יותר מאשר עפ״י מה שיגיד לך מי שהוא.

9 ואם ישיבום עליו... שלא יחפצו בהם, יהפכו לטענות והאשמות נגדם.

10 לחמלה עליך—מפני חמלתו עליך. 11 ללכת עמך... מפני לכתו עמך בדרך החסד.

12 תהלים כ״ה ח׳

ומהר להאזין אליו ולשמע בקולו ולדבקה בו, ובחר לנפשך מה שבחר לה אלהיך ורְצֵה לה מה שרצה ממנה בוראך. ואל תביאך העצלה להקל בה, כי אם תקל נפשך בעיניך, איזה דבר יהיה נכבד אצלך? והזהר, פן ישיאך הרהור לבך, ויאמר לך: עתה אחרי אורך התעלמותי וחליפות רוב ימי[1], אשוב אל האלהים ואבקש מחילתו? וראוי שתשיב עליו, כמו שאמר הנביא מענין הזה[2]: ובשוב רשע מרשעתו... ובשוב צדיק מצדקתו עד סוף הענין. וכבר המשילו זה הקדמונים לאדם, שהיו בידו דרכמוני כסף, והיה צריך לעבר בנהר גדול, וכאשר עמד על שפת הנהר, השליך הדרכמונים ההם בנהר, מפני שקוה להפסיק הנהר בהם, והשליכם כלם חוץ מאחד שנשאר בידו, ולא נפסקו המים בעבורם. וכאשר ראה כן, אמר למלח אחד, שהיה בנהר: קח זה הדרכמון אשר בידי והעבירני בספינתך בנהר. ועשה המלח כן, והגיעו לחפצו[3] בדרכמון ההוא אשר נשאר בידו, והשיג בו מה שלא הגיע אליו בכל הדרכמונים שאבד בנהר, וכאילו לא אבד מאומה. וכן בעל התשובה, אשר כלה רוב ימיו בזולת עבודת הבורא, כשיחזור בתשובה באחרית ימיו, ימחל לו הבורא מה שקדם מרוע מעשיו כל ימיו. כמ"ש[4]: כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו, ואמר[5]: כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה לו. ואל יכבד עליך, אחי, הערתי אותך[6] לשמירת עצמך, אשר ארכו ימי התעלמותך ממנה, כי לא יחדתיך בה מבלעדי נפשי[7]. והכנע לאמת ואל תברח ממנה והודה לאלהים, אשר העיר אותך למה שלא ידעת, ואל תקח אורך התעלמות זולתך המעיר לך[8] לטענה לך ולאמתלא, כי זה מתרמית היצר ומצודיו לאנשים אשר הכרתם חלושה. האלהים ישימנו מן הממהרים אליו והשבים עדיו בלב שלם ברחמיו, אמן.

---

1 עתה אחרי אורך... ר"ל האם יש עוד מקום לתשובה אחרי אשר במשך זמן כל כך ארוך התעלמתי מחובותי לה' וכבר עבר רב חיי. 2 יחזקאל י"ח כ"א
3 והגיעו לחפצו—הביאו למחוז חפצו. 4 שם 5 שם ל"ג ט"ז
6 ואל יכבד עליך—אל יהיה כבד וקשה בעיניך, אל תעלב, שאני מעיר לך.
7 כי לא יחדתיך ר"ל לא לך לבד אני מדבר כי אם גם לנפשי אומר זאת.
8 אורך התעלמות זולתך... אל תשתמש בטענה, שהמעיר לך הוא בעצמו מתעלם מעבודת ה'.

# השער השמיני, שער חשבון הנפשי

בחשבון האדם עם נפשו לאלהים.

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו בגדרי התשובה ותנאיה, והיה החשבון עם הנפש אחד מתנאיה, ראיתי לסמך לה באור עניני החשבון עם הנפש בעבור מה שיש בו מעניני ההערה לה[1] למה שיש בה תקנתה בשני עולמים, כמו שאמר דוד ע״ה[2]: חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. וראוי לנו לבאר מדבר החשבון עם הנפש ששה ענינים: הראשון, מה החשבון עם הנפש. והשני, אם חשבון כל בני אדם שוה אם לא. והשלישי, על כמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו. והרביעי, מה תועלת החשבון הזה. והחמישי, אם האדם חייב לחשב עם נפשו תמיד אם לא. והששי, במה שחייב האדם לסמך לחשבון מן המעשים[3].

## פרק א.

אבל החשבון עם הנפש הוא השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו[4], כדי שידע בזה מה שיש לו ומה שיש עליו[5] מן החובות. וכבר הזהירנו על זה הנביא ע״ה באמרו[6]: וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים וגו׳ ואמר דוד ע״ה[7]: טעמו וראו כי טוב ה׳, ואמר[8]: דע את אלהי אביך ועבדהו, ואמר[9]: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין, ואמר במי שלא הסתכל בעניניו ולא חשב עם נפשו עליהם[10]: ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה, ואמר[11]: לא זכרו את ידו, ואמר[12]: זכור ימות עולם, ואמר[13]: זכרתי ימים מקדם, ואמר[14]: אשא דעי למרחוק.

## פרק ב.

אבל אם חשבון כל בני אדם שוה אם לא, נאמר, כי התשובה בזה, שהשתדלות בני אדם בעניני תורתם ועולמם יתחלף, כפי התחלפות הכרתם

---

1 ההערה לה—שע״י חשבון הנפש יתעורר לתשובה. 2 תהלים ק״ט נ״ט

3 במה שחייב האדם... ר״ל איזה מעשים צריכים לבוא תיכף אחרי חשבון הנפש.

4 בינו ובין שכלו ר״ל החשבון שעושה עם שכלו לבד.

5 מה שיש לו... מה שמגיע לו ומה שהוא חייב. 6 דברים ד׳ ל״ט 7 תהלים ל״ד ט׳

8 דה״א כ״ח ט׳ 9 תהלים ל״ב ט׳ 10 ישעיהו מ״ד י״ט 11 תהלים ע״ח מ״ב

12 דברים ל״ב ז׳ 13 תהלים קמ״ג ה׳ 14 איוב ל״ו ג׳

ושכלם וזכות הבנתם. וכל אחד ואחד מהם מצווה לחשב עם נפשו במה שהוא חייב בו מעבודת הבורא יתעלה, כפי הכרתו בטובות הבורא הכוללות והמיוחדות, כמו שאמר הכתוב[1]: וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו וגו׳ כי עיניכם הרואות וגו׳. רוצה לומר, כי טענת הבורא עליכם יותר חזקה ונראית ממה שהיא על בניכם, אשר לא ראו את מופתי הבורא כראותכם, מפני שאתם ראיתם אותם בעיניכם ואתם המיוחדים בטובות הגדולות מבלעדיהם והנצלים ממכות מצרים וקרח ולא הם, ועל כן חייבים אתם בעבודה עליהם. וכן נאמר בשאר בני אדם, כי מה שחייבים בו יתחלף כפי התחלפות הכרתם והתחלפות הטובות עליהם. ועל המאמין לחשב עם נפשו במה שהוא חייב לאלהים ית׳ וידקדק בדבר בתכלית יכלתו וכפי השגתו ממנו, ומה שיגיע אליו במעשה, ישתדל בו ויטרח, ומה שלא יוכל להשיגו במעשה, ישיגהו בידיעה ויתאוהו בלשונו ויכסף אליו בלבו[2], כמ״ש דוד ע״ה[3]: אחלי יכונו דרכי לשמר חקיך, ואמר[4]: הנחמדים מזהב ומפז רב וגו׳. והבורא ידינהו לזכות, והוא חייב לצפות לעתות, אשר תשיג ידו ויוכל בהם לשלם מה שיתכן לו מחובות הבורא יתברך. ואל ירחיב על עצמו האמתלאות בו ויזלזל בו ויניחהו ויתעלם ממנו, פן יהיה נעכר[5] ביום החשבון הגדול, כמו שכתוב[6]: בז לדבר יחבל לו.

## פרק ג.

אבל על כמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו לאלהים יתעלה, אומר, כי אופני החשבון רבים בענין הזה, אך אבאר מהם שלשים פנים, יתבאר מהם מה שהאדם חייב בו לאלהים, כשנותן אותם אל לבו ומקבל על נפשו לחשב בהם ולזכר אותם תמיד.

הראשון, כשיסתכל האדם בענין עצמו ויחשב בתחלת הויתו ויציאתו מלא מציאה אל מציאה, והעתקתו מאין ליש, ללא יתרון שקדם לו, אך חסד אלהים וטובו ונדבתו, ויראה בשכלו, כי הוא חשוב בענינו[7] ונִשָׂא במדרגתו ומעולה במתכונתו מן הבהמה והצמח והמוצק, יתחייב להודות לבוראו יתברך. וימשל בזה משל קרוב, יעלה במחשבתו: אלו בעת ינקותו השליכתו אמו במסלה, ועבר אדם אחד וראה אותו וחמל עליו ואסף אותו אל ביתו ונטפל בגדולו, עד אשר גדל והשכיל, היאך היה חייב לרוץ לרצונו וכל אשר יצוהו בו ויזהירהו ממנו, וכמה הוא חייב לו מן החובות. וכפי הגנת הבורא עליו והספקתו בכל עניניו, צריך שיהיה הֶמְשכו אחר עבודתו וקבולו מצותו. וכבר

1 דברים י״א ב׳ 2 «בלשונו ויכסף אליו בלבו» הוספתי עפ״י מ. 3 תהלים קי״ט ה׳
4 שם י״ט י׳ 5 נעכר—אבל ועצוב. 6 משלי י״ג י״ג
7 חשוב בענינו—חשוב על פי מצבו ומדרגתו.

הוכיח הנביא האומה בענין הזה באמרו[1]: הלה׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו׳, ובאר יחזקאל[2] בפרק: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ושאר הענין.

והשני, חשבון האדם עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בחבור גופו והשלמת צורתו ומינותו[3] ותבנית אבריו והוצאתו מבטן אמו ביכלתו יתברך, והכנת טרפו קודם לזה ואחריו, כפי הראוי לו וכשעור צרכו, חסד מאלהיו עליו. ויחשב בנפשו: אלו היה חסר בתחלת בריאתו מבלי עינים או ידים או רגלים, ויהיה ביכולת אדם לעשותם לו, עד שיהיה גופו שלם בהם, היאך תהיה הודאתו לו והמָשכו למצותו והדבקו בעבודתו. וכפי זה צריך, שימשך אחר בוראו יתברך, אשר תקן גופו והשלים אבריו כלם בתכלית התקון והתכון, כמו שאמר[4]: זכר נא כי כחומר עשיתני וגו׳ ושאר הענין, ואמר[5]: כי אתה קנית כליותי, ואמר[6]: כי אתה גוחי מבטן.

והשלישי, חשבון האדם עם נפשו והסתכלו בגודל טובת האלהים עליו במה שהועילו מן השכל וההכרה עם הרבה מדות טובות וחמודות ונכבדות, יש לו בהם יתרון על החיים שאינם מדברים, כמו שכתוב[7]: מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו. ויחשב, אלו היה עירום מן השכל וההכרה, והועילו בהם אדם כמוהו והכיר יתרון מה שהוא בו על מה שהיה בו[8], ההיה מספיק לו כל ימי חייו ומדת ימיו להיות מתמיד בהודאתו ושבחו על זה תחת גמולו? כל שכן הבורא יתברך, אשר אין קץ לטובותיו עלינו ולא תכלית לחסדיו עמנו, כמו שכתוב[9]: רבות עשית אתה ה׳ אלהי וגו׳.

והרביעי, חשבונו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בהערתו אל מה שיש בו חיותו בשני העולמים: בתורה נכבדת נאמנה להסיר עורונו ולבער סכלותו ולהאיר עיניו ולהקריבו אל רצון אלהיו, ותודיענו אמתת בוראו ומה שהוא חייב לו, אשר בו תשלם הצלחתו בשני העולמים, כמו שכתוב[10]: תורת ה׳ תמימה משיבת נפש וגו׳ פקודי ה׳ ישרים משמחי לב וגו׳. ויחשב בנפשו, אלו היתה נעדרת ממנו אחר שהכיר מעלתה, ואח״כ נזדמן לו אדם שהועילו בה, ההיתה ראויה השתדלותו ויכלתו מספקת[11] להשלים הודאתו ושבחו על זה, וכ״ש הבורא המעיר בה והמפיק להבנתה[12] והעוזר לו עליה. והמעט ממה שאנו חייבים לו מן ההודאה עליה, הוא שנרוץ להדבק בתורתו ונמהר לקבל מצותו

---

1 דברים ל״ב ו׳ 2 יחזקאל ט״ז ו׳ 3 ומינותו ר״ל סמני מין האדם שבו.
4 איוב י׳ ט׳ 5 תהלים קל״ט י״ג 6 שם כ״ב י׳
7 איוב ל״ה י״א 8 יתרון מה שהוא בו... ר״ל יתרון מצבו עכשיו על מצבו הקודם.
9 תהלים מ׳ ו׳ 10 תהלים י״ט ח׳
11 ההיתה ראויה השתדלותו... ר״ל ההיו נראות בעיניו מספיקות השתדלותו ויכלתו לתת הודאה שלמה על זה. 12 והמפיק להבנתה—הנותן לו את היכלת להבינה.

והזהרתו, כמו שכתוב[1]: חשתי ולא התמהמהתי וגו׳, ואמר[2]: מה אהבתי תורתך, ואמר[3]: מה נמלצו לחכי אמרתך.

והחמישי, שיחשב עם נפשו בהתאחרו מהבין ספר תורת האלהים ומנוחת נפשו[4] מבלתי עמד על עניניו, ואיננו עושה כן בספר שיגיעהו ממלך, אם הוא מסופק בהבנתו מפני הדמות הכתיבה או המלות[5] או לעומק עניניו ודקותם והתערבותם וצחות דבריו, אבל היה נותן כל לבו ושכלו בו, לעמד על עניניו, והיה מצטער צער גדול, עד שיבין כוונתו בו. וכשהוא עושה זה לעמד על ספר אדם חלש ובן תמותה כמוהו, כמה הוא חייב לעשות מכפלי זה[6], עד שיבין ספר אלהיו, אשר הוא חייו[7] כמ״ש[8]: כי הוא חייך ואורך ימיך וגו׳. והיאך התרת לעצמך, אחי, להתעלם ממנו ולהסתפק לך ממנו מה שהוא קרוב מענינו ונגלה מפשוטו, ותקל בזולתו? הלא תראה חסרונך ופחיתותך בדבר הזה. הלא זה דומה למעשה מי שנאמר בו[9]: ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא וגו׳ ולאלהא די נשמתך בידה וכל ארחתך לה לא הדרת.

והששי, שיחשב בנפשו, כשהוא מרגיש במדותיו, שהן נוטות להמרות הבורא ולהפר בריתו, ויחשב בנפשו ויעביר על לבו כל מה שהשיג בחושיו משרשי העולם וענפיו ופשוטו ומרכבו ועליונו ותחתונו, שכלו עומד בדבר ה׳ ושומר ברית ה׳. האם ראה ממנו דבר יוצא מקשר עבודת האל יתעלה, או שממרה דברו ומפר בריתו? ואלו היינו מעלים במחשבתנו, שדבר מהם עבר ברית הבורא, לא היה נמצא אדם כלל. למשל, לו אחד היסודות היה עובר ברית הבורא[10] ונשתנה טבעו או שהארץ סרה מן האמצע, ויצאו מי הים ועברו גבולם וכסו פני הארץ, ההיה אדם נשאר על פני האדמה? ויותר נפלא מזה באברי האדם, אלו היו עוברים ברית הבורא באדם, וינוחו אבריו הטבועים על התנועה[11] או ינועו הנחים מהם, או אם לא היו מגיעים אליו החושים מה שנצטוו להגיע אליו, היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת, ובטלה הנהגתו. והאיך לא יתביש האדם לעבר ברית אלהיו בעולם, שלא עבר ברית אלהים בו ובעוזרים שחייבם בעבודתו וסבל כל ענינו, והם אבריו, שלא עברו על ברית הבורא בו[12]. והדמיון הקרוב בזה למלך, שצוה כת אחת מעבדיו להעביר אחד משריו נהר גדול בתכלית השמירה אל מקום ידוע וזמן קצוב,

---

1 שם. 2 שם קי״ט ס׳ 3 שם. 4 ומנוחת נפשו... שנפשו אינה מתעוררת לעין ברעיונות הספר. 5 הדמות הכתיבה... שיש בספר מלים דומות שאין להבדיל ביניהן.
6 מכפלי זה—הרבה יותר מזה. 7 כל ההוצא׳ מוסיפות: «והצלתו» ותקנתי עפ״י מ.
8 דברים ל׳ כ׳ 9 דניאל ה׳ כ״ג.
10 «לא היה נמצא אדם כלל. למשל, לו אחד היסודות היה עובר ברית הבורא» חסר בכל ההוצאות והוספתי עפ״י מ. 11 הטבועים על התנועה ר״ל שנתן להם טבע התנועה.
12 «שלא עברו על ברית הבורא» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

ואח״כ צוה המלך להשר לעשות להם בענין ההוא ובזמן ההוא דברים ידועים, וקיימו העבדים בהשר מצות המלך, והתעלם השר ממה שצוהו בו המלך להם, ואמר לו אחד מן העבדים: השר המתעלם ממצות המלך! הלא תירא, שיעשה אחד ממנו בך כמעשיך, ויעבר מצות המלך בשמירתך, כמו שעברת בנו, ותפול בנהר הגדול הזה, ותמות מיתה רעה. חזר מטעותך בתשובה ובקשת המחילה, כי המלך צוה אותנו שנתעלם משמירתך, אם תתעלם ממצותו עלינו. והקיץ מהתעלמותו וחזר מטעותו. ואתה, אחי, חשב, אם עבר אחד מאבריך על מצות הבורא בך בהשתמשך בו, הלא אתה יודע, כי הבורא יתברך התנה בתורתו הנאמנה, שיהיה ברשותך ובחפצך כל מה שבעולם, אם תעבדהו, ושיעבר על רצונך, כשתעבר על דברו, כמו שהוא מבואר בפרשת[1]: אם בחקותי תלכו וזולתה.

והשביעי, חשבון האדם עם נפשו לאלהיו בתנאי העבדות, ושיקבל על עצמו חובות האדנות לבוראו. וכבר זכרנו רובם בשער השלישי מן הספר הזה, ידרשם המבקש שמה. ויחשב עם נפשו עליהן בעת שיכיר התמדת טובות הבורא יתברך עליו, בהזמינו תועלותיו, וחמלתו עליו והספיקו כל הצריך לו מן המזון תדיר ולא הניחו לנפשו ולחלישות גופו[2] בהנהגת עניניו, והועילו בחכמה ובשכל ובבינה, ינהיג בהם עניניו וידע חובות אלהיו עליו, כמו שאמר דוד ע״ה[3]: עבדך אני הבינני. וכשיכיר העבד מאדוניו סימני טובותיו העודפות בנפשו וגופו וכל תנועותיו, ושהוא משקיף עליו תמיד ויודע נגלותיו ונסתרותיו ושומר על כל תנועותיו, וקושר אותם באסוריו, ומושל בהם, וצורת נסיונו[4] ובחינתו במה שהתיר לו מהשתמש באבריו והרשהו מהעברת מחשבותיו ביצריו הטובים והרעים, ויחשב במסורת התורה והערתה על מה שיש בו רצון אלהיו ומה שיקציפנו עליו, משתמש[5] בכל פנות גופו וכחות נפשו במה שימצא בו חן בעיני אדוניו ויקריבהו אליו, ויסיר מסך הסכלות בו מעליו וילבש כסות המורא והבושת ממנו ואהבה בו, והחפץ במה שהוא רוצה, ואז יבואוהו הטובות הגדולות והאורים הגדולים מהאלהים, כמ״ש[6]: ה׳ באור פניך יהלכון, ואמר[7]: יאר ה׳ פניו אליך ויחנך. ועיקר הכל בהשלמת תנאי העבדות[8] וביחדו אלהיו באדנות בלב שלם ונאמן, ובזה תהיה אהבתו באלהיו שלמה, ואהבת אלהיו בו, כמו שאמר הכתוב[9]: את ה׳ האמרת היום וה׳ האמירך היום, ואמר[10]: ולתתך עליון, ואמר[11]: וראו כל עמי הארץ כי

1 ויקרא ל״ו ג׳ 2 כל ההוצא׳: «הכרתו» ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה. 3 תהלים קי״ט קכ״ה

4 וצורת נסיונו מוסב על «וכשיכיר העבד» ר״ל כשיכיר את צורת הנסיון שמנסה האדון אותו באותם הדברים שנמסרו לבחירתו החפשית וברעיונות שנתנה לו רשות להטותם לטוב או לרע.

5 משתמש — ואם הוא משתמש בכל פניות גופו. 6 שם כ״ט ט״ז

7 במדבר ו׳ כ״ה 8 מ. : «התשובה והעבדות».

9 דברים כ״ו י״ז 10 שם 11 שם כ״ח י׳

שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך. והטעם בזה, כי ידוע שגדולת העבד ויקר מעלתו אצל בני אדם, הם כפי גדולת אדוניו בין האדונים וכפי בחירת האדון בו והקרבתו אותו. ולפי ששם הבורא יתעלה גדול ועליון על כל עליונים אצל כל הגויים, כמו שכתוב[1]: כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים, והיה הקרוב אליו בכל העמים והמיוחד בעבודתו מהם עם בני ישראל, היה בדין, שתהיה מעלתנו ותפארתנו על שאר העמים כפי זה. וטעם כי שם ה׳ נקרא עליך, הוא שקראנו עם ה׳ ועם אלהים וכהני ה׳ ומשרתי ה׳ ועבדי ה׳ ובני ה׳ והדומה לזה ממלות הסגולה והבחירה. אבל «ויראו ממך» הוא לכבוד הבורא ומוראו, כמ״ש[2]: מי לא יראך מלך הגוים, וכמו שאמר הכתוב במה שאנו עתידים להגיע אליו מהתקרב אל הבורא והתיחדנו בעבודתו[3]: זה יאמר לה׳ אני וגו׳. והתחלפות ערכם אצל הבורא כפי התחלפות מעלותם בקרבתם אליו ועבדם אותו. על כן חשב עם נפשך על הענין הזה, אחי, ואל תטה בו אחר יצרך ולא תסכים עם תאותך בהשתמשך במחשבתך ובינתך ושכלך בו, ותן אל לבך השקפת הבורא יתברך על חשבונך במצפונך ותהיה כוונתך בו לשמו ותדקדק בו לכבודו יתעלה, מבשתך מהשקפתו עליך בו, כמ״ש[4]: ה׳ יודע מחשבות אדם כי המה הבל.

והשמיני, חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו מיחוד לבו לאלהים ית׳. ויחוד הלב על ב׳ פנים: א׳ מהם, יחוד הלב ביחוד האל, כאשר בארנו בתחלת הספר הזה. והב׳, יחוד הלב בעת שיעשה מאומה ממעשי העוה״ב חובה או רשות לאלהים לבדו, כאשר בארנו בשער החמשי מן הספר הזה. ומתנאי יחוד האלהים, שלא יהיה לו אלהים זולתו ולא ייחס אליו צורה ולא תמונה ולא תכונה ולא תנועה ולא העתקה ולא תאר מתארי הגופים ולא ענין מעניני העצם והמקרה, ויאמין, שאין ראשית לקדמותו ולא תכלית למציאותו[5] וידע, שהוא אחד ואין אחד כאחדותו ולא בורא זולתו ולא יוצר מבלעדיו, ושאר שמותיו הטובים ומדותיו העליונות. ומתנאי יחוד הלב במעשה לאלהים, שלא יכוון במעשהו אלא לשמו הגדול, לא מאהבה לשבח בני אדם, לא מתקוה להם ולא מיראה אותם ולא למשך תועלת ולדחות נזק בעולמו ובאחריתו, כמו שאמרו רז״ל[6]: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. ובחן זה, אחי, במה שנוהגים בו בני אדם באהבתם, כי האוהב כשהוא מרגיש מאוהבו, שאין לבו שלם עמו, כ״ש האדון מן העבד, יקצף עליו ולא

---

1 מלאכי א׳ י״א 2 ירמיהו י׳ ז׳ 3 ישעיהו מ״ד ה׳ 4 תהלים צ״ד י״א

5 «ויאמין שאין ראשית לקדמותו ואין תכלית למציאותו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

6 פרקי אבות פ״א מ״ג

ירצה במעשהו, אפילו אם ישתדל בו ויהיה שלם וגמור בנראהו, אע״פ שהאדם מצטרך לחברו וצריך לעזרתו. ק״ו הבורא יתעלה, שצורך הברואים כלם אליו, ואין לו צורך עליהם ולא תועלת בהם, המשקיף על לבותם וצפון סודותם, איך נרצה לו מנפשותינו במה שלא נרצה מהם לחברינו ורעינו עם סכלותם במצפון לבותינו מהתרמית[1] והאון ומעוט שלמות לבנו עמהם. וכשמסתכל המבין ממנו בענין הזה, יכלם מבשתו מהבורא יתעלה, ויתקן מצפונו וייחד לבו לאלהים ביחודו[2], בעשותו[3] מצוה ממצוותיו ותורה מתורותיו, ויעשנה[4] בהשתדלות וחריצות, כמו שאמר דוד ע״ה[5]: דרך מצוותיך ארוץ וגו׳.

והתשיעי, חשבון האדם עם נפשו במיני מעשה העבודה והשתדלותו בהם למחלקותיהם, כהשתדלותו במעשי מלכו, כשהוא מטיל עליו מעשה מן המעשים שיהיו בתנועות גופו, ולא יניח מהשתדלותו ויכלתו מאומה שלא ישימהו בו. ואם יהיו ממעשי העיון והמחשבה והעצה, יזמין כל לבו ובינתו ושכלו והכרתו להשתדל בו ולהרגיש אליו[6]. ואם בא לשבחו ולהודות לו על טוב שגמלו או חסד שעשה עמו בחרוז או במפורד[7] או בכתב או בעל פה, לא יניח מצחותו ומליצתו ודרך העברה ומשל ואמת ושקר, במה שיתכן לו לספר עליו, שלא יזמנהו וְיַרְאֵהוּ. ואלו היה יכול להראותו בכל אבריו ונסתרו ונראהו, היה עושה, ואלו היה יכול להטריח השמים והארץ וכל אשר בהם בהודאתו ושבחו, מחפצו שיגיענו טוב מצפונו לו[8], היה עושה זה עם חולשת האדם וזעירותו ומהירות כלות ימיו. וכפי זה ראוי למשכיל שיהיה במעשה עבודת האלהים יתעלה, כשהוא עושה מהם מאומה. והוא, שכל מעשה שהוא לאלהים איננו נמלט מאחד משלשה חלקים: אחד מהם, חובות הלבבות בלבד והם שכוונו לבארם בספר הזה. והחלק השני חובות הגופות והלבבות יחדו, כמו התפלה ולמוד התורה והשבח והתהלה לאלהים ולמוד החכמה וצוות בטוב והזהר מן הרע והדומה לזה. והחלק השלישי, חובות האברים בלבד, אין ללב בהם שום הכנסה, אלא הכוונה לאלהים בתחלת המעשה, כסוכה ולולב וציצית ומזוזה ושמירת השבתות והמועדים והצומות[9] והדומה לזה ממה שלא יזיק העושה אותם טָרוד לבו בזולת מעשהו, ובכגון זה אמרו חז״ל: מצוות אינן צריכות כוונה[10]. אך בחובות הלבבות, שהזכרנו בהקדמת ספרנו

---

1 כל ההוצא׳: «עם התרמית» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל למרות אי ידיעתם מה שצפון בסתר לבנו מתרמית ואון. 2 וייחד לבו לאלהים ביחודו... ר״ל בעשותו מצוה ייחד לבו ביחוד האלהים.
3 כל ההוצא׳: «ובעשותו» ותקנתי עפ״י מ. 4 «ויעשנה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
5 תהלים קי״ט ל״ב 6 ולהרגיש אליו—לדאג לו, להזהר בו. 7 במפורד—בפרוזה.
8 מחפצו שיגיענו... מתוך חפצו, שחברו ירגיש ויכיר בטוב לבו ומצפונו.
9 כל ההוצא׳: «והצדקה» ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה.
10 ראש השנה כ״ח ע״ב. מ«ובכגון» עד «כוונה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

זה[1], חייב לפנות לבו ממחשבות העולם וטרדותיו וליחד לבו ומצפונו לאלהים לבדו בעת ההיא, ולהרחיק מלבו כל דאגות העולם וליחד לבו בהשתדלותו לעשות לאלהים באותה שעה[2], כמו שאמרו על אחד מן הפרושים, שהיה אומר בתפלתו לאלהים: אלהי יגוני בעבורך בטֵל ממני היגונות ודאגתי ממך הרחיק מנפשי הדאגות. ובזה יקבל האלהים מעשהו וירצהו. ובכמותם יתכן מה שאמרו רז״ל[3]: מצוות צריכות כוונה. ואם יתעסק במעשה מחובות הלבבות והאברים יחדו בתפלה ובשבח לאלהים יתברך, יפנה גופו מכל מעשי העוה״ז והעוה״ב ויפנה לבו מכל המחשבות המטרידות אותו מענין התפלה, אחר שינקה עצמו וירחץ מכל הטנופין והלכלוכין וירחק מכל ריח רע והדומה לזה. ואח״כ יעלה על לבו, אל מי מכוין בתפלתו ומה מבקש בה ובמה מדבר לפני בוראו ממלות התפלה ועניגה. ודע, כי המלות תהיינה בלשון והעיון בלב והמלות כגוף לתפלה והעיון כרוח[4]. וכשיתפלל המתפלל בלשונו, ולבו טרוד בזולת ענין התפלה, תהיה תפלתו גוף בלא רוח וקליפה בלא לב, מפני שגופו נמצא ולבו בל עמו עת תפלתו, ובכמוהו אמר הכתוב[5]: יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני. ומשלו זה עוד לעבד, שבא אדוניו לביתו וצוה אשתו ובני ביתו לכבדו ולעשות כל אודותיו, והלך לו הוא והתעסק בשמחה ובשחוק ונמנע מעבד אותו בעצמו ומהשתדל בכבודו ולעשות מה שהיה ראוי לו, ובני ביתו לא יכלו למלא מקצת מצרכיו, מפני היותו רחוק מהם[6], וקצף עליו אדוניו ולא קבל כבודו ועבודתו והשיב הכל בפניו. וכן המתפלל, כשיהיה לבו ומצפונו ריק מענין התפלה, לא יקבל האל ממנו תפלת אבריו ותנועת לשונו. הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו׳. וכשיהיה האדם חושב בשום דבר מדברי העולם במותר או באסור, ואח״כ יחתם תפלתו ויאמר: והגיון לבי לפניך, הלא זה גנאי גדול, שיטען שדבר עם אלהיו בלבו ובמצפונו ולבו בל עמו, ושאל ממנו אחר כך לקבל אותה ולרצות בה ממנו, ודומה הוא למי שנאמר בו[7]: כגוי אשר צדקה עשה, ואחז״ל[8]: ימוד אדם עצמו אם יכול לכוין את לבו, יתפלל, ואם לאו, אל יתפלל, ואמר רבי אליעזר בשעת פטירתו בכלל מה שצוה בו לתלמידיו[9]: וכשאתם מתפללים, דעו לפני מי אתם מתפללים, ואמר הכתוב[10]: הכון לקראת אלהיך ישראל, וארז״ל[11]: אל תעש תפלתך קבע

---

1 «שהזכרנו בהקדמת ספרנו זה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

2 מ«ולהרחיק» עד «שעה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 3 ראש השנה כ״ה ע״ב

4 בכל ההוצא׳ הנוסח משובש ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

5 ישעיה כ״ט י״ג 6 מ«ובני ביתו» עד «רחוק מהם» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

7 ישעיהו נ״ח כ׳ 8 ברכות ל׳ ע״ב 9 שם כ״ח ע״ב 10 עמוס ד׳ י״ב

11 פרקי אבות פ״ד מי״ג

אלא רחמים ותחנונים לפני המקום, ואמר[1]: בהתעטף עלי נפשי, ואמר[2]: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים. וראוי לך, אחי, שתדע, כי כוונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו. ולפי שהיה כבד על הנפש לזכור כל זה בלי חבור וסדר, סדרו[3] רבותינו ז״ל הענינים שצריכים להם רוב כתות בני אדם[4], הנראה חסרונם בהם אל האלהים וכניעתם בעבורם, והם עניני התפלה על סדר ותקון, שתקבל בה הנפש פני בוראה ולא תבוש בהתנפלה[5], וְיֵרָאֶה ממנה בְסַדְרָה עניני התפלה בלבה הכניעה והשפלות לאלהים. ולפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת הרבה[6] ואין לה קַיָּמָה למהירות עבר ההרהורים על הנפש, היה קשה עליה לסדר עניני התפלה מעצמה, תקנו אותם רז״ל במלים מתוקנות, יסדרם האדם בלשונו, מפני שמחשבת הנפש הולכת אחר המאמר ונמשכת אל הדבור. והיתה התפלה מלות וענינים והמלות צריכות אל הענין והענין אינו צריך אל הדבור, כשאפשר לסדרו בלב, כי[7] הוא עיקר כוונתנו ועליו משען מגמתנו. הלא תראה מה שאמרו רז״ל בעת הדחק[8]: בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה, והתירו לקצר בעניני התפלה בתפלה קצרה ואלו היו המלים עיקר התפלה, לא היה מותר לנו לקצרן בשום פנים[9]. על כן תקן, אחי, ענין תפלתך בלבך והשוהו עם דבורך, וכוון בהם כוונה אחת לאלהים ופנה גופך מכל תנועותיך וקשר חושיך ורעיוניך מהתעסק בדבר מדברי העולם עם התפלה. הקשה[10] במה שאתה עושה למלכך, כשאתה מתעסק בהודאתו ושבחו וספור טובותיו עם סכלותו במצפונך, כל שכן הבורא יתעלה המשקיף על גלוייך ומצפונך ונסתרך ונראך. ומן התימה, שהתפלה אצלך אמונת הבורא ופקדונו, כי מסר בידך ענינה ונתנה ברשותך, לא ישקיף עליה זולתו. ואם[11] תתפלל אותה, כמו שצוה הבורא יתברך, יצאת ידי חובת האמונה ויקבלנה ממך הבורא, ואם לא תהיה נאמן בה בלבך ובלשונך, תהיה בחזקת הקובעים אותו באמונתו, ואמר הכתוב בהם[12]: כי דור תהפוכות המה בנים לא אמן בם, ואמר באנשי האמונות הנוהגים בהן כמשפטן וכדיניהן[13]: עיני בנאמני ארץ וגו׳. ואם יעשה מחובות הגופות מאומה, כסוכה וכלולב ושאר מה שזכרנו בחלק הזה, חייב להקדים כוונת הלב לאלהים קודם שיעשנה, כדי שיהא שורש

1 יונה ב׳ ח׳ 2 איכה ג׳ מ״א 3 כל ההוצא׳: «כתבו» ותקנתי עפ״י מ.

4 שצריכים להם רב כתות... ר״ל הדברים, שזקוקים להם האנשים ברבם ושבהם נראים חסרונם וזיקתם אל האלהים. 5 בהתנפלה—בהתפללה. 6 מתהפכת הרבה—משתנית בנקל.

7 כל ההוצא׳: «אשר הוא» ותקנתי עפ״י מ. 8 ברכות כ׳ ע״ב

9 מ«ואלו» עד «פנים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 10 הקשה—הַשְׁוֵה

11 כל ההוצא׳: «ואלו» ותקנתי עפ״י מ. 12 דברים ל״ב כ׳ 13 תהלים ק״א ו׳

מעשהו לשמע למצות הבורא, לגדלו ולרוממו ולהודות לו ולשבחו על גודל טובותיו ורוב חסדיו עליו. ויגיע בה אל קץ גבוליה[1] בתחלת המעשה ובאמצעיתו ובסופו, יִרְאָה מהאל[2] וחפץ במה שיגיע לרצונו וירחיק מקצפו, כמ״ש דוד ע״ה[3]: לעשות רצונך אלהי חפצתי. וישא נפשו בזה על ההקשה, אשר קדמתי בתחלת הפנים האלה מדבר המלך, ויהיה על לבו תמיד, ואז ימצא חריצות מאבריו למעשה העבודה בעז״ה, כמו שהקדמנו מדברי דוד ע״ה[4]: חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך, חשתי ולא התמהמהתי וגו׳.

והעשירי, חשבון האדם עם נפשו בהשקפת הבורא על נגלהו ונסתרו, ושהוא רואה אותו וזוכר כל מעשיו ומה שעובר על לבו מן המחשבות הטובות והרעות, ויהיה מפחד תמיד ממנו ומשתדל לתקן נגלהו ונסתרו לאלהים יתברך. וימשל בזה, אלו היה משקיף עליו אדם ושומר תנועותיו תמיד, הנכון היה לו לעשות דבר שימאסהו[5] האדם ההוא, השומר עליו, וכל שכן אם יש לו טובה וחסד עליו וכ״ש אם הוא אדונו[6] וכ״ש, שיהיה בוראו המשקיף עליו, כמה הוא חייב להכלם ולהתבושש לפניו ולהזהר מהמרותו ולמהר לעבודתו ולסבב רצונו ואהבתו[7]. ועוד, כי מן הידוע אצלנו, שאנו מתקשטים במבחר מה שנוכל עליו מן המלבושים בצאתנו לקראת מלכינו ושרינו וגדולי דורנו, מפני שהם משקיפים על גלויינו, כמו שאמר[8]: כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק, ואמר[9]: וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו. וכפי זה אנו חייבים להתקשט בעבודת האלהים בנראנו ובנסתרנו לאלהים מפני השקפתו עלינו בשוה תדיר. ואלו היינו מעלים בלבנו, כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופנו, לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו כרצונם ממנו[10]. הלא תראה, כי רוב בני אדם אין עלת השתדלותם ללמד החכמות וללמדם, אלא להתגדל בהם אצל המלכים בלבד, וכן בהרבה מעניני התורות, כי עם הארץ מצווים על דת מלכם. והאל יתברך יותר ראוי לו ויותר חובה עלינו להתקשט בעבודתו במצפונים ובלבבות ובאברים, להשקפתו עליהם וראותו אותם תמיד, לא יטרידנו דבר מדבר, כמו שאמר הכתוב[11]: אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות, ואמר[12]: בכל מקום עיני ה׳ וגו׳, עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ[13]. ואמר

---

1 אל קץ גבוליה—של הכונה. 2 יראה מהאל... ר״ל מתוך יראת ה׳ ומתוך חפצו בדברים המביאים להשגת רצון ה׳. 3 תהלים מ׳ ט׳ 4 שם קי״ט נ״ט

5 כל ההוצא׳: «שהוא מואס» ותקנתי עפ״י מ.

6 מ«השומר» עד «אדונו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

7 ולסבב רצונו... לעורר בו רצון ואהבה. 8 אסתר ד׳ ב׳ 9 בראשית מ״א י״ד

10 כרצונם ממנו — בהתאמה למה שהם רוצים לראות בנו. 11 ירמיהו י״ז י׳

12 משלי ט״ו ג׳ 13 זכריהו ד׳ י׳

הכתוב בענין היראה מהשקפת הבורא[1]: אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר וגו׳, ואמר[2]: ה׳ משמים השקיף על בני אדם. וכאשר יהיה הענין הזה שב אל רעיון המאמין תמיד ויחשב המאמין תדיר עם נפשו עליו, יהיה הבורא יתברך נמצא עמו במצפונו, יראהו בעין שכלו ויהיה ירא אותו תמיד ומרוממו ובוחן את מעשיו וחוקר את פעליו בהנהגת בריותיו, המעידות על גדולתו ורוממותו וחכמתו ויכלתו. וכאשר יתמיד על זה, יניח הבורא לו מעצבו וירגיע לבו מפחדו, ויפתח לו שערי ידיעתו ויגלה לו סודות חכמתו וישים עיניו על הדרכתו והנהגתו, ולא יניחהו לעצמו וליכלתו, כמו שאמר במזמור[3]: ה׳ רועי לא אחסר עד סופו. ויהיה במדרגה העליונה ממדרגות החסידים ובמעלה הרמה ממעלות הצדיקים, ויראה מֵאֵין עין וישמע מבלי אזן וידבר בלי לשון וירגיש בענינים מבלתי חושים, וישער בהם מבלעדי הקשה[4] ולא יאהב דבר זולת דבר[5] ולא בוחר ענין יותר מענין, ממה שבחר הבורא, תולה רצונו ברצון הבורא ואהבתו באהבתו, והנאהב אצלו מה שאהוב לו והנמאס אליו מה שמאוס לו, ובכמוהו אמר החכם[6]: אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתותי יום יום, ואמר[7]: כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה׳.

והאחד עשר, חשבון האדם עם נפשו על מה שעבר מימיו, אם התעסק בהם בעבודת אלהיו או בעבודת יצרו. וּמָשָׁל בזה, כאלו המלך נתן לו ממון להוציאו בפנים מאופני הוצאותיו, והזהירו, שלא יוציא ממנו מאומה בזולתם, והודיעו, כי יחשב אתו עליו בכלות שנתו ולא ימחל לו ממנו מאומה, האין מן הזריזות לו שיחשב עם נפשו בסוף כל חדש וחדש[8] מחדשי השנה, לדעת מה שהלך מן הממון ובמה הוציאו, ויהיה נזהר בשאר הממון ובשאר הזמן קודם שיפגעהו החשבון פתאום, והוא אינו יודע[9] מה שיש לו ומה שיש עליו. ועל הדמיון הזה, אחי, צריך שתפקד את נפשך, אם תוכל, בכל יום מימיך ותחשב עמה על עבודת האלהים שהיא חובה עליך בו[10]. ואם התעלמת מזה במה[11] שעבר מימיך, אין פחות משתחשב עם נפשך במה שנשאר מהם[12]: ואל תדלק אחר ההעלמה בהעלמה ותרדף ההנחה בהנחה[13], כי אין לפני ה׳ אלהיך העלמה ולא הנחה ולא שכחה, וכבר נאמר, כי הימים מגלות, כְּתֹב

1 קהלת ה׳ א׳ 2 תהלים י״ד ב׳ 3 תהלים כ״ג

4 מבלעדי הקשה ר״ל שלא יצטרך להשתמש במופתים הגיוניים ובהקשת דבר לדבר.

5 כל ההוצא׳: «ואיננו קץ במאומה מענינו» ותקנתי עפ״י מ. 6 משלי ח׳ ל״ד 7 שם

8 במ.: «כל תקופה ותקופה של השנה». 9 והוא אינו יודע — בזמן שאינו יודע.

10 בו — באותו היום. 11 כל ההוצא׳: «מה» ותקנתי עפ״י מ.

12 אין פחות... ר״ל המעט, שעליך לעשות, הוא שתחשב עם נפשך בזמן שנשאר לך.

13 ואל תדלק... ר״ל שלא תבוא אצלך בעבודת ה׳ התרשלות ועזיבה אחרי ההתרשלות ועזיבה.

בהם מה שתחפצו שיִזָּכר לכם[1], ואמר[2]: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין, ונאמר במי שארך זמן התעלמותו מחשבון נפשו[3]: גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע[4].

והשנים עשר, חשבון האדם עם נפשו בעת המית לבו וחריצותו על העולם בכל השתדלותו ותכלית תחבולותיו וסוף יכלתו, וישקל עמה בזותו בעניני אחריתו ונטותו מעבודת אלהיו, ואז ימצא מחשבתו בעניני עולמו הרמה שבמחשבות[5] ותוחלתו בו הרמה שבתוחלת, כי לא יספיק לו ממיני קניניו מאומה, אך הוא כאש, כל אשר תוסיף עצים, היא מוסיפה להבה, וכל לבו וכוונתו מושכים אליו יומם ולילה, איננו חושב לאוהב אלא מי שיעזרהו עליו, ולא רע נאמן אלא המישרהו אליו. ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתי מכירתם וצופה עניני השער וחוקר על יוקר הסחורות וזלותם ועלותם וירידתם בכל קצוי הארץ, ולא יעכבהו מלכת בדרכים הרחוקים חום ולא קור ולא סער הים ולא אורך הדרך במדברות, אך כל זה לתקותו שיגיע אל תכלית ואין תכלית לו. ואפשר שתהיה יגיעתו לריק ולא יעלה בידו כי אם הצער הארוך והטורח והעמל[6]. ואם הגיע אל קצת מה שקוה, שמא לא יהיה לו ממנו כי אם שמירתו והנהגתו והצנעתו מן הפגעים, עד שיהיה למי שנגזר לו בו, אם בחייו, כמו שנאמר[7]: בחצי ימיו יעזבנו, או לאחר מותו כמו שכתוב[8]: ועזבו לאחרים חילם. וכבר הזהירנו החכם מן החריצות וההשתדלות להרבות בממון, כמו שכתוב[9]: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל, וספר מדוה הנמצא בו, באמרו[10]: התעיף עיניך בו ואיננו וגו׳. והורנו החכם האחר ואישר אותנו[11] על השתדלותנו בענין המזון והספוק בלבד, באמרו[12]: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. וכן שאל החסיד מאלהיו לתת לו מן המזון די ספוקו ולהרחיק ממנו העושר המביא אל המותרות, והריש המביא אל אבדת המוסר והתורה, באמרו[13]: שתים שאלתי מאתך ראש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי ושאר הענין. וכמוהו מצאנו יעקב אבינו עליו השלום שאל מאלהיו ספוקו, באמרו[14]: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש. הלא תקיץ, אחי, תראה חסרון מה שחרצת עליו[15] ומהרת אליו להעמיד גופך על ענינו הטבעי[16], אשר לא תתמיד לך חברתו כ״א זמן מועט, לא יפרד ממנו צער ולא ימלט

1 מ׳ מוסיף: «לכן, אחי פקד את מגלותיך ואל תתעלם מהן שלא תהיה כבהמה כמ״ש וכו׳».

2 תהלים ל״ב ט׳ 3 «מחשבון נפשו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳ 4 הושע ז׳ ט׳

5 הרמה שבמחשבות ר״ל שמחשבתו בעניני העולם הזה היא המחשבה הכי חשובה ויסודית אצלו.

6 מ׳: «האוי והאבוי» במקום «הטרח והעמל». 7 ירמיהו י״ז י״א 8 תהלים מ״ט י״א

9 משלי כ״ג ד׳ 10 שם 11 ואישר אותנו — הורה אותנו את הדרך הישרה.

12 תהלים קכ״ח ב׳ 13 משלי ל׳ ז׳ 14 בראשית כ״ח כ׳ 15 שחרצת—שהיית חרוץ וזריז.

16 כל ההוצא׳ חסר: «הטבעי» והוספתי עפ״י מ׳ ויהודה׳ ור״ל להחזיק את גופך במצבו הטבעי.

מפגע בעוד התחברותך עמו. אם ישבע, יחלה, ואם ירעב, יחלש, ואם תלבישנו יותר מצרכו, יקוץ ואם תניחנו עירום, מצטער. ועוד, שהנהגתו בבריאותו וחליו וחייו ומותו, איננה ברצונך ולא ברשותך, כי הכל להנהגת בוראך יתעלה. ואיה יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה על עולמו ועלותה מירידתו ורוחניותה מגשמותו ועמידתה מחליפתו[1] וקיומה מהפסדו ופשיטותה מהרכבתו ודקות עצמה מעביו[2] והבנתה מבהמותו וקבולה המדות הטובות מקבולו המגונות. ואם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת בתקנת גופך עם פחיתותו וגנותו ועם חלישותך מהזיקו והועילו, כמה אתה חייב שתתנהג בו מן החריצות והשתדלות בתקנת נפשך החשובה הנשארת לך, אשר צֻוִּית להנהיג ענינה ולעיין בתקוניה בקנות החכמות והבינות, כמ״ש[3]: אמת קנה ואל תמכר קנה חכמה קנה בינה[4], ואמר[5]: קנה חכמה מה טוב מחרוץ, ואמר[6]: כן דעה חכמה לנפשך, ואמר[7]: אם חכמת חכמת לך, כלומר שהקנינים הרוחניים הם שלך, לא ישלל אותם ממך זולתך, כאשר יקרה בקנינים הגופיים. ראה, אחי, מה בין שני הדברים ומה בין שני הענינים, ונטה ממותרות עולמך והשתדל במה שאתה צריך לאחריתך, ואל תאמר: ימצאני מה שימצא הכסיל, כי אתה נתבע כפי יתרון[8] הכרתך וענשך יותר חזק, והחשבון על התעלמותך יותר מדוקדק. ואל תסמך על דבר, שאין לך בו זכות, ותנוח דעתך על טענה שהיא עליך ולא לך[9]. והמאמר בהשלמת הענין הזה יארך, ודי לך ממני שהעירותיך אליו והוריתיך עליו כפי תבונתך. השתכל דברי והבן רמיזותי וחקר עליהם בספר תורת האלהים ודברי רז״ל, יֵרָאֶה לך ברורם מן הכתוב ומן המושכל ומן המקובל בעזרת האל.

והשלשה עשר, חשבון האדם עם נפשו ביתרון ידיעתו[10] על מעשהו ותוספת הכרתו על השתדלותו[11] בעבודת הבורא, והגעת יכלתו על מה שהוא משלם מחובות הבורא[12] על טובותיו עליו. ויִמָּשֵׁל בזה אל עבד, שנתן לו אדוניו אדמה לזרע ונתן הזרע כפי צרכו, וזרע קצתה והוציא שאר הזרע בצרכיו. וכאשר פקד אדוניו את האדמה, מצאה בלתי זרועָה מקצתה[13], וכששאלו

1 ועמידתה מחליפתו — השארה תמיד במצב אחד בנגוד לגוף שבו חלים שנויים.

2 מעביו — מגסותו. 3 משלי כ״ג כ״ג 4 שם ד׳ ה׳ 5 שם ט״ז ט״ז

6 שם כ״ד י״ד 7 שם ט׳ י״ב

8 «יתרון» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. במ. באריכות: «כי אתה נתבע כפי יתרון חכמתך על חכמתו והוא נתבע כפי הכרתו.

9 טענה שהיא עליך — טענה שהיא נגדך ולא בעדך, והיא ההשואה עם הכסיל.

10 «ביתרון ידיעתו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

11 ביתרון ידיעתו על מעשהו... ר״ל שיחשב על זה, שהוא עושה פחות מאשר הכרתו וידיעתו מחיבות אותו. 12 והגעת יכלתו על מה... ר״ל שיכלתו מגעת יותר מאשר מה שהוא משלם לבורא.

13 «מקצתה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

על זה, הודה בקצורו בענינה וחשב עמו על מה שאמר, כי זרע מן הזרע באדמה, ופקד[1] הנזרע ממנה וחשב על מה שעלה בו עד תכלית[2], ותבעו בשאר הזרע וחייבו לפרעו כל מה שהיתה האדמה עושה, וגדל מדוהו ונכפלה רעתו. וכן, אחי, ראוי לך לחשב עם נפשך על מה שחננך האלהים מהבנתך אותו ואת תורתו, ומה שנתן לך מן הכח והיכלת לפרע מה שאתה חייב לו, וַעֲשֵׂה בזה[3] מה שיצא אל גבול המעשה ממך, ויֵרָאה לך, כי אתה נתבע בכל זה ובא עליו לידי חשבון, כ״ש עת המשך הטובות אליך מאת הבורא. וראוי לך להשתדל בכל כחך ותטרח בכל יכלתך לפרעו ולהשוות מעשיך לחכמתך והכרתך עם השתדלותך, והותר כל טרחך[4] לעשות כפי חכמתך. ואל תתנהג במותר עולמך[5], פן תלאה לשלם חובות תורתך, שהאל יתעלה נתן לאדם מן הכח כפי צרכו לתורתו ולעולמו, ומי שהוציא ממנו מאומה במותרות, אשר יתכן לעמוד זולתם, יפקדנו[6] בעת הצורך אליו בדברים הצריכים. ואל תתלה עצמך ב«לו» ו«אולי» ותאמר: לו הגעתי למעלת כך וכך מן הממון והחכמה, הייתי משלם כל מה שאני חייב מן העבודה לבורא יתעלה, והדומה לזה מן הדברים, כי הם דברי כזבים, יתעה מי שיתלה עצמו בהם ויפול מי שנשען עליהם. וזאת היא הגדולה שבטעות בעלי המשכון, אשר זכרתי לך בשער הבטחון. השמר לך, פן תקחנה לטענה לך ולאמתלא, כי אתה בזה ככל חוטא, שיטען כזה, וכבר ידעת, שאינה מצלת אותו מן העונש, כמ״ש שלמה ע״ה על הגנב[7]: לא יבוזו לגנב כי יגנב למלא נפשו כי ירעב ונמצא ישלם שבעתים, אע״פ שדחקו נראה וצרכו הביאו לקחת ממון אחרים, לא ינצל בזה מן העונש ותשלומי כפל. כ״ש שאר החטאים. על כן שים לך האריכות הזאת לשלל[8], בעוד שתוכל לפרע מה שאתה חייב בו לבורא יום יום, ואל תאחר מעשה יומך למחרתך, פן יכבד עליך לפרעו, אם תגיע למחרת ותהיה מאנשיו[9]. וקשה מזה, אם יבא קצך ותצר עליך האמתלא ותפסק טענתך, כי העולם כשוק שיתקבץ ואחר יפרד, ומי שסחר והרויח, שמח, ומי שהפסיד, התחרט, ועל כן אמר החכם[10]: וזכור את בוראך בימי בחורותיך וגו׳.

והארבעה עשר, חשבון האדם עם נפשו בעת אהבתו ונטות נפשו וכלות רוחו אל כל מי ששוער ממנו שהוא אוהבו כמו כן, כמו שכתוב[11]: כמים

---

1 ופקד — בקר ועיין.

2 וחשב על מה שעלה בו עד תכלית ר״ל עשה חשבון מדויק, כמה יבול הכניס הנזרע לכל היותר.

3 ועשה בזה—והקבל, וחשוה לזה. 4 והותר כל טרחך—חשך כל עמלך.

5 ואל תתנהג במותר עולמך—אל תבזבזהו במותרות העולם הזה.

6 יפקדנו—יחסר לו. 7 משלי ו׳ ל׳

8 שים לך האריכות הזאת לשלל—פתגם ערבי שמובנו הכללי הוא: השתמש בהזדמנות ובאפשרות.

9 ותהיה מאנשיו ר״ל תהיה מאנשי המחר. 10 קהלת י״ב א׳ 11 משלי כ״ז י״ט

הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. וכל שכן אם יהיה האיש ההוא שר או נגיד, ויותר מזה כשיראה ממנו אות על זה מהקרבתו והבטחתו, ושהוא מטיב אליו ועושה עמו חסד לבלי צורך אליו, שלא יטרידנו דבר מאהבתו [1] ולא יניח מיכלתו לנפשו מאומה [2], אבל יוציאנה כלה במצותו ועבודתו, ויתנדב בנפשו ובממונו ובניו בגמולו. וכיון שנעשה זה לנברא חלוש כמונו, כמה אנו חייבין מכפלי זה לבוראנו יתברך, אשר הודיענו הנביא, כי הוא אוהב אותנו, כמו שאמר[3]: לא מרבכם מכל העמים וגו׳ כי מאהבת ה׳ אתכם וגו׳. ועם מה שהודיענו בזה ראינו אותות אהבתו אותנו ועזרתו לנו חדשים גם ישנים עם הקרבתו והבטחתו לנו בכל דור ודור, כמו שאמר[4]: ואף גם זאת וגו׳, ואמר[5]: כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו. ומהשלמת הענין הזה, כי מן הידוע אצלנו, שמי שהיה רע אבותינו ואבות אבותינו חייבים אנחנו לזכר לו את האהבה בכבודו ואהבתו, כמו שאמר החכם[6]: רעך ורע אביך אל תעזוב. והבורא יתברך מזכיר לנו ברית אבותינו והשגחתו עלינו בעבורם ולהקים בריתו עמהם, כמו שאמר[7]: ומשמרו את השבועה, והרבה כזה. ואנו, כאשר לא תבטח נפשנו עליו ותסמך על חסדו ותנוע לאהבתו ולהדבק בעבודתו, ולפני האלהים נשפך שיחנו [8], כמה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה, וכמה אנו קשים להמשך אחר האמת. לא אהבת אבותינו ואבות אבותינו נזכר, ולא לאהבת הבורא והשגחתו עלינו נגמל, ולא בעבור הבטחתו והקרבתו לנו נעשה, ולא לגודל טובתו מאתנו ורוב חסדו עמנו נשמע, ולא בעבור בריאתו אותנו והנהגתו הטובה לנו נבוש. הקץ, אחי, מן השינה הזאת וגול מעל לבך את מסך יצרך, אשר נסך עליך עד שהבדיל בינך ובין אור שכלך, כעכביש אשר יארג על מאור הבית, וכאשר יתמיד, יעבה ויסתם עד שימנע הגעת אור השמש אל הבית, ובתחלת אריגתו הוא חלוש ודק עד מאד, וכל אשר יתמיד הדבר, יחזק ויעבה וימנע אור השמש מעבר בו ומהגיע אל הבית. וכן מעשה היצר בלבבך יהיה בתחלת ענינו חלוש מאד, לא ימנעך מראות האמתיות, ואם תרגיש בו בעת ההיא ותגלהו מעל לבך, יקל עליך הדבר, ואם תקל בו ותתעלם ממנו, יחזק מעשהו וימנע אור שכלך ממך, ויקשה לגלותו מעל הכרתך. על כן מהר להציל את נפשך והעזר באלהים לדחותו מעליך וטרח והשתדל, תָאוֹר באור החכמה ותראה אמתת הדברים בעין לבך. וכבר משלו קדמונינו ע״ה מעשה היצר באדם

1 שלא יטרידנו דבר ר״ל במקרה כזה שום דבר לא יטרידנו מאהבת השר או הנגיד.
2 ולא יניח... לא יותיר לנפשו מאומה מיכלתו. 3 דברים ז׳ ז׳ 4 ויקרא כ״ו מ״ד
5 עזרא ט׳ ט׳ 6 משלי כ״ז י׳ 7 דברים ז׳ ח׳
8 ולפני האלהים נשפך שיחנו ר״ל ובאותו הזמן נשפך שיחנו ונתאונן על גורלנו לפני ה׳.

במשלים נחלקים[1] מן הכתוב, באמרו[2]: ויבא הלך לאיש העשיר, מתחלה קראו הלך[3] ואח״כ קראו אורח ואח״כ קראו איש, ואמר[4]: אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳, ואחר כך עמד ואחר כך ישב, והדומה לזה הרבה. חשב עם נפשך, אחי, על זה והדומה לו והכרח אותה על מה שיש בו הצלתה, כי כבר אמר החכם במתעלמים מהסתכל[5]: אנשי רע לא יבינו משפט וגו׳.

והחמשה עשר, חשבון האדם עם נפשו בהזמנתו מזונותיו קודם הצורך אליהם, ואיננו יודע, אם יעמד ויחיה עד עת שיהנה מהם. וכן כשהוא צריך ללכת בדרך רחוקה, מזמין עניני הליכתו קודם לכן בימים, ויעיין במה שהוא עובר במקום שהוא הולך אליו מן המסחרים, ואח״כ במה שירכב ובמה שיגיעהו מן הצידה ובחברה ובמחנות, אשר יחנה בהם בדרכו והדומה לזה, ואיננו יודע במה שגזר לו הבורא מזה ולא באריכות ימיו. ועל הדרך הזה, אחי, אנחנו חייבים להיות נכונים למועד ולהזדמן[6] לדרך הרחוקה אל העולם האחר, אשר אין לנו מברח ממנו ולא מנוס מפניו, ולחשב בצידה ובמה שנפגע בו[7] בוראנו ביום[8] החשבון הגדול, שאמר עליו הכתוב[9]: כי הנה היום בא בוער כתנור. ואיך נתעלם, והנסיעה מתמדת וההעתקה[10] תדירה והדרך ארוך והמרגוע רחוק. ומדוע לא שמנו אל לבנו לזכר אחריתנו ולא חשבנו על הצידה לבית מועדנו? התעסקנו בעולם הכלה והנחנו הקיים, ובמדוי גופנו, ושכחנו מדוי שכלנו, ובעבודת רוע יצרנו ועזבנו עבודת יוצרנו, ונעבד את תאותינו ולא עבדנו את אלהינו. הה למבוכה הזאת, כמה היא עִוֶרֶת[11] ולשכרות הזאת כמה היא חזקה, כמו שאמר הכתוב[12]: כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם, ואמר[13]: שכרו ולא יין וגו׳.

והששה עשר, חשבון האדם עם נפשו על אורך זמן עמדו בעולם, ויעלה על לבו קרבת קצו ובוא המות אליו, בעת שהוא רואה מיתת שאר החיים פתאום ממדבר וזולתו, מבלי הקדמת ידיעה בדבר ולא רמז ולא מועד ידוע, שיהיה בטוח מהיותו בו[14], איננו מתעכב מבוא בכל חדש מחדשי השנה ולא ביום מימות החדש ולא בשעה משעות היום, ואיננו בא בימי הזקנה מבלעדי הישישות[15] והבחרות והנערות והילדות והינקות, אך הוא קורה

1 במשלים נחלקים — במשלים שונים. 2 שמ״ב י״ב ד׳
3 «מתחלה קראו הלך» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 4 תהלים א׳ א׳
5 משלי כ״ח ה׳ 6 ולהזדמן — ולהתכונן.
7 ובמה שנפגע בו... ר״ל לחשב, במה נפגש את ה׳ ביום הדין.
8 כל ההוצא׳: «יום» ותקנתי ליתר באור. 9 מלאכי ג׳ י״ט
10 וההעתקה — התנועה ממקום למקום. 11 כל ההוצא׳: «כוללת» ותקנתי עפ״י מ. ועין יהודה.
12 ישעיהו מ״ד י״ח 13 שם כ״ט ט׳
14 שיהיה בטוח מהיותו בו — שיהיה בטוח שבמועד זה הוא לא יהיה.
15 מבלעדי הישישות ר״ל איננו בא רק בימי הזקנה ובתקופות אחרות של החיים לא.

את החיים בכל זמן ובכל עת ובכל מקום. וימשל בזה, כאילו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו, וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת, כדי שלא ילך למקום אחר, ושיהיה נמצא עת שיבקשהו המלך, היתכן לסור ממקום המלך בעוד שהפקדון בידו? ויש שממשל במי שיש עליו חוב בלי זמן קצוב והוא מצפה לבעליו[1] בכל עת, לא תנוח נפשו עד שיפרענו. וכאשר יחשב האדם עם נפשו על אורך עמידתו בעולם, ויזכר, כי קהל מחבריו נסעו אל העולם האחר קודם ממנו, בעת שהיתה תקותם חזקה לחברת העולם, ולא ראה לנפשו יתרון, שיחייב לו התאחרו מהם, יקצר תוחלתו בעולם ויוחיל לאחריתו ויחשב בצידתו לעת נסיעתו ויחשב עם נפשו קודם יום החשבון. ואמר אחד מן החכמים: מי שקִדֵם המות לפניו[2], תקן את עצמו, ואמר החכם[3]: לב חכמים בבית אבל, ואמר[4]: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו, רוצה לומר ב«חי» מי שלבו חי, כלומר המבין המכיר, ואמר[5]: אדם להבל דמה.

והשבעה עשר, השתכלותו בעת שתטה נפשו[6] לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם, במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם וברוע חברת כסיליהם מבלי דוחק שיביאנו לכך. ומרעת חברתם מותרי הדברים, ואמר ונאמר, ובלבול ארוך אין צורך אליו[7], ואמר החכם[8]: ברוב דברים לא יחדל פשע וגו׳, ואמר אחד מן החכמים: אצר[9] מותר דבריך וחסם מותר לשונך[10], ומְדַבֵּר בבני אדם[11] והזכיר רעותיהם וספר בגנותם, ואמר הכתוב בענין הזה[12]: תשב באחיך תדבר וגו׳, והכזב ודברי השקר, ובזה אמר[13]: הוות בקרבה, ואמר[14]: הקשבתי ואשמע לא כן ידברו, ושבועת השקר והשוא, שאמר הבורא עליהם[15]: כי לא ינקה ה׳, ואמר א׳ מן החסידים לתלמידיו: התורה התירה לנו להשבע בשם הבורא באמת, ואני איעצכם, שלא תשבעו בו לא באמת ולא בשקר, אִמרו: הן או לאו. והגאוה והליצנות ובזות קצת היושבים והשחוק עמהם. וכבר יחדתי בהרחקת הענין הזה שער בספר הזה, והוא שער הכניעה. והעדר יראת האלהים מלבו בעת התערבו עם בני אדם ושיחתו עמהם עם מעוט הצלה

---

1 כל ההוצא׳: «עליו» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל לבעל החוב.

2 שקדם המות לפניו—מי שציר והשוה לפני עיניו את המות.

3 קהלת ז׳ ד׳ 4 שם ז׳ ב׳ 5 תהלים קמ״ד ד׳

6 השתכלותו בעת שתטה... ר״ל שיסתכל ויחשב על מעלות הבדידות בעת שנפשו חושקת בחברה, ואין לו צרך הכרחי בה.

7 ומרעת חברתם... הרע שבחברת בני אדם הם הדבורים הארוכים: זה אמר כך ועל פלוני נאמר כך, ולהג הרבה (בלבול ארוך). 8 משלי י׳ י״ט 9 אצר — הטמן והסתר.

10 מ.: «אצר מותר דבריך ובזבז מותר הונך».

11 ומדבר בבני אדם ר״ל חברת בני אדם מביאתו גם כן לדבר על בני אדם. 12 תהלים נ׳ כ׳

13 שם נ״ה י״ג 14 ירמיהו ח׳ ו׳ 15 שמות כ׳ ז׳

מהזקתם בממונו ודברם בו, והחונף ואהבת קנות השם להתגאות בהם ולהתגדל אצלם במה שהוא יודע ובמה שאינו יודע ממיני החכמות והמעשים. ומהם חיוב הצווי בטוב וההזהרה מן הרע, אשר צונו הבורא עליו באמרו[1]: הוכח תוכיח את עמיתך. ואנחנו חייבים להזהיר מן הרע בג׳ דברים: הא׳ מהם בפגיעת היד, כמו שעשה פנחס בדבר זמרי וכזבי. והב׳ למחות בדברים, כמו שעשה משה באמרו לרשע[2]: למה תכה רעך. והג׳ בלב, כמ״ש דוד ע״ה[3]: שנאתי קהל מרעים וגו׳. ואם יכל למחות בידו ולא ימחה, יהיה מקצר, ואם יקשה עליו למחות בידו, ימחה בדברים, ואם אינו יכל למחות בדברים, חיב לעשות זאת בלבו. אנו חייבים, אפוא[4], למחות הרשעים עכ״פ, שאין עמי הארץ נמלטים מן הקצור. וכאשר תתבודד, בטלה מעליך חובת הצווי בטוב וההזהרה מן הרע בלי ספק, והוא דבר קשה לקיים מצותו ולהשלים חובתו, כמו שאמרו חז״ל[5]: העבודה, אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, ואמרו קצתם: העבודה, אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח. ומהם הפסד העצה וחסרון הכרת השכל והתגברות היצר[6] בחברתם ורעותם והִתְלַמֵּד רוע מדותם, כמו שאמר החכם[7]: ורעה כסילים ירוע. וע״כ אמרו רז״ל[8]: שיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם. וכללו של דבר, כי רוב העברות לא יגמרו אלא בשנים, כמו הזנות ורוע משא ומתן ושבועת שקר, ועדות שקר וכל העברות שיהיו בלשון, לא יגמרו אלא בחברה ובהתערב עם בני אדם. אבל הבדידות והפרידה מבני אדם סבת ההצלה מכל מה שזכרנו מן העברות, והוא מהחזק שבדברים המביאים אל המדות הטובות, וכבר נאמר, כי עמוד בר הלבב[9] אהבת הבדידות ובחירת היחידות. על כן השמר, אחי, פן ישיאך היצר וייפה בעיניך החברה והתערבות עם בני אדם ויסיתך לכסף בעת היחידות והבדידות להם. ואח״כ השמר, פן יטעה אותך רעיון לבך, כי בחברת חכמים היודעים את האלהים ואת תורתו, והתערב עם גדולי בני אדם, העדר ענין הבדידות[10] והנחת מעלות היחידות, אך היא הבדידות הגמורה והיחידות השלמה. ובחברת אנשי החסד והתורה מעלות רבות יתרות על מעלות היחידות, יארך ספורם, ואמר החכם[11]: הולך את חכמים יחכם וגו׳, ואמר[12]: הט אזנך ושמע דברי חכמים, ואמר במי שלא התחבר עם אנשי החסד[13]:

---

1 ויקרא י״ט י״ז  2 שמות ב׳ י״ג  3 תהלים כ״ו ה׳

4 מ«ואם יכל» עד «הקצור» חסר בכל ההוצא׳ ובמקום זה רק: «ואם יכל למחות הרשעים עכ״פ ימחה שאין עמי הארץ נמלטים מן הקצור». הוספתי ותקנתי עפ״י מ.

5 ערכין ט״ז ע״ב  6 «והתגברות היצר» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

7 משלי י״ג כ׳  8 פרקי אבות פ״ג מ״י  9 עמוד בר הלבב — משען חזק לטהר הלב.

10 העדר ענין הבדידות ר״ל שחברת חכמים שוללת את הבדידות.  11 משלי י״ג כ׳

12 שם כ״ב י״ז  13 שם ט״ו י״ב

לא יאהב לץ הוכח לו וגו׳, ואחז״ל[1]: קבוץ לרשעים רע להם ורע לעולם ולצדיקים טוב להם וטוב לעולם, פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם, ואמרו[2]: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם, ואמר[3]: אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע.

והשמונה עשר, חשבון האדם עם נפשו בעת גבהותה והתגדלה ורוחק משאליה[4] בעוה״ז, והוא שיתבונן ערכו בבריאה[5] בין העליונים והתחתונים, ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתברך, כמו שבארתי בענין הזה בשער הששי מן הספר הזה. ויסתכל אח״כ במה שחלק הבורא מן הגדולה לאדם, שהשליטו במיני החיים והצמחים והמוצאים, כמו שכתוב[6]: תמשילהו במעשי ידיך וגו׳, ושהודיעו חקי תורתו והעמידו על כל מה שיש בו תקנתו מסודות עליון העוה״ז ותחתונו. והרים מעלתו בשבחו ובהודאתו לבוראו ובקראו אליו בצרות, ובענותו בעת המצוקות ובחרו בו[7] ושלחו אל בּרואיו, ומסרו אליו סודות גבורתו והראות המופתים על ידו, עם מה שיארך ספורו מן הטובות הנסתרות והנראות הגופיות והרוחניות הכוללות והמיוחדות, חסד וטובה עלינו[8]. והסתכל, אחי, כמה ערכך נקלה וענינך נבזה וכמה גִדְלך בוראך עם מה שאינו צריך לך וגודל צרכך אל השגחתו והנהגתו, וחוס על העטרה המעולה הזאת, אשר עטרך בה, והמעלה הרמה שהרימך אליה בעולם הזה, והגמול הגדול שצפנו לך בעוה״ב בהדבקך[9] בעבודתו ובהודאתו. ואל יביאך מה שנשאך הבורא בו במה שזכרתי לך מחסדיו וטובותיו, להתגאות בענינך ולהתגדל בנפשך ולהתרומם בחסד הבורא עליך, ותחשב, כי מן הדין הוא לך, ושאתה ראוי לו ויאות לך כמוהו[10]. אבל הדבק בכניעה ובענוה ובשפלות, שאתה ראוי לה כשתודה באמת על ערכך בבריאת הבורא יתעלה, כמו שחייב בו העבד החלש הנבזה הנקלה, כשינשא אדוניו מעלתו וישימהו עם אנשי סגולתו – חסד ממנו עליו – מבזות נפשו[11] והיותה בעיניו כערכה הראשון, קודם שיגביר אדוניו חסדו עליו. ואל יתגדל לפניו ואל יגבה לבו במה שהגיע אליו מן הגדולה והיקר, ואל יבקש ממנו משאליו דרך רגילות, אך יעזב ענינו אליו ויבטח עליו ועל טובו. ואמרו על א׳ מן הצדיקים,

1 סנהדרין ע״א ע״א 2 פרקי אבות פ״א מ״ד 3 מלאכי ג׳ ט״ז
4 ורוחק משאליה ר״ל בעת שיש לה שאיפות גדולות ומאויים רבים.
5 «בבריאה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 6 תהלים ח׳ ז׳
7 ובחרו בו ר״ל בחרו באחד האנשים, בנביא.
8 חסד וטובה ר״ל כל זה בא רק בתור חסד לנו. 9 כל ההוצא׳: «והדבקך» ותקנתי עפ״י מ.
10 ויאות לך כמוהו ר״ל שמצב כזה מתאים ומגיע לך.
11 מבזות נפשו מוסב על «שחייב בו העבד».

שהיה אומר אחר תפלתו: אלהי לא נשאני לעמד לפניך סכלי [1] בפחיתות ערכי ומעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך, כי אתה רם ונשא ואני נקלה ונבזה וקטן משאל ממך ומקרא אליך שבח והלל, וקַדֵּשׁ [2] שמך המקודש בקולות המלאכים העליונים הקדושים, אבל נשאני על זה מה שרוממתני בצוותך אותי לקרא אליך, והרשתני לשבח את שמך העליון, כפי הכרתי אותך וידיעתי בכבודך עם הראותי עבודתי לך ושפלותי לפניך. ואתה יודע תקנתי ואופני הנהגתי, ולא הודעתיך בצרכי להעיר אותך עליהם, אלא שארגיש בגודל חסרוני אליך [3] ובטחוני בך. ואם אשאל ממך בסכלותי מה שאינו טוב לי ואבקש ממך מה שאין בו תקנתי, בחירתך העליונה טובה מבחירתי. וכבר הנחתי כל עניני אל גזרתך הקיימת והנהגתך העליונה, כמו שאמר דוד ע״ה [4]: ה׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי.

והתשעה עשר, חשבונו עם נפשו בהצלת הבורא אותו מפגעי העולם וצרותיו ומיני חלאי בני אדם בו, ואופני המאורעים והמצוקים ממאסר ורעב וצמא וקור וחום וסמי המות והחיות הרעות והצרעת וטרוף הדעת ומיני בטול ההרגשות ומה שדומה לזה, עם ידיעתו, שהוא ראוי להם ומחויב בהם על מה שקדמו לו מן העוונות והחטאים לפני הבורא וגודל מה שעבר מהמרותו את אלהיו ובזותו בדבריו ועזבו הודאתו ושבחו, וסורו מעבודתו והנחת התשובה וההודאה לפני האלהים, מאורך זמן מריו עם התמדת טובותיו לו ותדירות חסדו עליו. כשיסתכל המשכיל בזה ויחשב במה שמנסה הבורא בו את בני אדם במה שספרנו מן הפגעים בעוה״ז ובהצלתו מהם והמלטו מהמהם [5] עם מה שהוא ראוי להם [6], יגדל שבחו על טובות האלהים עליו וימהר אל התשובה ובקשת המחילה על מה שקדם לו מן העוונות והחטאים, אשר הסתירם [7] הבורא עליו זמן ארוך, וירוץ להדבק בעבודת הבורא ליראה מהם ולדחות אותם, כמ״ש [8]: והיה אם שמע תשמע בקול ה׳ אלהיך, ואמר [9]: והסיר ה׳ ממך כל חולי וכל מדוי מצרים וגו׳, ואמר אחד מחסידינו הקדמונים ז״ל לתלמידיו [10]: ראו שאין ערוד ממית אלא החטא ממית [11], ואמר דוד ע״ה [12]: על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין כי בי חשק ואפלטהו וגו׳.

---

1 סכלי—אי ידיעתי. 2 וקדש—ומלקדש.

3 ולא הודעתיך בצרכי... ר״ל לא הודעתיך את צרכי בשביל להעיר אותך עליהם, אלא מפני שאני מרגיש וכו׳. 4 תהלים קל״א א׳

5 מהמהם—מהם, ותבון השתמש בלשון הכתוב יחזקאל ז׳ י״א: לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם.

6 עם מה שהוא ראוי להם — אעפ״י שהוא ראוי להם. 7 הסתירם — העלים עין מהם.

8 שמות ט״ו כ״ו 9 דברים ז׳ ט״ו 10 «לתלמידיו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

11 ברכות ל״ג ע״א 12 תהלים צ״א י״ג

והעשרים, חשבונו עם נפשו, אם יהיה לו ממון, בפנים שקנהו [1] ובאופני הוצאתו והוצאת חובות הבורא ממנו ופרע חובות בני אדם, כמו שהוא חייב בו ממנו. ואל יחשיבנו מעמד עליו בלבד [2], וידע, כי הוא אצלו כמו הפקדון, ישאר, כל עוד שירצה הבורא, בידו ואח״כ יפקידנו אצל אחר בעת שירצה. וכאשר יחשב בעל הממון בנפשו זה, לא יפחד מפגעי הזמן עליו [3]. ואם ישאר הממון בידו, יודה הבורא וישבחהו, ואם יאבד ממנו, יסבל דינו וירצה בגזרתו, ויקל בעיניו להשתמש בו ולהוציאו בעבודת האל יתברך, ולעשות הטוב ממנו ולהחזיר האמנות [4] ולהשיב הנעשקות [5] ולא יחמד אדם בממונו ולא יבזה עני לעניו, ויהיה מן החזקות שבסבות [6] המדות הטובות ודחיית המגונות, כמ״ש [7]: כבד את ה׳ מהונך וגו׳, ואמר [8]: מלוה ה׳ חונן דל וגו׳.

והאחד ועשרים, חשבונו עם נפשו על מה שיש ביכלתו ממעשה העבודה, ולהרגיל בה ולהתמיד עליה, וירוץ ויחרץ [9] לעשותה עד שתשוב לו למנהג, ואח״כ ישתדל להוסיף על מה שיש ביכלתו, ויכסף לו בלבו ויעלה אליו במחשבתו וישאל מהאל לעזרו ולאמצו על יותר ממה שיש ביכלתו מן הידיעה והמעשה בלב ומצפון נאמן. וכשיתמיד על זה, ימציא לו הבורא בקשותיו ויפתח לו שערי ידיעתו, ויחזק שכלו ואבריו לעמד במצוותיו, אשר למעלה מיכלתו מדרגה אחר מדרגה, כמ״ש [10]: אני ה׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. והדמיון בזה במלאכות והלמוד, כי הלומד מלאכה, בהתחלתה יעשה מחלקיה כפי בינתו ופחות ממה שביכלתו, וכאשר תתחזק בינתו ויתמיד עליה, יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה וּמְיַלֵּד מהם תולדות, שלא למדם מזולתו מבני אדם. וכן בלמוד, כי בעל חכמת השעור, לא יוכל ללמד תלמידו השעור המחשבי בתחלת ענינו, אבל מלמד אותו השעור המורגש המצויר [11] בצורות הרשומות, כאשר סדר אותם אקלידס בספרו שחבר בשעור. וכשיבין אותו תלמיד היטב ויחפץ לעמד על תולדותיו בהשתדלות וחריצות, יורהו הבורא השעור" המחשבי וְיִתַּכֵּן כלל מדעו [12], ויוכל להוציא ממנו צורות מופלאות ומלאכה דקה, כמעט שתדמה לנבואה הבאה מאת האלהים. וכן בשאר החכמות, כי התלמיד ימצא בלבו, כשהוא משתדל בחכמה, כח עליוני רוחני, אין בכח אדם להועילו בו, ולזה אמרו רבותינו ז״ל [13]: חכם עדיף מנביא.

---

1 בפנים שקנהו — באיזה אופן רכש אותו. 2 מעמד עליו בלבד — שישאר תמיד אצלו בלבד.
3 מ׳ מוסיף: «ולא יטרידהו מלהודות לבורא». 4 האמנות—הפקדונות, שנתנו לו באמנה.
5 «הנעשקות» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ׳.
6 ויהיה מן החזקות שבסבות ר״ל ממונו יהיה הסבה הכי חזקה למדות הטובות.
7 משלי ג׳ ט׳ 8 שם י״ט י״ז 9 ויחרץ — יהיה חרוץ וזריז.
10 ישעיהו מ״ח י״ז 11 כל ההוצא׳ מוסיפות: «מצדו» ומחקתי עפ״י מ׳.
12 ויתכן כלל מדעו — יבסס ויחזק אצלו את הידיעות הכלליות. 13 בבא בתרא י״ב ע״ב

ואמר אליהוא[1]: אכן רוח היא באנוש. ועל ההקשה הזאת ראוי לך, אחי, שתבין, כי רוב הענין המכוון במצוות שהם בגופים[2] ובאברים הוא להעיר על המצוות, אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים, מפני שעליהם משען העבודה והם שרש התורה, כמו שכתוב[3]: את ה׳ אלהיך תירא וגו׳, ואמר[4]: כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ואמר[5]: מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳. ומפני שהיה זה למעלה מכח האדם, ולא יתכן לו עד שיפרד מרוב[6] תאוותיו הבהמיות ויכריח טבעיו ויקשר תנועותיו, העביד[7] אותו הבורא בגופו ובאבריו במה שיש ביכלתו, עד שיקל עליו לעמד בהם. וכאשר ישתדל בהם המאמין בלבו ובמצפונו ויגיע מהם כפי יכלתו, יפתח לו האלהים שער המעלות הרוחניות ויגיע מהם אל מה שלמעלה מיכלתו, ויעבד הבורא יתברך בגופו ובנפשו בנראהו ובנסתרו, כמו שאמר דוד ע״ה[8]: לבי ובשרי ירננו אל אל חי. וכבר משלו זה לאדם שנטע אילנות ונכש שרשיהם ונקה האדמה מן הקוצים ומן העשבים והשקה אותם בעת הצורך ודמן[9] אותם, ואח״כ הוא מיחל הפרות מאת האלהים יתברך, ואם יתעלם מעבודתם ומעיין עליהם, לא יהיה ראוי שיתן לו הבורא יתברך מהם פרי. וכן בעל מעשה העבודה, אם ישתדל וימהר ויחרץ לעשות מה שיש ביכלתו, יעזרהו האלהים לעשות מה שהוא למעלה מיכלתו, אשר הוא הפרי העליון והטובה הנכבדת מאת האלהים על סגולתו ואנשי אהבתו בעוה״ז, כמו שארז״ל[10]: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, ואמר החכם[11]: כי לאדם שטוב לפניו וגו׳, ואמרו חז״ל[12]: תורה מביאה לידי מעשה מעשה מביא לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי חסידות וחסידות גדולה מכלם שנאמר[13]: אז דברת בחזון לחסידיך וגו׳. אם יתעלם ממה שיש ביכלתו ויקל במה שיש בכחו, תרחק עזרת האלהים ואמצתו ממנו, כמ״ש[14]: רחוק ה׳ מרשעים, ואמר[15]: עונותיכם היו מבדילים וגו׳.

והשנים ועשרים, חשבונו עם נפשו על התערבו עם בני אדם בתקנת העולם מחרישה וקצירה ומקח וממכר והענינים, שנעזרים בהם קצת בני אדם בקצתם על ישוב העולם, שיאהב להם מה שיאהב לנפשו מהם וישנא להם מה שישנא לנפשו מהם וימחל עליהם וידחה מהם כפי יכלתו מה שיזיקם, כמו שכתוב[16]: ואהבת לרעך כמוך. וִימָּשֵׁל בזה, כאלו אנשים הלכו אל ארץ

1 איוב ל״ב ח׳ 2 מ׳ חסר: «בגופים». 3 דברים י׳ כ׳ 4 שם ל׳ י״ד 5 שם י׳ י״ב
6 מ׳ חסר: «מרוב». 7 מ׳: «עובד הוא את הבורא» ועיין יהודה׳ 8 תהלים פ״ד ג׳
9 ודמן — זבל׳ 10 פרקי אבות פ״ד מ״ט 11 קהלת ב׳ כ״ו 12 סוטה מ״ט ע״א
13 תהלים פ״ט כ׳ 14 משלי ט״ו כ״ט 15 ישעיהו נ״ט ב׳ 16 ויקרא י״ט י״ח

רחוקה בדרך עקוב, ויש להם ללון במחנים רבים ויש להם בהמות רבות טעונות במשאות גדולות, והאנשים במתי מעט, ולכל אחד מהם בהמות רבות, שהוא צריך לטען ולפרק אותם פעמים. ואם יעזרו איש את אחיו לטען ולפרק ויהיה חפצם בשלום הכל ולהקל מעליהם ושיהיו שוים בעזר ובסיוע ביניהם, יגיעו אל הטוב שבענינים. ואם יחלק לבם ולא יסכימו לעצה אחת וישתדל כל אחד מהם לעזר לעצמו לבד, יכלה[1] רובם. ומן הפנים האלה[2], אחי, כבד העולם על יושביו ונכפלה עליהם עבודתו וטרחו, מפני שרצו להתיחד כל אחד מהם בחלקו בו וביותר מחוקו ממנו. ומפני שרצו ממנו יותר מחוקם ובקשו בו אשר לא להם, מנעם העולם חוקם ממנו, ולא המציא להם חלקם בו. על כן אינם מרוצים ממנו. ואין אחד בהם שאינו מתרעם בו ובוכה עליו, כי בקשו בו מותרי המחיה, ומנעם הוא די הספוק[3], אלא לאחר הטורח הגדול והיגיעה הרבה. ואלו היה מספיק להם די ספקם ותהיה השתדלותם שוה לתועלת כלם, ויהיו שוים בעניניהם[4], היו מנצחים עולמם[5] ומגיעים אל יותר מחפצם בו. ולא די להם, שאינם עוזרים זה לזה על עולמם, אלא מחלישים קצתם את קצתם ועכב כל אחד מהם על חברו ומרפה כחו, עד שלא יגיע אחד מהם אל בקשתו ולא ישיג תאותו. על כן השתדל, אחי, לקנות רעים נאמנים ואוהבים זכים, יהיו לך לעזר על תורתך ועל עולמך בהיות לבך שלם עמהם ומצפונך זך להם, ושיהיו חביבין עליך כנפשך, כשתמצא ידך מי שהוא ראוי לזה מהם. ואל תפקיד סודך אלא אצל סגולת הסגולה[6] מהם בלבד, כמו שאמר בן סירא[7]: רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מאלף, ואמר החכם[8]: שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש.

והשלשה ועשרים, הבחינה בכל מה שיש בעולם מקטני הבריאות וגדוליהם ומעלות המדברים בו ומדרגות הברואים בתחתונו ועליונו ותכונת הגלגלים ותנועות השמש והירח והכוכבים העומדים וההולכים וירידת הגשמים ונשיבת הרוחות ויציאת הולד מן הרחם, ומה שהוא יותר נפלא מזה ויותר דק ויותר נראה ויותר נסתר מפלאי הבורא יתברך, המורים על תמימות חכמתו ויכלתו והנהגתו הטובה וחנינתו הכוללת ורחמיו ורוב השגחתו על הברואים. ואל ישיאך רוב ראותך אותם ואורך רגילותך בהם על עזיבת התימה מהם[9] והבחינה בהם, ותהיה קדימת ידיעתך אותם מחייבת, שתקל בהם בעבור שהיית

---

1 כל ההוצא׳: «ילאה» ותקנתי עפ״י מ׳. 2 ומן הפנים האלה—ומפני כל האמור.

3 ומנעם הוא די הספוק ר״ל מפני שבקשו מותרות, הוא אינו נותן להם גם מה שנחוץ לספוקם אלא ע״י טרח וכו׳. 4 ויהיו שוים בעניניהם—שכל האנשים היו שוים במצבם החמרי.

5 מנצחים עולמם — משיגים את הכל בעולם.

6 אצל סגולת הסגולה—מובחרים מן המובחרים. 7 בן סירא ו׳ ו׳ 8 משלי כ״ז ט׳

9 ואל ישיאך... ר״ל אל ישיאך לבך, שתחדל להתפלא עליהם ולבחן אותם, מפני שאתה רגיל בהם.

רגיל בם מילדותך לראותם ולהסתכל בהם. וככה [1] נמצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי בני אדם על הענין הזה. והוא שהם תמהים מדבר, שהם רואים אותו ולא הורגלו לראותו, כקדרות השמש והירח והברקים והרעמים והזיקות והסערה והדומה להם, ואינם תמהים מתנועת הגלגלים וסבובם, כשמש וירח וכוכבים וצאת השמש ובואה וירידת הגשמים ונשיבת הרוחות והדומה לזה ממה שהוא נמצא עמם ורואים אותו תדיר. וכן יתמהו כשרואים הים וגליו וסעריו ורוב החיות אשר בו, ולא יתמהו מהלוך הנהרות והגרת המים מן המעינות, לילה ויומם לא ינוחו ולא יעמדו, והרבה כזה. על כן ראוי לך, אחי, לבחן בכל מה שברא הבורא יתברך מה שהיית רגיל בו ומה שלא היית רגיל בו ובמה שראית ובמה שלא ראית. ואל תשיאך סכלותך מהשתכל בענינים בנערותך בתחלת ראותך אותם, שתעזב להתבונן ולבחן בהם בעת חזקת הכרתך ובר לבך והגעת בינתך כשאתה גדול, אך הבט להם והשתכל בהם, כאלו לא ראית כמותם. ודמה בנפשך, כאלו היית סתום עינים קודם הכרתך אותם ואח״כ פקחת עיניך וראית אותם והכרתם. הלא תראה, אחי, כי הכסיל כעור וכאשר ישכיל, יהיה כענין מי שנפקחו עיניו וראה, כמו שאמר הכתוב [2] על אדם וחוה: ותפקחנה עיני שניהם, וכבר ידענו [3], כי עיניהם היו פקוחות קודם לכן. ואל תתעלם [4] מעיין בהם ומחקר את כלם [5], ואז תראה מאמתות הענינים ותכיר מפלאי הבורא יתעלה מה שארכה סכלותך בו ועורונך ממנו, כמו שאמר אחד מן החכמים: לבות החכמים יש להם עינים רואות מה שאינם רואים הפתאים, כמו שאמר הכתוב [6]: הלא תדעו הלא תשמעו וגו׳.

והארבעה ועשרים, שתחשב עם נפשך ותתבענה על כל ענין, שנתיישב אצלה [7] מעניני ידיעת האלהים ותורתו ודברי הראשונים וחידות החכמים ועניני התפלות, אשר ידעת מעת נערותך ובראשית גדולך [8] והתחלת למודך [9], כי צורת הענינים הדקים אצל מי שהכרתו חלושה אינה כצורתם אצל מי שהכרתו חזקה, וכל אשר תוסיף הכרת האדם, יוסיף ברור בענינים. על כן אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלת למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות. אבל ראוי לך להתחיל בעת חוזק שכלך והכרתך לעיין בספר תורת האלהים וספרי נביאיו, כמי שלא למד מהם אות [10], ותרגיל עצמך לפרש ולבאר ולהתבונן

1 כל ההוצא׳: «שהיית רגיל בם. ואם ימצא על דרך הזה ענין הנערים במה שהם רואים ומעידים כן» תקנתי עפ״י מ. ויהודה. 2 בראשית ג׳ ז׳

3 מ.: «ידעו» 4 ואל תתעלם — ואל תתרשל.

5 כל ההוצא׳: «ואל תתעלם מנפשך שתפקד אותה ותחפש על סכלותה» תקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה.

6 ישעיהו מ׳ כ״א 7 שנתישב אצלה ר״ל, שהיא חושבת, שיודעת אותו ואינה בוחנת אותו יותר.

8 כל ההוצא׳: «ברב ימי גדולך» ותקנתי עפ״י מ. 9 כל ההוצא׳: «ולמודך תחלה» ותקנתי עפ״י מ.

10 כל ההוצא׳: «ספר» ותקנתי עפ״י מ.

במלותם ובלשונם, ומה שסובלות מן הענינים[1], ומה שיש מהם כפשוטו, ומה שאינו כפשוטו ומה שיש מהם נראה ומה שהוא מהם נסתר, ומה שההקשה נמצאת בו ומה שאין ההקשה[2] נמצאת בו. וכן תעשה בתפלות ובתשבחות, מהסתכל במלותם ומגמת עניניהם, כדי שתהיה, בעת שתדבר בהם לפני אלהיך, יודע מה שמוציא לשונך מן המלות ומה שמבקש לבך בענין. ואל תנהג בכל זה כמנהג ימי הנערות, שתאמר מן המלות בלשונך מה שיזדמן לך ועל איזה דרך שיזדמן, ואינך יודע הענין. וכבר קדם לנו בענין הזה מה שיש בו די. וכן תעשה בדברי החכמים והקבלה, שתתבונן בהם ותדינם לזכות, ואל תנוח דעתך על מה שנתברר אצלך בתחלת למודך, אבל תבע עליו את נפשך כמי שמתחיל בו. ומה שיתברר אצלך, תזכרנו ותתישב בו, ומה שתסתפק בברורו תחקר עליו מחכמי דורך שלא בדרך החקירה הראשונה, אז יראה לך מסודות התורה וסודות הנביאים[3] והחכמים מה שאי אפשר להשיגו מצד למוד המלמדים אותך בתחלת ענינך. ואל תשיאך הגאוה, שתחשב, שהכרתך לא הוסיפה על מה שהיתה עליו מנעוריך ושמה שעבר בדעתך בעת הנעורים, לא יתכן להשתנות אצלך ולהיות נכרי אצל דעתך, כי זה מפתוי היצר לך, שירשל אותך מעיין ומחקר על אמתת הענינים. וידמה בעיניך, שאתה חכם גמור ולא תחסר מאומה ממה שאתה צריך לו, כמו שאמר החכם[4]: חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם, ואמר[5]: ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו, ואמר[6]: החכם עיניו בראשו, רוצה לומר שהוא מסתכל בתחלת עניניו ומה שעבר עליו[7] מעניני תורתו ועולמו[8] ופוקד אותם, ומבין הטוב והרע מנפשו במה שעבר לו ויוסיף להחזיק בטוב וישוב מן הרע. והכסיל מתעלם מכל זה, כמי שהולך באפלת הלילה בדרך ארוכה, לא יביט אל מה שעבר, ואם יחזיר[9] פניו, לא יתבאר אליו, אך כל דעתו על מה שיש לפניו, ועל זה אמר: והכסיל בחשך הולך, ואמר[10]: וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך וגו׳.

והחמשה ועשרים, שיחשב עם נפשו על מה ששקע בה מאהבת העוה״ז והַגְבָּרַת תאותיה על אהבת העוה״ב, וישתדל להוציא אהבת העוה״ז מלבו ולהגביר אהבת העוה״ב עליה בהסתכלו באחרית שני העולמים ומה שיהיה סוף ענינו בשני המעונים, וישתדל להרחיק אהבת העוה״ז מלבו ולקיים בו אהבת העוה״ב

---

1 ומה שסובלות מן הענינים ר״ל איזה רעיונות יכלים להיות מובעים במלים אלה.
2 ההקשה—הדמיון, המשל. 3 «הנביאים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
4 משלי כ״ו י״ז 5 שם. 6 קהלת ב׳ י״ד
7 כל ההוצא׳: «שהוא בו» ותקנתי עפ״י מ.
8 מסתכל בתחלת עניניו... מסתכל בראשית ימי חייו ובמה שעבר עליו מהענינים הדתיים והחילוניים.
9 ואם יחזיר—גם אם יחזיר. 10 קהלת ב׳ יג.

תמיד. וכבר אמר אחד מן החכמים: כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העוה״ז ואהבת העוה״ב, ואמרו: העוה״ז והעוה״ב כשתי צרות, כאשר תְרַצֶּה האחת מהן, תקציף השנית. וכן, אחי, נפשך וגופך צריכות הנהגה ומחשבה, וחזוק הנפש ותקונה יהיה בהרגילה במוסרים ובחכמות ולהנהיגה בדברי חכמה וללמדה המדות הטובות ולמנע אותה מתאוותיה הבהמיות. אבל חזוק גופך ותקונו, שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראוים למזגו והרחיצה במים השוים[1], ולהרגיש עליו תדיר בתועלותיו וצרכיו. ואם תהיה מחשבתך על תקון גופך ותשים כל השגחתך עליו, תתעלם מתקנת נפשך. וכן, אם תטה מחשבתך להחיות את נפשך בהשגחתך עליה, תתעלם מהרבה מעניני גופך. ומן הזריזות, שתגביר את נפשך הקיימת לך על גופך הכלה, ושתפקדנה ותרגיש עליה. ואל תקצר בענינים הצריכים מאד לגופך ותכביד עליו ותחלישהו, ותהיה זאת סבה לחלישות שניהם. אבל תן לגופך המזון אשר יעמידנו על ענינו, ותן לנפשך מן החכמות והמוסרים יותר מיכלתה. ובזה אמר החכם[2]: אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר וגו׳, ואמר[3]: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך, רוצה לומר, אל תפליג בדרכי הצדיקים הפורשים מן העולם ותעבר את נתיבתם פן תשומם. וכן אל תפליג בדרכי הרשעים המגבירים את העולם ותקח[4] תאותם יותר מן השעור הראוי לתורתך ועולמך, פן תמות בלא עתך, רוצה לומר מות הנפש בתגבורת התאוה עליה בטבעה בים התענוגים הגופיים. אך אחז הדרך השוה והחזק באחריתך ואל תנח עולמך, כי ממנו תקח לך צידה לעולם הַקַּיָּמָה, והוא פרוזדור למקום[5] המנוחה, כמו שאמרו חז״ל[6]: העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין, וזוהי דרך החסידים הראשונים היראים את האלהים. ומה שאמר: ואל תתחכם יותר, ולא אמר: ואל תהי סכל יותר, מפני שיש לחכמה אצלנו גבול ידוע, לא יתכן לעבור אותו, והוא, שכל מין ממיני החכמה, שימשכנו לעבודת האלהים ולשמר מצוותיו ולהראות חכמתו ויכלתו מותר לנו וחיבים אנו לחקר עליו, כמו שאמר[7]: הן יראת אדני היא חכמה, ואמר[8]: תחלת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה, ר״ל ודעת האלהים, ואמר[9]: ראשית חכמה יראת ה׳, ואמר[10]: הנה בדבר ה׳ מאסו וחכמת מה להם. וכל מה שהוא מן החכמה על זולת הדרך אשר זכרנו, אסור לעיין בה ולחקר עליה, וע״כ אמר: ואל תתחכם יותר. אך הסכלות וההוללות הזהיר

1 במים השוים — במים פושרים. 2 קהלת ז׳ ט״ז 3 שם.
4 כל ההוצא׳: «ותלמד תאותם» ותקנתי עפ״י מ.
5 כל ההוצא׳ חסר: «והוא פרוזדור» ויש רק: «לעולם הקימה ומקום המנוחה».
6 פרקי אבות פ״ד מ׳ ט״ז 7 איוב כ״ח כ״ח 8 משלי ס׳ ה׳
9 תהלים קי״א י׳ 10 ירמיהו ח׳ ט׳

ממעוטס ומרובם[1], ואל כן אמר: ואל תהי סכל, ולא אמר יותר, מפני שמעוטס מפסיד הרבה מעלות טובות, כמו שאמר[2]: זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט.

והששה ועשרים, חשבונו עם נפשו, כשהוא עומד במצות המלך ויירא מענשו, אם יעבר על מצותיו, ולא ירגיש למצוות אלהיו ולא ייירא מענשו בעברו על מצוותיו. ואיך לא יתבונן בשכלו, מה בין שתי המצוות, ויכיר, מה בין שני הענינים, ויבין חולשת המלך, לקיים גזרותיו והתאחרו מהפיל[3] העונש בו ורחקו מהשקיף עליו וטרדתו בנפשו ממנו. וכבר אמר החכם[4]: ירא את ה׳ בני ומלך, ואמר[5]: נהם ככפיר אימת מלך. ואיך לא יתבייש המשכיל מאלהיו, שגזרתו קיימת, המשקיף עליו תמיד ולא תטרידהו ממנה טרדה ולא ימנעהו ממנו מונע, ולא ייירא ולא יפחד מענשו, וימרהו, והוא יודע, שהוא משקיף עליו ורואה נגלהו ונסתרו, ולא יחזר אליו בתשובה על מה שקדם לו, ויאמר: כמה ארך המרותי את דברו והתמיד סתרו עלי, אבקש מחילתו קודם שיעכרני בעוה״ז או יְעַנֵּנִי בעוה״ב. והוא מה שאמר דוד[6]: רשע כגבה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו.

והשבעה ועשרים, חשבון האדם עם נפשו, כשתבא עליו רעה בגופו או בממונו או בענין מעניניו, ויקבל הכל מאלהיו בשמחה ויסבל סבל רוצה בדין האלהים ולא סבל מתקצף על גזרתו, כמ״ש[7]: וחכיתי לה׳ המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו, ואל יהיה כמי שנאמר עליו[8]: והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה. ודע, אחי, כי העשר נסיונות שנסה המקום את אברהם אבינו, לא היינו משבחים לו עָמדו בהם, לולי שהיה מקבל הכל מאלהיו ברצון ובטוב לבב, כמו שנאמר[9]: ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ויוצאי מצרים לא נתחייבו להאשימם ולהוכיחם במדבר, אלא על התקצפם ושלא היה לבם טוב עם האלהים ועם נביאו, כמו שאמר[10]: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. ופעמים רבות היו מראים מרדם ומריים באלהים והפרת בריתו, כאשר תמצאם בכל ענין מתאוים לשוב מצרים והדומה לזה. והסבל הטוב מדה טובה, והסבל שבעליו מוכרח בו, אין לבעליו שכר עליו ואין מחילה בו. הסתכל, אחי, מה בין שני הסבלים והתבונן ההפרש שיש בין שני הענינים, וחלק ענין הסבל בנפשך לשלשה חלקים: הסבל על עבודת האלהים והסבל על המרותו[11] והסבל על פגעי העולם[12]. וזה החלק

1 כל ההוצא׳ חסר: «ומרובם» והוספתי עפ״י מ. 2 קהלת י׳ א׳ 3 מהפיל—מהטיל.
4 משלי כ״ד כ״א 5 שם כ׳ ב׳ 6 תהלים י׳ ד׳ 7 ישעיהו ח׳ י״ז 8 שם.
9 נחמיה ט׳ ח׳ 10 תהלים ע״ח ל״ו
11 והסבל על המרותו ר״ל להתאפק שלא להמרות את פי ה׳.
12 והסבל על פגעי העולם ר״ל לשאת בסבלנות את פגעי העולם.

השלישי נחלק לב׳ חלקים: והוא הסבל על מה שחסר[1] או על העדר[2] דבר אהוב. ואיזה מהם שיהיה, יכול שתתחייב בו על דרך העונש ומוחלין בו עונך או שיהיה התחלה מן האלהים לך על דרך הנסיון והמבחן, וירבה בזה הבורא שכרך ויגדיל גמולך עליו. ועל איזה מהם שיהיה מאלה השני פנים, ראוי לך, שתקבל מה שיבואך מאת האלהים מהם ברצון ובקבול טוב, כמ״ש דוד המלך עליו השלום[3]: כל ארחות ה׳ חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו, כי הרעה הבאה עליך, אם היא למחל עונך, היא אמת, ואם היא התחלה מאת האלהים לתת תמורתה הגמול הטוב על סבלך הנסיון, היא חסד, ואיננה יוצאת מחסד ואמת. ואם תיטיב להסתכל בענינים האלה בלבך, יהיה אחרית סבלך טוב והגמול עליו מובטח. על כן, אחי, אל תתעלם לפקד מחשבתך תמיד בענין הזה, ואז יחזק סבלך לאלהים ויקל מעליך בהעלות על לבך צער הרעה ומרירות הסבל, ויורה על רצונך הטוב בגזרת האלהים והתנחמך בו ובטחונך עליו, כמו שאמר[4]: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה׳.

והשמונה ועשרים, חשבון האדם עם נפשו אחר בטחונו על האלהים ומסרו אליו את נפשו ואת ממונו ובניו וכל עניניו, כשישתנה ענינו ויגזר הבורא במה שאינו מפיק רצונו, שיחשב בנפשו, שאדם נתן לחברו במתנה בית או שדה, ואחר כך עלה בלב מקבל המתנה להרס אותו ולבנותו על ענין אחר או לשנותו מעניניו הראשון, היש מן הדין לנותן אותו לו, שיאבל על מעשהו בו וידאג על שנותו אותו מענינו הראשון אחר שמסר לו הבית או השדה? וכן אתה, אחי, אם התנדבת בנפשך ובממונך לאלהים, אל תאבל על מעשהו בך כרצונו והנהגתו אותך כחפצו, ואם איננו טוב לך בנראה ממנו, אבל ראוי לך שתנוח דעתך עליו ותסמך על הנהגתו המעולה וגזרת דינו. ואל תחזר במה שנתת לו משלך, כמו שאתה סבור[5], ואל תֵּרָאה הצער בעת גזר דינו עליך, כ״ש שאתה אחד מיצוריו והוא יוצרך ומטריפך ומנהיגך בטוב לך בגלויך[6] ובנסתרך, ואם נעלם ממך הדבר, כמו שאמר[7]: ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים.

והתשעה ועשרים, שיתבונן יתרון נפשו על גופו ויכיר יתרון קצת בני אדם על קצתם, עד שאדם אחד שקול כנגד אלף בני אדם, וידע, כי יתרונו אינו מכחות גופו אך מצד מעלות נפשו, כמו שנאמר לדוד[8]: כי עתה כמונו עשרת אלפים. אף[9] הנשים, שיש להן יתרון ביפין, כאשר תחסרנה מעלות

1 מה שחסר—מה שלא היה לו כלל. 2 העדר—מה שהיה ואבד לו.
3 שם כ״ח י׳ 4 תהלים ל״ה כ״ה
5 כמו שאתה סבור ר״ל לך נדמה שנתת לו משלך. 6 מ׳ חסר: «בגלויך»
7 הושע י״א ג׳ 8 שמ״ב י״ח ג׳ 9 כל ההוצא׳: «אף כי» ומחקתי «כי» עפ״י מ.

הנפשות, אין יפין נאה ונויין מתגנה, כמו שאמר החכם[1]: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואמר[2]: שקר החן והבל היופי. וכפי הכרתך ביתרון נפשך על גופך, ראוי לך להשתדל בתקוניה ובהצלתה אצל אדוניה, המשקיף על זכותה וקדרותה ושבחה וגנותה ובחירתה בטוב וברע ונטותה עם שכלה ועם תאותה[3]. על כן פקד עניניה תמיד יותר מפקדך ענין גופך, ודע, כי גופך יותר קרוב להרפא מן הקשה שבחלאים, כשיפול בו, מרפואת נפשך ממדוה היצר, כשהוא גובר עליה, כמו שאמר החכם[4]: רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה, ואמר[5]: מכל משמר נצור לבך.

המשלים[6] השלשים, חשבון האדם עם נפשו בתנאי הגרות בעוה"ז, ויחשב מעלתו בו כמעלת אדם נכרי, הגיע אל ארץ נכריה, ולא הכיר א' מאנשי המדינה שהגיע אליה ולא היה א' מהם יודע בו, אלא שאדוני המדינה חמל עליו לגרותו[7], והורהו מה שיתקן ענינו בו, ונתן לו מזונו יום יום, וצוהו, שלא ימרה את פיהו ולא יעבר על מצותו וייחלו והפחידו בגמול ובעונש, כפי הראוי לזמן ולמקום, והזהירהו על הנסיעה[8] ולא הודיעו העת[9], מן התנאים[10], שהוא חייב בהם, הכניעה והשפלות ולעזב הגאוה ולהתרחק מן הגאון והגובה, כמו שאמר בענין הזה[11]: האחד בא לגור וישפט שפוט. ומהם שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה, ולא ירגיע ולא תנוח נפשו, כמ"ש[12]: והארץ לא תמכר לצמיתות וגו'. ומהם שיחקר על דתי המדינה וחקיה ועל מה שחייבים בו למלך, כמ"ש דוד ע"ה[13]: גר אנכי בארץ וגו'. ומהם שיאהב את הגר כמוהו, שיסייעהו ויעזרהו, כמו שכתוב[14]: ואהבתם את הגר וגו' ואמר[15]: כאזרח מכם יהיה לכם. ומהם שימהר ויחיש להדבק בעבודת אדוני המדינה, מפני שאין לו חומל שיפגע בו[16] בעדו, אם יקצר בעבודתו. כי ענינו הפך תשובת השונמית, עת ששאל אותה הנביא[17]: היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא, שאמרה: בתוך עמי אנכי יושבת, כלומר שעמי ומשפחתי ידברו אליו בעבורי בעת הצורך, ואינו כן ענין הגר, אך כמו שאמר[18]: הביט ימין וראה ואין לי מכיר וגו'. ומהם שיסתפק במה שמזדמן לו מן המזון ובמה שימצא לו מדירה ומלבוש ולנהג בכל ענינו כדי הספוק, מבלי טורח. ומהם שיזדמן

1 משלי י"א כ"ב 2 שם ל"א ל' 3 ונטותה עם שכלה... ר"ל הוא משקיף, אם היא נוטה אחרי שכלה או אחרי תאותה. 4 משלי י"ח י"ד 5 שם ד' כ"ג

6 המשלים—האחרון, המשלים את מספר שלשים הפנים 7 לגרותו—מפני שהוא גר בארץ.

8 והזהירהו על הנסיעה—הזהיר אותו, שעליו לנסע מפה מבלי שקבע את הזמן.

9 «ולא הודיעו העת» חסר במ.

10 מן התנאים... מהדברים שאיש כזה חייב בהם ראשית כל הן הכניעה והשפלות.

11 בראשית י"ט ט' 12 ויקרא כ"ה כ"ג 13 תהלים קי"ט י"ט

14 דברים י' י"ט 15 ויקרא י"ט ל"ד 16 שיפגע בו—שיבקש אותו ויתפלל אליו בעדו.

17 מל"ב ד' י"ג 18 תהלים, קמ"ב ה'

לנסיעה ולחשב בצידה לדרך. ומהם שירבה בעיניו המעט מן הטובה ויאריך לשונו בהודאת מי שהטיב לו בה. ומהם שיסבל הרעה, אם תבא אליו, והנזק, אם יגיע אליו, משבר רוחו ושפלות נפשו וחלישותו מדחותם מעליו. ע״כ קבל על עצמך, אחי, תנאי הגרות בעוה״ז, מפני שאתה בו גר באמת. והראיה על גרותך ויחידותך בו, כי בעת צאתך אל גדר ההויה והרכבתך בבטן אמך, אלו היו משתדלים כל בני העולם להקדימך קודם לכן ברגע אחד או לאחרך רגע אחד או לקשר אבר מאבריך בחברו או להתירו, או לצייר צורה מצורות אבריך הנסתרים והנראים, או להתיר תנועה מאבריך הנחים, או להניח הנע מהם או להחרידך לצאת מבטן אמך קודם עתך הנגזרת לך או לאחרך אחריה כהרף עין או להקל עליך הענין או להקשותו, לא היו יכולים לך על זה. וכן אחר יציאתך אל העוה״ז, לא היה אדם יכול להגיע מזונך אליך מבלי עזרת האל לך, ולא להוסיף בגופך ולא לחסר ממנו. ואלו היית מעלה על לבך, כי העולם כולו לך לבדך, נשאר מאין יושב, לא היה זה מוסיף בטרפך המגיע אותך אל אחריתך כשעור חרדל. וכן אלו היו נוספים אנשי העולם כפלים רבים[1], לא היה חסר לך מטרפך הנגזר לך כחרדל ולא פחות ממנו ולא יותר. וכן לא יוכל אחד מן הברואים להועיל לך ולא להזיקך ולא לאחד מהם יכולת להוסיף בימי חייך ולא לפחות מהם. וכן לכל מדותיך וטבעך ומעלליך הטובים והרעים. אם כן, איזה יחס בינך ובין הברואים או באיזו קורבה אתה קרוב אליהם או הם קרובים אליך? אתה בעוה״ז כ״א גר, שלא יועילוך רוב אנשיו ולא יזיקוך מעוטם ואתה בו אלא כיחיד הבודד, אשר אין לו צוות כי אם אדוניו, ולא חומל עליו כי אם בוראו. על כן התיחד, אחי, בעבודתו, כאשר התיחד בבריאתך והנהגתך וטרפך וחייך ומותך, ושים תורתו וספרו נוכח עיניך, ויחל אל גמולו ופחד מענשו וקבל תנאי הגר, אשר העירותיך עליהם, על נפשך כל ימי חייך בעולם הזה, תגיע אל נעימות העולם הבא, כמו שאמר החכם[2]: כן דעה חכמה לנפשך. ואלה, אחי, שלשים פנים מאופני חשבון האדם עם נפשו לאלהים יתעלה, כשתחשב עם נפשך עליהם ותתן הדין מעצמך בהם, יבקע לך אורם ויקיף אותך זהרם, וחשב בהם תמיד והעלם על לבך כל ימי חייך. ואל יספיק לך מעוט דברי בהם וזכרי אותם בדרך קצרה, כי כל ענין מהם כשיתבאר ויתפרש נושא כפלים רבים ממה שזכרתי, אך העירותי עליהם הערה והזכרתי הדורש אותם הזכרה בדרך קצרה, ולא הרביתי בדברים, שלא יארך הספר ויצא מדרך כוונתי בו, אשר היא להעיר ולהורות. ושימם נגד עיניך ונוכח ראותך, והשיבם על לבך

1 «רבים» חסר בכל ההוצאות והוספתי עפ״י מ. 2 משלי כ״ד י״ד

ומחשבתך, אז יראה לך מהם בעת שתשנה אותם [1] מה שלא נראה לך בראשונה מסודות נעלמים ומוסרים רוחניים. ואל תחשב, כשתעיין בהם ותעמד על על הנראה ממלות, כי כבר עמדת על כל צפוני עניניהם, כי לא תגיע לזה מהם, אלא אחר שתתן מחשבתך עליהם בחריצות ובהשתדלות זמן ארוך ופעמים רבות. והיה מתישר בהם ומישר אליהם [2], תגיע אל הגמול הגדול מאת האלהים, כמו שכתוב[3]: והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו׳, ואמר החכם[4]: ולמוכיחים ינעם.

## פרק ד.

אך תועלת החשבון הנזכר היא התולדה, שמילדת הנפש, בעמדה על ברור מה שקדם לנו בשלשים אופני החשבון הנזכרים והבנת עניניהם וצורת מציאתם ואמתת חיובם, והֶמְשֵך הנפש לקבלם עליה, כפי הכרתה בהם והשבתם ברעיוניה[5]. ואז, אחי, תתילד בנפשך תולדה מעולה ורמה, תלמד ממנה כל המדות הטובות ותגיע בה אל כל החמודות, והיא זכות עצם הנפש מקדרות הסכלות ואור הבטחון[6], המסיר חשכת הספק אשר בלבבך. וכבר ידעת, כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם, תהיה התולדה הנולדת מהם בברורה וחשיבות מעלתה[7]. וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות, כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה, כפי כח הסממנים, אשר הורכבה מהם המרקחת. וכן בחכמת השעורים, הנקראת בערבי אלהנדסא, כפי רוב ההקדמות המוקדמות בענין הנדרש, תהיה חשיבותו ותועלת ידיעתו. וכמו כן בהרבה מן המעשים, כי הפלס לא יתכן למחברו, עד שידע קודם חכמת השעור וטבעי המנינים והשקלים. וכן חוג החוזים הנקרא אצטרולב בערבי, לא יתכן למחברו אלא אחר עמדו על חכמת השעור ועל המכרוטאות [8] ותנועת הגלגלים ופשיטות הכדור[9]. וכן הענין הזה הנדרש מן הנפש לא יתכן לך, אחי, אלא אחר שתסבל קבלת מה שהעירותיך עליו מן החשבון עם נפשך במה שזכרתי לך בשער הזה ובזולתו מן השערים והתמדת המעשה בהם. כי כאשר תעשה זה בלב נאמן ובנפש ברה, יאור שכלך ותראה הדרך אל כל המעלות הרמות, ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך ולהשיאך, ותהיה בתכונת סגולת האלהים, ויתחדש לך כח עליוני, נכרי, לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך, כמו שאמר החכם[10]: חכמת אדם תאיר פניו וגו׳. ואז תכיר הענינים הגדולים ותראה

---

1 שתשנה—שתחזור עליהם. 2 מתישר... הולך בדרך הישרה ומלמדה לאחרים.
3 דניאל י״ב ג׳ 4 משלי כ״ד כ״ה 5 והשבתם ברעיוניה—שהיא חוזרת עליהם במחשבה.
6 «ואור הבטחון» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 7 תהיה התולדה... ר״ל תהיה חשיבות התוצאה היוצאת מהם. 8 כל ההוצא׳: «המובטיראות» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. זאת היא מלה ערבית שהוראתה: חתוך הצורות השונות.
9 ופשיטות הכדור ר״ל, שהכדור היא הצורה הפשוטה ביותר. 10 קהלת ח׳, ט׳

הסודות העמוקות בזך נפשך ובר לבך וחוזק אמונתך, ולא תפרד משמחה מתמדת[1] בעולמך ובאחריתך, לעוצם מה שהשקפת עליו וגודל הסוד, אשר נגלה לך, עם העזר המגיע אליך מן האלהים יתברך. וראיתי למשל לך משל קרוב, יתבאר לך ממנו דמיון קצת מה שהזכרתי לך. והוא שתחשב, כאלו אתה במקום וממעל למקום ההוא צורה כנגד הצד שהוא נכחך, ואין דרך לך לראותה בעיניך ולהשקיף עליה בחוש ראותך, והגיד לך מגיד, כי כאשר תעשה טס מברזל עָשת ותלטשהו עד שתסיר קדרותו ותמשחהו זמן ארוך במשיחות רבות, ואחר כך תעמידנו נכח פניך, אז יראה לך מן הצורה העליונה מה שנעלם ממך ותוכל לראותה ולהשתעשע בנעימותה וזוהר יפיה. והצורה העליונה החשובה, אשר אין לך דרך לראותה בעיניך, היא חכמת הבורא יתעלה ויכלתו ויופי העולם העליון, אשר נעלם ממנו צורתו ותכונתו, והטס העָשת היא הנפש האנושית, והלטישה היא הנהגתה בחכמות ובמוסרים השכליים התוריים, והמשיחות הם אופני החשבון השלשים אשר זכרתי לך. וכאשר תעלם על לבך ותשיבם על רעיונך, תזך נפשך ויאור שכלך ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך, ותראה צורות האמתות בעינים פקוחות ויפתח לך שער המעלות, ויגל המסך המבדיל בינך ובין חכמת הבורא מעל עיניך וילמדך האל יתעלה חכמה רמה ומעשה מועיל, ויתן לך כח אלהי, כמ״ש[2]: ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה וגו׳, ואמר[3]: אכן רוח היא באנוש, ואמר[4]: אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, ואמר[5]: אז תבין יראת ה׳ וגו׳.

## פרק ה.

אך אם החשבון הזה חובה על האדם תמיד או בקצת הזמן מבלי קצתו[6], אומר בתשובת השאלה הזאת, כי החשבון חייב בו האדם, כפי כח שכלו ומעלת הכרתו, תמיד עם כל הרף עין, אם יוכל, ועם כל נשימותיו, כדי שלא יפרד ממנו המורא והפחד והבושת מהאלהים ית׳ המשקיף עליו תמיד, וילמד ממה שצוה בו האל את המלך באמרו[7]: וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר וגו׳ והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וגו׳, ואמר[8]: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו׳, ואמר[9]: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום וגו׳, ואמר: וקשרתם לאות על ידך וגו׳ וכתבתם על מזוזות ביתך. וחזק הענין בציצית באמרו[10]: והיה לכם לציצית, ואמר[11]: למען תזכרו. ומה נשאר מעניני הזרוז על החשבון, אשר הוא בענין זכרון הבורא, שלא זרזנו בו[12]? וכפי זה, אחי, ראוי לך

---

1 ולא תפרד משמחה... לא תחדל מלשמח. 2 ישעיהו י״א ב׳ 3 איוב ל״ב ח׳
4 משלי ב׳ ד׳ 5 שם. 6 בקצת הזמן מבלי קצתו ר״ל בזמן אחד ולא בזמנים אחרים.
7 דברים י״ז י״ח 8 יהושע א׳ ח׳ 9 דברים ז׳ ו׳ 10 במדבר ט״ו ל״ט 11 שם.
12 שלא זרזנו בו — שלא זרז אותנו הכתוב ביחס לזה.

להתנהג בהרגיל החשבון עם נפשך בכל שעה ובכל רגע לאל יתברך, ואל תמעט בעיניך שום טובה שתעשנה לשמו אפילו במלה או בראיה, כי המעט ממך רב אצלו וכן בענין העברות. והקרוב שבדמיונים בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה, תעתק בגלגל מילין הרבה[1], וכן העתקת הצל באצטרולב. ואל ירבה בעיניך מעשיך, ואם יהיה לשמו[2], כי במעט שבטובות שיש לו עליך כפל מעשה כל יושבי העולם עם דקדוק החשבון[3]. על כן אל תתעלם מעשות חשבונך בינך ובין בוראך על גודל טובו עליך ורוב חסדיו עמך יום יום, ואם לא יִפָּנֶה לבך בזה ביום, יהיה בלילה, ואם חלף לך יום א׳, השג בשני, כמו שאמרו רז״ל[4]: שוב יום אחד לפני מיתתך, ואמר[5]: בכל עת יהיו בגדיך לבנים.

## פרק ו.

אבל מה שצריך לסמך לחשבון עם הנפש מן המעשים, אומר, כי זה יהיה מן האדם כפי זכות עצם נפשו וקבולה לאורי האמת, המגיעים אליה מאת אלהים יתברך, כי כאשר יהיה שכל המחשב עם נפשו החשבון הזה זך, ויבין הכוונה והחפץ בו וייחד לבו בו לאלהים יתברך, יפיק רצון הבורא יתברך ויעזרהו לעשות מצוותיו, ויורה אותו באור האמת המרחיק את דרכי הספק מלבו ויאור[6] באור החכמה ויזהיר בזוהר השכל, ויזך נגלהו ונסתרו לאלהים, ודומה למה שאמר איוב[7]: צדק לבשתי וילבשני וגו׳. ואז תשקט נפשו[8] ותנוח מחשבתו מדאגות העולם ושכיותיו[9] וישמח בעבודת הבורא יתברך, ויגיל במה שהשקיף עליו[10] מסודות החכמה ומוריה, ויאשר נפשו[11] על מה שהגיע אליו מידיעת אמתת העולם התחתון והעולם העליון, ומחשבת האלהים הטובה והנהגתו וקיום גזרתו בבריותיו, כמו שאמר דוד עליו השלום[12]: ישמח צדיק בה׳ וחסה בו, ואמר[13]: ישמח לב מבקשי ה׳, ואמר[14]: אל יתהלל חכם בחכמתו וגו׳, ואמר[15]: כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי. וזאת היא המדרגה העליונה שבידיעת האל יתברך, כי מי שידעהו באמת, ידבק בעבודתו וביראתו, כפי ידיעתו בלבו ובמצפונו ויתקיימו לו חובות הלבבות והאברים בלי טורח ובלי עמל, אך בחריצות והשתדלות וזריזות, כמו שאמר דוד[16]: חשתי ולא התמהמהתי וגו׳, ובו אמר החכם[17]: אשרי אדם מצא חכמה, ואמר[18]: אשרי שומרי משפט וגו׳. והאלהים יתברך ישימנו מהם ויכניסנו בכתותיהם ברחמיו, אמן.

---

1 העתקת השמש... ר״ל כשנראה לנו שהשמש עברה בארץ שעור אמה, כבר עברה במסלתה הרבה מילין. 2 ואם יהיה לשמו—וגם אם יהיה לשמו. 3 עם דקדוק החשבון—לו דקדק בחשבון.
4 פרקי אבות פ״ב מ״י 5 קהלת ט׳ ח׳ 6 מ«באור» עד «ויאור» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
7 איוב כ״ט י״ד 8 «נפשו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
9 ושכיותיו—חמודותיו. 10 במה שהשקיף עליו ר״ל במה שנגלה לו מסודות החכמה.
11 ויאשר נפשו—יחשב את עצמו למאושר. 12 תהלים ס״ד י״א 13 שם ק״ה ג׳
14 ירמיהו ט׳ כ״ב 15 שם. 16 תהלים קי״ט ס׳ 17 משלי ג׳ י״ג 18 תהלים ק״ו ג׳

# השער התשיעי, שער הפרישות.

בפרישות מן העולם הזה והטוב לנו ממנה.

אמר המחבר: מפני שהקדמנו לדבר בחשבון האדם עם נפשו והיתה הפרישות מן העולם אחד מאופני החשבון, ראיתי לסמך לו באור מיני הפרישות ותוכן חיוב מה שהוא חובה מהם על אנשי התורה, בעבור מה שיש בו מתקנת התורה והעולם ומנוחת הנפשות והגופות בשני העולמים. וראוי לנו לבאר מדברי הפרישות שבעה ענינים: האחד, מה היא הפרישות הכוללת וצורך אנשי העולם אליה. והשני, בגדרי הפרישות המיוחדת וצורך אנשי התורה אליה. והשלישי, לכמה כתות נחלקים הפרושים בפרישות. והרביעי, בבאור תנאי הפרישות. והחמישי, במה שיאות לתורתנו מן הפרישות. והששי, במה שבא בספר התורה וספרי הנביאים מדברי הפרישות. והשביעי, בהפרש שיש בין קדמונינו ואבותינו ובינינו בפרישות.

## פרק א.

אבל מהות הפרישות הכוללת וצורך אנשי העוה"ז אליה, אומר בתשובת השאלה הזאת, כי הפרישות שם, תחתיו ענינים. והשם כנוי[1] מגולה והענין סוד מוסתר וכאשר יסירו אדמתו[2], ויתירו חותמו, יֵרָאֶה מסתור ענינו ותגלה מגמתו. וגדר הפרישות בלשון סתם – חסימת תאות הנפש והמנע מן הדבר הנפרש ממנו, עם היכולת עליו והזדמנותו לעילה המחייבת זה, ונאמר: הפורש מי שיכול והניח[3]. והעילה המחייבת חסימת תאות הנפש מתחלקת לשני חלקים: אחד מהם כולל האדם והרבה מבעלי חיים, והשני מיוחד באנשי התורה מן המדברים. והפרישות הכוללת היא הנהוגה[4] לתקנת גופינו והסדרת ענינינו, כמו הנהגת המלכים בדתי המדינות והנהגת הרופאים לבריאים ולחולים והנהגת כל איש שכל את נפשו בחסימת תאותו מן המאכל והמשתה והמשגל והמלבוש והדבור ושאר תנועותיו ואופני תענוגיו. והפרישות המיוחדת היא שהורתה

1 כנוי—כתבת, מען. 2 אדמתו—החמר שבו חותמים את המכתב.
3 מי שיכול והניח—מי שיכל לעשות ולא עשה.
4 כל ההוצא׳: «הוא הנהוג בה» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל שמשתמשים בה.

עליה התורה והשכל לתקנת נפשותינו לעולם הבא, כאשר אבאר במה שאני עתיד לדבר בעזרת האל יתברך. אך אופני הצורך אל הפרישות הכוללת הוא בעבור מה שהקדמנו בשער השלישי מן הספר הזה, כי חפץ הבורא יתעלה בבריאת מין האדם היה ליסר הנפש ולנסותה בעוה״ז בעבור שתזדכך ותהיה בתכונת המלאכים הקדושים, כמ״ש[1]: אם בדרכי תלך וגו׳ ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. וחייבה החכמה נסות הנפש בגופות עפריות מקבלות הגידול והתוספת במצוע המזונות הראוים להם והרכיב הבורא יתברך בנפשות האנושיות כח תאוה, תכספנה בו למזון המוכן להם בעוה״ז להעמידם ולתקנם כל ימי חבורם. והרכיב בהן עוד כח אחר, תכספנה בו למשגל להיות מן האיש תמורתו בעולם, ונתן הבורא יתברך לאדם שכר עליהם התענוג בהם, והפקיד עליו היצר להניע אותו אל המאכל והמשתה והמשגל ואל כל התענוגים והמנוחות, אשר בהם תקנת גופו, כמו שאמר[2]: גם את העלם נתן בלבם וגו׳. וכאשר גבר היצר על השכל ונמשכה הנפש אליו, נטתה באדם אל הרבויים[3], המביאים להפסדת עניננו והריסת גופו, ונצטרך בעבור זה למדת הפרישות מן התענוגים והמנוחות, כדי שישתוו עניניו ויהיו דבריו על הסדר בעוה״ז בלקיחת המזון, ויהיה משובח עליו, כמו שאמר[4]: טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. ולפי שנצטרך המין האנושי לנהג בפרישות הכוללת[5], אשר בו תקנתו בעולם הזה בקחתו הצורך ממנו, היה בדין להיות בעולם פרושים גמורים נבדלים ונגזרים מעסקי העולם, ילמד מהם כל מין ממיני האדם כפי צרכו מהפרישות[6], וכראוי למנהגו ומדותיו. ואין תקנת העולם, שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות, כמוהם[7], כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם ולהפסק הזרע[8]. וכבר אמר הכתוב[9]: לא תהו בראה לשבת יצרה, כי הפרישות פנה מפנות העולם, וצורך המדברים אליה כצרכם אל שאר החכמות והמלאכות, אשר יתיחד בכל אחת מהם עם מבלתי עם אחר, כדי שיהנו בני אדם ותקח כל כת כפי צרכה והראוי לה מהן. ואין תקנת העולם, שיתאחדו כל אנשיו בחכמה אחת ולא במלאכה אחת, כי השלמת סדר העולם בכלן, כמו שאמר החכם[10]: את הכל עשה יפה בעתו, ואמר[11]: לכל זמן. וכבר התבאר במה שהקדמנו ענין הפרישות הכוללת וצורך בני אדם אליה לסדר עניניהם בה בעולם הזה.

---

1 זכריה ג׳ ז׳ 2 קהלת ג׳ י״א

3 הרבויים—המותרות. 4 תהלים קי״ב ה׳ 5 «הכוללת» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

6 «מהפרישות» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

7 «כמוהם» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

8 ולהפסק הזרע – במקור הערבי בא פה פתגם: הפסקת האדמה יחד עם היבול, ר״ל הפסקת כל המציאות. 9 ישעיהו מ״ה י״ח 10 קהלת ג׳ י״א 11 שם.

## פרק ב.

אבל מה גדר הפרישות המיוחדת וצורך אנשי התורה אליה, נחלקו החכמים בגדרה. מהם מי שאמר: הפרישות עזיבת כל מה שטורד מן האלהים. ואמר אחר: הפרישות מאס בעולם וקַצֵּר המאויים. ואמר אחר: הפרישות מנוחת הנפש וחסימת רעיוניה מכל מה שהוא לה[1] למנוחה. ואמר אחר: הפרישות הבטחון באלהים. ואמר אחר: הפרישות כסות בשר הערוה ושַׂבֵּר הרעבון ומאס בזולתם. ואמר אחר: הפרישות עזב אהבת הברואים ואהב הבדידות. ואמר אחר: הפרישות ההודאה על הטובה וסבל הנסיון[2]. ואמר אחר: הפרישות מניעת הנפש מכל מנוחה ותענוג גופני, אלא הטבע אשר לא תוכל לעמד בלעדיו ויוציא זולתו[3] מן הנפש. וזה הגדר יותר ראוי לפרישות הנוהגת בתורתנו משאר הגדרים אשר זכרנו. אך צורך אנשי התורה לנהג בפרישות הוא שכוונת התורה להמשיל השכל בכל תאוות הנפש[4] ולהגבירו עליהן. ומן הידוע, כי הגברת התאוה על השכל היא ראש כל חטאת וסבת כל גנות, ולא נטה עם אל העולם עד שנטו מן התורה[5], והשיאם היצר להניח ישוב עולם הצלתם, ונטות בהם מדרך אבותיהם, אשר היה דרך די הצורך[6] בעולם והִסְפַּק ממנו, ולהסתפק בדבר המספיק לחיות בו, ויִפָּה להם התפארה בו והרבות מהונו, וחִבֵּב עליהם להתעדן ולהתנשא בו, עד אשר צללו במצולות יַמָּיו. וחייבם היצר לסבל צער גליהם, והעולם מושל בהם ואוטם אזניהם ומעצים את עיניהם[7], ואין מהם אחד אלא מתעסק בתענוגו כשישיגנו ויזדמן לו והוא תורתו ודתו, עד שטרד אותו מאלהיו, כמו שאמר[8]: תיסרך רעתך ומשבותיך תוכיחך וגו׳. ומהם[9] מי שֶׁיִּמָּנַע ממנו התענוג ההוא, ומחשבתו עליו ונפשו שואפת אליו ותלויה בו ושוגה בבקשתו לילה ויומם, כמו שאמר[10]: און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב. וכל ימיו הוא בענינו זה טובע ומהשיג הטוב בו נגזר ונלאה, מפסיד בסחורתו, ונפשו פתוחה ובחירתו רעה, סכל בערך התמורה[11] והמומר בה, כמו שאמר[12]: וימירו את כבודם בתבנית שור וגו׳. ואינם סרים קרואי ההרגל[13] הגובר ורהבי הצרכים[14]

---

1 כל ההוצא׳: «שהיא להם למנוחה״ ותקנתי עפ״י מ. ור״ל מה שגורם לה תענוג.

2 וסבל הנסיון—לעמד בנסיון. 3 ויוציא זולתו—יוציא את כל הדברים האחרים.

4 מ. מוסיף: «ותענוגות הגוף».

5 ולא נטה עם... ר״ל לא נטו אנשים אל העולם אלא מפני שנטו מן התורה.

6 דרך די הצרך—שהסתפקו רק בדי הצרך. 7 מ.: «והגלים נערמים עליהם ואוטמים אזניהם ומעצימים את עיניהם» וחסר: «והעולם מושל בהם». 8 ירמיהו ב׳ י״ט

9 מפה עד «ומבקשים שכר כפנחס» משובש בכל ההוצא׳ ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה.

10 תהלים ל״ה ה׳ 11 סכל בערך התמורה—אינו יודע את ערך הדבר שהוא ממיר ובמה הוא ממיר.

12 שם ק״ו כ׳ 13 קרואי ההרגל—תביעות, דרישות ההרגל.

14 ורהבי הצרכים—הצרכים המרהיבים, המושכים את הלב.

הקבועים לטרד את שעות הפנאי שלהם בתולדות רהביו ולישב בלבם תשוקתם אליהם. וכל אשר התקרבו, רחקו[1], וכל אשר רחקו מאור האמת, אשר נפרדו ממנו, התחברו אל היצר, אשר ידעו. וככה התאבכה[2] האפלה עליהם וגדל העולם בלבם ויף שכלולו בעיניהם ויושיבו אותו בהחרב שכלם. וכל אשר נוסף העולם ישוב, נוסף שכלם חורבן, עד אשר חשבו דרכו הרעה, כי היא הטובה, ותעותו, כי היא הישרה, ושמוהו לחוק ולמוסר. ויורישו אותו האבות את בניהם וגדלו עליו צאצאיהם וצוו בו המונם והתקנאו עליו שריהם[3], עד אשר נתבסס היצר ביניהם ונתמלא ביתם הבל. ושב בהם הדבר הנכרי בעולם נודע[4] והדרך הנכונה בו נכריה, והמספיק ממותריו קצור בחובותיו[5]. ועשה כל אחד מהם כאשר ראה שעשה רעהו, והאוחז ממנו די ספקו נקרא עצל, והמתעצל מהרבות בו מקצר, והמסתפק במספיק ממנו חלש, והעובד אותו משתדל. ומשתבחים בו ומתנשאים ובעבורו מתחברים, וכועסים ורוצים[6], ובעבור הגמול בו עושים בטניהם אלהיהם ותורתם מלבושיהם ומוסרם חזוק משכניהם. ותועים במצולות הסכלות, שבים במרוצת העצלה, עמוסים במעמסות התאוות ומבקשים גמול העובדים במעשה העוברים ומדרגות הצדיקים במנהגי הרשעים, כמו שאחז״ל[7]: עושים מעשי זמרי ומבקשים שכר כפינחס. וכאשר הגיע היצר ברוב אנשי התורה אל מה שספרנו, הצטרכו[8] לעמד כנגדו בפרישות המיוחדת, אשר זכרנו גדריה בפתיחת השער הזה ולהתיצב לפניו בה עד אשר תשיבם אל גדר הנכונה התוריה[9], אשר בה תקנת האמונה והעולם. והיה בדין בעבור זה, שיהיו באנשי התורה[10] אנשים יחידים נושאים הפרישות המיוחדת ומקבלים תנאיה להועיל בה אנשי התורה, עם פנות נפשותם ונטות מדותם אל התאוות הבהמיות עם היצר, ויהיו רופאים לאמונה ולנפשות, יעלו ארוכה להם בעת נטותם מהמדות הטובות אל המדות שאחריתן מגונה, ובעת גבר יצריהם על שכלם ועת טרדתם במותרי עולמם מהדברים הצריכים מאד לאמונתם. ואם יבוא אליהם[11] חולה האמונה או דוה נפש ממדוי הספקות, ימהרו להעלות לו ארוכה באמתת חכמתם, או בורח מעבודת האלהים, ישיבוהו אליה ויבטיחוהו, או עמוס בחטאיו, יערבו לו מחילת האלהים[12] בשובו מהם.

1 וכל אשר התקרבו אל העולם הזה, רחקו מאור האמת. 2 התאבכה—התקבצה.
3 והתקנאו עליו שריהם—התגאו בו וקנאו זה בזה.
4 ושב בהם הדבר הנכרי... ר״ל הדבר הזר הבלתי טבעי נעשה להם לנודע ולקרוב.
5 בחובותיו—בחובות העולם. 6 וכועסים ורוצים—רבים ומתפיסים.
7 סוטה כ״ב ע״ב 8 כל ההוצא׳: «נצטרכנו» ותקנתי עפ״י מ.
9 אל גדר הנכונה התוריה—הדרך הממוצעת, שהיא הנכונה עפ״י התורה.
10 באנשי התורה—בין אנשי התורה.
11 כל ההוצא׳: «כאלו כונתם לרפא חולה האמונה» ותקנתי עפ״י מ.
12 יערבו לו מחלת האלהים—יהיו ערבים לו, שה׳ ימחל לו.

ואם יבא אליהם שוכח אלהים, יזכירוהו, או צדיק, יאשרוהו[1], או אוהב אלהים, יאהבוהו, או מגדל ליכולת האלהים, יגדלוהו, ואם יחטא, יזכירוהו מיד לשוב, ואם יחלה, יבקרוהו, ואם יהיה להם מותר מן העולם, יעניקוהו ממנו, ואם יפגעהו פגע, יעזרוהו. והם דומים בעולם לשמש שפושטת אורה בעולם עליונו ותחתונו, כי היא מאירה מה שלמעלה ממנה, כמו שהיא מאירה מה שלמטה ממנה, מן הכוכבים והגרמים. וכן אלה היחידים, אשר ספרתי לך בעוה״ז, כמ״ש[2]: ונשאתי לכל המקום בעבורם, ואמר[3]: לולי משה בחירו, ובעוה״ב, כמו שאמר[4]: פרי צדיק עץ חיים, ועל כן אמרה דבורה[5]: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ועל המנהג הזה בפרישות תמצא הנביאים עליהם השלום וחסידי קדמונינו בכל דור ודור, כאשר הוא מבואר בספריהם, ואני עתיד לבאר מזה מה שיזדמן לי במקומו הראוי בעזרת הצור יתברך.

## פרק ג.

אבל לכמה כתות נחלקים הפרושים בפרישות, אומר בתשובת השאלה הזאת, כי הפרישות מן העולם תהיה לאחת משתי עילות, כמו שהקדמנו, והם התורה והעולם. והפורשים מחמת מסרת התורה, שהם אנשי הפרישות האמתי, הם שלש כתות: אחת מהם, אנשים שהלכו בגדר הפרישות העליון להדמות כאישים הרוחניים ויעזבו כל מה שיטרידם מן האלהים, וברחו מן הישוב אל המדבריות והישימון וההרים הגבוהים, מקום שאין צוות[6] ולא חברה, אוכלים מה שהם מוצאים מעשב הארץ ועלי האילנים ולובשים הבלויים[7] והצמר, ויחסו[8] בסלעים. טרדם[9] מורא הבורא ממורא הברואים ושעשעה אותם אהבת הבורא מחשב באהבת ב״א. והספיק להם מה שיש להם אצל האלהים ולא שייחלו על מה שיש בידי אדם. והכת הזאת רחוקה מכל הכתות מגדר הדרך השוה התוריה[10], מפני שהם עוזבים ענין עולמם לגמרי. ואין בדין התורה לעזב ישוב העולם לגמרי, כמו שהקדמנו במה שאמר הכתוב[11]: לא תהו בראה לשבת יצרה. והכת השניה, אנשים שהלכו בדרך הגדר הבינוני שבפרישות ומאסו מותרי העולם לגמרי וסבלו לחסם תאותם מהם. והמותרים[12] על שני פנים: אחד מהם, מותרים שהם חוץ לאדם ונפרדים ממנו כקנינים הגופיים והמאכל והמשתה והמלבוש והמשכן. והשני, מותרים דבקים לאדם אין נפרדות ממנו סבותם, כדבור והשחוק והמרגוע והמנוחה, והבט אל המותרים והאזן אליהם

---

1 יאשרוהו—ישבחוהו ויאמצו לבו. 2 בראשית י״ח כ״ו 3 תהלים ק״ו כ״ג
4 משלי י״א ל׳ 5 שופטים ה׳ ל״א 6 צוות—התחברות ורעות. 7 הבלויים—בגדים טלואים.
8 ויחסו—מצאו מחסה. 9 טרדם—מנעם. 10 הדרך השוה התוריה ר״ל הדרך הבינונית עפ״י התורה. 11 ישעיהו מ״ה י״ח 12 מותרים — מותרות.

והעבר על הרעיונים מה שאין צריך. ופסקה הכת הזאת ממנה כל קרואי המותרים[1] ולא ראו לצאת מהישוב להספיק לגופם מזונותם, כמו שהם חייבים בו, והמירו המדבריות וההרים בבדידות בבתיהם והיחידות במשכניהם, והשיגו שני הענינים[2] והגיעו אל שני החלקים[3], והם יותר קרובים אל הדרך השוה והתוריה ממי שהקדמנו זכרו. והכת השלישית, אנשים שהלכו בדרך הגדר השפל[4] שבפרישות, והוא שפרשו מן העולם בלבותם ובמצפונם והשתתפו עם אנשי העולם בנראה מגופיהם בישוב העולם, כחרישה וזריעה, והתעסקו בגופיהם בעבודת הבורא ית׳. עמדו על צורת נסיון האדם[5] בעוה״ז ומאסרו בו[6] וגרותו והגזרתו מעולם הרוחות אליו[7]. ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעוה״ב, מצפים אל המות והם נזהרים ממנו, הכינו צידתם לעת נסיעתם, וחשבו במה שמגיעם[8] אל בית מרגועם קודם העתקתם. ולא לקחו מהעולם אלא פחות ממזונותם ולא הניחו ממנו מה שהוא טוב להם באחריתם, כפי יכלתם, אלא לקחו ממנו צידה ונשאוהו. והכת הזאת קרובה אל הדרך השוה הישרה התוריה יותר ממה שזכרנו קודם. אך הפורשים למשך תועלת העולם[9] ופרישותם באברים ולא במצפונים ובלבבות, הם שלש כתות: אחת מהם, אנשים חסמו תאות נפשותם מהשיג קצת התענוגים, כדי שיצא להם שם בפרישות וישבחו אותם באמונה ובחסד, להיות זה סבה חזקה להגיע אל תכלית תאותם. והם מחניפים באמונה ובפרישות, בעבור שיבטחו בני אדם בהם ויפקידו אצלם ממונם ויְגַלּוּ להם סודותם ויוכלו להזיקם. והם הכת הרעה שבכל כתות בני אדם, ויותר רחוקה מן האמת ומגונה מכלם, ובכמוהם אמר הכתוב[10]: חץ שחוט לשונם וגו׳. והכת השנית, אנשים שמצאה ידם מעט מהון העולם, וכאשר ראו מהירות אבדת הממונות והתהפכות הענינים עם מעוט בטחונם באלהים, הצרו על נפשותם במזונותיהם[11] וחסמו תאותם[12], וטענו, כי הפרישות נשאתם[13] על זה. ועם העיון האמתי[14] לא נשאם על זה, אלא רוב אהבתם בעולם וחריצותם להרבות מהונו ואבלם על ריש נפשותם ומעוט הסתפקותם במה שהגיע אליהם ממנו, ובכמוהם אמר החכם[15]: איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד

1 קרואי המותרים — תביעות ודרישות המותרות.
2 שני הענינים ר״ל השיגו את הבדידות ויחד עם זה הם נמצאים בתוך הישוב.
3 שני החלקים ר״ל שתי מנות בחיים. 4 השפל — הכי פחות, הכי קטן.
5 עמדו על צורת... התבוננו למהותו וענינו של נסיון האדם. 6 ומאסרו—שהוא כאסיר בעולם.
7 והגזרתו מעולם הרוחות אליו ר״ל שהוא הורחק ונבדל מעולם הרוחות אל העולם הזה.
8 במה שמגיעם — חשבו על מה שמביאם.
9 למשך תועלת... ר״ל לא בשביל הפרישות כי אם לשם תועלת בעולם הזה. 10 ירמיהו ט׳ ז׳
11 הצרו על נפשותם... ר״ל קמצו מאד והסתפקו בלחם צר.
12 מ. מוסיף: «והראו סבל ועצב בעולם». 13 נשאתם — הביאתם.
14 ועם העיון האמתי ר״ל אם נעיין היטב. 15 קהלת ו׳ ב׳

וגו׳. והכת השלישית, אנשים, קצרה ידם מקנות ממון ולא הגיעו מהון העולם אל מה שיזונם, אלא על הצר שבעניגים [1], וראו שיתכבדו ויסתפקו במה שנזדמן להם מן המזון ולא יעמדו מעמד השאלה וזלות הבקשה [2] מבני אדם וחסמו תאותם בהתמדת הרעב והסתתר במעט מלבוש, להשמר מפניהם [3] ושלא יתבזו בשאלם מזולתם ויהיו לחרפה בעולם. ותלו כל זה בפרישות מן העולם. וכאשר תרצה לעמד על אמתת מי שיטען מן הפרישות[4], אם הוא לתקנת תורתם או לתקנת עולמם, בַּחֲנֵם בתנאים, אשר בהם תשלם הפרישות, אשר אני עתיד לזכרם, ותעמד על ברור מצפונם מִכְּזָבָם בפרישות בעזרת השם יתברך.

## פרק ד.

אבל תנאי הפרישות המיוחדת, כאשר אמר קצת החסידים [5]: הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו. לבו רחב מאד ונפשו שפלה [6] מאד. איננו נוטר ולא חומד ולא מספר בגנות ולא מדבר מאדם. מואס בגדולה ושונא הפרסום[7]. מיושב, זכרן [8], מודה, רב בשת, מעט נזק. אם ישחק, לא ירבה, ואם יכעס, לא יתקצף. שחקו ריוח שפתים [9], ושאלתו ללמד [10]. חכמתו רבה וענותו גדולה. החלטתו [11] חזקה, לא ימהר ולא יסכל [12]. מחלקתו [13] נאה ותשובתו נכבדת. צדיק, אם יכעס, חומל, אם יבוקש. ידידותו זכה ואסורו [14] חזק ובריתו נאמנה. רוצה בדין הבורא, מושל ביצרו. לא ידבר עתק על מי שיזיקהו, ולא יתעסק במה שלא יועילהו. לא יתנקם לאיד [15] ולא יזכר לאדם רעה. משאו קל [16] ועזרתו רבה. הודאתו רבה בעת הרעה וסבלו ארוך בעת הנזק. אם ישאלו ממנו, יתן ואם יחמסו אותו, ימחל. ואם ימנעו ממנו, יתנדב, ואם ירחיקוהו, יקרב. רך מחמאה ומתוק מדבש, מצוה על האמת, דובר צדק, עוזב מאויו, מצפה ליומו, אומר ועושה, חכם, זריז, נפשו יקרה, ולבריות נוח [17].

---

1 על הצר שבעניגים ר״ל באפן דחוק מאד.

2 מעמד השאלה... ר״ל מצב של בקשת מתנת בשר ודם וזלזול ההצטרכות לבני אדם.

3 להשמר מפניהם ר״ל מפני מעמד השאלה וזלות הבקשה.

4 מי שיטען... ר״ל מי שאמר, שהוא מתנהג בפרישות.

5 קצת החסידים—אחד החסידים.

6 ונפשו שפלה — שחה ונכנעת.

7 כל ההוצא׳: «השררה» ותקנתי עפ״י מ. ועין יהודה המציע תרגום חדש לכל הקטע.

8 זכרן — זוכר את הטובות שעשו לו.

9 שחקו ריוח שפתים ר״ל שחקו אינו אלא חיוך בשפתים ואינו ממלא פיו שחוק.

10 ושאלתו ללמוד ר״ל הוא שואל רק בשביל ללמד.

11 כל ההוצא׳: «הסכמתו» ותקנתי עפ״י מ׳ ויהודה.

12 ולא יסכל — לא יהיה נבער.

13 מחלקתו — וכוחו.

14 ואסורו — התקשרותו אל מי שהוא.

15 לא יתנקם לאיד — לא ישמח לאיד.

16 משאו קל — טרחתו קלה, שאינו מטריח אחרים.

17 כל ההוצא׳: «ובריתו נאה» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה.

נר מאיר[1] בארץ, נצול מכל גנות[2]. עזרה לדל ותשועה לעשוק. לא יחלל כבוד אדם[3] ולא יגלה סוד. צרותיו רבות ותלונתו מעוטה. כשיראה טוב, יזכרנו[4], ואם יראה רע, יכסנו. רצוי וזך, פקח וירא שמים[5]. חברתו שמחה, הרחקתו אנחה. זקקתהו החכמה, ויפתהו הענוה. מזכיר למשכיל, מלמד לסכל. כל מעשה אצלו זך ממעשהו וכל נפש בעיניו יותר ברה מנפשו. יודע את מומו, זוכר את עונו, אוהב את האלהים, רודף רצונו. לא ינקם לנפשו ולא יתמיד בקצפו. חבר לוַתִּיקִים[6], יושב עם העניים, אוהב לאנשי הצדק, נאמן לאנשי אמת, עוזר לרש, אב ליתום, בעל לאלמנה, מכבד הדלים. ומתנאיה עוד קבלת כל חובות הלבבות, אשר זכרנו ממה שקדם בספר הזה, ואינני צריך לשנותם, שלא יארכו לנו הדברים בשער הזה, ואתה דע לך.

## פרק ה.

אבל מה שיאות לתורתנו מהפרישות, אומר בתשובת השאלה הזאת, כי הפרישות הנוהגת בתורתנו על ג׳ פנים: אחד מהם, בעסקנו עם בני אדם והתחברותנו עמהם. והשני, במה שאנו מתיחדים בו זולתם בחושינו הגופיים ואברינו הנראים. והג׳, במה שאנו מתיחדים בו במצפונינו ובמדותינו ובמחשבותינו והצפון בלבותינו מן הרעיונים הטובים והרעים. ואני מבאר כל זה בדרך קצרה, כפי יכלתי בעז״ה. אבל דרך הפרישות הראוי לנו בהתחברותנו עם בני אדם, מהם הסברת פנים והראות השמחה בפגיעתם, עם הכניעה והשפלות ולשון רכה ורוח נמוכה לכולם. ומהם, הרחמים וההנינה והחמלה עליהם עם הסרת הטורח מעליהם וזכרם בטוב ועשות חסד עמהם, ושלא נקוה ליהנות מהם ושנתיאש[7] מאשר בידיהם. ומהם, עזרתם בתקנת תורתם ועולמם והורותם הדרך אשר ירצהו האלהים. ומהם, שנסבל קושי דבריהם ושנשפך שיחנו לפני האלהים ולא לפניהם, והמנע ממושבות המאכל והמשתה והשחוק עם השמירה מכל מה שיביא להמרות האל בחברתם ולצאת[8] מגבול הצניעות ומסורת המוסר והדומה לזה. אך מה שראוי לנו מן הפרישות בפנים השניים המתיחדים בנו בחושינו ובאברינו[9] הנראים יחלק לשני חלקים: אחד מהם אסור לנו והם מצוות לא תעשה והשני מותר לנו, והוא כל מה שהותר לנו מכל מיני ההנאות המותרות. וכל חלק מהם יחלק לשלשה חלקים, והוא שכל מה שנאסר לנו

---

1 כל ההוצא׳: «גבור בארץ» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. 2 נצול מכל גנות—אין עליו שום כתם.

3 כל ההוצא׳: «לא יחשף מסתור» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. 4 יזכרנו—יפרסמנו.

5 «פקח וירא שמים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

6 כל ההוצא׳: «למזכירים» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה, ור״ל למתפללים ותיקים.

7 ושנתיאש ר״ל שנסיח את דעתנו לגמרי. 8 כל ההוצא׳: «ויוצא» ותקנתי עפ״י מ.

9 «ובאברינו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

איננו נמלט מאחד משלשה דברים: או שיהיה בטבע הכּוֹסף לו[1], כזנות והגזל והרבית[2], ולהרבות מן המאכל והמשתה האסור לנו. או שיהיה ממה שלא ישנאהו הטבע ולא יכסף לו, כלבוש בגד שעטנז והרכבת כלאים ואכילת בשר בחלב ואכילת חלב והרבה מהדומה לזה. או שיהיה ממה שישנאהו הטבע ותתעבהו הנפש, כאכילת הנבלה והמתה והדם והרבה ממיני החיים, אשר לא היה האדם חפץ באכילתם, אפילו אם היו מותרים באכילה, כשמונה שרצים והדומה להם. וראוי לך, אחי, שתיסר[3] נפשך בפרישות מכל מה שצוך האלהים לפרש ממנו, עד שתגיע מן התעוב והמאוס במיני התענוגים המנועים והתאוות עד תכלית, שיהיה שוה בטבעך המתועב מן האסור עם מה שנכספין לו ממנו[4]. ויהיה אצלך המשגל האסור ולקיחת אִיסָר[5] על פנים אסורים ושתתכבד בקלון חברך וגנותו, אשר ימהר אליהם חפץ האדם בטבעו, כאכילת העכבר והדם והשקץ, אשר יתעבהו טבעך ותשנאהו נפשך. וכשתגיע אל הגבול הזה מן הפרישות מן האיסור בלא הכרח מטבעך ולא קושי מנפשך, תהיה מן הכתות הניצלות מן החטא והמכשול, אשר נאמר עליהם[6]: לא יאונה לצדיק כל און וגו׳. וכן הניתן ברשותנו מן המותר הוא על שלשה פנים: אחד מהם, קחת המאכל, אשר לא יכוין בו בעליו אל תענוג ולא יוכל האדם לעמד בלעדיו ואין לו תקנה זולתו. והשני, קחת המזון מן המותר על דרך הויתור[7] ומכוין בו אל התענוג השוה[8], מבלי רבוי ולא הפקר[9], כהשלמת הצורך מן הלחם הטוב בתבשילים מתוקנים במלאכתם ושתות היין הטוב על הדרך השוה וכן במלבוש ובדירה ושאר הענינים. והשלישית, קחת הרבה מן התענוגים המותרים, המפליג בהם בעליהם, עד שמביאים אותו אל התענוגים האסורים, עם טרדתו בהם[10] מעשות חובות אלהיו שעליו, כמו שאמר[11]: פן ישתה וישכח מחוקק. וראוי לך, אחי, שתתנהג בפרישות מן התענוגים המותרים כיכלתך, עד שיהיו בעיניך בתכונת התענוגים האסורים עליך, פן תעזב תורתך ותניח חובתך. וכבר עמדת על מה שצוה הבורא ית׳ את המלך באמרו[12]: ולא ירבה לו נשים, ואמר[13]: רק לא ירבה לו סוסים, ואמר[14]:

1 בטבע הכוסף לו ר״ל שהוא מהדברים שנפשו של אדם מתאוה אליהם.

2 «והרבית» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ויהודה. 3 שתיסר—תלמד ותרגיל.

4 שיהיה שוה בטבעך... ר״ל עד מדרגה כזו, שהאסור יהיה כ״כ מתועב בעיניך, כמו שמושך אותך הדבר הנכסף שבו.

5 כל ההוצא׳: «אסור» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה. ור״ל לקחת מטבע קטנה, דבר קטן.

6 משלי י״ב כ״א 7 על דרך הויתור ר״ל קצת יותר מן הצרך.

8 התענוג השוה — התענוג הממוצע.

9 כל ההוצא׳: «הפקד» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל בלי הפקרות.

10 עם טרדתו בהם ר״ל ויחד עם זה הם מטרידים אותו מעשות חובות אלהיו.

11 משלי ל״א ה׳ 12 דברים י״ז י״ז 13 שם 14 נחמיה י״ג כ״ו

הלא על אלה חטא שלמה וגו׳, עם חוזק שכלו ורוב תבונתו וגדולתו. וכפי בינתך, השמר לך ושמר נפשך ופרש מכל אשר יפרישך ממצות האלהים בלבך ובמצפונך, אם לא תוכל[1] להפנות לעניני אחריתך, מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקך בו, כמו שזכרו רבותינו ז״ל על הרבה מהם, שהיו טורחים בענין עולמם עם הפרישות ממנו, כמו אבא חלקיה[2], שהיה משתכר לחפר באדמה ושמאי[3] במלאכת הבנין והלל[4] שהיה חוטב ומתפרנס מן העצים. ואל תמנעך פרישותך בלבך מהתעסק בזה, מפני שאתה מכוין בו לעבודת האלהים, כאשר הקדמנו. וכאשר תוכל להניח עסק העולם, תניחהו בעבור עבודת הבורא. ואל תצטער[5] בעת שלא תוכל בעבור צורך ההזמנה למזון, כי המשקיף על מצפונך יעזרך לקיים מחשבתך בעבודתו, כמו שאמרו רז״ל[6]: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. וראוי לך, שתשתדל לאסר חושיך ותנועות אבריך הנראים, כמו שאספר לך, והוא שתתחיל בראשונה לאסר לשונך ולבלם שפתיך ותפרש מן הדברים הבטלים, עד שתהיה בעיניך הנעת האבר הכבד שבאבריך יותר קלה מהנעת לשונך, כי הלשון המהיר באברים[7] לחטא וחטאיו רבים מכולם, בעבור קלותו ומהירות תנועתו ושהשלמת מעשהו נקלה ויכלתו על הטוב והרע בלי מצוע[8]. וכפי זה, אחי, יש מן הדין עליך להשתדל לבלמו ולמשל בו, ואל תתיר לו מן הדבור אלא מה שלא תוכל לעמד בלעדיו לצורך התורה או לצורך העולם, וקַצֵּר מותרי לשונך בכל יכלתך, אולי תנצל מנזקו, כמו שאמר החכם[9]: מות וחיים ביד לשון. והקדמנו הלשון על שאר החושים והאברים, לקושי הדבר בו יותר משאריתם, כמו שאמר דוד ע״ה[10]: מי האיש החפץ חיים וגו׳ נצור לשונך מרע וגו׳, ובספרינו מן ההזהרה על המעטת הדברים מה שאיננו נעלם מרובו ופרסומו[11]. וכאשר תרצה לעמד על ברור מה שזכרתי מרוב חטאי הלשון, קבל על עצמך לזכר מה שיצא מלשונך ביומך בהתחברך עם בני אדם והתערבך בם, ואם תוכל לכתבו, עשה. ואחר כך העבירהו על לבך והעלהו במחשבתך, בעת שאתה פנוי מן העסקים בלילה, ותראה מה שיש ממנו לצורך ומה שיש ממנו מותר, לא יועיל לך, ומה שממנו מביא ההיזק אליך, כמו הכזב והרכילות

1 אם לא תוכל — אם גם לא תוכל. 2 תענית כ״ג ע״א 3 שבת ל״א ע״א
4 יומא ל״ה ע״ב
5 כל ההוצא׳: «ואל יספיק לך מה שאמרנו» ותקנתי עפ״י מ. ועיין יהודה. ר״ל אל תצטער אם לא תוכל למלא כל מה שאמרנו מפני דאגת הפרנסה. 6 פרקי אבות פ״ד מ״ט
7 כל ההוצא׳: «מהיר בתנועתו» ותקנתי עפ״י מ.
8 ויכלתו על הטוב והרע... ר״ל הלשון יכלה להרע ולהטיב בלי אמצעות אברים אחרים.
9 משלי י״ח כ׳ 10 תהלים ל״ד י״ג 11 מרובו ופרסומו — מפני שהוא מרובה ומפורסם.

והשבועות ולשון הרע. ואז יתברר לך חסרונך ותראה בו מעותך. ופקד זה ממך תמיד כפקדך מעוות אויבך[1], ולא תתמיד בזה[2] זמן מועט, עד[3] שיתקן לשונך וימעטו דבריך. ושים תמורת רוב דבריך אורך מחשבתך והתמדת בחינתך והחשבון עם נפשך, כי המחשבה נר, שתכניסהו אל לבך והחשבון שמש, תאיר קדרות[4] מצפונך לגלות לך מה שהוא צפון בו מן הטוב והרע, והלשון שער המצפון. ואם הלשון יהיה מופקר ולא ייטיב לשמר מה שיש במצפונים, יהיה שער האוצר נפקר ויצא מה שאינך חפץ בצאתו, ויראה מה שאין הראותו טוב בעיניך, וכשתשמר השער, אתה שומר האוצר ומה שיש בו, כמו שאמר החכם[5]: גם אויל מחריש חכם יחשב, ואמר[6]: אל תבהל על פיך וגו׳, ואמר: אל תתן את פיך וגו׳. והשתדל אחר כך לעצם עיניך וחוש ראותך מהביט אל מה שאיננו צריך לך או מה שיטריד לבך מחשב במה שיועילך, ופרש ממותר הראות כפרישתך ממה שיזיק לך. וכבר הזהיר עליו הבורא[7]: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם[8], ואמרו רבותינו ז״ל[9]: לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה. אבל השתמש בראותך והבטתך להביט אל יצירות הבורא יתעלה לבחן מהם ולחשב בהם ולהבין יכולת הבורא וחכמתו[10] וטובו מהם. כמ״ש דוד ע״ה[11]: כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו׳, ואמר[12]: השמים מספרים כבוד אל וגו׳ ושאר המזמור. והשתדל אח״כ לאטם אזניך משמעך מה שאינך צריך לו, ופרש ממותרי השמע כפי יכלתך, ואל תאזין לשמע מה שלא יועילך שמעו ממותרי הדברים והכזב והרכילות ולשון הרע, ופרש ממה שיביאך להמרות האלהים ולעזב מצוותיו ממיני הזמר והנגון והשחוק והרנה, הטורדים אותך מן המצוות והמעשים הטובים. אבל הט אזניך אל דברי החכמים היודעים את ה׳ ואת תורתו, כמו שאמר החכם[13]: הט אזנך ושמע דברי חכמים, ואמר[14]: אזן שומעת תוכחת חיים. והשתדל אחר כך לאסר חוש הטעם, שתקח די מזונך מן המאכל והמשתה ותפרש ממה שהוא יותר מזה. והתחבולה לענין הזה, שתמעיט במיני הלפתן ותסמך על לפתן אחד בעוד שתוכל, ויהיה די במעט ממנו כפי שתוכל, והתכוין בו, כדי להגיע הלחם אל בטנך לא לתענוג. והרגל עצמך בקצת העתים מבלי לפתן, כדי להנהיג טבעך, עד שיקל עליך הדבר בעת המנעו. ואם תוכל לעזב הלפתן.

1 ופקד זה ממך... דרש ממך חשבון בעד עותתך, כמו שאתה דורש מאויבך.
2 ולא תתמיד בזה... ר״ל לא תתמיד בפעולה זו הרבה זמן וכבר תתוקן לשונך.
3 «עד» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 4 כל ההוצא׳: «באורו מצפונך» ותקנתי עפ״י מ.
5 משלי י״ז כ״ח 6 קהלת ה׳ א׳ 7 דברים ט״ו ל״ט
8 מ«כפרישתך» עד «עיניכם» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. ויהודה.
9 ירושלמי ברכות פ״י מ״א 10 «וחכמתו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
11 תהלים ח׳ ד׳ 12 שם י״ט ב׳ 13 משלי כ״ב י״ז 14 שם ט״ו ל״א

אשר יהיה בו יגיעה וטורח, ותסמך על מה שאין בו שום יגיעה כזיתים וגבינה[1] והתאנים והענבים והדומה להם, עשה. ושים אכילתך ביום יותר קלה מאכילתך בלילה, אם מנהגך לאכול פעמים ביום, כדי שתהיה תנועת אבריך קלה ביום ויקלו עליך עניני תורתך ועולמך. ואח"כ תתנהג בתענית, אם יהיה גופך חזק, אפילו יום א׳ בשבוע, וכל אשר תוכל להטביע נפשך[2], שלא להרגיש[3] על ענין המאכל והמשתה, כדי ליסרה[4], עשה. ושים כוונתך בו לרפואה יותר מלמזון, אבל משתך יהיה מים, אלא אם תהיה כוונתך בשתית היין לתועלת גופך או להעביר דאגה מלבך, כמ"ש[5]: תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. והזהר מהרבות ממנו ומהפליג בו ומחברת ב"א עליו[6], כי הוא המדוה הגדול לתורה ולעולם, וכבר ספר בו החכם מה שיש בו די באמרו[7]: לץ היין הומה שכר, ואמר במאכל ובמשתה[8]: אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו כי סובא וזולל יורש וגו׳. ואח"כ השתדל למנע ידיך מגעת במה שאינו שלך מהון העולם ופרש ממיני הגנבה והאונאה והגזל ומהרע לזולתך. והתעכב בתנועת ידיך וחשב באחריתה[9], ושמר מוסרך וצניעותך בהתנשאך מעשות הרע בהם, כמ"ש[10]: ושומר ידו מעשות כל רע, ואמר[11]: נוער כפיו מתמך בשחד. אבל השתמש בידיך במצות הבורא ופתחם במתן לעני ולרש, כמ"ש הכתוב[12]: פתח תפתח את ידך לאחיך, ואמר[13]: כפה פרשה לעני. וכן אתה צריך להשתמש בהם במה שימלא ספקך וימנעך מן השאלה ומקחת ממון אסור, ומקנות חסד עמך[14] במה שמעניקין אותך ומביטין לך וְתַקְנֶה זכיותיך לזולתך וחסדיך למי שנתחסד עמך. ולא תהיה למשא על ב"א, כמ"ש אחד מן החכמים: האלהים ירחם עבד שפרש מן העולם ולא היתה פרישותו למשא על אוהביו וסלק מעליהם טרחו והתעסק באבריו במיני המלאכות, כמ"ש[15]: יגיע כפיך כי תאכל וגו׳. וכבר נאמר: ראש הפרישות תקון הפרנסה[16], ונאמר עוד: ראש הפרישות תקון המחשבה[17] על תקון הלחם, ר"ל שייגע להתעסק בספקו. ואח"כ התנהג כן ברגליך ומנען מלכת עם הרשעים מבקשי המותרים, כמ"ש[18]: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו׳. אבל רוץ לכל המעשים הטובים ולמושבות החכמים, כמ"ש[19]: הולך את החכמים יחכם,

1 «וגבינה» הוספתי עפ"י מ. 2 להטביע נפשך – להרגיל, לעשות לטבע נפשך.
3 שלא להרגיש – שלא תדאג ותצטער. 4 ליסרה – להרגילה.
5 שם ל"א ו׳ 6 ומחברת בני אדם עליו ר"ל לשתות יין בחברת רעים.
7 שם כ׳ א׳ 8 שם כ"ג כ׳
9 כל ההוצא׳: «באחריתך» ותקנתי עפ"י מ. ור"ל באחרית התנועה. 10 ישעיהו נ"ו ב׳
11 שם ל"ג ט"ו 12 דברים ט"ו ח׳ 13 משלי ל"א כ׳
14 ומקנות חסד עמך ר"ל שאחרים יעשו לך חסד. 15 תהלים קכ"ח ב׳
16 תקון הפרנסה – סדור חייו שלא יצטרך לבני אדם. 17 תקון המחשבה – כוון המחשבה.
18 שם א׳ ח׳ 19 משלי י"ג כ׳

ואמר[1]: למען תלך בדרך טובים. וכבר קבץ הכתוב כל מה שהקדמנו זכרו ממוסר החושים, ואמר[2]: מי יגור לנו אש אוכלה וגו׳ הולך צדקות ודובר מישרים וגו׳. ואחר כך קבצם החכם וחבר אליהם הלב, באמרו[3]: שש הנה שנא ה׳ עינים רמות לשון שקר וגו׳ לב חורש וגו׳ יפיח כזבים וגו׳, וכן נמצאים במזמור ה׳ מי יגור באהלך[4]. וראוי לך, אחי, שתדע, כי לא יתכן לך להחזיק בכולן עם הנחת אחת מהם, מפני שהם כבדולח[5] המחובר בחוט, אם תתיר ממנו גרגר אחד, יתפזרו כולם ויפסד חבורם. על כן השתדל להזהר בכולן, ואז תהיה לך כל אחת מהן עזר לשאריתן, כמ״ש רז״ל[6], שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה, ואמר החכם בתכיפת הטובות[7] אחת לאחת[8]: אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתותי יום יום לשמר מזוזות פתחי, אמר בתחלה: שומע, ואח״כ: לשקד, ואח״כ: לשמר. אבל הפרישות הנוהגת בפנים השלישיים, והוא מה שיתיחד בנו במצפונינו ומחשבותינו ויצרי לבבנו הטובים והרעים, תחלת הפרישות ההיא שתפרש מקניני העולם במעשיך[9] ובמחשבתך, אלא למזון ופרנסה לא לתענוג מתענוגי הגוף, ולא להגיע אל המנוחות והשררות והתפאר בהון העולם הכלה מהרה. ותהיה פרישותך בהם לאלהים יתעלה, לא לקנות שם ולא להתפאר בהעדר התענוגות ממך[10] ולא להותיר ממונך בפרישותך. ואל תצא בה מגבול התורה, שתתענה בשבתות ובמועדים וראשי חדשים ותמנע ממה שחייבך בו הבורא ממצות פריה ורביה, אבל תהיה פרישותך ע״ד התורה והדת בגלוי ובנסתר מענינך. ואח״כ, שתקצר מאוייך בעולם, כאלו אתה נוסע ממנו לערב יומך, ואח״כ, שתחשב עם נפשך, כאשר הקדמנו בשער חשבון האדם עם נפשו. ואח״כ, שתתיאש ממה שבידי בני אדם ושתבטח על האלהים ותנוח דעתך על גזרותיו ודיניו[11]. וכל חובות הלבבות, שקדם באורם בספר הזה, אתה חייב בהם והם עמוד הפרישות מן העולם. חקר עליהם והדביקם אל לבך, תגיע בהם לכל טובה.

## פרק ו.

אבל באור מה שבא בספרי הקודש ודברי רז״ל מענין הפרישות מן העולם, מהם מה שאמר יעקב[12]: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש. ומהם, צום משה ארבעים יום ולילותם ג׳ פעמים, וכן אליהו ארבעים יום

1 שם ב׳ כ׳ 2 ישעיהו ל״ג י״ד 3 משלי ו׳ ט״ז 4 תהלים ט״ו
5 כבדלח — כפניני בדלח. 6 פרקי אבות פ״ד מ״ב
7 בתכיפת הטובות ר״ל שהאחת באה תכופה אחרי השניה.
8 משלי ח׳ ל״ד 9 מ.: «בלבך ומחשבתך».
10 «ולא להתפאר בהעדר התענוגות ממך» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
11 מ. מוסיף: «ומפחד ממנו בכל מיני הפחד שאני עתיד לבארם». 12 בראשית כ״ח כ׳

כמ״ש[1]: וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום. ומהם מה שנאמר בנזיר, שקראו האלהים קדוש, כמ״ש[2]: כל ימי נזרו קדוש הוא לה׳, בעבור שפסק מפרי הגפן וגדל שער ראשו בלבד, כ״ש מי שפסקה תאותו מכל התענוגים, שיש לו שכר וגמול יותר. ומהם מה שנאמר לאהרון[3]: יין ושכר אל תשת וגו׳ ולהבדיל וגו׳ ולהורות וגו׳, הזהיר כל העוסק במעשה העבודה, שלא יעסק בכל מה שיטרידהו מהשלמת העבודה לאלהים, כמו שאמרו רבותינו ז״ל[4]: שתה רביעית יין אל יורה שתה חמשית אל יתפלל[5]. ומהם ענין בני יונדב בן רכב, אשר צום אביהם, שלא ישתו יין ולא יזרעו ולא יטעו כרם ולא יבנו בית וישבו באהלים חוץ לישוב, וזה מנהג הפורשים מן העולם, ושבח להם הבורא זה, כמ״ש[6]: לא יכרת איש ליונדב בן רכב. ומהם מעשה אלישע, כשעבר עליו אליהו, כמ״ש[7]: שנים עשר צמדים לפניו, והניח ידו מן הכל והלך אחריו, כמ״ש[8]: אשקה נא לאבי ולאמי וגו׳ וילך אחרי אליהו וישרתהו. וכן היה מנהג בני הנביאים בדור ההוא ואשר לפניו, שהניחו העסק בישוב העולם וההשגחה בעניני הגופות, ויצאו למדברות, כדי שתתיחד נפשם ומחשבתם לאלהים. ומהם, מה שצותה אותנו התורה בתענית בעת התשובה ובקשת הכפרה, כדי שנחסם תאותנו מכל התענוגים, שהם החזקים שבסבות העברות, כמ״ש[9]: כמרעיתם וישבעו, ואמר בהפכו[10]: בצר להם ישחרונני. ומהם, מ״ש[11]: ולא ילבשו אדרת שער למען כחש, וזה מורה, כי הוא היה לבוש החסידים מקדם, והיו לובשים אותו אנשי הדור ההוא להחניף, ומזה מ״ש דוד[12]: טרם אענה אני שוגג, ואמר[13]: טוב לי כי עניתי, ואמר[14]: טוב לי תורת פיך וגו׳. ומהם, מנהג איוב, אשר ספר על עצמו מבזותו העולם והונו וקשרו חושיו ואסרו ידיו ולשונו מכל מה שיש בו המרות הבורא, ובחרו באמת והצילו העשוקים והטבתו לדלים ולאובדים כמנהגי הפורשים מן העולם. ומהם, מה שעשה דניאל בהתפללו אל האלהים בעבור אורך הגלות הראשון והתאבלו עליו, שאמר[15]: לחם חמודות לא אכלתי, ואמר לו המלאך[16]: מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות, ושאר הענין, וזה הוא הטוב שבמנהגי הפרישות. ומהם מה שעשו אנשי נינוה, כששמעו מה שגזר עליהם הבורא, כמ״ש[17]: ויאמינו אנשי נינוה באלהים, ובכמוהו מה שעשו אבותינו בימי המן, ככתוב[18]: מקום אשר דבר המלך ודתו

1 מל״א י״ט ח׳ 2 במדבר ו׳ ח׳ 3 ויקרא י׳ ט׳
4 ערובין ס״ד ע״א 5 בש״ס שלנו אין «שתה חמשית אל יתפלל» כ״א רק: שתוי אל יתפלל.
6 ירמיהו ל״ה י״ט 7 מל״א י״ט י״ט
8 שם 9 הושע י״ג ו׳ 10 שם 11 זכריהו י״ג ד׳
12 תהלים קי״ט ס״ז 13 שם 14 שם 15 דניאל י׳ ג׳ 16 שם
17 יונה ג׳ ה׳ 18 אסתר ד׳ ג׳

מגיע אבל גדול וגו׳ והרבה כזה בספרינו. כשתחקר עליו, תמצאנו מפוזר בדברי אבותינו הרבה. ומהם מה שאמר שלמה[1]: אל תהי בסובאי יין וגו׳ מעט שנות מעט תנומות[2] וגו׳ ומה שאמרה אם למואל[3]: אל תתן לנשים חילך וגו׳ אל למלכים למואל וגו׳ פן ישתה וישכח מחוקק. ומהם, מה שאמר[4]: כי לאדם שטוב לפניו וגו׳, ואמר[5]: לב חכמים בבית אבל—טוב ללכת אל בית אבל, ואמר[6]: מתוקה שנת העובד, ואמר[7]: כי הילדות והשחרות הבל, ואמר[8]: סוף דבר הכל נשמע וגו׳. אבל מה שאמרו רז״ל במשנה ובתלמוד רב מחברו בספר הזה, ורובו נמצא במסכת אבות. ועוד אמרו[9]: כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וכו׳. ומה שסמוך לזה מדבריהם[10]: התורה נקנית בארבעים ושמונה דרכים ובפרקא דחסידי במסכת תענית מה שיורה על פרישותם. ומי שיחקר על הענין הזה, ימצאנו מקוים מן[11] הכתוב ומן השכל ומן הקבלה. תן לבך בו וחשב עליו במצפונך, תשיגהו בעזרת השם, כמ״ש[12]: אם תבקשנה ככסף וגו׳ אז תבין יראת ה׳ וגו׳.

## פרק ז.

אבל ההפרש שבין קדמונינו ובינינו בפרישות הוא, שהקדמונים כמו[13] חנוך ונח ואברהם ויצחק ויעקב ואיוב ורעיו היה שכלם זך ויצרם חלש, ונפשותם היו נמשכות אחר שכלם, והמעט מן המצוות היה מספיק להם בהשלמת עבודת האלהים עם אמונת לבם לאלהים, כמ״ש באברהם[14]: ומצאת את לבבו נאמן לפניך, ולא היו צריכים אל הפרישות היוצאת מהדרך השוה התוריה. וכאשר ירדו בניהם אל מצרים וגרו בה בימי יוסף כשבעים שנה בשלוה, וחזקה תאותם וגדלה תשוקתם וגבר יצרם על שכלם, נצטרכו מן הפרישות אל מה שיהיה הפך תאותם ויעמוד כנגד יצרם. והוסיף להם הבורא מן המצוות השמעיות מה שעמד להם במקום הפרישות הראויה להם, כפי תכלית יכלתם ופחות ממנה[15]. וכאשר כבשו ארץ כנען ונכנסו בה והתנעמו בטובה[16], בקשו המזון והסמוך לו ממותרי מאכל ומשתה והמשגל והבנין. וכל אשר נוספה הארץ ישוב, נוסף השכל חרבן, כמ״ש[17]: פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וגו׳ ובקרך וצאנך ירבין וגו׳ ורם לבבך וגו׳. וכל אשר נוספו התאוות ונתחזקו, נחלש השכל והתאחר מהשיג העצה הנכונה

1 משלי כ״ג כ׳ 2 שם ו׳ 3 שם ל״א ג׳
4 קהלת ב׳ כ״ו 5 שם 6 שם 7 שם י״א י׳ 8 שם י״ב י״ג
9 פרקי אבות פ״ו מ״ד 10 שם פ״ו מ״ה 11 כל ההוצא׳: «ימצאנו כתוב» ותקנתי עפ״י מ.
12 משלי ב׳ ד׳ 13 כל ההוצא׳: «הוא שחנוך» ותקנתי עפ״י מ. 14 נחמיה ט׳ ח׳
15 ופחות ממנה—פחות מיכלתם, אבל לא יותר מיכלתם.
16 והתנעמו—התענגו בטובה. 17 דברים ח׳ י״ב

והצטרכו אל פרישות חזקה, יעמדו בה כנגד תאוותיהם[1] כדרך הנזיר ומנהג בני הנביאים, אשר זכרנו במה שעבר לנו בספר הזה. וכן בשאר הדורות השכל בחולשה והתאוה בגבורה. ובכל עת שמתעסקים בענין מעניני העולם, הטרידם מעניני העוה״ב, על כן הוצרכו לפרישות מן העולם הזה[2] להפנות ממנו בעת שעושים מאומה ממעשי העולם הבא[3]. והיו הקדמונים בחוזק שכלם וזך נפשם עושים לעולמם ולאחריתם, ולא היה האחד מפסיד על חברו, כמו שכתוב[4]: אביך הלא אכל ושתה וגו׳ אז טוב לו וגו׳, ואמר[5]: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך. וראיתי, אחי, מליצה נמרצת בענין הפרישות לאחד מן החסידים, מְצַוֶּה בה בנו, וישרה בעיני ושמתיה חתימה לשער הזה, כמו שמצאתיה, תחת תוכחתי לך והורותי אותך. הבן אותה והסתכל בה, תגיע אל הטוב והישר בעזרת האל, וזאת היא: ואתה, בני, ישימך האלהים מאשר ישמעו ויאזינו, ויאזינו ויחשבו, ויחשבו וידעו, וידעו ויעשו. ואל ישימך מן האנשים הטובעים בתעות, השכורים ביין הסכלות, אשר העבידם היצר ומשל בם העולם וגברו עליהם התאוות, ונטו בהם אל התענוגים, והסיתום המאויים, והשיאתם החמדה, והם באפלתם נחבטים[6] ובמרוצת טעותם שבים. ישמעו ולא יאזינו, ויאמרו ולא יעשו, בקשו המנוחות ונפלו באנחות, השתדלו להשיג הנעימות והשיגו היסורים הקשים, ונפשותם עיפות וגופותם יגעות, דעותם שלולות ובינותם מנופצות[7]. יקבצו הזהב האובד והכסף החולף ויורישוהו האויבים והבוגדות[8] מן הנשים, ומחזיקים הארמונות ושוכנים בקברות, ובונים אשר לא יושיבו ויקבצו מה שלא יוציאו, קובר כל איש מהם אביו ובנו ואינו עושה מעשה הקיים לנצח, שוכח קצו וזוכר מאוייו. ומה תאמר בתוך שאבדו שתי קצותיו, ויחיד שעזבוהו אבותיו? והסתכל, בני, במי שהרחיב הבורא את לבו והמשילו במחשבתו ופקח עיניו בטוב לו והראהו הדרך הישרה וקרבהו[9] אליה[10], בטוחים ממנו בני אדם והוא בטוח בהם, והשלים עמהם ונצל מהם, עבדו בני אדם יצרם ועבד הוא אלהי השמים והארץ, המחיה, הממית, הבורא, החונן[11], אשר אין אלוה מבלעדיו. כמה בינם[12] ובין אנשים ברו מצפוניהם[13] וזכו חביהם[14], ועיניהם נחות

1 כל ההוצא׳: «חושיהם» ותקנתי עפ״י מ.
2 «לפרישות מן העולם הזה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
3 מ. מוסיף: «לתגברת היצר עליהם». 4 ירמיהו כ״ב ט״ו 5 קהלת ז׳ י״ח
6 נחבטים—נכשלים. 7 ובינותם מנופצות—בינתם רצוצה ושבורה.
8 כל ההוצא׳: «החודרות» והכונה היושבות בחדרן, ועיין יהודה.
9 כל ההוצא׳: «וקרב» ותקנתי עפ״י מ. 10 כל ההוצא׳ מוסיפות: «ונוכח בהם» ומחקתי ע״פ מ.
11 מ.: «החונן הגבור החכם החי האחד הנמצא הקדמון הנצחי אשר אין אלה מבלעדיו».
12 מ.: «בין אלה שרדפו אחרי יצרם ויאחזם והשיגוהו ויכחידם».
13 כמה בינם... בין עובדי יצרם ובין אנשים אשר מצפונם טהור. 14 חביהם—תוכם וקרבם.

ולבותם בטוחות, והם בזכר האלהים משתעשעים בבדידות, ומודים על טובתו בכל ענין. קרבו אל העיון המחשבי והמניני והמועצי[1], קרעו מסך הראות בדרכי המצפונים והגיעו אל מרגוע האמת על בסיסה[2], ויצאו ממנוחה אל שעשועים, לא טרדם מאוים ולא אחרם אורך קצם[3]. והם ליום המות נחפזים ומאחריתו נשמרים, קרואי אלהים ומשחריו ומיחליו ועובדיו, דוברי אמת ולוהגי צדק, מבלי מורא שלטון ולא ממשלת שטן. יקרים יותר מכל אדם ושמורים יותר מכל עם ותפארתם ומעלתם גדולה מכלם. מכובדים בבתי האלהים וגדולים בעיני הברואים, אין טורד אותם מזכר האלהים טורד, ולא מעכבם מהודותו מעכב, לשונותם רגילות בהלל והודות ולבותם מלאות[4] בבר וביחוד. התנכר להם העולם והכירוהו ודרכו בו וספרוהו[5], לא נעלם מעיניהם בגדו ולא נסתרה מהם תרמיתו, לבש להם בגדי חמודותיו ויחשבוהו שולל[6], והתרפה[7] להם וימצאוהו מוכרח, שחק אליהם ויגערו בו, ורצה להטותם ונטו מעליו, השקיפו על רוע מעלליו והתבאר להם גנות מעשיו, ואין לו שלטון עליהם ולא במה יתקרב אליהם. הם בחירי האלהים הברים וסגולת החסידים, בעלי הרואות[8] הפקיחות והמשאלות היקרות והיגיעות הרצויות, ובעלי הנפשות היראות[9], אשרו אל האלהים ואושרו[10] וסחרו עמו והרויחו, בררו מצפונם ונבררו, וזכו לבותם ונבחרו, הצטידו היראה בדרך הרעה ונצלו, ורכבו מרכבות המעשים והגיעו, פגעו בשמחה מתמדת וששון לא ישתנה, נמלטו ממעמד החשבון[11] ובטחו מהיסורים. ואתה, בני, בחר הטוב לנפשך טרם החרטה, אשר לא תועיל, והדאגה, אשר לא תכלה. האלהים יורנו ואותך הדרך הישרה ויטה אותנו אל נתיב ההצלה ברחמיו ורוב חסדיו, אמן.

---

1 קרבו אל העיון—הם משיגים כל מיני עיון. והמועצי—המעשי.

2 כל ההוצא׳: «ביגיעה» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל אל אמת מבוססת.

3 ולא אחרם... ר״ל לא הביאם לידי אחור בעבודת ה׳ מה שקצם ארך ולא אמרו: יש לנו עוד זמן לעבודה.

4 כל ההוצא׳: «שמחות» ותקנתי עפ״י מ.

5 ודרכו בו וספרוהו—הלכו בדרך העולם ויהללוהו.

6 שולל—ערום, משולל בגדים.

7 והתרפה—הראה את עצמו נרפה.

8 הרואות—העינים.

9 «ובעלי הנפשות היראות» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

10 אשרו אל האלהים... הלכו בדרך הישרה והובילו אחרים בה.

11 נמלטו ממעמד החשבון ר״ל נמלטו ביום הדין והחשבון.

# השער העשירי, שער אהבת ה׳

באהבת האלהים השלמה.

אמר המחבר: מפני שהקדמנו במה שעבר מדברינו בשער התשיעי באור ענין הפרישות מן העולם, והיתה כוונתנו ליחד הלב ולפנותו לאהבת הבורא יתברך ולכסף לרצונו, ראיתי לסמוך לו באור אופני אהבת האל יתברך, כי היא תכלית התכונות וסוף המעלות[1] במדרגות אנשי העבודה. ואומר, ובאלהים אעזר: ראוי לך, אחי, שתבין ותדע, כי כל מה שקדם לנו זכרו בספר הזה מחובות הלבבות ומעלות[2] המדות ונדבת הנפשות הם מעלות ומדרגות אל הענין העליון הזה, אשר התכווננו לבארו בשער הזה. וגם ראוי לך לדעת, כי כל חובה וכל מדה טובה מושכלת או כתובה או מקובלת הם תכונות ומעלות, שעולים בהם אל הענין הזה והוא תכליתם וסופם, אין מדרגה למעלה ממנו ולא אחריו, ומפני זה סמכו הנביא ע״ה במשנה תורה ליחוד, באמרו[3]: שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ואהבת את ה׳ אלהיך וגו׳, וזרז עליו והשיב אותו במשנה תורה הרבה, כמו שנאמר[4]: לאהבה את ה׳ אלהיך לשמע בקולו ולדבקה בו. וטעם הדביקה – האהבה הנאמנה והלב השלם בה, כמ״ש[5]: ויש אוהב דבק מאח. והרבה פעמים מקדים הספר זכר יראת האלהים על אהבתו, כמו שאמר[6]: ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך, כי אם ליראה, ואמר[7]: את ה׳ אלהיך תירא וגו׳, וחייב הדין להקדים היראה על האהבה באלהים, מפני שהיא תכלית הפרישות וסופה הרחוק, והקרובה שבמדרגות אל מדרגת אהבת האלהים. והוא השער הראשון משעריה, ואי אפשר שיגיע האדם אליה, אלא אחר שתקדם יראתו ופחדו מאלהים יתברך. ועל כן הקדמנו שער הפרישות לשער הזה, כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבנו עם התישב אהבת העולם בנו. וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם ופנוי מתאוותיו מצד הכרה ובינה[8], תתישב אהבת הבורא בלבו ותהיה תקועה בנפשו כפי הכספו לו והכרתו אותו, כמ״ש[9]: אף ארח משפטיך ה׳ קוינוך וגו׳. וראוי

---

1 וסוף המעלות—המעלה העליונה. 2 כל ההוצא׳: «והמדות» וחסר: «ומעלות» ותקנתי עפ״י מ.
3 דברים ו׳ ד׳ 4 שם ל׳ כ׳ 5 משלי י״ח כ״ד 6 דברים י׳ י״ב 7 שם.
8 מצד הכרה ובינה ר״ל בהכרה ברורה יפנה מתאות העולם. 9 ישעיהו כ״ו ח׳

שנבאר מדברי האהבה שבעה ענינים: אחד מהם, מה הוא ענין האהבה באלהים יתברך. והשני, על כמה פנים תהיה האהבה באלהים. והשלישי, איך הדרך אליה. והרביעי, אם היא ביכולת האדם[1] אם לא. והחמישי, באופני מפסידיה. והששי, אותותיה, אשר בהם תתברר מהמאמין[2]. והשביעי, במנהגי אוהבי האלהים.

## פרק א.

אבל מה ענין האהבה באלהים? הוא כלות הנפש ונטותה בעצמה אל הבורא, כדי שתדבק באורו העליון. והוא שהנפש עצם פשוט רוחני, נוטה אל הדומה לה מהאישים הרוחניים ומתרחקת בטבעה מאשר הוא כנגדה מן הגופות העבות. וכאשר קשרה הבורא יתברך בגוף הזה העב והעכור, רב הקדרות[3], אשר רצה לנסותה בו בהנהגתה אותו, העיר אותה לחוס עליו ולמשך התועלות אליו בעבור השתוף והחברה, אשר נטבעה ביניהם מתחלת הגידול. וכאשר תרגיש הנפש במה שיש בו תועלת לגופה ותקנה לגויתה, תטה במחשבתה אליו ותכסף לו, כדי לבקש המנוחה ממדוי גופה ופגעיו ככסף האדם לרופא בקי, כשהוא חולה ולו מי[4] שישמשהו ויחשב על אודותיו. וכשתרגיש הנפש בענין שיוסיף לה אור בעצמה וכח בנפשה, תטה במזמתה אליו ותדבק בו במחשבתה ותעבירהו ברעיוניה, ומתאוה אליו וכוספת לו, וזאת תכלית האהבה הזכה. וכיון שהדבר כן, והיו קרואי הגוף[5] רבים וצרכיו אל מה שימלא מחסורו מתמידים עם השעות והעתים, ולא היתה הנפש יכולה לעמד מעיין[6] לו בכל זה, מפני שאין לה השקט ולא מנוחה מבלי מרגוע מדוי גופה[7], נטרדה הנפש בעניני גופה מאוהביה הראוים לה והמתיחדים בעצמה, אשר בהם הצלחתה בנוה מרגועה. וכאשר יבקע לה אור השכל, ויגלה לה גנות מה שנטתה אליו באהבתה ונמשכה עדיו ברעיוניה, עם התעלמותה[8] מאשר בו הצלחתה בשני המעונים, תשוב מזה ותניח כל עניניה אל הבורא החונן ותטה במחשבתה לבקש אופני הצלתה מעוצם מה שנוקשה בו וגודל מה שנוסתה בו. ואז תפרש מן העולם ומכל תענוגיו ותבזה הגופות וכל תאותם, וסמוך לזה יפקחו עיניה[9] ויזכו רואותיה מענן הסכלות באלהים ובתורתו, ותכיר האמת מן השקר ויגלו לה פני אמתת בוראה ומנהיגה. וכאשר תבין גודל יכלתו

---

1 מ.: «ביכלת כל אדם». 2 תתברר מהמאמין—תתברר אצל המאמין.

3 «העכור רב הקדרות» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

4 כל ההוצא׳: «וזמן לו מי» מחקתי «וזמן» עפ״י מ. ור״ל גם אם יש לו מי שישמשהו וידאג לו.

5 קרואי הגוף—דרישות ותביעות הגוף. 6 לעמד מעיין—להתאפק שלא לעיין.

7 מבלי מרגוע מדוי גופה ר״ל אם אין מרגוע לגוף, אין מנוחה לנפש.

8 «עם התעלמותה» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

9 וסמוך לזה יפקחו עיניה—תיכף אחרי זאת יפקחו עיניה.

ועוצם גדולתו, תכרע ותשתחוה לו ביראה ופחד ואימה מעצמתו וגדולתו, ולא תסור מזה עד אשר יבטיחנה הבורא יתעלה וישקיט פחדה ומוראה. ואז תשוקה כוס האהבה באלהים ותתבודד בו ליחד לבבה לו ולאהבה אותו ולבטח עליו ולכסף לו, ולא יהיה לה עסק בלתי עסק עבודתו ולא יעבר על רעיוניה זולתו ולא יעלה במחשבתה בלעדיו, ולא תשלח אבר מאברי גופה אלא במה שתמשך בו רצונו, ולא תתיר לשונה כי אם בזכרו ושבחו והודאתו ותהלתו. מאהבה בו ומכסף לרצונו יתברך. ואם ייטיב לה, תודה, ואם יְעַנֶּהָ, תסבל, ולא תוסיף עם זה כי אם אהבה בו וכוסף לרצונו [1] ובטחון עליו, כמו שנאמר על אחד מן החסידים, שהיה קם בלילה ואמר: אלהי הרעבתני ועירום עזבתני ובמחשכי הלילה הושבתני ובעזך וגדלך נשבעתי [2]: אם תשרפני באש, לא אוסיף כי אם אהבה אותך ושמחה בך, דומה למה שאמר [3]: הן יקטלני לו איחל. ואל הענין הזה רמז החכם באמרו [4]: צרור המור דודי לי בין שדי ילין, ואמרו רז"ל על דרך הדרש [5]: אעפ"י שמצר לי ומימר לי [6], בין שדי ילין, וזה דומה למה שאמר הנביא [7]: ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך.

## פרק ב.

אבל על כמה פנים תהיה האהבה באלהים יתברך, אומר בתשובת השאלה הזאת, כי אהבת העבד באדוניו תהיה לאחד משלשה פנים: אחד מהם, אהבתו אותו בעבור הטבתו לו וחסדו עליו. והשני, אהבתו אותו מפני שהוא עובר על פשעיו ורוב מחילתו לו וכפרתו לעונותיו. והשלישי, אהבתו אותו בעבור גדולתו ורוממותו ומוראו לעצם כבודו לא לתוחלת ולא לפחד. ועל ההקשה הזאת [8] תהיה האהבה ממנו באלהים לרוב חסדו עלינו והתמדת טובתו לנו, ותדבק נפשנו באהבתו לתקות גמולו. ויש שתהיה אהבתנו באלהים להסתירו עונינו ועברו על פשעינו עם גודל מריינו אותו ועברנו על מצוותיו. ויש שתהיה אהבתנו בו לעצמו ולכבודו לגדלו ולרוממו, וזאת היא האהבה הזכה באלהים יתברך, וכבר זרזנו הנביא ע"ה בזה, באמרו [9]: ואהבת את ה' אלהיך וגו', ורצה באמרו בכל לבבך וכ' לעומת מדות בני אדם והתחלפות דעותם בנדיבותם וכילותם בגופם ובממונם ובכבודם, כי מהם מי שמתנדב בגופו ובממונו וחס על כבודו, ומהם מי שמתנדב בממונו וכבודו וחס על גופו, ומהם מי שמתנדב בגופו וכבודו וחס על ממונו, וכמ"ש חז"ל [10]: אם נאמר

1 «וכוסף לרצונו» חסר בכל ההוצא' והוספתי עפ"י מ.
2 כל ההוצא': «ועזך וגדלך הוריתני» ותקנתי עפ"י מ. 3 איוב י"ג ט"ו
4 שיר השירים א' י"ג 5 שבת פ"ח ע"ב 6 ומימר לי—ממרר את חיי.
7 דברים ו' ב' 8 ועל ההקשה הזאת—ועל הדמיון הזה. 9 שם י"ט ט' 10 יומא פ"ב ע"ב

בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר ובכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר ובכל מאדך. ואפשר שירצה באמרו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך לעומת התחלפות אהבת בני אדם קצתם בקצתם, והוא שהאוהבים שלשה מינים: מהם מי שמתנדב לרצון אהובו בממונו בלבד. ומהם מי שמתנדב לרצון אהובו בגופו ובממונו. ומהם מי שמתנדב לרצון אהובו בממונו וגופו ונפשו, כמ״ש החכם [1]: אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו, ואמר ביהונתן ודוד [2]: כי אהבת נפשו אהבו, ואמר [3]: נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. ורמז הנביא ע״ה באהבת הבורא יתעלה, שתהיה כוללת הנפש והגוף והממון להתנדב האדם בכל זה באהבת הבורא יתעלה, ואל יהיה כילי בדבר מהם אצל רצון האלהים יתברך, כמ״ש רז״ל [4]: בכל לבבך בשני יצריך ביצר הטוב וביצר הרע ובכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך, ואמרו [5]: עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. וי״ל שירצה באמרו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך להדבק [6] באהבת האלהים בסתר ולהראותה בגלוי עד שתתברר מן המאמין אמתת אהבתו לאלהים בסתרו ובגלויו, ובמצפון ענינו ונראהו על השוה והנכון, על שקל אחד [7] וערך אחד, כמ״ש דוד ע״ה [8]: לבי ובשרי ירננו אל חי. ויש לומר, שירצה באמרו: בכל לבבך ובכל נפשך, להיות כל אהבתך והשתדלותך בזולתו לשמו [9], ואל תשתף עם אהבתו אהבת זולתו׳ ואם תאהב זולתו, יהיה במה שירַצֵהו ממך [10], כדי שתהיה סעיף מאהבתך בו. ולכן אמר: «בכל» בכל אחד מהם [11], כאשר זכרתי בבאור ההערה השכלית בשער השלישי מן הספר הזה.

## פרק ג.

אבל איך הדרך אל אהבת האלהים יתברך, אומר בתשובת שאלה זאת, כי הבקשה הזאת לא תתכן לשואל אלא אחר הקדמות רבות, וכאשר תתקיימנה ההקדמות, תתילד מהם האהבה באלהים יתברך, אבל מי שמכוין אליה בעצמה [12], לא יוכל להגיע אליה. וההקדמות, אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו, הם שני יחודי הלבבות ושתי כניעות ושני חשבונות ושתי בחינות. אבל שני

---

1 שיר השירים ח׳ ז׳ 2 שמ״א כ׳ י״ז 3 שמ״ב א׳ כ״ו. 4 יומא שם.

5 פרקי אבות ב״ב מ״ה 6 כל ההוצא׳: «לדבק» ותקנתי עפ״י מ.

7 על שקל אחד—באפן אחד, במדרגה אחת, זהו בטוי ערבי. 8 תהלים פ״ד ג׳

9 בזולתו לשמו ר״ל אם אתה אוהב את מי שהוא או משתדל בעדו, יהיה זה רק לשם הבורא.

10 במה שירצהו ממך ר״ל במה שיהיה לו לרצון ממך.

11 ולכן אמר: «בבכל», «בכל אחד מהם» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

12 בעצמה — בלי הכנות והקדמות.

יחודי הלבבות אחד מהם ליחד הלב ביחוד הבורא והשני ליחד המעשה לשמו ולעבדו לכבודו בלבד. אבל שתי הכניעות אחת מהן, הכניעה לאלהים יתעלה והשנית, הכניעה ליראי האלהים ובחוריו. אבל שני החשבונות אחד מהם, חשבונו עם נפשו על מה שחייב לאלהים להתמדת טובותיו, והשני, חשבונו עם נפשו על הסתירו עונותיו והאריכו לו ומחילתו. אבל שתי הבחינות, אחת מהם, הבחינה במה שעבר לראשונים, בעמדו על ספרי הנביאים ודברי הקדמונים ע״ה, כמ״ש [1] זכרתי ימים מקדם וגו׳. והשנית, הבחינה בעולם במה שהוא רואה מפלאי הבורא ית׳ בבריאותיו. וכבר בארתי בספר זה כללים מן הענין הזה, כפי יכלתי, מה שיש בו די למי שמבין ומכוין למה שיש בו הצלתו והמלטו בעוה״ז ובעוה״ב. וכאשר יתקן כל זה ויחבר אליו הפרישות מתענוגי העולם ותאוותיו ויבין גדולת הבורא ועצמותו [2] ורוממותו, וישכיל קטנות ערך נפשו וזעירותו וזלותו [3], ואח״כ יכיר רב טוב הבורא עליו וגודל חסדו עמו, אז תהיה האהבה באלהים מן המאמין סמוכה לזה בלב שלם, ואמתות זך נפשו [4] והכספו לו— בהשתדלות וחריצות וזריזות, דומה למה שנאמר [5]: נפשי אויתיך בלילה, ואמר שם: לשמך ולזכרך תאות נפש, ואמר [6]: צמאה לך נפשי [7]: ואמר [8]: צמאה נפשי לאלהים. והחזק שבדברים, שתעזר בהם על המדרגה הזאת העליונה, הוא המורא הגדול מאלהים והאימה ממנו והפחד ממצוותיו והמחשבה תמיד בהשקפתו על סתרך וגלויך ומצפונך ונראך והנהגתו אותך וחמלתו עליך ודעתו הנסתר והנגלה בעבר ובעתיד ממעשיך ומחשבותיך, והבטחתו לך והקרבתו אותך. ולא תוכל עם כל זה לעמד מנטות אליו בלבך ובמצפונך בבר לבב ובאמונה שלמה. ותתלה נפשך באהבתו ותבטח על חמלתו וגודל חנותיו ורחמיו, ולא תשתף בעת ההיא עם אהבתו אהבת זולתו, ולא ישקיף עליך, שאתה ירא עם יראתך ממנו בלתו [9]. ולא תפקדהו [10] מרעיוניך, ולא יסור מנגד עיניך, ויהיה צוותך בבדידות וישב עמך במדברות, ויהיה מקום מלא בני אדם בעיניך כלא מלא [11], והריק מהם כלא ריק. לא תשומם [12] בהפקדם ולא תדאג בהעדרם, ותהיה תמיד שמח באלהיך, שש בבוראך, עלז ברצונו [13] וכוסף לפגיעתו, כמ״ש [14]: ישמח צדיק בה׳ וחסה בו, ואמר הנביא [15]: ואני בה׳ אעלוזה אגילה באלהי ישעי, ואמר דוד עליו השלום [16]: ה׳ אורי וישעי ממי אירא ושאר המזמור.

---

1 תהלים קי״ג ה׳ 2 כל ההוצא׳: מוסיפות: «ואמתותו» ומחקתי עפ״י מ.
3 וזולתו – פחיתותו. 4 ואמתות זך נפשו מוסב על סמוכה לזה ור״ל תהיה סמוכה האהבה ואמתות זך נפשו. 5 ישעיה כ״ו ט׳ 6 תהלים ס״ב ב׳
7 הפסוק הזה חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 8 תהלים מ״ב ג׳
9 ולא ישקיף... ר״ל לא יראה בך שאתה ירא עוד אחר זולתו. 10 ולא תפקדהו—ולא תחסרהו, תאבדהו. 11 מ. מוסיף: «ולא יפחידך ענינם». 12 לא תשומם... לא תשתעמם, אם יחסרו.
13 מ.: «דורש רצונו». 14 תהלים ס״ד י״א 15 חבקוק ג׳ י״ח 16 תהלים כ״ז א׳

## פרק ד.

אבל אם האהבה באלהים היא ביכולת האדם אם לא, אומר בתשובת שאלה זאת, כי האהבה על שלשה פנים: אחד מהם, אהבה שנקלה בעיני האוהב אבדת ממונו בעבורה לא אבדת גופו ונפשו. ומהם, אהבה שנקלה בעיני האוהב אבדת חלק מגופו עם אבדת ממונו, כשהוא מקוה שתשאר נפשו בחיים בעבורה. והפנים השלישיים, אהבה שנקלה בעבורה אבדת הממונות והגופות והנפשות. וכבר מצאנו אברהם אבינו ע״ה הראה אהבתו באלהים בכל הפנים האלה[1]. בממונו, שהיה מוציאו על העוברים והשבים, כדי להודיעם את הבורא, ומה שאמר למלך סדום[2]: אם מחוט ועד שרוך נעל — ראיה על נדיבות נפשו, ושהממון נקל בעיניו. ובגופו, בברית מילה, שלא נתעכב לקיים אותה בנפשו ובזולתו[3] בשמחה. אבל התנדבו באבדן נפשו באהבת האלהים, מה שהראה בענין יצחק מן המהירות והחריצות, והוא הורה על אהבתו הזכה באלהים ולבבו הנאמן בעבודתו והיא המדרגה העליונה ממדרגות האהבה באלהים. וכמוה לא תתכן מכל אדם לפי שהיא למעלה מן היכולת הבשרית[4], מפני שהטבע הפכה וכנגדה. וכאשר תמצא ביחידים מבני אדם, איננה כי אם באומץ הבורא ועזרתו אותם מגבר היצר עליהם, גמול[5] השתדלותם בעבודתו וקיומם מצות תורתו בנפש נאמנה ולבב שלם ומצפון זך, כמו נביאי האלהים ובחיריו וסגולתו. ואין ביכולת כל בשר לסבל מה שזכרנו לאהבת הבורא, מפני שהטבע והיצר כנגדו. אבל השני פנים הראשונים[6] הם ביכולת רוב המדברים בהשתדלם בהקדמות, אשר הקדמנו בשער הזה. ומה שמורה, כי השני פנים האלה ראיה על האהבה השלמה באלהים, מה שאמר השטן[7]: החנם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בעדו וגו׳ ואולם שלח נא ידך וגו׳, כלומר כי הוא כסוחר עמך באהבתו ויראתו אותך, לקח מחירה כבוד העולם והונו, אך פסק ממנו מה שחננתו מתועלות העולם, ואם יעמד בענינו עמך, הוא נאמן באהבתו בך. ואמר לו הבורא[8]: הנה כל אשר לו בידך, ועָשָׂה מה שידעת בממונו ובבניו, ולא נשתנה לא בנגלהו ולא בנסתרו לאלהים, ועמד באהבתו הנאמנה לאלהים באמרו[9]: ערום יצאתי מבטן אמי וגו׳. ואמר הבורא לשטן: השמת לבך על עבדי איוב וגו׳, ואמר: עור בעד עור וגו׳ ואולם שלח נא ידך וגו׳. אמר: הרבה בני אדם מתנדבים בממונם ונשיהם ובניהם, כדי לשמור גופם, אך אין אמונת אהבתו אותך נראית אלא בבחינתו

---

1 כל ההוצא׳: «התנדבו בממונו בגופו ובנפשו» ומחקתי עפ״י מ. 2 בראשית י״ד כ״ג
3 בנפשו ובזולתו—בעצמו ובבניו ועבדיו. 4 היכלת הבשרית—כח בשר ודם.
5 כל ההוצא׳: «שכל» ותקנתי עפ״י מ. 6 «הראשונים» הוספתי עפ״י מ.
7 איוב א׳ ט׳ 8 שם 9 שם

בגופו ובשרו במה שיצערהו ויקוץ בו. ואמר לו הבורא יתעלה: הנו בידך רק את נפשו שמר, ועשה מה שאמר מנסיונו בגופו, וסבל ולא נשתנה באמונתו וטוב לבבו באלהים, באמרו לאשתו: כדבר אחת הנבלות תדברי וגו׳, ונראתה אהבתו הנאמנה ובר לבבו לאל למי שנסתפק בו[1], לסבלו והתנדבו באבדת ממונו וצער גופו, ולא הרשיע את משפט האלהים[2]. ואמר במה שענה בו חבריו[3]: הן יקטלני לו איחל, ושבח לו הבורא על זה ולא שבח דברי חבריו, בהוכיחם אותו, כמ״ש[4]: ויאמר ה׳ אל אליפז התימני וגו׳. ואתה רואה, כי חבר אליו הבורא שני צדיקים והביאם למשל, באמרו[5]: נח דניאל ואיוב. ואחר כך שב האלהים את שבותו, כמה שכתוב[6]: וה׳ שב את שבות איוב. ועל דעתו ומנהגו היו כל החסידים הראשונים המנוסים, כדניאל וחבריו בגוב האריות וכבשן האש ועשרה הרוגי מלכות והנוהג מנהגם. ועל המדרגה הזאת הזהיר הנביא, באמרו[7]: ואהבת את ה׳ אלהיך וגו׳. ומי שמתמיד על האהבה, שהיא לתוחלת או ליראה בעוה״ז או בעוה״ב, אשר ביכולת רוב המדברים לקיים מצוותיה ומשתדל בה תמיד, יאמצהו הבורא ויעזרהו על האהבה הנאמנה, אשר תהיה לגדל ולרומם לבורא יתעלה, אשר היא למעלה מן היכולת הבשרית, כמ״ש הכתוב[8]: אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני, וחוטאי חומס נפשו[9].

## פרק ה.

אבל מפסידי האהבה באלהים רבים מאד. מהם, שיקצר האדם בהקדמות, אשר תתילד מהם האהבה בבורא יתעלה. ומהם, מפסידי ההקדמות, אשר הקדמנו לבארם בספר הזה, ואינני צריך לשנותם שלא יארך הענין. ומהם, השנאה באהוביו והאהבה בשנואיו[10], כמ״ש[11]: הלרשע לעזר ולשונאי ה׳ תאהב ואמר[12]: מצדיקי רשע, ואמר[13]: מצדיק רשע ומרשיע צדיק, ואמר[14]: עוזבי תורה יהללו רשע, ואמר[15]: אומר לרשע צדיק אתה.

## פרק ו.

אבל אותות האהבה באלהים מן האוהב, מהם עזיבת כל מה שיטרידהו מעבודת הבורא יתברך מעניני המותרים. ומהם, הראות אותות יראתו ואימתו על פניו, כמו שכתוב[16]: ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו.

---

1 כל ההוצא׳: «למה שהתאפק לו» ותקנתי עפ״י מ. ויהודה, ור״ל למי שהיה מסופק בצדקת איוב התברר בר לבבו. 2 «ולא הרשיע את משפט האלהים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
3 איוב י״ג ט״ו 4 שם מ״ב ז׳ 5 יחזקאל י״ד י״ד 6 איוב מ״ב י׳ 7 דברים ו׳ ה׳
8 משלי ח׳ י״ז 9 שם 10 כל ההוצא׳: «באוהביו בשונאיו» ותקנתי עפ״י מ.
11 דה״ב י״ט ב׳ 12 ישעיהו ה׳ כ״ג מ«הלרשע» עד «ואמר» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.
13 משלי י״ז ט״ו 14 שם כ״ח ד׳ 15 שם כ״ד כ״ד 16 שמות כ׳ כ׳

והיראה על שני פנים: אחד מהם, יראת ענשו ונסיונו וזהו הירא בעבור מה שיצערהו וידכאהו, שאם היה בטוח ממה שיצטער בו, לא היה ירא את ה׳, ועליו אמרו רז״ל[1]: ליחוש דילמא אתו למעבד מיראה. והוא מקצר ממדרגת יראי אלהים, והוא מה שהזהירו ממנו רז״ל[2]: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו׳. ואמר אחד מן החסידים: אני מתבייש מאלהים, שאעבדנו בעבור הגמול והעונש, ואהיה כעבד הרע, אם יירא ויקוה, יעשה, ואם לאו, לא יעשה, אבל אעבדנו למה שיאות לו[3]. והשני, יראה לכבודו ורוממותו ועוצם גבורתו, ואיננה סרה מן האדם ולא נפרדת ממנו כל ימי חייו, וזאת העליונה שבמדרגות יראי אלהים, אשר נזכרו בספרים ביראה, והוא המבוא אל האהבה הזכה והכוסף המְּצָעֵר. ומי שהגיע אל המדרגה הזאת מן היראה לא יפחד[4] ולא יירא זולת הבורא, כמו שספר אחד מן החסידים על אחד מהיראים, שמצאו ישן באחד המדברות ואמר לו: האינך ירא מן הארי, שאתה ישן במקום הזה? אמר לו: אני בוש מאלהים, שיראני ירא זולתו[5]. ומהם, שישתוה בעיניו, אם ישבחוהו בני אדם או יגנוהו ברצון הבורא יתברך, כשהוא מצום לעשות הטוב ולהתרחק מן הרע. ומהם שיתנדב בנפשו וגופו וממונו ובניו ברצון האל יתברך, כמ״ש[6]: כי עליך הורגנו כל היום. ומהם, שישיב שם האלהים תמיד על לשונו בשבח והודאה ותהלה, כמ״ש[7]: ולשוני תהגה צדקך, ואמר[8]: ימלא פי תהלתך. ואל יזכר שם הבורא לשוא ולא לשקר ולא בקללה. והשבועה לשוא היא מה שמוציא האדם על פיו מן השבועות לבטלה וללא צורך[9] ולא יחייבהו בה דין, והשבועה לשקר היא השבועה שמחייבין אותו בה מן הדין במשאו ובמתנו עם בני אדם. והוא חייב להזהר מכל מה שיביאהו להשבע בשם הבורא יתברך לקיים את האמת ולבטל את השקר ומכ״ש לקיים את השקר ולבטל את האמת, וכל זה לכבודו[10] כמו שכתוב: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא[11] וגו׳, ואמר[12]: ליראה את השם הנכבד והנורא הזה וגו׳, ואמר[13]: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ואמרו חכמינו ז״ל[14]: אלו בני אדם שיראים להוציא שם שמים לבטלה. והקללה הם הקללות והגדופים והחרפות שמזכירים בהם שם שמים, והוא גנאי גדול למאמין. וכבר התירו עמי הארץ לעצמם זה עד

1 מגלה כ״ה ע״ב 2 פרקי אבות פ״א מ״ג
3 למה שיאות לו—מפני שהוא ראוי לזה. 4 כל ההוצא׳: «לא יאהב» ותקנתי עפ״י מ.
5 שיראני ירא זולתו—שיראה אותי, שאני ירא ממי שהוא חוץ ממנו.
6 תהלים מ״ד י״ג 7 שם ל״ה כ״ח
8 שם ע״א ח׳ 9 מ. מוסיף: «ובלי הכרח».
10 מ«לקיים» עד «לכבודו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 11 תהלים כ״ד ד׳
12 דברים כ״ח נ״ח 13 מלאכי ג׳ כ׳ 14 נדרים ח׳ ע״ב

שהגיעו בו אל תכלית הגנות, והם מכוונים בזה להפליא ולהפליג בגדופיהם ולהגדיל ולפאר חרפותם, והם דומים בזה למה שאמר החכם[1]: כשחוק לכסיל עשות זמה ואמר[2]: וכל פה דובר נבלה, ואמר[3]: כסף נבחר לשון צדיק[4]. ומהם, שֶׁיַּתְנֶה בכל מה שעתיד לעשותו ולאמרו, ברצון הבורא, בעת שהוא יועיד בו זולתו, אפילו אם יהיה לזמן קרוב עד מאד. וזה בעבור שני דברים: האחד, מיראת מהירות המות אליו ולא ישלם מה שיעד בו[5], והשני, מפני שאינו יודע, אם קדם בגזרת האל לעשותו. ומהם שיאשר ויורה לעבודת האלהים בין ברכה[6] בין בקשה, כפי הצריך לזמן ולמקום ולכתות בני אדם ולמעלותם מהגדולים ועד אנשי השוק, כמ״ש החכם[7]: ישמע חכם ויוסף לקח וגו׳ לתת לפתאים ערמה וגו׳. וראוי לך, אחי, לדעת, כי זכיות המאמין, אפילו אם יהיה מגיע אל התכלית הרחוקה בתקון נפשו לאלהים ית׳, ואלו היה קרוב לנביאים[8] במדותם הטובות ומנהגיהם המשובחים והשתדלותם בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו, אינם כזכיות מי שמורה בני אדם אל הדרך הטובה ומישר הרשעים אל עבודת הבורא, שזכיותיו נכפלות בעבור זכיותם בכל הימים ובכל הזמנים. והמשל בזה משני סוחרים הגיעו אל המדינה, הרויח אחד מהם בסחורה אחת, שהיתה בידו, עשרת כפלי הקרן, והיה הכל מאה זוז. והרויח השני כפל אחד בלבד, והיו לו סחורות רבות והגיעו לידו עשרת אלפי זוזים. והיה ריוח הסוחר הראשון עם רוב כפלי הריוח תשעים זוז ועשרה חלקים מאחד עשר חלק בזוז[9], והיה ריוח הסוחר השני חמשת אלפים זוזים עם מעט כפל הריוח. וכן, אחי, מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מעטה, ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות, תכפל זכותו כפי זכיות כל מי שיתקן לאלהים, כמ״ש רז״ל[10]: כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ואמרו: משה זכה וזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, שנאמר[11]: צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל, ואמר[12]: ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב, ואמר[13]: תורת אמת היתה בפיהו וגו׳, ואמר[14]: ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ועל כן צוה הבורא להוכיח את המקצרים, כמ״ש[15] הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו ז״ל[16]: עד היכן היא תוכחה

1 משלי י׳ כ״ג 2 ישעיהו ט׳ ט״ז 3 משלי י׳ כ׳

4 שני הפסוקים האחרונים חסרים בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

5 «ולא ישלם מה שיעד בו» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

6 ברכה—במלים רכות. 7 משלי א׳ ה׳

8 כל ההוצא׳: «למלאכים» ותקנתי עפ״י מ.

9 תשעה זוז... הקרן שלו היתה תשעה זוז וחלק אחד עשר מזוז. אם נכפיל את הסכום הזה בעשר, נקבל מאה זוז.

10 פרקי אבות פ״ה מ״ח 11 דברים ל״ג כ״א 12 משלי כ״ד כ״ה 13 מלאכי ב׳ ו׳

14 דניאל י״ב ג׳ 15 ויקרא י״ט י״ז 16 ערכין ט״ז ע״ב

רב אמר עד קללה ושמואל אמר עד הכאה, ונאמר[1]: מוכיח אדם אחרי חן ימצא. ומהם שמחתו וגילתו בזכיותיו, מפני שהוא שש בהם לא לגאוה ותפארת, ואבלו ויגונו על חטאיו לתשובה מהם וחרטה עליהם, כמ״ש דוד[2]: פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך. ומהם שיתנפל בלילה ויתענה ביום, אם יוכל לסבל זה ויחדתי את התפלה בלילה ואם היא משובחה גם ביום[3], כי תפלת הלילה היא זכה יותר מתפלת היום לכמה פנים: מהם, כי האדם בלילה יותר פנוי ממה שהוא ביום. ומהם, שתאוות הגוף מהמאכל והמשתה יותר נחות בלילה ממה שהן נחות ביום. ומהם, כי בלילה יפנה מטרדות העולם, כמשא ומתן בגבית ממון ותשלומו, בבנין, בחרישה וזריעה והדומה לזה מעסקי בני האדם ביום[4]. ומהם, הפסק חברה בינו ובין בני אדם, כאוהב יבקרהו וחבר ידבר עמו ובעל חוב יתבעהו במה שיש לו עליו. ומהם, נוח חושיו מרוב מוחשיו בלילה, מפני שאינו רואה מה שיטרידהו ולא שומע מה שיפסיק עליו. ומהם, המלטו מן החנופה ורחקו ממנה, מפני מעוט היושבים עמו בלילה, ואפשר שלא יוכל להתבודד ביום. ומהם, שיתיחד בזכר האלהים ויתבודד בו, בעת התיחד כל אוהב באוהבו והתבודד כל חושק עם חשוקו, כמ״ש[5]: נפשי אויתיך בלילה וגו׳, ואמר[6]: על משכבי בלילות. וכבר נזכרה תפלת הלילה בספרי הקדש הרבה: מהם, מה שאמר דוד ע״ה[7]: זכרתי בלילה שמך ה׳, חצות לילה אקום להודות לך, קדמתי בנשף ואשועה, קדמו עיני אשמורות, יום צעקתי בלילה[8], ונאמר[9]: קומי רוני בלילה, והרבה כזה. וכבר חברתי דברים נמרצים, יש בהם תוכחת והכלם לנפש, ותחרץ בעבודה ותתעורר לתפלה[10], והם בלשון עברית וקראתים תוכחה. ואח״כ סמכתי להם דברים צחים בלשון העברית בשבח והודאה לאל ובקשת מחילה ותחנונים, דברים רבים מעירים לב המתפלל ומעוררים את טבעו וקראתים בקשה, וכתבתים בסוף הספר הזה למי שרוצה להתנפל בהם לילה או יום. ומי שקבל על עצמו זה הענין, ינהג בתוכחה, שיתפלל אותה בישיבה אחר שיקדים מה שיזדמן מן הזמירות הידועות או זולתם לפניה. ואחר כך יתפלל הבקשה בעמידה והשתחויה עד סופה, ויכרע ויאמר מה שירצה מן התחנונים, ויאמר סמוך לזה: אשרי תמימי דרך ושיר המעלות עד סופם. ואם יבחר בזולתם מן הדברים וזולת הסדר הזה, הרשות בידו, אך זכרתי לך הטוב שבמנהגים

1 משלי כ״ח כ״ג 2 תהלים קי״ט קל״ו

3 «ויחדתי... גם ביום» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

4 «ומהם כי יפנה... בני האדם ביום» חסר בכל ההוצאו׳ והוספתי עפ״י מ.

5 ישעיהו כ״ו ט׳ 6 שיר השירים ג׳ א׳

7 תהלים קי״ט נ״ה והלאה. 8 שם פ״ח ב׳ 9 איכה ב׳ י״ט

10 כל ההוצא׳ מוסיפות: «בלילה» ומחקתי עפ״י מ.

בה. ועיקר הדבר, אחי, בזוך נפשך בעת שתתפלל אותה וכוונת לבך בה ושתסדרנה לאט עם הסמוך לה, ואל יקדים בה לשונך את לבך, כי המעט ממנה עם המצא לבך בו טוב ממהירות תנועות לשונך ברב ממנה, כשיהיה לבך ריק ממנה. ואמר אחד מן החסידים: אל תשבחו שבח ריקם, ריק ממצא הלב בו, אבל יהיה בהמצא הלב, כמ״ש דוד ע״ה[1]: בכל לבי דרשתיך וגו׳, ואמר[2]: חליתי פניך בכל לב, ואמר[3]: לבי ובשרי ירננו אל אל חי. ומהם, השמחה והששון באלהים יתעלה ובידיעתו והכוסף לרצונו והגילה באהבתו והדבקות[4] בתורתו והחמלה על יראיו, כמ״ש[5]: חבר אני לכל אשר יראוך, ואמר[6]: ישישו וישמחו בך כל מבקשיך, ואמר[7]: בדרך עדותיך ששתי, ואמר[8]: נחלתי עדותיך, ואמר[9]: ואני בה׳ אעלוזה אגילה באלהי ישעי.

## פרק ז.

אבל מנהגי אוהבי ה׳ יתברך רבים מספר. אך אזכר מהם מה שיזדמן לי, והוא שאנשים ידעו אלהיהם והכירו חפצו בהם והנהגתו אותם, וכי הוא מנהלם ומכלכלם ומֶשלו ואסרו[10] בכל מה שנתן להם רשות להתעסק בו ולבחר אותו מעניני התורה והעולם, ונתברר להם והאמינו, כי כל עניניהם ותנועותיהם נוהגים בגזרת הבורא יתעלה וחפצו. ואז עמדו מבחר בענין מעניניהם יותר מזולתו, ובטחו על הבורא שיבחר להם הטוב והנכון מהם. וכאשר התברר להם מן התורה, כי הוא מזהיר על עניני המצוות ומְצַוֶּה על בחירת עבודת הבורא ומרשל מבחירת התענוגים הגופניים[11] ומונע מהם, עמדו בבחירתם במקום שהעמידם—לכלות אליו ולכסף לרצונו[12] בלבם ובמצפונם, וחדלו מכסף לעולם ולרהבין[13] בלבבם ונפשם[14], מצפים העזר והאומץ ממנו להקים מחשבתם בעבודתו ולהשלים המעשה במה שבחרו ממצוותיו. ומה שיצא מהם אל גדר המעשה, ישבחו האל עליו ויודוהו בעבורו, והוא משבח להם השתדלותם ובחירתם. ומה שלא יוכלו להראות בו מחשבתם, מפני חלישותם מהשיגו, יתנצלו לפני האלהים ממנו ויבחרו בעשותו בעת שיוכלו, ומיחלים לעת שיזמנהו הבורא בעזרתו, ויתחננו אליו על זה בנפש זכה ולב

1 תהלים קי״ט י׳ 2 שם 3 שם פ״ד ג׳
4 כל ההוצא׳: «והגילה בתורתו» ותקנתי עפ״י מ.
5 תהלים קי״ט ס״ג 6 שם מ׳ י״ז 7 שם קי״ט י״ד
8 שם קי״ט קי״א 9 חבקוק ג׳ י״ח
10 ומשלו ואסרו... ר״ל שהוא מושל ויש לו שלטון על כל מה שנתן להם רשות להתעסק בו.
11 ה«גופניים» הוספתי עפ״י מ.
12 עמדו בבחירתם במקום שהעמידם... ר״ל כוונו את בחירתם בהתאמה לרצונו, ז״א שיכלו עיניהם אליו ויכספו לרצונו. 13 ולרהביו — הדברים המושכים את הלב.
14 כל ההוצא׳: «בכל לבבם ובכל נפשם» ותקנתי עפ״י מ.

נאמן, ויהיה זה תכלית מאויים וקץ משאלותם מאלהים, כמ״ש דוד ע״ה[1]: אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך. וישבח הבורא בחירתם בעבודה, אפילו אם ימנע מהם קיום המעשה, כמו שאמר לדוד[2]: יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך. ועזבו עניני עולמם והנהגת גופיהם בלבותם ומחשבותם, והתעסקו בהם בחושיהם הגופיים בעת הצורך והדוחק מפני זלותו אצלם[3] וקלותו בעיניהם, ופנו נפשותם ולבותם לעניני תורתם ועבודת אלהיהם לכבודו ורוממותו, ולשמר מצותיו, וגופותם עולמיות[4] ולבותם רוחניות. והם במה שבלבותם מידיעת האלהים, כאלו עובדים אותו עם המלאכים הקדושים בשמי השמים. נמסו התאוות[5] מלבותם ונעקר מהם הכוסף לתענוגים, בעבור מה שנכנס בהם מן הכוסף לעבודת הבורא ומאהבה אותו. וכבתה אש היצר מלבותם ונפסק חומה מרעיוניהם מעוצם מה שלבשם מאור העבודה, כמו שיארע לנר נוכח אור השמש, ונכנעו מפני מורא אלהיהם והתודו לפניו בקצורם[6], ושחחו לעבודתו[7] ולא חששו לחסרון. תראה אותם כשמתעסקים עמהם, כאחי הבושת[8], וכשמדברים עמהם, חכמים, וכששואלים אותם, יודעים, וכשחוטאים להם, ענוים. תראה צורותם, שעלה עליהם האור. ואם תעמד על הלבבות, תראה לבבות נשברות לאלהים ובשיחתו נוֹשָׁבות[9], ובעסקי העולם נשמות. מלאה אהבת האלהים לבותם ואינם מוצאים לדברי הברואים תאוה ולא בשיחותם הנאה, מאסו דרך השחיתות והלכו במבחר הנתיבות. ובזכותם מסתלקים היסורין ויורדין הגשמים ובזכותם ישוקה האדם והאדמה[10], לפי שמנעו גופותם מן העריות ומשכו ידיהם ממיני המטעמים וברחו בנפשותם מן האסורין, והלכו בדרך הטובה והישרה, הגיעו אל המעלות הגדולות בסבל ימים מעטים[11], והרויחו שני העולמים וקבצו שתי הטובות והשלימו שני היתרונים, כמ״ש[12] במזמור: אשרי איש ירא את ה׳[13]. ומן התימה בענינם, כי מעטו בעיניהם המצות, אשר צום בם הבורא בצד חובות טובתו[14] שהטיב להם ובצד מה שקבלו על נפשותם מן היגיעה וההשתדלות והסבל והמתון[15] לדבקה בעבודתו. וזה כאשר אספר לך: לפי שמנו מצות

---

1 תהלים קי״ט ה׳ 2 מל״א ח׳ י״ח 3 זלותו אצלם ר״ל שהעולם קל ושפל בעיניהם.

4 וגופותם עולמיות ר״ל גופיהם הם מהעולם הזה הגשמי.

5 נמסו התאוות — אבדו וכלו התאוות.

6 בקצורם, ר״ל שהם קצרו ולא מלאו את כל המוטל עליהם.

7 ושחחו לעבודתו — נטו שכמם לעבודתו.

8 כאחי הבושת ר״ל כ״כ בישנים, כאלו היו אחי הבשת עצמה.

9 נושבות — מיושבות. 10 כל ההוצא׳: «והבהמה» ותקנתי עפ״י מ.

11 בסבל ימים מעטים — שסבלו מלחמת היצר זמן קצר. 12 תהלים קי״ב א׳ והלאה.

13 כל ההוצא׳ מוסיפות: «עד סופו» ומחקתי עפ״י מ.

14 בצד חובות טובתו—בערך החובות שהם חייבים בעד טובתו. 15 והמתון—והמתינות.

הבורא והגיע מספר כולם תרי״ג מצוות. מהן שס״ה מצוות לא תעשה והן האזהרות, ומהן מצוות שחייבין בהן הצבור ואין היחיד חייב בהן ס״ה מצוות, ומהן מצוות עשה, שהזמן גרמא והן המצוות התלויות בזמן מבלתי זמן כשבתות והמועדים והצומות, ומהן מצוות עשה, שחיובם בארץ בלבד, כמו קרבנות יחיד ותרומות ומעשרות וחגיגת הרגלים והדומה לזה, ומהן מצוות תלויות בדברים, כשימצאו, מתחייבין בם, וכשיפקדו[1], יסתלקו, כמצות מילה למי שאין לו בן, ופדיון הבן למי שאין לו בכור, ומצות מעקה למי שאין לו בית, ומצות כבוד אב ואם ליתום והדומה לזה. וכאשר מנו המצוות, אמרו: לא נעלה האזהרות בחשבון, מפני שהעמידה מהם[2] היא עשייתן וקיום חובותן[3]. ותקטן בעיניהם עבודתם לאלהים וימעטו אצלם מעשיהם בצד מאויים וכספם למה שיגיעו בו אל רצון האלהים. ובקשו מצוות עשה מחובות האברים, אשר הם חובות היחיד, בכל זמן ובכל מקום ובכל ענין, ולא מצאו אלא קריאת התורה ולמוד המצוות, כמ״ש הכתוב[4]: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם וגו׳, וזרז[5] הנביא על זה אחר כך שנית באמרו[6]: ולמדתם אותם את בניכם וגו׳. וימעט בעיניהם כל זה מנפשותם לגודל מה שנגלה להם ממה שחייבין בו לבורא יתברך מן העבודה והמעשה, ועבדו את הבורא במצוות שכליות ומוסרים מיוחדים ומדות טובות רוחניות והוסיפום על המצוות הידועות בבר לבבם לאלהים בהם, ולמדו מדרכי הנביאים ומנהגי החסידים לבקש רצון הבורא בהן ושיקבל אותן מהם, והם מכלל חובות הלבבות, אשר כוונו לבאר שרשיהם ולזכר סוגיהם בספר הזה, אשר היא החכמה הצפונה הגנוזה בלבות החכמים והטמונה בחבָּם, אשר אם ידברו בה, אין צדקם נעלם בה, מפני שכל אנשי הדעות הנצלות[7] מעידים באמתה וצדקה, והגיעו בה אל התכונות הרמות ואל המעלות היקרות מעבודת האלהים בלב שלם, ואהבו אותו אהבה נאמנה בלב ונפש ובגוף ובממון, כמו שצוה בו הנביא עליו השלום, באמרו[8]: ואהבת את ה׳ אלהיך וגו׳, ואנשי המדרגה הזאת קרובים מכל אדם אל מדרגת הנביאים הברים והזכים, החסידים, אשר קורא אותם הכתוב אוהבי ה׳ ואוהבי שמו, ובהם נאמר[9]: להנחיל אוהבי יש וגו׳. ואם אתה, אחי, חפץ בחברתם ולהכנס בכתותם, עזב מותרי עולמך והתעלם מהם והיה מסתפק במזון מהם, והרגל עצמך לעמד בלעדיהם, והקל

---

1 וכשיפקדו — כשיחסרו. 2 שהעמידה מהם — אי עשיתם.

3 מ. מוסיף: «ואנחנו והישן והמת והבקר האוכל עשב שוים בקיומם».

4 דברים ו׳ ו׳ 5 כל ההוצא׳: «ומה שזרז» ותקנתי עפ״י מ. 6 דברים י״א י״ט

7 הדעות הנצלות ר״ל הדעות השלמות שאין בהן שום כתם. 8 דברים ו׳ ה׳ 9 משלי ח׳ כ״ח

טורח עסקי העולם מעל נפשך, ופנה לבך מהעמיק מחשבתך בהם, ורוץ בדברים הצריכים לך מהם [1] בגופך, לא בלבבך וברצונך [2], כשותה הרפואה המרה, אשר ישתה אותה בפיו לא ברצונו, והוא מואס שתיתה לעצמה, ומקל על עצמו סבל מרירותה, לדחות הנזק מעליו. וכן צריך שיהיו צרכי עולמך בעיניך. וכבר ידעת, אחי, שמחשבתך על עניני עולמך לא תוסיף לך בטרפך מאומה, כי תקונם מסור לאלהים [3], כמו שמעוט השתדלותך וחריצותך בהם לא יגרע מחוקך דבר. וטרדת לבך בהם תמנעך מחשב במה שתועילך מחשבתך עליו מעניני תורתך ומצוות הבורא, אשר נמסרו לך וקבלת על עצמך להתעסק בם כל ימי חייך ותפסיד את זה ולא יועילך ההוא [4]. ורצה לנפשך מה שיש בו הצלתך ושלום תורתך ועולמך, ושים הסבל לעמד מרוע מנהגך נכחך [5], והקדם הזריזות בעניני אחריתך בין עיניך, ושים השכל מלכך והענוה קצינך והחכמה מנהיגך והפרישות ידידך, והתנהל לאט ובמתון בקנות המדות הטובות, כפי שיסבלהו ענינך. והזהר מן הרבוי וההפלגה מבלי הדרגה פן תאבד, כי רוב השמן בנר היא הסבה לכהות אורו [6]. והזהר מהתעלם ומהתעצל ומהתרפות, והדבק הזריזות בזריזות והרדף [7] הסבל בסבל בהדרגה, וסמך לכל מדרגה מן המדות הטובות את הסמוך לה. ואל תתעלם מפקד לבך [8] ומחשב עם נפשך תמיד, והתעסק בעיון ספרי זה וקריאתו, וחזור על [9] עניניו ושמר שרשיו וחקר על תולדותיו תדיר, תגיע בו אל פסגת [10] המעלות החמודות ותכלית המדות המעולות, הרצויות לפני האלהים, והיה בו מיושר ואליו מישר. ואל תיחל נפשך, שתגיע אל זה, מבלי [11] שתפנה לבך מדאגות העולם וטרדותיו, ואפילו שתמאסם [12], כאשר לא יתכן לשכור להרפא מן היין עד שיתרוקן ממנו. ואמר אחד מן החסידים: אלו היינו בושים מהבורא, לא היינו זוכרים אהבת הבורא [13], ואנחנו שכורים מכוס יין אהבת העולם [14]. ע״כ השתדל, אחי, לפנות לבך ממנו [15] כאשר [16] יפנה גופך מעסקיו, כי אתה

1 «מהם» הוספתי עפ״י מ. 2 ורוץ בדברים הצריכים לך מהם... ר״ל השתדל ושאף לדברי העולם הצריכים לך — רק בגופך, לא בלבבך.

3 «כי תקונם מסור לאלהים» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ. 4 «ההוא» הוספתי עפ״י מ.

5 ש: «ושים השכל לעמד מרוע מנהגך בכחך» א. ו.: «ושים השכל לעמד מבוע מנהגך בכחך» ס. ל.: «ושים הסבל לעמוד מרוע מנהגך בכחך» ותקנתי עפ״י מ. ור״ל שתמיד תהיה לפני עיניך ההתאפקות מרע מנהגך. 6 כל ההוצא׳ «לכבות אורו» ס״א: לכהות הודו» ותקנתי עפ״י מ.

7 והרדף — הַתְכֵּף, שאחרי סבל אחד יבוא אצלך סבל יותר גבוה במדרגתו.

8 מפקד לבך—מלדרוש דין וחשבון מלבך. 9 כל ההוצא׳: «וזכר עניניו» ותקנתי עפ״י מ.

10 «פסגת» הוספתי עפ״י מ. 11 כל ההוצא׳: עד «שתפנה» ותקנתי עפ״י מ.

12 ואפילו שתמאסם ר״ל שתפרש מהם לגמרי.

13 כל ההוצא׳: «העולם» ותקנתי עפ״י מ. 14 ואנחנו שכורים... ר״ל בעת שאנחנו שכורים.

15 לפנות לבך... כאשר גופך ישתחרר מעסקי העולם, פנה גם את לבך ממנו.

16 כל ההוצא׳: «עד אשר» ותקנתי עפ״י מ.

צריך בעת בדידותך הגופנית אל בדידות רוחנית, מפני הקשר המחשבה בעסקי העולם, אפילו אם יפנה הגוף מהם וינוח מהתעסק בהם. פקוד, אחי, זה מנפשך תמיד והשתדל להרחיק תאוות העולם מלבך, והמירן [1] בעניני אחריתך וחובות לבבך, והשיבם ברעיונך תדיר, תגיע בהם אל רצון הבורא יתברך, ויאר פניו אליך ויקבל ממך מעשיך הטובים ויסלח לעונך ותמצא חן בעיניו, כמ"ש [2]: אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני, ואמר [3]: כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו.

וראיתי בהשלמת התועלת והישור לך, אחי, שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים, יסבל כל אחד מהם ענין שער אחד משעריו על מחברתם וסדורם. וחתמתי בהם ספרי להיותם לך למזכרת, כאשר תדעם על פה ותשיבם בלבבך וברעיונך לילך ויומך, בעת נוחך ותנועתך, לא תחדל לפקד עניני ספרי זה ולזכר שרשיו, שאם תהיה במעשה ממעשי העבודה, יזכירוך הבתים האלה ליחד לבבך בו לאלהים. ואם תהיה במעשה העולם, יזכירוך בחשבון עם נפשך. ואם תהיה בענין צר בדברי עולמך, יזכירוך בבטחון על האלהים. ואם תהיה בענין, שיביאך אל הגאוה והגובה, יזכירוך בכניעה. ואם יהיה לבך פנוי, יזכירוך לבחן בטובת האלהים עליך. ואם תהיה בענין שמחה ותענוג גופני [4], יזכירוך בפרישות מן העולם. ואם תהיה בענין שתמרה בו את האלהים, יזכירוך בתשובה. ואם תהיה מתעלם מתורתך ואמונתך, יזכירוך להדבק בעבודת האלהים. ואם תהיה בענין יחוד האלהים, יזכירוך, שיהיה יחודך בלב שלם. וכן בעניני תפלתך והרהורי לבך, לחסם לשונך ולאסר חושיך ולמשל בתאוותיך ולהחזיק באבריך ולפקד רעיוניך ולשקל מעשיך בידיעתך [5], ושאר מה שזכרתי בו מן המנהגים הטובים והמוסרים העליונים. והאלהים יורנו ואותך את דרך עבודתו ברחמיו וגדולתו, אמן.

---

1 והמירן — את התאוות. 2 משלי ח׳ י״ז 3 שמ״א ב׳ ל׳

4 מ.: «ותענוגות העולם». 5 «בידיעתך» חסר בכל ההוצא׳ והוספתי עפ״י מ.

## ואלה הם עשרת הבתים,

יכלל בהם שערי הספר, בית אחד לכל שער, ורשום בראשי הבתים שם המחבר.

יתד וב׳ תנועות יתד וב׳ תנועות ויתד ותנועה, בדלת וכן בסוגר.

בְּנִי יַחֵד יְחִידָתְךָ לְצוּרָךְ,    בְּיַחֶדְךָ לְאֵל אֶחָד יְצָרְךָ׃
חֲקוֹר וּדְרוֹשׁ, וְהִתְבּוֹנֵן פְּלָאָיו    וְשִׂים שֵׂכֶל וְדַת צֶדֶק אֱזוֹרֶךָ׃
יְרָא הָאֵל, וְעֵדוֹתָיו וְחֻקָּיו    שְׁמוֹר לָעַד, לְבַל תִּמְעַד אֲשׁוּרְךָ׃
יְהִי סָמוּךְ לְבָבְךָ וְתָמוּךְ    וּבָטוּחַ בְּצוּר יִהְיֶה בְעָזְרָךְ׃
בְּלֵב טָהוֹר עֲשֵׂה חֻקָּיו לְמַעֲנוֹ,    וְאַל תִּשָּׂא פְּנֵי אָדָם בְּדוֹרָךְ׃
רְאֵה, כִּי סוֹף יְצִיר עָפָר לְעָפָר,    וְשַׁח, כִּי חוֹל וְגוּשׁ עָפָר מְגוּרָךְ׃
יְרִיבֶךָ לְשׁוֹן שִׂכְלָךְ לְסִכְלָךְ    וְשׁוּבָה מִזְּדוֹן לִבָּךְ וְיִצְרָךְ׃
וְדַרְכֵי אֵל בְּדִין צֶדֶק וּמִישׁוֹר    חֲכַם לָתוּר בְּמַחְשָׁבְךָ וְסִתְרָךְ׃
כְּחֵה יַלְדוּת וְשַׁחֲרוּת מִלְּבָבְךָ    וְאַל תִּתְאָו לְמַחֲמַדֵּי נְעוּרָךְ׃
פְּנֵי אֵל חַי אֲזַי תִּרְאֶה בְחֶשְׁקָךְ    וְתִתְיַחֵד יְחִידָתְךָ לְצוּרָךְ׃

---

# תוכחה להרב המחברי

(נזכרת בשער התשובה פ״ז ובשער אהבת ה׳ פ״ו)

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ.

נַפְשִׁי עוֹז תִּדְרְכִי,
וְצוּרֵךְ בָּרְכִי,
וְחִין לְפָנָיו תַּעַרְכִי,
וְשִׂיחָה לְנֶגְדּוֹ שִׁפְכִי,
וְהִתְעוֹרְרִי מִשְּׁנָתֵכִי,
וְהִתְבּוֹנְנִי מְקוֹמֵכִי,
אֵי מִזֶּה בָאתְ וְאָנָה תֵלֵכִי.

נַפְשִׁי, מִתְּנוּמָתֵךְ עוּרִי,
וְלִפְנֵי יוֹצְרֵךְ שִׁיר דַּבֵּרִי,
וְלִשְׁמוֹ זַמֵּרִי,
וְנִפְלְאוֹתָיו סַפֵּרִי,
וְגוּרִי מִמֶּנּוּ בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי.

נַפְשִׁי, אַל תִּהְיִי כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין,
וּכְשִׁכּוֹר נִרְדָּם,
וְאִישׁ נִדְהָם,
כִּי מִמְּקוֹר בִּינָה קוֹרַצְתְּ,
וּמִמַּעְיַן חָכְמָה לֻקַּחַתְּ,
וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ הוּבֵאת,
וּמֵעִיר גִּבּוֹרִים הוּצֵאת,
מֵאֵת יְיָ מִן הַשָּׁמָיִם.

נַפְשִׁי, לִבְשִׁי בִּגְדֵי שֵׂכֶל,
וְהִתְאַזְּרִי אֵזוֹר בִּינָה,
וּמַלְּטִי אֶת נַפְשֵׁךְ,
מֵהַבְלֵי פִגְרֵךְ,
אֲשֶׁר אַתְּ בּוֹ מִתְגּוֹרֶרֶת,
וְאַל יַשִּׁיאֵךְ לִבֵּךְ בְּנֹעַם חֶמְדּוֹתָיו,
וְאַל יְסִיתֵךְ בְּשְׂכִיּוֹת תַּאֲווֹתָיו,
אֲשֶׁר יִמָּאֲסוּ כְמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ,
וְזִכְרִי, כִּי לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל רַאשִׁיתָם,
כִּי אִם לְבשֶׁת וְגַם לְחֶרְפָּה אַחֲרִיתָם.

נַפְשִׁי, שׁוֹטְטִי בִּרְחוֹבוֹת תְּבוּנָתֵךְ,
וְסֹבִּי בְּחַדְרֵי חָכְמָתֵךְ,
וּבוֹאִי עַד תְּכוּנַת בִּנְיַן מַשְׂכִּיתֵךְ,
אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדוֹ.
הֲלֹא הוּא גוּף נִמְאָס, וּפֶגֶר מוּבָס,
קָרוּץ מִמַּעְיָן נִרְפָּשׂ,
וּמִמָּקוֹר מָשְׁחָת,
בָּנוּי מִטִּפָּה סְרוּחָה,
שְׂרוּפָה בָּאֵשׁ כְּסוּחָה,
גֹּלֶם בִּדְמוּת תּוֹלֵעָה,
וְהָיָה רַק זְוָעָה,

עָצוּר בְּרֶחֶם מְטֻנָּף,
סָגוּר בְּבֶטֶן מְלֻכְלָךְ,
יָלַד בִּצִירִים וַחֲבָלִים,
לִרְאוֹת עָמָל וַהֲבָלִים·
כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה,
וְסָר מִמּוּסָר וּמִמִּצְוָה,
בַּחשֶׁךְ בָּא וּבַחשֶׁךְ יֵלֵךְ,
דַּל, אֶבְיוֹן, עָנִי וָהֵלֶךְ,
לֹא דַעַת לוֹ מִבַּלְעָדֶךָ,
וְלֹא תְבוּנָה לוֹ מִבִּלְתֶּךָ,
בְּחַיָּיו עָפָר,
וּבְמוֹתוֹ אֵפֶר,
בְּעוֹדוֹ תוֹלָעִים יְסוֹבְבוּהוּ,
וְאַחֲרִיתוֹ רִמָּה וְגוּשׁ עָפָר יְכַסּוּהוּ,
לֹא יֵדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ,
טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ·
לָכֵן לְכִי אַתְּ וּמָלְכִי עָלָיו,
כִּי לִבְנֵי חָכְמָה מְלוּכָה תֵאוֹת,
וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב·
וְאַל תֵּלְכִי בִּשְׁרִירוּת לִבֵּךְ הָרָע,
וְאַל תִּנָּקְשִׁי בְּמוֹעֲצוֹתָיו,
וּמַאֲסִי בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹתָיו,
וְאַל תִּבְטְחִי בְעשֶׁק וּבְגָזֵל אַל תֶּהְבָּלִי,
כִּי הָעשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם
וִיאַבֵּד אֶת לֵב מַתָּנָה·

בַּנַפְשִׁי, שִׁיתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלָכְתְּ,
כִּי הַכֹּל הָיָה מִן הֶעָפָר,
אָמְנָם הַכֹּל שָׁב אֶל הֶעָפָר,
וּלְכָל נִבְרָא וְנוֹצָר,
יֵשׁ קֵץ וְתַכְלִית,
לָשׁוּב אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּח·
וְהַחַיִּים וְהַמָּוֶת אַחִים,
שִׁבְתָּם יַחַד אִישׁ בְּאָחִיו יְדֻבָּקוּ,
יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ,
אֲחוּזִים בִּשְׁתֵּי קְצוֹת גֶּשֶׁר רָעוּעַ,
וְכָל בְּרוּאֵי תֵבֵל עוֹבְרִים עָלָיו·
הַחַיִּים מוֹבָאוֹ וְהַמָּוֶת מוֹצָאוֹ,
הַחַיִּים בּוֹנֶה וְהַמָּוֶת סוֹתֵר,
הַחַיִּים זוֹרֵעַ וְהַמָּוֶת קוֹצֵר,
הַחַיִּים נוֹטֵעַ וְהַמָּוֶת עוֹקֵר,
הַחַיִּים מְחַבִּיר וְהַמָּוֶת מַפְרִיד,
הַחַיִּים מַחֲרִיז וְהַמָּוֶת מְפַזֵּר·
וּדְעִי נָא וּרְאִי,
כִּי גַם עָלַיִךְ תַּעֲבָר כּוֹס,
וְתֵצְאִי מִמְּלוֹן חֶדְרֵךְ כְּרֶגַע,
כִּי יִקְרֵךְ עֵת וָפֶגַע,
וְתָשׁוּבִי אֶל בֵּית עוֹלָמֵךְ·
בַּיּוֹם הַהוּא תִּרְצִי פְּעֻלָּתֵךְ,
וְתִקְחִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ,
חֵלֶף עֲבוֹדָתֵךְ,
אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה,
אִם טוֹב וְאִם רָע·
לָכֵן שִׁמְעִי נָא וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ,
וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ,
וְקוּמִי רֹנִּי לְמַלְכֵּךְ,
יוֹמֵךְ וְלֵילֵךְ,
שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִם,
וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ אַפַּיִם,
וְעַפְעַפַּיִךְ יִזְּלוּ מַיִם,

בִּכְרִיעָה עַל בִּרְכַּיִם,
אוּלַי יִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ,
וְיִשָּׂא פָּנָיו אֵלַיִךְ,
וְיָשֵׂם לָךְ שָׁלוֹם,
וְיָחֹן עָלַיִךְ בִּימֵי עָנְיֵךְ,
בָּעוֹלָם הַזֶּה,
וְאַחֲרֵי שׁוּבֵךְ לִמְנוּחָיְכִי,
כִּי מֵעוֹדֵךְ גָּמַל עָלָיְכִי.

נַפְשִׁי, הָכִינִי צֵדָה לָרוֹב, אַל תַּמְעִיטִי,
בְּעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתֵךְ וְיֵשׁ לְאֵל יָדֵךְ,
כִּי רַב מִמֵּךְ הַדֶּרֶךְ,
וְאַל תֹּאמְרִי לְמָחָר אֶקַּח צֵדָה,
כִּי פָנָה הַיּוֹם,
וְלֹא תֵדְעִי מַה יֵּלֶד יוֹם.
וּדְעִי, כִּי תְמוֹל לָעַד לֹא יָשׁוּב,
וְכָל אֲשֶׁר פָּעַלְתְּ בּוֹ, שָׁקוּל וְסָפוּר וְחָשׁוּב,
וְאַל תֹּאמְרִי מָחָר אֶעֱשֶׂה,
כִּי יוֹם הַמָּוֶת מִכָּל חַי מְכֻסֶּה.
מַהֲרִי עֲשׂוֹת בְּכָל יוֹם חָקוֹ,
כִּי הַמָּוֶת בְּכָל עֵת יְשַׁלַּח חִצּוֹ וּבְרָקוֹ.
וְאַל תִּתְמַהְמְהִי מֵעֲשׂוֹת חֹק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ,
כִּי כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ,
כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ.
וְאַל תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ,
כִּי אַחֲרֵי צֵאתֵךְ מִמַּסְגֵּר פִּגְרֵךְ,
תָּשׁוּבִי לְתוֹכַחַת,
מִמְּשׁוּבָה נִצַּחַת,
כִּי לֹא יִתָּכֵן לָךְ אָז עֲשׂוֹת טוֹב וָרָע,
וְלֹא יוֹעִילֵךְ תְּשׁוּבָה,
מִמְּשׁוּבָה,
וְלֹא הִנָּחֵם לָךְ מֵרֶשַׁע,
וְאַשְׁמָה וָפֶשַׁע,
כִּי הָעוֹלָם הַהוּא,
נָכוֹן לְחֶשְׁבּוֹן,
וְסֵפֶר כָּל סָתוּם וְצָפוּן,
אֲשֶׁר בְּיַד כָּל אָדָם חָתוּם,
וְעָרוּךְ לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב,
לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ,
וּלְהִנָּקֵם בּוֹ נְקַם בְּרִית מִן שׁוֹכְחֵי אֵל,
הָאוֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ,
וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפַצְנוּ,
מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ,
וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ.

נַפְשִׁי, אִם חָכַמְתְּ חָכַמְתְּ לָךְ,
וְאִם לַצְתְּ אִתֵּךְ תָּלִין מְשׁוּגָתֵךְ.
שִׁמְעִי מוּסָר וַחֲכָמִי וְאַל תִּפְרָעִי,
שִׁיתִי עַל לִבֵּךְ תָּמִיד,
דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן דָּוִד:
סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע,
אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר,
כִּי זֶה כָּל הָאָדָם,
כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִיא בְמִשְׁפָּט,
עַל כָּל נֶעְלָם,
אִם טוֹב וְאִם רָע.
וְאַל תִּשְׁכְּחִי: בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם,
לָדַעַת כָּל אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ,
וְזִכְרִי: אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת,
לְהִסָּתֵר שָׁם פּוֹעֲלֵי אָוֶן.

בְּקְשִׁי אֶת יְיָ קוֹנֵךְ וּכְצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ,
בְּכָל כֹּחֵךְ וְאוֹנֵךְ, וְתִזְרַח עָלַיִךְ שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ׃
בַּקְשִׁי צֶדֶק בַּקְשִׁי עֲנָוָה, וְעַתָּה קוּמִי לְכִי וְהִתְחַנְנִי לַאֲדוֹנַיִךְ,
אוּלַי תִּסָּתְרִי בְּיוֹם אַף יְיָ וּשְׂאִי זִמְרָה לֵאלֹהַיִךְ,
וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ, הַלְלִי יָהּ כִּי טוֹב, זַמְּרָה לֵאלֹהֵינוּ,
וְתַזְהִירִי כְּזֹהַר הָרָקִיעַ, כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃

# בַּקָּשָׁה.

ר׳ בחיי מזכירה בשער האהבה פרק ו׳ עמ׳ 269. נתפרסמה בראשונה עפ״י כתב־יד מהספריה בפארמה ע״י שד״ל במבוא לספר חובות הלבבות עם תרגום גרמני של מענדל בוימגארטען, וינא, 1854. קטע מהבקשה הכתוב בסדר אלף־בית ומתחיל: «אשמנו באומר ובפועל» נדפס גם כן בחובות הלבבות דפוס אמשטרדם תקל״ח ודפוס וינא תקנ״ז. הקטע הזה נמצא גם כן בסליחות לפי מנהג ספרד וגם לפי מנהג אשכנז.

אני מפרסם את הבקשה עפ״י הנוסחה של הפרופ׳ א. ב. יהודא, שנדפסה יחד עם המקור הערבי.

יְיָ שְׂפָתַי תִּפְתָּח, בְּעוֹד נִשְׁמָתִי בִּי,
וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ, וְרוּחַ חַיִּים בְּאַפִּי.
וּלְשׁוֹנִי תְּצַחְצֵחַ, עַד אֲשֶׁר לֹא יֶחְשַׁךְ שִׁמְשִׁי,
וְלִבִּי תָּכִין, וְיִכְבֶּה נֵר נִשְׁמָתִי,
וְנַפְשִׁי תָּעִיר, וְיָשׁוּב פִּגְרִי אֶל הָאָרֶץ,
וְהֶגְיוֹנִי תַּיְשִׁיר, אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּחִי.
וְשִׁגְיוֹנִי תַּכְשִׁיר, וְרוּחִי יַהֲלוֹךְ אֵלֶיךָ לַמִּשְׁפָּט,
וְשִׂיחִי תַּקְשִׁיב, נְתִיב לֹא יְדָעוֹ עַיִט,
וַאֲמָרַי תַּאֲזִין, וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה,
וּתְפִלָּתִי תִּשְׁמַע, מְקוֹם לֹא יוֹעִיל הוֹן,
וְרִנָּתִי עָדֶיךָ תִּקְרַב, וְלֹא יִסְכּוֹן קִנְיָן,
וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָּבֹא, כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט,
בְּעָמְדִי לְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ, וְאַהֲבַת חֶסֶד.
וְלַהֲגוֹת צִדְקֶךָ, כִּי אָמְנָם יָדַעְתִּי,
וּלְחַוּוֹת פְּלָאֶךָ, כִּי לְמַעַן סַפֵּר שִׁמְךָ הוּבֵאתִי הֵנָּה,
לָשִׂיחַ בְּנוֹרְאוֹת עֻזֶּךָ, וּלְחַוּוֹת גָּדְלְךָ נוֹצַרְתִּי עֲדֶנָּה.
לַעֲרוֹךְ חַסְדֶּךָ,
לְהַגִּיד אֲמִתֶּךָ, בִּינוֹתִי יְיָ אֱלֹהַי בְּאוֹר הַדַּעַת,

אֲשֶׁר חֲנַנְתַּנִי,
כִּי אַתָּה אֶחָד לְבַדֶּךָ,
אֶחָד מֵאֵין חֵקֶר,
אֶחָד מֵאֵין עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן,
אֶחָד מֵאֵין תְּחִלָּה וְתִכְלָה,
אֶחָד מֵאֵין רֵאשִׁית וְאַחֲרִית,
אֶחָד מֵאֵין אַחֵר כְּעֶרְכְּךָ,
אֶחָד מֵאֵין שֵׁנִי לְנֶגְדֶּךָ.
אֶחָד לֹא כְּאֶחָד רֹאשׁ הַמִּנְיָן,
אֶחָד לֹא כְּאֶחָד רֹאשׁ הַמְּנוּיִים,
אֶחָד מֵאֵין חִבּוּר וְאֹסֶף,
אֶחָד מֵאֵין פֵּרוּד וּמַחְלֹקֶת.
אֶחָד מֵאֵין אַחֵר קְדָמְךָ,
אֶחָד מֵאֵין אַחֵר יְאַחֲרֶךָ,
כִּי כָל אֲשֶׁר נִקְרָא אֶחָד בִּלְתְּךָ,
לֹא בֶּאֱמֶת הוּא אֶחָד,
וְלֹא בֶּאֱמוּנָה מְיוּחָד,
כִּי הוּא מְחֻבָּר מֵאֲחָדִים,
וּבָנוּי מִנִּפְרָדִים,
וְגַם נִפְרָד לַאֲחָדִים,
וְנֶחְלָק לְנִפְרָדִים.
וְגַם יֵשׁ לוֹ תְּחִלָּה וְתִכְלָה,
וְרֵאשִׁית וְאַחֲרִית, אָחוֹר וָקֶדֶם,
עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן.
גַּם יֵשׁ שֵׁנִי לְנֶגְדּוֹ,
וְכָמֹהוּ עוֹד מִלְּבַדּוֹ.
לָכֵן אֱמֶת עַל יְצוּרֶיךָ,
וְיַצִּיב עַל בְּרִיּוֹתֶיךָ,
לְיַחֶדְךָ בְּכָל לֵב,
וְלוֹמַר לְפָנֶיךָ: יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד.

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים,
כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים,
בָּרָאתָ שֹׁרֶשׁ כָּל דָּבָר מֵאַיִן,
וְצוּרַת כָּל נוֹצָר מֵאֶפֶס,
וְחִבַּרְתָּם בְּרוּחַ אַפֶּיךָ וַיִּהְיוּ לַאֲחָדִים.
וּבִדְבָרְךָ אֶבֶן פִּנָּה יָרִיתָ,
לִהְיוֹת לָעוֹלָם עוֹמֶדֶת.
וּבְמַאֲמָרְךָ חוּג שָׁמַיִם כּוֹנַנְתָּ,
לִהְיוֹת לְעוֹלָם סוֹבֵב.
גַּם אֶרֶץ וְרוּחַ תִּכַּנְתָּ,
וּמַיִם וְאֵשׁ קָנִיתָ
וַתַּעֲשֶׂה מְשָׁרְתֵי כִּסֵּא כְבוֹדְךָ מֵאֵשׁ,
וְצִבְאוֹת מַלְאֲכֵי מָרוֹם מֵרוּחַ.
וַתַּבְדֵּל בֵּין מַיִם לָמַיִם,
וַתָּשֶׂם חֹק וּגְבוּל לְמִקְוֵה מֵימֵי הָאָרֶץ,
לְבַל יִפְרְצוּ פָּרֶץ.
וַתַּדְשֵׁא הָאֲדָמָה בְּכָל מִינֵי זֵרְעוֹנִים,
וְנִטְעֵי נַעֲמָנִים.
וַתַּחְצוֹב מִן הָאוֹר מְאוֹרוֹת
וְכוֹכָבִים קְבוּעִים בְּגַלְגַּלֵּי רוּם,
מוֹשְׁלִים בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה,
פּוֹצְחִים בַּיּוֹם שִׁירָה לְעוֹשָׂם,
וְנוֹתְנִים זְמִירוֹת בַּלַּיְלָה לְקוֹנָם,
מַגִּידִים, כִּי חָכָם בְּרָאָם,
וּמְעִידִים, כִּי גִבּוֹר יְצָרָם.
הַמַּשְׂכִּיל בָּהֶם יִדּוֹם,
כִּי לֹא יָבֹא עַד תְּכוּנוֹת צִבְאוֹתָם,
לָדַעַת מִסְלוֹתָם,
נִבְעַר, כִּי לֹא יָבִין חֵקֶר הֲלִיכוֹתָם.
וַיִּשְׁרְצוּ הַמַּיִם דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם,

וְתַנִּינִים גְּדוֹלִים וְרֶמֶשׂ לְאֵין מִסְפָּר
וְחַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדוֹלוֹת·
וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ
גַּם בַּהֲמוֹת שָׂדַי וְחַיְתוֹ אָרֶץ·

וְאַחַר כָּל זֹאת יָצַרְתָּ אָדָם לִכְבוֹדֶךָ,
וּבָרָאתָ אֱנוֹשׁ קוֹרֵא בִשְׁמֶךָ,
וְנָפַחְתָּ בְּאַפָּיו נְשָׁמָה יְקָרָה וְזַכָּה וּבָרָה,
מְחֻכָּמָה וּמַשְׂכֶּלֶת,
קוֹלֶטֶת מוּסָר וְחָכְמָה,
וְלוֹמֶדֶת דַּעַת וּמְזִמָּה,
מַגֶּדֶת, כִּי אַתָּה יְצַרְתָּהּ,
וּמְעִידָה, כִּי אַתָּה בְרָאתָהּ·
בָּהּ יַשְׂכִּיל כָּל חֲכַם לֵב וְיַכִּירֶךָ,
וּמִמֶּנָּה יִתְבּוֹנֵן אִישׁ תְּבוּנָה וְיִמְצָאֶךָ,
כִּי אַתָּה שַׂמְתָּהּ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת
לְאַנְשֵׁי לֵבָב בְּחַיָּתָם
וּנְתַתָּהּ לְעֵד מְמַהֵר לִמְבִינֵי מַדָּע בְּנַפְשׁוֹתָם,
כִּי אִם יְכַזֵּב בְּךָ מְכַזֵּב
וִיכַחֵשׁ בְּךָ מְכַחֵשׁ,
כְּאֶבֶן מִקִּיר תִּזְעַק נִשְׁמָתוֹ,
וְכִכְפִיס מֵעֵץ תַּעֲנֶנָּה רוּחוֹ·
לָכֵן בִּלְבּוֹתָם יַשְׂכִּילוּךָ כָּל מְבַקְשֶׁיךָ,
וּבְמַחְשְׁבוֹתָם יִמְצָאוּךָ כָּל דּוֹרְשֶׁיךָ,
וַאֲלֵיהֶם קָרוֹב אַתָּה בְּחַדְרֵי רוּחָם לִמְאֹד,
כִּי נַפְשׁוֹתֵינוּ לְךָ עָלֵינוּ לְעֵדִים נֶאֱמָנִים,
וּגְוִיּוֹתֵינוּ יַעֲנוּ בָנוּ עֵדוּת אֱמֶת,
וְיוֹדִיעוּנוּ, כִּי אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ,
וְכִי אַתָּה הוּא הַבּוֹרֵא וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ·

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים,
כִּי אַתָּה הָאֵל עוֹשֵׂה פֶלֶא,
וְאֵין מִי יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרוֹתֶיךָ·
כִּי כָל עוֹשֶׂה זוּלָתְךָ יֵשׁ מִיֵּשׁ עוֹשֶׂה,
וְאַתָּה עָשִׂיתָ יֵשׁ מִבְּלִי מַה·
וְכָל חָכָם חָרָשׁ יָצַרְתָּ
אֵין בּוֹ כֹּחַ לְחַדֵּשׁ שֹׁרֶשׁ דָּבָר לֹא חִדַּשְׁתּוֹ,
וְלֹא לְהַמְצִיא עִקָּר חָדָשׁ לֹא יְצַרְתּוֹ,
אֲבָל אַתָּה הוּא יוֹצֵר וּבוֹרֵא,
מְחַדֵּשׁ וּמְחַבֵּר·
לָכֵן נָאֶה לְךָ לְהַלֵּל:
עוֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר
וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר·

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים,
כִּי כָל יְצוּר נִמְצָא לֹא תֹהוּ בְרָאתוֹ,
וְלֹא לַהֶבֶל יְצַרְתּוֹ, כִּי בוֹ תַּכְלִית הָעוֹלָם,
וְגַם מֵעִיד עַל חָכְמָתְךָ וּתְבוּנָתְךָ·
וְכָל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ תָּם מֵאֵין חִסָּרוֹן,
וְשָׁלֵם מֵאֵין יִתְרוֹן,
כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: יָדַעְתִּי
כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים
הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם
עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרוֹעַ·
לָכֵן יָאוֹת לְךָ לְהַלֵּל:
מִי לֹא יִירָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם
כִּי לְךָ יָאָתָה כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם
וּבְכָל מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ·
מֵאֵין כָּמוֹךָ יְיָ
גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה·

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים,
כִּי בְּרוֹב רַחֲמֶיךָ
עַל זֶרַע יְדִידֶיךָ
וַחֲסָדֶיךָ עַל בְּנֵי עֲבָדֶיךָ,
מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ בְּמַסּוֹת גְּדוֹלוֹת,
וּמִבֵּית עֲבָדִים בְּאוֹתוֹת נוֹרָאוֹת.
וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ לְפָנֵינוּ,
וּמֵימָיו הוֹבַשְׁתָּ לְהַעֲבִירֵנוּ,
וְלֶחֶם שָׁמַיִם הֶאֱכַלְתָּנוּ,
וְלִסְגֻלָּה בְּחַרְתָּנוּ,
וְשִׁמְךָ הַנָּעִים הִנְחַלְתָּנוּ,
וְדִבְּרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ הִשְׁמַעְתָּנוּ,
וְתוֹרַת חֶסֶד חֲנַנְתָּנוּ,
וּמִצְוֹת אֱמֶת הוֹדַעְתָּנוּ,
וּמִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים לִמַּדְתָּנוּ,
וְחֻקִּים צַדִּיקִים הוֹרֵיתָנוּ,
לְהַנְחוֹתֵנוּ בְּמַעְגְּלֵי יֹשֶׁר,
לְהָאִיר בָּם עֵינֵינוּ,
וְלִצְרוֹף נִשְׁמוֹתֵינוּ מִסִּיג חִשְׁקֵי גְוִיָּתֵנוּ,
וְלִפְדּוֹת נַפְשׁוֹתֵינוּ מִמּוֹטוֹת הַזְּמָן,
וּמִן תַּאֲוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה,
לְהַנְחִילֵנוּ אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיקִים לְעוֹלָם הַבָּא.

לָכֵן חִשַּׁבְתִּי דְרָכַי וְחָקַרְתִּי אֹרְחוֹתַי,
וְשָׁקַלְתִּי מִפְעֲלוֹתַי,
וְאִזַּנְתִּי אַחֲרִית כָּל חֲמֻדוֹתַי,
וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ,
וְסוֹפוֹ תֹהוּ וְאַחֲרִיתוֹ תַּעְתּוּעִים.
וְאֶתְאַוֶּה לְהָשִׁיב רַגְלַי אֶל עֵדוֹתֶיךָ,
לְהִסְתּוֹפֵף תַּחַת כַּנְפֵי כְבוֹדֶךָ,
וּלְהִסְתַּפֵּחַ אֶל עֲבוֹדָתֶךָ,
כִּי יָדַעְתִּי, כִּי יִהְיֶה טוֹב לִירֵאֶיךָ
וְלֹא יֵבוֹשׁוּ קוֹוֶיךָ וְלֹא יִכָּלְמוּ מְבַקְשֶׁיךָ,
וְכָל הַחוֹסֶה בְּךָ בְּמָקוֹם נֶאֱמָן יִשְׁכּוֹן,
וְזַרְעוֹ לְפָנֶיךָ יִכּוֹן.

תַּרְתִּי בְלִבִּי וּבִינוֹתִי,
כִּי אַחֲרִית כָּל דָּבָר נוֹצָר בְּרֵאשִׁיתוֹ,
וְסוֹף כָּל חָדָשׁ בְּקַדְמוּתוֹ.
וְכָל אֲשֶׁר יְחֻבַּר נִתָּק,
וְכָל אֲשֶׁר בָּנוּי נֶעְתָּק,
וְכַאֲשֶׁר לֹא הָיָה יִהְיֶה.
הַכֹּל יֹאבַד וְאַתָּה תַּעֲמֹד,
הַכֹּל יִכְלֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה,
הַכֹּל יָסוּף וְאַתָּה תָּקוּם,
מִלְּבַד נַפְשׁוֹת הַחֲסִידִים
הַבּוֹטְחִים בְּחַסְדֶּךָ,
אֲשֶׁר תַּעֲמִיד לְעוֹלָם,
וּבַל תָּמוּט רַגְלָם,
כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר: הַבּוֹטְחִים בַּיְיָ
כְּהַר צִיּוֹן לֹא יִמּוֹט,
לְעוֹלָם יֵשֵׁב.

וְאַתָּה הוּא יְיָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתָ,
עַד לֹא רִאשׁוֹן, לֹא שָׁנִיתָ,
כֵּן תִּהְיֶה אַחֲרִית כָּל אַחֲרוֹן,
לֹא תִשְׁתַּנֶּה עַד עוֹלְמֵי עַד.
הַזְּמַנִּים לֹא יְתָאֲרוּ [1] לְךָ תְּחִלָּה,
וְהַדּוֹרוֹת לֹא יַשִּׂיגוּ לְךָ תְּכוּנַת תִּכְלָה,

1 אצל שד״ל: יְתָאוּ.

כִּי אַתָּה קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ.
לְךָ יוֹם אַף לְךָ לַיְלָה
אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ,
אֲשֶׁר הֵמָּה יְסוֹד הַזְּמַנִּים,
וְעִקַּר חֶשְׁבּוֹן הַשָּׁנִים.
לָכֵן נָאֶה לְךָ לְהַלֵּל:
לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ
וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם.
הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד
וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלוֹפוּ.
וְאַתָּה הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ,
בְּנֵי עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן.
גַּם הַיּוֹם יָדַעְתִּי וְהִתְבּוֹנַנְתִּי,
כִּי אַתָּה מְקוֹם הָעוֹלָם,
בְּיַעַן כִּי בִּדְבָרְךָ נִצָּב,
וּבְרוּחַ פִּיךָ עוֹמֵד,
וְאֵין הָעוֹלָם מְקוֹמְךָ,
כִּי הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ.

וּבֶאֱמוּנָה יִוָּדַע,
כִּי כָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ חֵקֶר
לֹא יְכִילֵהוּ מָקוֹם,
וְלֹא יְכַלְכְּלֵהוּ מָעוֹן,
כִּי כָל מָקוֹם נִקְצָב,
וְכָל מָעוֹן נֶחְקָר.
וְלֹא יִכּוֹן לְכַלְכֵּל נֶחְקָר לְלֹא נֶחְקָר,
וְלֹא יִתָּכֵן לְהָכִיל נִקְצָב לְלֹא נִקְצָב.
וְאֵיךְ יְכִילְךָ מָקוֹם,
וְאַתָּה יְצַרְתּוֹ.
וְאֵיךְ יְכַלְכֶּלְךָ מָעוֹן,
וְאַתָּה בְרָאתוֹ.
וְאַתָּה הוּא עַד לֹא מָקוֹם מְזֻמָּן,
וְטֶרֶם עֵת וּזְמָן,
גַּם כֵּן יִתְבָּרֵר לְאַנְשֵׁי לֵבָב.
בְּהַעֲלוֹתָם עַל לֵב,
כִּי אֵין לְךָ עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן
בְּכָל הַנִּמְצָאִים,
כִּי כָל נִמְצָא זוּלָתְךָ
מָקוֹם יְכִילֵהוּ. וּזְמַן יְתָאֲרֵהוּ,
יֵאָמֵן אֱזַי בְּמִשְׁקוֹלֶת דַּעְתָּם,
מִמּוֹצָא דָבָר,
כִּי אֵין לְךָ מָקוֹם נוֹדָע [1]
וְכָל זְמַן נֶחְקָר.
וְיָבִינוּ וְיַשְׂכִּילוּ,
כִּי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כְּבוֹדְךָ מָלֵא,
וְכִי אַתָּה קָרוֹב אֲלֵיהֶם
מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֵּיהֶם
וּמִמּוֹעֲצוֹת כִּלְיוֹתֵיהֶם
קִרְבַת דַּעַת וּמְזִמָּה,
וְלֹא כְקִרְבַת אִישׁ אֶל אָחִיהוּ.
לָכֵן יְרַנְּנוּ לְךָ הַמּוּלוֹת שְׂרָפִים
בְּשַׁלְּשָׁם לְךָ קְדוּשָּׁה:
מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ,
וִיזַמְּרוּ לְךָ חַיּוֹת וְאוֹפַנִּים:
בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ.

וְחֹק עַל יְצוּרֶיךָ
לְהַלֵּל וְלָרֹן לְפָנֶיךָ:

1 שד״ל מתקן פה שלא לצרך: כי אין לך מקום, כי כל מקום נודע וכל זמן נחקר.

גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד
וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃
כִּי אַתָּה רָם וְהַכֹּל שָׁפָל נֶגְדֶּךָ,
אַתָּה נִשָּׂא וְהַכֹּל שַׁח לְמוּלֶךָ.
אַתָּה מְשֻׁבָּח וְהַכֹּל לְךָ יְשַׁבְּחוּ,
אַתָּה מְרוֹמָם וְהַכֹּל לְךָ יְרוֹמֵם,
אַתָּה צַדִּיק וְהַכֹּל צִדְקָתְךָ יְסַפֵּר,
אַתָּה מְפֹאָר וְהַכֹּל לְךָ יְפָאֵר,
אַתָּה מֶלֶךְ וְהַכֹּל לְךָ יַמְלִיךְ,
אַתָּה עִזּוּז וְהַכֹּל בְּךָ יָעֹז,
אַתָּה גָּדוֹל וְהַכֹּל גְּדֻלָּתְךָ יַבִּיעַ,
אַתָּה נוֹרָא וְהַכֹּל נוֹרְאוֹתֶיךָ יָשִׂיחַ,
אַתָּה חָסִין וְהַכֹּל חֹסֶן עֻזְּךָ יְנוֹבֵב.
לָכֵן לְךָ נָאֶה לְהִתְפָּאֵר׃
כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד מְבוֹאוֹ
גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם.

וּלְמַעַן כִּי אַתָּה סוֹבֵל הַכֹּל,
וּבוֹרֵא הַכֹּל מֵאַיִן כֹּל,
אַתָּה מְחַיֶּה הַכֹּל,
וּמֵאִתְּךָ כֹּל,
וּפָעָלְךָ הַכֹּל,
תְּהִלָּה לְךָ דוּמִיָּה,
וְזַמֵּר לְךָ נָעִים,
וְהוֹדוֹת לְךָ יָאוֹת,
וְרַנֵּן לְךָ מַה טּוֹב.
וְאַף כִּי יָדַעְנוּ, כִּי לְךָ בַּל יוֹעִיל הַלֵּל,
וְלֹא יִסְכּוֹן זֶמֶר,
אָמְנָם עָלֵינוּ בְּחֹק מוּסַר הַדַּעַת
אֲשֶׁר חֲנַנְתָּנוּ,
לְשַׁלֵּם לְךָ מִדּוֹת טוֹבוֹתֶיךָ
וְנִפְלְאוֹתֶיךָ אֵלֵינוּ
בְּהַלֵּל וּבְזִמְרָה וְתוֹדָה, כְּפִי כֹּחֵנוּ.

וְאִם נַעֲלֵיתָ עַל כָּל הַתְּהִלּוֹת,
וְגָבַהְתָּ עַל כָּל הַתִּשְׁבָּחוֹת,
וְנִשֵּׂאתָ עַל כָּל הַבְּרָכוֹת,
וְאֵין כֹּחַ בְּכָל יְצוּרֶיךָ עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים
לְסַפֵּר אֶחָד מֵאֶלֶף רִבְבוֹת נוֹרְאוֹת עֻזֶּךָ,
אַף כִּי בְּנֵי אָדָם,
וְאַף כִּי תּוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ,
חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם כָּמוֹנִי,
צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי מִתּוֹךְ מַאֲסָרָהּ
לְחַוּוֹת נֹעֲמֶךָ,
וְנִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה מִכַּבְלֵי נְחֻשְׁתָּהּ
לְהוֹדוֹת אֶת שְׁמֶךָ,
וְתִתְעַטֵּף עָלַי לְהַזְכִּיר שִׁמְךָ
וּלְהַרְבּוֹת זִכְרֶךָ,
וְכָמַהּ לִבִּי וּבְשָׂרִי
לְרַנֵּן לְפָנֶיךָ.
וְאֶתְאַוֶּה לְשַׁבֵּחֲךָ וּלְהַלְלָךְ
וּלְזַמֵּר שִׁמְךָ עֶלְיוֹן,
כִּי לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת נֶפֶשׁ.
וְאֶעֱמוֹד עַל דַּלְתֵי רַחֲמֶיךָ,
וְאֶתְיַצֵּב עַל פִּתְחֵי חֲסָדֶיךָ,
וְאָכִין מִנְחָה, אֲרֶשֶׁת שְׂפָתַי לְחַלּוֹת פָּנֶיךָ,
וְאֶקַּח עִמִּי דְבָרִים לְחַוּוֹת מִקְצָת פְּלָאֶיךָ,
לְמַעַן אֲבָרֶכְךָ בְּחַיַּי וּבְשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַּפַּי,
כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי
וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֵּל פִּי.

דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ,
אוּלַי בַּעֲצָתְךָ תַּנְחֵנִי בְּעוֹדִי,
וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי בְּמוֹתִי,
כְּמִשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ.
וְאִם נִקְלֹתִי מֵחַלּוֹת פְּנֵי רָם וְנִשָּׂא,
וְדַלּוֹתִי מֵחַוּוֹת פְּלָאֵי גָדוֹל בְּלִי חֵקֶר,
בְּיַעַן כִּי אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר,
רִמָּה וְתוֹלֵעָה,
כְּלוּב מָלֵא מִרְמוֹת,
כְּלִי נִמְאָס מָלֵא בֹשֶׁת וּכְלִמּוֹת,
יָדַעְתִּי יְיָ, כִּי עֱנוּת עָנִי לֹא תִבְזֶה,
וּבַל תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ
וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלֶיךָ תֵּעָתֶר לוֹ.
וּמָה אֱנוֹשׁ וּמַה־שִּׂיחוֹ וּמַה־תְּהִלָּתוֹ,
וְהַכֹּל כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ,
וּלְאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשָׁב לְמוּלָךְ,
לוּלֵי אֲשֶׁר רוֹמַמְתּוֹ בְּמִצְוֹתֶיךָ,
וּפֵאַרְתּוֹ בְּעֵדֹתֶיךָ,
וְכִבַּדְתּוֹ בְּיִחוּד שְׁמֶךָ
וְהוֹדַעְתּוֹ זְמִירוֹת רְנָנֶיךָ,
וְעֵרֶךְ קְדֻשָּׁתֶךָ
וְהִרְשִׁיתוֹ לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחָה וְרִנָּה
לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ.

וּלְפִי שֶׁיָּדַעְתִּי,
כִּי לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה,
וְלַחֲסִידִים יָאוֹת זֶמֶר,
וְלַצַּדִּיקִים יָאֲתָה רְנָנָה
וַאֲנִי אֵינִי כְדַי,
לָזֹאת בָּאתִי לַחֲדָרַי,
וְחִפַּשְׂתִּי סְתָרַי,
וְסָתַרְתִּי דַלְתֵי נַעֲוָה,
וּפִתַּחְתִּי חַרְצֻבּוֹת מַעֲוָה,
וּפָשַׁטְתִּי בִגְדֵי גַאֲוָה,
וְלָבַשְׁתִּי סוּתֵי עֲנָוָה,
וְסִדַּרְתִּי כְּפִי קֹצֶר שִׂכְלִי וּמִעוּט דַּעְתִּי
לְפָנֶיךָ אֲמָרִים מְעַטִּים
פִּתְחֵי תְהִלּוֹתֶיךָ,
וְזִכְרוֹן בִּרְכוֹתֶיךָ,
וּמְעַט קָט מִנִּפְלְאוֹתֶיךָ,
וּמִזְעָר מֵרוֹמְמוּתֶךָ,
כִּי מִי יוּכַל לְמַלֵּל כָּל גְּבוּרוֹתֶיךָ
וְיַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתֶךָ?

וְאַתָּה יְיָ יוֹדֵעַ,
כִּי אֵין דַּי בִּלְשׁוֹנִי
לְסַפֵּר כָּל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי
וּבְמַחְשְׁבוֹתַי מִגְּבוּרוֹתֶיךָ[1],
אָדָם בִּיקָר בַּל יָבִין
נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמֶה.
וּבְעָמְדִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי,
זָכַרְתִּי וְנִבְהַלְתִּי
וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת,
כִּי הִקִּיפוּנִי פְשָׁעַי וּסְבָבוּנִי אֲשָׁמַי,
בָּאתִי בִּמְצוּלוֹת זְדוֹנַי,
וְטָבַעְתִּי בְּמַעֲמַקֵּי שִׁגְיוֹנַי,

1 בכתב ידו של שד״ל כתוב: «ובמחשבת גבורותיך» ותקן שד״ל: ובמחשבתי מגבורותיך, וכן אצל א. ש. יהודה.

וּשְׁטָפַתְנִי שִׁבֹּלֶת חַטֹּאתַי·
וָאָשִׁיב אֶל לִבִּי וָאֹמַר:
אֵיכָכָה פָּתַחְתִּי פִּי
וְאָנִידָה שָׂפָה לִפְנֵי יוֹצֵר כֹּל,
וּמִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין בִּי מְתֹם,
פֶּשַׁע וַחֲטָאָה מִרְמָה וְעַוְלָה·
וְאִם הִתְרַחַצְתִּי בְּמֵי שֶׁלֶג
וַהֲזִכּוֹתִי בְּבֹר כַּפַּי,
בְּמַחְשְׁבוֹתַי אֲזַי
בְּרֶשֶׁת חֲטָאָה נִלְכַּדְתִּי,
וּבִשְׁחִיתוֹתָם נִתְפַּשְׂתִּי,
וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתַי וַיֶּחֱרַד לִבִּי,
וַיִּתַּר כְּבוֹדִי וְעַצְמוֹתַי רָפֶפוּ·
וְיָדַי רָפוּ,
וְכַמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל עַצְמוֹתַי,
וּכְצֵל כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי,
וּכְאַרְבֶּה נִנְעַרְתִּי·

וּבוֹשְׁתִּי מְאֹד
וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ,
וְלָשֵׂאת רֹאשׁ לְפָנֶיךָ·
וָאֶזְכּוֹר מִשְׁפָּטְךָ מֵעוֹלָם יְיָ וָאֶתְנֶחָם,
כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אַתָּה,
וְכִי כָל מוֹדֶה וְעוֹזֵב יְרֻחָם,
וָאֹמַר: אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַייָ,
אוּלַי יִשָּׂא עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה·
וָאֶמְצָא אֶת לִבִּי לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחָה לְפָנֶיךָ,
וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה וְלִדְרוֹשׁ סְלִיחָה
וְלִשְׁאוֹל כַּפָּרָה מִמִּדַּת רַחֲמֶיךָ·
וָאֲכוֹנֵן נַפְשִׁי וּבְשָׂרִי לוֹמַר לְפָנֶיךָ:

יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ,
וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ,
שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים
וּקְשֵׁי עֹרֶף בַּדָּבָר הַזֶּה,
לוֹמַר לְפָנֶיךָ, יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ:
צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ,
אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ·

אָשַׁמְנוּ בְּאוֹמֶר וּבְפוֹעַל,
בָּזִינוּ חֹק לִמְעוֹל מַעַל,
גָּזַלְנוּ מִשְׁפָּט וָצֶדֶק,
דִּרְכֵּנוּ כִּמְשׂוּכַת חֵדֶק·
הֵפַרְנוּ בְּרִית וָחֹק,
וְהִרְבִּינוּ פֶשַׁע לְאֵין חֹק·
זָנַחְנוּ טוֹב הוֹרֵיתָ,
חָרַשְׁנוּ רֶשַׁע שָׂנֵאתָ·
טָפַלְנוּ שֶׁקֶר וּמִרְמָה
יָעַצְנוּ אָוֶן וְאַשְׁמָה·
כִּלִּינוּ יָמֵינוּ בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם,
לֹא זָכַרְנוּ, כִּי תְּבִיאֵנוּ בַמִּשְׁפָּט
עַל כָּל נֶעְלָם·
מָאַסְנוּ מוּסַר הַדַּעַת,
נוֹאַלְנוּ מֵחָכְמָה וּמַדַּעַת·
סַרְנוּ מִמִּשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ,
עָזַבְנוּ אָרְחוֹת חֻקֶּיךָ·
פָּנִינוּ אֶל כָּל חֲמֻדוֹתֵינוּ,
צָלַלְנוּ בִּמְצוּלוֹת תַּאֲוֹתֵינוּ·
קָפַצְנוּ פֶּה מֵהוֹכִיחַ,
רָחַב פִּינוּ בְּנִיב עַוְלָה יַצְרִיחַ·

שׁוֹבְבֵנוּ מְשׁוּבָה נִצַּחַת,
תַּעַבְנוּ כָּל אִישׁ תּוֹכַחַת.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁתִּסְלַח וְתִמְחַל לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ[1],
כִּי אַתָּה גוֹחִי מִבֶּטֶן
מַבְטִיחִי עַל שְׁדֵי אִמִּי,
עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרֶחֶם מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אַתָּה.
וְאִם אַתָּה לֹא תְחָנֵּנִי וְתִשָּׂא פִשְׁעִי
לְמִי אֶשָּׂא עַיִן.
וְאֵין לִי אָב זוּלָתֶךָ,
כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי,
וְאַתָּה יְיָ אֲסַפְתָּנִי
וּבְטוּבְךָ מֵעוֹדִי אֲפַפְתָּנִי.
וְאִם לֹא יְרַחֵם אָדוֹן עַל עַבְדּוֹ וְיִשָּׂא אַשְׁמָתוֹ,
לְמִי יִצְעַק מִבַּלְעֲדֵי אֲדוֹנָיו ?
וְאִם לֹא יָחוּס הַיּוֹצֵר עַל מַעֲשֵׂה יָדָיו,
לְמִי יִתְחַנֵּן יְצִיר חֹמֶר וְיִשְׁפּוֹךְ שִׂיחוֹ ?
וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה אֶל עוֹשֵׂהוּ,
הֲלֹא אֶל רַחֲמֵי יִצְרוֹ יָרוּץ,
וְעַל דַּלְתֵי חַסְדֵי עוֹשֵׂהוּ יִשְׁקוֹד.
וַאֲנִי הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים
אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם,
וּכְעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ
כֵּן עֵינַי נְשׂוּאוֹת אֵלֶיךָ,
כִּי אֵין לִי מַכִּיר בִּלְתֶּךָ,
וְלֹא יוֹדֵעַ נֶגַע לְבָבִי זוּלָתֶךָ.
חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ
כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעַי.
כִּי אַתָּה קָנִיתָ כִלְיוֹתָי
תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי.
הֲלֹא כֶחָלָב הִתַּכְתַּנִי
וְכַגְּבִינָה הִקְפֵּאתַנִי.
וְעוֹר וּבָשָׂר הִלְבַּשְׁתַּנִי
וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים סוֹכַכְתַּנִי.
חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי
וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי.
וְאִם חָטָאתִי וּשְׁמַרְתַּנִי
וּמֵעֲוֹנִי לֹא תְנַקֵּנִי.

אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ
וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרַח,
אִם אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה
וְאַצִּיעָה שְׁאוֹל הִנֶּךָּ,
אֶשָּׂא כַנְפֵי שַׁחַר
אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם,
גַּם שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי
וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ.
וָאֹמַר אַךְ חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי
וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי,
גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָּ
וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר,
כַּחֲשֵׁכָה כָּאוֹרָה.
וְאִם תִּפְקוֹד עָלַי כִּדְרָכַי וּכְרוֹעַ מַעֲלָלַי,
לְמִי אָנוּס לְעֶזְרָה לִפְגּוֹעַ בַּעֲדִי אֵלֶיךָ,
וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנֶיךָ ?
אִם לְחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָּה,
כֻּלּוֹ סָג יַחְדָּיו נֶאֱלָחוּ

1 במחזור דפוס בולוניא, ששם מובא קצור הבקשה הזו, הנוסח פה הוא ביחיד (שד״ל).

אֵין עוֹשֶׂה טוֹב אֵין גַּם אֶחָד.
וְאִם לְשׁוֹכְנֵי עָפָר אֲשַׁוֵּעַ
לִפְגּוֹעַ בַּעֲדִי אֵלֶיךָ,
הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה פֶּלֶא
אִם רְפָאִים יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶלָה.
וְאִם אֶל מַלְאֲכֵי מָרוֹם אֶזְעַק
וְאֶל קְדוֹשִׁים אֶפְנֶה
לָשֵׂאת רִנָּה וּתְפִלָּה בַּעֲדִי
לִפְנֵי כִּסֵּא כְּבוֹדֶךָ,
הֲצַעֲקָתָם תִּשְׁמַע, אֵל,
כִּי אַתָּה תַּעֲבִיר חַטֹּאתִי וּתְכַפֵּר זְדוֹנִי?
לָכֵן מִמְּךָ אֵלֶיךָ אָסוּרָה,
וּמִנֶּגְדְּךָ עָלֶיךָ אֶבְרְחָה,
וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ אֶל חֲסָדֶיךָ אָרוּצָה,
וּמִמִּדַּת דִּינְךָ אֶל מִדַּת רַחֲמֶיךָ אָנוּסָה,
כִּי רַבִּים רַחֲמֶיךָ וַעֲצוּמִים חֲסָדֶיךָ.
רַחוּם וְחַנּוּן נוֹדַעְתָּ
אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד נִקְרָאתָ.
זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ
וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה,
חַטֹּאת נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכֹּר,
כְּחַסְדְּךָ זְכָר לִי אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְיָ,
כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ,
כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו,
וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד.
וְאֵיךְ יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה
וְיִזְכֶּה קְרוּץ מֵחֹמֶר,
אֲשֶׁר בְּעָוֹן חוֹלָל
וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְהוּ אִמּוֹ.
וְאֵיךְ יִטְהַר אֱנוֹשׁ,
וּמִמֵּי טֻמְאָה יְסוֹדוֹ.
מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא?
וְאִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ, יְיָ מִי יַעֲמוֹד?
סְלַח נָא לַעֲוֹנִי וּלְחַטָּאתִי אַל תִּפְקוֹד,
כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא.

כִּי בַּמָּה אֲקַדֶּמְךָ יְיָ אֱלֹהַי,
וּבַמָּה אִכַּף לְךָ אֱלֹהֵי מָרוֹם,
וּבַמָּה תְּכַפֵּר עַל עֲוֹנִי וְתַעֲבִיר פִּשְׁעִי,
וְאֶטְהַר מֵחַטָּאתִי וְאֶזְכֶּה מִשְּׁגָגָתִי.
וְאִם בִּתְשׁוּבָה וְתוֹדָה תִּמָּצֵא,
הִנְנִי שָׁב וּמִתְוַדֶּה לְפָנֶיךָ בְּכָל לִבִּי.
וְאֹמַר: אָמְנָם אָנֹכִי חָטָאתִי
וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי,
לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ.
וְאִם בְּשֶׁבֶר רוּחַ תְּכַפֵּר,
הִנֵּה נִשְׁבַּר לִבִּי בְּקִרְבִּי
וְרָחֲפוּ עַצְמוֹתַי,
וְדָאֲבָה נַפְשִׁי לְרוֹב יְגוֹנוֹתַי
וְעוֹצֶם תּוּגוֹתַי,
אֲשֶׁר קְרָאוּנִי בַּעֲוֹנִי [1],
עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתַר מְתֹם בִּבְשָׂרִי
מִפְּנֵי זַעְמֶךָ,
וְאֵין שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי
מִפְּנֵי חַטָּאתִי.
לוּלֵי רַחֲמֶיךָ אֲשֶׁר הִקִּיפוּנִי,
וַחֲסָדֶיךָ אֲשֶׁר אֲפָפוּנִי,
אֲזַי שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי וְאָבַדְתִּי בְּעָנְיִי [2].

1 בכ״י שד״ל: בעוֹנְיִי. 2 בכ״י שד״ל: בעוני.

וְאִם בִּבְכִי וּצְעָקָה תִּסְלַח,
הִנֵּה בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשִׁי,
וְרוּחִי תִּזְעַק בַּחֲדָרֶיהָ,
וְלִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי
וְאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלַי
עַל רוֹב פְּשָׁעַי וְנֵטֶל זְדוֹנַי,
וּפַלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינַי
עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ.
וְאִם בִּתְפִלָּה וּבְתַחֲנוּנִים תִּמְחַל,
הִנְנִי מַפִּיל תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי
וְשׁוֹפֵךְ שִׂיחִי נֶגְדֶּךָ,
וּכְעֵינֵי עֶבֶד אֶל יַד אֲדוֹנָיו
כֵּן עֵינַי נְשׂוּאוֹת אֵלֶיךָ.
וְאִם בְּהַצְנֵעַ לֶכֶת תִּבְחַר יְיָ,
הִנֵּה לֹא גָבַהּ לִבִּי וְלֹא רָמוּ עֵינַי,
וְלֹא הִלַּכְתִּי בִּגְדוֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי,
אִם לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי
נַפְשִׁי כְּגָמוּל עֲלֵי אִמּוֹ,
כַּגָּמוּל עָלַי נַפְשִׁי.
וּלְךָ דוּמִיָּה תְהִלָּה,
לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה יְיָ אֱלֹהָי.
וְאִם בְּזֶבַח וּמִנְחָה תִּשָּׂא פֶּשַׁע,
הִנֵּה בַּעֲוֹנֵינוּ שָׁמֵם מִקְדָּשֵׁנוּ,
וְגָלָה יְקָרֵנוּ,
וּבֵית תִּפְאַרְתֵּנוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ,
וְלֹא יִכּוֹן לָנוּ לָשׂוּם קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ,
וְכָלִיל עַל מִזְבְּחֶךָ
עַל אַדְמַת נֵכָר.
אֲבָל זְבָחֶיךָ רוּחַ נִשְׁבָּרָה,
לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה.

הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן,
תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם.
אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל,
אָז יַעֲלוּ עַל מִזְבַּחֲךָ פָרִים.
וְאִם בַּעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד תִּתְרַצֶּה,
וְאַתָּה הַיּוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם,
וּמֵבִין סְעִפֵּי לֵב בָּשָׂר וָדָם,
יָדַעְתָּ, כִּי בְכָל לִבִּי
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ חָפַצְתִּי,
וְלָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ עֵדוֹתֶיךָ נִכְסַפְתִּי,
וּלְהִסְתּוֹפֵף בְּבֵיתְךָ בָּחַרְתִּי.
וּמִלְּפָנֶיךָ אֶשְׁאַל כָּל יָמַי:
אַחְלַי יִכּוֹנוּ דְרָכַי לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ.

אֲבָל אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי
וּמִמְּךָ לֹא נִכְחַד עָצְמִי,
כִּי סְבָבוּנִי חַבְלֵי הַיֵּצֶר הָרָע,
אֲשֶׁר בּוֹ בְּחַנְתַּנִי,
וַאֲפָפוּנִי הַבְלֵי הָעוֹלָם
אֲשֶׁר בּוֹ צְרַפְתַּנִי,
וַתִּכְבַּד עָלַי לִמְאֹד יַד שְׂאוֹר עִסָּתִי,
וַתְּשַׁסְּפֵנִי שִׁבֹּלֶת צָרְכֵי גְוִיָּתִי,
כִּי מִנְּעוּרַי הִסִּיתוּנִי,
וּמִבֶּטֶן אִמִּי הִשִּׁיאוּנִי,
וַיַּכְבִּידוּ עָלַי עֻלָּם
וַיַּעֲמִיסוּ עָלַי נֵטֶל סִבְלָם,
וָאֶכָּנַע תַּחַת יָדָם.
וַיַּעֲבִידוּנִי בְּפֶרֶךְ כִּרְצוֹנָם,
עַד אֲשֶׁר לִבִּי סְחַרְחַר וְכֹחִי עֲזָבָנִי.
וְלֹא יִתְּנוּנִי הָשֵׁב רוּחִי

לְהַזְכִּיר שִׁמְךָ הַנָּעִים,
בְּבֹר לֵב וּבְנִקְיוֹן כַּף,
לִרְדוֹף צְדָקָה וּמִשְׁפָּט,
וְלַעֲשׂוֹת חֶסֶד וֶאֱמֶת,
אֲשֶׁר בָּמוֹ יְכֻפַּר עָוֹן·
וּבַעֲבוּר אֲשֶׁר עָרַכְתִּי לְפָנֶיךָ
אֲמָרוֹת נְכֹחוֹת,
וְשָׁפַכְתִּי נֶגְדֶּךָ תְּחִנּוֹת וְשִׂיחוֹת
לְעוֹרֵר נַפְשִׁי הַיְשֵׁנָה מִשְּׁנָתָהּ,
וּלְהָקִיץ נִשְׁמָתִי
הַנִּרְדֶּמֶת מִתְּנוּמָתָהּ,
כִּי יָדַעְתִּי אָמְנָם,
כִּי לֹא בְרֹב דְּבָרִים תִּתְרַצֶּה,
וְלֹא בְרוּחַ שְׂפָתַיִם תִּמָּצֵא,
כִּי אִם בְּשֶׁבֶר רוּחַ
וּבְחֶרְדַּת נֶפֶשׁ וְרֹךְ לֵבָב·
לָכֵן שָׁפַכְתִּי שִׂיחַ וְהַאֲרַכְתִּי
וְהוֹסַפְתִּי תְּחִנָּה לְמוֹלֶךָ,
אוּלַי לִבִּי הַיָּשֵׁן יִיקַץ
וְיֶחְרַד מִן זַעְפֶּךָ,
וְנַפְשִׁי מִתְּנוּמָתָהּ תֵּעוֹר
וְתִפְחַד מִן חֲרוֹן אַפֶּיךָ וְקִצְפֶּךָ·
וְאַפְשִׁיטֶנָּה עֶרְמָה
מִבִּגְדֵי יַלְדוּת וְשַׁחֲרוּת,
אוּלַי תֵּצֵא מֵעַבְדוּת הָעוֹלָם הַזֶּה לְחֵרוּת·

וּמַה לִּי עוֹד לְדַבֵּר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי,
אַחֲרֵי נֶעֱבַדְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל,
וְכִלִּיתִי כֹחִי לָרִיק
בַּעֲבֹדוֹת יוֹשְׁבֵי תֵבֵל·

וְעַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר,
אִם אֲנִי עָשִׂיתִי כְּאִוַּלְתִּי וּפָשַׁעְתִּי,
עֲשֵׂה אַתָּה כְּחָכְמָתֶךָ וּסְלַח,
כִּי אֵל תְּמִים דֵּעִים אַתָּה·
וְאִם שִׁלַּמְתִּי לְפָנֶיךָ רָעָה תַּחַת טוֹבָה,
גָּמְלֵנִי טוֹב וְלֹא רַע,
כִּי יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק,
וְכָל שֶׁכֵּן הַבּוֹרֵא·
וְאִם הִרְבֵּיתִי לִפְשׁוֹעַ,
אַל תֵּפֶן לְרוֹעַ מַעֲלָלַי,
וְאַל תִּשְׁפְּטֵנִי כְּפָעֳלִי,
וְאַל תָּבֹא בַמִּשְׁפָּט אֶת עַבְדֶּךָ,
כִּי הַמְּחִילָה וְהַסְּלִיחָה תְּהִלָּתֶךָ,
וַעֲבוֹר עַל פֶּשַׁע תִּפְאַרְתֶּךָ·
הוֹרֵנִי יְיָ דַּרְכֶּךָ
וּנְחֵנִי בְּאוֹרַח מִישׁוֹר,
וְהָבֵר מַחְשְׁבוֹתַי וְטַהֵר רַעֲיוֹנַי
מֵהַבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה,
לְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ·
וְהַצִּילֵנִי מִכָּל צָרוֹת וְצוּקוֹת וְרָעוֹת
הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא,
הַנִּגְלוֹת אֵלַי וְהַנִּסְתָּרוֹת מִמֶּנִּי,
הַמַּבְדִּילוֹת בֵּינִי לְבֵינֶךָ,
וְהַמַּדִּיחוֹת אוֹתִי מֵעֲבוֹדָתֶךָ·
וְהַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי,
וַהֲנִיחֵנִי מֵעָמָל וּמַלְבּוּשׁ,
וְהַרְחִיבֵנִי מֵעֹצֶר לֶחֶם וְשִׂמְלָה·
וְהַרְחֵב לִבִּי לָרוּץ דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ,
וְחָנֵּנִי חָכְמָה וּבִינָה
עֵצָה וּגְבוּרָה וָדַעַת וְהַשְׂכֵּל

לְהוֹסִיף דַּעַת בְּךָ,
וּלְהַשְׂכִּיל אֶת דְּרָכֶיךָ הַנְּעִימוֹת
וְאָרְחוֹתֶיךָ הַיְדִידוּת·
וְהַט לִבִּי אֶל עֵדוֹתֶיךָ
הַמְקָרְבִים אֵלֶיךָ,
וְהַמּוֹרִים עָלֶיךָ,
הַמְעִידִים עַל אֱלָהוּתְךָ
וְהַשְׂהֲדִים עַל יִחוּדְךָ,
עַד אֲשִׁיתְךָ נֶגְדִּי תָּמִיד·
וּבַל תָּמוֹט עֲבוֹדָתְךָ מִנֹּכַח עֵינַי,
כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר:
שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד
כִּי מִימִינִי בַּל אֶמּוֹט·

וְהָסֵר עֹל מַלְכוּת בָּשָׂר וָדָם מִשִּׁכְמִי,
וְהַעֲבֵר סֵבֶל אֱנוֹשׁ מֵעַל צַוָּארִי·
וְיַחֵד לִבִּי לַעֲמוֹס עֹל מִצְוֹתֶיךָ,
וְנַקֵּהוּ לִסְבּוֹל מוֹטוֹת קִרְבָתֶךָ,
כִּי בָם חַיֵּי רוּחִי·
וְאָשׁוּב אֵלֶיךָ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה בְּכָל לִבִּי
וְאֹמַר: אִם אָוֶן פָּעַלְתִּי לֹא אוֹסִיף·
לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים
וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי·
אַל תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה
כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל תַּעַזְבֵנִי·
הָשִׁיבָה לִי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ
וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי·
יְהִי לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ·

זְכוֹר דָּבָר לְעַבְדֶּךָ
עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי,
וְהִבְטַחְתָּ לְעוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ,
כִּי כָל מוֹדֶה וְעוֹזֵב תְּרַחֵם·
וְקָרָאתָ בְּפִי נְבִיאֲךָ:
יַעֲזוֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ
וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו
וְיָשֹׁב אֶל יְיָ וִירַחֲמֵהוּ
וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ·
עָלַי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ
אֲשַׁלֵּם תּוֹדוֹת לָךְ,
כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת
הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי,
לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים·
זָכְרֵנִי יְיָ בִּרְצוֹן עַמֶּךָ
פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ·
לִרְאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ·
לִשְׂמוֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ
לְהִתְהַלֵּל עִם נַחֲלָתֶךָ
פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי
תְּנָה עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ·
וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן אֲמָתֶךָ·
עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה
וְיִרְאוּ שׂנְאַי וְיֵבוֹשׁוּ
כִּי אַתָּה יְיָ עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי·
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי
וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ,
יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי·

# שארית מתרגומו של יוסף קמחי.

(נתפרסם על פי כ״י של הספריה העירונית בלייפציג ע״י א. י ל י נ ק
בהקדמתו לספר חובות הלבבות, בהוצ׳ בן־יעקב, לייפציג 1846, עמ׳ 24)

ש ע ר ה ת ש ו ב ה, פ ר ק ז׳[1]. – וכבר נאמר: אין קטנה בעברות עם ההרגל[2] ואין,[3] גדולה בהם עם ההודאה ובקשת כפרה. וזה[4] כי ההרגל ראיה על אשר הוא בוזה[5] האל ומקל במצוותיו, ובו אמר הכתוב: והנפש אשר תעשה ביד רמה וכו׳ כי דבר ה׳ בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה. ועוד כי הרגל העברה ואם היא קטנה לא תסור מהתגדל בהתמדה עליה. והגדולה בעברות כשהתודה עליה בעליה והניחה לשם יראת שמים, היא תחסר ותתמעט עד שתמחה מספר החובות וינקה בעליה ממנה בתשובה. הלא תראה החוטים[6] של המשי בעת שיכפלו אותם פעמים (רבות) שיחזק החבל, ובידוע ששרשו מְלא־דבר, מרוק התולעה, ונראה החֶבל החזק כשארך זמן תשמישו יִשָּׁחֵת וְיִכָּרֵת[7]. כמו כן החובות הקטנות והגדולות עם ההרגל או אם ההודאה. ומהשחתות[8] מי שהבטיח נפשו לשוב באחרית ימיו ויחשב שיסור מהעברות בקרב קצו[9] והוא שכבר השלים בעולם תאותו וחפצו, הרי חושב שיפתה בוראו, ועליו אמרו רבותינו ז״ל: האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב – אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ובתוכחה שעשיתי בסוף ספרי זה אמרתי: נפשי הכיני צידה לרוב וכו׳. ומהשחתות התשובה, כל אדם שיעשה מקצת התשובה ויניח מקצתה[10],

---

1 התחלת הפרק חסרה בכה״י. העובדה, שדוקא קטע משער התשובה נשאר לנו, מתבארת אולי בזה, שהשער הזה היה נפוץ בהרבה העתקות, כי היו רגילים לקראו בעשרת ימי תשובה. (ראה ילינק)

2 תיבון: «התמדה», שם שנוצר על ידיו מהמלה: תמיד, והוא משתמש בה תמיד עם על: התמדה על העברה, כמו בערבית: דואם עלי... או אצראר עלי... קמחי משתמש במלה: הרגל, שאינה מוסרת בדיוק את המושג. השמוש הלשוני: עם ההרגל, הוא השפעה מהערבית: מעי אלאצראר.

3 תיבון: «ולא», מה שמתאים למקור הערבי: וַלַא

4 תיבון: «והוא». במקור: ודלך.

5 תיבון: «ההתמדה מורה על בזותו».

6 תיבון ביחיד, ויותר מתאים למקור הערבי.

7 תיבון: «וישוב חלוש מכל חלוש», מה שמתאים יותר למקור הערבי: «ויציר אצ̇עף כל צ̇עיף».

8 תיבון: «וממפסידיה» מה שמתאים יותר למקור הערבי: «ומן מפסדאתהא».

9 הכ״י פה כנראה לקוי בחסר. חסר פה אחד ממפסידי התשובה והוא החזרה על העברה אחרי השלמת תנאי התשובה. עיין בתרגומו של תיבון עמ׳ 202.

10 תיבון: «שב מקצת עוונותיו ומתמיד על קצתם» מה שמתאים יותר למקור הערבי: «יתוב מן בעץ̇ מעאציה ויצ̇ר עלי בעצ̇יה».

כמו השב להי׳ בעברות שעבר בינו ובין הבורא ולא ישיב הגזלות אשר גזל והגנבות אשר גנב, כי כל מה שיש בינו לבין בני אדם, אם לא יעשה תשובה ולא ישיב הגזלות, כמו שאמר: אם און בידך הרחיקהו, לא תעלה בידו[1]. ואמרו רבותינו ז״ל בזה: אדם שיש בידו עברה ומתודה ואינו חוזר, למה הוא דומה, למי שתופש שרץ בידו אפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה, זרקו מידו, מיד עלתה לו טבילה שנאמר ומודה ועוזב ירוחם. ואשר הקדמנו מהשחתות השערים בזה הספר כלם מהשחתות התשובה, ובאשר זכרנום לשם די.

פרק ח. חלק לבאר[2], אם נשתוה בעל התשובה[3] עם הצדיק? נאמר, כי יש בעל תשובה שנשתוה עם הצדיק לאחר התשובה, ומהם יש לו יתרון ומעלה על הצדיק, ומהם יש לו יתרון ומעלה לצדיק על בעל התשובה אפילו לאחר שישוב. פרוש החלק הראשון הוא כשהוא חטא מאשר קצרה ידו[4] במצוות עשה שאין בה כרת, כמו ציצית ולולב וסוכה והדומים להם ושב בתשובה בלבו ובלשונו וטרח לעשות אותן מצוות שהניח ולא יניחם, מחל לו האל והוא נשתוה עם הצדיק, ובכמוהו אמרו: השב מחטאיו כמי שאין לו חטא, ואמרו רבותינו ז״ל: עבר על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו, שנאמר: שובו אלי ואשובה אליכם. והחלק השני הוא אשר יש בו מעלה לבעל התשובה על הצדיק, וזה הוא כשבעל התשובה חטא חטא ועבר עברה קלה כמו לא תעשה שאין בה כרת, אחר כן עשה תשובה שְׁלֵמָה בכל התנאים והציב עונו נכח פניו והיה כל ימיו בתשובה לבשתו וכלמתו מהאל שעבר על דברו, ומפחד מיסוריו ונשברה רוחו ונכנעה נפשו, והיה עונו סבה להכנעתו ויגע וטרח בעבודת האל, ולא יתגאה בראות תקון מעשיו ולא יתפאר בהם ונשמר כל ימיו מחטא. וזה הוא שיש לו מעלה ויתרון על הצדיק אשר לא חטא. כי הצדיק לא נכנע כהכנעת בעלי התשובה ואינו ניצל מפגעי הגאות לרב צדקו. ואמרו: הרבה יש ממעשים רעים שיועילו לבעל התשובה מכל צדקות הצדיק לצדיק, ורוב צדקות וזכיות מזיקות לצדיק יותר משיזיקו לבעל התשובה כל רשעותיו. וזה כשיהיה הצדיק מתגאה ומתרצה בשבחות, כמו שאמר אחד מהצדיקים לתלמידיו: אילו לא היה לכם עון היה סר מעליכם מה שהוא יותר רע מהעון. אמרו: מה הוא יותר רע מעון? אמר: הגאות והזכות למראה עינים[5]. ובדומה לבעל

---

1 המלים: «כי כל מה שיש בינו לבין בני אדם אם לא יעשה תשובה ולא ישיב הגזלות — לא תעלה בידו» חסרות אצל תיבון וחסרות גם במקור הערבי.

2 תיבון: «אבל אם ישתוה בעל התשובה», מה שמתאים למקור הערבי: «קאל ואמא הל ישתוי» את המלה: «קאל» לא תרגם תבון. קמחי מקשר את המלה: «קאל» עם אלפצל אלתאמני (הפרק השמיני). ומתרגם אלפצל במלה: חלק ז״א הפרק הזה בא לבאר, אם נשתוה וכו׳ עיין א. ילינק.

3 תיבון: «השב».

4 תיבון: «בקצורו».

5 תיבון: הגאות וההונף. עיין רשימת השמות והענינים בערך: חונף.

תשובה זה אמרו: במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. החלק השלישי, כשיהיה בעל התשובה כבר הכעיס הבורא בעברות גדולות שמנעם, כמו מצות לא תעשה שיש בה מיתה בידי אדם וכרת בידי שמים וחלול השם ושבועת שקר והדומים להם מהעברות, ואחר כן חזר בתשובה שלמה והשלים כל תנאי התשובה, לא תתקיים בידו מחילה וכפרה עד אשר יבואו עליו בעוה״ז צרות ומצוקות שיוכל לסבול אותם, אחרי כן יהי נקי מכל חטאתיו אשר חטא, ובזה ארז״ל: עבר על מצות לא תעשה שיש בה כרת ומיתת ב״ד ועשה תשובה יסורין ממרקין ומיתה מכפרת וכו׳. והצדיק אשר לא חטא בחטאות האלה יותר טוב מבעל תשובה זה שזכרנו.

פרק ט. חלק ראשון[1] בפרוש, אם הוא נקל בדרך התשובה על כל עון אם לא? תשובה על זה, כי העונות שני חלקים. האחד, העונות שבין אדם לבורא בלבד כמו הכופר באל והמחשבות הרעות והלבבות שאינם לשמים והנמנע מחובות הלב והרבה מחובות הגוף אשר לא הרע בהם המריע אלא לעצמו בלבד ואין אשמה עליו באשר המרה את פי ה׳. והחלק השני, עונות שבין אדם לחברו כמו המריע לחברו והגוזל והחומס לבני אדם בגופותם או בממונם או שנתן דופי בהם ומאסף החוטא מה שיחטא לבורא לבדו ומה שיחטא לבני אדם ביחד. ומה שיש בינו לבין הבורא בלבד נקל הוא דרך תשובתו, אם שב בתשובה שלמה לבורא. והנכון לבעל התשובה שמאותו דרך שהשחית מעשיו באותו הדרך יתקן אותם ובאותו המין. אם היה מדרך קנאה ושנאה ושטנה והדומה להם, הנכון שיתקן מחשבותיו ויסיר הכל מלבו ויאהב בני אדם וידרש בהם ובטובתם. ואם היה העון מדרכי המאכלים האסורים או תשמיש מאשר מנע אלהים וחלול שבתות וימים טובים ושבועת שוא ושקר, נתחייב על התשובה באותו ענין ובאותו מין שחטא בלבו ובלשונו לשם שמים בלבד. וכל ענינים אלו ביכולת בן אדם לחזור בתשובה בימי חייו, אם התנדב בלבו וגופו, ובזה דבר הכתוב: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא. ואם החוטא חטא לאל ולבריות, תכבד עליו העברה לדרך התשובה לפנים רבים. מהם, שלא ימצא הנגזל אשר גזל לו או שמת או שהוא מעבר לים או שלא תשיג יד הגוזל להשיב את הגזלה לפי שיצא הממון בידו ואין לו מאשר ירַצה חברו. ומהם יתכן שהזיק לו בגופו ואינו רוצה חברו לקבל ממנו ממון. ומהם, שלא יכיר למי שחטא לו, או שאינו יודע, כמה סך הממון שנגזל, כמו מי ששלל ובזז מדינה ואינו יודע כמה הפסיד להם. ומהם, שאסף ממון מותר ואסור ונטבע האסור בכמוהו פעמים הרבה ואין לו ידיעה בשעורו ולא יתכן להוציאו אלא בשחיתות הרבה מהמותר, כמו שאמרו רבותינו ז״ל: גזל מריש ובנאה בבירה, בית שמאי אומר: מקעקע כל הבירה ומחזיר מריש לבעליו ובית הלל אומר: אין לו אלא דמי מריש בלבד מפני תקנת השבים. ומאשר יכבד דרך

1 המלה: «ראשון» מיותרת. ועיין ההערה לפרק ח׳.

התשובה מאשר הורגל בו האדם רגילות מקטנותו ונעשה כתולדה[1] שאינו יכול להניחו כמו שאמר: לִמדו לשונם דבר שקר, ואמר: היהפך כושי עורו. ומהם, שפיכת דמים והריגת הנקיים בידו או במצותו או ברכילותו, כמו שנמצא בענין דואג בעיר הכהנים, אשר החל ברכילות וסבב הריגותם בלשונו, אחר כן הרג בידו, כמו שאמר: ויסב דואג האדומי ויפגע הוא בכהנים. ומהם אשר סבב אבדת עושר חברו ברכילותו עליו והלשין אותו לזולתו, אין תשובה לו עד שירצה את חברו בעושר או בתחנון או בפיוסין אליו והכנעה מפניו, עד אשר ימחל לו, כמו שאמר: ואשר אכלו שאר עמי וגו׳. ומהם, אשר בא באסורי עריות והוליד ממזר, החרפה לא תסור מלפניו והתשובה על העון הזה ממה שאין דרך לה ולא נתיב, כמו שאמר איוב: כי היא זמה והוא עון פלילים וכו׳. ומהם, מי שהרגיל לשונו הכזב לדבר דופי בבני אדם ואינו זוכר כל זה לרוב ההרגלה שהרגיל בו[2] ואין לו סוף ותכלה[3], וכבר שכח ב״א שנתן דופי בהם כי רבו והכל כתוב עליו בספר החובות, ועל זה אמר: ואם בא לראות שוא ידבר וכו׳, ואמר: תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי, וכתיב: אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקיך. ונראה, כי השוה הנותן דופי בחברו בגנבים ובמנאפים, ואמר: איש ברעהו יהתלו וגו׳. ומאשר יכבד דרך התשובה, המחטיא את הרבים, שכל מה שהוסיפו הם לחטוא הוסיף הוא פשע על חטאתיו, כמו שאמרו רבותינו ז״ל: וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ורודף אחר זה אדם שיש בו למחות ואינו מוחה לבושת מהם או לשום דבר אחר ולא הורם ולמדם[4] דרך הישר, ובזה אמר: הוא רשע בעונו ימות וכו׳.

פרק י. חלק, האיך יקל בעיניו דרך התשובה למי שהוא כבד עליו ובאיזה ענין?[5] נאמר, כי מי שעשה עון מעונות שיכבד דרך תשובתם לא יצא משני דרכים או שיהיה בינו ובין הבורא או בינו ובין ב״א. ומאיזה משני דרכים אם תכבד עליו התשובה לאחת מהפנים שהקדמנו, בעל התשובה כשדבק בכל שרשי התשובה ותנאיה אשר יכלתו עליהם, הבורא יקל עליו מאשר אין ביכלתו וימחל לו מה שנסתר ממנו, וישים לו פתח קרוב לצאת מפשעיו. ואם בא על אחת מהעריות, יכרית אלהים הזרע, ואם מדרך הונאה וחמס בממון, יתן לו האל ממון לשלם לחברו ושירצה אותו. ואם עשה לרעהו רעה בגופו, יביא הבורא בלבו אהבתו, כמו שנאמר: ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ואם התרחק ממנו חברו ולא מצאו לרצותו, המקום

---

1 תיבון: «עד ששב לו המעשה הרע דבק כהדבק המעשים הטבעיים».

2 תיבון: «ואיננו יכול לעמד על זה מרובו» (ס״א: ואינו זוכר כל זה לרוב ההרגלה שהרגיל בו). הנוסח של ס״א לקוח כנראה מתרגומו של קמחי.

3 תיבון: «תכלית», קמחי משתמש לעתים קרובות בשתי מלים לתרגום מושג אחד. כן גם בפרק ח׳: יתרון ומעלה, אצל תיבון רק יתרון.

4 תיבון: הורה אותם. עיין ההערה הקודמת.

5 תיבון: «אבל איך אופן התחבולה למי שקשתה עליו התשובה».

יקריבו אליו והכנים בלבו אהבתו ומחל לו[1]. ואם לא הכיר האנשים למי שהרע להם או שלא ידע, כמה סך הממון, עוזרו אלהים להוציא ממונו במה שיהיה תקון כל העם, כמו בנין גשר וחפירת בורות של מים, יועילו לכל בני אדם ובנין בורות במדברות שאין בהן מים[2] וכדומה לזה מאשר בו תועלת הרבים, עד שיהיה כולל בזכיותיו למי שחטא ולמי שלא חטא. ואם מת האיש אשר גזל לו, משיב הגזילה ליורשיו, ואם הרע לו בגופו, יתודה על קברו ובמקהל ב״א לדרש כפרת עונו, כמו שארז״ל מ״ליך עשרה בני אדם ומעמידם על קברו וכו׳. אם עשה זה בתום לבבו, הכל מחול לו[3]. אבל מי שירצה האל הקרבתו אליו, לא יסגר פתח התשובה בפניו ולא ימנעה ממנו אלא פותח לו פתח התשובה ויורה אותו בדרך הטובה והישרה כמ״ש: טוב וישר ה׳ וכו׳. כבר פרשתי לך מחובות התשובה וגליתי לך במה שיש בהם טענה עליך ואין לך תואנה שתתאונן ולא טענה שתטען. מה זה תשיב לבוראך מחר: נבערתי ולא נבערתי, מה יהיו טענותיך על אלו השאלות ואם אנחנו מהנשאלים, ואין מענה: לא היה לי פנאי[4]. ודע, כי התשובה בזה במעשינו ולא במאמרינו. וקח חשבון, האיך תשיג רצון בוראך, כי ישיג הטוב מי שורע[5]. והקץ משנתך וחמול על נפשך שנִתָּן פקדון בידך ועד מתי תישן וכמה? וכבר כלית ימי הבלך בתאות גופך, כמו שיעשה העבד הרע, ולא תקיץ באחריתך לרצות בוראך, וכבר ידעת, כי ימי האדם מעט, כמו שארז״ל: היום קצר והמלאכה מרובה. והלא תדע שהיתה לך נֶפֶש נכבדה יקרה הִשְׁחַתָּ אותה בהבלי העולם הבלה והתרשלת לעיין באחריתך שהיא קיימת לנצח. הלא תעלה מחשבתך אל המסלה העולה בית אל, למקום אשר שם חונות נפשות הצדיקים, ותשוב בהיות שער התשובה פתוח והכפרה נמצאת, כמו שאמר: דרשו וכו׳. והָחֵל קודם שתבוא אליך הרעה, כי אינך מובטח במחרת יום אחד. ראה לנפשך מקום שיהיה ראוי לך. ומי שירצה להכנס להשיג רצון האל בשער צר, יכנס אליו, אשר בו נכנסו הסובלים ליראת האל. ולא ישיגו כבוד האל אלא הממהרים לרצונו, כמו שארז״ל הוי עז כנמר וקל כנשר וכו׳. ואמר הכתוב: חשתי ולא התמהמהתי וגו׳. חשוב עם נפשך ובוש מבוראך שתקרב אליו, במה שאינך רוצה שיקרבו אליך הנבראים. ואתה יודע, כי אם הקצפת פקיד אחד מקטני פקידי המלך, לא תתן לנפשך מנוחה ולא תתרשל מהתחנן ומהכנע מפניו, כדי שימחול

1 תיבון: «יזמין הבורא התקבצם עד שיכנע לפניו העושק וימחל לו», מה שמתאים יותר למקור: «חתי יתוב אליה אלט̇אלם ויע׳פר לה».

2 תיבון: «ועשית בורות בדרכים שאין המים מצוים בהם».

3 תיבון: «ואין התשובה נמנעת על החוטא אלא מצד רוע מצפונו ותרמית לבו», מה שמתאים יותר למקור הערבי: «פליש יעסר אלתובת עלי אלמד̇נב אלא מן ג׳הת ח̇בת נ̇יתה».

4 תיבון: «כאשר ישאלך, הסכלת ולמה סכלת או העשית מה שעשית בידיעה? ומה תהיה תשובתך על השאלה הזאת? ומבלי ספק נהיה נשאלים. הכן תשובה בעוד שמאריכין לך».

5 המקום הזה לקוי בחסר. תיבון: «וחשב נפשך, תגיע לרצון בוראך, כי לא ישיג הטוב היום אלא הממהר אליו ופרי הקצור החרטה».

לך ושלא ישלם לך גמול יסורים קשים, ואם הוא דל ונבזה כמוך, כ״ש, אם קצף עליך אחד מהשרים, כ״ש המלך, כי אתה תחל לבקש כפרה ולהכנע מפניו שלא ירע לך. ואתה תדע, שאין בידו להזיק לך מבלתי רצון הבורא, כמו שאמר הכתוב. פלגי מים לב מלך וכו׳, ואין בידו קיום מלכותו והסרתו ועל שכחו מעשים ולהזכירו מעשים והרבה שנסתר עליו מהנראה כ״ש מהנסתר. ועם דעתך כל זה, לא תאחר לבקש ממנו כפרת עונך אצלו ותמהר לאשר הוא רצונו. האיך לא תבוש מהבורא היודע כל מצפוניך, שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא ישכח דבר מפני דבר, כמו שיעשה מלך ב״ו ואין מנוס ומפלט ממשפטו ודינו ואין קץ למלכותו. ואין דעת לנו, מתי יבוא יומנו ונקרב קצנו. ואם אמר אומר לאנשי קריה אחת: קחו על נפשותיכם, כי אחד מכם ימות בזה החדש, אבל איני יודע מי הוא, והלא יהיו כלם מפחדים ומתיראים, האחד, שמא הוא יהיה והאחר, שמא הוא יהיה וכן כולם; והאיך לא נירא לנפשותינו מאד ואנו רואים המות בכל יום ובכל חדש יכלה מספר גדול וחשבון רב מאד, הלא היא חובה עלינו שנחפש דרכינו בכל יום וחדש קודם המיתה אפילו יום אחד, כמו שארז״ל: שוב יום אחד לפני מיתתך, ואמר: בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ובחן זה בשכלך והכרתך באשר תראה בעינך בברור ומה שיאמר לך זולתך, ואתה אל בינתך אל תשען. ואומר. כי לאלהים ית׳ על עבדיו טובה, אם קבלוה ישמחו בה, ואם לא, ונהפכה לנקמה. והבורא הטיב לך בשכל שנתן לך ולב יודע, יש לך מותר על אחרים, והוא עוזר אותך ומדריכך בדרך הטובה והישרה, כמו שאמר: טוב וישר ה׳ על כן יורה חטאים בדרך. וכבר קבל עליך בקול נעים, אחר כן בגערה להפחידך ביסורין, כדי שתשוב אליו ותמהר לתשובה לשמו. ומהר ורוץ ובחר לנפשך מה שיבחר בוראך, ורצה ממנה מה שרצה הוא ממנה. ואל ישיאך הפתיות להבזות נפשך, כי אם הבזית את נפשך, מי הוא אשר יכבדנה? ואל ישיאך יצרך ויאמר לך: באחרית ימיך תשוב לבורא. ותשיב אליו בזה שאמר הנביא בפרשת ובשוב רשע מרשעתו וכו׳. וכבר משלו הראשונים משל בדבר הזה באדם אחד שהיו בידו רצי כסף והיה עובר בנחל אחד גדול לכרך גדול, וכשהיה עובר בנהר, השליך את הרצי כסף מידו לרוב פחדו פן יטבע במים בעבורם ונשאר בידו אחד והחל לעבר וגברו עליו המים וראה נפשו בסכנה, והיתה ספינה אחת עוברת, נתן לבעל הספינה אותו האחד שנשאר בידו והעבירו. ואחר כך הרויח זהב וכסף והגיע לחפצו ורצונו. הנה אם אבדו רצי הכסף, לא נשאר לו זולתי אחד ובו הציל את נפשו. וכן בעל התשובה, אם חקר בכל לבבו ומאודו אפילו יום אחד קודם המיתה, אותו היום הצילו מגיהנם ויהיה בן העוה״ב[1], כמו שנאמר כל חטאתיו אשר חטא וכו׳, ואמר: כל פשעיו אשר עשה לא תזכרנה לו. ואל

1 תיבון: «וכן בעל התשובה אשר כלה רב ימיו בזולת עבודת הבורא, כשיחזור בתשובה באחרית ימיו ימחל לו הבורא מה שקדם מרוע מעשיו כל ימיו».

יכבד בעיניך מוסרי ותוכחתי, כי להועילך דברתי עד הנה וכן להוכיח נפשי [1]. ונטה לדרך האמת, ושבח לאל שהעיר אותך והשכילך אשר הסכלת, ולא תקח לך ראיה מהפתאים המתרשלים על נפשם ולא תלמד מהם [2], כי זה ממצודי [3] היצר ומחרמיו, שיצוד בהם חסרי הדעה.–ישימנו האל מהאוהבים למהר לעבודתו ומהמקובלים ומהטהורים לפניו בעיניו, בחסדיו ורחמיו.

---

1 תיבון: «כי לא יחדתיך בה מבלעדי נפשי» מה שמתאים יותר למקור הערבי: «פלם אכ̇צך בה דון נפסי».

2 תיבון: «ואל תקח אורך התעלמות זולתך המעיר לך לטענה לך ולאמתלא».

3 אצל א. ילינק: «מפרטי היצר» ותקנתי עפ״י המקור ועפ״י תרגומו של תיבון.

# רשימת השמות והענינים.

# חלוקת הספר, שעריו ופרקיו.

הספר הנכבד הזה יחלק חלוקה ראשונה להקדמה ועשרים שערים, וענין ההקדמה לבאר הסבה, שהניעתו לחבר הספר הזה בחובות הלבבות, כי הוא דבר מחויב מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה ונעלם מרוב העם, והשעה צריכה לכך, והתימה מן הראשונים שלא דברו בענין זה מאומה. ויזכיר עשרה ענינים מחובות הלבבות: יחוד האל, בחינה, קבלת עבודת האל, בטחון, יחוד המעשים לשמו יתברך, כניעה, תשובה, חשבון הנפש, פרישות, אהבת האל יתברך. הן המה עניני עשרת שערי הספר על סדר הנחתם.

## השער הראשון

### בבאור אופני יחוד האל בלב שלם, ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים.

הפתיחה בבאור היות יחוד האל בלב שלם שרש התורה ויסודה, ולפי דרכו יבאר פרשת שמע ישראל, ויאמר, כי בענין היחוד בלב שלם ראוי להתבונן בעשרה ענינים. והם עניני עשרת פרקי השער:

פרק א׳ מה גדר היחוד בלב שלם.

פרק ב׳ על כמה חלקים מתחלק ענין היחוד.

פרק ג׳ אם נתחייב לחקר עליו בדרך העיון אם לא.

פרק ד׳ איך דרך מחקרו ומה אנחנו צריכים לדעת תחלה קודם שנחקר על היחוד.

פרק ה׳ לברר ההקדמות, אשר יתברר מהן כי יש לעולם בורא בראו מאין.

פרק ו׳ היאך נביאם לקיים מציאות הבורא.

פרק ז׳ להביא ראיות שהוא אחד.

פרק ח׳ לבאר עניני האחד העובר והאחד האמת.

פרק ט׳ שהבורא ית׳ אחד אמת ואין אחד אמת זולתו.

פרק י׳ במדות האלהיות המושכלות והכתובות, והפנים, אשר יתברר מהם לקיימן לו ולהרחיקו ממנו.

## השער השני

### בבאור אופני הבחינה בברואים ורב טוב אלהים עליהם, ויחלק לפתיחה וששה פרקים.

הפתיחה בבאור היות הבחינה בברואים מביאה להכרת הבורא, ויבאר שלשה מונעים מהכרת טובות האל וגודל מעלתן, ויאמר, כי בענין הבחינה ראוי להתבונן בששה ענינים. והם עניני ששת פרקי השער:

פרק א׳ מהות הבחינה ואמתתה.

פרק ב׳ אם אנחנו חייבים לבחון בברואים אם לא.

פרק ג׳ איך אופני הבחינה בברואים.

פרק ד׳ כמה מיני סימני חכמה בברואים, אשר נוכל לבחון מהם.

פרק ה׳ איזה מהם קרוב אלינו ואנחנו חייבין לבחון בו יותר משאריתם.

פרק ו׳ במפסידי הבחינה והדברים התלויים בה.

## השער השלישי

### בבאור אופני חיוב קבלת עבודת אלהים ית׳ ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים.

הפתיחה בבאור היות השכל מחייב בקבלת עבודת האלהים וזה מקל וחומר מחיוב ההודאה בין בני אדם מן המקבל אל המטיב, ויאמר, כי בענין קבלת עבודת האל ראוי להתבונן בעשרה ענינים, והם עניני עשרת פרקי השער:

פרק א׳ ההערה על העבודה וחלקיה.

פרק ב׳ בצורך המביא אל כל חלק מחלקיה.

פרק ג׳ בגדר העבודה וחלקיה ומעלותיה.

פרק ד׳ בצורת ההערה התוריה וחלקיה ומעלות אנשים בידיעת ספר התורה והבנת ענינינו.

פרק ה׳ בצורת ההערה השכלית ולהורות עליה על דרך השאלה והתשובה.

פרק ו׳ במיני חיוב העבודה כפי מיני הטובות ומחלקותיהם.

פרק ז׳ בבאור הפחות מה שחייב בו מי שמטיבים לו מן החובות בטובה למטיב בה.

פרק ח׳ במחלוקת החכמים בהכרח ובצדק והדעת הקרובה אל האמת מן הדעות בזה.

פרק ט׳ בספור סוד יצירת המין האנושי בעולם הזה בדרך קצרה.

פרק י׳ בספור דרך השמוש בכל מדה ממדותינו במקומה.

## השער הרביעי

### בבטחון על האלהים יתברך׳ ויחלק לפתיחה ושבעה פרקים.

הפתיחה בבאור היות הבטחון הכרחי לעובד האלהים וכמה תועלותיו בענין התורה ובענין העולם. ויאמר כי בענין הבטחון ראוי להתבונן בשבעה ענינים והם עניני שבעת פרקי השער:

פרק א׳ מה הוא הבטחון.

פרק ב׳ בסבות הבטחון על הברואים.

פרק ג׳ בבאור ההקדמות, אשר בעבורן יתחייב הבטחון באלהים וחיוב העסק בסבות.

פרק ד׳ בבאור הדברים אשר בהם יהיה הבטחון וחיוב שבחו וגנותו בהם.

פרק ה׳ בהפרש שיש בין עסק הבוטח באלהים בסבות הטרף ובין עסק מי שאיננו בוטח באלהים בהן.

פרק ו׳ בבאור אופני חיוב בגנות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם ומיחלים נפשותם בקבלת עבודת האלהים, כשיגיעו לחפצם בו, והם בעלי המשכנות.

פרק ז׳ במפסידי הבטחון באלהים וכל מה שצריך לדבר בענין הבטחון ולקצר בחלקיו.

## השער החמישי

בבאור אופני חיוב היות כל מעשינו מיוחדים לשמו יתב׳ ולהזהר מן החונף׳ ויחלק לפתיחה וששה פרקים·

הפתיחה בבאור היות יחוד המעשים לשמו יתברך מטהרת הלב מכל סיג וחנופה. ויאמר· כי בענין יחוד המעשים לשמו יתברך ראוי להתבונן בששה ענינים והם עניני ששת פרקי השער:

פרק א׳ מה הוא יחוד המעשה לאלהים·

פרק ב׳ במה יהיה.

פרק ג׳ באיזה מעשה חייבים בו.

פרק ד׳ כמה מיני מפסידיו.

פרק ה׳ איך אופני הרחקתם מן הנפש· עד שיתכן לבני אדם ליחד כל מעשה שיעשו לשם האל.

פרק ו׳ שיהיה נזהר במחשבה ונשמר ממנה ומושל בה·

## השער הששי

בבאור אופני חיוב כניעתנו לאלהים יתברך׳ והשפלות מפניו׳ ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים·

הפתיחה בבאור תועלת הכניעה ביחוד המעשים לאלהים וההודאה לו עליהם ולהרחיק הגאוה׳ ויאמר׳ כי בענין ההכנעה ראוי להתבונן בעשרה ענינים׳ והם עניני עשרת פרקי השער:

פרק א׳ מה היא הכניעה.

פרק ב׳ לכמה חלקים תתחלק.

פרק ג׳ במה תהיה הכניעה.

פרק ד׳ באיזה ענין צריך להתנהג בה·

פרק ה׳ איך אופני קנותה.

פרק ו׳ בתוכן המנהג שצריך הנכנע לנהג בו.

פרק ז׳ מתי תתכן הכניעה מן הנכנע ומתי לא תתכן.

פרק ח׳ אם הכניעה סמוכה למדות הטובות או המדות הטובות סמוכות לה.

פרק ט׳ אם יתכן להתקבץ בלב האדם הגאוה והכניעה אם לא·

פרק י׳ באור תועלת הכניעה בעניני העוה״ז והבא.

## השער השביעי

בבאור אופני חיוב התשובה וגבוליה והדברים התלוים בה׳ ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים·

הפתיחה בבאור גודל צורך התשובה, ויאמר כי בענין התשובה ראוי להתבונן בעשרה ענינים׳ והם עניני עשרת פרקי השער:

פרק א׳ מה היא התשובה.

פרק ב׳ לכמה חלקים תתחלק.

פרק ג׳ במה תהיה התשובה מהאדם.

פרק ד׳ בבאור גדריה.

פרק ה׳ בתנאי כל אחד מהם.

פרק ו׳ אופני ההערה לאדם על התשובה.

פרק ז׳ בבאור מפסידי התשובה.

פרק ח׳ הישתוה השב עם הצדיק הנצל מן החטא אם לא.

פרק ט׳ אם יתכן לחוטא לשוב מכל חטא אם לא.

פרק י׳ מה אופני התחבולה למי שהתשובה מחטאיו קשה עליו·

## השער השמיני

בבאור אופני חיוב חשבון האדם עם נפשו לאל׳ ויחלק לפתיחה וששה פרקים·

הפתיחה בבאור היות החשבון עם הנפש מביאה אל התשובה׳ ויאמר כי בענין חשבון הנפש ראוי להתבונן בששה ענינים׳ והם עניני ששת פרקי השער:

פרק א׳ מה הוא החשבון עם הנפש·

פרק ב׳ אם חשבון כל בני אדם שוה אם לא·

פרק ג׳ על כמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו.

פרק ד׳ מה תועלת החשבון הזה.

פרק ה׳ אם האדם חייב לחשב עם נפשו תמיד אם לא·

פרק ו׳ מה חייב אדם לסמך לחשבון המעשים·

## השער התשיעי

בבאור אופני חיוב הפרישות ומה שראוי לנו ממנה׳ ויחלק לפתיחה ושבעה פרקים·

הפתיחה בבאור היות הפרישות מעניני החשבון עם הנפש ומה רב טובה· ויאמר כי בענין הפרישות ראוי להתבונן בשבעה ענינים והם עניני שבעת פרקי השער:

פרק א׳ מה היא הפרישות הכוללת וצורך אנשי העולם אליה·

פרק ב׳ בגדר הפרישות המיוחדת וצורך אנשי התורה אליה.

פרק ג׳ לכמה כתות נחלקים הפרושים בפרישות·

פרק ד׳ בבאור תנאי הפרישות.

פרק ה׳ במה שיאות לתורתנו מן הפרישות·

פרק ו׳ במה שבא בספר התורה וספרי הנביאים מדברי הפרישות·

פרק ז׳ בהפרש שיש בין קדמונינו ואבותינו ובינינו בפרישות.

## השער העשירי

בבאור אופני חיוב אהבת האלהים ומעלותיה ויחלק לפתיחה ושבעה פרקים·

הפתיחה בבאור היות אהבת האל ית׳ תכלית מדרגת אנשי העבודה· ויאמר כי בענין האהבה ראוי להתבונן בשבעה ענינים והם עניני שבעת פרקי השער:

פרק א׳ מה הוא ענין האהבה באלהים·

פרק ב׳ על כמה פנים תהיה האהבה באלהים.

פרק ג׳ איך הדרך אליה.

פרק ד׳ אם היא ביכלת האדם אם לא.

פרק ה׳ באופני מפסידיה.

פרק ו׳ אותותיה, אשר בהם תתברר מהמאמין·

פרק ז׳ במנהגי אוהבי האלהים·

תם שערי הספר הנכבד הזה והם עשרה׳ כי אין דבר שבקדושה בפחות מעשרה· ופרקיהם ע״ט· סימן להם עד״ה ואין עדה פחות מעשרה·

המחיר 6 שילינג.